DONALD M. NICOL

Bizans ve Venedik

Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine

Bizans ve Venedik

DONALD M. NICOL

Sabancı Üniversitesi

Byzantium and Venice,
A study in diplomatic and cultural relations
by Donald M. Nicol, 1988

Yayın Koordinatörü: Sırma Evcan
Yayın Danışmanı: Suna Güven
Yayına Hazırlayan: Haldun Bayrı
Tasarım ve Uygulama: Ring Reklamcılık A.Ş.
Renk Ayrımı ve Baskı: Detay Basım Ltd.
Birinci Basım: Haziran 2000 (2.000 adet)
Kapak Resmi: San Marco Bazilikası hazinesinden
Sabancı Üniversitesi Yayınevi

• Sabancı Üniversitesi 2000

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yöntemle çoğaltılamaz.

ISBN 975-8362-05-4

Sabancı Üniversitesi İletişim Merkezi Bankalar Caddesi No.2
80020 Karaköy - İstanbul

Detay Basım Ltd.
İstanbul 2000

DONALD M. NICOL

Bizans ve Venedik

Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma

Çeviri
Gül Çağalı Güven

İçindekiler

		Sayfa
	Önsöz	VII
	Kısaltmalar	IX
	Bizans ve Venedik dünyası haritaları	XI
1. Bölüm	Venedik: Bizans eyaleti	1
2. Bölüm	Venedik: Bizans himayesi	19
3. Bölüm	Venedik: Bizans'ın müttefiki	34
4. Bölüm	Venedik: Bizans'ın ortağı	48
5. Bölüm	Bizans, Venedik ve Birinci Haçlı Seferi	65
6. Bölüm	Yolların ayrılması	80
7. Bölüm	Fırtınadan önceki sessizlik	99
8. Bölüm	Dördüncü Haçlı Seferi	118
9. Bölüm	Bizans'ta Venedik: Romania İmparatorluğu	140
10. Bölüm	Venedik: Yitik bir davanın bayraktarı	156
11. Bölüm	Bizans, Venedik ve Anjou'lular tehdidi	177
12. Bölüm	Bizans, Venedik ve Cenova	200
13. Bölüm	Çatışan çıkarlar ve yarışan talepler	216
14. Bölüm	Bizans, Venedik ve Türkler	234
15. Bölüm	Bizans: Ticari rekabetin kurbanı	252
16. Bölüm	Venedik'in çıkarı ve onuru	270
17. Bölüm	Mücevherlere karşılık bir ada	283
18. Bölüm	Bizans: Türkler'e Tutsak, Venedik'e Borçlu	303
19. Bölüm	Bizans'ın iyimserliği ve Venedik'in bocalaması	324
20. Bölüm	Bizans: Venedik'in duacısı	344
21. Bölüm	Tüm Hıristiyanlık için haberlerin en kötüsü: Konstantinopolis'in düşmesi	366
22. Bölüm	Miraslar ve borçlar	393
	Bizans imparatorları	407
	Venedik *doge*'leri	408
	Kaynakça	409
	Dizin	437

non ut aligenas, immo ut aborigines Romanos genus Veneticorum nostra serenitas reputat...

(İmparator II. İsaakios, 1189'da)

VI

Denizci halkların bütün o berbat özellikleriyle, ahlaken rezil, kaba ve güvenilmez (Venedikliler) ...

(Kinnamos, *Epitome rerum*, s. 280)

Önsöz

Ortaçağ başlarının en varlıklı ve en masalsı iki Hıristiyan kenti olan Konstantinopolis ve Venedik, Ege ve Adriyatik denizleri tarafından birçok deniz miliyle birbirinden ayrılmıştı. Birinden diğerine deniz yoluyla ulaşım altı ila sekiz hafta alıyordu. Gene de, bu iki kent uzun bir gelenekle, karşılıklı savunma gereksinimleriyle, ticaretle ve kültürle birbirine bağlanmıştı. Bizans ya da Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir vilayeti olarak doğdu Venedik; imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'e ya da Yeni Roma'ya uzak bir taşra kentinin bağlarıyla bağlıydı. Büyüdükçe bu imparatorluğun müttefikine dönüştü, ergenlik çağında ortağı oldu, olgunluk çağındaysa Bizans dünyasının çözülmekte olan yapısı içinde geniş sömürgelerin sahibi olarak belirdi.

Kuramsal olarak, Bizans ve Venedik, uzak olmakla birlikte iki dost ülkeydi. Aralarındaki ilişki beşinci yüzyıla kadar uzanır. Uygulamada ise, çoğu kez uyuşmazlık halindeydiler. Dilleri, sahip oldukları Hıristiyan inancının biçimleri ve her şeyden çok da siyasetleri farklıydı. Antik Roma geleneğinin mirasçısı Bizans, evrensel *imperium* düşüncesinden asla vazgeçmedi. Venedik ise, daha az talepkâr, daha kurnaz ve daha gerçekçiydi. Venedik, kendisine göz dikmiş durumdaki Bizans'tan daha yakın ve daha tehditkâr batı krallıkları ve imparatorlukları tarafından kuşatılmış durumdaydı. Venedikliler deniz kıyısında yaşıyor ve deniz ticaretiyle geçiniyorlardı. Bizanslılar ise karayı tercih etmişlerdi. Gerçi bir imparatorluk donanmasına sahiptiler ama büyük bir ticaret filoları yoktu. Bizans'ın yönetici sınıfları, ticareti asaletlerine yakıştıramıyorlardı. Konstantinopolis Avrupa ile Asya'nın buluştuğu noktada, dünyanın merkezinde bulunduğundan, dünya ticaretinin kendi ayaklarına gelmesini bekliyorlardı. Hiçbir zaman kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin karmaşıklıklarında ustalaşmadılar. Venedikliler hem doğaları gereği, hem de zorunluluklar sonucu tüccardılar. Bizans'ın refahı, Venedik tüccarlarını mıknatıs gibi çekiyordu. Debdebe ve şaşaaya, merasimlere ve ihtişamlı giysilere yaradılıştan büyük bir yakınlık duymalarına rağmen, Venedikliler monarşiye karşıydılar; saray ve kültür yaşamlarının donanımı için de Kentlerin Kraliçesi'ne, Konstantinopolis'e yöneldiler. Venedik, kökleri Latin Batı'ya sımsıkı dikilmiş, ama Yunan Doğu'dan kaynaklanan ihtişamın ışınlarını yakalamak için sürekli olarak o yöne eğilen bir ayçiçeğine benziyordu. Bizans hakkında pek çok kitap yazılmıştır, Venedik için de öyle. Birçok bilim insanı, araştırmalarını bu ikisi arasındaki ilişkinin şu ya da bu yönüne veya dönemine

odaklamıştır. Ancak, bildiğim kadarıyla, Venedik Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Bizans İmparatorluğu'nun 1453'teki yıkılışına kadar geçen bin yıllık dönem boyunca süren bu ortaklığın tarihini şimdiye dek yazmaya çalışan olmamıştır. Ondokuzuncu yüzyıla mensup bir Yunanlı tarihçi, bir bakıma Bizans bürokrasisinin mirasçısı olan Venediklilerin çok fazla sayıda memura ve bunun bir sonucu olarak da çok fazla arşive sahip olduğuna işaret etmişti. Venedik'in Bizans'taki ticareti ve ticarî çıkarlarıyla ilgili çok sayıda Venedik belgesi, bir kitabı dolduracak kadardır. Ben en çok Bizans ile Venedik arasındaki diplomatik ve kültürel değişimler üzerinde durdum; bununla beraber, bunca farklı kültürlere sahip bu iki merkez arasında gelişen aşk-nefret ilişkisinde ticareti, hayatî bir etken olarak değerlendirmeye çalıştım. Bu kitaba Konstantinopolis ve Venedik adını koymak da mümkündü. Ama bu, Konstantinopolis'in, Venedikliler'in yarı hayran olup yarı küçümsedikleri, sonunda kendi çıkar ve şerefleri adına sahiplenmeye, sömürmeye çalıştıkları çok daha kapsamlı bir dünyayı döndüren çarkın merkezi olması gerçeğini gölgeleyebilirdi.

Kaynakça, kimlere gönül borcu duyduğumu belirtecektir. Her şeyden önce, Bizans ile Venedik'in uzun tarihleri için, bu alandaki Yunanca, Latince ve diğer özgün kaynaklara borçluyum. Modern tarihçiler arasında özellikle, ben bu kitap üzerinde çalışırken vefat eden merhum Freddy Thiriet'ye; kendisi çok daha iyisini yapabilecekken, bana bu kitabı yazma fikri ve iznini veren Sir Steven Runciman'a şükranımı dile getirmek isterim.

Donald M. Nicol*
Londra, 1987

(*) Donald M. Nicol, Londra Üniversitesi emekli profesörlerindendir.

Kısaltmalar

ActAlb	*Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis Illustrantia,* der. L. de Thallóczy, C. Jirecek, E. de Säufflay
ActAlbnVen	*Acta Albaniae Veneta Saeculorum XIV et XV,* der. J. Valentini
ASI	*Archivio Storico Italiano*
B	*Byzantion*
BF	*Byzantinische Forschungen*
BS	*Byzantinoslavica*
BZ	*Byzantinische Zeitschrift*
CFHB	*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*
CMH	*Cambridge Medieval History*
CSHB	*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*
DAI	Konstantinos Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*
DOP	*Dumbarton Oaks Papers*
DR	Dölger, F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, I-V*
DVL	*Diplomatarium Veneto-Levantinum,* der. G.M. Thomas ve R. Predelli
GRBS	*Greek, Roman and Byzantine Studies*
JHS	*Journal of Hellenic Studies*
MGH	*Monumenta Germaniae Historica*
MM	Miklosich, F. ve Müller, J., *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*
MPG	Migne, J.P., *Patrologia Graeca*
MPL	Migne, J.P., *Patrologia Latina*
OCA	*Orientalia Christiana Analecta*

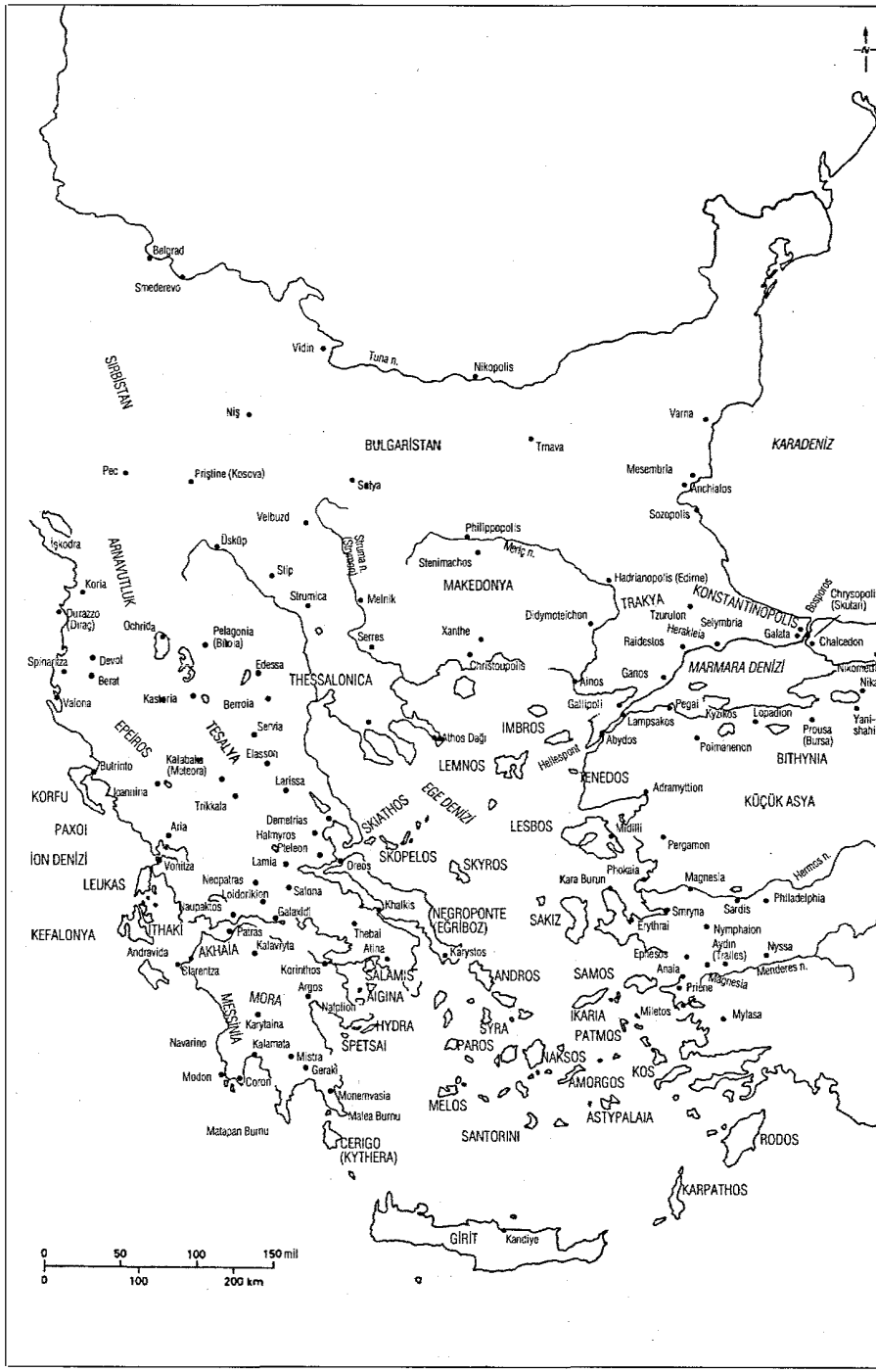
OCP	*Orientalia Christiana Periodica*
PLP	*Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit,* der. E. Trapp
REB	*Revue des Etudes Byzantines*
RHC	*Recueil des Historiens des Croisades*
RHSEE	*Revue Historique du Sud-Est Européen*
RIS	*Rerum Italicarum Scriptores,* der. L.A. Muratori ve diğerleri.
ROL	*Revue de l'Orient Latin*
RSBN	*Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici*
RSI	*Rivista Storica Italiana*
SGUS	*Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*
TM	*Travaux et Mémoires*
TTh	Tafel, G.L.F. ve Thomas, *G.M., Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig*
VV	*Vizantijskij Vremennik*
ZRVI	*Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta*

Harita I. Bizans ve Ege Denizi

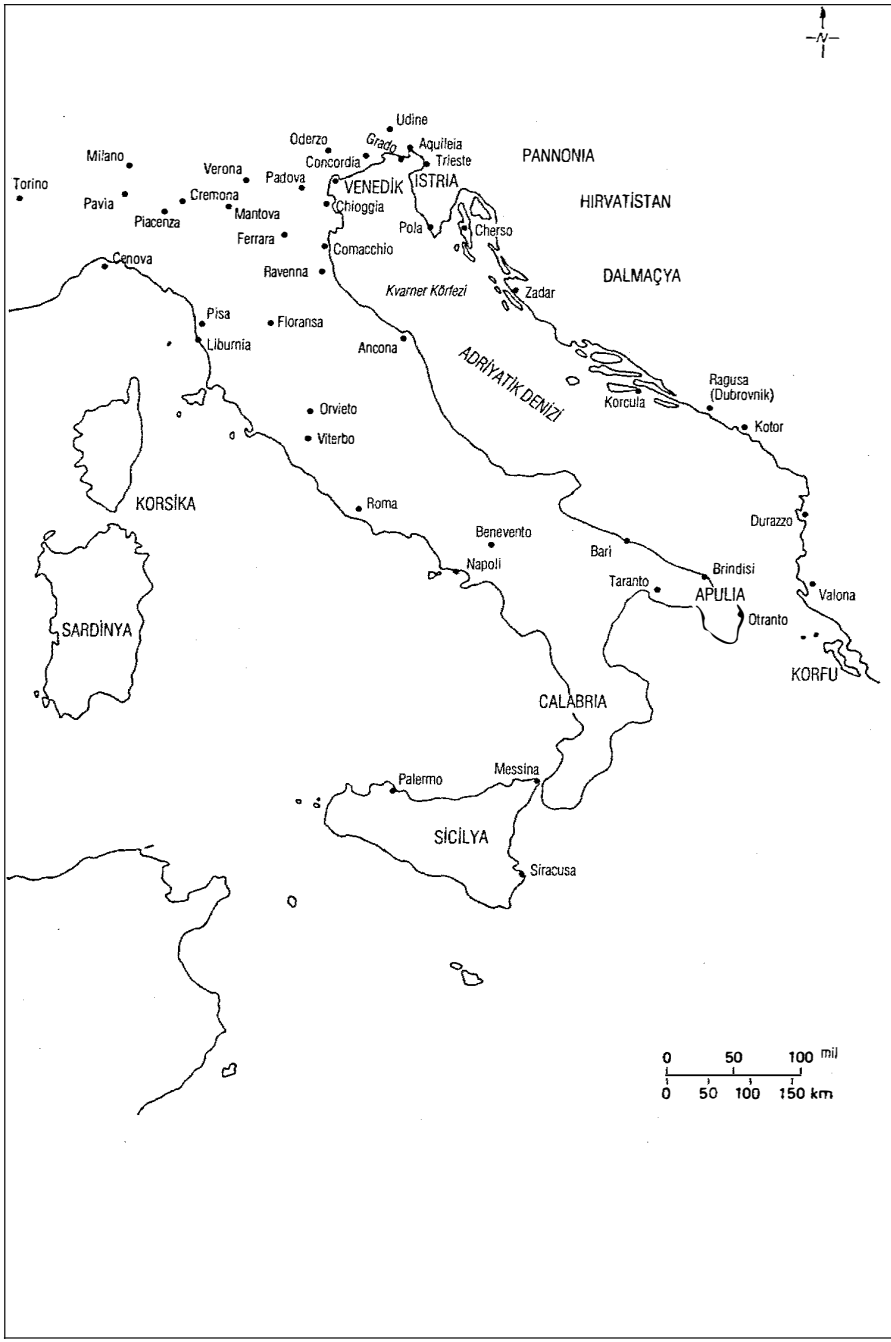
Harita II. İtalya ve Adriyatik

Harita III. Konstantinopolis

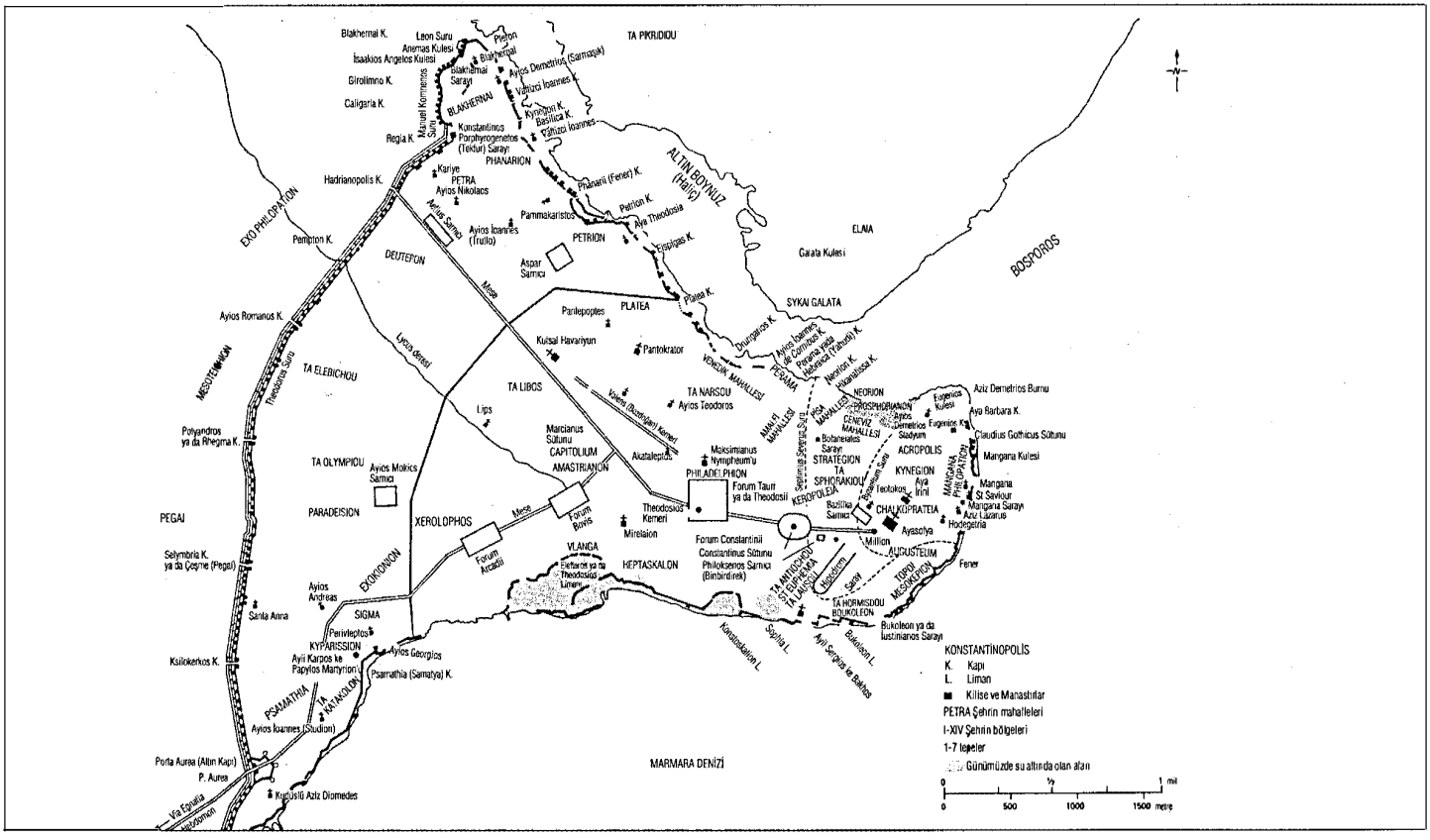
Harita IV. Venedik, Körfez ve lagünler

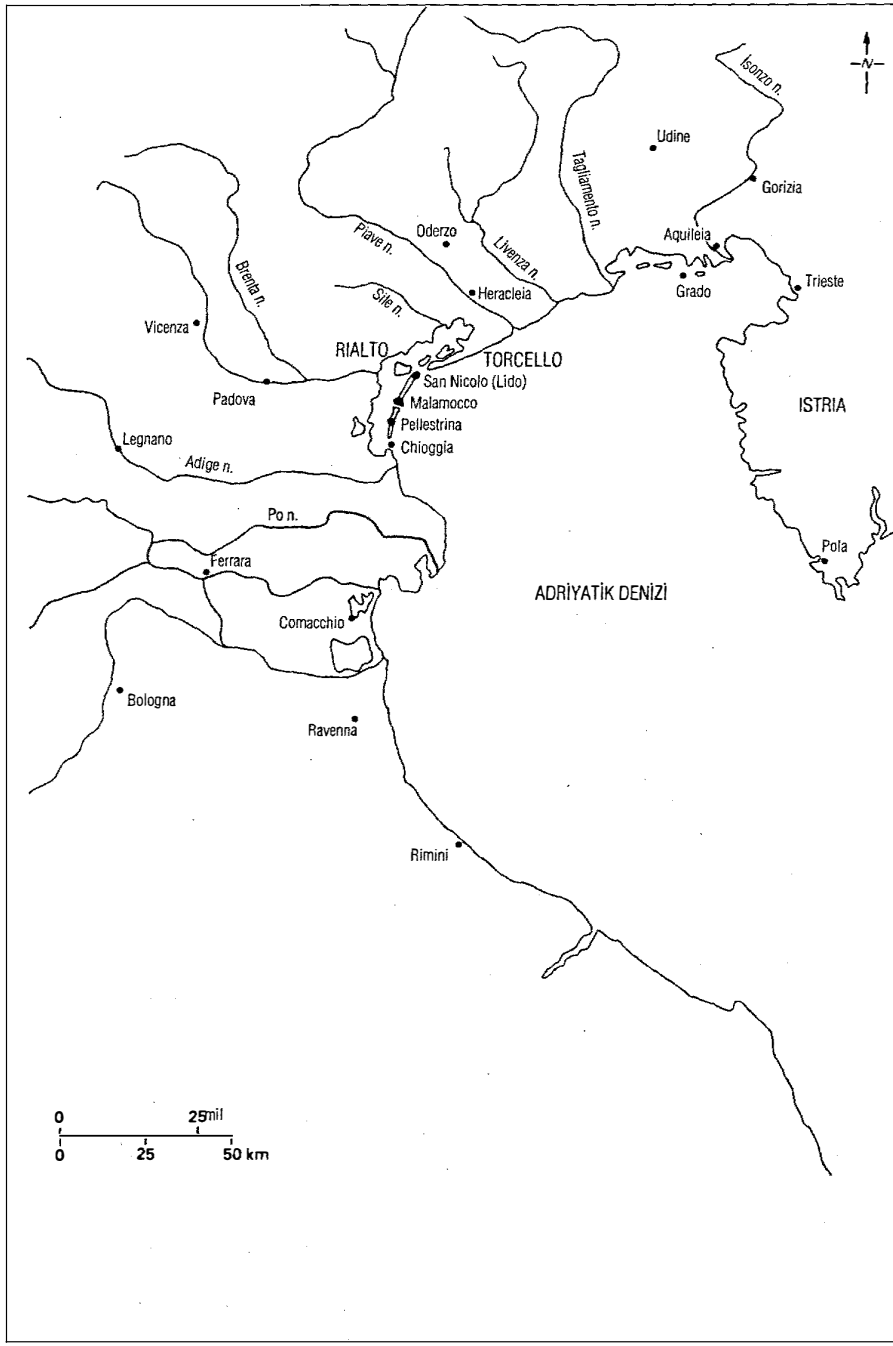
Harita I. Bizans ve Ege Denizi

Harita II. İtalya ve Adriyatik

Harita III. Konstantinopolis

Harita IV. Venedik, Körfez ve Lagünler

1. Bölüm

Venedik: Bizans Eyaleti

Adriyatik Denizi'nin başındaki imparatorluk eyaleti Venetia ve İstria, Roma İmparatorluğu kadar eskiydi. Bu eyalet, İtalya'nın ilk imparator Augustus tarafından tanımlanan on bir bölgesinin onuncusuydu. Kuzeyde Alpler'in etekleri ile kuşatılan, kendisi deniz kıyısını kuşatan eyaletin İtalya' daki güney sınırını Po Irmağı çiziyor; onun da güneyinde, Adriyatik kıyısındaki Classis ya da Ravenna'da, imparatorluk donanma üssü yer alıyordu. Başlıca kentleri Padova, Aquileia ve bu ikisi arasındaki Opitergium ya da Oderzo'ydu. Eyaletlerinin baktığı bataklık adalar ve lagünlerde sakinlerin hiçbir gelişme umudu görmediği bir kara eyaletiydi bu. Bu ada ve lagünlerde balık yakalanabiliyor ve tuz çıkarılabiliyordu. Ama hiç kimse, bu adaların kıta topraklarından da büyük bir geleceği olabileceğini öngörememişti. Sonraki yıllarda, Venedikliler'in Yunanca ve Latince'de Veneti ya da Venetici diye adlandırılmasının, bunların övgüye değer bir halk olmasından kaynaklandığı söylenmiştir.[1] Bu bilimsel, ancak düşsel bir etimolojiydi. Çünkü gerçekte, özgün Venedikliler ne Yunan ne de Latin kökenli idi: Venedikliler, İllyrialı'ydı.

İ.S. dördüncü yüzyıla gelindiğinde, Büyük Constantinus Romalılar'ın ilk Hıristiyan imparatoru olduğu zaman, Aquileia'ya bir piskoposluğun kurulması ile Venetia'nın hıristiyanlaştırılması sağlanmıştı bile. Eyalet Roma'ya, Konstantinos tarafından kadim Bizans'ın yerine kurulan uygar dünyanın yeni başkentine olduğundan çok daha yakındı. Ama gene de bölünmemiş Roma İmparatorluğu'nun anakara eyaletlerinden biriydi. Konstantinopolis'in kurulmasından sonra, ancak yetmiş yıl kadar bu şekilde ayakta kalacaktı. 403'te Gotlar'ın istilasına uğradı. İmparator Honorius, Ravenna Kalesi'ne kaçtı. Aquileia yıkıldı ve Venedikliler kıyının hemen açığındaki adalara sığındılar.

1 Diyakoz Paulus, *Pauli Historia Langobardorum, MGH, Script. rer. Langobardorum* (Hanover, 1878), II. 14: s.81; Diyakoz İoannes, *Cronaca veneziana*, der. G. Monticolo, *Cronache veneziane antichissime*, I (Roma, 1890), s.63.

Daha ilerki bir döneme mensup kendi tarihçileri, bu olayı, Venedik kentinin Rivo Alto, yani Rialto Adaları'na yapılan ilk yerleşimi olarak aktarırlar. Olayın tam tarihi olarak 25 Mart 421, gün ortasını verirler.[2] Aslında bu olayın gerçek tarihinden 400 yıl kadar öncesini vermektedirler. Venedikliler'in lagün adalarındaki yerleşimi henüz kalıcı değildi. Anakara hâlâ asıl yurtlarıydı. Aquileia'ya yeniden yerleşim oldu, ama 452'de Attila'nın buyruğundaki Hunlar tarafından yeniden yıkıldı. Hunlar, başka yerlerde yaptıkları gibi buraya da geldiler ve gittiler. Ama Gotlar kaldılar. Kendilerini vazgeçilmez kıldılar, böylece Roma askeri aygıtının bir parçası olarak yerinden oynatılmaz hale geldiler. 476'da önderleri Odoaker, batıdaki Roma imparatorları soyunun sonuncusunu tahtından indirdi ve Gotlar'ın İtalya'daki krallığının başına geçti. Artık Romalılar'ın tek bir imparatoru kalmıştı ve o da Konstantinopolis'te, yeni Roma'da hüküm sürüyordu.

Got Kralı Odoaker ve halefi Theodorich bu gerçeği kabullendi. Theodorich, Ravenna'yı başkenti yaptı ve Konstantinopolis'teki Doğu Roma veya Bizans İmparatoru'nun yalnızca bir genel valisi olduğunu ileri sürmekle yetindi, ya da öyle göründü. Birkaç yıl bu düzenleme yürüdü. Gel gelelim, 527'de tahta çıkan İustinianos, artık bu kadarın yettiğini düşünüyordu. Akdeniz'i boydan boya kaplayan, yeniden canlandırılmış ve birleşmiş bir *imperium romanum* vizyonundan esinlenmişti. Bu vizyonu gerçekleştirmek hazin, pahalı ve yıkıcı bir savaşa mal oldu. Ama sonunda, yaklaşık 555'te, Kuzey Afrika Vandallar'dan, İspanya'nın bir kısmı Vizigotlar'dan ve İtalya Ostrogotlar'dan geri alındı. İustinianos'un böbürlendiği gibi, Akdeniz bir kez daha bir Roma gölüne dönüşmüştü; en kuzeydeki noktasında Venetia ve İstria eyaletiyle birlikte Ravenna da Roma'nın, daha doğrusu İtalya'nın kurtuluşunun yönlendirildiği Yeni Roma hükümdarlığına döndürülmüştü. İustinianos, imparatorluğunun bu en uzak uçlarının yeniden ele geçirilmiş olmasıyla iftihar ediyordu ve bugün hâlâ mozaik portrelerinin süslediği Ravenna kiliselerini zenginleştirmek yoluyla bu gururu dışavurdu. İtalya'nın Milano ve bizzat Roma gibi diğer büyük kentleri, Gotlar'dan kurtarılmaları sırasında harabeye dönmüştü. Ama Ravenna, Romalılar'ın gerçek imparatorunun gerçek resmi temsilcisi olan bir imparatorluk valisinin görev yaptığı vilayet merkezi olarak yeniden inşa edildi.

Venedikliler (*Veneti*) özgürlük savaşlarını kimi zaman desteklemişler, kimi zamansa bu savaşlardan büyük zarar görmüşlerdi. Önce Gotlar'ın, ardından Alpler'i aşarak Kuzey İtalya'nın büyük bölümünü işgal etme fırsatını değerlendiren Franklar'ın istilasına uğramışlardı. Bununla birlikte, 539 yılına gelindiğinde, Venetia'nın kıyı kentlerinin bir kez daha Roma'ya ait olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Ravenna'nın ablukasını desteklemek üzere gemiler

2 R. Cessi, *Documenti relativi alla storia di Venezia anteriore al mille*, I: *Secoli V-IX* (Padova, 1942), no. I, ss.1-2.

göndermişlerdi. 551'de, Ravenna'daki imparatorluk kuvvetlerine katılması için, paralı askerlerden oluşan bir orduyu karaya çıkarmışlardı.[3] O zamana gelindiğinde, Venetia eyaletinin kıyı kesimlerinin yanı sıra iç bölgeleri de yeniden Roma yönetimine geçmişti. Sonraları, İustinianos'un generali olan ve Gotlar'a nihai yenilgilerini yaşatan Narses'in, Rialto Adaları'na inşa ettirdiği iki kiliseyle, Venedikliler'in kendi zaferine yaptığı katkıları dile getirdiğine inanıldı.[4] İustinianos, fetih ordularının tek yaptığının eski düzeni yeniden tesis etmek olduğuna tüm dünyayı inandırmak istiyordu. Sanki barbarlar hiç gelmemiş ve hiçbir şey değişmemiş gibi olacaktı. Eski Venetia ve İstria ile birlikte, komşu Pannonia ve Dalmaçya eyaletleri, kendi valileri tarafından derhal imparatorluk yönetimine dahil edildi.[5] Çarpıcı olmakla birlikte, tek yenilik, eyalet valilerinin artık imparatorluk fermanıyla atanmamaları idi. Valiler, piskoposların ve önde gelen yurttaşlarının oylarıyla, kendi insanları içinden seçilecekti. Tüm İtalya'nın yönetimi, imparatorun temsilcisi ya da genel valisine bırakılıyordu; ilk genel vali, başkenti Ravenna'da bulunan Narses oldu.[6]

En erken dönemdeki Venedikli kronikçiler, Narses'in adil ve dindar karakterinden övgüyle, savaş yağmalarından topladığı muazzam zenginlikten ise hayranlıkla söz ederler. 565'te İustinos'un yerini alan İmparator İustinianos'un ve karısının kıskançlığını kabartan da bu oldu; söylentiye göre karısı Sophia, bir hadım olmakla alaya aldığı Narses'i sarayın kadınlar bölümüne birlikte yün eğirmeye çağırmıştı. Narses görevinden alındı ve Napoli'ye gitmek üzere Ravenna'dan ayrıldı. Kronikçilere inanılacak olursa, Lombardialılar'a, Pannonia'nın çıplak tepeleriyle vadilerini bırakıp İtalya'nın zengin ve verimli toprağına gelmeleri için çağrıda bulunarak intikamını aldı. Ravenna'daki imparatorluk valiliği makamını Flavius Longinus'a bıraktı.[7] Narses'in intikamı, muhtemelen hayali bir öyküdür. Ama, paralı asker olarak istihdam ettiği

3 Procopius, *De Bello Gothico*, der. J. Haury (Leipzig, 1905), ii. 29; iv. 24, 26; II, ss.287-8, 617, 632-5. S. Romanin, *Storia documentata della Repubblica di Venezia*, 2. baskı, I (Venedik, 1912), ss.54-5, 56; H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, I (Gotha, 1905), s.412 (bundan böyle Kretschmayr, I diye anılacak).

4 *Chronicon venetum quod vulgo dicunt Altinate*, der. H. Simonsfeld, *MGH, Script.*, XIV (Hanover, 1883), s.47; der. R. Cessi, *Origo Civitatum Italiae seu Venetiarum (Chronicon Altinate et Chronicon Gradense)* (Roma, 1933), ss.69-70. Bu iki kilisenin, Aziz Theodoros (*doge* şapeli) ve Aziz Geminianus ve Aziz Menas'ınkiler olduğu söylenmekteydi. Ancak, bu söylenti açıkça yanlıştır. Bkz. O. Demus, *The Church of San Marco in Venice* (Washington, D.C., 1960), s.21, n. 71.

5 E. Honigmann, der., *Le Synekdèmos d'Hiéroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre* (Brüksel, 1939), no. 559.

6 J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, II (Londra, 1923), ss.281-6; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, II (Paris-Brüksel-Amsterdam, 1949), ss.612 vd.

7 Diyakoz Paulus, II, 5: s. 75; Diyakoz İoannes, ss. 60-2; Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administrando Imperio (DAI)*, der. Gy. Moravcsik ve R.J.H. Jenkins, *CFHB*, I (Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 1967), II, *Commentary* (Londra, 1962), I, c. 27, s. 115. Yaklaşık 568'den 572'ye kadar imparatorluk temsilcisi olan Longinus üzerine, bkz. T.S. Brown, *Gentlemen and Officers. Imperial Administration and Aristocratic Power in Byzantine Italy, AD 554-800* (British School at Rome, 1984), s. 268.

Lombardialılar'ın, İustinianos'un ölümünden yalnızca üç yıl sonra İtalya'nın kuzeyinden aşağıya doğru indikleri bir gerçektir. Daha sonraki bir gelenek de, yeni vali Longinus'un, lagünlerde büyümeye başlamış olan Venedik kentini ziyaret ettiğini, Venedik ile Bizans arasındaki ilk antlaşmayı da imparatoru adına imzaladığını belirtir. Venedikliler'den, imparatora sadakat yemini etmeleri değil, yalnızca onu en üstün hükümdar olarak tanıyıp, davasına bağlı olduklarını ifade etmeleri istenmişti. Bunun karşılığında, Antiokheia'ya (Antakya) ve imparatorluğun en uzak köşelerine kadar giden ticaret gemilerinin güvenlik ve himayesi sağlanacaktı.[8] Bu yurtsever bir masaldan öteye gitmeyen bir iddiadır. Bırakın Venedik diye bir kentin kuruluşunu bir yana, Venedik'in Bizans denetiminden kurtuluşu bile, 568 yılında hâlâ çok uzak geleceğe ait bir olaydı; birçok Venedikli tüccarın Antiokheia kadar uzaklara gitmesi de o dönem için olası görünmez.

Bununla birlikte, İustinianos tarafından onca çabayla yeniden kurulan düzenin nihai çöküşüne yol açacak bir olay olan Lombardialılar'ın İtalya'yı istila ve işgale girişmeleri gerçekten de o yıl oldu. Venetia eyaletinin topraklarının büyük bölümü Langobardia ya da Lombardia'nın bir parçasına dönüştü. Sakinleri, bir kez daha açıklardaki adalara sığındılar. Göç bu kez kalıcı olacaktı. Venetia eyaletinin adını da beraberlerinde götürdüler ve bir süre İstria bölgesinin doğusundaki Padova havalisini, batıda ise Altino ve Oderzo'yu ellerinde tuttular. Fakat Aquileia 569'da bir kez daha yıkıldı ve halkı Grado liman kentine kaçtı. Yedinci yüzyılın ilk yıllarında Lombardialılar daha da yayıldılar. 603'te Padova, 615'te Concordia alındı ve yurttaşları Caorle ve Malamocco adalarına sürüldü. Venetia Maritima, ada sığınmacılarının yığıldığı bir üsse dönüştü. İstria Lombardialılar'a direndi, ama abluka altına alınarak imparatorluğun diğer yerleriyle karayolu iletişimi kesildi. 640'ta Oderzo ve ardından Altino düştüğü zaman, artık anakarada Roma ya da Bizans hükümranlığının son kalıntıları da silinmiş olacaktı. Oderzo halkı, daha sonra Herakleia ya da Heracliana adıyla anılacak olan Cittanova'ya (Civitas Nova) kaçtı. Altinolular ise, Torcello Adası'nda yerleştiler.[9] Gene de, yeni biçimiyle Venetia, Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti olarak kaldı. Bu uzak topraklarda Roma yetkisinden geriye kalanları o dönemde elinde tutan Ravenna Temsilcisi'ne karşı sorumlu bir *magister militum* ya da askeri memur tarafından yönetiliyordu. Lombardialılar'ın yönetimi altına girmekten başka seçenekleri olmayanlar, kendilerini dışlanmış hissediyorlardı. 590-1'de, bazı piskoposlar İmparator Mavrikios'a bu duygu-

8 *Chronicon venetum (Altinate)*, der. Simonsfeld, ss.44-8; der. Cessi, ss.74-8.

9 Anakaradaki Lombardia istilası ve adalardaki Venedik yerleşimi üzerine, bkz. C. Diehl, *Etudes sur l'administration byzantine dans l'Exarchat de Ravenne (568-751)* (Paris, 1888), ss.46-51. Cittanova'ya daha sonra verilen Heracleia (Heracliana) adının kökeni için, bkz. T.S. Brown, A. Bryer ve D. Winfield, 'Cities of Heraclius', *Byzantine and Modern Greek Studies, IV (Essays Presented to Sir Steven Runciman: 1978)*, 30-8.

larını ifade eden mektuplar yazmışlardı. "Günahlarımız yüzünden," diyorlardı, "bugün korkunç bir yabancı boyunduruğuna maruz olmamıza karşın, eskiden huzur içinde yaşadığımız ve Tanrı'nın da yardımıyla tekrar dönmeyi bütün kalbimizle dilediğimiz dindar hükümranlığınızı unutmuş değiliz."[10]

Konstantinopolis'teki imparatorların İtalya'daki durumu düzeltmek için yapabilecekleri pek az şey vardı. İustinianos'un vârisleri, ona denk olmadıkları gibi, bu hayali girişiminin maliyetini onun boşaltmış olduğu hazineden karşılamak gibi olanaksız bir görevle karşı karşıyaydılar. Bunun yanı sıra, daha yakında bulunan düşmanlar ve istilacılarla, yani doğuda Persler'le, Tuna'nın karşı kıyısından gelen Avarlar ve Slavlar'dan oluşan yeni bir barbar akınıyla mücadele etmek zorundaydılar. İmparator Mavrikios, Persler'e karşı yaklaşık dokuz yıl daha sürdürdüğü muzaffer bir seferin ardından, 582'de tahta çıktı. Mavrikios bir askerdi ve batı eyaletlerini kurtarmak için yapılabilecekler konusundaki fikirleri, bir askere yaraşır nitelikteydi. Sıkıyönetim altına alınmaları gerekiyordu. Kuzey Afrika'daki Kartaca ve Kuzey İtalya'daki Ravenna, artık *eksarh* unvanlı yeni tür bir imparatorluk temsilcisince yönetilecekti. Sivil ve askeri yönetim arasındaki eski ayrım kaldırıldı. Yetkileri Venetia'ya ve adalılarına da uzanan Ravenna *eksarh*'ları, bir kumandanla bir valinin işlevlerini ellerinde toplamışlardı. Kumandaları altındaki siviller, imparatorluk ordusunun imdatlarına yetişmesini ümit etmeden, kendi topraklarını savunmak için zorunlu askerlik yapmaya mecburdu. Venedikliler'den sorumlu subay, *magister militum* askeri rütbesini taşıyordu ve ilk bakışta, evvelce ada yerleşimlerinin pazarı ve ticari merkezi olarak kendini kabul ettiren Torcello Adası'nda üslenmiş gibi görünmekteydi. 640'tan sonra, askeri yönetimin merkezi, bugün hiç izi kalmamış olan Cittanova'ya taşındı. Bu kentin, öteden beri Venetia'nın yönetsel merkezi ve bir *dux*'un ikametgâhı olan Oderzo halkı tarafından kurulmuş olduğu göz önüne alındığında, anlamlı bir nakildi bu.[11]

Mavrikios'un doğu sınırında başlattığı işi tamamlamak, Bizans'ta bir başka asker-imparatora kalmıştı. Kuzey Afrika *Eksarhı*'nın oğlu Herakleios, 626'da Persler'i Konstantinopolis'ten sürüp, ardından ordularını kendi topraklarında bulunan Ninova'da tam bir yenilgiye uğratarak, kendinden önceki tüm Roma imparatorlarından daha başarılı oldu. Roma İmparatorluğu'nun kadim rakibi ve dengi olan Pers İmparatorluğu yakılıp yıkıldı. Kudüs yeniden alındı. Gerçek Haç, zaferle Konstantinopolis'e götürüldü. Doğu ve batı arasındaki güç dengesi altüst olmuş gibi görünüyordu. Tıpkı

10 *Gregorii Papae Registrum Epistolarum*, der. P. Ewald, I, I (Berlin, 1887), *MGH, Epist.*, I, içinde, ss.17-21; yeni bas. Cessi, *Documenti*, I, no. 8, ss.14-9.

11 G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (Oxford, 1968), ss.80-3; Diehl, *Etudes sur l'administration byzantine*. Ravenna *Eksarhlığı*'nın coğrafî alanı için, bkz. P. Goubert, *Byzance avant l'Islam*, II, 2: *Rome, Byzance et Carthage* (Paris, 1965), ss.39-48.

İustinianos gibi, Herakleios da artık dikkatini imparatorluğunun öteki bölgelerine çevirmekte özgür kaldığını hissediyordu. İustinianos, Pers kralıyla ancak bir antlaşma yapma fırsatını bulabilmişken, Herakleios Persler'e sonsuza dek boyun eğdirmeyi başardı. Büyük utkusunun verdiği güven ve mutluluk dolu ruh hali çok geçmeden sarsılacaktı; belki Herakleios, Persler'in yenilgisinin Araplar'a kapı açacağını öngöremediği için suçlanmalıdır da. Ne var ki 641'deki ölümünden önce, kısa süreliğine de olsa, imparatorluğunun İtalya'dan Fırat'a dek uzandığını görmek ona nasip oldu.[12]

Herakleios, eski bir Kartaca *Eksarhı*'nın oğlu olarak, askerî açıdan kuşatılmış bu batı bölgelerinin önemini anlamıştı. Doğu sınırında komutası altında hizmet etmiş olan İsaakios adındaki subayını Ravenna *eksarhlığı*'na atadı. İmparatoru, Venetia eyaletindeki yeni gelişmelerden ve Ravenna'daki imparatorluk donanmasına alternatif bir üs olarak, Adriyatik'in başındaki adalarda güçlü bir deniz üssü kurmanın zorunluluğundan haberdar eden, muhtemelen İsaakios oldu.[13] Torcello'daki, bugün Santa Maria Assunta adı verilen kilisedeki bir kitabe, Bizans'ın yedinci yüzyılda Venedik'e yönelik ilgisinin sürdüğünün en erken kanıtlarını sunar. Kitabede, Herakleios'un hükümdarlığının yirmidokuzuncu yılında (639), Tanrı'nın Anası Azize Meryem'in bu kilisesinin, *Eksarh* İsaakios'un emriyle, kendisinin ve ordularının zaferleri anısına yaptırıldığını belirtir. Yapı, o dönemde Venetia eyaletinin yönetici valisi olan yerel *magister militum* Mavrikios tarafından tamamlandı ve Piskopos Maurus tarafından kutsandı. Vali Mavrikios bu kiliseye gömüldü. Bu değerli taş yığını, Venedik'in daha yedinci yüzyılda siyasal özerkliğini elde etmeyi başardığı yönündeki daha sonraki döneme ait masalı yalanlamaktadır. Bizans ile eski Roma dünya düzeni arasındaki bağ hâlâ çok güçlüydü. 639'da Ravenna *Eksarhı*'na karşı sorumlu olan bir askerî görevli tarafından yönetilmekte olan *Provincia Venetiarum*, hâlâ Bizans toprağıydı. Valisi çok geçmeden sürekli ikametgâhını Cittanova/Herakleia'da kuracak olmasına karşın, o dönemde içlerinde en müreffehi olarak Torcello'nun belirgin bir biçimde sivrildiği adalardan oluşan bir eyaletti.[14]

Torcello'daki katedralin 'Tanrı'nın Anası'na, Theotokos'a adanması, Venedikli Hıristiyanlar'ın dinsel ortodoksluğunu gösterir. 431'deki Ephesos Konsili, Meryem'in yalnızca İsa'nın Annesi olmayıp, Tanrı'nın Anası olduğunu bildirmekle, din sapkınlarını allak bullak etmişti. Bu tanım, hem

12 G. Ostrogorsky, *History*, ss.92-105.

13 *Eksarh* İsaakios (625-43) hakkında, bkz. L.M. Hartmann, *Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540-750)* (Leipzig, 1889), ss.14-15, 115; Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, II (Gotha, 1900), ss. 208-14; T.S. Brown, *Gentlemen and Officers*, ss.149, 265.

14 V. Lazzarini, 'Un' iscrizione torcellana del sec. VII', yeni basım: *Scritti di paleografia e diplomatica* içinde (Venedik, 1938), ss.120-131; A. Pertusi, *'L'iscrizione torcellana dei tempi di Eraclio'*, *ZRVI*, VIII (1964) (*Mélanges G. Ostrogorsky*, II), 317-39. Karş. Cessi, *Documenti*, I, no. 14, ss.24-5.

doğuda hem batıda evrensel kilise tarafından kabul edilmişti. Yedinci yüzyılda, Venedik adalarının sığınmacıları, evlerini dayanıksız çamur ve sazdan yapmış olmalıydılar; ama kiliselerini taş ve tuğladan inşa ettiler. Bu savruk yaşamlarında temel istikrar ve devamlılık unsurunu kilise oluşturuyordu. Gel gelelim, kilisenin önderliği sorunu bu tedirginlik koşullarında o kadar kolay çözülmüyordu. Lombardialılar 569'da Aquileia'ya saldırdıklarında, şehrin piskoposu Paulinus, kilisesinin şehit Hermagoras'ın bedenini de içeren yadigârlarını ve hazinelerini Grado'ya kaçırmıştı. Kıyı temizlendiği vakit, Aquileia'ya geri döndü. On yıl sonra, 579'da, Grado'da yeni bir katedral inşa edildi. Onbirinci yüzyıla gelindiğinde, Venedikliler, Konstantinos'un annesi Azize Helena tarafından İskenderiye'den Konstantinopolis'e getirilen Aziz Markos'un tahtını, İmparator Herakleios'un yörenin piskoposuna sunduğunu iddia ettiler. Bugün ortada böyle bir taht yoktur. Şu anda Aziz Markos'un Hazinesi'nde bulunan *Sedia di San Marco*, Herakleios'la ya da İncil yazarı Markos'la hiçbir şekilde ilişkilendirilemez ve bir cüce tarafından kullanılmadıysa, bir koltuktan ziyade bir hatıra olarak sınıflandırılabilir.[15]

Yörede Aziz Markos'un Kuzey Adriyatik bölgesinin havarisi ve Aquileia'daki kilisenin kurucusu olduğuna inanılıyordu. Bu nedenle Aquileia, İskenderiye'deki Aziz Markos Havari Kilisesi'nden bile önce, bir havari kilisesi ve patriklik statüsü ileri sürmüştü. Bu talebi desteklemek için, masal üzerine masal uyduruldu. İlk sürgünde yadigârları Grado'ya taşınan Aziz Hermagoras'ın (muhtemelen Hermogenes), üç versiyonu ve üç takım yadigârı olan Aziz Fortunatus'la birlikte Aziz Markos'un izleyicisi olduğu ileri sürüldü. Herakleios'un İncil yazarı Markos tahtını Grado'ya verdiğine ilişkin öykü, hiç kuşku yok ki, Grado Patriği'nin işin içine karıştığını göstermektedir. Kadim Aquileia kilise merkezi ile türedi Grado kilise merkezi arasındaki rekabet, daha o zamandan uzun bir geçmişe sahipti. Aquileia Kilisesi, 553'te Konstantinopolis'te yapılan Beşinci Ekumenik Konsil'de alınan kararlara, Roma Kilisesi'nin de desteklemiş olduğu hükümlere karşı çıktı. Papa Büyük Gregorius, Aquileia Kilisesi ruhbanını sapkınlar olarak aforoz etti. Bir zamanlar Lombardia zulmünün kurbanları konumundaki Aquileia piskoposları, bu kez yakınlık ve himaye için Lombardialılar'a döndüler.[16]

Aquileia'nın "Lombardialı" piskoposları ile Grado'nun "Romalı" piskoposları arasındaki bu çekişme, kökeninde öğretisel olmakla birlikte,

15 Diyakoz Paulus, II. 10: s.78; Diyakoz İoannes, ss.62-3; *Chronicon venetum (Altinate)*, der. Simonsfeld, s.49; der. Cessi, s.83; Dandolo, *Andreae Danduli Ducis Venetiarum Chronica*, der. E. Pastorello, *RIS*, XII/1 (Bolonya, 1938), s.93. Karş. *DR*, I, no. 185. Brown, Bryer, Winfield, 'Cities of Heraclius ', 35; A. Grabar, 'La Sedia di San Marco à Venise', *Cahiers Archéologiques*, VII (1954), 19-34; D. G(aborit)-C(hopin), *The Treasury of San Marco in Venice* içinde, Sergi Katalogu, The British Museum (Olivetti, Milano, 1984), ss.98-105.

16 Kretschmayr, I, ss.21-7; Demus, *San Marco*, ss.10-11, 30-3; R. Cessi, 'Venice to the eve of the Fourth Crusade', *CMH*, IV/I içinde (Cambridge, 1966), ss.252-3.

uzun vadede siyasal sonuçlar doğurdu. Venedik'te anakara ile adalar arasındaki bölgesel çekişmenin, 695'de Pavia'daki kilise kurultayında çözülmesinden çok sonraları da varlığını koruyan siyasal bir bölünmenin yansımasıydı bu. Siyasal çıkarları birbirine karşıt Hıristiyanlar'a, biri sözde Aquileia'da diğeri Grado'da olmak üzere, ikisi de patriklik unvanı iddiasında olan iki piskopos hükmediyordu. Ravenna *Eksarhı*'nın, Herakleia'daki temsilcisi ve valisi aracılığıyla barışı koruması gerekiyordu. Herakleios'un 641'deki ölümünden sonra Konstantinopolis'ten ne yardım geliyordu, ne de destek. Bizans İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde Arap istilası 630'larda başlamış ve yirmi yıl içinde Suriye, Filistin ve Mısır Hıristiyan dünyanın elinden çıkmıştı. Buraları, besin, hammadde ve insan gücü açısından imparatorluğun en zengin eyaletleri olmanın yanı sıra, İskenderiye, Antiokheia ve Kudüs gibi, Hıristiyan Kilisesi'nin beş önemli ruhani liderinden üçünün merkezini de kapsıyorlardı. Balkanlar ve Yunanistan'a Slavlar'ın sızması ve yerleşmesiyle daha da ağırlaşan Arap istilaları, Bizans'ın karanlık çağını başlattı. Batıda Ravenna Lombardialılar'a karşı durdu ve onun himayesi altında Venedik lagünlerindeki adalar, en azından ismen Romalılar'ın İmparatoru'na bağlı kalmayı sürdürdü. Ama çok geçmeden Araplar önce Sicilya'ya, ardından da Güney İtalya kıyılarına tahripkâr akınlarını başlattılar.

660'da, Herakleios'un torunu İmparator II. Konstans, Araplar'ın hücumlarındaki bir duraklamanın yarattığı fırsatı değerlendirdi ve Yunanistan'dan başlayarak batı eyaletlerini ziyaret etti. Oradan büyük bir orduyla İtalya'ya geçti. Bu ziyaret, uzun yıllardan beri bir imparatorun İtalya'ya ilk gelişiydi. Konstans, Napoli'nin ardından, Papa tarafından büyük bir nezaketle karşılandığı Roma'yı gördükten sonra, Sicilya'ya yerleşti. Yunan kronikçileri, Bizans'tan ümidini kestiği için, niyetinin imparatorluğunun başkentini Siracusa'ya taşımak olduğunu iddia ederler. Batılı kronikçilerse, amacının Lombardialılar'ı İtalya'dan atmak olduğunu aktarırlar. Her iki anlatı da muhtemelen çarpıtılmıştır. Konstans'ın, Konstantinopolis'ten ayrılışının daha başka ve kişisel nedenleri vardı. Gel gelelim, İtalya'ya yaptığı ziyaret, imparatorluğun doğusunu ve batısını bir bütün olarak gördüğünü kanıtlar; Lombardialılar'ı Taranto'dan atacak bir savaş için çaba gösterdiği de kesindir. Siracusa'yı, İtalya'daki Lombardialılar'a saldırmak ve Kuzey Afrika'dan gelecek Araplar'a direnmek üzere bir hareket üssü olarak kullanmak istemesi de pekâlâ mümkündür. Gerçek niyetleri karanlıkta kalmaya devam edecektir. Çünkü 668'deki bir komplo sonucu öldürülmüştür. Asiler, Mezezios adlı bir Ermeni'yi imparator ilan ettiler. Bu isyanı bastıran ve komplocuların liderlerini idam eden, Herakleios hanedanına bağlı kalan Ravenna *Eksarhı* oldu.[17]

17 Theophanes, *Cronographia*, der. C. de Boor, I (Leipzig, 1883), ss. 348, 351; Cedrenus (Skylitzes-Kedrenos), *Compendium historiarum*, der. I. Bekker, *CSHB* (1838), ss. 762-3; Diyakoz Paulus, v. 7-13: ss. 147-50; Diyakoz İoannes , ss. 80-4. Ostrogorsky, *History*, ss. 121-3; Brown, *Gentlemen and Officers*, ss. 66, 270.

Yedinci yüzyıl ilerledikçe, Venedik adalarındaki sığınmacı toplulukları kalıcı yerleşimlere dönüştü; önde gelen aileler kendi siyasal ve yönetsel kurumlarını geliştirdiler. Kilisenin yaşamı, birbirini izleyen piskoposlarla devam etti. Sivil yaşam, başlangıçta *magister militum*'un astı olan askerlerden halkın seçtiği temsilcilerle sürdürüldü. Halk temsilcilerinin, anakaradan göçten önceye dayanan bir toprak sahibi aristokrasi olarak yerel kökleri vardı; sonradan Venedikli kronikçiler onları yurttaş bağımsızlığının öncüleri olarak selamladı. Teoride, Ravenna'daki Bizans yönetimine ve sonuçta Konstantinopolis'e bağlı birer nahiye yöneticisinden başka bir şey değilken, aslında yörelerinde büyük ölçüde siyasal yetkiye sahiplerdi. Onbirinci yüzyıl başlarında yazan Diyakoz Ioannes, Venedik'in anayasal tarihinde çok büyük bir önem taşıyan ve İmparator II. Anastasios (713-15) ve Lombardia Kralı Liutprando (712-39) dönemine dayanan bir olayı aktarır. İlk Venedik *dux* ya da *doge*'sinin atanmasıydı bu. "Tüm Venedikliler" diye yazar, "ortak konseydeki patrik ve piskoposlarla birlikte, bundan böyle halk temsilcileri yerine, *dux*'ların yönetimi altında, daha onurlu bir yaşam sürme kararını aldılar; uzun uzun düşündükten sonra da ünlü Paulicius'u aday gösterdiler ve Herakleia *dux*'luğuna getirdiler." Bunun ardından Paulicius, Lombardia Kralı Liutprando ile Venedik'e bağımsızlık tanıyan ve saldırıdan muafiyet veren bir antlaşma imzaladı.[18]

Bu öykü kulağa çok hoş gelmekle birlikte, yarı yarıya hayalidir. Paulicius ya da Paulus, bir Venedikli değildi. Paulus, Liutprando döneminde *dux* unvanına sahip Ravenna *eksarhı* olan bir Bizanslı memurdu. *Magister militum* Marcellus'un yardımıyla, anakarada Venedik toprağı olarak geriye kalan bölgenin sınırlarını çizdi. Bu sınırlar, daha sonra Liutprando'nun halefi Aistulf tarafından kabul edildi.[19] Paulicius'un ilk yerli Venedik *doge*'si olduğu efsanesi kolay kolay yok olmayacak kadar yerleşiktir. Gelin görün ki, II. Anastasios zamanında Venedik hâlâ bir Bizans eyaletiydi. Bunun ne kadar böyle kalacağı görülecekti. Venedikliler arasında bu düzenlemeyi onaylayanlar ve Lombardialılar'dan kurtulmalarının tek yolu olarak *eksarhlık*'la olan ilişkilerini görenler vardı. Ona karşı olanlar, ne yönden bakılırsa bakılsın kötü durumda görünen uzaktaki bir imparatorluğa bağımlı bir taşra eyaleti olmaktan kurtulacakları günü bekleyenler de vardı. Sorunlar, 720'yi izleyen yıllarda iyiden iyiye kızıştı.

726'da Bizans İmparatoru III. Leon, ikonoklastlığını* ilan etti. Dört yıl sonra, inançlarını resmileştirdiğini bildirdi. Bizans'ta, dinsel imgelerin yaratılmasını ve

18 Diyakoz Ioannes, s. 91. Halk temsilcileri üzerine, bkz. Brown, *Gentlemen and Officers*, ss. 56-7.

19 Hartmann, *Untersuchungen*, ss. 21-3, 124-7; Kretschmayr, I, ss. 44-5, 418-19; R. Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, 2nci baskı, I (Milano, 1968), ss. 15-18. Paulicius'un *Eksarh* Paulus (y. 723- y. 727) ile özdeşleştirilmesi sorgulanmıştır; bkz. Brown, Bryer, Winfield, 'Cities of Heraclius ', 31 n. 44.

(*) Tasvir ve put düşmanlığı (ç.n.)

bunlara saygı gösterilmesini yasaklamasının yanı sıra, mevcut tüm ikonaların imha edilmesi gerektiğini bildiren bir ferman çıktı. Konstantinopolis'te ve doğu vilayetlerinde, bu fermanın yürürlüğe konmasını sağlayacak imparatorluk temsilcilerinden başka, bu tutumu destekleyen ve buna uyan pek çok kişi vardı. Ne var ki, bu ferman batıda, özellikle de İtalya'da tasvipten ziyade bir şoka neden oldu ve fermanın yürürlüğe konamayacağı anlaşıldı. Papa protesto etti; İtalya'nın şehirleri onun çevresinde toplandılar, çünkü fermana uymayı reddetmesi halinde, imparatorun onun yakalanması ve öldürülmesi emrini verdiğine dair bir rivayet çıkmıştı. İtalya'da Bizans'a karşı, Lombardialılar tarafından da yüreklendirilen bir isyan havası doğdu. Ravenna *Eksarhı* Paulicius, 727'de suikaste uğradı. Venedikliler de isyana katıldı. Yerel halktan toplanmış askerler, *magister militum*'un aleyhine döndüler. Halk temsilcileri ve ruhban, Herakleia'nın yerlisi olan ve *dux* unvanını benimseyen Orso ya da Ursus'u kendi önderleri olarak seçtiler. Ayaklanma derhal ve vahşice bastırıldı. Ama İmparator Leon, "Tanrı'nın korumasındaki eyalet" diye betimlediği Venetia'ya bir ölçüde yerel bağımsızlık verme kurnazlığını gösterdi. Orso'yu ilk yerli vali ya da Venedik *dux*'u olarak tanıdı ve ona Bizans'ın *hypatos* ya da konsül unvanını verdi. Venedik'in Ravenna *eksarhlığı*'ndan kurtuluşunun ilk adımını bu oluşturmakla birlikte, *magistri militum*'un yerel *dux*'larla dönüşümlü olarak atanması birkaç yıl daha devam etti. Gel gelelim, eyalete Bizans yetkisine itaati açısından hiçbir imtiyaz tanınmadı.[20]

Bu arada Lombardia ağı gittikçe sıkılaştı. 732'de Ravenna *Eksarhı* geçici olarak Lombardia baskısıyla uzaklaştırıldı. Venedikliler ona adalarında sadakatle kucak açtılar ve kentini kurtarmak için gemiler buldular.[21] Ama 751'de, *eksarhlık* son olarak istila edildi ve Lombardia Krallığı'na katıldı. Venedik eyaleti, kendi *dux*'unun idaresi altında tek başına kaldı. *Magistri militum* günleri sona erdi. Bu olayların adalardaki önde gelen aileler arasında bir iktidar mücadelesini kışkırtması belki de kaçınılmazdı. 742'de, Malamocco halkı Herakleia'daki yönetime karşı ayaklanmış ve Orso'nun Teodato (Deusdedit) adlı oğlunu kendilerine *dux* ilan etmişti. Yerel bağlılıklar, adalılar arasındaki çatışmanın yangınını daha da körüklüyordu. Bazıları Bizans İmparatorluğu ile bağları koparmaya karşıyken, bazıları da bundan yanaydı; ama aralarındaki çatışma, daha çok aileler arasındaki ve ada cemaatleri arasındaki rekabet sorunuydu. Malamocco'nun Herakleia'ya olan düşmanlığını yaratanın, aileler arasındaki kıskançlık olduğu kesindi.[22] Kilise içinde de kıskançlık vardı.

---

20 III. Leon ve Konstantinos'un Venedik eyaletine *Imperialis iussio*'su, Cessi, *Documenti*, I, no. 21, içinde ss.31-2; *DR*, I, no. 293. Kretschmayr, I, ss.45-9, 419-20; R. Cessi, *Le origini del ducato veneziano*, Collana storica, IV (Napoli, 1951), ss.155 vd.; Cessi, 'Venetiarum provincia', *BF*, II (1967), 91-9.

21 Diyakoz Paulus, VI. 54: s.184; Diyakoz Ioannes, s.95. O. Bertolini, 'Quale fu il vero oggiettivo assegnato da Leone III "Isaurico" all' armata di Manes, stratego di Cibyrreoti', *BF*, II (1967), 38-42, 46.

22 Kretschmayr, I. ss. 48-50; Cessi, CMH, IV/I, içinde, ss. 254-6.

774-5'te, Rialto takımadalarındaki Olivolo'da (Castello) yeni bir piskoposluk ihdas edildi. Malamocco *dux*'u tarafından ve onun himayesi altında kurulmuştu. Katedrali Aziz Petrus'a adandı. İlk piskoposu Christophore'un bir Yunan adı taşıması gerçeği, kurulmasında bir Bizans etkisini akla getiriyorsa da, bunu kanıtlamak olanaksızdır. Olayların daha iyi aydınlattığı bir nokta, bu yeni piskoposluğun daha eski Grado piskoposluk bölgesinde uyandırdığı kıskançlıktır. Malamocco ile Grado arasındaki iktidar mücadelesi uzun ve acı oldu. Ama temelde bir bardak suda koparılan fırtına, kiliseler arası rekabet ile çekişen aileler ve adalar arasındaki iç entrikalar yüzünden doğan ve uzadıkça uzayan yerel bir kan davasıydı. Rakip tarafların Lombardialılar'dan, Franklar'dan ya da Bizanslılar'dan destek arayışına girmeleri dışında, adaların ötesindeki dünya, ne bu mücadeleden etkilendi, ne de burada olan bitenle ilgilendi.[23]

Her şeye rağmen Venedikliler sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Bizans'a karşı güçlü bir sadakat duygusu beslemeyi sürdürdüler. Bu duygu, *Doge* Maurizio Galbaio ile oğlu ve torununun yönetimi sırasında özellikle güçlendi. Galbailer, İmparator Galba'nın soyundan geldiklerini iddia eden, Herakleia'nın Romalılaşmış en eski ailelerinden biriydi. Maurizio, Bizans'ın *hypatos* ve *stratelates*, yani Latince *magister militum*'un Yunanca karşılıkları olan unvanlarıyla onurlandırılmıştı; kendisine Venetiae eyaletinin konsülü ve imparatorluk *dux*'u havası vermekten hoşlanıyordu. Oğlu Giovanni'yi de yetkili ortağı olarak atamıştı; en büyük oğullarına taç giydirerek kendi ailelerinin tahta çıkmasını garantiye alan Konstantinopolis imparatorluğundan öğrendiği bir uygulamaydı bu. Kuşku yok ki, *Doge* Maurizio bu örneği izlemek konusunda Bizans'tan izin almıştı; Giovanni'nin de, kendi oğlunu II. Maurizio adıyla *doge* olarak atamasıyla bu uygulama sürdü. *Dux*'un makamı, Bizans'taki yönetiminde hiçbir zaman kalıtsal olmamıştı. Venedik'te de *doge*'liğin kalıtsal olmamasını ümit eden pek çok kişi vardı.[24]

Giovanni, 787'de babasının yerini aldı. Aynı yıl, Bizans'ta ikonoklastlığın ilk dönemi sona erdi. Nikaia'da (İznik) bir piskoposlar konsili toplandı ve dul İmparatoriçe Eirene tarafından, dinsel imgeler konusunda geleneksel Ortodoks inancın doğru olduğunu ve ikonoklastlığın sapkınlık olduğunu ilan etmeye çağrıldı.[25] Papalar ve kilisenin batı bölümü de zaten bu fikirdeydi, dolayısıyla Bizans Kilisesi'nin hatasını görüp kabul etmesine memnun oldular. Fakat Leon'un, Roma Kilisesi'ndeki sapkınlığın batı dünyasına çok büyük zarar verdiğini ilk iddia etmesi ve kararlarını zorla benimsetmesinin üzerinden altmış yıl geçmişti. Papalar, yalnız dine karşı değil, aynı zamanda Leon'un bazı eyaletleri ayırmakla yaptığı gibi, Roma Kilisesi'nin haklarına karşı verdikleri

23 Diyakoz İoannes , s.99. Kretschmayr, I, ss.52-4.

24 J.B. Bury, *History of the Eastern Roman Empire* (Londra, 1912), ss.321-2; Kretschmayr, I, ss.51-2, 420; Brown, *Gentlemen and Officers*, s.170.

25 Ostrogorsky, *History*, ss.177-9.

zarar nedeniyle imparatorlara olan güvenlerini yitirmişlerdi. Kendi doğu sınırlarını Araplar'a ve Bulgarlar'a karşı zar zor savunabilen Konstantinopolis'teki imparatorlardan, Lombardialılar'a karşı hiçbir maddî yardım gelmeyeceğini de hissediyorlardı. Bu yüzden papalar, Franklar'ın krallığının yükselen gücünden medet ummaya başladılar. 751'de Ravenna'nın düşmesinden sonra, Papa II. Stephanus imparatordan bir ordu göndermesini istemişti. Ordu filan gelmedi. Düşkırıklığına uğrayan Papa, Franklar'ın kralı III. Pépin'e başvurdu ve onunla görüşmek için Alpler'i aştı. 754 İlkbaharı'nda Pépin ile oğulları Charlemagne ve Carloman'ı kutsayarak, onlara unvanlar ihsan etti. Bizans İmparatoru, Lombardialılar'a karşı Papalık'ın bayraktarı ve savunucusu olarak hareket etmeyi başaramamıştı. Bu rolü Frank kralı oynayabilirdi. 756'da Pépin'in sarayına giden bir Bizans elçilik heyetine, Ravenna da dahil olmak üzere tüm Kuzey ve Orta İtalya'daki imparatorluk topraklarının artık Aziz Petrus'un tahtına ait olduğu bildirildi. İtalya'nın papalık devleti doğmuştu. Pépin Bağışı, Konstantinos Bağışı diye tanınan daha eski belgenin yanındaki yerini almıştı.[26]

Papalık ile Franklar arasında ittifak, Bizans'ın Kuzey İtalya'nın hükümranı olduğu iddiasına bir meydan okumaydı. İmparator V. Konstantinos, Franklar'ı kendi safına çekerek buna engel olmaya çalıştı. Ama önce Pépin'in, ardından Charlemagne'ın Lombardialılar'a karşı kazandığı muhteşem zaferler, dünyanın bu kesimindeki duruma Bizanslılar'ın değil, Franklar'ın egemen olduğunu gösterdi; papalar da, babası Leon'dan bile daha beter bir ikonoklast olan Konstantinos'la artık işbirliği yapmayacaklardı. Charlemagne, Lombardia Krallığı'nın fethini 774'te tamamladı ve 788'de fetihlerini İstria ile sürdürdü. Bizans İmparatorluğu'na bir tek Venetia eyaleti kalmıştı, o da bölük pörçük bir eyaletti artık. Sahneye Franklar'ın çıkışı, halihazırda var olan bölünmeleri daha da derinleştirdi. Bazıları, bunu kurtuluşlarının, ya da en azından varsayılan yanlışlarını düzeltmenin ve ihtiraslarını gerçekleştirmenin aracı olarak gördü. *Doge* Maurizio ve ailesi gibi bazıları ise, imparatorunun bir sapkın olarak mahkûm edilmesine karşın, Konstantinopolis'e sadık kaldı. İmparatoriçe Eirene'nin 787'de ikonoklastlığı lanetlediği döneme gelindiğinde, Kuzey İtalya'da işler, artık Bizanslılar'ın denetleyemeyeceği bir ivme kazanmıştı. Venedik'in adaları, Franklar'ın insafına kalmış gibi görünüyordu. Buradaki Bizans egemenliği, Papa'nın 754'de Pépin'le yaptığı antlaşmada (zımnen) tanınmıştı. Ama Pépin'in oğlu 788'de İstria'yı ilhak ettiği zaman, Venedik ruhbanını Aquileia Piskoposu'nun yetki alanına aktarmak yoluyla, Venedik çıkarlarına doğrudan müdahale etmiş oldu. Venedikli tüccarlar eski *eksarh*'lığın limanlarından sürüldü. Grado Patriği İoannes, Charlemagne'la ittifakını ilan edince, *Doge* Maurizio ihanetinden dolayı onu öldürttü. Yönetici

26 M. V. Anastos, 'Iconoclasm and imperial rule 717-842', *CMH*, IV/I içinde (1966), ss.75-6; Ostrogorsky, *History*, ss.169-70. *DR*, I, no. 318; Cessi, *Documenti*, I, no. 28, ss.44-5.

aileler ve Venedik adaları arasındaki kan davası artık Frank ve Bizanslı tarafların bayrağı altında eskisinden daha da şiddetlenmişti.[27]

800 yılının Noel günü Papa III. Leo, Büyük Charles'a taç giydirdi. Papa'nın zihninde yeni bir imparatorluk yaratılmıştı. O sırada bir kadın, İmparatoriçe Eirene tarafından yönetilen Romalılar'ın eski imparatorluğu, şimdi batılı bir imparatorun himayesinde dinçleştiriliyordu. Papa Leo'nun Frank Krallığı'yla ittifaklarını güçlendiren seleflerinin politikasının doruğa ulaşması demekti bu. Charlemagne'ın kendisinin, olayın bu yorumunda Papa'yla tümüyle hemfikir olup olmadığı tartışma konusudur. Ama Bizanslılar çok büyük şaşkınlığa uğradılar ve rahatsız oldular. Başka bir imparatora taç giydirilmesi, Bizans siyasal kuramının tam köküne darbe indirmişti. Charlemagne ve Eirene'nin dünyasında, semavi düzen ancak tek bir *imperium romanum*'un muhafaza edilmesiyle mümkündü; göklerde tek bir Tanrı olduğuna göre, yeryüzünde de yalnızca bir tek imparator olabilirdi. Bu noktada Papa da aynı görüşteydi. Charlemagne'a taç giydirmekle, yeryüzündeki tek egemen yetkiyi Konstantinopolis'ten, batıdaki köklerine aktarmıştı. Bizanslılar, bir Roma piskoposunun imparatorları azil ya da tayin etme yetkisini sorgulamakta haklıydılar. Ama gururlarına yapılan saldırı, olayın hukuki yönünden çok daha derin bir biçimde yaralamıştı onları.[28]

802'de Charlemagne ile Papa'nın elçileri, bir anlaşma yapılıp yapılamayacağına bakmak üzere Konstantinopolis'e gittiler. Kendilerine yeni Batı imparatoru ile İmparatoriçe Eirene arasında bir evlilik düzenlemesi yapabilme yetkisi verilmişti.[29] Önemli bir birleşme olabilirdi bu. Ama Eirene aynı yılın Ekim ayında şiddet kullanılarak tahttan indirildi; halefi olarak, batıdaki sorunun artık ortadan kalkacağı umuduyla, başını Bizans imparatorluk mitosunun kumlarına gömecek Nikephoros seçildi. Siyasal kuram ve meşruti haklar düzeyinde Charlemagne ile bir anlaşmaya varmak mümkün olabilirdi, nitekim oldu da. Ama siyasal güç ve toprak üzerindeki egemenlik hakları düzeyinde, Charlemagne, artık küçülmüş Bizans İmparatorluğu'ndan büyük değilse de, aynı miktarda toprağa egemen iken, doğu sınırlarının bu imparatorluğun batı eyaletleri üzerine kurulduğu bir gerçekti. Bu durum, Adriyatik'in başında her yerden daha belirgindi. Franklar, İstria ve Kuzey

27 Kretschmayr, I, ss.53-4.

28 F. Dölger, 'Europas Gestaltung im Spiegel der Fränkisch-byzantinischen Auseinandersetzung des 9. Jahrhunderts', *Byzanz und die europäische Staatenwelt* içinde (Ettal, 1953), ss.282-369; W. Ohnsorge, *Das Zweikaiserproblem im früheren Mittelalter* (Hildesheim, 1947); Ohnsorge, *Abendland und Byzanz* (Darmstadt, 1958), özellikle ss.1-49; R. Jenkins, *Byzantium. The Imperial Centuries, AD 610-1071* (Londra, 1966), ss.105-16; Ostrogorsky, *History*, ss.182-6; K. Leyser, 'The Tenth Century in Byzantine-Western Relationships', *Relations between East and West in the Middle Ages* içinde, der. D. Baker (Edinburgh, 1973), ss.33-4.

29 Theophanes, *Chronographia*, der. de Boor, I, s.475.

Dalmaçya topraklarına, 800'den bile önce el koymuşlardı. Her an Venedik adalarını işgal etmeleri ya da kendilerine bağlı bir vilayet olması için harekete geçmeleri olasıydı. Adalıların birçoğunun, bencilce amaçlarını gerçekleştirebilmek için kendilerine kucak açacaklarını biliyorlardı.

Franklar'a kucak açan taraf, sonunda Malamocco'da 802 yılında iktidara geldi. *Doge* Giovanni ile *Doge* II. Maurizio, Olivolo piskoposu da yanlarına katılarak sürgüne gönderildiler. Bu darbe eski bir halk temsilcisi olan, şimdi kendisini Malamocco'da *doge* ilan eden Obelerio tarafından tasarlanıp yönetilmişti. Obelerio, siyasal gerçekçilikten çok, kişisel kıskançlıklarının etkisi altında hareket etmişti. Fakat Frank taraftarları ondan yanaydı. Artık yerleşiklik kazanmış görüntüsü yaratmak için, erkek kardeşi Beato'yu iktidar ortağı yaptı. İşbirlikçilerinden biri de Aquileia'ya taşınan patrikliğinin yeniden ihdas edilmesi için Charlemagne'ın sarayına gitmiş olan Grado Patriği Fortunatus'tu. Franklar'dan pek az ilgi gördü. Gel gelelim Konstantinopolis'te, kendilerine sadık yönetimin Obelerio tarafından alaşağı edilmesi bir isyan gibi yorumlandı. Asilerin, hem Franklar'dan hem de Bizanslılar'dan bağımsız bir devlet kurma fikrinde olmaları mümkündü. Charlemagne'ın dostu olduğundan, Fortunatus'un Grado'ya dönmesini yasakladılar. Ama çok geçmeden tek başlarına başaramayacaklarını anladılar. 805 Noeli'nde liderleri Obelerio ile Beato, armağanlar ve bir sürü umutla donanmış olarak Charlemagne'la görüşmeye gittiler. O da, Venedik eyaleti ya da dukalığındaki egemenliğini kullanmaları için mührünü verdi. İmparatorluğunu oğulları arasında paylaştırdığı 806 yılının Şubat ayında, Charlemagne Venetia, İstria ve Dalmaçya'yı İtalya kralı yaptığı oğlu Pépin'e verdi.[30]

Uzak bir eyaletteki yerel bir ayaklanma gibi görünen olay, artık Bizans çıkarları açısından çok daha tehlikeli bir duruma dönüşmüştü. İmparator Nikephoros'un başını daha fazla kuma gömmesi mümkün değildi. Bizans bayrağını dalgalandırmak ve düzeni yeniden tesis etmek üzere Adriyatik'e bir donanma gönderdi. Amirali soylu Niketas'tı. Ravenna'nın düşmesinden beri, bu sularda hiç imparatorluk donanması görülmemişti. Ortaya çıkışı büyük bir etki yarattı. Hiç direniş olmadı. Po'nun ağzındaki Comacchio'da üslenmiş küçük Frank filosu farketmemiş gibi göründü; Niketas da gemilerini hiçbir müdahale olmaksızın Venedik lagünlerine demirledi. Akıllıca davranarak, darbenin sonuçlarına karşı çıkmaktansa, kutsamanın iyi olacağına karar verdi. Obelerio'nun *doge*'liği onaylandı ve Bizans'ın *spatharios* unvanıyla onurlandırıldı. Gel gelelim, kardeşi Beato rehine olarak Konstantinopolis'e götürüldü ve Olivolo patriği de onunla beraber gitti. Grado Patriği Fortunatus hiçbir yerde bulunamadı. Dostları Franklar'ın yanına kaçmıştı bile. Böylece Venedik, yeniden konumu artık yasal olarak kabul gören kendi *dux* veya

30 Bury, *History of the Eastern Roman Empire*, s.323; Kretschmayr, I, ss.54-6.

doge'sinin yönetimi altında Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti oldu. Niketas, İtalya Kralı Pépin'le bir ateşkes yaparak işini tamamladı. Antlaşma Ravenna'da imzalandı ve 808 Ağustosu'na dek geçerli kaldı. Egemenlik hakları Venedik'i de kapsadığı varsayılan Pépin, Bizans donanmasına karşı koyacak durumda değildi. Bir antlaşma imzalamaya hazırdı. Bizanslılar İstria'yı iç kesimlerden gelen Slavlar'a karşı korumaya yardım ederlerse, eyaletin anakaradan gelebilecek tehlikelere karşı savunulabileceğini düşünüyordu.[31]

Ateşkes yürürlüğe girdi. Obelerio'nun kardeşi Beato'ya, *hypatos* unvanıyla onurlandırılarak, Konstantinopolis'ten Venedik'e dönme izni verildi. Bu belki de bir hataydı. Obelerio, bir Bizans uşağı olmaktan hoşnut değildi. Beato'ya yeniden iktidar ortağı olarak kucak açtı ve başka bir kardeşini, Valentino'yu yanına alarak konumunu daha da güçlendirdi. Haberler imparatora iletildi ve 808 Güzü'nde bir başka Bizans donanması Adriyatik'e yelken açtı. Donanmaya İon Denizi'ndeki Kefalonya *strategos*'u, yani askeri valisi Paulus kumanda ediyordu. Paulus, sorunları ele alışında, Niketas'tan daha az basiret gösterdi. Dukalık üçlüsü onu görmekten hoşnut kalmayıp, ellerinden gelen tüm güçlükleri çıkardılar; Franklar'la da ters düştü Paulus. Kışı Venedik'te geçiren Paulus, 809 İlkbaharı'nda Comacchio Limanı'na durup dururken saldırı başlattı. Karargâhla yaptığı bir çatışmanın ardından yenilgiye uğratıldı ve güneydeki karargâhına yelken açmadan evvel, Franklar'la yeni şartlar içeren bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Haklı olarak Bizans'ın ikiyüzlülüğünün bu örneği Pépin'i kızdırmıştı. Paulus ve donanması gittiği zaman, iktidarlarının ellerinden kayıp gittiğini gören *Doge* Obelerio ve kardeşlerinin yardım çağrısına yanıt verdi. Lagünlerdeki adalıların daha da ince entrika ve rekabeti Pépin karşısında sökmedi. Demir bir yumrukla, hangi taraftan olursa olsun tüm Venedikliler'in tepesine indi. Ordusu karadan, gemileri de denizden saldırdı. Herakleia ve öteki yerleşimler ele geçirilip yağmalandı ve sonunda Malamocco da düştü. Çatışmalar altı ay sürdü. Eğer *strategos* Paulus Bizans donanmasıyla yeniden sahneye çıkmasaydı, daha da uzun sürebilirdi bu. Venedikliler'i kendi aptallıklarının sonuçlarından kurtarmak üzere değil, Franklar'ın Dalmaçya kıyısını yağma etmelerine engel olmak için gelmişti. Pépin geri çekildi, ama bu arada tutsakları olan biçare *Doge* Obelerio ve *Doge* Beato'dan yıllık haraç ödemesini almayı da ihmal etmedi. Birkaç ay sonra, 810 Temmuzu'nda öldü.[32]

Pépin'in müdahalesi, Venedik tarihinin akışını değiştirdi. Adalılar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları onun saldırısına karşı direniş sırasında büyük

31 *Annales Regni Francorum 741-829*, der. F. Kurze, *MGH, SGUS* (Hanover, 1895), *a.* 806, 807, ss.122, 124; Diyakoz İoannes, ss.103-4; Dandolo, s.131. Bury, *History of the Eastern Roman Empire*, s.324; Kretschmayr, I, ss.56, 422.

32 *Annales Regni Francorum*, der. F. Kurze, *a.* 809, 810, ss.127, 130; Diyakoz İoannes , ss.104-5; Dandolo, s.132; Konstantinos Porphyrogenetos, *DAI*, I, c. 28, ss.119-21. Kretschmayr, I, ss.56-8, 422.

ölçüde gömmüşlerdi; sonunda gerçek zafer de onların oldu. Ama aralarındaki mücadelede eski hiziplerin zaferi değildi bu; saldırıyı ve en eski yerleşimlerinin yıkılmasını kışkırtmış olan *doge*'lerin zaferi de değildi. Kurbanlar ve sığınmacılar, hâlâ seyrek nüfuslu olan Rialto Adaları'nda toplandılar; tozlar durulduğu zaman da toplumlarını ve kurumlarını burada yeniden inşa ettiler. Rialto toprağı verimliydi; burayı ekip biçecek ve adaları dolduracak sayıda yerleşimci vardı; ayrıca Aziz Petrus Kilisesi'yle birlikte Olivolo Piskoposluğu'na, yeni umutlarının ve ihtiraslarının yöneleceği bir manevi merkeze de sahipti. Herakleia ile Malamocco'nun kaybı ve Venedik halkının yeni siyasal ve ruhani merkezi olarak Rialto'nun keşfi, onları geçmişlerinden uzaklaştırdı ve yepyeni bir birlik ve bağımsızlık anlayışı kazandırdı.

Franklar ile Venedikliler arasındaki bu çatışmanın ve sonuçlarının önemi, Konstantinopolis'te çok uzun süre unutulmadı. İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos, onuncu yüzyılın ortasında yazdığı eserinde, Pépin'in istilasına karşı Venedik direnişini heyecan verici bir biçimde anlatır. Anlatısını Venedik kaynaklarına dayandırır. Venedik kahramanlığını küçümsemez. Ama Venedik bağlılıklarının gerçekten nereye yöneldiğini naif bir biçimde gösterme eğilimindedir. Bize, Pépin'in ilk olarak anakaradaki Alviola'dan Malamocco Adası'na geçmeye çalıştığı sırada, Venedikliler'in direkleri indirerek geçidi kapattıkları anlatılır. Bu manevra karşısında şaşakalan Pépin onlara şöyle demiştir: "Siz benim ülkem ve benim topraklarıma ait olduğunuza göre, benim elimdesiniz ve benim eyaletimsiniz." Gelin görün ki, Venedikliler şöyle yanıt vermiştir: "Biz sizin değil, Romalılar'ın İmparatoru'nun hizmetkârları olmak istiyoruz."[33] Hepsi bu görüşte olsaydı, herhalde işler hiçbir zaman 809-10 yılı bunalımına varmazdı. Konstantinos Porphyrogenetos, olaylar hakkında ele geçirebildiği bu bilgileri, oluşundan neredeyse yüz elli yıl sonra yazmıştı. Ama Venedik bunalımı döneminde, Konstantinopolis'te durum çok farklı bir açıdan değerlendirilmişti. Bu olay, Bizans yönetimine artık batıdaki Frank İmparatorluğu ile anlaşma yapmak zorunda kalacağı günün daha fazla ertelenemeyeceğinin işaretini vermişti. Venedikliler, Doğu ve Batı imparatorlarının arasındaki ilk antlaşmanın dolaylı etkenleriydi.

810'da İmparator Nikephoros, Pépin'e bir elçi gönderdi. Bu elçi, *spatharios* Arsaphios'tu. İtalya'ya geldiğinde, Pépin'in Temmuz ayında öldüğünü öğrendi. Aachen'daki sarayında Charlemagne'ı görmek üzere Alpler üzerinden yoluna devam etti ve Ekim ayında İmparator'un huzuruna çıktı. Arsaphios ve Batı İmparatoru arasında üzerinde anlaşmaya varılan şartlar, gerçekliğin çarpıcı bir biçimde değerlendirildiğini gösteriyordu. Her yerdeki Romalılar'ın

33 DAI, c, 28, s.121.

İmparatoru olarak haklarını ileri sürmek bir yana, Charlemagne Bizans'ın Venetia eyaletine yönelik talebinden vazgeçmeyi kabul etti ve burayı İstria, Liburnia ve Dalmaçya kıyısında Franklar'ın işgal etmiş olduğu kentlerle birlikte Bizans İmparatoru'na geri vermeye söz verdi. Bunun bedeli olarak, Bizanslılar da onun imparator unvanını tanımak zorundaydılar. Resmi bir biçimde kaleme alınan şartları içeren mektubu, Konstantinopolis'e götürmesi için Arsaphios'a verdi. Kendi himayesi altında bulunan *Doge* Obelerio'yu da, "meşru efendisine" ihanet suçundan Konstantinopolis'te cezalandırılması için Bizanslılar'a verdi. 811 Baharı'nda, Arsaphios Venedik'e döndü. Halkın da onayıyla Obelerio ve Beato'nun görevden alındığını ilan etti ve Venedik'in yeni seçilen *doge*'sini imparatoru adına ağırbaşlı bir tarzda onayladı. Yeni *doge*, Franklar'a karşı direnişin kahramanlarından biri olan Agnello Partecipazio idi. Yönetiminin ve Venedik için doğmakta olduğu görülen yeni çağın merkezi, artık Rialto olacaktı.[34]

Arsaphios görevini başarıyla tamamlamıştı. Gözden düşmüş Obelerio'yu da tutsağı olarak yanına alarak, Konstantinopolis'e yelken açtı. Beato da Venedik'ten sürülerek Dalmaçya kıyısındaki Zadar'a gönderildiyse de, en küçük kardeşleri Valentino'ya, sorun çıkaramayacak kadar genç olduğu düşüncesiyle dokunulmadı. Arsaphios'un beraberinde götürdüğü antlaşmanın şartlarının Konstantinopolis'te de onaylanması gerekiyordu. Charlemagne'ın imparatorluk unvanını belirten ibareyi Nikephoros'un kabul etmemesi pekâlâ mümkündü. Fakat Temmuz 811'de kuzey sınırında Bulgarlar'la savaşırken öldürüldü. Yeni imparator I. Mikhail daha uysaldı ve ayrıca daha büyük bir baskı altındaydı. Danışmanları, her iki tarafın saygınlığını koruyan bir formül yarattılar. Venedik'i ve Pépin'in işgal ettiği öteki toprakları devretmenin karşılığında, Charlemagne, Romalılar'ın İmparatoru olarak değilse bile, imparator olarak tanınacaktı. Konstantinopolis'teki İmparator tarafından kendisine cömertçe verilen benzersiz ve kişisel bir ayrıcalığa sahip soyut bir imparator statüsüne sahip olacaktı. İlerki yıllarda Konstantinos Porphyrogenetos'un belirttiği gibi: "Bu Charles, tüm batı krallıklarının tek hükümdarıydı ve Büyük Francia'nın imparatoru olarak hüküm sürdü."[35] Charlemagne'ın bu formülü benimsemeye razı olması pek şaşırtıcı değildir. İmparator unvanının, kendisine taç giydiren Papa'dan çok, Konstantinopolis'teki imparatorluk gücünün kaynağına izafe edildiğinde geçerli olabileceği inancındaydı. Bunu fazlasıyla başarmıştı.

İktidarı evrensel ve sonsuz olan İmparator ile statüsü kişisel ve şartlı olan imparator arasındaki bu ilk antlaşmanın maddelerini onaylarken, Bizanslılar sınırları belirlemekten çok protokole ilişkin sorunlar konusunda kaygılanmışa

34 *Annales Regni Francorum*, a. 810, 811, ss.132-4; Diyakoz İoannes , ss.105-6. *DR*, I, no. 371.

35 *DAI*, c. 26, s.109.

benzemektedirler. Gene de, daha pratik meselelerde anlaşmaya varılmıştı. 812'de, Konstantinopolis'ten Aachen'a ikinci bir elçilik heyeti gitti. Artık daha yüksek bir rütbe olan *protospatharios* unvanına sahip Arsaphios ile Theognostos diye birinin eşlik ettiği Philadelphia (Alaşehir) Piskoposu Mikhail, heyete başkanlık ediyordu. Charlemagne'ı Yunanca ve Latince *basileus* ve *imperator* olarak selamlayan elçiler, işe koyuldular. Adriyatik başındaki Bizans eyaletleri üzerindeki egemenlik hakları sorunu tartışıldı ve ayrıntılarıyla sonuca bağlandı. Bu antlaşma, beş yıl önce amiral Niketas ile Kral Pépin'in yaptığı antlaşmaya dayanıyordu, ama sınırların yeri ile yolcu ve malların geçişi, gümrük harçlarının ödenmesine ilişkin pratik sorunları daha belirgin bir biçimde çözüme bağlıyordu. Venedik'le ilgili olarak ise, eyaletin Bizans egemenliğinde kalması üzerinde anlaşmaya varılmakla birlikte, İtalya'nın Frank Kralı'na haraç ödemeye devam edeceği saptandı. Antlaşma metni Charlemagne tarafından imzalandı. İkinci kopyası Konstantinopolis'te I. Mikhail'in halefi olan V. Leon tarafından imzalanıp, 814'te Charlemagne'ın halefi tarafından da onaylandı.[36]

Venedik'ten çok daha büyük iki güç arasında hazırlanmasına karşın, bu belge geçmişlerindeki enkazdan vazgeçip, ümitlerini Rialto Adaları'ndaki geleceğe odaklayan Venedikliler'in zaten başlattıkları gelişmenin yeni temellerini pekiştirdi. Yasal olarak hâlâ Bizans'a bağlıydılar ve hâlâ Franklar'a haraç ödüyorlardı. Ama hiçbirinin mülkü değildiler. 812 Antlaşması, anakaradan gelen düşmanlarına karşı himaye edilmelerini garanti ediyor, İtalya Krallığı'yla olan sınırlarını saptıyor ve her şeyin ötesinde tüccar gemilerine, iş yapmak üzere özgürce yelken açma hakkını tanıyordu. Bu çıkarlar, bizzat Venedikliler'in çabalarıyla değil Bizans diplomasisi sayesinde elde edilmişti; bir süreliğine Venedikliler de tam anlamıyla minnettar kaldılar. Kendilerini ezebilecek olan iki büyük güçten birden asgari bağımsızlıkla, diledikleri gibi evrilme özgürlüğünü kazanmışlardı. Bizans'a boyun eğmeleri onlara İtalya'da güvenlik sağladı. Aslına bakılırsa bu, Bizans'ın Venedik'in işlerine doğrudan son müdahalesi oldu, ama Bosporos'taki kadim imparatorluk ile lagünlerde doğmakta olan kent-devlet arasındaki ilişkiler üzerinde kalıcı bir etkisi olacaktı.

36 *Annales Regni Francorum*, *a.* 812-14, ss.136-40; *DR*, I, no. 385. Kretschmayr, I, ss.56-9; Cessi, *Storia*, I, ss.29-34. Konstantinopolis'ten Venedik'e ve Charlemagne'a gönderilen elçiler hakkında, bkz. T.C. Lounghis, *Les Ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)* (Atina, 1980), ss.159-62.

2. Bölüm

Venedik: Bizans Himayesi

Bizans'ın Venedik'e olan ilgisinin sürmesi, yalnızca imparatorlarının evrensel *imperium*'a yönelik talepleriyle açıklanamaz. İustinianos'un emperyalist hayalinin harareti, önce Lombardialılar, ardından Franklar tarafından söndürülmüştü. Sicilya, Güney İtalya'nın bazı kısımları ve Dalmaçya kıyısının bir bölümü dokuzuncu yüzyılın başlangıcında hâlâ Bizans denetimindeydi. Venedik, deniz yolu dışında yalıtılmış, ücra bir köşeydi. Buradaki Bizans çıkarlarının, 800 yılı civarında Doğu ve Batı imparatorluklarının çatışmasında ancak tesadüfen korunabildiği ileri sürülebilir. Bu çatışmanın sonucunda varılan anlaşma, gerek Venedikliler, gerek Bizanslılar üzerine bazı karşılıklı yükümlülükler getiriyordu. Bundan böyle Konstantinopolis'teki imparatorlar, Venedikliler'in gerektiği anda gemiler gönderip Güney İtalya'daki Bizans donanmasını takviye ederek, görevlerini yerine getirmelerini bekliyorlardı; beklentileri genellikle karşılandı. Ama Bizans ve Venedik'in çıkarlarıyla bağlantılı başka etkenler de vardı.

İlk baştaki Venedikli kronikçiler, her ne kadar kendi bildikleri gibi yorumlama eğilimi gösterseler de, Bizans'ı iyi tanıyorlardı. Diyakoz İoannes'in, tıpkı Lombardia ya da Frank kralları hakkında olduğu gibi Konstantinopolis imparatorları ve aileleri hakkında da söyleyecek çok sözü vardır. Öte yandan, ondan yarım yüzyıl önce yazan Konstantinos Porphyrogenetos, Venedik'in tarihi ve topografyası hakkında şaşırtıcı ölçüde bilgi sahibiydi. Eskiden *Enetikoi* adı verilen sakinlerinin, adalara geçmeden önce ilkin anakaradaki Concordia'da ve başka kentlerde yaşadıklarının farkındaydı. *Dux* ya da *doge*'nin onuncu yüzyılda yaşadığı iyice tahkim edilmiş kent, yirmi yedi ırmağın döküldüğü altı millik bir denizle çevriliydi. Ama Konstantinos, en eski *doge*'lik kentinin Cittanova ya da Herakleia olduğunu biliyordu. Öteki adaların ve yerleşimlerin adlarını da sıralamaktadır – kuzeyden güneye Lidi, birçok azizin yadigârlarını barındıran metropolit kilisesiyle Grado'dan (Kogradon), Malamocco (Madaukon), Alviola (Hevola) ve Chioggia'yı (Klougia)

da içeren Loreo'ya (Lauriton); Lidi'nin ardındaki adalar Torcello, Murano ve 'en yüksek nokta' anlamına gelen Rialto; ve anakaradaki kentler.[1]

Konstantinos bundan başka Venedikliler'ce Kral Pépin'e ödenen yıllık haracın, daha düşük bir oranda olmakla birlikte, kendi döneminde de sürdüğünü kaydeder.[2] Gel gelelim daha önemlisi, Torcello Adası'nı "muazzam bir ticaret merkezi" ya da Venedik'in *emporium*'u diye nitelemesidir. Çünkü bu, onuncu yüzyılda bile, dört yüzyıl önce olduğu gibi Torcello'nun hâlâ lagünlerdeki en belli başlı pazar olmayı sürdürdüğünü doğrular. Bu bakımdan onun yerini ne Herakleia ne de Malamocco alabilmişti ve Rialto'nun Venedik'in ticaret merkezi olarak günleri henüz başlamamıştı. Venedik ile Bizans arasındaki karşılıklı çıkarlardan biri kuşkusuz ticaretti. Venedikliler doğal olarak denizi kullanıyorlardı. Cassiodorus, 537'de, Gotik Kral Theodorich'in kâtibiyken, yerleşimleri ve evleri açık denize karşı en kırılgan istihkâmlarla korunan Venedikliler'i, şiirsel bir dille, adalarında tünemiş deniz kuşlarına benzetmişti. Onları denizcilikteki maharetleri, eşitlikçi toplumları ve kendilerine yeterliklerinden dolayı övüyordu; Venedikliler'in iki doğal zenginlik kaynağı olan balık ve tuz yataklarına sahip olduklarını da gözlemlemişti. İnsanlar altınsız yaşayabilirlerdi ama tuzsuz asla.[3] Cassiodorus'un döneminde, Venedikli denizciler, İstria'dan Ravenna'ya şarap ve yağ taşımak üzere istihdam edilmeye başlamışlardı bile.[4] Doğu ve batı arasında, daha büyük önem taşıyan aracılık rolünü çabucak benimsediler. Bizanslı tüccarlar doğudan lüks malları Torcello'daki pazara getiriyorlar ve Venedik tüccarları bunları batıya, yani İtalya, Fransa ve Germanya'ya dağıtıyorlardı. Alışveriş takas usulü yapılıyordu. Bizanslılar ödemeyi gemi inşasında kullanılan kereste, köle, maden veya Venedik sularının iki temel ürünü olan tuz ve balık olarak alıyorlardı. Ama daha önce değilse bile, dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, Venedik gemileri artık Suriye, Filistin ve Mısır kadar uzak denizlere yelken açmaya başlamıştı. İmparator V. Leon'un Hıristiyan uyruklarının Kutsal Topraklar'a ve Müslüman işgalindeki ülkelere yolculuk etmekten kaçınmalarını bildiren fermanına uyarak, çok uzun olmamakla birlikte bir süreliğine buralardaki ticari faaliyetlerine ara verdiler.[5]

1 Konstantinos Porphyrogenetos, *DAI*, 1, c. 27, ss.116-19; II, ss.91-3. H. Kretschmayr, 'Die Beschreibung der venezianischen Inseln bei Konstantin Porphyrogennetos', *BZ*, XIII (1904), 482-9.

2 Konstantinos Porphyrogenetos, *DAI*, 1, c. 28, s.120; II, s.93.

3 *Magni Aurelii Cassiodori Variarum Libri XII*, der. Â. J. Fridh, Corpus Christianorum Series Latina, XCVI (Turnholt, 1973), VII, XXIV, ss.491-2. Cessi, *Documenti*, I, no. 2, ss.2-4.

4 Cassiodorus, XII, XXVI, ss. 494-5.

5 Dandolo, s.144; T.L.F. Tafel ve G.M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, Fontes Rerum Austriacarum, Abt. II: Diplomata, XII-XIV (Viyana, 1856-7) (*TTh*) I, no. III, s.3.

Bizanslılar, Venedik'i yalnız ticaret açısından değil, aynı zamanda bir çeşit erken uyarı istasyonu olması açısından da önemsiyorlardı. Haritalarının bir başka ücra köşesinde, Kırım'daki Khersonesos'ta benzer bir ileri karakolları vardı. Tıpkı Venedik'teki temsilcileri gibi, oradaki ajanları da, kıyı şeridinin ardındaki devasa topraklarda nüfusun hareket ve etkinliklerini bildirebiliyorlardı. Gel gelelim, bu iki yer arasında bir fark vardı. Khersonesos, doğrudan imparatora karşı sorumlu bir *strategos*'un kumandasında, imparatorluğun bir askerî kazası olarak kurulmuştu.[6] Aynı şekilde Dalmaçya, Durazzo (Dyrrachion, Dıraç), Nikopolis, Kefalonya ve Peloponisos (Mora) da, her biri kendi *strategos*'u bulunan birer askeri kaza olarak kurulmuşlardı ya da kurulacaklardı. Venedik, Konstantinopolis'e çok daha gevşek bağlarla bağlıydı. Fakat temelde bir kıyı eyaleti olduğu için, ne zaman çağrılsa, Adriyatik'te imparatorluk donanmasıyla yan yana çarpışmak için gemi ve asker sağlayarak imparatorluğa başka türlü bir hizmet yapıyordu. Biraz uzak olmakla birlikte, saygılı bir ilişkiyi sürdürmek her iki tarafın da çıkarınaydı.

Venedikliler kendi adlarına, onlara Franklar'ın sunabileceğinden daha büyük ödüller ve avantajlar kazandırabilecek daha büyük bir ailenin üyesi sayılmaktan kıvanç duyuyorlardı. *Doge*'leri, muhtemelen Konstantinopolis'ten ufak da olsa maaş alarak ve imparatorların kendilerine vermeyi uygun bulduğu Bizans saray unvanlarıyla yükselerek, Bizans'ın memurları gibi hareket etmekten memnunlardı. Kültür ve inceliklerine katmaya çok hevesli oldukları daha muhteşem bir dünyaya mensup olma duygusunu veriyordu bu onlara. *Dux* ya da *doge* unvanı, kuşkusuz yalnız Venedik yöneticilerine özgü değildi. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda, İtalya'nın başka kesimlerindeki yöneticiler, söz gelimi Calabria ve Sardinya valileri de aynı unvanı taşıyor ve hizmetleri karşılığında aynı ödül ve rütbeleri alıyorlardı. Calabria *dux*'u, bir imparatorluk *spatharios*'u ya da *protospatharios*'u olarak onurlandırıldı. Sardinya valisine *hypatos et dux* unvanı verildi.[7] Bizans pratiğine uygun olarak, bu tür unvan ve nişanlar *ad personam** veriliyordu. Bir ailede kalıtsal olarak kullanılamıyordu. Venedik *doge*'leri sık sık oğullarını makamlarına ortak yaparak bu ilkeyi çiğniyorlardı. Ama aynı şeyi yapan Bizans imparatorlarının örneğine işaret edebilirlerdi. Mutlakıyetçi eğilimleri, iki yıllığına atanan ve yine Konstantinopolis'e karşı sorumlu olan halk temsilcilerinin varlığıyla en azından kuramsal olarak denetim altında tutulabiliyordu. Oğullarını onurlandırılmak üzere Bizans sarayına göndermekle, Bizanslı soylu kadınlarla evlilikler yapmakla, Venedik'in yönetici aileleri

6 Konstantinos Porphyrogenetos, *De Thematibus*, der. A. Pertusi, Studi e Testi, 160 (Vatikan, 1952), ss.98-100, 182-3.

7 A. Pertusi, 'L'impero bizantino e l'evolvere dei suoi interessi nell' Alto Adriatico', V. Branca, der., *Storia della civiltà veneziana*, I içinde (Floransa, 1979), s.59.

(*) Şahsa yönelik. (ç.n.)

toplumsal âdetlerinin çoğunu ödünç aldıkları, kendilerinden daha eski bir uygarlığa duydukları hayranlık ve saygıyı gösteriyorlardı. Bizans'tan sadece anayasal kuram konusunda ders almak istemiyorlardı. Onlar kendi başlarına ve kendi tarzlarında evrilmek istiyorlardı. Bu evrim uzun, şiddetli ve acıydı. Ama sonunda biçimlenecek olan Cumhuriyet, bir Bizans cilasıyla yaldızlanmış olmasına karşın, Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasal sistemine pek az şey borçluydu.

810'dan 836'ya dek Venedik, Partecipazio Ailesi'nin üyeleri tarafından yönetildi. Bunların ilki olan Agnello (811-27), Frank yanlısı seleflerine karşı doğan tepki dalgasıyla iktidara gelmişti. Kentin Rialto'daki temellerini kuran o oldu; Rialto Adaları'na yerleşim, Olivolo Piskoposluğu'nun kurulduğu Galbailer zamanında başlamıştı. İkametgâhı, son *doge*'nin sarayının yerindeydi. Yanı başında, Yunan azizi Theodoros'a adanmış, Narses adında zengin bir Bizanslı tarafından inşa ettirilmiş küçük bir kilise yükseliyordu. Belki de gerçekte bu zengin Bizanslı, Venedikli kronikçilerin daha aşina oldukları bir Yunan adı altında gizlenmiş amiral Niketas'tı.[8] Konstantinopolis'te 813'te tahta çıkan İmparator V. Leon, yeni kentin kuruluşuna büyük bir ilgi gösterdi. Agnello Bizanslılar'a minnettar kalmıştı. Leon'un tahta çıkışını, büyük oğlu Giustiniano'yu Konstantinopolis'teki sarayına göndererek selamladı; Leon da onu *hypatos* ya da konsül unvanıyla onurlandırdı. Sekiz yıl sonra, yeni İmparator II. Mikhail'i de, Konstantinopolis'e torununu göndererek kutladı; torununun orada Romana diye bir Yunan kadınla evlendiği anlaşılmaktadır.[9]

Giustiniano, babasının ortağı ve ölümünün ardından halefi oldu; kendisi Venedik'ten uzakta, Konstantinopolis'teyken, küçük kardeşi Giovanni onun yerini gasp etmek için gayret göstermekle birlikte başarılı olamamıştı. Giovanni önce Zadar'a, ardından Franklar'a, ondan sonra da Konstantinopolis'e kaçtı; Giustiniano da Bizans nüfuzu sayesinde, 827'de Venedik *doge*'si oldu. Tam unvanı şuydu: *Imperialis hypatus et humilis dux provinciae Venetiarum*.[10] *Humilis* sözcüğü, Bizans İmparatoru'na sadakatle boyun eğişine işaret ediyordu. Boyun eğme meyvelerini verdi. Yaklaşık 819'da İmparator V. Leon, yeni Venedik kentine bir dizi kutsal emanet hediye etti: Gerçek Haç'ın bir parçası, Bakire'nin peçesi, İsa'nın giysisinden bazı parçalar ve Vaftizci Yahya'nın babası Aziz Zacharias'ın bedeni. İmparatorun yakınlığının açık bir işaretiydi bu. Azizin yadigârlarını saklamak üzere inşa edilen Aziz Zacharias Manastırı da aynı imparator tarafından bağışlandı ve

8 G. Saccardo, 'L'antica chiesa di S. Teodoro in Venezia', *Archivio Veneto*, XXXIV (1887), 91-113; Kretschmayr, I, ss.86-7; Demus, *San Marco*, s.21.

9 Diyakoz İoannes , ss.106, 107; Dandolo, ss.142, 144. *TTh*, I, no. IV, s.4.

10 829'daki son vasiyetnamesindeki imzası da böyledir: Cessi, *Documenti*, I, no. 53, s.99; Kretschmayr, I, ss.60-1.

Konstantinopolis'ten gönderdiği, ücretlerini de kendisinin ödediği ustalar tarafından inşa edildi.[11] Her Hıristiyan kilisesinin kendi yadigârları, her kentin bir koruyucu azizi olması gerekiyordu. Aziz Zacharias yeterince ünlüydü; ama *doge*'nin kilisesinin zaten bir koruyucu azizi vardı: Savaşçı Aziz Theodoros. Ve hepsinden iyisi, çok daha önceden Herakleios tarafından Grado Piskoposluğu'na verilen Aziz Markos tahtıydı. Venedik Kilisesi'nin Grado Patrikliği'nin sorumluluğu altına gireceği kabul ediliyordu. Ama 827'de, Mantova Sinodu'nda, Frank nüfuzu altındaki batılı piskoposlardan oluşan bir meclis, kadim Aquileia Piskoposluğu'nun bugünkü Venedik Patrikliği olduğunu ilan etti. Grado patriği ihtiraslı Fortunatus'un entrikaları bu kararda etkili oldu. 825'te öldüğüne göre, patrikliğinin Aquileia'ya bağlı bir kiliseye indirgenmesini görecek kadar yaşamamıştır.[12]

Aziz Markos'un bedeninin, Mantova'daki sinodun ertesi yılı olan 828'de İskenderiye'den Venedik'e getirilmesi ne kazara, ne de tesadüfen olmuş bir şeydi. Bu yadigârın yerinin değiştirilmesi, daha birkaç yıl evvel kâfirlerin topraklarında yolculuk etmeyeceklerine dair imparatora söz veren Venedik denizcilerinin alenen yaptıkları bir korsanlık eylemiydi. Bu eylem, bizzat Aziz Markos'a görünen bir melek tarafından yapılan, cesedinin bir gün Venedik'te huzur bulacağına ilişkin bir kehanete göndermeyle, çok sonraları meşrulaştırılacaktı. Daha sonraları San Marco Bazilikası'ndaki mozaikte resmedildiği üzere öykünün genel olarak kabul edilen versiyonu, iki Yunan keşişin yardımıyla, İskenderiye'deki türbenin gardiyanlarına rüşvet vermek ve cesedi daha önemsiz bir azizin cesediyle değiştirmek yoluyla iki Venedikli tüccar tarafından gerçekleştirildiğini anlatır. Gemilerine çıktıkları zaman bedeni domuz butlarıyla sararak, Arap liman memurlarının didikleyici bakışlarından ve yadigârlara özgü o kutsallık kokusunu yaymasından korumuşlardır. Dindar Müslümanlar olarak, Araplar domuzun görünümüyle kokusundan tiksinmiş ve böylece gemi değerli yüküyle denize açılmıştır. Mucizevî bir şekilde hızlı geçen Venedik'e dönüş yolculuğunda parçalanmak üzereyken, neyse ki kaptanı uyarmak ve felaketi önlemek için aziz oradadır. Tüccarlar Mısır'a yaptıkları bu yasadışı yolculuk yüzünden cezalandırılmaktan korkuyorlardır. Böylesine kutsal bir misyonu icra eden kişilere karşı hiçbir suçlamanın yapılmayacağı kendilerine bildirilmiştir.[13]

Bu öykü kuşku yok ki hayali ayrıntılarla süslenmiştir. Ama soygunun yapılmış olması gerçeği yadsınamaz niteliktedir ve dindarlık tarafından olduğu kadar siyasal olarak da yüreklendirilmiştir. Aquileia Patrikliği'ndeki

11 Dandolo, s.142 (bu bağışı yanlış olarak Agnello zamanına atfeder). *TTh*, I, no. 1, ss.1-3; *DR*, I, no. 399; Cessi, *Documenti*, I, no. 52, ss.92-3.

12 Cessi, *Documenti*, I, no. 50, ss.83-90. Kretschmayr, I, ss.63-6; Demus, *San Marco*, ss.20-2, 33-5.

13 Aziz Markos'un yadigârlarının taşınmasının öyküsü, *Acta Sanctorum Bollandiana*, III içinde, 25 Nisan, ss.353 vd.

gösterişlere karşı hesaplı bir darbedir bu. Bu kutsal emanetin Grado'daki kiliseyi süslemesi düşünülmemiştir. İlk başta, *doge*'nin mütevazı sarayındaki gizli bir odaya yerleştirilip korunur. Vasiyetnamesinde *Doge* Giustiniano, dul karısına Aziz Markos için bir bazilika inşa etmesini söylemiştir; türünün ilk örneği olan bu bina, 832 yılında, halefinin döneminde saray ile Aziz Theodoros Kilisesi'nin arasına yaptırılır. Ama uzun yıllar boyunca, azizin bedeni *doge*'nin sarayındaki gizli yerinde korunur. Bu yadigâr Grado Patrikliği'nin ya da Olivolo Piskoposluğu'nun değil, Venedik kentinin simgesi olmuştur.[14]

Bu korsanlık eylemine karşı Bizanslılar'ın tepkisine dair hiçbir kayıt yoktur. Hiçbir Bizans kaynağı olaydan söz etmez. Hangi yoldan olursa olsun, yadigârları ele geçirmenin bir Hıristiyan'ın görevi olduğu düşünülüyordu. Zamanla, Venedikliler etkileyici bir koleksiyon oluşturdular. Aziz Sabas'ın yadigârları, onuncu yüzyılın sonunda Konstantinopolis'ten getirildi. Azize Barbara'nınkiler de birkaç yıl sonra tümüyle yasal olarak Konstantinopolis'ten getirildi. Venedik piskoposluğuna dönüşen ve piskoposu Olivolo'da bulunan Grado kilisesi, koruyucu azizini bedeni Küçük Asya'daki türbesinden 1100 yılında çalınan Myralı Nikolaos'ta buldu. Aziz Nikolaos'un amcası Nikolaos'un kalıntıları bulundu ve Şehit Aziz Theodoros'unkiyle aynı zamanda Venedik'e taşındı. Bunun üzerinden çok geçmeden, İlk Şehit Aziz Stephanus'un yadigârları Konstantinopolis'ten aşırıldı; şehit İsidoros'unkiler de 1125'te Sakız'dan getirildi.[15] Bütün bunlar Latin inancına bağlı olmayan Yunan azizlerdi ve varlıkları Venedik ile Bizans dünyası arasındaki zincire bir halka daha ekledi. Ama Aziz Markos benzersizdi. Bedeni 828'de Venedik'e getirilinceye değin, *doge*'lerin koruyucu azizi, bir başka Yunan ya da Bizans kökenli, bir Bizans eyaletinin *dux* ya da askeri valisine yol gösterecek kutsal savaşçı, Aziz Theodoros Stratelates idi. Dokuzuncu yüzyılın başında, Bizans yanlısı hizip, Olivolo'daki yeni katedrale Aziz Sergius ve Aziz Bacchus'un yadigârlarını yerleştirmek suretiyle, Venedik kilisesini daha da yunanlaştırmaya çalışmışlardı. Bunlar, İustinianos ve Theodora'ya özel bir inayet göstermiş olan iki aziz idi. Ama bu çaba pek revaç bulmadı. Katedral Aziz Petrus'a adanmıştı bile ve iki Bizans azizi onunla rekabet edemezdi. Ama savaşçı Aziz Theodoros, kentin ve devletin koruyucu azizi olan Aziz Markos tarafından çabucak geri plana itildi. Theodoros'un kilisesi *doge*'nin kilisesi olma özelliğini yitirdi. Adı neredeyse unutuldu ve simgesi aslan olan havari ve İncil yazarı aziz tarafından gölgeye itildi.[16]

14 Kretschmayr, I, ss.64-7. Giustiniano Partecipazio'nun vasiyeti, Cessi, *Documenti*, I, no. 53 içinde, ss.93-9.

15 Aziz Sabas'ın bedeni koruyucularından, sonradan *Doge* (1026-32) Pietro Barbolano (Centranico) tarafından satın alındı: Marino Sanudo, *Le vite dei Dogi di Venezia*, der. G. Monticolo, *RIS*, XXII, pt IV(1900), ss.138-9. Azize Barbara'nın yadigârları hakkında: Dandolo, s.202; *TTh*, I, no. XX, s. 41. Aziz Nikolaos, Aziz Stephanus ve İsidoros'un yadigârları hakkında, bkz. aşağıda, ss.68-71, 73, 76.

16 Dandolo, s. 168. Demus, *San Marco*, ss.20-2.

820 yılında V. Leon'un yerini alan İmparator II. Mikhail'in hükümranlığında, Araplar Akdeniz'de daha başka yağma ve fetih alanları aramaya başladılar. Girit Adası ele geçirildi ve İspanya'daki kendi hükümdarlarından kaçan Araplar'ca bir korsan yuvasına dönüştürüldü. Kuzey Afrika'dan başka Araplar Sicilya'ya geçerek tahta çıkma peşinde bir Bizans amirali olan ve 828'de öldürülen Euphemios'un yardımıyla oraya yerleştiler. Bizanslılar onları söküp atamadılar. 827'de, Sicilya'nın başkenti Siracusa üzerine kararlı bir saldırı yaptılar. II. Mikhail, Bizans donanmasını destekleyecek gemiler göndermesi için *Doge* Giustiniano Partecipazio'dan acil istekte bulundu. Hepsi olumlu yanıtlanacak bir dizi destek talebinin ilkiydi bu. İtalyan sularında bir sorun varken, Venedikliler'in kendilerini Bizans donanmasını destekleme çağrısına olumlu yanıt vermek zorunda hissettikleri açıktı. İlk müdahaleleri sonuç vermedi. Siracusa'daki Arap ablukası sürdü. 828'de, yine İmparator'un çağrısı üzerine, Bizans donanmasına katılmak üzere adanın iç kesimlerine küçük bir filo daha gönderdiler, ama Venedikliler evlerine gene kesin bir zafer kazanamadan döndüler. Bu arada Giovanni Partecipazio'nun Konstantinopolis'teki sürgününden Venedik'e geri dönmesine izin verilmişti; sağlığı bozuk olan kardeşi Giustiniano da onun ortağı ve veliahtı olmasını kabul etti. Bu ancak İmparator'un onayıyla olabilecek bir şeydi; o halde Venedikliler'in Araplar'a karşı verdiği savaşta gösterdikleri bağlılığın bir ödülü olması mümkündür.[17]

Giovanni Partecipazio *doge* olarak yalnızca beş yıl hüküm sürdü. Sevilmiyordu ve 836'da *doge*'likten ayrılmaya zorlanarak bir manastıra hapsedildi. Gel gelelim, ayaklanmayı kışkırtan hizip, kendi adayını *doge*'liğe getirmeyi başaramadı. Onların adayı yerine, Venedikliler Pietro Tradonico'yu seçtiler. İstria'nın yerlisiydi ve eski Venedikli aileler arasındaki sürüp giden kan davası ve çekişmelerde tarafsız kalan hiziptendi. 840'ta Konstantinopolis'ten bir elçi Venedik'e gelerek, *Doge*'ye imparatorluğun *spatharios*'u unvanını verdi. Pietro Tradonico böylece Bizans ailesine girmiş oldu. Çok geçmeden sadakatini ailenin reisine kanıtladı. Gene de, kendine özgü bir düşünce yapısı ve politikası olduğunu açıkça ortaya koydu. Tradonico'nun döneminde, Venetia'nın Bizans'a sadakat kuramı yeniden incelikle yorumlandı. Dış politika sorunlarında Venedik, komşuları ve hükümdarları bakımından özgür bir unsur gibi hareket etmeye başladı.[18]

Ona *spatharios* unvanını veren imparator, II. Mikhail'in 829'da tahta çıkan oğlu Theophilos idi. Dönemine, diplomatik başarılar ile askeri başarısızlıklar

17 Diyakoz İoannes, ss.109-10; Dandolo, ss.144-8. *TTh*, I, no. V, s. 4; *DR*, I, no. 412. A.A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I (Brüksel, 1935), ss.61 vd., 80-2.

18 Diyakoz İoannes , ss.113-14; Dandolo, s.150. *TTh*, I, no. VI, s.4; *DR*, I, no. 437 (elçilik heyeti için 838 yılını verir). Kretschmayr, I, ss.92-3; E. Lentz, 'Der allmähliche Übergang Venedigs von faktischer zu nomineller Abhängigkeit von Byzanz', *BZ*, III (1894), 65-70.

damgasını vurdu. Dokuzuncu yüzyıl başında elde olan kaynaklarla belki hiçbir imparator Araplar'ı bir yandan Küçük Asya'da (Anadolu), bir yandan Sicilya'da durdurmayı başaramazdı. Harekât alanı fazla genişti. 838 Ağustosu' nda, doğudaki Araplar Ankyra (Ankara) ve Amorion kentlerini ele geçirdiler. Çok büyük bir felaketti bu. Kaygıdan çılgına dönen Theophilos, batıdaki yöneticilerini yardım istemeleri için Frank kralı Dindar Louis'nin Ingelheim'daki sarayına, hatta İspanya'daki Emevi halifesine gönderdi. Gel gelelim, Sicilya'daki Araplar adadaki işgallerini daha da genişlettiler ve burayı İtalya kıyısına yaptıkları akınların üssü olarak kullanmaya başladılar. 838 civarında, Brindisi'deki karargâhı şaşırtarak baskın verdiler, kenti yaktılar ve gemileriyle tekrar Sicilya'ya döndüler. 839'da geri gelip Taranto'yu ele geçirdiler ve buraya büyük bir ordu yerleştirdiler. İşte, Theophilos'un 840'ta Venedik'teki Pietro Tradonico'ya elçilik heyetini göndermesinin nedeni de, Taranto'nun Araplar'ca işgal edilmesiydi. Elçi, soylu Theodosios idi (Konstantinopolis'ten Ingelheim'a gönderilen piskopos Theodosios Baboutzikos'tan başka biri olduğu hemen hemen kesindir). O yılın büyük bir bölümünü Venedik'te geçirdi ve *Doge*'yi güneydeki Araplar'a karşı bir sefere katılmaya ikna etti. Muhtemelen bunun için pek fazla çaba gerekmemişti. Venedikliler, İtalya'nın güneyinin Araplar'ın elinde olduğunu ve Adriyatik'in Arap korsanlarla kaynadığını görmeyi zaten hiç istemiyorlardı. Silahlar ve askerlerle donatılmış altmış gemi güneye gönderildi. Neredeyse tümü Taranto açıklarında yok edildi. Askerler ve denizciler ya öldürüldü ya da esir düştü. Her geminin 200 adam taşıdığını varsayarsak, Venedikliler'in kayıpları 12 bin olmalıdır. Bu kadar büyük kayıpları kaldırabilmeleri olanaksızdı.[19]

Araplar, ilkin 841 Paskalyası'nda Quarnaro (Kvarner) Körfezi'ndeki Cherso (Cres) Adası'nın köyünü yaktıktan sonra Dalmaçya kıyısı boyunca ateş ve kılıçla Adriyatik Denizi'nde hızla ilerlediler. Buradan gemileriyle Ancona'yı ve Po ağzına varıncaya kadar İtalya'yı yağmalamak üzere kuzeye çıktılar. Dönüşlerinde, eve yolculuk eden birçok Venedik gemisini ele geçirdiler. 842'de Quarnaro Körfezi'nde bir kez daha ortaya çıktılar ve küçük Sansego Adası yakınlarında bir başka Venedik filosunu yenilgiye uğrattılar.[20] İster Bizanslılar'la olsun ister kendi inisiyatifleriyle, Venedikliler'in deniz savaşındaki bu ilk girişimleri çok ender olarak başarıya ulaşmıştı. Ama bu savaşlar Venedikliler'e, özellikle de *Doge* Tradonico'ya, Bizans donanmasının korumasına artık güvenemeyeceklerini öğretti. Gerektiği anda, imparatorlar ile aralarındaki sözde ittifaka bakmadan, başlarına buyruk bir biçimde

19 Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, ss.144 vd., 177-84'te bu olayların tarihinin yanı sıra, Venedik'e elçi olarak giden Theodosios ile Ingelheim'a giden Theodosios arasındaki farka işaret edilir. Karş. Lentz, 'Allmähliche Übergang', 69-70; Lounghis, *Les Ambassades byzantines*, ss.167-9.

20 Diyakoz İoannes, ss.114-15; Dandolo, s. 150. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, s.183; II/1 (Brüksel, 1968), ss.10-11; Lentz, 'Allmähliche Übergang', 71-2.

harekete geçmeleri gerekiyordu. Birçokları, Taranto'daki felaketin, gemileriyle birlikte kaçarak Venedikliler'i bir başlarına savaşmak zorunda bırakan Yunan amirali yüzünden olduğuna inanıyordu. Sansego'daki çarpışmadan sonra *Doge*'nin Konstantinopolis'teki İmparator'a ya da temsilcilerine haber verme zahmetine katlanmadan Arap liderleriyle kendi başına bir ateşkes imzalamasının da altını çizdiği gibi, Venedik'te değişen ruh halinin bir işaretiydi bu.

Venedik diplomasisinin bugüne ulaşan en eski belgesi olarak, Venedikliler ile Franklar arasında ilk antlaşmanın yapılmasını da aynı özel girişimci ruh esinlemişti. 840 Şubatı'nda Pavia'da, Charlemagne'ın torunu olan Lothar ile *Doge* Pietro Tradonico arasında imzalanan antlaşma, *Pactum Lotharii* adıyla tanınır.[21] Girişim *Doge*'den geldi; antlaşma onun isteği ve önerisi ('suggerente ac supplicante Petro, gloriosissimo duce Veneticorum') üzerine kaleme alındı. Beş yıl boyunca geçerli olacaktı. Venedik, İtalya'nın Frank Krallığı'na yıllık haracını ödemeye devam edecek ve Slav korsanlara karşı krallığı korumayı üstlenecekti. Bunun karşılığında, Venedik'in tarafsızlığına saygı gösterilecek ve kara güvenliği sağlanacaktı. Franklar denizyoluyla ticaret yapıyorlarsa, Venedikli tüccarlar da karayoluyla ticaret yapma özgürlüğüne sahip olacaklardı. 841 Eylülü'nde Lothar, Charlemagne zamanında Yunanlılar'la yapılan antlaşmayla tanımlandığı gibi, Venedikliler'in kendi topraklarına tartışılmaz sahipliğini teyit eden bir başka antlaşma imzaladı.[22]

Bu iki belge Venedikliler'in, ister batıdan ister Bizans'tan gelsin, dış buyruk ve denetimden tedricen kurtulmasının kapılarını açtı. İtalya Krallığı'na haraç ödemeyi ve kuramsal olarak Bizans İmparatorluğu'nun hizmetkârları olmayı sürdürdüler. Ama belgelerin anlatımı açıklayıcıdır. Pietro Tradonico, Bizans unvanı *spatharios*'u kullanmaktan gurur duyuyordu. Ama unvan artık 'emperyal' sıfatıyla nitelenmiyordu. Ne kendisi, ne de selefleri, kendilerini 'önemsiz' (*humilis*) diye tanımlamıştı. Bunun yerine Venediklilerin 'en şanlı' *dux*'u sözcüğünü kullanır. Daha sonraki Venedik devlet belgelerinde, Bizans'a hitaben ve başka yerlere hitaben uygun protokol düşüncesini ayırt etmek mümkündür. İlkinde *doge* artık imparatoru efendisi (*dominus noster*) diye tanımlamaz. O, 'Tanrı'nın inayetiyle' *doge*'dir (*Dei gratia*, ya da *Deo auxiliante dux*). İdaresindeki topraklar *provincia Venetiae* diye değil *ducatus* diye adlandırılır; ve belgelerine Konstantinopolis'teki imparatorun tahta çıkış yılı itibariyle veya Bizans kronoloji sistemiyle değil, batılı *annus domini* hesabıyla tarih atılır. Bu tedrici bir gelişmeydi. 982 ve 1035 gibi geç tarihlere ait olup batı tarzı tarihlendirilen Venedik belgeleri vardır,

21 Cessi, *Documenti*, I, no. 55, ss.101-8.

22 Cessi, *Documenti*, I, no. 56, ss.108-10. Kretschmayr, I, ss.94-5, 431-5; Lentz, 'Allmähliche Übergang', 72-4, 81-2.

ama bunlarda Konstantinopolis'teki imparatorların adları ve tahta çıkış yılları da tam olarak belirtilmiştir.[23]

Franklar, Venedik'in bağımsızlığı olgusunu tanımakta Bizanslılar'dan atik davrandılar. Mart 856'da, Lothar'ın oğlu II. Louis, Venedik'in Frank İmparatorluğu'nun dahilindeki topraklarına iyelik hakkını, 812 Antlaşması zemininde teyit etti. Bir yıl sonra Louis Venedik'e resmi bir ziyaret yaptı. Bu büyük bir olaydı. *Doge* ve oğlu, genç imparatorla karısını Chioggia'nın güneyindeki Brodolo'da karşıladı ve onları üç gün boyunca muhteşem bir şekilde ağırlayacağı Rialto'ya getirdi. Louis, *Doge*'nin torununun vaftizinde vaftiz babalığı yaptı.[24] Bizanslılar, eyaletlerinin kendi yaşamlarını sürmek istemeleri fikrini asla onaylayamazlardı. Tanrısal olarak belirlenen ve evrensel kapsamlı bir imparatorluğun ilkesine ters düşerdi bu. Sınırların ötesinde bağımsız olarak doğan krallıklar ve beylikler, Bizans kuramına uygundu. Hiyerarşik dünya düzeninde ya da Konstantinopolis'teki Romalılar'ın İmparatoru'nun hükmettiği *paterfamilias*'ta, yani krallıklar ailesinde bir yerleri vardı. Kutsanmış kişiye yakınlığına göre onursal nişanlar vermek imparatorun elindeydi. Nitekim Charlemagne, 812'de İmparator I. Mikhail'in 'ruhani kardeşi' olarak onurlandırılmışsa da, Lothar gibi halefleri, 'onursal oğul'dan ötesine ulaşamamışlardı. Ama bir krallık olmayıp 'ducatus' olan Venedik'i nereye yerleştireceklerini bilemiyorlardı.[25]

Bizans ile Venedik arasında 842 ila 867 yıllarından bugüne ulaşan hiçbir diplomatik ya da resmi yazışma olmaması bir tesadüf olabilir. Bizans İmparatorluğu'nun, Arap ve Slav istilalarının başlattığı karanlık çağın ardından büyük bir güç olma yönünde ağır fakat kararlı bir şekilde ilerlemeye başladığı yıllardır bunlar. Süreç, 842'de Theophilos'un yerine geçen III. Mikhail döneminde başladı. Tahta giden yolu 867'de aşarak Makedonya hanedanını kuran I. Basileios tarafından başarıyla sürdürüldü. Yeni Çağ, V. Leon ve Theophilos'un ikonoklastlığı yeniden başlatma yönünde biraz da sonuçsuz denebilecek çabalarından sonra, Ortodoksluğun ikinci canlanışına da tanık oldu. Doğuda Araplar'a karşı gittikçe daha başarılı saldırılarla birlikte sürdü. Batıyla, ya da en azından Papalık'la ilişkiler, Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki, 858'de Patrik İgnatios'un azledilerek yerine Patrik Photios'un getirilmesinden kaynaklanan hizipleşme sonucu gerginleşti. Bunu izleyen

---

23 Bury, *Eastern Roman Empire*, s.328; Lentz, 'Allmähliche Übergang', 84-5; R.-J. Lilie, *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angeloi (1081-1204)* (Amsterdam, 1984), s.3.

24 Dandolo, s. 154: '(Lodovicus) ... Iohanis ducis genitum de sacro fonte levavit'. Lentz, 'Allmähliche Übergang', 92-3; Kretschmayr, I, s.95; Cessi, *Storia*, I, s.53.

25 F. Dölger, 'Die "Familie der Könige" im Mittelalter', *Historisches Jahrbuch*, LX (1940), 397-420; G. Ostrogorsky, 'Die byzantinische Staatenhierarchie', *Seminarium Kondakovianum*, VIII (1936), 41-61; G. Ostrogorsky, "The Byzantine Empire and the Hierarchical World Order', *Slavonic and East European Review*, XXXV (1965), 1-14.

çekişme, tıpkı doğu ve batının dünyevi liderleri arasındaki gibi, ideolojilerdeki çok daha derin bir farklılığın belirtisiydi. Hıristiyan misyonerlerin Moravya, Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan gibi doğu ve batı dünyası arasında uzanan topraklarda yerleşmiş Slavlar arasındaki çalışmaları, bu çekişmeyi hafifletmek yerine daha da genişletti. Slavlar'ın hıristiyanlaştırılması, Roma'dan ve batıdan gelen Frank misyonerleri ile Konstantinopolis'ten ve doğudan gelen Bizanslı misyonerler arasında bir yarışa dönüştü. Karşılıklı olarak, masum dinsizler arasında teolojide ve pratikte yanlış öğreti yayma suçlamaları yapıldı. Büyük Patrik Photios tarafından Franklar'a yapılan suçlamalar, özünde gerçek olmasına karşın, uzlaşmayı ve birbirini anlamayı daha da güçleştirdi.

Putperestler arasından Hıristiyan ruhlar kazanma yarışı, Adriyatik kıyısının Dalmaçya topraklarındaki Slav nüfus arasında ve dolaylı olarak Venedik üzerinde kalıcı bir etki yarattı. Konstantinos Porphyrogenetos'un aktardığı gibi, dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında Hırvatlar ve Sırplar ile Dalmaçya'daki öteki Slav komşuları, görünüşte de olsa Bizans'a bağlılıktan vazgeçmişlerdi.[26] Slavlar'ın gelmesinden önce varolan kıyı kentleri, Charlemagne'la 812'de yapılan antlaşma uyarınca Bizans İmparatorluğu'na verilmişti. Ama onlar da bağımsızlaştılar ve kimsenin otoritesini kabul etmediler; güneyde de özerk bir Sırbistan Krallığı doğdu. Slavlar'ın anarşisi, Venedik ticaretinin yanı sıra Dalmaçya kıyısındaki kentlere yönelik bir tehditti. Venedikliler kıyının açığındaki sayısız adayı, doğuya giden ticaret güzergâhları için birer atlama taşı olarak kullanmışlardı. Adalarda yuvalanan Slav korsan gemileri bu etkinlikler için bir tehlike oluşturuyordu; denizin İtalya tarafındaki Bari, Brindisi ve Taranto limanlarına iyice yerleşmiş Araplar'la da artık Adriyatik Denizi ne Venedik ne de Bizans denetimi altındaydı.

866'da, İtalya'dan gelen 38 gemilik bir Arap filosu Dalmaçya kıyısında yer alan Budva ve Kotor liman kentlerine saldırdı ve Ragusa'yı (Dubrovnik) ablukaya almak üzere yoluna devam etti. Kent sakinleri yardım için Konstantinopolis'e başvurdu. I. Basileios'un imparator olarak yaptığı ilk işlerden biri, Dalmaçya'ya amirali Niketas Ooryphas kumandasında 100 savaş gemisi göndermek oldu. On beş aydır Ragusa'yı kuşatma altında tutan Araplar derhal İtalya'ya geri döndüler.[27] Bizanslılar uzun yıllardır bu sularda sancaklarını dalgalandırmamışlardı. I. Basileios'un dinç ve saldırgan yeni politikasının ilk gösterisiydi bu. Siyasal ve ruhani unsurlar sancağın peşinden Dalmaçya'ya gittiler ve burası, imparatorluğun kıyı kentleriyle adaları kapsayan yeni bir eyaletini ya da askeri kuşağını oluşturdu. Basileios, bu kentlerin öncelikle topraklarının iç kesimlerindeki çeşitli Slav kabilelerin liderlerine saygı

26 Konstantinos Porphyrogenetos, *DAI*, I, c. 29, s.125; II, ss.103-4.

27 *A.g.e.*, I, s.130; Konstantinos Porphyrogenetos, *De Thematibus*, s.97; Theophanes Continuatus, V. 53: ss.289-90 *(CHSB)*. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, II, I, ss.10-13.

göstermeleri, Bizans'a sadece sözde tabi olmalarına karar verirken akıllıca davranmıştı. Gel gelelim, ruhani temsilcileri Slavlar'ı Hıristiyan mesajıyla pasifize ettiler ve Hıristiyan Roma İmparatorluğu'na duydukları düşmanlığı azalttılar. Sırplar ve Güney Slavları çabucak Ortodoks Hıristiyanlığı benimsediler. Bununla birlikte, kuzeydeki Hırvatlar sonunda Papalık ve Franklar tarafından aralarına gönderilen misyonerlerin Roma inancına bağlandılar. Bu din değiştirme, çabuk olmakla birlikte önceleri tam olmadı. Narentani (ya da Pagani) adıyla tanınan Slav kabilesi, başlangıçta büyük bir inatla din değiştirmeyi reddetti. Tüm Adriyatik kıyısı boyunca korsanlıklarıyla kötü ün yapmış bir kabileydi bu. Venedikliler bunlardan o kadar çok çekmişlerdi ki, Narentaniler'i Hıristiyan yaparak pasifize etmek için kendi adlarına çaba gösterdiler. I. Basileios'un hükümranlığının 886'daki sonuna doğru, artık ışığı görmeye ve Sırp örneğini izleyerek Bizans'ta yerleşik Hıristiyan inancını kabul etmeye ikna edildiler.[28]

Dalmaçya eyaletinin yaratılması, Venedik için kıyı boyunca deniz güzergâhını koruyan askeri üsler sağladı ve Güney İtalya'nın Araplar'dan geri alınmasına yardım etti. Venedikliler, kuşkusuz minnettar olmakla birlikte, Adriyatik'teki Bizans müdahalesinin geçmişte olduğu gibi arızi ve güvenilmez olmasından korkuyorlardı; kendi çıkarlarını korumak için de gerekli gördükleri şeyi yaptılar. Gel gelelim, I. Basileios'un Güney İtalya ve Sicilya'da Hıristiyan egemenliğini yeniden kurmaya yönelik ihtiraslı bir tasarısı vardı. Papa ile Batı İmparatoru II. Louis'nin de işbirliğiyle, doğu ve batıda ortak bir harekât yapılmasını düşünüyordu. Konstantinopolis'e temsilcilerini göndermeye çağırdığı Papa'yla görüşmeleri, Aziz Petrus kayalıklarında suya düştü. Basileios, azledilen Patrik İgnatios'u yeniden göreve getirip Photios'u tutuklatmanın, Roma Kilisesi'yle arasındaki çekişmeyi ortadan kaldırmaya yeteceğini düşünmüştü. 869-70'te Konstantinopolis'e gelen Papalık heyeti, doğu ve batıdaki Hıristiyan kiliseleri üzerindeki evrensel yetkisi imparator ve halk tarafından tanınması gereken efendilerinin önkoşulunun, Photios'un cezalandırılması olduğunu bildirdi. Basileios'un Frank İmparatoru II. Louis ile yaptığı görüşmeler ilk bakışta daha ümit verici görünüyordu.[29]

866'da, Louis, Araplar'ı İtalya'dan çıkarmak için kendi başına bir sefer başlattı. Bir ölçüde başarılı oldu, ama Araplar'ın karargâhlarını kurdukları Bari kenti, bir donanmanın yardımı olmaksızın düşürülecek gibi değildi. Konstantinopolis'teki imparatorun elçileri kendisine geldikleri vakit, Louis kenti kuşatmaya başlamıştı. Basileios, kenti abluka altına almak için bir filo

28 Konstantinos Porphyrogenetos, *DAI*, I, c. 29, s.126; c. 36, s.164; II, ss.141-2. J. Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia* (Venedik, 1978), ss.164-89; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth* (Londra, 1971), ss.97-101; Ostrogorsky, *History*, ss.235-6.

29 F. Dvornik, *The Photian Schism* (Cambridge, 1948), ss.132-58; Ostrogorsky, *History*, ss.234-5.

göndermeyi önerdi. Bu jestinin doğu ve batı dünyaları arasındaki anlayış ve işbirliğine dayalı yeni bir çağın başlangıcına işaret edebileceğini öne sürdü. Louis'nin imparator adına bir hak talep etmesine bile razı olabilirdi; en büyük oğlu Konstantinos'un da Louis'nin kızıyla evlenebileceğini söyledi. Bu öneriler sıcak karşılandı. 869 Yazı'nda, Bizans amirali Niketas'a, Ragusa ve Dalmaçya'dan gelenlerle daha da büyüyecek 200 gemilik bir imparatorluk filosunun başında İtalya'ya doğru yola çıkması emredildi. Ancak, Bari'ye ulaştığında, Louis'nin kuşatmayı kaldırıp gitmiş olduğunu gördü. Amiral bu durumu karşılıklı güvene indirilen ağır bir darbe olarak yorumladı. Filosunu geri döndürüp Yunanistan'a yöneldi. Yeni anlayış çağı bu noktada sona ermişti. İki imparator arasında öfkeli yazışmalar yapıldı. Önerilen evlilik anlaşmasından vazgeçildi. Araplar, Frank kuvvetleri tarafından 871 Şubatı'nda Bari'den sökülüp atıldı. Louis'nin 875'teki ölümünden sonra, VI. Leon tarafından yaratılan yeni Lagoubardia ya da Lombardia eyaletinin merkezine dönüştürülene değin, Bari Bizans İmparatorluğu'na geri verilmedi.[30] Basileios'un doğu ve batı arasındaki işbirliğine yönelik muazzam tasarısı, Romalılar'ın İmparatoru unvanına ilişkin bir karşı talep sorunu üzerine patlak veren fırtınada kazaya uğramıştı. Hıristiyan dünyası, çok daha derin ideolojik ayrımı özetleyen bir protokol meselesi üzerine bir kez daha bölünmüştü.

Geçmişte Venedikliler, Bizans İmparatoru'nun hizmetkârları olarak, Araplar'ı İtalya'dan çıkarmaya yönelik büyük çaplı rollerini üstlenmek için bir çağrı almış olabilirler. Uyarıldıklarına ya da Bari'ye gemi gönderme çağrısı aldıklarına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Eldeki kanıtlar, tam tersine, onların kendi politikalarını izlemeyi kararlaştırdıklarını, Bizanslı efendilerinin başı çekmesini bekleme gereği duymaksızın Araplar ve Slavlar'la kendi savaşlarını ve kendi antlaşmalarını yapmış olduklarını düşündürmektedir. Bari kuşatması sürerken, yeni *doge* I. Orso, selefi Tradonico tarafından kurulan ve donatılan filonun kumandasına geçerek, Taranto'ya yelken açtı. Orada Araplar'ı yenilgiye uğratarak, Venedik'e utkuyla döndü. Birkaç yıl sonra, Araplar Grado'ya saldırarak intikam aldıklarında, Venedik filosunun yaklaştığını görmek bile dehşete kapılıp kaçmalarına yetti.[31] *Doge* bundan başka Slav komşularıyla ve Franklar'la kendi başına buyruk diplomatik ilişkiler yürütecek kadar güçlendiğini de hissediyordu. Venedikliler'in Lothar'la 840'ta yaptıkları ilk pakt, 856'da II. Louis ve 880'de III. Charles'la yenilendi. Franklar, Venedik'in bağımsız bir güç olarak hareket etme özgürlüğünü kabul ettiler.[32]

---

30 J. Gay, *'L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)* (Paris, 1904), I, ss.79-101, 110-11; Vasiliev, Byzance et les Arabes, II, I, ss.14-21. *DR*, I, no. 487 (I. Basileios'un II. Louis'ye mektubu, Bahar 871); Lentz, 'Allmähliche Übergang', 96-8.

31 Diyakoz İoannes, s.119; Dandolo, s.157. Lentz, 'Allmähliche Übergang', 98.

32 Kretschmayr, I, ss.95, 97, 432.

Bizanslılar ise buna hâlâ hazır değildi. Gelenekleri, kendi eyaletlerinden birinin böyle serbest hareket edebileceğini kabullenmelerini güçleştiriyordu – herhangi bir tehdit dışında bunu kabullenmeleri olanaksızdı. Üstelik şimdi zorlama altında değillerdi. Venedikliler ayaklanmamışlardı. Resmen bağımsızlık ilanı da yapmamışlardı. Bu eylemlerden birini bile yapmış olsalardı, hukuken mahkûm edilmeleri mümkündü. İmparator I. Basileios, durumun inceliğini anlıyordu. Venedik'le olan ilişkisinin, bir efendi-hizmetkâr ilişkisi gibi, daha açıkça tanımlanmış olmasını tercih ederdi elbette. Ama bu konuda fazla üstelemeyecek kadar da kurnazdı. Dalmaçya eyaletinin yaratılması ve Franklar'la işbirliği tasarısının suya düşmesinden sonra, Basileios'un Venedik'in dostluğuna ihtiyacı vardı. 879'da, *Doge* I. Orso'ya bir elçilik heyeti gönderdi. Elçiler İmparator'dan değerli armağanlar getirdiler ve *Doge*'ye emperyal *protospatharios* unvanını sundular. Daha kapsamlı bir onur statüsü açıkça ortadaydı. Önceki *doge*'ler ancak *spatharios* ya da *hypatos* gibi daha önemsiz unvanlar almışlardı. Orso'nun Bizans ailesindeki rütbesi yükseltilmişti. Bu iltifata, Konstantinopolis'e on iki çan göndererek karşılık verdi. İmparator bu egzotik oyuncakla kendinden geçti; bunları Marmara Denizi'ne tepeden bakan, yeni inşa ettirdiği altın kubbeli Nea Kilisesi'ne koydurmuş olabilir.[33]

Bu mutluluk verici iltifat teatisi, Bizans ve Venedik arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açtı. Basileios'un elçilik heyeti, yaklaşık kırk yıldır Venedik'e gönderilen ilk heyetti. Venedikliler için Bizans'ın önemi, artık bir eyaletten ziyade bir kent-devlet olan Venedik'in, bir anlamda hâlâ bu ailenin üyesi olmasından kaynaklanıyordu. Yabancı güçlere saray unvanları dağıtarak onları evcilleştirmeye ve bu aileden çıkarlarsa kayba uğrayacaklarını onlara hissettirmeye ilişkin kendi Roma geleneklerinde zaten var olan inancı hep korudular. *Doge* Orso ve halefleri, Konstantinopolis'teki imparatorun Birinci Kılıç Taşıyıcısı unvanına sahip olmaktan, bu unvan kısıtlayıcı yükümlülükler getirmediği sürece kuşkusuz gurur duymuşlardı.

879'da Venedik'e gelen Bizans elçilik heyeti, Batı İmparatoru'nun 856'daki resmi ziyaretine bir karşılık olarak görülebilir. Bizans imparatorları başka ülkelere resmi ziyaretler yapmazlardı. Yabancı hükümdarların Konstantinopolis'e yanlarına gelip, imparatorluk sarayında bir kabul töreni ile bunun ardından Kentlerin Kraliçesi'nde muhteşem bir gezintiyle adamakıllı etkilenmelerini, hatta biraz da korkuya kapılmalarını tercih ederlerdi. Onuncu yüzyılda

33 Diyakoz İoannes, ss.125-6; Dandolo, s.160; Sanudo, *Vite dei Dogi*, s.121. Daha üst düzey unvan olan *protospatharios* hakkında, bkz. A.P. Kazhdan ve A.W. Epstein, *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries* (Berkeley-Los Angeles-Londra, 1985), ss.22, 238. *Doge* Orso'nun I. Basileios'un yeğenlerinden biriyle evlenmesi öyküsü, Romanin, *Storia documentata*, I içinde (Venedik, 1912), s.198, bilinen hiçbir kaynağa ait değilse de, A.Pertusi gibi otoriteler tarafından da kullanılmıştır: 'Venezia e Bizanzio: 1000-1204', *DOP*, XXXIII (1979), 11-12.

doge'ler, Konstantinopolis'e oğullarını göndermek şeklindeki eski uygulamayı canlandırdılar. Venedik'in Bizans'tan öğreneceği daha pek çok şey vardı. Venedik kenti ile İmparatorluk arasındaki tatsızlıklar bile, bu öğrenim sürecini etkilemeyecekti. Venedikli tüccarlar Konstantinopolis'te ödemek zorunda kaldıkları yüksek gümrük vergilerinden hoşnut olmasalar da, iki kent arasında tüccarların gidiş gelişleri ve Venedik'e Yunan mimar ve zanaatkârların akın etmesi, bir karşılıklı bağımlılık duygusu yaratmış olmalıdır. Dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, Venedik doğu ve batı malları açısından, Avrupa'nın o zamana kadarki en kârlı, en canlı ticaret ve takas merkezine dönüşmüştü. Venedikliler ile Bizanslılar'ın ortak çıkarı, Adriyatik Denizi'ni Slav korsanlardan ve Arap yağmacılardan temizlemeye yönelik ortak kaygılarıyla da beslendi ve onlara hizmet etti. Gel gelelim, Venedik kentinin yoksun olduğu şey, siyasal ve toplumsal istikrardı; asla Bizans'tan edinilecek ya da alınacak bir şey de değildi bu.

3. Bölüm

Venedik: Bizans'ın Müttefiki

Rialto Adası'ndaki yerleşimin gittikçe büyüyen nüfusu ve artan refahı, öteki adaların ilk sığınmacı yerleşimlerine büyük acılar çektiren aileler arası kan davalarının ve kıskançlıkların yeniden doğmasına yol açtı. Pietro Tradonico, yirmi yılı aşkın bir süre boyunca rakip hizipler arasında barışı korumak için çok uğraşmıştı. Ama sonunda bu hiziplerden biri tarafından hazırlanmış olan bir komploya kurban gitmekten kurtulamadı. 864 Eylülü'nde Aziz Zacharias Kilisesi'nin dışında öldürüldü. Halefi I. Orso Partecipazio (ya da Badoer), sokak çatışmalarının yaşandığı o karabasan günlerinden hemen sonra, bütün bu utanç verici didişmelerde tarafsız bir isim olduğu için *doge*'liğe getirildi. I. Basileios'un 879'da iltifat teatisinde bulunduğu ve 880'de Venedik'in Franklar'dan özgürlüğünü sağlayan kişi de bu Orso'ydu. Başlattığı anayasal reformların Venedik için önemi, öteki başarılarından az değildi. Venedik, halkı ve seçilmiş temsilcileri tarafından yönetilen bir demokrasi olarak kabul ediliyordu; bu yönetim biçimi, klasik mirasa sahip olan Bizanslılar için tiksinti vericiydi. Gel gelelim, uygulamada *doge*'nin iktidarı gittikçe daha çok mutlakıyet kazanmıştı. Yönetimi, iç ve dış politikayı *doge* ile onu iş başına getiren hizip kontrol ediyordu; *doge*'nin iktidarını kısıtlamak üzere atanan halk temsilcilerinin yetkisi azalmıştı; oğullarının iktidara ortak edilmesi uygulaması da neredeyse kalıtsal bir monarşi yaratma noktasına kadar gelmişti. Orso, *doge*'nin danışmanlığını yapmalarının yanı sıra yargıç olarak görev yapmak üzere seçilen bir yargıçlar kurulu (*judice*) oluşturmakla, kendisinin ve izleyicilerinin yetkisine yeni bir kısıtlama getirdi. Ayrıca adalardaki kilise düzeninin hiyerarşisini de yeniden yapılandırdı. Beş yeni piskoposluk ihdas etmek suretiyle, Aquileia Patriği'nin otoritesini kırdı ve Venedik Kilisesi'ni Grado Patriği'nin egemenliğinden kurtardı. Artık Torcello da tıpkı Caorle, Malamocco, Herakleia ve Equilo gibi kendi başına bir piskoposluk olmuştu.[1]

1 Cessi, *Storia*, I, ss.53-60; Kretschmayr, I, s.96.

Venedik'in bir *civitas* ya da kent-devlet olarak tam egemenliğinin tarihi, Venedikli kronikçiler tarafından *Doge* Pietro Tribunus (888-912) döneminden itibaren başlatılır. Diyakoz İoannes, göreve gelişinin dokuzuncu yılında Rialto'daki kenti inşa etmeye başlayanın Pietro olduğunu söyler. Tümüyle doğru olmamasına karşın, bu ifade, Venedik'in dış müdahalelerden kurtuluşunun ve başkenti çevresindeki halkının yurtseverliğinin gittikçe yoğunlaşmasında Pietro'nun başarılarını yansıtır. Bununla birlikte, Rialto Adaları'nı surlarla istihkâm eden ve Büyük Kanal'ın girişini boydan boya demir bir zincirle koruyan ilk *doge*'nin Pietro Tribunus olduğu da bir gerçektir. Bu savunma önlemleri, 899'da Magyarlar'ın Lombardia ve Venedik'e yaptıkları ani bir baskından sonra alınmıştı.[2] Venedik, Bizanslılar'ın *polis*, yani antik Yunan tarzda surlu bir kent-devlet adını vereceği türden karakteristikler almaya başlıyordu. Gene de, Tribunus ve halefleri, Bizans'la geleneksel bağa saygı göstermeye devam ettiler. Bunu baskı altında değil de, gönüllü olarak yapmış olmalıdırlar; çünkü imparatorlar onları görünüşte bir bağımlılığa bile pek ender zorlamıştır. Tribunus'a *protospatharios* unvanı İmparator VI. Leon tarafından verildi. Halefi II. Orso (912-32), oğlu Pietro'yu Konstantinopolis'e gönderdi; orada Leon tarafından ağırlandı, *protospatharios* yapıldı ve pek çok armağanla birlikte evine uğurlandı. II. Pietro Candiano (932-9) aynı şekilde oğlu Pietro'yu Konstantinopolis'e gönderdi; o da İmparator VII. Konstantinos ve İmparator Romanos Lakepenos tarafından *protospatharios* yapıldı.[3]

Venedik'in egemenliğini, *doge*'sinin egemenliğiyle aynı düzeye çıkarma eğilimi, en açık biçimde IV. Pietro Candiano döneminde (959-76) görüldü. Pietro Tribunus'un koyduğu teminatlara karşın, *ducatus*'u o zamana dek olduğundan da fazla kalıtsal bir monarşiye çeviren Candiano Ailesi'nin iktidardaki son üyesi oldu. Candianolar'ın ilki, 887'de Slavlar'la savaşırken öldürülmüştü. Oğlu II. Pietro, 932'den 939'a, torunu III. Pietro da 942'den 959'a kadar *doge* idi. IV. Pietro, ilk Pietro Candiano'nun torununun çocuğuydu. Saldırgan davranışları yüzünden babası tarafından sürülünce, paralı askerlik, zaman zaman da korsanlık yaparak İtalya'da yaşadı. Germanya'nın yeni taç giyen imparatoru I. Otto'nun yeğenlerinden biriyle evlenerek, kendisini feodal bir hükümdar gibi hayal etmeye başladı. Babasının ölümünden sonra *doge* seçilip Ravenna'dan Venedik'e döndüğü zaman, hayallerini hayata geçirmeye başlayacaktı. Evliliği sayesinde, anakarada Batı İmparatoru'ndan *fief* (yurtluk) olarak edindiği geniş toprakların kişisel mülkiyetine sahip olmuştu. Oğlu Vitale'yi, Torcello piskoposu ve Grado patriği yaptı. Bir kral gibi davranması ve müsrif yaşam tarzı, onu geri çağırıp *doge*'liğe seçen Venedik halkının sabrını taşırdı ve *doge*'lik sarayını bir kaleye dönüştürmüş olmasına karşın, halkın saldırıp ateşe vermesi üzerine, sarayıyla

2 Diyakoz İoannes, ss.130, 131; Dandolo, ss.165, 167. Kretschmayr, I, ss.103-4.

3 Diyakoz İoannes , ss.131-3; Dandolo, ss.164, 168, 171. *TTh*, I, no. VIII ve IX, s.5.

birlikte yandı. Kendisi ve oğlu öldürüldü. 976'daki yangın, yeni Venedik kent merkezinin büyük bölümünü tahrip etti. *Doge*'nin sarayıyla birlikte Aziz Theodoros ve yanındaki Aziz Markos kiliseleri de tarihe karıştı.[4]

IV. Pietro'nun Bizans İmparatoru tarafından onurlandırıldığına ilişkin bir kayıt yoktur. Muhtemelen bunu istememişti de. Çıkarları, dostları ve mülkü İtalya'da ve batıdaydı. Gene de, 971'de Konstantinopolis'ten bir elçilik heyeti Venedik'e geldiğinde, Pietro buna karşılık vermekte çabuk davrandı. Heyet, seleflerinin yasaklamış oldukları Araplar'la ticarete Venedikliler'in devam etmesi nedeniyle İmparator tarafından gönderilen resmi bir protestoyu getirmişlerdi. *Doge*, Arap limanlarına silah ve gemi inşasında kullanılacak kereste taşıyan her Venedik gemisinin, bütün mürettebatı ve kargosuyla birlikte yakılacağını ilan etti. *Doge*, kâfirlere yardım ve kolaylık getiren bu trafikten dehşete düştüğünü ve bu işe bir son vermeye kararlı olduğunu söyledi. Oğlu Patrik Vitale ve öteki piskopos, ruhban ve Venedik halkıyla birlikte, uyruklarının Sarasen* topraklarına silah, demir, kereste ya da onların savaşta veya Hıristiyanlar'a karşı kendilerini savunmakta kullanabilecekleri her tür malı taşımalarını yasakladı. Bu yasayı çiğneyenler, *doge*'ye ödeyecekleri 100 altın poundluk bir cezaya çarptırılacaklardı. Ödeme yapamayanlar, idam edilecekti. Yasa, ya da *doge*'nin buyruğu, Hıristiyan imanından esinlenmiş ve o dönemde Kutsal Topraklar'ı kâfirlerin elinden almayı planlayan Konstantinopolis İmparatoru'nu memnun etme arzusundan kaynaklanmıştı.[5]

Söz konusu ticaretin doğudaki Araplar'la yapıldığı açıktı. Protestosunu bildiren imparatorsa, Bizans tahtına iki yıl önce, 969'da çıkan I. İoannes Tzimiskes'ti. Niyeti, imparatorluğun onca eski toprağını Araplar'dan geri alan selefi Nikephoros Phokas'ın parlak seferlerini sürdürmek ve tamamlamaktı. Nikephoros, Girit ve Kıbrıs adalarıyla Kilikya ve Suriye'nin büyük bir bölümünü yeniden fethetmişti. İoannes Tzimiskes, Bizans ordularını önce Mezopotamya'ya, ardından daha öteye, Suriye ve Filistin'e yönelterek, Şam, Tiberias (Taberiye), Nazareth (Nasıra) ve Caesarea'yı (Kayseri) ele geçirdi. Şubat 976'da öldüğünde, şaşırtıcı bir uzaklıktaki Kudüs'teydi. Yaptıklarının, Venedik'te Kutsal Topraklar'ı kâfirlerden kurtarmak için girişilen bir savaş olarak değerlendirilmiş olması olasılığı yüksektir. Bizzat İmparator'un değerlendirmesi böyleydi. Venedik'in yaptığından yakındığı silah ticareti, muhtemelen Suriye'deki değil, ilk Fatımi halifesinin 969'da hükümranlığını kabul ettirdiği ve başkenti olarak Kahire'yi inşa ettirdiği Mısır'daki Araplar'la yürütülüyordu. Fatımiler'in Suriye hakkında tasarıları vardı ve İoannes Tzimiskes, 971'de Antiokheia'da yaptığı savaşla onları püskürtmek zorunda

4 Kretschmayr, I, ss.108-15; Cessi, *Storia*, I, ss.69-77.

(*) Ortaçağ'da Franklar'ın İspanya ve Kuzey Afrika müslümanlarına verdikleri ad. (ç.n.)

5 Dandolo, s.179. *TTh*, I, no. XIV, ss.25-30; *DR*, I, no. 738.

kalmıştı. Hıristiyan Venedik'in onlara tasarılarını gerçekleştirecek araçları vermesi hiç hoşuna gitmemiştir.[6]

Batının Roma İmparatorluğu biçimi altında yeniden doğması, *Doge* IV. Pietro Candiano zamanında oldu. 962'de Papa, Germanyalı Otto'ya Roma'da taç giydirdi. Lombardia'dan Magyarlar'ı sürüp atmış ve kendisini İtalya'nın en güçlü hükümdarı yapmıştı. Taç giymesi, Bizans'ın gururuna ikinci ve daha da ağır bir darbe indirdi, çünkü Otto, Charlemagne'ın tersine, Romalılar'ın İmparatoru olarak statüsüne ilişkin hiçbir kuşku ya da çekince duymuyordu. Haber Konstantinopolis'te büyük sıkıntı yarattı. İmparator Nikephoros Phokas, kendi imparatorluğunun artan refahından ve gücünden haklı bir gurur duyuyordu ve kendi emperyal haşmetine denk bir gücün kesinlikle olmadığına ilişkin sarsılmaz bir inancı vardı. Yeryüzünün iki Roma imparatorunu barındırması olanaksızdı. Otto naif bir davranışla, bir evlilik yoluyla uzlaşmaya varılabileceğini ileri sürdü. Oğlu bir Bizans prensesini eş olarak alabilirdi. Bu öneriyi 968'te Konstantinopolis'e, Otto'nun elçisi Cremona Piskoposu Liutprando götürmüştü. Orada alaycı ve küçümseyici bir muamele görmüştü. İmparator, Otto'nun Bari'ye, yani Bizans'ın Güney İtalya'daki başkentine saldırdığını öğrenince daha da öfkelendi. Talihsiz Liutprando'ya, efendisinin ne imparator ne de Romalı olduğunu bildirdi. Germanya'nın ücra köşelerinden gelen ne oldum delisi bir barbar kabile reisinden başka bir şey değildi. Ama, sorun bu kadar kolay bir kenara bırakılamazdı. Daha büyük bir incelik ve diplomasiyle yaklaşmak, İoannes Tzimiskes'e düştü. Batıda rakip bir imparatorluğun kalıcı olduğunu gördü ve iki imparatorluk hanedanının arasındaki burukluğu bir evliliğin ortadan kaldıracağını kabul etti. Akrabalarından Theophano adında birini, Otto'nun oğlu genç II. Otto'ya eş olarak seçti. Gelin aslında onların istediği kadar soylu değildi. Ama kabul edildi ve 972'de Roma'da evlendi.[7]

Venedikliler, daha önce de iki imparatorluk arasında sıkışıp kalmışlardı. Charlemagne ile iki oğlunun döneminde, Bizans bağlantısı hâlâ çok güçlüydü. Onuncu yüzyıla gelindiğinde, Venedik, ne doğudaki, ne de batıdaki imparatorluğun yardım ya da korumasına bağımlı olan, kendine yeterli bir devlet olarak kendini kabul ettirmişti. Bununla birlikte hükümdarları ve halkı, hâlâ yakalarını iç savaş günahından kurtaramamışlardı; hemen yakında yeni bir imparatorluğun doğuşu da hizipler için yeni bir müttefik bulma umudu anlamına geliyordu. *Doge* IV. Pietro'nun fırtınalı dönemini, yangınla yok olmuş kentin yeniden inşasına başlayan, çok dindar ve sakin biri olan Pietro Orseolo'nun (976-8) kısa dinginlik dönemi izledi. *Doge*'nin sarayı ve

6 Ostrogorsky, *History*, ss.284, 290-1, 297-8.

7 *A.g.e.*, ss.291, 296-7; Jenkins, *Byzantium. The Imperial Centuries*, ss.284-95; Leyser, 'The Tenth Century in Byzantine-Western Relationships', ss.43-6.

San Marco Kilisesi, kentin yıkıntılarının içinden yeni biçimiyle yükseldi; *Doge*'nin kiliseye yaptığı bağışlar arasında, Konstantinopolis'ten sipariş edilen, altın ve gümüşle olağanüstü bir işçiliğin ürünü olan bir sunak paravanası da vardı.[8] Sükûnet uzun sürmedi. IV. Pietro'nun dul karısı, üvey oğlu Grado Patriği Vitale'yle birlikte, amcası Otto'nun sarayına kaçmış ve oraya sığınmıştı. Candiano Ailesi, Batı İmparatoru'nun Venedik'te yeniden iktidara gelmeleriyle ilgileneceği umudundaydılar. Otto akıllılık ederek yardımdan kaçındı. Ama gene de Orseolo görevinden ayrılmaya zorlandı ve sürgündekiler geri döndü. Vitale Candiano yalnızca birkaç aylığına *doge* olmayı başardı. Yerini, merhum IV. Pietro'nun damatlarından biri olan Tribunus Menio (979-91) aldı ve 976'nın korkunç olaylarından sonra kentten kaçan herkes için genel af ilan etti.[9]

Diğer sürgünler de döndü. Dönüşleri, sorunları daha da ağırlaştırdı. Rakip hizipler, önde gelen Morosini ve Coloprini aileleri çevresinde toplandılar. İlki Bizans'tan destek ararken, ikincisi Batı İmparatorluğu'na yakındı. Bir noktada, sanki Venedik II. Otto'nun bir vasal devletine dönüşmüş gibiydi. Tribunus Menio, Bizans'la bağlarını sıkılaştırmakla uğraşmayı tercih etmiş olabilir. *Doge*'liğinin son yılında, İmparator II. Basileios tarafından onurlandırılmak üzere oğlu Maurizio'yu Konstantinopolis'e gönderdi.[10] Ama bir dış politika oluşturma şansı hiç olmadı. 991'de o da görevden ayrılmaya ve bir manastıra çekilmeye zorlandı. İşte o zaman, Venedikliler artık bir kan davasının saçmalığını anlayıp yepyeni bir başlangıç yapmaya karar vermişe benzemektedirler. 978'de görevinden alınan, bir aziz kadar iyi bir insan olan Pietro Orseolo'nun oğlunu *doge* seçtiler. II. Pietro (991-1008) daha otuz yaşındaydı ama herkesin saygı duyduğu bir aileden geliyordu ve pek çok yeteneği vardı. Kentinin iç tartışmalarında akıllı ve ikna kabiliyetine sahip, başkalarıyla ilişkilerinde diplomatik fakat zorlu bir devlet adamıydı.[11]

Pietro, isabetli olarak, ticaretin Venedik'in can damarı olduğuna inanmıştı. Ticaretin ise iç barışa ihtiyacı vardı. Bunun yanı sıra, saldırı korkusundan bağışıklığı ve hazır pazarların harekete geçirilmesini gerektiriyordu. Saldırı Batı İmparatorluğu'ndan gelebilirdi. En kârlı pazarlar doğudaydı. 992'de, her iki imparatorluğun hükümdarıyla önemli anlaşmalar yaptı. III. Otto'yla imzaladığı antlaşma, özünde Venedik'in Otto'nun babası ve büyükbabasıyla 987 ve 967'de yaptığı antlaşmaların yenilenmesiydi. III. Otto, 992'de daha on iki yaşındaydı ama II. Pietro Orseolo'nun sağlam bir dostu olacaktı; babasının

8 Diyakoz İoannes, ss.142-3. Bu paravanadan geriye bir şey kalmamıştır. Ünlü Pala d'Oro, (Bkz.s.63, ç.n.) üçüncü ve daha sonraki San Marco Kilisesi için yapılmıştı. Aşağıda bkz. 4. Bölüm, ss.63-4.

9 Kretschmayr, I, ss.115-19; Cessi, *Storia*, I, ss.77-80.

10 Diyakoz İoannes, s.148; Dandolo, s.187.

11 Kretschmayr, I, ss.119-25; Cessi, *Storia*, ss.80-3.

neredeyse başardığı gibi Venedik'i ilhak etmeye de kalkışmayacaktı. Daha sonraki yıllarda genç III. Otto'dan, özellikle anakarada ticaret yapma hakları ve kolaylıkları konusunda, Venedikliler'e başka imtiyazlar da gelecekti.[12] Fakat Pietro'nun Bizans İmparatorluğu'yla yaptığı, denizaşırı ticaretin teşvikine yönelik sözleşme daha da önemliydi. Yunanca özgün belgenin perişan ve yer yer güçlükle okunan bir çevirisi olmakla birlikte, bu belgenin Latince metni bugüne ulaşmıştır. Mart 992 tarihini taşıyan belge, İmparator II. Basileios ve VIII. Konstantinos tarafından çıkarılmış bir altın varaklı ferman biçimindedir[13] Bizans imparatorlarının yabancı devletlere, imparatorluğa yaptıkları hizmetler karşılığı ya da bir iyi niyet jesti olarak imtiyazlar vermek istedikleri zaman başvurdukları türden bir belgeydi bu. Bir imparatorun yabancı bir prens ya da hükümdara eşitiymiş gibi davranması düşünülemez bir şeydi. Altın bir ferman, benzer statüye sahip iki taraf arasında bir sözleşme değildi. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan bir üst tarafından, onun yakınlığına mazhar olmuş bir asta verilen bir imtiyazdı bu. *Doge* de durumu böyle algılamıştı.[14]

Metin belgesinin girişi, bu sürecin Venedik tarafından başlatıldığını açıklamaktadır. Diyakoz İoannes, 991'de yeni *doge*'yi selamlamak üzere, Yunanlılar'ın yanı sıra Araplar'ca gönderilen elçilerin Venedik'e geldiğini bildirir. Pietro Orseolo Yunan elçileriyle, Venedikli tüccarların Konstantinopolis'te yaşadıkları güçlükleri tartışma fırsatı bulmuştu kuşkusuz; aslında sorun daha *Doge* Maurizio döneminde ortaya atılmıştı. Tüccarlar, giriş limanında ağır vergi yükümlülüğüne tabi tutulmaktan şikâyetçiydiler. Kargolarıyla birlikte Konstantinopolis'e vardıkları zaman gemileri, otuz *solidi*'den fazla ödemek zorunda bırakılıyorlardı; oysa kısa bir zaman öncesine değin süregiden uygulamaya göre, her geminin ödemek zorunda olduğu gümrük vergisi iki *solidi*'yi aşmıyordu. Soruşturmalar yapıldı ve imparatorlar şikâyetlerin son derece yerinde olduğuna karar verdiler. Mart 992 tarihli ferman, gelecekteki gümrük tarifelerini ve düzenlemelerini belirliyordu. Venedik'ten ya da başka yerlerden gelen her Venedik gemisinin, Hellespont'taki (Çanakkale Boğazı) giriş limanı olan Abydos'a vardığında ödeyeceği para iki

12 Kretschmayr, I, ss.126-35, 432, 440-1; Cessi, *Storia*, I, ss.84-8.

13 Diyakoz İoannes, ss.148-9; Dandolo, s.193. *TTh*, I, no. XVII, ss.36-9; *DR*, I, no. 781. 992 Fermanı'nın en iyi basımı, A. Pertusi, 'Venezia e Bisanzio nel secolo XI', *La Venezia del Mille* içinde (Floransa, 1965), ss.155-60; yeni basım, V. Branca, der., *Storia della civiltà veneziana*, I içinde (Floransa, 1979), ss.195-8. Karş. Hélène Antoniadis-Bibicou, 'Note sur les relations de Byzance avec Venise', *Thesaurismata*, I (1962), 176-8; O. Tuma, 'Some notes on the significance of the imperial chrysobull to the Venetians of 992', *B*, LIV (1984); 358-66; R.-J.Lilie, *Handel und Politik* (Amsterdam, 1984), ss. 1-8, 326-7.

14 H.F. Brown, 'The Venetians and the Venetian quarter in Constantinople to the close of the twelfth century', *JHS*, XL (1920), 69; F. Dölger, 'Die Kaiserurkunden der Byzantiner als Ausdruck ihrer politischen Anschauungen', *Byzanz und die europäische Staatenwelt* içinde (Ettal, 1953), ss.9-33; F. Dölger ve J. Karayannopulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, I: *Die Kaiserurkunden* (Münih, 1968), ss.94-7.

solidi'yi aşmayacak, ayrılırken de on beş *solidi* ödeyecekti. Her bir gemi tarafından ödenecek miktar, on yedi *solidi* ya da *hyperpyra* oluyordu. Gümrük vergileri bundan böyle astları tarafından değil, yalnızca *dromos logothete*'si tarafından toplanacaktı. *Logothete*'nin Venedik gemilerini üç günden fazla alıkoyması yasaklanmıştı; üç gün alıkoyması da, ancak iyi bir nedeni olması halinde mümkündü. Venedik kargolarının niteliğini ve değerini 'kadim uygulamaya göre' inceleyip değerlendirmek yalnızca onun yetkisindeydi; eğer Venedikliler kendi aralarında ya da başkalarıyla anlaşmazlığa düşerlerse de başka hiçbir yargıç tarafından değil, yalnızca *logothete* tarafından yargılanabileceklerdi. *Dromos logothete*'si, Bizans'ta ulaşım ve iletişim genel müdürü ile dışişleri bakanlığı ve dışişleri konusunda İmparator'un başdanışmanlığı gibi işlevleri elinde toplayan en önemli mevkilerden biriydi. *Logothete* son derece meşgul bir insandı ve Hellespont'a giren ve çıkan tüm Venedik gemilerini tek tek inceleyebileceğine inanmak güçtür. Ama İmparator'un buyruğunun amacı açıktır. Venedikliler'in durumu, bürokrasinin daha alt katmanlarındaki memurların işgüzarlıklarından esirgenmesi gereken özel bir durumdu. Konstantinopolis kentinin valisi *eparkhos*'un yönetim sekretaryasına, örgütteki en düşük rütbeli görevliye kadar vergi toplamakla yükümlü tüm diğer memurların Venedikliler'i, gemilerini ve kargolarını rahat bırakmaları bildirilmişti. Onlar yalnızca *logothete*'ye karşı sorumluydular ve yalnızca onun denetimine tabiydiler.[15]

İmparatorlar bu imtiyazları, her ne kadar 'yabancı' (*extraneos*) diye tanımlasalar da, Venedikliler'in, imparatorluğa bağlı Hıristiyan kardeşleri olduğu; İtalya'da (Lombardia) orduları ne zaman savaşsa İmparator'un yardımına koşmak için verdikleri sözü hiç unutmamış oldukları; imparatorluk donanmasıyla yan yana savaşması için kendi gemilerini gönderme ödevini de hiç ihmal etmedikleri gerçeğini göz önüne alarak verdiklerini söylüyorlardı. İmparatorlar, bunun karşılığında, talep ettikleri her zaman Venedikliler'in İtalyan sularında sadık hizmetkârları olarak davranmaya devam edeceklerini umuyorlardı. Bu fermanda kısıtlayıcı tek bir ibare vardı; imtiyazlar, yalnızca Venedik kargolarını taşıyan Venedik gemilerine uygulanacaktı. Amalfililer'e, Yahudiler'e, Bari ya da başka yerlerdeki Lombardialılar'a ait malları taşıdıkları saptanan gemilerin tüm mallarına el konacaktı. Çok da sorun yaratacak bir kısıtlama değildi bu. Konstantinopolis'le ticaret yapan Amalfili tüccarlar zaten Venedik'le işbirliği değil rekabet halindeydiler. Yeni düzenleme, bu rekabette Venedik'in öne geçmesine yardım edecekti.

---

15 *Dromos logothete*'si hakkında, bkz. J.B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century* (Londra, 1911), ss.91-3; N. Oikonomides, *Les Listes de Préséance byzantines des IXe et Xe siècles* (Paris, 1972), ss.311-12; Brown, 'The Venetians and the Venetian Quarter ...', 68-70. Diğer memurlar şunlardı: Cartularii, Notarii Parathalassii, Limenarchi, Hypologi, Xylocalami ve Abydos Commerclarii'si.

Belgede 'kadim uygulama' ya da eski âdete yönelik göndermeler, Venedik'in Konstantinopolis'le ticaretini belirleyen benzer düzenlemelerin geçmişte de yapılmış olduğunun ipucunu verir. Yalnızca *logothete*'ye karşı sorumlu olmak gibi bir imtiyazın bile daha önceki tarihlerde verilmiş olduğu söylenmektedir. Venedik'in bu antlaşmadan elde ettiği ekonomik avantajları saptamak kolay değildir. Sözü edilen miktarların gümrük vergileri olması çok zordur, çünkü bunlar, boyutları ya da taşıdığı yükün değerinden bağımsız olarak Hellespont'a giren ve çıkan tüm gemiler için belirli bir oranda alınıyordu. Herhalde Konstantinopolis boğazına giriş ve çıkış hakkı karşılığında alınan harçlardı bunlar. En azından Venedikliler, yükümlülüklerini gemi başına otuzdan on yedi *solidi*'ye düşürtmek yoluyla neredeyse yüzde elli oranında azaltarak, bu tür aşırı yüksek harçları ödemekten kurtulmuşlardı. Gel gelelim, dış ilişkilerin daha geniş bağlamında 992 Fermanı, Bizans'ın en çok kayırdığı ulus olarak Venedik'i ayırıyordu. Venedik 'eyaleti'nin imparatorluğa tabi oluşuna ya da *doge*'sinin imparatorun vasali olduğuna ilişkin hiçbir ifade bulunmuyordu. Venedik halkını da kendi tebası gibi görmüyordu. Venedikliler, imparatorların sadık hizmetkârları olduklarını geçmişte kanıtlamış olan ve bu sadakatlerini sürdürmeleri arzu edilen 'yabancı'lar diye betimleniyorlardı.[16] Ne var ki, 'hizmetkâr' sözcüğü aşağılayıcı anlamda kullanılmamıştı. Venedik tüccarlarının özel statüsü, aslında onlarla ilişkilerin devletin en yüksek görevlileri tarafından yürütülmesi ve daha alt düzey memurların dar ufuklu bürokrasiciliğiyle rahatsız edilmemeleriyle de vurgulanıyordu. Dolayısıyla bu ferman, Venedik ile Konstantinopolis arasındaki ticaretin akışını düzenlemekteydi. Ayrıca bu iki kent arasındaki ilişkinin niteliğinin, dönemin Bizans imparatorları tarafından algılandığı şekliyle ilk yazılı ifadesiydi.

Ferman iki imparator, yani II. Basileios ile kardeşi VIII. Konstantinos tarafından imzalandı. Bu yalnızca kurallar gereği böyle yapılmıştı, çünkü aslında gerçek imparatorun Basileios olduğunu herkes biliyordu. II. Basileios, onuncu yüzyılın büyük asker imparatorlarının sonuncusuydu ve yaşamının büyük bölümünü savaşarak geçirmişti. Hükümranlığının en büyük bunalımı, Bulgaristan'daki ayaklanma oldu. Venedik'le ilgili fermanı imzalamadan bir yıl önce, Basileios asilere karşı ilk seferini yapmıştı. Ama bu yetmedi. Bulgar Çarı Samuil, Balkanlar'da kendine, Dalmaçya'dan Makedonya, Tesalya ve Karadeniz'e dek uzanan geniş bir imparatorluk kurmuştu. Batıda Adriyatik limanı Durazzo'yu (Dyrrachion) ele geçirip, Sırbistan ile Hırvatistan'ın büyük bölümünü ilhak etti. On beş yılı aşkın bir süre boyunca, II. Basileios sistemli bir biçimde kuzey sınırındaki bu Bulgar imparatorluğunun fethi ve imhasıyla uğraştı. Seferlerini, ona Bulgar kasabı unvanını kazandıracak katı bir acımasızlıkla yürüttü. Samuil 1014'te, yenilgiye uğramış bir halde öldü.

16 Bu belgedeki *extranei* sözcüğünün yorumu hakkında, bkz. Lilie, *Handel und Politik*, s.3, n. 6.

Kurduğu imparatorluğun fethi, 1018'de tamamlandı. Bulgaristan Bizans İmparatorluğu'nca özümlendi ve toprakları üç yeni eyalete bölündü. Sırbistan ve Hırvatistan, Bizans İmparatoru'nun vasalleri olarak kendi prenslerinin yönetimine iade edildi. Adriyatik kıyısında Dalmaçya eyaleti yeniden kuruldu; Bizans'a geri dönen Durazzo da bir *dux*'un yönetimine verildi.[17] Bulgarlar'a karşı yürütülen bu uzun savaş devam ederken, Venedikliler kendi başlarına bir sefer başlattılar. Dalmaçya'nın bazı kıyı kentleri, Hırvat korsanlara karşı yardım istemişti. 1000 yılının Mayıs ayında, *Doge* II. Pietro Orseolo, Venedik'ten büyük bir filoyla yelken açtı ve Adriyatik'ten aşağı indi. Gerçek bir zafer ilerleyişi oldu bu. Filo hemen her kentte büyük bir sevinçle karşılandı ve şenliklerle ağırlandı. Slavlar kıyıdan geriye püskürtüldü. Venedik'in Hırvatlar'a haraç ödediği günler geride kaldı. Narentani korsanları yenilgiyi kabul etmek ve barışı koruyacaklarına dair ant içmek zorunda bırakıldılar. *Doge*, eski çağların Roma imparatoru havasında Venedik'e geri döndüğünde, adına yeni bir unvan daha ekledi. Artık yalnızca *dux Veneticorum* değil, aynı zamanda *dux Dalmatie* idi.[18]

Kimileri bu olayı, asker imparator II. Basileios'un Bulgaristan'a karşı yürüttüğü savaşın bütüncül stratejisinin bir parçası olarak açıklamışlardır. Basileios'un, Bulgarlar'ı batıdan bastırmak ve Hırvatlar'la Sırplar üzerinde kurdukları egemenliği zayıflatmak için *Doge*'yi harekete geçmeye çağırdığı söylenir. Bir ödül olarak imparator, *Doge*'ye Dalmaçya Dükü adını alma hakkını vermişti.[19] Ondördüncü yüzyıl kronikçisi Dandolo'nun böyle bir izlenim verdiği doğrudur. *Doge*'nin 997'de, oğlu Giovanni'yi Konstantinopolis'e gönderdiği de doğrudur; oğlu burada İmparator'dan talimat alıp dönüşte babasına aktarmış olabilir.[20] Ama tek çağdaş tarihçi olan ve olayın ayrıntılı bir anlatısını veren Diyakoz İoannes, Bizans ile Venedik arasında bir ortak girişim ya da Bulgarlar'ı kuşatma altına alma yönünde iki yanlı bir stratejik plana ilişkin hiçbir ipucu vermez. Onun kanısınca, *Doge*'nin seferi, Slavlar'a haddini bildirmeye, Venedik'e hak ettiği zaferi getirmeye ve Adriyatik'i Venedik tüccarlarının rahatça ticaret yapabildiği bir denize dönüştürme amacına yönelik, tümüyle bağımsız bir girişimdi. Kıyı kentlerinin her biri, *Doge*'ye kendisi kucak açmış ve Dalmaçya Dükü unvanını böylelikle kazanmıştı. Bu görüş, inandırıcı görünmektedir. *Doge*'nin Adriyatik'ten aşağıya doğru utkulu ilerleyişinin Bizans İmparatoru'nun stratejisiyle hiçbir ilişkisi olamaz. Venedik'in artık kendi başına harekete geçecek kadar güçlü olduğu gerçeğinin bir başka ve ihtişamlı ilanından başka bir şey değildir bu.

17 Ostrogorsky, *History*, ss.300-13; R. Browning, *Byzantium and Bulgaria* (Londra, 1975), ss.73-5.

18 Diyakoz İoannes, ss.155-60; Dandolo, ss.196-9. *TTh*, I, no. XIX, s. 40. Kretschmayr, I, ss.135-41; Cessi, *Storia*, I, ss.91-3.

19 Jenkins, *Byzantium. The Imperial Centuries*, s.322.

20 Diyakoz İoannes, s.154; Dandolo, s.196. *TTh*, I, no. XVIII, s.40.

Gel gelelim, teoride Dalmaçya Bizans egemenliği altında olmayı sürdürdü. Venedikliler bunu kabul etti. Himayeleri altına almayı garanti ettikleri kentlerin hiçbirine valilerini ya da temsilcilerini göndermediler. Bu kentlerin yurttaşları kendi ilişkilerini kendileri yürütmeye devam ettiler; kiliselerinde de Venedik *doge*'sinden önce Bizans İmparatoru'nun adı anıldı. Dolayısıyla, Bulgar Savaşı sona erip Dalmaçya Eyaleti yeniden kurulduğu zaman, Venedikliler Bizans egemenliği ilkesini destekler gibi görünmeye bir son verdiler. Kendi iddialarını ortaya koydular ve yapılması gerekenlere ilişkin düşüncelerini açıkladılar. Adriyatik'te yeniden kurulan bir Bizans varlığı, kendi denizcilik etkinlikleri açısından daha güvenliydi.[21]

II. Pietro Orseolo, Doğu ve Batı imparatorlukları arasında becerikli ve özgüvenli bir diplomatik seyir izledi. Başkentini Roma'ya nakleden genç III. Otto, *Doge*'nin sadık dostu ve hayranıydı. 1001 yılında, Venedik'e garip bir gizli ziyaret yaptı.[22] II. Basileios, Otto'nun Yunanlı annesi Theophano tarafından Bizans etkisine ve düşüncelerine açık olduğunun farkındaydı. Geçmişte, Doğu ve Batı'da iki imparatorluk sorununun bir evlilik yoluyla çözülmese bile hafifletilebileceği sık sık ileri sürülmüştü. Aslına bakılırsa, III. Otto böyle bir evliliğin ürünüydü. Şimdi o da imparatorluk soyundan gelen bir Bizanslı prensesle evlenirse, bu evlilikten olan erkek çocuk, kuşkusuz tek bir birleşmiş *imperium romanum*'un gerçek imparatoru olarak nitelenecekti. II. Basileios hiç evlenmemişti, kardeşi Konstantinos'un da yalnızca kızları vardı. Ama hiç kuşku yok ki bunlar Makedonya hanedanının kurucusu I. Basileios'un soyundan gelen vârislerdi. Bu kızlardan biri olan prenses Zoe'nin, İmparator III. Otto'nun eşi olması önerildi. Tanrı'nın lütfu gene bu büyük hanedan planından yana değil gibiydi. Evlenmek üzere İtalya'ya giden Zoe, Bari'ye geldiğinde nişanlısının 24 Ocak 1002'de öldüğünü öğrendi.[23]

Bu proje daha mutlu sonuçlanmış olsaydı, Venedikliler bu işten kazançlı çıkabilirlerdi. Suya düştüğü zaman, *Doge* Konstantinopolis'teki İmparator'a saygılarını sunmak ve belki taziyelerini de bildirmek üzere elçilerini gönderdi. Bununla birlikte, Otto'nun ikinci kuzeni olan yeni Batı İmparatoru Bavyeralı II. Heinrich de desteğini bildirmekte gecikmedi; Kasım 1002'de de Venedik ve Dalmaçya Dükü olarak kendisine hitaben yazılmış ve halkının yararlandığı tüm eski ayrıcalıkları teyit eden bir beratla ödüllendirildi.[24] İki yıl sonra, *Doge*'nin Adriyatik'te bir başka deniz harekâtıyla kahramanca kendisini göstermesi, ona Bizans İmparatoru'nun şükranlarını kazandırdı. II. Basileios

21 Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, ss.191-204.

22 Diyakoz İoannes, ss.160-4; Dandolo, s.200. Kretschmayr, I, ss.133-4; Cessi, *Storia*, I, ss.89-91.

23 Gay, *L'Italie méridionale*, ss.295-8; G. Schlumberger, *L'Epopée byzantine à la fin du X e siècle, II: Basile II (989-1025)* (Paris, 1900), ss.303-6. *DR*, I, no. 784, 787.

24 Diyakoz İoannes, s.167. Kretschmayr, I, ss.134-5, 432.

Güney İtalya'daki topraklarının yönetim ve savunmasını yeniden örgütlemiş, hepsini *catepano* unvanını taşıyan tek bir memurun buyruğunda toplamıştı. Batıdaki topraklarının bu ucunu, imar etmeyi düşündüğü çok değerli bir miras olarak görüyordu. Ama Nisan 1004'te Sicilya'dan gelen Araplar, *catepano*'nun makamının bulunduğu Bari'ye saldırdılar. Gel gelelim, haber Venedik'e ulaştığı zaman *Doge* II. Pietro, kendi yönetimi altındaki savaş gemilerinden oluşan donanmasıyla birlikte derhal sahnede belirdi. Eylül'de Venedikliler ablukayı kırdılar, Bari kuşatmasını kaldırdılar ve *Catepano* Gregorius'la birlikte Araplar'ı püskürttüler. Kurtarma harekâtı yardım isteği gelmeden yapılmış olabilirdi, ya da belki Bari'den gelen bir çağrıya yanıt olarak yapılmıştı. Diyakoz İoannes, birkaç ay evvel Konstantinopolis'e giden Venedikli elçilerin, *Catepano*'dan gelen armağanlarla yüklü olduklarına göre, açıkça anlaşıldığı üzere Bari üzerinden ülkelerine dönmüş olduklarını kaydeder. Ama her iki durumda da, İtalya'nın güneyini Araplar'dan temizlemek, gerek Venedik'in gerek Bizans'ın çıkarları açısından gerekliydi. Bu harekât, Venedik'in donanma gücünü bir kez daha göstermesinin yanı sıra, *Doge*'nin Bizans'la olan bağlantısını korumaya yönelik kaygısını da ortaya koyan bir jest idi.[25]

II. Basileios yürekten minnettardı. O da bu bağı korumak istiyordu. Madem ki Venedikliler Adriyatik'in Dalmaçya kıyısına bekçilik ediyor ve İtalya tarafında da yardımına koşuyorlardı, o halde yüreklendirilmeleri gerekiyordu. İmparator, Pietro Orseolo'dan oğlu Giovanni'yi Konstantinopolis'e göndermesini istedi. Giovanni on dokuz yaşındaydı ve babası tarafından henüz *doge* tayin edilmişti. Kardeşi Otto ile birlikte yola çıktı. İmparator Basileios'un kafasında, Bizans ile Venedik arasındaki bağı güçlendirecek yeni bir diplomatik evlilik vardı. Bir *doge*'nin oğlunun, kuşku yok ki, III. Otto'nun düşkırıklığına uğramış nişanlısı Zoe gibi "mavi kanlı" (asilzade) bir prensesle evlenmesi söz konusu bile olamazdı. Ama asilzade Argyropoulos'un kızı Maria'nın şahsında uygun bir seçkin genç hanım bulunmuştu. Büyük bir olasılıkla, gelecekteki İmparator III. Romanos'un kız kardeşlerinden biriydi; bununla birlikte Diyakoz İoannes ve Dandolo, onun II. Basileios'un yeğeni ya da kız kardeşi olduğuna ve imparatorluk soyundan geldiğine inanıyorlardı. Kanıtların biraz fazla zorlanması olarak yorumlanabilir bu. Düğün töreni, Konstantinopolis'teki imparatorluk şapelinde yapıldı. Kutsamayı Patrik yaptı ve Giovanni ile Maria'nın başlarına altın düğün taçları iki imparator tarafından takıldı. Bunu, saraylardan birinde ('Yconomium') yapılan ve üç gün süren şenlikler izledi. Maria kocasına, düğünün ertesinde kaldıkları Konstantinopolis'te kendine ait bir ev ya da saray da dahil olmak üzere, hayli zengin bir çeyiz getirdi. İmparator, düğünden sonra derhal Bulgarlar'la

25 Diyakoz İoannes, s.167; Dandolo, s.202. Gay, *L'Italie méridionale*, s.369; Schlumberger, *L'Epopée*, II, ss.307-22; Kretschmayr, I, s.129. Bizans *catepano*'sunun adı Gregorios Tarchaneiotes idi.

yaptığı savaşa koştu. Geri döndüğünde Giovanni Orseolo'yu asilzadeliğe yükseltti ve Maria'nın ricası üzerine, ona beraberinde Venedik'e götürmesi için Azize Barbara'nın kutsal yadigârlarını verdi. Maria, Konstantinopolis'in uygar konforundan ayrılmakta isteksizdi ve anne-babası da onu 'yabancı bir toprakta sürgüne gider' gibi gördükleri için üzgünlerdi. Gemiye bindikleri zaman, birkaç aylık hamileydi.

Çift, Venedik'e sağ salim ulaştı. *Doge* tarafından daha önce eşi görülmemiş bir karşılamayla ağırlandılar. 'Gerçekten', der Diyakoz İoannes, 'Venedik'te bu düğün üzerine yapılan sevinç gösterilerinin benzerini kimse görmemişti.' Maria birkaç gün sonra bir oğlan doğurdu. Çocuğun vaftizine *Doge* yardım etti ve Konstantinopolis'te ana rahmine düştüğünden, ona İmparator'un adı olan Basileios ismini koydu. Ama İmparator'un tasarıları gene suya düşmeye mahkûmdu. 1006'da gökyüzünde her zaman felaket haberciliği yapmış olan bir kuyrukluyıldız görüldü. Bunu kıtlık ve ardından veba salgını izledi; kurbanları arasında Maria, kocası Giovanni ve daha bebek olan oğulları da vardı. On altı gün içinde birbiri ardına öldüler. Aziz Zacharias Manastırı'na gömüldüler. *Doge* Pietro teselli bulamıyordu. Küçük oğlu Otto'yu, Giovanni'nin yerine *doge* yaptı ve sarayın bir kanadında inzivaya çekildi. 1008'de öldü. Büyük oğlu ile Bizans'ta ana rahmine düşen ve Venedik'te dünyaya gelen torunuyla ilgili yaptığı büyük tasarılardan geriye, İmparator'un Maria Argyropoulaina'ya armağan ettiği Azize Barbara'nın kemiklerinden başka bir şey kalmamıştı. Bunlar, Torcello Adası'ndaki, oğluyla aynı adı taşıyan Aziz Giovanni Manastırı'na sunuldu.[26]

Maria'nın ölümünden çok sonraları, bu olayı çağrıştıran ve bir Venedik *doge*'sinin Yunan karısından söz eden bir masal anlatılmaktaydı. Bu masalı, 1072'de ölen, çağının kötülüklerine karşı sürdürülen savaşın ateşli bir neferi olan Aziz Pietro Damiani aktarmıştı. Masaldan çıkarılacak ders, batının iyi hıristiyanlarının, doğunun ahlaki çöküşüyle zevk düşkünlüğünün farkında olması gerektiğiydi. Pietro, Yunanlı prensesin sefahatinin bir sonucu olarak nasıl iğrenç bir sonla öldüğünü ballandıra ballandıra anlatır. Venedik'in su kaynaklarına güvenmeyen prenses, yıkanmak için hizmetçilerine toplattırdığı yağmur suyunu kullanıyormuş. Parmaklarıyla yemek yiyemeyecek kadar züppe olduğu için, yemeğini ağzına iki uçlu altın bir çatalla taşırmış. Lagünlerin kokusundan tiksindiğinden, odalarında tütsüler yakar, esanslar boca edermiş. Böylece ahlaksızlığı ve kibirliliği yüzünden, onu korkunç bir hastalıkla çarpan Tanrı'nın gazabına uğramış. Bedeni kokuşmuş, kolları ve bacakları kurumuş, yatak odası öyle iğrenç bir koku yayıyormuş ki hizmetçileri bile katlanamıyormuş;

26 Diyakoz İoannes, ss.167-70; Dandolo, s.202. *TTh*, I, no. XX, ss.40-1; *DR*, I, no. 794; George Cedrenus, *Compendium historiarum*, II, s.452. Gay, *L'Italie méridionale*, ss.368-9; Schlumberger, *L'Epopée*, II, ss.323-6. Maria Argyropoulaina'nın kimliği hakkında, bkz. J.-F. Vannier, *Familles byzantines. Les Argyroi (IX-XIIe siècles)* (Paris, 1975), no. 15, ss.43-4.

korkunç acılar veren uzun bir hastalıktan sonra göçtüğünde de herkes rahatlamış. Bu nahoş bir öyküdür, ama onbirinci yüzyılda Bizans ile batıdaki yaşam standartları arasındaki fark açısından son derece etkileyicidir. Maria'nın ana-babası, zavallı kızlarının yabancı bir ülkede sürgüne gittiğini düşünüp acınmakta haklıymış. Konstantinopolis'teki aristokratik yaşamın incelikleriyle büyüyen bir soylu kadın için, Venedik hayli barbar bir yer olmalıydı. Pietro Damiani'nin ve benzerlerinin düşkünlük gibi gördüğü şeyler, Bizans'ta kentli ve uygarca yaşamın işaretleri olarak değerlendiriliyordu. II. Otto ile evlenen prenses Theophano'nun da, yaşamı boyunca yaptığı banyolar yüzünden Cehennem'de yandığına inanılıyordu. Yemeğini çatalla yemek ya da banyo yapmak, Tanrı'nın gazabına uğramak için yetiyor idiyse, Batı toplumunun Bizans'ın ince alışkanlıklarına ulaşabilmek için gideceği çok yol var demekti.[27]

II. Pietro Orseolo ve II. Basileios, kendi toprakları için utku dolu bir çağda hüküm sürmüş olan, her ikisi de yetenekli ve enerjik hükümdarlardı. Ama karakter açısından ortak pek az yönleri vardı. Pietro lüksü, ihtişamı ve gösterişi severdi. Basileios'un ise güvensiz, içine kapalı ve püriten bir yaradılışı vardı. Her ikisi de, hemen arkalarından gelen haleflerinin koruyamadığı ihtişam standartları koydular. II. Basileios 1025'te öldü. Sicilya'nın Araplar'dan kurtuluşu için büyük bir armadaya önderlik etmek üzereydi; İtalya ve batının gerçek Roma İmparatorluğu olarak birleşmesinin bir başlangıcını oluşturacaktı bu. Ölümünden sonra, 150 yıldan fazla bir süre iktidarda kalan Makedonya hanedanı, bir erkek vâristen yoksun kaldı. Uzun bir gerileme dönemine girildi. Kaynakları ve sınırları asker imparatorlarla genişletilmiş olan imparatorluğun iç yapısı çözülmeye başladı. Bizans İmparatorluğu, halkının yüce bir varlık tarafından yönetildiği varsayılan bir kurumdu. İustinianos, Herakleios ya da II. Basileios gibi imparatorlar, tüm kuşaklara damgalarını vurmayı başardılar. Venedik'te ise durum farklıydı. Pietro Orseolo gibi büyük bir hükümdar, lüks yaşam biçimi ve debdebeli dış politikası ile saygıdan çok kıskançlık, bağlılıktan çok husumet uyandırmıştı. Yerini alan oğlu Otto'ya, Batı İmparatoru'nun adı verilmiş ve Doğu İmparatoru'nun sarayında konuk edilmişti. Babasının iktidar ve gösteriş aşkını paylaşıyordu. Ne var ki bu olanakları çok uzun süre kullanamayacaktı.

Bizans'ta Makedonya hanedanı ilkin Basileios'un erkek kardeşi VIII. Konstantinos'la, ardından onun yeğeni olan ve az kalsın İmparator III. Otto'yla

27 Pietro Damiani, *Opuscula varia*, *Opusculum L: Institutio monialis*, C. XI, içinde: *MPL*, CXLV, col. 744; Dandolo, s.215. Karş. Sanudo, *Vite dei dogi*, s.155. Kretschmayr, (I, s.156) ve daha yakın zamanlarda, Pertusi (*DOP*, XXXIII, 1979, 12) öyküyü Maria'ya değil, *Doge* Domenico Silvio'yla evlenen Theodora'ya hamletmişlerdir. Ama Theodora Pietro Damiani'den daha uzun yaşamıştı ve bu yüzden Pietro'nun onun ölümünü betimlemesi olanaksızdı. Bkz. D.I.Polemis, *The Doukai* (Londra, 1968), no. 19, s.54 ve n. 3. Theophano'nun ölümünden sonraki cezalandırılışı hakkında, bkz. Leyser, 'The Tenth Century,' ss.45-6.

evlenecek olan Zoe'yle, son olarak da 1056'da ölen ablası Theodora ile kalıtsal çizgisini sürdürdü. Halkın iradesi, yönetici hanedanın sultasını doğal sonuna varıncaya dek uzatmıştı. Böylesine büyük bir refah ve saygınlık getirmiş olan bir hanedanın sonunu zorla getiremezlerdi. Oysa Venedikliler farklı duygulara sahiptiler. Otto Orseolo'nun, önce kardeşlerinden birini Grado patriği yapmak, ardından bir başka kardeşini Torcello piskoposluğuna getirmek suretiyle, kendi ailesinin iktidarını kalıcı kılma girişimini onaylamadılar. İmparator II. Heinrich tarafından göreve getirilen Aquileia patriği, Grado ve tüm hazinelerinin aslında kendisine ait olduğuna ilişkin tezi yeniden gündeme getirdi. Bir süreliğine, farklı kanılara sahip tüm Venedikliler bu soygunculuğa karşı birleştiler; Papa da başlangıçta bunu desteklemeyi reddetti. Ama yeni bir imparator, II. Konrad, onu fikrini değiştirmeye ikna etti. Orseolo ailesine güvenmeyenler, *Doge* Otto'yu yakaladılar, başını tıraş ettiler, bir keşiş elbisesi giydirerek onu bir zamanlar öylesine mutlu olduğu Konstantinopolis'e giden bir gemiye bindirdiler. Ailenin iktidar arayışının sonu olmadı bu. Zoe'yle evlenerek tahta çıkmış olan Bizans İmparatoru III. Romanos, kendisine evlilik bağıyla bağlı olan birine yapılan bu korkunç muameleye çok öfkelendi. Bir süre, Konstantinopolis'e gelen Venedikli tüccarların ayrıcalıklarını kaldırdı. Batı İmparatoru Konrad da hoşnut değildi. Orseolo hizbi, Otto'nun değiştirmiş olduğu *doge*'nin düşmesine yol açtı. Kardeşi, Grado Patriği Orso yerini aldı ve *doge* olarak dönmesi için Otto'yu davet etti. Ama artık çok geçti. Yolculuğa çıkamadan öldü. Grado Patriği artık oyunun bittiğini kabul etti. En azından Aquileia'daki rakibinin planlarını engellemişe benzemektedir. Ama Orseoli Hanedanı artık sona ermişti. Yeni fikirleri olan yeni bir *doge* atandı. Domenico Flabianico (1032-45) adında zengin bir tüccardı. Konstantinopolis'teki Makedonya Hanedanı o sırada popüler saygının alacakaranlığında sonuna doğru yaklaşıyordu. Venedik'teki Orseoli Hanedanı'na ise ne zaman gideceğinin söylenmesi gerekmiş ve ancak zor yoluyla iktidardan uzaklaştırılabilmişti.[28]

28 Dandolo, ss.205-8. Kretschmayr, I, ss.144-8, 443-4; Cessi, *Storia*, I, ss.94-101; Demus, *San Marco*, ss.35-6.

4. Bölüm

Venedik: Bizans'ın Ortağı

Venedik'in onbirinci yüzyıl ortasındaki tarihine ilişkin yerel kaynaklar pek fazla değildir. Diyakoz İoannes'in Kronik'i ondördüncü yüzyıla değin gelir ama, birçok doğrulanamaz ve sıklıkla çarpıtılmış olayları 1008 yılında sona erer. Andrea Dandolo'nun Kronik'i, bugün artık kaybolmuş kaynaklara ve belgelere dayanır. Onbirinci yüzyıl Bizans tarihi ise, bunun tam tersine, Mikhail Psellos, Mikhail Attaleiates, İoannes Skylitzes ve İoannes Zonaras gibi bir dizi bilgili ve sofistike tarihçi tarafından çok iyi belgelenmiş durumdadır; ne var ki Venedik bu tarihçilerin sık sık ön plana aldığı bir yer değildi. Bilindiği kadarıyla, 1032'de seçilen yeni *doge* Domenico Flabianico, Bizanslı *protospatharios* unvanını taşımakla birlikte, Konstantinopolis'le pek az resmi ilişkide bulundu; halefi Domenico Contarini (1043-1070) ise, imparatorluk asilzadesi ve *anthypatos*'un yanı sıra *magistros* unvanlarıyla taltif edildi.[1] Bu onura ulaşan ilk *doge* idi ve bu unvan, Bizans imparatorlarının Venedik'le süregelen ilişkilerine vermeye başladığı değerin bir kanıtı olabilir. Orseololar'ın sonuncusunun yakalanması ve sürgün edilmesi, iki ülke arasında bir ölçüde soğukluğa yol açmış olabilir. Venedik'in bağımsız bir devlet olarak ayakta kalıp ilerlemeye devam etmesi halinde, bu soğukluğun devamına izin verilemezdi.

Daha geniş bir Avrupa tarihi bakış açısıyla, onbirinci yüzyıl, güç dengesinin belirgin bir biçimde doğudan batıya kaymaya başladığı çağdır. Bu çağın başlangıcında, II. Basileios hükümranlığındaki Bizans İmparatorluğu, rakiplerinin hepsinden daha geniş ve daha zengindi. Sonunda ise, Batı'nın Germen imparatorları kendi üstünlükleriyle rahatça övünecek duruma gelmişlerdi; reforma uğrayan ve güçlenen Papalık, Konstantinopolis Patriği'nin sapkınlık değilse bile hizipçilik yaptığını ilan etmişti; Güney

1 V. Lazzarini, 'I titoli dei dogi di Venezia', *Nuovo Archivio Veneto*, n.s., V/2, (1903) 281-2; R. Cessi, *Venezia Ducale*, II, I: *Commune Venetiarum* (Venedik, 1965), s.37. Cessi, *Storia*, I, s.110 ve Demus, *San Marco*, s.23, Contarini'nin *protosebastos* unvanını da taşıdığını belirtilir.

İtalya'dan gelen Normanlar imparatorluğa egemen olmayı neredeyse başarmışlardı ve Birinci Haçlı Seferi başlatılmıştı. II. Basileios'un ölümünden sonra Bizans'ın gerilemesi, kısmen imparatorluğun kendi refahının toplumsal ve ekonomik yapıya getirdiği köklü değişimlerden kaynaklanmıştı. Fetih ve genişleme yıllarında zenginler daha da zenginleşmişti. Toplumlarını şiddetli bir bunalım ve olağanüstü hal döneminden geçirmek üzere yaratılmış bir çeşit sıkıyönetim düzeninin disiplini altında kısıtlı kalmak istemiyorlardı. Eyaletlerin 'thema' adı altında, askeri, ekonomik ve yönetsel birimler halindeki düzenli bölümü yıkıldı - tıpkı tüm yetkinin Konstantinopolis'teki imparatorun elinde merkezileşmesi gibi. Gel gelelim, o dönemde yaşayanlar için çözülme belirtileri çok açık değildi. Mikhail Psellos, bir gerileme çağında yaşadığını hissetmemişti. Konstantinopolis hâlâ dünyanın o zamana kadarki en zengin ve en görkemli Hıristiyan kenti olmayı sürdürüyordu; halkı da yıllar boyunca Makedonya imparatorlarının onlar için kazandığı şan ve şerefin başkentinde yaşadıkları yanılsamasıyla beslenmişti. Gözlerinin açılmasını ve kayıtsızlıklarının sarsılmasını sağlayan, eksiklikleri üzerinde kafa yormaları değil, dışarıdan gelen yeni ve kararlı düşmanlarla, batıdan Normanlar ve doğudan Selçuklu Türkleri'yle karşı karşı geldiklerinde apaçık ortaya çıkan zayıflıkları oldu.

Onbirinci yüzyıldaki Venedikliler'i Konstantinopolis'e çeken, bu kentin toplumsal yapısına ya da hükûmet biçimine duydukları hayranlık değildi. Aslına bakılırsa, Orseololar'ın çöküşünden sonra, Bizans'a özenti sonucu edinilmiş olabilecek pek az monarşik uygulamadan bir tanesini bıraktılar. Bundan sonra hiçbir *doge*, ailesinin üyelerinden birini yetkisine ortak etmedi.[2] Venedik'in Bizans'la ilişkisi, uzun geleneğin izlerinden etkilenmiş olabilir. Fakat ayakları sağlam bir şekilde gerçekçiliğe basıyordu. Kontantinopolis ve Doğu Akdeniz'in Bizans limanları, Venedik ticaretinin hazineleriydiler; Venedik, Batı imparatorlarının gittikçe büyüyen hırslarına karşı bir müttefik olarak Bizans'a gereksinim duyuyordu. Bundan başka, Venedik kentini çok daha muhteşem bir hale getirmek için, Bizans'tan öğrenilecek ya da alınacak çok şey vardı. Venedikliler bu imparatorluğun siyasal sistemine sıcak bakmayabilirlerdi; ama sanatının ve kültürünün coşkulu birer hayranıydılar. Bizanslılar'ın en muhteşem anıtlarının onbirinci yüzyıl Venedik'indeki etkileri, San Marco Kilisesi'nde kendisini gösterir. İlk olarak dokuzuncu yüzyılda inşa edilen ve 976 yangınında tahrip olan kilisenin yerine yapılmıştır. *Doge* I. Pietro ile II. Orseolo onu yeniden inşa ettirmiş olmakla birlikte, ikinci biçimine ilişkin pek az bilgi vardır. Üçüncü ve hâlâ mevcut San Marco Kilisesi'nin inşası *Doge* Domenico Contarini tarafından başlatıldı ve halefleri Domenico Silvio (1070-84) ile Vitale Faliero (1084-96) eliyle devam ettirilip tamamlandı. Kilisenin yeniden inşası için ikna edici hiçbir neden

2 Cessi, *Storia*, I, ss.102-5.

yoktur. Gerçek dürtü, sivil gururdu. Yeni yapı, Venedik'in yeni zenginlik ve gücünün kamusal bir gösterisiydi. Ama, mimarlarının ve içini düzenleyen zanaatkârların esinlenmek için baktıkları yer Bizans'tı. Konstantinopolis'te bulunan, İustinianos tarafından yaptırılan, Bizans imparatorlarının mozolesi işlevine sahip beş kubbeli büyük bazilika, Kutsal Havariyun Kilisesi model alınarak yapılmıştı. Bu durum, dönemin kaynakları tarafından açıkça ifade edilmiştir ve onbirinci yüzyıl San Marco Kilisesi'nin başmimarının Konstantinopolis'ten gelen bir Yunanlı olduğuna kuşku yoktur. Başka hiçbir şey, Venedik ile Bizans arasındaki özel ilişkiyi tüm Hıristiyan dünyasına daha açıkça ilan edemezdi.[3]

Domenico Silvio 1070'te *doge* olduğunda, kilisenin inşası hâlâ sürüyordu. Silvio'nun Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas'ın Theodora adlı kız kardeşiyle evlendiği ve *protoproedros* unvanını aldığı rivayet edilir.[4] Bizans tarihçileri bu konuda sessizdirler ve bu evlilik sadece daha sonraki Venedik kronikçileri tarafından kaydedilmiştir. Pek uygun bir evlilik olduğu söylenemez. X. Konstantinos'un oğlu olan VII. Mikhail, Bizans İmparatorluğu'nun gerilemesinin en kötü döneminde tahta çıktı. Babasının nazırlarından biri olan Mikhail Psellos'un öğrencisiydi ve imparator olarak, onun yarattığı bir eser gibiydi. X. Konstantinos, imparatorluk savunmasının tehlikeli bir şekilde çökmesine izin verdi ve başkentteki sivil aristokrasi ile eyaletlerdeki askeri aristokrasi arasındaki uçurumu son derece derinleştirdi. Bunun sonuçları her yerde, ama en çok da doğu ve batı sınırlarında hissedildi. Doğuda Selçuklu Türkleri, Asya'daki Arap imparatorluğundan geriye kalan her şeyi silip süpürdü. 1056'da, 300 yıldır Arap halifelerinin merkezi olan Bağdat'ı ele geçirdiler. Selçuklu Sultanlığı Bizans'ın ve Mısır'daki Fatımî Hilafeti'nin kapı komşusu haline geldi; Hıristiyanlar'a karşı cihat ateşiyle yanıp tutuşan askerleri de Küçük Asya'daki Bizans topraklarına sızmaya başladı. Konstantinopolis'teki yönetimin kayıtsızlığı ve güçsüzlüğüne karşı oluşan tepki dalgası, tahta bir askerin çıkmasına neden oldu. 1068'de IV. Romanos Diogenes, X. Konstantinos'un dul eşiyle evlenerek Mikhail Psellos ve sivil aristokrasinin büyük nefretine karşın imparator oldu. Romanos deneyimli bir generaldi, ama kumanda etmek zorunda olduğu morali bozulmuş ve disiplinsiz orduyla, Küçük Asya'daki dalgayı durdurmayı başaramadı. 19 Ağustos 1071'de Ermeni sınırındaki Malazgirt'te yenilgiye uğratıldı ve Selçuklu Sultanı tarafından esir alındı. Konstantinopolis'e dönmesine izin verildi ama aristokrasi tarafından tahttan indirilip yerine VII. Mikhail imparator yapılmıştı bile. Romanos bütün saygınlığını yitirdi, gözlerine mil çekildi ve ölüme terkedildi. Küçük Asya'nın kapıları, Selçuklular'ın Bizans

3 Demus, *San Marco*, özellikle ss.69-100.

4 Dandolo, s.215. Lazzarini, 'I titoli', 282-3; D.I. Polemis, *The Doukai*, no. 19, s.54.

İmparatorluğu'nun en merkezi topraklarına girip işgal edebilmesi için ardına kadar açılmıştı artık.[5]

Malazgirt'teki felaketle aynı yıl, Paskalya Yortusu arifesindeki pazar günü, Normanlar Bari kentini ele geçirdi. Burası, Bizans yönetiminin Güney İtalya'da kalan tek kalesiydi. Normanlar'ın İtalya'ya nüfuz etmeleri, yüzyılın daha önceki yıllarında başıboş dolaşan serüvencilerin azar azar akmasıyla başlamıştı. Bu akış, kararlı ve yenilmez istilacıların seline dönüşmüştü. Tıpkı doğudaki Selçuklular gibi, Normanlar da kalmak üzere gelmişlerdi. 1046'da müthiş bir lider buldular: Roberto Guiscardo. Papalar, bu davetsiz misafirler yüzünden tehdit altında olduklarını hissettiler ve Doğu ve Batı imparatorlarından koruma istediler. Ama 1053'te Papa IX. Leo Normanlar tarafından tutsak alındı. Tutsakken öldü ve halefi, Konstantinopolis'ten her türlü yardım ümidini kesmiş bir halde, İtalya'daki Norman fethini bir gerçek olarak tanıdı. Roberto Guiscardo, önce Apulia ve Calabria, sonra Tanrı'nın inayetiyle bir de Sicilya Dukası unvanıyla Papa'nın vasali oldu. Bizanslılar Papalık'ın Normanlar'la yaptığı bu bağdaşmayı içlerine sindiremediler. 1060'ta Konstantinopolis'ten İtalya'ya gönderilen ordu, sınırlı ve geçici bazı zaferler kazandı. Ama Norman Dukalığı maddi ve manevi açıdan sağlam bir temele oturuyordu; 1061'de de lideri, Arap Sicilyası'nın fethi için, Papa tarafından da teşvik gören bir kutsal savaş açtı.[6]

Geçmişte Konstantinopolis'teki imparatorlar, Bizans İtalyası'ndaki kentleri kurtarmak için Venedik filosunu yardıma çağırırlardı. Bu kez böyle bir destek çağrısında bulunup bulunmadıklarına ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Hiçbir yerde belgelenmemiş olmakla birlikte, VII. Mikhail'in, Venedikliler'i harekete geçirmek için umutsuz bir çabayla kızkardeşini *Doge* Silvio'yla evlendirmiş olması mümkündür. Ama artık çok geçti. Roberto Guiscardo, nihai tutkusunu kimseden gizlememişti. Tıpkı Venedikliler gibi Normanlar da Bizans'ın zenginliğine ve şanına hayrandı. İtalya'da Bizans yönetim sistemi ve onunla birlikte giden Yunan onur unvanlarının çoğunu, olduğu gibi aldılar. Ama Bizans İtalyası'ndaki ve Müslüman Sicilya'daki fetihleri yalnızca bir başlangıçtı. Roberto gözlerini tüm zenginliğin ve görkemin merkezi ve kaynağına, Konstantinopolis'e dikmişti. Apulia Dükü, tüm Romalılar'ın İmparatoru olacaktı. VII. Mikhail'in elinde diplomasiden başka silah kalmamıştı. Bizans ordusundan geriye kalanlar doğuda toplanmıştı. Normanlar'la üç kez anlaşma yapmaya çalıştı; 1074'te de Roberto Guiscardo'nun imparatorluğun batıdaki savunucusu olarak görevlendirilmesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Kızı, İmparator'un oğluyla nişanlandı. Bununla

5 Ostrogorsky, *History*, ss.341-5.

6 Güney İtalya'daki Norman fetihleri hakkında, bkz. F. Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicilie*, I-II (Paris, 1907).

birlikte İmparator, Papa VII. Gregorius'a bir öneride bulundu. Türkler'e karşı askeri yardım sözü karşılığında, Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasındaki mezhep çekişmesine son verilecekti.[7] Daha sonraki yıllarda Bizans diplomasisinin çok aşina olduğu bir manevra haline gelecekti bu. Halk arasında müthiş bir hengâme yaratılmadan bunun gerçekleştiremeyeceği bir vaat olduğunu bilmemesi mümkün değildi. Ama Papa gene de oyuna geldi. 1073'te, Grado Patriği Dominicus'u, Bizans'ta ve doğuda olan bitenlere ilişkin bir raporla dönmek üzere yasal elçisi olarak Konstantinopolis'e gönderdi.[8]

Papa, bir Venedikli'nin Konstantinopolis'teki temaslarından, başka tüm Batılı papazlardan daha çok şey öğrenebileceğini biliyordu. Grado Patriği o zamana değin, Aquileia'daki rakipleriyle öncelik konusundaki uzun mücadelesinde, Papa'nın onayını kazanmıştı. Grado, sonunda Nova Aquileia adıyla birinci patriklik olarak tanınmıştı; 1053'te de Papa IX. Leo, buraya tüm Venedik ve İstria'nın metropolisi adını resmen vermişti. Piskoposları Venedik'te ikamet ediyordu ve Nova Aquileia ya da Grado Patrikliği uygulamada Venedik Patrikliği'ydi. Papa'nın 1073'te Konstantinopolis'e gönderdiği Dominicus, kilisedeki rütbesinin tümüyle bilincindeydi ve her ne kadar patriklik unvanını kullanması birkaç yıl önce Antiokheia Patriği'nce onaylanmamış da olsa, söz konusu amaç için en uygun Papalık elçisi olduğu kuşku götürmezdi. Antiokheia Patriği, Dominicus'un buna hakkı olmadığını şiddetle savunmuştu. Nasıl insan bedeninde beş duyu varsa, İsa Kilisesi'nde de yalnız beş patriklik vardı. Dominicus'un Konstantinopolis'te, İtalya'daki kadar olumlu bir etki bırakmamış olması mümkündür. Ama dönüşte getirdiği rapor, Papa'nın yakınlığını ve hayalgücünü canlandırdı. VII. Gregorius, batıda bir ordu kuracağını ve Küçük Asya'dan kâfirleri sürüp atmak için orduya bizzat kumanda edeceğini bildiriyordu. Bundan sonra Yunanlılar'ın şükran dolu bağlılıklarını kazanmak için Konstantinopolis'te bir meclis toplayacaktı.[9]

Bu soylu, ama gene de hayalci olan jestin, daha öteye gitmemiş olması belki de iyiydi. Beş yıl sonra VII. Mikhail, askeri aristokrasinin önde gelen bir cephesi tarafından tahttan indirildi ve yerine İmparator III. Nikephoros getirildi. Papa, bir gaspçı olarak gördüğü Nikephoros'u aforoz etti. VII. Mikhail'in önderleriyle anlaşmasını Papa reddettiği zaman Normanlar hiç yılmadılar; Temmuz 1080'de, 'haksızca taçı elinden alınan' İmparator Mikhail'in yeniden tahta çıkarılması göreviyle, Aziz Petrus'a inanan herkesi

7 Karş. P. Charanis, 'Byzantium, the west and the origins of the First Crusade', *B*, XIX (1949), 17-24.

8 VII. Gregorius'un VII. Mikhail'e gönderdiği ve Dominicus'u Konstantinopolis'e yasal elçisi olarak atayan 9 Temmuz 1073 tarihli mektubu, *Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (an.c.90) ad Coelestinum III (†1198)* içinde, der. A.L. Tautu, Pontificia Commissio ad redigendum CICO: Fontes, ser. III: I (Vatikan, 1943), no. 375, s.786. Karş. S. Runciman, *A History of the Crusades*, I (Cambridge, 1952), ss.98-9.

9 Kretschmayr, I, s.446; S. Runciman, *The Eastern Schism* (Oxford, 1955), ss. 63-4; Demus, *San Marco*, s.36.

toplama yetkisini Roberto Guiscardo'ya verdiğinde de çok memnun oldular. Bizans İmparatorluğu'nun Normanlar'ca fethi, meşru hükümdarına karşı işlenen kusurları düzeltmek için girişilen kutsal bir savaş olarak artık Papa'nın da kutsamasını almıştı. Venedikliler bu gelişmeden kaygılanıyorlardı. Güney İtalya'dan Konstantinopolis'e giden yol, eski Roma çağlarından beri kullanıldığı üzere, Bari ya da Brindisi'den Adriyatik Denizi'ni aşarak, bugün Arnavutluk kıyısındaki Valona ya da Durazzo (Dyrrachion) limanlarına uzanıyordu. Buradan antik Via Egnatia'ya, Thessalonica ve Konstantinopolis'e giden karayoluna çıkılıyordu. Normanlar, İtalya ve Sicilya'ya yaptıkları seferlerde donanmalarının gücünü kanıtlamışlardı. Venedikliler, onların Adriyatik'ten serbestçe geçmelerine izin veremezlerdi. Tam bu noktada, etkinlikleri Venedik ve Bizans'ın ortak kaygısına dönüştü.

Venedik *doge*'si, Dalmaçya Dükü olarak tanınmak istiyordu; Bizans İmparatoru da kıyı boyunca uzanan özerk kentlerin hâlâ ismen hükümdarıydı. Durazzo'da imparatorluk birliklerinin karargâhı vardı. Fakat başka yerlerde Dalmaçya *thema*'sı dağılmış durumdaydı. Zamanında Basileios'un ölesiye korkuttuğu yerel Hırvat kralları, İmparator'un vasalleri olarak hareket etmeyi bırakmışlardı. Taçlarını ve kraliyet beratlarını Papa'dan almayı tercih ediyorlardı. Daha iç kesimlerde, Macaristan hükümdarları krallıklarını denize kadar genişletmenin yollarını arıyorlardı; II. Basileios'un eski sınırlarına döndürdüğü Slavlar ise ayaklanmaya hazırlanıyorlardı. Venedik ile Konstantinopolis arasında artık *pax romana* hüküm sürmüyordu. Normanlar'ın Dalmaçya'ya gelmesi, karışıklığı daha da artırmıştı. 1074'te, bir Norman kontu olan Giovinazzolu Amico, Hırvat Kralı'nı ele geçirdi ve Dalmaçya'ya saldırdı. Bizans İmparatoru Adriyatik'in her iki yakasını da koruyacak durumda değildi. Harekete geçmek Venedik'e kalmıştı. *Doge*, deniz gücünün etkileyici bir gösterisiyle Dalmaçya kıyısını baştan sona utkuyla aşarak, haklarını yeniden kabul ettirdi. Normanlar kaçtı. Şubat 1075'te, *Doge* Silvio dört Dalmaçya kentinin temsilcilerini çağırttı ve onlara bir daha asla Normanlar ya da başka yabancıların topraklarına girmesine izin vermeyeceklerine dair yemin ettirdi. Bu olayı kaydeden belge, Venedik'in yeni ruh halini de ortaya koyar. *Doge*, 'emperyal *protoproedros*' unvanını kullanmaktan zevk alıyordu. Ama Bizans protokolünün geleneksel formlarını görmezden gelmekteydi. Ne imparatorun adından, ne de Bizans âdeti uyarınca tahta çıkış tarihinden, ayından ve yılından söz eder. Venedik artık daha üst bir yetkiye gönderme yapmaya gerek duymaksızın egemenliğini kullanan, tamamen özerk bir devlettir.[10]

10 *TTh*, I, no. XXI, ss.41-3. Kretschmayr, I, ss.158-9; Cessi, *Storia*, I, ss.121-2; Ferluga, *L'amministrazione*, ss.240-1; Pertusi, 'L'impero bizantino e l'evolvere dei suoi interessi nell' alto Adriatico', *Le origini di Venezia* içinde (Floransa, 1964), 61; D. Mandiç, 'Gregorio VII e l'occupazione veneta della Dalmatia nell' anno 1076', A. Pertusi, der., *Venezia e il Levante*, I, I, içinde ss.453-71.

Hırvatistan'ı bir anda istila eden Norman kontu, muhtemelen Roberto Guiscardo'nun emrinde olmayan bir korsandı. Venedikliler onu çabucak söküp attılar. Ama Adriyatik'in karşı kıyısındaki gerçek Norman istilası, Bizans İmparatorluğu'nun fethinin ilk adımı olarak artık başlamak üzereydi. Zamanlama uygundu. İmparatorluk büyük bir kargaşanın ortasındaydı. III. Nikephoros, yerini almak isteyenler arasındaki rekabeti anlayamayacak ya da kontrolü altına alamayacak kadar yaşlıydı. İmparatorluğun kurtulabilmesi için, askeri aristokrasinin bir asker imparatoru tahta çıkarması şart gibi görünüyordu. Ayaklanma, entrika ve iç savaş karışıklığının ardından, sonunda bunu yaptılar da. Mart 1081'de taç giyen yeni imparator, Komnenos Hanedanı'ndan I. Aleksios oldu. Geçmişte, Bizans'ın neredeyse çökeceği zamanlarda, günü kurtarmak için büyük bir imparatorun ortaya çıktığına çok rastlanmıştı. Kehanetler, Herakleios'un Persia'yı fethedeceğini ve III. Leon'un Araplar'ı yenilgiye uğratacağını önceden bildirmişti. Aynı şey Aleksios Komnenos için de geçerliydi. İktidara gelişi ve kariyeri, Bizans literatürünün en ünlü yapıtlarından birine, üstün eğitimli kızı Anna Komnena tarafından yazılan *Alexiad*'a* konu olmuştur. Kendi deyişiyle, babası tahta çıktığında imparatorluk son nefesini vermek üzereydi ve her taraftan düşmanlarca kuşatılmıştı.[11]

Kuvvetlerini bu tehdidi püskürtmeye yoğunlaştırabilmek için, İmparator Haziran 1081'de Selçuklu Sultanı'yla barış yapmak zorunda kaldı. Zorunluluk sonucu yapılan bir uzlaşmaydı bu. Artık neredeyse Konstantinopolis'in görüş mesafesi içindeki Nikaia'da (İznik) üslenmiş olan Türk Sultanlığı, Hıristiyan ve Müslüman toprakları arasında belirlenmiş bir sınırla egemen bir devlet olarak tanınıyordu. Aleksios askeriyenin desteğiyle iktidara gelmesine ve kendisi de bir asker olmasına karşın, bu imparatorluğun yalnızca savaşla kurtulamayacağını biliyordu. Paraya, dostlara ve müttefiklere ihtiyacı vardı. Küçük Asya'nın büyük bölümünün kaybedilmiş olması nedeniyle ordunun insan gücü, çoğu Norman ve Türk olan yabancı paralı askerlerden sağlanmak zorundaydı; ücretlerinin de rekabetçi oranlarla ödenmesi gerekiyordu. Tehlikeli bir biçimde tükenen donanmanın, yabancı gemilerle desteklenmesi gerekiyordu. Paralı askerlerin toplanması ve müttefiklere yapılan ödemeler, imparatorluğu dış ilişkilere ve diplomasiye her zamankinden de çok muhtaç etmişti. Bizanslılar her şeyin imparatorluklarının çevresinde döndüğü, yeryüzünün tek gücü oldukları efsaneleriyle kendilerini rahatlatamıyorlardı artık. Aleksios bunu biliyordu. Yardım için aklına gelen her yere, Batı İmparatorluğu'na, hatta Papa'ya, ama herkesten çok da Venedik'e başvurdu. Venedikliler, paralı asker değillerdi. Kuramsal olarak, hâlâ Bizans'ın uyrukları değillerse bile hizmetkârıydılar. Onların durumu böyle yorumlamamış olmaları mümkündür. Ama Adriyatik'teki denizcilik etkinliklerinin serbestisine yönelik Norman tehdidi konusunda onlar

(*) "Aleksios Komnenos'un Hayatı". (ç.n.)

11 Anna Komnena, *Alexiad*, der. B. Leib (Paris, 1937-45) iii.9: I, s.130.

da endişeleniyorlardı. Ve onlar, bir efsane çağındaki realistlerdi. Ücretleri ödenmesi gereken paralı askerler olmamalarına karşın, Bizans'la yaptıkları işbirliğinin cömert bir şekilde ödüllendirilebileceğini tahmin ettiler.

Roberto Guiscardo ordusunu ve donanmasını Mayıs 1081'de Adriyatik'ten karşıya doğru sürdü.[12] Hedefi, Via Egnatia'ya açılan kapı olan Durazzo limanı ve kalesiydi. Oğlu Bohemond, bir öncü kuvvet alıp, kıyının güneyindeki Valona'yı zaptetmişti bile; Korfu Adası'ndaki Bizans karargâhı da teslim olmuştu. Aleksios derhal *Doge* Dominico Silvio'ya acil bir mesaj göndererek, ondan Venedik filosunu seferber etmesini ve Durazzo'nun yardımına koşmasını istedi. Elçisi zengin armağanlar getirdi ve bir imparatorluk fermanıyla da teyit edilecek büyük ödüller vaat etti.[13] *Doge* hiç tereddüt etmedi. Durazzo'da yaşayan pek çok Venedikli vardı. On beş savaş gemisi ile kırk beş diğer geminin kumandasını alıp derhal yola koyuldu. Sayıları daha çok olmakla birlikte, Venedikliler'in üstün taktikleriyle rekabet edemeyen Norman filosu Durazzo'dan atıldı. Gemilerinin birçoğu battı. Gel gelelim, o sırada yolda olan Norman ordusu hiç zayiat vermemişti ve Durazzo Kalesi'ni kuşatmaya girişti. Bu arada İmparator da kendi ordusunun başında, Konstantinopolis'ten yola çıkmıştı. Kente Ekim ayında vardı. Durazzo dışında bir muharebe başladı. İmparator'un korktuğu başına geldi ve bir sürü ırktan gelen paralı askerler, disiplinli Norman birlikleriyle başa çıkamadılar. Aleksios ağır biçimde yaralandı. Darmadağın olmuş ordusundan kalanları toparlamak için dağların ardına çekilmek zorunda kaldı. Durazzo birkaç ay sonra, Şubat 1082'de Normanlar'a teslim oldu. Bu olayın bazı versiyonları, kentin kapılarını düşmana açanın, ihaneti karşılığında Roberto Guiscardo'nun yeğeniyle evlenebilmek umudunda olan bir Venedikli olduğunu belirtir. Bazıları da, hainin Amalfili olduğunu söyler.[14] Norman ordusu bunun ardından Via Egnatia üzerinden Kastoria ve oradan aşağıya Tesalya'daki Larissa'ya dek ilerledi. İtalya'dan haberciler gelip, Guiscardo'ya, Apulia Düklüğü'ne çağrıldığını bildirmeselerdi, daha da çok ilerleyeceklerdi. Bizans ajanları sorun yaratmakla uğraşıyorlardı; Papa da onun derhal dönmesini istiyordu. Batı İmparatoru IV. Heinrich Roma'nın surları önündeydi. Guiscardo, oğlu Bohemond'u Makedonya'da bir orduyla bırakarak, aceleyle İtalya'ya döndü.

Venedikliler, Durazzo'da Bizans'ın müttefiki rolünü hiç duraksamadan ve gönüllü olarak oynamışlardı. İşlerin yolunda gitmeyişi, onların hatası değildi.

12 1081'den 1085'e değin süren Norman istilası için temel kaynaklar şunlardır: Anna Komnena, *Alexiad*, Kitaplar: iii-vi. I-II; Apulialı Guglielmo, der. Marguerite Mathieu, *Guillaume de Pouille, La Geste de Robert Guiscard*, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi e Monumenti: Testi, 4 (Palermo, 1961), iv ve v. kitaplar, ss.204-59; Malaterralı Geoffrey, *De Rebus Gestis Rogerii ... et Roberti Guiscardi...*, der. E. Pontieri, *RIS*, V/1 (Bolonya, 1927), Kitap iii, ss.71-82.

13 Anna Komnena, iv. 2: I, s.146. *DR*, II, no. 1070.

14 Anna Komnena, iv. 6: I, ss.157-63; Apulialı Guglielmo, iv, ll, 450-505; ss.228-31; Malaterralı Geoffrey, c. xxviii, s.74.

1083'te Guiscardo İtalya'yla uğraşırken, bir donanma daha gönderdiler. Durazzo kalesinden Norman askerlerini atamadılar ama, kentin alçak kesimini ele geçirdiler ve gemileri kışı limanda geçirdi. 1084 Baharı'nda filoları Korfu'ya giderek Norman karargâhını ele geçirdi. Norman fethinden geriye, bir tek Arnavutluk kıyısındaki önemsiz bir kale kaldı. Daha iç kesimlerde, Bizans ordusu istilacıları Tesalya ve Makedonya'daki mevkilerinden söküp atmaya başlamıştı; sonunda Adriyatik'te de bir Bizans donanması göründü. Ama Roberto Guiscardo, kolay kolay vazgeçecek biri değildi. İtalya'daki işlerini yoluna koyar koymaz, 150 gemilik muazzam bir donanma hazırladı ve yeniden saldırdı. Aleksios bir kez daha Venedik'i yardıma çağırdı.[15] Guiscardo'nun ilk hedefi, Korfu'yu yeniden ele geçirmekti. Ama gemileri kötü hava koşulları nedeniyle gecikince, Venedik ve Bizans gemilerinden oluşan büyük bir filonun saldırısına uğradı. Venedikliler, iki muharebenin ardından zaferin kendilerine ait olduğuna iyiden iyiye inanmışlardı; ta ki Guiscardo, donanmasından kalanları toparlayıp sürpriz bir baskın yapıncaya dek; nihai zafer, Korfu'yu zaptetmek üzere yollarına devam eden Normanlar'ın oldu.

Venedik için bir felaketti bu. Anlatısı her zaman batılı kaynaklarla örtüşmeyen Anna Komnena, Venedikliler'in kayıplarının 13 bin ölü olduğunu belirtir.[16] 2500 Venedikli de tutsak alınmış ve Norman esircilerin çok kötü muamelelerine uğramışlardı. Dokuz büyük savaş gemisi kaybolmuş, iki tanesi zaptedilmiş, yedisi de batmıştı. Zafer haberlerinin ansızın böylesine aşağılayıcı bir yenilgiye dönüşmesi Venedik'te büyük bir korku ve öfkeye yol açtı. Sorumluluk *Doge* Domenico Silvio'ya yüklendi. Görevinden ayrılıp bir manastıra girmeye zorlandı. Kendinden önceki her *doge* gibi, onun da siyasal ve ailevi düşmanları vardı. Bu kadar çok gemi ve askerin kaybından sonra, görevinden ayrılması gerektiğini düşünenler yalnız düşmanları değildi. Ama ne bir devrim oldu, ne de şiddete başvuruldu. Silvio'nun, usulüne uygun ve meşru bir şekilde seçilen halefi Vitale Faliero (1084-96) idi. Gel gelelim, uzun vadede, Norman zaferinin pek önemli bir sonucu olmayacağı ortaya çıktı. Bizanslılar karada inisiyatifi yeniden ele geçirdiler ve kıyıdaki Norman ordusu, ölümcül bir salgın hastalık sonucunda telef oldu. Aralık 1084'te, Guiscardo'nun oğlu Bohemond hastalığa yakalandı ve mecburen İtalya'ya geri gönderildi. Ertesi yılın Temmuz ayında, Guiscardo'nun kendisi salgına yakalandı ve işgal etmeyi tasarladığı Kefalonya Adası'nda öldü. Norman istila fırtınası, en azından bir süreliğine, kendi kendine dinmişti. İmparator Aleksios rahat bir nefes aldı. Sanki Tanrı da ondan yana gibi görünüyordu. Çünkü aynı yıl, yani 1085'te Selçuklu hükümdarı Süleyman da öldü ve sultanlığı, aralarında çekişen bir sürü beyliğe bölündü.[17]

15 Anna Komnena, vi. 5: II, ss.51-2. *DR*, II. No. 1119.

16 Anna Komnena, vi. 5;: II, s. 53; Dandolo, s.218.

17 Kretschmayr, I, ss.160-4; Cessi, *Storia*, I, ss.125-30.

Venedikliler, Bizans'ın müttefikleri olarak yaptıkları bunca fedakârlığın karşılığını almayı umuyorlardı. İmparator onlara ilk başvurduğunda, büyük vaatler almışlardı. Bu savaşta birçok gemilerini ve bir sürü askerlerini kaybetmişlerdi; üstelik, Korfu'da uğradıkları onur kırıcı yenilgi, Adriyatik Denizi'nin efendileri olarak ünlerini sarsmıştı. Yalnızca Anna Komnena'da yer alan, Venedikliler'in dördüncü bir deniz savaşıyla Normanlar'dan öçlerini aldıkları iddiası gerçeğe benzememektedir.[18] Venedikli kronikçiler, böyle bir zafer gerçekten kazanılmış olsaydı, mutlaka sözünü ederlerdi. Bizans'ın olduğu kadar kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş olmalarına karşın, bir ödül kazanmışlardı; ne elde ettikleri konusunda kuşkuya yer yoktur. Aleksios'un onlara ilk 1081'de vaat etmiş olduğu imparatorluk fermanı, yalnızca eksik Latince versiyonuyla olsa bile, daha sonraki belgelerde ve imparatorun kızı Anna Komnena'da Yunanca bir özeti mevcuttur; belgenin tam tarihi ise tartışma konusudur. Pek çok araştırmacı bu sorun üzerinde kafa yormuşlardır. Belgeyi ilk inceleyenler, onu Mayıs 1082'ye tarihlendirmişler ve bu tarih, genel olarak, son inceleyen araştırmacı tarafından da kısmen kabul görmektedir. Gel gelelim kimileri, bu belgenin 1084 ya da 1092 yılına ait olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Her şey hesaba katıldığında, 1082 doğru gibi görünmektedir. Bu tarihi biraz daha ileri çekmenin nedenleri, ya yersiz ya da yanlış bilgiden kaynaklanır. Mayıs 1082'de, Durazzo'da yaralanıp geri çekilmek zorunda bırakıldıktan bu kadar kısa süre sonra, İmparator'un kafasını böylesine ayrıntılı ve önemli bir belgeyi formüle etmek ile yormuş olması pek inandırıcı görünmemektedir. Ama kuşku yok ki belge önceden hazırlanmıştır. Çünkü İmparator'un da giriş kısmında söylediği üzere, kısmen Venedikliler'in Durazzo'da verdikleri hizmetlerin bir ödülü, kısmen de onları başka yükümlülükler altına sokmak için bir yüreklendirme belgesi olduğu açıktır.[19]

Bununla birlikte, belgenin içeriği tarihinden çok daha önemlidir, çünkü o zamana değin bir Bizans imparatoru tarafından Venedik'e verilen imtiyaz beratlarının en kapsamlı ve ayrıntılı olanıdır. Gelecek yüzyıl boyunca Doğu Akdeniz'deki Venedik sömürge imparatorluğunun temel direğine dönüşeceği ve bir dizi imparatorluk fermanının öncüsü olacağı için, aynı zamanda en önemli olanıdır. Aleksios'un cömertliği tutmuştu. Cömertliğinin nedenleri, belgenin

18 Anna Komnena, vi. 5: II, s.54.

19 Fermanın Latince metni ilk olarak *TTh*, I, no. XXIII, ss.51-4'te basılmıştı. Son ve daha eleştirel baskısı, S. Borsari, 'Il crisobullo di Alessio I per Venezia', *Annali dell' Istituto Italiano per gli studi storici*, II içinde (1969-70), 111-31 (124-31: Ek A ve B). Karş. Lilie, *Handel und Politik*, ss.8-16. Tarihi hakkında, bkz. A. Tuilier, 'La date exacte du chrysobule d'Alexis I Comnène en faveur des Vénitiens et son contexte historique', *RSBN*, n.s., IV (1967), 27-48; E. Frances, 'Alexis Comnène et les privilèges octroyés à Venise', *BS*, XXIX (1968), 17-23; M.E. Martin, 'The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians and the early Venetian Quarter in Constantinople', *BS*, XXXIX (1978), 19-23; Anitra R. Gadolin, 'Alexis Comnenus and the Venetian trade privileges. A New Interpretation', *B*, L (1980), 439-46; O. Tuma, 'The dating of Alexius's chrysobull to the Venetians: 1082, 1084, or 1092?', *BS*, XLII (1981), 171-85; Lilie, *Handel und Politik*, ss.8, n. 19, 331-5.

başlangıcında belirtilir. Venedikliler, geçmişte gösterdikleri sadakat ve özellikle Durazzo'da gemileriyle verdikleri büyük hizmetlerden ötürü ödüllendiriliyordu. Ardından, böylelikle kazandıkları imtiyazlar aşağıdaki gibi sıralanır:

1. Yıllık yirmi poundluk (altın sikke olarak) bir fon, kendi uygun gördükleri kiliselere dağıtılacaktı;
2. *Doge*, yüklü bir meblağla birlikte *protosebastos* unvanıyla onurlandırılacak; üstelik bu onur Bizans'taki gibi yalnızca *ad personam* olmayacaktı: Kalıtsal olacak, haleflerine de aktarılacaktı.
3. Grado patriği ve halefleri aynı şekilde yirmi poundluk bir yıllık tahsisat alacaklar ve *hypertimos* ya da en saygın unvanıyla onurlandırılacaklardı.[20]
4. Venedik'teki San Marco Kilisesi her yıl, Konstantinopolis'te ve imparatorlukta bulunan Amalfili tüccarların sahip olduğu kuruluşların her birinden üç altın alacaktı.
5. Yahudi Kapısı'ndan Vigla'ya (Gözetleme Kapısı) kadar uzanan bölgenin her yerine serbestçe giriş çıkış hakkı ve Altın Boynuz'daki depoları ve iskeleleriyle birlikte, Konstantinopolis'in Perama adlı pazar semtinde bir dizi dükkân, imalathane ve ev Venedikliler'e tahsis edilecek; buna ek olarak, halihazırda Venedikliler'e verilmiş olan Aziz Akindynos Kilisesi'ne, yanındaki ekmek fırınının yıllık geliri tahsis edilecekti.
6. Ayrıca Durazzo'daki kilise, orada imparatorluk donanması için depo edilen malzemeler dışında, tüm mülkü ve gelirleriyle Venedikliler'e verilecekti.
7. İmparator, Venedik tüccarına, imparatorluğunun her yerinde, hazinesine ödenecek her türlü vergi, harç ya da resimden muaf olarak ticaret yapma hakkını vermekteydi. Kentlerin adı ve Venedikliler'in muaf tutuldukları vergilerin adları ile yetkisinden bağımsız oldukları gümrük memurlarının unvanlarıyla birlikte sıralanıyordu.
8. Bu muafiyetler, imparatora karşı iyi niyetlerini kanıtlamış ve ona ve haleflerine bundan sonra da bütün güçleriyle hizmet etmeye söz vermiş olan Venedikliler'e, imparatorun gerçek hizmetkârları oldukları için veriliyordu. Bu sebeple, hiç kimse, sivil yurttaş, kilise ya da manastır, sözü geçen depolar ve iskeleler önceden başkasına veril-

20 *Protosebastos* unvanı, I. Aleksios tarafından yaratılmış çeşitli unvanlardan biriydi ve bu dönemde saray düzeninde imparatordan sonra dördüncü sırada yer almaktaydı. E. Stein, *Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfaussungs- und Wirtschaftsgeschichte*, Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, II, 1-2 (Hanover, 1925), ss.30-1. *Hypertimos* unvanı, daha sonraki yıllarda pek çok Bizans piskoposuna verilecekti, ama bu unvanı ilk Grado patriği almışa benzemektedir. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* (Münih, 1959), s.68.

miş olsalar bile, Konstantinopolis'te onlara verilen mülklere ilişkin haklarını sorgulayamayacaktı. Bunların Venedikliler'e bağışlanması geri çevrilemez ve ihlal edilemez nitelikteydi ve bir *praktikon*'a, yani zamanı geldiğinde imparatorluk kayıtlarına geçecek olan kadastroya kaydedilecekti.

9. Bu fermanın hükümlerini ihlal eden herkes, içişleri bakanlığına kesinlikle beş altın liranın yanı sıra, Venedikliler'den zorla aldığı malların beş katı kadar ceza ödeyecekti.[21]

I. Basileios'un 992'de Venediklíler için çıkardığı ferman, imtiyaz gümrük resim ve harçlarını yalnızca devletin en yüksek memuruna ödemelerinden ibaret olmakla birlikte, ticaret gemilerinin Hellespont üzerinden Konstantinopolis'e giriş çıkışlarının hızlı bir şekilde yapılmasını öngörmüştü. Aleksios Komnenos'un fermanı ise, Konstantinopolis'in göbeğindeki Altın Boynuz'da (Khrysoleros, Haliç) kalıcı bir Venedik tüccar kolonisini öngörmekteydi. Belirli binalar, bir kilise ve üç iskele resmen Venedik mülkü olarak tescil ediliyordu. Buna ek olarak, daha sonra görüleceği üzere, Girit ve Kıbrıs adaları istisnasıyla, gerek Konstantinopolis'te gerek Bizans İmparatorluğu'nun herhangi bir pazarında, Venedikli tüccarlar artık tüm vergilerden muaf tutulmaktaydı. Yalnızca bu koşullar bile, Normanlar'a karşı yapılan savaştaki özverilerininin boşuna olmadığını göstermeye yeterdi. Venedikliler'e verilen serbest ticaret imtiyazı, Yunan olsun İtalyan olsun, rakiplerini Bizans pazarlarından uzaklaştıracaktı. Konstantinopolis'te çok uzun zamandır yerleşen ve 992'de rakipleri arasından sivrilen Amalfili tüccarlar, artık Venedik'in haraç ödeyen astlarına dönüşmüşlerdi. Venedikliler'e yasal onaylı ve kalıcı olarak verilen bir tekel hakkı tanınmıştı.

Fermanın şartları, hiç kuşkusuz, Konstantinopolis'teki Venedik temsilcileriyle bazı çetin pazarlıkların bir ürünüydü. İmparator da kendi patriğiyle beraber, kiliselerin ve kilise mülkünün Roma'ya bağlı Hıristiyanlar'a verilmesi konusunda uzun uzun düşünüp taşınmış olmalıdır. Ama, belgenin ifadesi buna ilişkin hiçbir ipucu vermez. 992 Fermanı gibi bu ferman da, Romalılar'ın İmparatoru tarafından kendisine sadakatle hizmet edenlere bir atıfet göstergesi olarak cömertçe ve merhametle verilen bir berat görüntüsü taşır. Bugüne geldiği şekliyle, bu metnin yalnızca Venedik'e verilen imtiyazları anlatması bir talihsizliktir. Venedikliler'in karşılıklı yükümlülüklerini belirten bir başka bölümü daha olmalıdır. Çünkü imparator, ne kadar cömert olsa da, verdiklerinin karşılığında bir şeyler beklemiş olmalıdır. Aslına bakılırsa artık 'yabancılar' olarak değil, taça sadık 'gerçek ve vefalı hizmetkârlar' olarak tanımlanmaktadırlar. Bir anlamda, hâlâ imparatorun

21 Brown, 'The Venetian Quarter', 70-2; Borsari, 'Il crisobullo', 119-20. Konstantinopolis'te ticaret imtiyazına sahip ilk İtalyanlar olan Amalfililer hakkında, bkz. M. Balard, 'Amalfi et Byzance (Xe-XIIe siècles), TM, VI (1976), 85-95.

uyrukları gibidirler; yasal olarak Konstantinopolis'te ikamet edenler böyle muamele görüyorlardır. Bizans'ın tüm devlet belgelerinde olduğu gibi, metnin terminolojisi geçmişten alınmıştır. Üslubu arkaiktir; bir ferman olduğu için, iki taraf arasında bir sözleşme gibi kaleme alınmamıştır. Belki Aleksios bunu bir teminat olarak görmüştür. Bu belge, yalnızca kendisinden çıktığına göre, istendiği an geri alınabilecek türden bir berattır. O dönemde, Venedik'in yardımının ve dostluğunun devamına çok gereksinimi vardı. Dünya düzeni eski haline döndüğünde, şartları değiştirebilir veya anlaşmayı iptal edebilirdi - halefi de bunu deneyecekti. Eğer kafasında bu tür düşünceler var idiyse, fena halde yanılmıştı. Fermanı Venedikliler'i Bizans'ın refahına açılan kapının önüne getirmişti. Fermanın şartlarını değiştirtmek şöyle dursun, kapı ardına dek açılıncaya değin, belirli aralıklarla yenilenmesi ve daha da genişletilmesini sağladılar. Öte yandan Venedikliler'i, şükran dolu uyruklar değilse bile, güvenilir müttefikler olarak, yine Bizans'ın yörüngesine çekmeyi amaçladığı açık bir belgeydi bu.

Praktikon, yani imparator tarafından Venedikliler'e vaat edilen mülkleri madde madde sıralayan liste, bugüne ulaşamamıştır. Bu nedenle, 1082'de Konstantinopolis'te kurulduğu şekliyle Venedik kolonisinin tam sınırlarını belirlemek güçtür. Aslında o aşamada, arazi sahipliği anlamında bir koloniden ya da semtten söz etmek doğru olmayabilir. Elli yıl kadar sonra ortaya çıkacak bir gelişmeydi bu. Aleksios'un Venedikliler'e verdiği, herhalde o anda zaten kullanmakta oldukları bir iskelenin ve ticari yapıların bulunduğu Altın Boynuz'da Perama diye adlandırılan ticaret merkezinde veya pazarda yer alan bir dizi ayrı ayrı bina ve emlak idi. Yalnızca onların kullanımına ayrılan iskelelerin sayısı, şimdi üçe çıkarılıyordu; ayrıntılarıyla belirlenmiş bir alanda yer alan depo, imalathane ve dükkânların, Venedikliler'in tam mülkiyetinde olduğu ilan ediliyordu. Bununla birlikte henüz bir Venedik konsolosundan ya da temsilcisinden bahis yoktur. Ferman, *Doge* ve Venedik halkına hitaben yazılmıştır. Kendi mülkleriyle ilgili düzenlemeler yapmak kendilerine bırakılıyordu, ama Konstantinopolis'te yaşayan Venedikliler kentin yasalarına tabiydi.

İki yıl sonra, yani 1084'te, yeni *doge* Vitale Faliero İmparator'un isteği üzerine Konstantinopolis'e üç elçisini gönderdi. Dandolo, *Doge*'ye Dalmaçya ve Hırvatistan üzerinde yasal yetkiler ve *protosebastos* unvanını veren bir başka imparatorluk fermanıyla onurlandırıldığını kaydeder.[22] Dandolo'nun bu

22 Dandolo, s.217. *TTh*, no. XXIV, ss.54-5; *DR*, II, no. 1109. Lilie, *Handel und Politik*, s.10. 1084'te *protosebatos* yapılan ilk *doge*'nin Vitale Faliero olduğu ve bu nedenle fermanın 1082'ye tarihlendirilemeyeceği varsayımı (karş. Lazzarini, 'I titoli', 283-7), *Doge* Domenico Silvio'nun bu unvanı daha 1083'te taşıdığına ilişkin kanıtlarla çelişir. *Famiglia Zusto*, der. L. Lanfranchi, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. 4, Archivi Privati (Venedik, 1955), no. I, s.6: 'Dominicii Silvii ducis senioris nostri et imperialis protonsevasto ...'. Karş. Borsari, 'Il crisobullo', 114; Lilie, *Handel und Politik*, ss.8 n.19, 335-6.

imtiyazların ilkini uydurmuş olması mümkündür. Ama bu unvan Faliero'nun selefi olan Domenico Silvio'ya ve kalıtsal olarak haleflerine daha 1082'de verilmiş olmakla birlikte, ikinci sözü doğru olabilir. Silvio 1084'te hâlâ sağdı ve görünüşe göre, kendisini *protosebastos* olarak tanıtmaktan hâlâ büyük bir gurur duyuyordu.[23] Vitale Faliero'nun Konstantinopolis'teki Venedik arazileriyle ilgili tasarrufları daha iyi kanıtlanmış durumdadır. Venedik'teki San Georgio Maggiore Manastırı'nın başrahibi ve halefleri, Konstantinopolis'te Vigla Kapısı ile Perama kapısı arasında yer alan binaların mal sahibi oldular. Öteki binalar, San Nicholas Manastırı'na devredildi. 1107'de *Doge* Ordelafo Faliero, Aleksios'un fermanında bir Venedik mülkü olduğunu onayladığı Aziz Akindynos Kilisesi'ni, Grado Patriği'ne resmen verdi. Kiliseyle birlikte, tüm arazisi, hazineleri, kitapları ve dükkânla fırını içeren diğer mülkleri de verildi; Aziz Akindynos'un rahipleri de tüm Venedik tüccarları tarafından kullanılan standart ağırlık ve uzunluk birimlerinin gözeticileri ve koruyucuları oldular. Bu işlem, *Doge*'yi ve haleflerini büyük masraflardan kurtaracaktı. Grado Patriği'nin Venedik'ten alacağı gelirlerinin yerine Aziz Akindynos'un gelirlerini ve yıllık tahsisatını devletten alacağı belirtiliyordu. *Doge*, Konstantinopolis'teki mülklerin en önemlileri olan depolar ve iskelelerle birlikteki mülkün çoğunu kiliseye iltizam etmenin daha basit ve kolay olduğuna karar vermişti; gene de, üç iskeleden en büyüğü olan Scala Maior'un kullanımını kendisine ve temsilcilerine ayırmayı ihmal etmemişti.[24]

Püskürtülmesine Venedikliler'in de katkıda bulunduğu, Bizans'a yönelik Norman tehdidi, Roberto Guiscardo'nun 1085'teki ölümüyle birlikte ortadan kalkmışa benzemektedir. Venedikliler bunu, Adriyatik Denizi'nde kendi denetimlerine karşı bir tehdit olarak görmüşlerdi. *Doge*, başka hiçbir neden olmasa bile sırf bu nedenle Durazzo'nun yardımına koşmuştu. Amalfi ve Venedik'ten büyük bir nüfusu barındıran Durazzo, doğuya giden deniz güzergâhının önemli bir mola yeriydi. Durazzo'daki Aziz Andreas Kilisesi'ni Venedikliler'e vermek ve vergiden muaf olarak ticaret yapabilecekleri kentler arasında bu kenti de saymak yoluyla, imparator bu gerçeği açıkça dile getirmişti. Amalfililer bu kadar imtiyazlı değildi; ikinci sınıf yurttaş muamelesi görüyorlardı. Durazzo 1085'te, anlaşılan biraz da gönülsüzce, yeniden Bizans egemenliğine girdi. İmparator, Konstantinopolis'teki Venedikliler'den duruma müdahale edip, Durazzo'da yaşayan kendi yurttaşları ile Amalfililer'e,

23 *Famiglia Zusto*, no. III, s.13 (İ.S. 1086): 'nos quidem Dominicus Silvius quondam Dei gratia Venetie dux et imperialis protonsebastos...'. Karş. Borsari, 'Il crisobullo', 115.

24 *TTh*, no. XXII, XXV, XXXIII, ss.43, 55-63, 67-74; *San Giorgio Maggiore*, II. *Documenti* 982-1159, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. 2. Archivi Ecclesiastici-Diocesi Castellana der. L. Lanfranchi (Venedik, 1968), no. 69, ss.168-75 (Temmuz 1090). Brown, 'The Venetian Quarter', 80-1; Chrysa A. Maltézou, 'Il quartiere veneziano di Constantinopoli (Scali maritimi)', *Thesaurismata*, XV (1978), 30-61, özellikle 32-42. Aziz Akindynos Kilisesi hakkında, bkz. R. Janin, *La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, I: *Le Siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique*, III: *Les Églises et les monastères*, 2.baskı, (Paris, 1969), s.571.

kenti teslim etmeleri tavsiyesinde bulunmalarını istemek zorunda kaldı.[25] Yirmi yıl sonra, Normanlar kenti yeniden almaya çalışacaklardı. Roberto Guiscardo'nun oğlu Bohemond, kendini Birinci Haçlı Seferi'nin kuşkulu zaferinin nişanıyla donatmıştı. 1105'te, farklı bir Haçlı seferi, Bizans'ta ikinci Norman istilasını hazırlamak üzere İtalya'ya döndü. Öncekinin güzergâhını izleyecek olan bu istila girişimini Papa bu kez de kutsadı. 1107'de 34 bin kişilik bir kuvvetle Apulia'dan yelken açarak Valona'yı zaptetti ve Durazzo'yu kuşattı. Gel gelelim, bu kez Bizanslılar hazırlıklıydılar. İmparatorluk, artık 1081'deki gibi dermansız ve çözülmüş bir durumda değildi. İmparator Aleksios Bizans'a yeniden hayat vermişti. Kuzeyde barbar Peçenekler'i yok etmişti; doğuda Selçuklu sultanına boyunun ölçüsünü vermişti; her şeyden de öte, Konstantinopolis ve Suriye'deki acı deneyimden ötürü Norman düşmanını iyi tanıyordu. Gene de bir önlem olarak Venedik'ten destek istedi. *Doge* Ordelafo Faliero, Durazzo açıklarındaki Bizans donanmasının kuvvetlerine ve İmparator'un bizzat kumanda ettiği orduya katılması için bir filo gönderdi. Eylül 1108'de Bohemond teslim oldu. Daha da iyisi, Aleksios'un Arnavutluk'taki Devolli Irmağı'nın kıyısında kurduğu kampta bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Antlaşma metni, imparatorun hayranlık uyandırıcı kızı Arına Komnena tarafından tümüyle kaydedilmiştir. Bohemond, imparatorun uyruğu olarak ciddi bir vassallik yemini etmek zorunda kaldı. Bir batılı olarak, bunun anlamını gayet iyi kavramıştı. İhtiraslarının sonu anlamına geliyordu bu. 1111'de öldü. Ama Bizans'ın Normanlar'ca fethi düşü, haleflerinin aklını çelmeye devam edecekti.[26]

1084'te Domenico Silvio'nun yerini alarak *doge* olan Vitale Faliero, Durazzo'dan Konstantinopolis'e ve Küçük Asya'daki Laodikeia gibi uzak yerlere kadar, halkına çok kapsamlı avantajlar sağlayan imparatorluk fermanının ilk meyvelerini topladı. Ayrıca Venedik'teki yeni San Marco Kilisesi'nin tamamlanmasını görecek kadar da uzun yaşadı. Kilisenin kutsanması, yüce ve doğaüstü olayların eşliğinde gerçekleşti. Azizin kutsal yadigârlarının yeni türbesine taşınacağı gün geldiğinde, bunlar hiçbir yerde bulunamadılar. O zamana değin hep saklı kalmışlardı ve yerlerinin sırrını yalnızca *Doge*'nin ve kilisenin en üst ruhbanının bildiği düşünülüyordu. Şimdi kaybolmuşlardı. Üç gün boyunca, tüm Venedik cemaati *Doge* ve ruhbanın önderliğinde oruç tuttular ve dua ettiler – ta ki mucize gerçekleşinceye değin. Kilisede, yapıyı destekleyen sütunlardan biri kısmen çöktüğünde, azizin lahdi meydana çıkıverdi. Sütundan çıkan bir elin göründüğünü ve böylelikle azizin içeride

25 Arına Komnena, *Alexiad*, vi. 6: II, ss.56-7. *DR*, II, no. 1126. A. Ducellier, *La Façade maritime de l'Albanie au moyen âge* (Selanik, 1981), ss.70-3.

26 Anna Komnena, *Alexiad*, xii, 1-2, 8-9; xiii. 1-12: III, ss.50-4, 77-85, 87-139; Dandolo, s.226. *DR*, II, no. 1238; *TTh*, I, no. XXXIII, ss.74-5. Runciman, *Crusades*, II, ss.47-51; J. Ferluga, *'La ligesse dans l'empire byzantin'*; *ZRVI*, VII (1961), 97-123.

yatan bedeninin bütün ve zarar görmemiş halde bulunduğunu söyleyenler çıktı. Bu efsane, Venedik'in kuruluşunu ve şanını anlatan pek çok öykü gibi, çok sonraları ortaya atıldı. Gerçek olan tek şey, yadigârları içeren kurşun mahfazaya yazılı bir kitabenin ortaya koyduğu üzere, Aziz Markos'un ölümlü bedeninden geriye kalanların, bitmiş yapının yeraltı bölmesine 8 Ekim 1094'te konulduğudur. Ne var ki, sonraki Venedikli kronikçiler, yalın gerçeklerle yetinmeyeceklerdi. Kendi kiliselerine model alınan Konstantinopolis'teki Kutsal Havariyun Kilisesi'ni yapanların, eski temellerinde Aziz Andreas, Luka ve Timoteos'un bedenlerini günışığına çıkarttığını keşfettiler. Venedikliler, Bizanslılar'dan daha iyisini yapabilirlerdi. Böylelikle, bir İncil yazarını önce kaybedip ardından bularak, onun kendisini mucizevi bir biçimde ortaya çıkarmasını sağladılar.[27]

Yeni San Marco Kilisesi'nin sunağı için yapılan ünlü Pala d'Oro*, 1108'de imparatorun Bohemond'a karşı destek çağrısına uymuş olan *Doge* Ordelafo Faliero (1101-18) tarafından başlatıldı. 1105'te Konstantinopolis'teki Bizanslı ustalara sipariş edildi; onuncu yüzyılda da Pietro Orseolo tarafından yaptırılan eski sunak paravanasının yerine konuldu. Şimdiki haliyle Pala d'Oro, 1105'te sipariş edildiği Bizans mineleriyle süslü halinden çok daha büyük ve ince oymalıdır. Bununla birlikte, alt kesimi muhtemelen o tarihe ait olsa da, üzerinde resmedilen figürler yeniden düzenlenmiş ve bazıları da yok olmuştur. Ortadaki Bakire'nin sol yanında *Doge* Ordelafo Faliero, sağında da herhalde Aleksios Komnenos'un karısı olan İmparatoriçe Eirene figürü yer alır. Bu figürlerin garip denebilecek bir şekilde bir araya gelişiyle ilgili çeşitli açıklamalar önerilmiştir. *Doge*'nin portresinin başlangıçta İmparator Aleksios'a ait olabileceği ileri sürülmüştür. Ya da başlangıçta dört kişinin, yani imparator ile karısı Eirene'nin, *Doge*'nin, Aleksios'un ve iktidar ortağı olan oğlu II. İoannes'in resimleri yer almış olabilir. Daha küçük bir olasılık da, *Doge*'nin portresinin, karısı da annesi gibi Eirene adını taşıyan ve babasının fermanını yenilemek istemediği için Venedikliler'in gözünden düşmüş olan II. İoannes'in resminin üzerine yapılmış olmasıdır. Gel gelelim, *Doge*'nin portresinin kitabesi, tıpkı Ordelafo Faliero'nunki gibi açıkça Latince olmakla birlikte, baş sonradan değiştirilmiştir; kadın portresi de Yunanca 'En dindar imparatoriçe Eirene' ibaresini taşımaktadır.

Teknik olarak, *Doge*'nin portresinin üzerindeki Latince ibarenin Yunanca orijinalinin üzerine yazılmış olması mümkün değildir. Bu gerçek, figürün başlangıçta gerek Aleksios'un gerek oğlu İoannes'in olduğu önerisinin yanlış

27 Dandolo, s.219. Demus, *San Marco*, ss.12-13.

(*) Venedik'te San Marco Bazilikası'nda bulunan, mine ve kuyumculuk yapıtlarıyla süslü büyük sunak arkalığına (önceleri büyük olasılıkla sunağın önünde yer alıyordu) verilen İtalyanca ad. Çeşitli figürlerin yer aldığı alt bölümdeki küçük levhaların çoğu Bizanslı bir sanatçının elinden çıkmadır. Daha sonra başka levhalar da eklenen yapı, oymalı yeni bir dekor düzenlemesiyle yeniden kurulmuştur. (ç.n.)

olduğunu kanıtlar. Gene de, sadece *protosebastos* unvanını taşımasına karşın, *Doge*, bir imparatorun tören giysileri içinde, yani asa, taç ve hale ile resmedilmiştir. En akla yakın açıklama, onikinci yüzyıl Pala d'Oro'sunun yalnızca Aleksios Komnenos ile karısı Eirene'nin, yani Venedik'e bağış ve hayır yapmış olan imparatorluk çiftinin portrelerini taşıyor olmasıdır. 1105'teki protokol, kuşku yok ki, eşit ortağıymışçasına bir *doge*'nin portresinin imparatorun yanında resmedilmesine izin veremezdi. Gel gelelim, yüz yıl sonra artık işler değişmişti. 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra, Venedik *doge*'si, neredeyse imparatorluğa denk bir unvan olan Konstantinopolis'in sekizde üçünün hâkimi unvanını aldı. Bizans ile Venedik arasındaki ortaklık çökmüştü. Bu noktada ve bu koşullar altında, imparatorun Pala d'Oro'daki portresi pekâlâ kaldırılmış ve yerine *doge*'ninki konmuş olabilir. Dandolo'nun 1209 yılına tarihlediği Pala'nın 'yenilenmesi'nin sonuçlarından biri olabilir bu. San Marco Kilisesi'nin o dönemki yöneticisi, 1105 yılında eserin yapılmasına önayak olmuş ünlü *doge* Ordelafo'nun torunlarından biri olan Angelo Faliero'ydu. Angelo, artık gözden düşmüş olan Bizans İmparatoru'nun portresini çıkarıp, orijinalinden biraz da beceriksizce kopye ederek atasının portresini yerleştirmek istemiş, böylece onu *doge*'lerin ancak 1204'ten sonra hak kazandıkları şekilde, imparatorlara özgü giysilerle resmetmiş olması mümkündür. Ordelafo'nun başının daha sonra ne zaman ve niçin değiştirildiği, bugün hâlâ bir muammadır; ama bu değişikliğin, sunak altlığının bir sonraki yenilenmesinde, yani 1345 yılında yapılmış olması mümkündür.[28]

Mevcut haliyle Pala d'Oro, kökenlerinin gizemini, eklenen kesimlerinin sersemletici görkemi ve güzelliğinin ardına saklar. Gene de, onikinci yüzyılda varolduğu şekliyle Bizans ve Venedik arasındaki ilişkiyi hatırlatır ve simgeler. Ağır basan ve verici tarafın Bizans olduğu bir ortaklıktı bu.

28 Dandolo, s. 225. Demus, *San Marco*, ss.23-5; W.F. Volbach, A. Pertusi, B. Bischoff, H.R. Hahnloser, *Il Tesoro di San Marco: La Pala d'Oro*, Fondazione Giorgio Cini (Floransa, 1965); J. Deér, 'Die Pala d'Oro in neuer Sicht', *BZ*, LXII (1969), 308-44; S. Bettini, 'Le opere d'arte importate a Venezia durante le Crociate', *Venezia dalla Prima Crociata alla Conquista di Costantinopoli del 1204* içinde (Floransa, 1965), (kusursuz resimleriyle olmakla birlikte, tüm yanlışlıklarıyla) çev. S. Bettini, 'Venice, the Pala d'Oro and Constantinople', *The Treasury of San Marco Venice* içinde (The British Museum: Olivetti, Milano, 1984), ss.35-64.

5. Bölüm

Bizans, Venedik ve Birinci Haçlı Seferi

Aziz Markos'un kalıntıları Venedik'teki yeni mezarına yerleştirildiğinde, Batı Avrupa'da hiç kimsenin önceden tahmin edemediği sonuçlar getiren bir hareketin başlamasının üzerinden bir yıl geçmişti. Kasım 1095'te Papa II. Urbanus, Clermont'daki konsilinde toplanmış kalabalık bir ruhban ve sivil topluluğa hitap etti. Batı Hıristiyanları'nın, tanrısız Türkler tarafından imha edilme tehdidi altında olan doğudaki kardeşlerini kurtarmak için harekete geçmelerini arzu ettiğini bildirdi. Bunun ardından, yeniden birleşmiş bir Hıristiyanlık hep beraber Kutsal Topraklar'ı kurtarmak için ilerleyebilecekti. Silahlı bir hac ya da Haçlı Seferi fikri, batılı dinleyicilerini can evinden vurdu ve derhal büyük bir katılım oldu. Papa, İsa'nın askerleri'nin Konstantinopolis'te toplanması gerektiğini söylemişti. Clermont'daki konsili izleyen on iki ay içinde binlerce kişi yola koyuldu, az çok örgütsüz çeteler halinde karayolundan güçlükle ilerledi. Papa, batı toplumunun bir daha denetim altına alınması çok zor olacak kuvvetlerini düşüncesizce zincirlerinden boşaltmıştı.

Konstantinopolis'e ulaştıklarında bu güçleri dizginleme ödevi, İmparator Aleksios Komnenos'a düştü. Haçlı birliklerinin yaklaştıkları haberi, onu dehşet ve kaygıyla doldurdu. Papa'nın niyetlerinden de emin değildi. Önceki papanın onu Batı Hıristiyanlığı'nın düşmanı ve bu inancın bayraktarı olan Roberto Guiscardo tarafından yürütülen haklı bir savaşın hedefi olarak ilan etmesinden beri, çok uzun bir zaman geçmemişti. O zamandan beri İmparator aslında Papa II. Urbanus'un yakınlık ve desteğini kazanmak için diplomatik çabalar yapmıştı gerçi, ama çok daha sınırlı bir amaçla. Niyeti yanlış anlaşılmış olmakla birlikte, çabalarının karşılığını görmüştü. Mart 1095'te, elçileri davasını Piacenza Konsili'nde Papa'ya sunmuşlardı. Sınırlı sayıda paralı asker şeklinde bir yardım istemişti. O dönemde artık Selçuklu Türkleri'ne karşı durumu bir hayli düzelmişti. Sultanlık iç savaşla bölünmüştü. Artık rüzgâr İmparator'dan yana dönmüştü. Emrindeki birliklerin sayısını

artırabilirse, fırtınayı önüne katıp sürebilirdi. Onlara iyi para ödeyecekti ve halihazırda hizmetinde olan pek çok Frank'la aynı safta savaşacaklardı. Hatası belki de, Batı Hıristiyanları'nın yardımıyla Kutsal Topraklar'ın kâfirlerin elinden kurtarılabileceğini öne sürerek, onların hayal güçlerini tahrik etmek oldu. Bunun bedelini, Birinci Haçlı Seferi'yle ödedi; bununla birlikte gelenler istediği gibi idare edilebilecek türden paralı askerler değil, kızı Anna'nın ilerki yıllarda betimleyeceği gibi, doğudan batıya kadar 'Adriyatik ile Herkül sütunları arasındaki tüm barbarları' içeren bir kitle hareketiydi.[1] Bizanslılar Konstantinopolis'te az sayıda Venedikli'ye ve öteki batılı sakinlere gittikçe alışmışlardı. Onların kaba ve şamatacı hallerine pek aldırış etmiyorlardı. Böylesine kalabalık kitleler halindeki 'Franklar'ı görmeyi asla beklemiyorlardı; bazılarının liderlerinin Norman olduğunu -hatta Roberto Guiscardo'nun oğlu Bohemond'un aralarında olduğunu- öğrenmek de onları rahatlatmadı.

Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerle ilgili sonuçları dışında, Birinci Haçlı Seferi'nin öyküsünün aktarılmasının yeri burası değil. Pierre l'Hermite'in önderliğinde batıdan gelen ilk hacılar kafilesi, Küçük Asya'daki Türkler tarafından kılıçtan geçirildi. Onların ardından gelen Haçlı şövalye orduları daha disiplinliydiler ve İmparator, biri dışında tüm liderlerine kendisine bağlılık yemini ettirdi. Kutsal Topraklar'a kadar uzun yolları üzerinde ele geçirdikleri her yeri ona vermeleri halinde, onlara her şekilde yardım edeceğini vaat etti. Mayıs 1097'de Haçlılar ve Bizanslılar beraberce, Selçuklu Sultanlığı'nın Küçük Asya'daki başkenti İznik'i (Nikaia) kuşattılar. Kent, yedi hafta sonra zaptedildi ve Bizans birliklerinin karargâhı oldu. Haçlılar bundan sonra Anadolu'nun yüksek yaylalarına vurdular ve sonbaharda Suriye'deki Antiokheia'ya ulaştılar. Haziran 1098'de Antiokheia'nın zaptı, zor kazanılmış olmakla birlikte, parlak bir zaferdi. Kendisini kentin hâkimi ilan eden Bohemond, anlaşma uyarınca vermesi gerektiği halde Antiokheia'yı İmparator'a vermeyi reddetti; çünkü kendi düşüncesine göre, ihtiyaç duydukları zaman yardım göndermeyerek İmparator aralarındaki antlaşmayı zaten bozmuştu. Bohemond, Antiokheia'da kalırken, Haçlılar'ın geri kalanı, Antiokheia'yı kendisi almayı ümit etmiş olan Raymond de Toulouse önderliğinde Kudüs'e doğru yola devam ettiler. Çabalarının hedefini oluşturan Kutsal Kent, Temmuz 1099'da teslim oldu. Yaz sıcağında uzun ve acı bir saldırıya katlanmışlardı. Tüm Müslüman ve Yahudi sakinler üzerinde acımasız bir katliamla tüm nefretlerini salıverdiler ve fanatizmlerini sergilediler. İsa'nın kentinde kral olarak taç giymeyi dindarca geri çeviren Raymond de Toulouse, bir kez daha kurnazlıkla oyuna getirildi. Kutsal Kabir'in Savunucusu unvanı, rakibi olan Godefroi de Bouillon'a verildi.

Ardından fiilen kurulan Kudüs Latin Krallığı, Haçlı şövalyeleri tarafından kurulan çeşitli bağımsız beyliklerden yalnızca bir tanesiydi. Ama İmparator'un

1 Anna Komnena, *Alexiad*, x. 5: II, s.209.

daha önce Bizans'a ait olan topraklarda canını en çok sıkan Antiokheia'nın kaybı oldu. Kenti abluka altına almak için askeri kuvvetler ve gemiler gönderdi. 1101'de Bohemond Türkler tarafından tutsak alındı. Arkadaşları derhal fidye ödeyerek onu kurtardılar; ama Haçlılar'ın 1104'te Harran'da uğradığı hezimetten sonra, aşağılık bir şekilde ona ihanet ettiklerine ve kutsal savaşın ilkelerini zayıflattıklarına inandığı Bizanslılar'dan öcünü alabilmek için Avrupa'ya dönmeye karar verdi. Merhum babası Roberto Guiscardo'nun, adamlarını boğaz üzerinden İtalya'dan Durazzo'ya geçirmekle işaretlediği yolu izleme gerekçesi buydu. Engellenmiş ve aşağılanmıştı. Kendisine dayatılan antlaşma şartları gereği, Bohemond 1108'de imparatorun vassali haline geldi. Ancak bu şekilde Antiokheia'da kalmasına izin verilmişti. Üç yıl sonra orada öldü. Ne var ki, Antiokheia'nın sorumluluğunu bıraktığı yeğeni Tancrède, İmparator'un şartlarına uymayı reddetti. Balkanlar'da Bizans'a yönelik Norman tehdidi sona ermiş olabilirdi, ama Antiokheia'nın Normanlar'ın elinde olması, hiç bitmeyen bir sorun haline gelerek, Bizanslılar ve Haçlılar arasında otuz yıllık yeni bir çekişmenin nedenini oluşturdu.

Venedik *doge*'si, 1107'de Bohemond'a karşı İmparator'un yardımına gönüllü olarak koşmuştu. Adriyatik Denizi'nde olanlar, Venedikliler'in çıkarları açısından Suriye ve Filistin'deki olaylardan çok daha önemliydi. Haçlılar'ın eyyamına uymakta işi ağırdan aldılar. 1096'da Vitale Michiel yeni *doge* olarak seçilmiş ve kendisini bu davaya adayacağına yemin etmişti. Yeni doğan Pisa ve Ceneviz ticari cumhuriyetlerinin kavrayışları çok daha hızlıydı. Pisalılar ve Cenevizliler, henüz Bizans ve Doğu Akdeniz'le pek az ilişki kurmuş olmalarına karşın, onbirinci yüzyılda İtalya'nın batı kıyılarını Araplar'a karşı korumuşlardı. 1087'de Papa tarafından Kuzey Afrika'ya karşı yapılan büyük ve başarılı seferde, Romalılar'a ve Amalfililer'e katılmışlar, ganimet ve ticaret imtiyazları açısından epey bir kazanç sağlamışlardı. Haçlı seferini desteklemek üzere doğuya ilk filo gönderenler Cenevizliler oldu. Papa onlara yardım çağrısı yapmış olmakla birlikte, onlarınki özel bir girişimdi; bu sayede de Antiokheia'da ümit verici ticari ayrıcalıklarla ödüllendirildiler.[2] 1098'de Pisa'dan yola çıkan büyük filo, daha kamusal ve resmi nitelikteydi, çünkü Papa'nın doğudaki yasal temsilcisi olarak atadığı Başpiskopos Daimberto'yu taşıyordu. Daimberto kısa zamanda Kudüs patriği olacaktı; onun nüfuzu, Haçlılar arasındaki Pisalı tüccarlara pek çok ödül kazandıracaktı.[3] Başkalarının Haçlı Seferleri'nden kazanç elde ettiğine ilişkin haberler, Venedikliler'in aklını çeldi. Olayların nasıl gelişeceğini görmeden, harekete geçmek istememişlerdi. Konstantinopolis'te ilgilenmeleri gereken

2 K.M. Setton, der., *A History of the Crusades*, I, 2.baskı (Milwaukee-Londra, 1969), ss.52-3; Lilie, *Handel und Politik*, s.339.

3 Runciman, *Crusades*, I, ss.112, 219, 299 vd.; J. Prawer, *Histoire du Royaume latin de Jérusalem*, 1 (Paris, 1969), ss.258-64.

çıkarları vardı. Ayrıca Müslümanlar'la, özellikle de Mısır'daki Fatımiler'le yaptıkları kârlı ticaret yüzünden, kâfirlere karşı yapılan bir kutsal savaşın yaratacağı sonuçlardan kaygı duyuyorlardı. Ama 1099'a gelindiğinde, hem Antiokheia hem Kudüs'ün Hıristiyanlar'ın eline geçmesiyle, Haçlı Seferi'nin beklenmedik ölçüde verimli olduğu ortaya çıkmıştı. Venedikliler artık kenarda kalmaya tahammül edemediler. O zamana değin İtalya'dan yola çıkan en büyük filoyu teçhiz ederek Levant'a (Doğu Akdeniz) gönderdiler.[4]

Venedikliler'in Haçlı seferlerine ilk katılımına ait tek temel kaynağın, Myralı Aziz Nikolaos'un kemiklerinin Küçük Asya'dan Venedik'e aktarılmasına ilişkin bir anlatı olması ilginçtir. Olaydan on beş-yirmi yıl sonra yazılmıştı. Bunu yazan yurtsever keşiş, açıkçası, kentinin bir azizin daha kemiklerine sahip olmasının, doğuda yapılan kutsal savaştan çok daha önemli olduğunu düşünüyordu. Ne de olsa Lido'nun, yani kumsaldaki Aziz Nikolaos'a adanmış bir Benedikten manastırının keşişiydi. Haçlı Seferi'nin coşkusuyla dolan *Doge* Vitale Michiel'in, 1099 Yazı'nda Venedik'ten yola çıkan yaklaşık 200 gemilik bir filoyu nasıl hazırladığını aktarır. Filo, *Doge*'nin oğlu Giovanni Michiel'in kumandası altındaydı. Ruhani önderi, Olivolo (Castello) Piskoposu Enrico Contarini idi. Adriyatik'ten aşağıya yelken açıp, Peloponisos'un çevresinden dolanarak, kışı geçirecekleri Rodos'a vardılar. Bizans İmparatoru geldiklerini öğrenince, onlara artık daha ileri gitmemeleri için haberciler gönderdi. İmparatorun taleplerine çoğu kulak asmadı, geri kalanlar da piskoposlarının hitabet yeteneğine kapılarak fikir değiştirdiler.

Onlar Rodos'tayken, Pisa'dan elli savaş gemisinden oluşan bir filo geldi. Bizans sancağını taşıyor ve Bizans donanmasının bir filosuymuş gibi davranıyordu. Venedikliler telaşa kapıldılar ve mütevazı bir şekilde onlardan Hıristiyanlar arasında düşmanlığı kışkırtmamalarını rica ettiler. Pisalılar'ın yanıtı, kibir dolu kötü davranışlar oldu. Venedikliler sonunda gemilerinden ellisini yola çıkarmak zorunda kaldılar; kansız bir zaferle Pisa gemilerinin yirmi sekizini ele geçirirken, kendi kayıpları yalnızca dört gemi oldu. Yaklaşık 4 bin Pisalı tutsak alındı. Rodos'taki Bizans memurları, tutsakların cezalandırılmak üzere İmparator'a gönderilmesi gerektiğini savundular. Venedikliler bunu reddetti. Bunun yerine, yanlarında kalmaya gönüllü olan otuz altısı dışında, Pisalılar'ın Bizans sularında ticaret yapmaya son vermeleri ve bir daha asla Hıristiyanlar'a savaş açmamaları koşuluyla hepsini serbest bıraktılar. Baharda Venedik filosu Rodos'tan ayrıldı ve önce karşı tarafta, Küçük Asya kıyısındaki Myra'ya yöneldi. (Anlatıcının söylediği gibi ilkin Smyrna'ya gitselerdi, yollarında çok uzun bir sapma yapmış olurlardı.) Orada yaptıkları heyecanlı aramaların sonucu yalnız Aziz Nikolaos'un değil, aynı zamanda amcası Nikolaos'un ve Şehit Aziz Theodoros'un da kemiklerini

4 S. Runciman, 'L'intervento di Venezio dalla prima alla terza Crociata', *Venezia dalla Prima Crociata alla Conquista di Costantinopoli del* 1204 içinde (Floransa, 1965), ss.1-22, özellikle, ss.6-11.

mucizevi bir şekilde keşfetmeleri oldu. Bu değerli kargoyu gemilerine alarak, Kutsal Topraklar'a yelken açtılar ve yaşadıkları kahramanca serüvenlerden sonra Venedik'e geri döndüler. 1100 yılında lagünlere varışları, usta bir zamanlamayla Myralı Aziz Nikolaos Yortusu'na yani 6 Aralık'a denk düşmüştü.[5]

Bu öyküde pek çok güvenilir unsur olduğu gibi, inanılırlığı fazlasıyla zorlayan unsurlar da vardır. Pisalılar aslında Bohemond'un Suriye'de Bizans limanı Laodikeia'ya (Lattakieh) karşı uyguladığı gayri meşru ablukaya yardım ediyorlardı.[6] Ama, Venedikliler'le Rodos açıklarında yaptıkları muharebe tartışılmazdır; Bizans sularında ticaret yapmayacaklarına ilişkin verdikleri söz o zamana ters düşer, çünkü 1100 gibi erken bir tarihte Venedikliler'in Bizans ticaretinde sahip oldukları tekele meydan okuyabilecek hiçbir Pisalı tüccar yoktu. Gel gelelim öykü, Venedikliler için alışılmadık bir biçimde, harekete geçiren etken ticaret değil de dinmiş gibi sunulur. Lido'daki kilisesinde Aziz Nikolaos'a ihtiram eylemiyle başlar; fani yadigârların sonsuza değin kiliseye yerleştirildiği ağırbaşlı bir törenle sona erer. Bir dindarlık eseridir ve nesnel bir tarihsel anlatım yerine, bir hacının öyküsüne benzer bir tarzda gelişir. Ama aynı zamanda daha az ince türden bir propagandadır. Sefere önderlik eden, o dönemde Castello diye anılan Olivolo'nun piskoposu, Venedik'in saygın başpiskoposuydu. 1094'te, yola çıkmadan beş yıl önce, Aziz Markos'un bedeni, Venedik'te kendisine adanmış kilisede mucizevi bir biçimde ortaya çıkmıştı. Türbesi *doge*'nin şapelinde olan Aziz Markos her zaman kentin baş azizi, devletin simgesi olmuştu. Venedik kilisesi piskoposluğu, sahiplenebileceği bir azize gereksinim duyuyordu. Denizlerde yelken açanların koruyucusu olan Myralı Aziz Nikolaos en uygun çözümdü. Lido'daki kilisesi, Piskopos Enrico'nun babası olan *Doge* Domenico Contarini tarafından inşa ettirilmişti. Bu kiliseyi azizinin yadigârlarıyla süslemek çifte sevap olacaktı.

Bari kiliseninin Aziz Nikolaos'un bedeni olduğu iddia edilen yadigârları barındırması talihsiz bir durumdu. Bu kalıntılar, bazı tüccarlar tarafından Bari'ye 1087 yılında getirilmişti ve onun için inşa edilen büyük kilisenin yeraltı odası, 1089'da Papa II. Urbanus tarafından kutsanmıştı. Aziz Nikolaos'un Bari'ye taşınmasına ilişkin iki anlatıyla bu gerçek doğrulanmıştı. Venedikliler, kentlerinin efsanevi şanıyla ilgili anlaşmazlığa düştüklerinde, hiç yılmazlardı. Henüz bulunan gerçek Aziz Nikolaos, tıpkı Aziz Markos'un yapmış olduğu gibi, kendisini onlara göstermişti. Böylece ortaya çıkarılmıştı. Myra'daki mabede girip de, kilisenin sunağını kazdıkları zaman, üç tabut bulmuşlardı.

---

5 *Translatio Sancti Nicolai*, *RHC, Hist. Occ.*, v içinde (1895), ss.253-92; Dandolo, ss.221-4; *Annales Venetici breves*, *MGH, Script.*, XIV, içinde s.70; Aix'li Albert, *Historia Hierosolymitana*, *RHC, Hist. Occ.*, IV içinde (1879), ss. 519-22. Kretschmayr, I, ss. 215-16, 455; Cessi, *Storia*, I, ss.137-9; Lilie, *Handel und Politik*, ss.340-1.

6 Runciman, *Crusades*, I, ss.300-2.

Bir tanesi Aziz Nikolaos'un amcasına, ikincisi Aziz Theodoros'a aitti; ama üçüncüsü boştu. Muhafızlar şiddete başvurularak konuşturulduğunda, üçüncü bedenin, Bari'den gelen bazı adamlarca daha önce alındığı hikâyesinde ısrar ettiler; bununla birlikte İmparator I. Basileios'un bir keresinde Aziz Nikolaos'u Konstantinopolis'e götürmeye çalışmış olsa da, başaramadığına ilişkin yerel bir geleneksel inanış da vardı. Venedik Piskoposu, yüksek sesle dua ederek bir mucize diledi. Kilisedeki bir başka mezardan gelen kutsallık kokusuyla duası kabul olundu. Derhal mezar açıldı ve içinde, Venedikliler'i çok sevindirecek şekilde, Aziz Nikolaos'un kemiklerinin bulunduğu görüldü. Bunun gerçek Nikolaos olduğuna hiç kuşku yoktu. Yanında, Kudüs'ten getirmiş olduğu palmiye dalı hâlâ yemyeşil ve taptaze duruyordu. Piskopos ve *Doge*'nin oğlu, bunun otantik kemikler olduğuna tanıklık ettiler. Ayrıca Myra'da kemikleri buldukları yere, daha sonra bir hacı tarafından bulunacak olan Yunanca bir kitabe bıraktılar. Bu belki de kuşkulu bir kanıttı. Ama gerçeğin en güvenilir garantisi, Aziz Nikolaos'un bedeninin, tıpkı Aziz Markos gibi kendisini bir çeşit hayalet biçiminde göstermiş olmasında yatıyordu. Bari halkı kendi yanılsamalarına saplanıp kalabilirdi. Gerçek Aziz Nikolaos Venedik'e aitti. Lido'daki manastırının keşişi, kentine zafer getiren Aslan, yani Aziz Markos ve denizdeki hiçbir fırtınadan korkmayan Denizci, yani Aziz Nikolaos ile Venedik'in çifte kutsanmasına şenlik yapıyordu. Myra'nın Yunan Piskoposu, bu soygunu ve katedraline verilen hasarı öğrendiğinde haklı olarak çok kızdı. Venedikliler'in barbarlığını, Türkler'inkiyle denk tutuyordu. Venedikliler biraz mahçup oldular. Sunakta bulmuş oldukları yadigârlardan birini iade edip, vicdanlarını rahatlamak için, yol açtıkları hasara karşılık 100 altın lira verdiler.[7]

Myra'da işlerini tamamladıktan sonra, keşişin anlattığına göre, Venedikliler Kutsal Topraklar'a yelken açtılar ve büyük hazineleriyle ülkelerine dönmeden önce kahramanca işler yaptılar. Yürekli haçlılar olarak kahramanlıkları, çıkarlarını kıskançlıkla korumalarına oranla daha az belirgindi. Haziran 1100'de Yafa'da demir attılar. Kutsal Mezar'ın Savunucusu Godefroi de Bouillon, onları karşılamak için derhal Kudüs'ten geldi. Donanma desteğine çok ihtiyacı vardı. Ama Venedikliler karşılıksız hizmet etmeyeceklerdi ona. Bu davaya, 15 Ağustos'a değin, iki ay kadar yardım etmeyi kabul ettiler. Buna karşılık, Godefroi'nın egemenliği altında bulunan tüm topraklarda serbest ticaret hakkı, şimdiye dek kurtarılmış olan tüm kentlerde bir pazar ve bir kilise ile kâfirlerden kurtarılmasına yardım ettikleri her kentin üçte birini talep ettiler. Hayfa, Akka ve Trablusşam'ın (Tripolis) fethine yardım etmeye bu şartlarla razı oldular. Olay sırasında, kısmen ters rüzgârlar kısmen de

7 *Translatio S. Nicolai*, ss.267, 281, 290-1. A. Pertusi, 'Ai confini tra religione e politica: la contesa per le reliquie di San Nicola tra Bari, Venezia e Genova', *Quaderni medievali*, V (1978), 6-58; Pertusi, 'Venezia e Bisanzio', 6-7; Cessi, *Storia*, I, ss.144-5; Lilie, *Handel und Politik*, ss.341-5.

Godefroi'nın ölümü ve yerine halefi Edessalı Baudouin'in seçilmesi yüzünden, Venedik filosunun Hayfa'ya gelişi gecikti. Zaman dardı ve bir uzlaşmaya varıldı. Venedikliler, anlaşmaları Ağustos'ta sona erinceye değin, katkılarını Hayfa'ya yönelik saldırıya katılmakla kısıtladılar. Saldırı başarılı oldu. Yapılan şiddetli hücum sonunda kent ele geçirildi. Yahudi ve Müslüman nüfus katledildi ve Venedikliler'e kentin üçte biri verildi. Onların yaptığı işbirliğinin de sonu oldu bu. Bazı tüccar ve denizcileri Hayfa'da bırakıp, azizlerin yadigârları hâlâ beraberlerinde olarak, ülkelerine doğru yola koyuldular. Bir başka Venedik filosunun Suriye'ye gitmesi için, bir on yıl daha geçecekti.[8]

Bu arada sahnede beliren ilk İtalyanlar olan Cenevizliler, 1101'de Arsuf ve Caesarea, 1104'de de Akka'nın zaptedilmesinde Baudouin'e yardım ederken, kahramanlıkla ticareti birleştirdiler. Venedik tüccarları pazarlarını Akka'ya taşıdılar ve Antiokheia'da küçük bir ticaret kolonisi kurdular. Sanki, Pisa'dan ve Cenova'dan gelen ticari rakiplerini Haçlı devletlerindeki yeni pazarları diledikleri gibi kullanmaya bırakmaktan hoşnut bir halleri vardı. İşin içine fazlasıyla girmekte hâlâ isteksizdiler. Bizans İmparatoru'nun bu devletlerin kurulmasından hoşnut olmadığının ve Haçlılar'ın almış oldukları yerlerin kendine geri verilmesi konusunda kaygılandığının farkındaydılar. Venedikliler ne İmparator'la ne de Mısır'daki Fatımiler'le bağlarını koparmaktan yanaydılar; her iki tarafla da faal bir iş ilişkisi içindeydiler. Konstantinopolis ve İskenderiye'deki yerleşik, istikrarlı pazarlarının güvenilirlikleri, Suriye ve Filistin'deki çok daha küçük ve daha az istikrarlı pazarlarının belirsiz olanaklarından çok daha önemliydi.[9] Ama bunun yanı sıra onikinci yüzyılda ülkelerinin daha yakınındaki işlerle de meşgullerdi. Macaristan Kralı komşu Hırvatistan Krallığı'na girmiş ve buradan Dalmaçya'nın kıyı kentlerine inmişti. Dalmaçya kıyısında Macar egemenliği, Venedikliler'in Adriyatik'ten serbestçe geçişini tehlikeye düşürüyordu. *Doge*'nin Dalmaçya Dükü unvanına dolaysız bir meydan okumaydı bu. Bu meydan okuma, Venedik tarafından belirgin bir yanıt gördü. Bizans İmparatoru da, Macaristan'ın Balkanlar'da gittikçe artan gücünden haklı olarak endişeleniyordu. Onu da Bizans ailesine dahil etmek için, oğlu ve veliahtı ile bir Macar prensesi arasında bir evlilik ayarladı. Beri yanda, Venedikliler Dalmaçya'daki hakları için mücadele etmek zorundaydı. Mücadele on yıl sürdü. 1125'te Macar Kralı II. İstvan'ı bir anlaşma yapmak zorunda bıraktılar. Ama onikinci yüzyılın geri kalan yılları boyunca aralarındaki sorun sürdü gitti.[10]

Bununla birlikte, Venedikliler'in doğuda kendilerinin bilgisi dışında gelişmeler olmasına izin veremeyeceklerini hissettikleri anlar da oldu. Bu tür

8 *Translatio S. Nicolai*, ss.272-8. Kretschmayr, I, ss.216-17; Runciman, *Crusades*, I, ss.312-17; Runciman, 'L'intervento di Venezia', ss.11-12.

9 Runciman, *Crusades*, II, ss.73-4, 87-8; Lilie, *Handel und Politik*, ss.345-6.

10 Kretschmayr, I, ss.218-20, 457-8.

anlardan biri, *Doge* Ordelafo Faliero'nun Filistin'e bir filoya kumanda ettiği 1110'da geldi. Sidon kentini kuşatma altına alan Kudüslü Baudouin'i desteklemek üzere tam zamanında yetişti. Gemileri Fatımi filosunu darmadağın etti ve Sidon Aralık ayında Hıristiyanlar'a teslim oldu. Venedikliler ödüllerini, Sidon'dan çok daha kârlı ve Cenevizliler'in önceden köşe başını tuttuğu bir pazar olan Akka'da yeni ticaret imtiyazları şeklinde aldılar.[11] Ama bir yandan Dalmaçya'da bir savaş yaparken, Kutsal Topraklar'da az çok sürekli bir donanma üssü kurmak yoluyla Cenevizliler'le yarışmaları olanaksızdı; ayrıca Konstantinopolis'le olan düzenli ticari trafikleri, çıkarları açısından her durumda çok daha hayati bir önem taşıyordu. Konstantinopolis'teki İmparator'un Pisa'yla pazarlık ettiğini işitmekten hoşnut olduklarını düşünmek olanaksızdır. Ekim 1111'de Aleksios, Pisalılar'a Bizans İmparatorluğu'nda ayrıcalıklı bir konum veren bir ferman çıkardı. Güdüleri, ekonomik olmaktan çok, siyasal ve diplomatikti. Pisalılar'ı pohpohlayarak düşmanlarını, en başta da Antiokheia kentinin hâkimiyetini bırakmayı inatla reddeden Bohemond'un yeğeni Tancrède'in rahatını bozmaya ikna etmeyi düşünmüş olabilir. Her halükârda İmparator, Haçlı devletleri arasında Pisa ve Cenova'nın yerini görmezden gelemezdi. Anna Komnena, 1111'in başlarında, Ceneviz, Pisa ve Lombardia gemilerinin Hellespont'tan Konstantinopolis'e geçmeye çalıştıklarını bildirir. Bizans donanması onları geri püskürtmüştü. Bunların yalnızca korsan olması da mümkündür. Ama bu olay, yeni İtalyan kuvvetlerinin Bizans sularında hesaplaşılması gereken yeni bir güç olduğu gerçeğinin altını çizmekteydi.[12]

Aleksios'un fermanında Pisalılar'a verdiği imtiyazlar Venedikliler'e, rahatsız edecek derecede otuz yıl önce bizzat kendilerinin elde etmiş olduklarına benzer görünmüş olmalıdır. Gene de bu imtiyazlar onlarınkiyle aynı çapta değildi. Pisalılar, Bizans pazarlarında tüccar olarak iyi karşılanacaklardı. Ama, normal % 10 yerine % 4'lük bir oranda da olsa, gümrük vergisi ödemek zorundaydılar. Venedikliler'i daha çok huzursuz eden, Pisa'ya Konstantinopolis'te bir ticaret semti ile bir iskele verileceğine dair ibareydi. O zamana değin Bizans'ın göbeğinde Venedikliler'in tekelinde olan bir ayrıcalığı tehlikeye atıyor gibi görünüyordu bu.[13] Venedik'ten, resmi bir elçilik heyetinin Grado Patriği başkanlığında, 1112'de Konstantinopolis'e gittiği bilinmektedir. Amacı, Dalmaçya'da Macarlar'a karşı Bizans'ın desteğini sağlamaktı. Ama heyet aynı zamanda Pisalılar'ın yeni kazandıkları ayrıcalıkları kentte nasıl kullandıklarını da görmek istemiş olabilir.[14] Aleksios tarafından

11 Dandolo, s.228. Runciman, *Crusades*, II, ss.92-3; Prawer, *Royaume latin de Jérusalem*, I, s.276.

12 Anna Komnena, *Alexiad*, xiv. 3; II, s.154 vd. Karş. Lilie, *Handel und Politik*, ss.361-2.

13 *DR*, II, no. 1255. Lilie, *Handel und Politik*, ss.69-76, 356-62.

14 Dandolo, ss.229, 230; *TTh*, I, no. XXXIV, ss.75-6. Kretschmayr, I, s.222.

Cenevizliler'e Bizans İmparatorluğu'nda benzer imtiyazlar verildiğine ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Onların günü, kırk beş yıl kadar sonra gelecekti. Ama İtalyan cumhuriyetleri arasında, Bizans'ın huzursuzluğunun en ciddi nedenlerinden birine dönüşecek rekabet tohumları ekilmeye başlıyordu. Bizanslılar, Venedikliler'in Konstantinopolis'teki bir kiliseden İlk Şehit Aziz Stephanus'un kemiklerini çalarak yeni bir vandalizm suçu işledikleri zaman duydukları hoşnutsuzluğu unutabilecekler miydi? *Doge* Ordelafo Faliero'nun bu soyguna resmi desteğini vermek için elinden geleni yaptığı kesindir. Öyle ki, bu çalıntı kemikleri, kentinin en büyük turist çeken merkezlerinden birine dönüşen San Giorgio Maggiore Manastırı'ndaki son istirahatgâhına kendi elleriyle yerleştirmiştir.[15]

1118 Yazı'nda, Ordelafo Faliero, Dalmaçya'daki Zadar kentinde çarpışırken öldürüldü. İmparator Aleksios Komnenos da neredeyse aynı anda, 15 Ağustos 1118'de öldü. Ordelafo on altı yıldır *doge* mevkiindeydi. Pek çok siyasal sorun ve doğal felaketlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Haçlı Seferi ve Macaristan'la savaşının bir sonucu olarak, Venedik'le Bizans arasındaki ilişkiler biraz yara almış gibiydi; doğa da kentine karşı iyi davranmamıştı. Denizden gelen bir dizi su baskınları ve fırtınalar, lagünleri sele boğdu, eski Malamocco kentini tümüyle yok etti. Sert rüzgârlarla iyiden iyiye büyüyen iki yangın, Rialto Adaları üzerinde korkunç hasara yol açtı; 1117'deki bir deprem kiliseleri ve evleri yıktı.[16] Gel gelelim Ordelafo, Tersane'yi kurup Venedik'in gemi inşa sanayiini millileştiren *doge* olarak her zaman hatırlanacaktır. Gelecekteki haleflerı, artık ticaret ve deniz savaşlarının gereksinimleri karşısında aile şirketlerinin ve özel firmaların eşgüdümden yoksun çabalarına bağımlı kalmaktan kurtulacaklardı. Gemi inşasında özel girişim hâlâ özendiriliyordu. Ama acil bir durumda gemilerin inşa ve bakımı için tüm zanaatkârların emeği, bundan böyle tek bir büyük dok ve tersane kompleksinde, kentin doğusundaki arsenalde yoğunlaştırılabilecekti.[17]

İmparator Aleksios Komnenos yaklaşık otuz yedi yıl hüküm sürdü. O da pek çok güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Bütün topraklarını etkisi altına alan baskın, bir insan seliydi. Normanlar, Peçenekler ve Türkler'i uzak tutmayı başarmıştı. Ama Haçlılar yeni bir sorun yaratmışlardı. 1096'dan önce, Bizanslılar kimi zaman dostça kimi zaman düşmanca yollarla da olsa, batılı güçleri birbirinden kopuk, ayrı krallıklar ve prenslikler halinde tutabilmişlerdi. Venedikliler bütün bunların ortasındaki yararlı müttefikleriydi. Gel gelelim, Birinci Haçlı Seferi'nden sonra, batılılar Bizans dünyasının ortasına yerleşmişti. Hep birlikte Latinler diye anılan ve Bizans topraklarına ya da

15 Dandolo, s.227. Kretschmayr, I, s.222.

16 Dandolo, s.225. Kretschmayr, I, ss.221-2, 458-9.

17 Kretschmayr, I, s.185; F.C. Lane, *Venice. A Maritime Republic* (Baltimore-Londra, 1973), ss.45-8.

civarına, yerinden edilemez şekilde mevzilenmiş tehlikeli ve yıkıcı bir blok gibi görülüyorlardı. Hâlâ gayri meşru bir şekilde Bohemond'un haleflerinin elinde olan Antiokheia, Yunanlılar'la Latinler arasındaki güvensizliğin sembolüne dönüşmüştü.

Aleksios'un yerini büyük oğlu II. İoannes Komnenos aldı. Tahta çıkışının kabulü itirazsız olmadı. Özellikle prenses ve tarihçi Anna Komnena, kendi kocasının taç giymesi ümidiyle ağabeyine karşı entrikalara girişti. Ama İoannes, hanedandaki muhaliflerinin tümünün hakkından geldi. Miras aldığı imparatorluk, babasının imparator olduğu döneme göre daha güçlü ve sağlıklı bir kurumdu. Dış politikasının, Küçük Asya'daki Türkler'i, Suriye ve Filistin'deki Haçlılar'ı, Tuna üzerindeki barbarlar ile Balkanlar'daki Sırplar arasında yeniden başgösteren huzursuzluğu göz önüne almak zorunda olduğu doğruydu. Ama 1081'de olduğu gibi kapıya dayanan bir düşman yoktu. Gel gelelim, imparatorluğun içinde muhalifler ve sorun yaratanlar vardı. Yeni imparatorun kanısına göre, Venedikliler de bunların arasındaydı. 1119'da yeni Venedik *doge*'si Domenico Michiel, saygılarını bildirmek ve I. Aleksios 'un halkına vermiş olduğu beratın onaylanarak yenilenmesini rica etmek üzere, Konstantinopolis'e elçilerini gönderdi. II. İoannes reddetti.[18] Bunu yapmaya hakkı vardı kuşkusuz. Bir imparatorun çıkardığı ferman, halefini ille de bağlamıyordu. Dalmaçya'daki Macar işgali konusunda, Bizans ile Venedik arasında görüş ayrılıkları vardı. Daha yakınlarda, Konstantinopolis'teki Venedikliler'in kendilerini yasanın üzerinde ve yerel yetkililerin denetiminin ötesinde gördüklerini düşündüren bazı olaylar meydana gelmişti. Bir kiliseden kutsal yadigârları çalmışlardı. Yalnız sıradan halka karşı değil, Yunanlılar arasında mevki ve rütbe sahibi kişilere karşı da tahammül edilmez derecede terbiyesizce davranıyorlardı. Bu hareket tarzı cezalandırılmak zorundaydı. Venedikliler'e, imtiyazlarının tahtın sadık ve yasalara saygılı hizmetkârları gibi davranmaları şartına bağlı olduğu hatırlatılmalıydı. II. İoannes'in babasının Venedikliler'e verdiği beratı yenilemeyi reddetmesinin nedeninin, onların Bizans ticareti üzerinde çok büyük bir güç kazanmalarından kaynaklanan kaygı olduğu da ileri sürülmüştür. Bu kararı ekonomik kaygıların zorladığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Bir imparator olarak, onun gözünde bu, yalnızca yasa ve düzen, Bizans'ın söz konusu anlaşmada üstün taraf olduğu gerçeğini yeniden dile getirme sorunuydu.[19]

18 Dandolo, s.232; *Historia Ducum Veneticorum*, *MGH, Scriptores*, XIV, s.73; *TTh*, I, no. XXXIX, s.78. II. İoannes Komnenos (1118-43) hakkında, bkz. Ostrogorsky, *History*, ss.375-80; F. Chalandon, *Les Comnènes. Etudes sur l'empire byzantin aux XIe et XIIe siècles, II: Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Comnène (1143-1180)* (Paris, 1912); M. Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204* (Londra, 1984), ss.150-9.

19 İoannes Kinnamos (Cinnamus), *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, der. A. Meineke, *CSHB* (1836), s.281. Chalandon, II, s.156; Angold, *Byzantine Empire*, s.154; Lilie, *Handel und Politik*, ss.367-8; karş. Ostrogorsky, *History*, s.377.

Venedikliler ilk başta nasıl hareket edeceklerini bilemediler. Tüccarları ve temsilcileri derhal eşyalarını toplayıp kentten ayrılmadı. Bazıları, çok daha az uygun koşullar altında olmakla birlikte, üç yıl sonra hâlâ Konstantinopolis'teki ticaretlerine devam ediyorlardı.[20] Ne var ki, yavaş yavaş misilleme eylemlerine başvurmaya karar verdiler. İmparator'un Macar Kralı ile bir antlaşma pazarlığı yaparak Dalmaçya'daki Macar iddialarını kabul ettiğini öğrendiklerinde bu kararları daha da pekişti. Kudüslü II. Baudouin tarafından 1120'de kendilerine yönelik çaresiz bir yardım çağrısı ile harekete geçtiler. Doğuda Hıristiyanlık davası, Kan Meydanı olarak bilinen muharebeyle korkunç bir gerilemeye uğramıştı. Antiokheia'nın prensi öldürülmüştü. Baudouin'in yardım çağrısını Papa da destekliyordu. Venedikliler Haçlı rolüne seçilmişlerdi. Bu çağrıya olumlu yanıt vereceklerdi. Ama, doğuya giderlerken yolları üzerinde kendilerini aldatan Bizanslılar'dan öçlerini alma fırsatını kullanacak olurlarsa, onları kim suçlayabilirdi ki? Filonun yelken açmaya hazır hale gelmesi için aylar gerekti. Ama, 1122 Ağustosu'nda, *Doge*'nin kumandasında büyük bir armada Venedik'ten yola çıktı. 15 bin kişiyi taşıyan yüzden fazla savaş ve yük gemisi vardı. Filistin'e gitmek için hiç de acele etmiyor gibi görünüyorlardı. Sancaklarını gösterip, Dalmaçya kıyısını biraz yağmaladıktan sonra, Korfu Adası'na gittiler. *Doge*, kış boyunca Korfu Kalesi'ni kuşatma altında tuttu. Ama Bizans karargâhı dayandı. 1123 Baharı'nda, Kudüs'ten, Kral Baudouin'in Müslümanlar'ın eline geçtiğini bildiren acil bir mesaj aldı. İstemeye istemeye kuşatmayı kaldırdı ve Akka'ya doğru yola çıktı. Askalon açıklarında Venedikliler tek bir çarpışmayla Mısır donanmasının neredeyse tüm gemilerini ya batırdılar ya da ele geçirdiler. Kalıp savaşmaları için *Doge* ile adamlarına türlü diller dökmeye başlayacak Haçlılar'ın tümünü yüreklendiren unutulmayacak bir zaferdi bu. 1124 başlarında bir antlaşma hazırlandı. Hizmetleri karşılığında Venedikliler'e, başka ödüllerin yanı sıra, Kudüs Krallığı'nın tüm kentlerinde bir sokak, bir kilise, hamamlar ve bir fırın verileceği gibi, tüm vergi ve harçlardan muaf tutulacaklardı. Bir kez daha Venedikliler'in dava aşkına hizmet etmedikleri apaçık ortadaydı. Onlar gerçekçiydiler, kâfirlerle savaşırken ölmeye karşılık bir şehit taçı vaadi, onlar için ticaret alanında maddi ödüller vaadinden daha az çekiciydi.

İlk hedefin, Askalon'un kuzey kıyısında hâlâ Müslümanlar'ın elinde kalan tek kent olan Tir olması gerektiğine karar verilmişti. Venedikliler kuzeye yelken açarken, Haçlılar da kıyı boyunca ilerlediler. Tir kuşatması Şubat 1124'te başladı ve Temmuz ayında Müslüman karargâhı teslim oldu. Bundan sonra Askalon'a hücum etmekten söz ediliyordu. Ama Venedikliler Filistin'deki yükümlülüklerini yerine getirdiklerini hissettiklerinden, artık

20 Konstantinopolis'teki Venedik tüccarlarıyla ilgili belgeler, R. Morozzo della Rocca ve A. Lombardo, der., *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII, I* içinde (Roma, 1940), no. 41, 42, 45, 46, ss.43-9 (Şubat 1119 ile Ocak 1121 tarihleri arasında).

buradan ayrılacaklarını bildirdiler.[21] Aslında yapacak bir işleri vardı. Korfu onlara karşı koymuştu. Bizans İmparatoru'ndan intikamlarını başka bir yerde alacaklardı. Ekimde Rodos'a ulaştılar ve halkının kendilerine erzak vermeyi reddettiği gerekçesiyle adaya saldırdılar. Filo, Sakız'da kışladı; burada Venedik'in koleksiyonuna bir aziz daha ekleme fırsatını buldular. Şehit Aziz İsidoros'un kemikleri, Venedik'e taşınmak üzere mezarından yağmalandı. 1125 başında, *Doge* yağmalamak için Kos, Samos, Lesbos ve Andros adalarına uğrayarak, gemilerini acelesiz bir yolculukla ülkesine getirdi. Uğradıkları Bizans egemenliğindeki limanların sonuncusu, Peloponisos'un güneybatı ucundaki Modon ya da Methoni idi. Daha sonraki yıllarda, Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra, Modon'a çok daha büyük bir önem verilecek ve Venedik sömürge imparatorluğunda 'Cumhuriyetin en önemli gözleri'nden biri olarak, kent çok iyi savunulacaktı. Ama 1125'te kentin surlarını yıktılar, halkını soydular ve hayvanlarını alıp götürdüler. Adriyatik'e geri dönen *Doge*, Dalmaçya kıyısı boyunca ilerleyip, bir dizi kenti Macar karargâhlarından temizledi. Haziranda filosunu utkuyla ve güven içinde Venedik'e yöneltti.[22]

Kutsal Topraklar'daki Hıristiyanlar'ı rahatlatmak, Bizanslılar'ı cezalandırmak ve Macarlar'a haddini bildirmek açısından son derece başarılı bir sefer olmuştu bu. *Doge*, kendisine Papa tarafından verilen Aziz Petrus'un sancağını dalgalandırmak için yola çıkmıştı. Ama onikinci yüzyılda Venedikliler'in katıldığı son Haçlı seferi oldu bu. Artık Filistin'den istedikleri kadarını koparmışlardı. İki ana giriş limanı olan Akka ve Tir'de çıkarlarını sağlama almışlar ve Kudüs Krallığı'ndan sayısız imtiyazlar koparmışlardı. Daha çok Bizans'la ilişkileri konusunda kaygılanıyorlardı. Dandolo'ya inanılacak olursa, bu ilişki öylesine kötü bir hale gelmişti ki, *Doge* Venedikliler'in tıraşlı olmasına, Yunanlılar gibi bıyık bırakmamalarına ilişkin bir yasa çıkarmıştı. 1126'da, Kefalonya Adası'na bir akıncı grubu göndererek, İmparator üzerindeki baskısını daha da artırdı. Akıncıların yağmalarının sonuçlarından biri, tesadüfen başka bir Yunan azizinin kalıntılarının ele geçirilmesiydi. Bir zamanlar Epeiros'ta Photiki Piskoposu olan Aziz Donatos'un bedeni çalındı ve Venedik'e götürüldü.[23] Gel gelelim bu baskının

---

21 Kretschmayr, I, ss.224-8, 455-6; Runciman, *Crusades*, II, ss.143-52, 166-71; Prawer, *Royaume latin de Jérusalem*, I, ss.305-8; Lilie, *Handel und Politik*, ss.368-72.

22 Foucher de Chartres, *Historia Hierosolymitana*, der. H. Hagenmayer (Heidelberg, 1913), ss.655-8, 669-72, 693-8, 728-30, 745-6, 758-61; Tirli Guillaume, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, *RHC, Hist. occ.*, I/I içinde ss.545-76; Dandolo, ss.233-5; *Historia Ducum Veneticorum*, ss.73-4; *Translatio Isidori*, *RHC, Hist. Occ.*, V içinde ss.321-34. Kretschmayr, I, ss.228-9; Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.157-9; Lilie, *Handel und Politik*, ss. 372-3. Venedikliler bundan başka Tir'deyken 'Kurtarıcı'nın oturduğu kutsal taşı' da almışlardı. *Translatio Isidori*, s.330; Dandolo, s.234.

23 Dandolo, s.236. Aziz Donatos'un yadigârları, o günden sonra Azize Meryem ve Aziz Donato'ya adanan Torcello piskoposluk bölgesindeki Murano kilisesine yerleştirildi.

en önemli sonucu, İmparator II. İoannes'in duygularındaki değişiklik oldu. Ağustos 1126'da yumuşadı ve babasının 1082'de Venedikliler'e vermiş olduğu tüm imtiyazları onaylayan bir ferman çıkardı. Venedikliler'in adalara yaptığı baskınlar, bir tehlikeden ziyade can sıkıcı bir durumdu. Ama özellikle Küçük Asya'daki diğer sorumlulukları söz konusuyken, İmparator Akdeniz'in en büyük donanma gücüyle uzayıp giden bir savaşa girecek durumda değildi. İyisi mi, bir müttefik olarak yardımına başvurabileceği ümidiyle bu güçle barış yapmalıydı.

1126 Fermanı, İmparator'un bu ümidi dile getirmesiyle başlar.[24] Kendisine ve imparatorluğuna karşı son saldırıları geçiştirerek, Venedikliler'in Bizans'a karşı her zaman varolan kadim sadakati, dostluğu ve hizmetleri üzerinde durur. Artık, Venedikliler'in tavırlarını düzeltecekleri ve onun müttefik ve hizmetkârları gibi davranacaklarından emin olarak, ticari açıdan sahip oldukları eski imtiyazlarını yenilemeye hazırdır. *Doge* ve patriğin unvanları ve ödeneklerinin yanı sıra, Venedik'in Konstantinopolis'teki ticaret hakları ve mülkleri de teyit edilmektedir. İmparatorun Venedikliler'in bu hak ya da imtiyazlarını genişlettiğine ilişkin bir belirti yoktur. Daha önce sahip oldukları yetinmek zorundaydılar. Bunun kabul edilmesinin üzerinden çok geçmeden, Venedik ayrıca Girit ve Kıbrıs'ta da serbest ticaret imtiyazına kavuşacaktı. Ama bu 1126 Fermanı'nın koşulları arasında belirtilmemişti.[25] Bazı Venedikliler, muamelelerinde, 1082 beratıyla açıkça muaf tutulmuş oldukları % 10'luk verginin, yani *kommerkion*'un, bir süre önceden beri iş yaptıkları Bizanslı tüccarların hesaplarına eklenmesinden şikâyet etmişlerdi. Bir yanlış anlamadan kaynaklanıyordu bu; İmparator da bunu düzelteceğini bildiriyordu. Topraklarının hiçbir yerinde, ister alsın ister satsın, birbirleriyle iş yapmaları halinde ne Yunanlılar'dan ne de Venedikliler'den, işlemleri üzerine *kommerkion* veya herhangi bir vergi alınmayacaktı.[26] Ferman, Venedikliler'e bu imtiyazlarının belirli yükümlülükleri beraberinde getirdiğini ciddi bir biçimde hatırlatarak sona erer. İmparatora ve imparatorluğuna hizmet edeceklerini yazılı ve sözlü yeminle teyit etmişlerdir. İmparator, yumuşamanın akıllıca olduğunu düşünmekle birlikte, Venedikliler'in uzlaşmaz tutumuna boyun eğmemiştir. Vakarını korumaktaydı. İmparator'un yardım elinin, aslında kahraman *doge*'leri Domenico Michiel'in eylemleri yüzünden uzandığını hissetmiş olmalılarsa da, Venedikliler hiç kuşkusuz sorunun böyle sona ermesine sevinmişlerdi. İmparatorluk fermanlarının buyurgan tonuna alışkındılar. Bizzat kendileri

24 1126 Fermanı'nın Latince metni, I. Manuel'in 1147'de çıkardığı fermanın içinde yer alır. *TTh*, I, no. XLIII, ss.95-8; *DR*, II, no. 1304; Dandolo, s.237. Kretschmayr, I, ss.229-30; Brown, 'Venetian Quarter', 73; Lilie, *Handel und Politik*, ss.17-22, 373-5.

25 *DR*, II, no. 1305. Karş. Lilie, *Handel und Politik*, ss.374-5.

26 *Kommerkion* meselesi üzerine, bkz. Lilie, *Handel und Politik*, ss.17-22.

kibirlilikle suçlanmışlardı. Gururu bir yana bırakıp tartışmaya bir son vermek, her iki tarafın da çıkarınaydı.

Kanıtlar eksik olduğu için, Venedikliler'in derhal Konstantinopolis ve başka yerlerde önceden varolan ticaret istasyonlarına ve pazarlara geri döndüklerini varsayabiliriz. Haçlılar olarak doğuda kesinlikle başka rol oynamadılar. İskenderiye ya da Konstantinopolis'teki daha önemli ve kârlı işler için yelken açmadan evvel, gemilerinden bazılarının özel olarak İtalya'dan Akka'ya birlikler ya da yolcu taşıma anlaşmalarına giriyorlardı. Ama Venedik'in onikinci yüzyılın daha sonraki bölümlerinde İkinci Haçlı Seferi'yle ya da Mısır'a yapılan seferlerle hiçbir ilişkisi olmadı.[27] *Doge* Domenico Michiel büyük bir şan ve şerefle, halkını gözü yaşlı bırakarak 1130'da öldü. Roberto Guiscardo'nun yeğeni Ruggero de Hauteville, müteşekkir bir papanın elinden Sicilya kralı taçını giydiğinde, batıda yeni bir krallığın ortaya çıkışını göremeden ölmüştü. Sicilya ve Güney İtalya'da Norman iktidarının yeniden hayat bulması, yalnız Adriyatik Denizi'ndeki üstünlüklerini kıskançlıkla koruyan Venedikliler'ce değil, aynı zamanda batıda Germen İmparatoru, doğuda da Bizans İmparatoru tarafından derin bir kaygıyla izlendi. II. İoannes, dört bir yanının Normanlar'la kuşatıldığını hissetmiş olmalıdır. Her ne kadar prensi II. Bohemond, ardında yalnızca küçük bir kız çocuğu bırakarak 1130'da öldürülmüş olsa da, Antiokheia'nın hâlâ bir Norman mirası olduğu iddiasındaydı; şimdi Roberto Guiscardo'nun soyundan bir başkası daha çıkmış, Sicilya'da krallığını ilan etmişti. Ama II. İoannes savaşta olduğu kadar diplomaside de ustaydı. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki olaylar, hükümdarını yitirmiş Antiokheia Prensliği'yle olan hesabını görmeyi ertelemesine neden oldu. İlkin, 1122'de Tuna boyunca ilerleyerek Trakya'ya akın eden Kıpçaklar'la uğraşmak zorundaydı. Bu cephedeki nihai zaferinden sonra, Macar Kralı tarafından ayaklanmaya teşvik edilen Sırplar'la mücadele etmek zorunda kaldı. Bir Macar prensesiyle evlenmiş olduğundan, İoannes karısının akrabaları ve tahta çıkmak isteyen rakipleri üzerinde bir ölçüde diplomatik nüfuz uygulayabiliyordu. Bu savaş ve dış politika işleri, Venedik'le hafif tertip çekişmelerinden çok daha önemliydi. Ama bunlar onu, Küçük Asya'yı Türkler'den, Antiokheia'yı da Haçlılar'dan geri almak gibi çok daha önemli bir işten alıkoymuştu. 1130'a değin, doğudaki bu sorunlarla ilgilenme fırsatı olmadı. Her iki hesaplaşmada da, utkulu bir başarı kazandı. Anatolia ve Kilikya'daki muzaffer seferler, ordularını Suriye sınırlarına taşıdı. 1137'de bir kuşatmanın ardından Antiokheia teslim oldu ve yeni prensi olan Raymond de Poitiers İmparator'a bağlılık yemini etti.

Bu büyük başarılar, İoannes'in babasından miras aldığı, Küçük Asya'nın tamamını tekrar Bizans İmparatorluğu'na katmak ve Hıristiyanlık'la İslam arasında Fırat üzerindeki eski sınırı yeniden tesis etmek ihtirasına tümüyle

27 Runciman, 'L'intervento di Venezia', ss.17-20.

denkti. Ama Bizanslılar'ın, Batı Hıristiyanlığı'ndan bağımsız olarak, doğuda inancın bekçiliği adına tek başlarına hareket edebildiği günler artık geçmişti. Merhum II. Bohemond'un kızıyla evlenen Antiokheia'lı Raymond, çok geçmeden Bizans İmparatoru'nun bir vasali olarak statüsüne itiraz etti. Sicilya'daki yeni Norman krallığı, dünyanın eski düzenine yönelik çok daha büyük bir tehdit olduğunu ortaya koydu. Yaşamının son yıllarında II. İoannes, diğer ve daha yakın doğal düşmanı olan Germen İmparatoru II. Lothar ile dostluk kurmak yoluyla bu tehlikeyi savuşturmaya çalıştı. Lothar İtalya'yı istila etmişti ve Normanlar'la arasındaki anlaşmazlıkta Bizans desteğine güvenebileceğini biliyordu. Germen İmparatoru öldüğü zaman, II. İoannes'in oğlu Manuel'in, onun halefi III. Konrad von Hohenstaufen'ın bir akrabasıyla evlenmesi kararlaştırıldı. Doğu ve Batı imparatorlukları arasında, bunca zamandır öylesine uzak durulan bu ittifak, İtalya ve Sicilya'da, Balkanlar'da ve Haçlı devletlerinde işbirliği zeminleri yarattı. Kutsal Topraklar'a yönelik yeni, ortak bir Haçlı seferi yapılma ihtimali bile vardı. İtalya'da Normanlar'ın rahatının kaçırılması konusunda yardımları istendiğinde, Venedikliler hiç duraksamadan kabul etmişlerdi. İmparator İoannes, 1136'da ticaret imtiyazlarını yenilemek yoluyla Pisalılar'ın desteğini de özendirmişti. Ama Nisan 1143'te Kilikya'daki bir av kazasından sonra kan zehirlenmesinden öldüğü için, ihtiraslarının büyük bölümü gerçekleşmemiş, Normanlar'la olan hesabı da görülmemiş olarak kaldı.[28]

28 Kretschmayr, I, ss.230-3; Runciman, *Crusades*, II, ss.210-24; Ostrogorsky, *History*, ss.377-80; Angold, *Byzantine Empire*, ss. 155-9; Lilie, *Handel und Politik*, ss. 376-91. II. İoannes'in 1136'da Pisalılar'a çıkardığı ferman için, bkz. *DR*, II, no. 1312.

6. Bölüm

Yolların Ayrılması

II. İoannes ölüm döşeğinde yatarken, en küçük oğlu Manuel Komnenos'u veliahtı ilan etti. Daha büyük iki oğlu Aleksios ile Andronikos yakın zamanda ölmüşlerdi ve üçüncü oğlu İsaakios'a hiç güveni yoktu. Bu yüzden, genç olmasına karşın babasının ordusunu Konstantinopolis'e geri götürmek ve imparator olarak konumunu güvence altına almak Manuel'e düştü. Patrik tarafından taç giydirilmesi, tahta çıkışının meşruiyetine vurulan son damga oldu. Manuel, tıpkı babası gibi, bir zamanlar 'Romalılar'ın İmparatoru' olarak sahibi bulundukları eşsiz statünün, Tanrı'nın izniyle yeniden evrensel boyutlara ulaşacağına inanıyordu. Bununla birlikte, batılı, Latin yaşamı ve kültürünün pek çok yönü de kişisel olarak onu çekiyordu; ayrıca Bizanslılar'ın kafalarını kendi mistik kumlarına gömerek, batılıların, yani Germen İmparatoru'nun, Normanlar'ın, İtalyanlar'ın, Papalık'ın ve Haçlılar'ın yok olup gitmesini beklemesinin artık mümkün olmadığını görecek kadar da gerçekçiydi. Sicilya'daki Normanlar'a karşı Germenler'le olan ittifakını iyice güçlendirmek için, II. İoannes, oğlu Manuel'i, III. Konrad'ın baldızı Sulzbach'lı Bertha ile evlendirmeye karar vermişti. Manuel'in batı kültürüne olan hayranlığı, Bertha'nın 1132'de Konstantinopolis'e gelmesiyle sarsıldı. Bertha çirkin, donuk ve inatçıydı. Gel gelelim, sonunda Manuel onunla evlenerek, Bertha'yı daha az Germen bir isim olan Eirene adıyla, imparatoriçesi yaptı. Artık Doğu ve Batı imparatorlukları ortak düşmanları olan Sicilya'daki Normanlar'a karşı birleşmişti; böylece Manuel de babasının ölümüyle yarıda kalan doğu seferine geri dönebilecekti.

1144'te, tahta çıkışının ertesi yılı, Edessa'nın (Urfa) Müslümanlar tarafından zaptedilmesiyle Haçlılar ciddi bir gerilemeyle yüzyüze kaldılar. Bu felaket haberi, İkinci Haçlı Seferi'nin başlatılmasını getirdi. En önde gelen katılımcılar Fransa Kralı VII. Louis ve artık Manuel'in akrabası olan Germen İmparatoru III. Konrad idi. Her biri kendi yolundan ayrı ayrı geldi ama her ikisinin de ordularıyla birlikte Konstantinopolis'ten geçmesi gerekiyordu. Manuel onlara, tıpkı büyükbabasının ilk Haçlılar'a göstermiş olduğu incelik ve ölçüyle davrandı. Seferlerinin uğradığı başarısızlık, her ne kadar sonunda kendisi suçlanmış olsa da, onun kabahati değildi. İmparator

Konrad'ın yollarından çekilmesiyle, Normanlar Bizans İmparatorluğu'na saldırma fırsatı buldular. 1147 Yazı'nda, Manuel doğuya ilerleyen Haçlılar'la meşgulken, Otranto'dan gelen bir Norman filosu Korfu'ya saldırıp aldıktan sonra, kentin kalesine bin askerlik bir karargâh kurdu. Bunun ardından Peloponisos üzerinden dolaşarak Eğriboz'a, İon Adaları'na ve Korinthos Körfezi'ne geçti. Thebai ve Korinthos, hemen hiç direniş göstermeksizin kendiliklerinden teslim oldular. Normanlar ganimet ve tutsaklarla yüklü gemileriyle İtalya'ya geri döndüler. Konstantinopolis'e yaklaşmamışlardı. Yalnızca korsanlar gibi imparatorluğun batı uçlarına baskınlar yapmışlardı. Ama Korfu'yu ele geçirmişlerdi ve atalarının yapmış olduğu gibi, burayı Yunan anakarasını istila etmek, ardından da Bizans'ın yüreğine doğru yola koyulmak için kullanmaları pekâlâ mümkündü. Adadan derhal sürülüp çıkarılmaları gerekiyordu. Venedikliler de aynı fikirdeydi. Adriyatik Denizi'nin kontrolü konusunda, Venedik ile Bizans'ın çıkarları bir kez daha örtüşmüştü.[1]

Manuel'in, hükümranlığının dört yılını seleflerinin Venedikliler'e verdiği imtiyazları onaylamaksızın geçirmesinin tesadüf ya da dikkatsizlik sonucu olduğunu varsaymak çok güçtür. Belki *Doge* şikâyette bulunmak zorunda kalmıştı. Pietro Polani'nin iki elçisinin Eylül 1147'de başka bir iş için Konstantinopolis'te olduğu bilinmektedir. Yasal olarak Venedikliler'in imtiyazlarının İmparator tarafından resmen onaylanması gerekiyordu; bu imtiyazlar kendilerine I. Aleksios tarafından sonsuza dek verilmişti. Öte yandan, Manuel bu imtiyazları sorgulama ya da geri alma yönünde hiçbir girişimde bulunmamıştı. Her iki taraf, öteki batılı güçlerle, yani Normanlar'la ve Germen İmparatoru ile diplomatik ilişkilere girmişlerdi. Her iki taraf da, diplomasilerinin sonuçlarından emin değildi. Yunanistan topraklarına Norman akını ve Korfu'nun zaptı onları bir araya getirdi. Manuel, Bizanslılar'ın daha önce pek çok kez yaptığı üzere, derhal Venedikliler'i yardıma çağırdı; aynı yılın Ekim ayında da Venedikliler'e babası ve büyükbabası tarafından verilmiş imtiyazları onaylayan bir imparatorluk fermanı çıkardı. Ödülünü alacağı kesinleşinceye değin *Doge*'nin, İmparator'un yardım çağrısına yanıt vermekte duraksamış olması muhtemeldir. Konstantinopolis'e giden elçileri bu ödülü, Ekim 1147 tarihli imparatorluk fermanı biçiminde Venedik'e getirdiler. Şartları her bakımdan 1126 tarihli fermanla aynı olan fermanda, Venedik tacirlerinin, 1082

1 Kinnamos, s.92; Niketas Khoniates, *Historia*, der. J.-L. van Dieten, *CFHB*, XI/I (Berlin-New York, 1975), ss.72-6. Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.317-21; Ostrogorsky, *History*, ss.381-3; Angold, *Byzantine Empire*, ss.159-69. Manuel'in batılı güçlerle ilişkilerinin tamamı ele alınmıştır, P. Lamma, *Comneni e Staufer. Ricerche sui rapporti fra Bisanzio e l'Occidente nel secolo* XII, I-II, Istituto Storico Italiano per il medio evo. Studi storici, fasc. 14-18 içinde (Roma, 1955, 1957). Karş. D. Abulafia, *The Two Italies* (Cambridge, 1977), ss.80-4, 141-2.

Antlaşması'nda hariç tutulmuş olan Girit ve Kıbrıs adalarında da vergiden muaf olarak ticaret yapmalarına izin verilmesi olgusuna özel olarak değinilmişti.[2]

Doge, Korfu'yu kurtarmaya gidecek büyük bir filo hazırlayarak çabucak yanıt verdi. 1148 Baharı'nda, filo yelken açmaya hazırdı. İmparator bu sadık işbirliği gösterisinden o kadar memnun oldu ki, Venedik'e verdiği armağanları daha da artırdı. Mart 1148 tarihli ikinci bir fermanda, Konstantinopolis'teki Venedik semtinde önemli bir genişletme yapma sözü vererek, bir dizi yeni emlak ile dördüncü bir iskele ekledi. Bunu Venedikliler'in ricası üzerine ve Normanlar'a karşı onların yardımının başarılı bir sonuç getireceği beklentisiyle yapmıştı. Buna karşılık olarak, Venedikliler filolarını Eylül'ün sonuna dek, altı aylık bir dönem için imparatorun emrine vermeyi kabul ettiler.[3] İşler İmparator'un planladığı gibi yürümedi. Kendi ordusunu Korfu'nun imdadına götürürken, gemilerini burada Venedik kuvvetleriyle birleştirmeyi düşünmüştü. Ama ilk olarak, barbar Kıpçaklar'ın Tuna'yı aşarak yaptıkları istila nedeniyle, ardından Kutsal Topraklar'a yaptığı Haçlı Seferi'nden cesaretini yitirmiş ve yenilgiye uğramış olarak dönen Germen İmparatoru Konrad'ın Thessalonica'ya gelmesi yüzünden gecikti. Bu yararlı bir karşılaşmaydı, çünkü 1148'in Noel günü iki imparator, Normanlar'a karşı bir evlilikle de mühürlenen bir ittifak yaptı. Ertesi yıl Sicilya Kralı'na karşı ortak bir sefer yapmayı planladılar. Bu arada, Normanlar'ı Korfu'dan çıkarmak gibi acil bir görev hâlâ gerçekleştirilmeyi bekliyordu. Korfu'ya gitmiş olan Bizans amirali öldürüldü ve kara kuvvetlerinin kumandanı, hem general hem de amiral olarak kumandayı almak zorunda kaldı. Venedik filosu, *Doge* Pietro Polani'nin ölümü yüzünden gecikti. İmparator Manuel, sonunda kumandayı almak üzere bölgeye geldi. Ama Bizans ve Venedik donanmalarının birleşik desteğiyle bile ordusu çok az ilerleyebildi. Normanlar, Korfu Kalesi'nin hâkim tepesini ellerinde tutmanın avantajına sahipti; bu yüzden kendilerine saldıranlara karşı ok ve taş yağmuru ile yanıt verebiliyorlardı. Burayı bir önceki yıl öylesine küçük bir çabayla ele geçirebilmiş olduklarını tasavvur etmek bile güçtü. Kralları olan II. Ruggero, gemilerinden bazılarını Yunanistan'a ve oradan yukarıya, Hellespont'a, Konstantinopolis ile Bosporos'un surlarına göndererek, bir şaşırtmaca planladı. Bu gemiler, Malea Burnu'ndan dolaşarak geri dönerken Yunanlılar ve Venedikliler'ce yakalandı. 1149 Yazı'na değin, Korfu'daki Norman karargâhı İmparator'a teslim olmadı. Çaresizce yardımlarına gelecek bir kurtarma gücünü beklediler. Sonunda kumandanları ve birkaç subayı İmparator'un hizmetine girdi. Venedik gemileri ülkelerine döndü. Manuel de birliklerini,

2 Dandolo, s.242; *TTh*, I, no. XLIX, ss.107-9 (Eylül 1147), no. LI, ss.113-24 (hatalı olarak Ekim '1148' diye tarihlendirilmiş); *DR*, II, no. 1356, 1365. Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.321-2; Lilie, *Handel und Politik*, ss.22-4.

3 *TTh*, I, no. L, ss.109-13 (Mart 1148), LXXI, ss.189-94 (II. İsaakios'un 1187'ye ait fermanındaki metin); *DR*, II, no. 1373.

Norman Kralı'nın ayaklanmaya kışkırttığı Sırp ve Macarlar'a karşı bir intikam seferine yöneltti; zaferini kutlamak üzere Konstantinopolis'e dönme fırsatını da 1149 Noeli'nde buldu.[4]

Uzun Korfu kuşatması sırasında, Venedikliler ile Yunanlılar arasındaki dostluğun ne denli yüzeysel olduğunu gösteren bir olay başgösterdi. Askerleri, karargâh kurdukları pazar yerinde kavgaya tutuştular. Çok geçmeden, ellerinde silahları ve haykırışlarla silahsız hemşehrilerini kavgaya katılmaya çağırarak ölümcül bir çatışmaya girdiler. Daha üst düzey Venedikliler'den bazıları müdahale etmeye çalıştılar ama işler artık çığırından çıkmıştı. Bizans kumandanı, askerlerini kontrol altına almak için elinden geleni yaptıysa da, çabaları sadece yoldaşlarına yardım etmek üzere daha çok Venedikli'nin gemilerinden fırlamasına neden oldu. Bunun bir meydan muharebesine dönüşmeye başlayan bir ırk çatışması olduğunun farkına varan kumandan, en nitelikli koruma birliklerini gönderdi. Venedikliler dağıldı ve gemilerine kaçıştılar. İthaki ve Kefalonya arasındaki küçük bir ada olan Eğriboz'dan gelen bazı Yunan yük gemilerine saldırıp yakarak intikam aldılar. Ardından, İmparator'un sancak gemisini ele geçirmeyi başardılar, altın sırmalı sancaklarını ve mor halılarını yağmalayarak, gülünç bir taç giyme töreniyle Romalılar'ın İmparatoru ilan ettikleri Habeş bir zenciyi güverteye çıkardılar. Esmer tenli oluşuyla tanınan İmparator Manuel'e karşı yapılan büyük bir hakaret ve kişisel bir kabalık olarak kabul edildi bu. Manuel buna çok öfkelendi ve bu yaptıklarından ötürü Venedikliler'i asla bağışlamadı. Kendi amacına hizmet ettikleri sürece öfkesini dizginledi. Ama bu tür insanların Konstantinopolis'e yerleşmelerini teşvik etmekle akıllılık edip etmediğini düşünmüş olmalıdır.[5]

Manuel, Korfu'yu ele geçirdikten sonra, İtalya'yı istila ederek Norman Krallığı'na karşı savaşını sürdürmeye niyet etmişti. İmparator Konrad'la ittifaka girerken aklında bu vardı. Kış gelmeden, Konrad'la İtalya'da güçlerini birleştireceklerini düşünmüştü. Ama Konrad orada değildi ve Sırplar'ın isyanı Manuel'in planlarını değiştirdi. Gel gelelim, ordusunun bir bölümünü ve donanmasını, Ancona'da bir üs kurmaları emriyle öncü olarak gönderdi. Fakat kuvvetleri, Arnavutluk'taki Vjosa Nehri'nin ağzından öteye gidemediler. Kısmen kumandanlarının yetersizliği yüzünden, ama bunun yanı sıra Venedikliler'in onları imparatorlarının emirlerine karşı gelmeye kışkırtmalarının da etkisiyle, burada kaldılar. Venedikliler, İtalya'daki seferin başarılı olması halinde kaybedenin kendileri olacağından korkuyorlardı, ya da öyle söylenmekteydi. İmparator artık kendi desteklerine ihtiyaç duymayacak,

4 Kinnamos, ss.96-101; Niketas Khoniates, ss.77-9, 82-9; *Historia Ducum Veneticorum*, s.75; Dandolo, s.243; DR, II, no. 1374. Chalandon, II, ss.321-33; W. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age*, I (Leipzig, 1885), ss.198-200.

5 Niketas Khoniates, ss.85-7.

onların çıkarlarını göz ardı edecekti.[6] Bu iddianın doğruluğu kanıtlanamaz. Manuel'in Ancona'yı İtalya'daki harekâtı için bir üs olarak kullanmayı istediği kesindir. Venedikliler buranın kendi sularına çok yakın olduğunu düşünmüş olabilirlerse de, ortak bir Germen-Bizans seferi için elverişli bir karargâhtı. Her ne olursa olsun, korkuları tanrısal bir olayla yatıştı. Bizans donanması, Adriyatik'te patlayan bir fırtına yüzünden hasar gördü. Sağ kalanlar ülkelerine doğru yola çıktılar ve 1150 Kışı'nda Konstantinopolis'e ulaştılar.

Bu olaylar, Bizans ile Venedik arasında gittikçe artan soğukluğun nedenlerinden ziyade belirtileriydi. Bunları betimleyen iki Yunanlı tarihçi olan Niketas Khoniates ve İoannes Kinnamos'u Venedikliler'den hoşlanmaması nedensiz değildi; kibirli davranışlarıyla Bizanslılar'ı kendilerinden soğutmuşlardı. İmparator Manuel, ihtiyaçlarına yetecek kadar büyük olmadığından şikâyet ettiklerinde, babasının Altın Boynuz boyunca onlara tahsis ettiği kuşağı genişletmişti. Venedik kaynaklarının verdiği 10 bin rakamı biraz abartılı olabilirse de, kentte ikamet eden Venedikli tüccar ve iş adamlarının gittikçe kalabalıklaştığı kesindi.[7] I. Aleksios, onlara Altın Boynuz'da bir dizi binanın ve iskelenin bedava kullanım hakkını vermişti. Manuel'in 1148 tarihli fermanı, içindeki tüm binalarla bütün alanın, kentteki kolonileri olarak *Doge* ile Venedik halkına verildiğini ima eder. İmparator buranın Venedikliler için, dışına taşmalarına izin verilmeyen bir getto olacağını umuyordu. Pisa, Amalfi ve daha sonra Cenova'dan gelen yabancı tacirlerin ikametgâhları ve etkinlikleri de, daha küçük ölçekte olmakla birlikte, buna benzer semtlerle sınırlanmıştı. Zaten çekişmenin bir nedeni de, Venedikliler'in bu kadar kısıtlanmaktan hoşnut olmamalarıydı. Aralarından birkaçı, kentin öteki kesimlerinden emlak almış ve böylece kamu düzeniyle güvenliği konusunda sorunlar yaratmışlardı; çünkü Venedikliler gerçekten ele avuca sığmaz ve sakıncalı komşular oluyorlardı.

İlk olarak 1082'de kendilerine verilen mülkler, Altın Boynuz boyunca Yahudi Kapısı'ndan (Porta Hebraica) Vigla'ya ya da Porta Viglae'ye, sonraki Fener (Phanarion) semtinin doğusuna dek uzanan bir kıyı şeridiyle sınırlıydı. Tam ortası, Venedik tacirlerinin depolarının ve konut alanlarının bulunduğu Perama Embolumu'ydu. Konstantinopolis'in deniz suru bu mahallenin ortasından geçiyor, her iki yanına bitişik olarak evler uzanıyordu. Perama (ya da Zeugma), teknelerin Sykai ya da Galata üzerindeki en dar noktasında Altın Boynuz'u geçtiği yerdi. Kıyı kesiminden kara kesimine surlardan giriş, üç kapıdan oluyordu: Vigla ya da Droungarios Kapısı, *de Cornibus* adı verilen Aziz İoannes Kapısı ile Perama Kapısı da denilen, güneydoğu ucunda semtin

6 Kinnamos, s.102.

7 Konstantinopolis'teki Venedikliler'in sayısı hakkında, bkz. P. Schreiner, 'Untersuchungen zu den Niederlassungen westlicher Kaufleute im byzantinischen Reich des 11. Und 12. Jahrhunderts', *BF*, VII (1979), 175-91, özellikle 182-4. Lilie, *Handel und Politik*, ss.290-3; Angold, *Byzantine Empire*, s.196.

sınırını oluşturan Yahudi ya da Hebraica Kapısı. Surun iç tarafında, ona paralel uzanan sokağın her iki yanında evler ve dükkânlar vardı. Embolum, yani iş merkezi muhtemelen Yahudi Kapısı'nın yakınındaydı; ayrıca *Doge*'nin, 1107'de Grado Patrikliği'nin sorumluluğuna verdiği ve Venedik tacirlerinin ağırlık ve uzunluk standartlarını barındıran Aziz Akindynos başta olmak üzere, bu alanda bir dizi kilise de yer alıyordu.[8]

Manuel'in 1148 tarihli fermanı, Venediklilerin ikamet etmelerine izin verilen semtin sınırlarını yeniden belirledi ve bu belgenin metninde kaydedildi. Manuel bu sınırları kuzeyde Vigla Kapısı'nın ötesine, öteki uçta Yahudi Kapısı'nın ötesine, ta Aziz Markos Kapısı'na dek genişletmişti. Belgede adı verilen bina ve kiliselerin birçoğu şimdi belirlenememektedir. Ama Venedikliler'in edindiği dördüncü iskelenin Scala Sancti Marciani diye adlandırıldığı anlaşılmaktadır.[9] Manuel, Konstantinopolis'te ve imparatorluğunun öteki kentlerinde artan Venedik nüfusuna tahsisat vermeye hazırdı. Ama onlar da yasal konumlarını ve yükümlülüklerini bilmeliydiler. Venedikliler'i iki kategoriye bölüyordu: Latince *burgenses* yani şehirli unvanı verdiği sürekli sakinler ile geçici olarak burada bulunanlar. İlk kategoridekiler, fermanın şartları uyarınca yükümlü oldukları üzere, İmparator'un hizmetkârları olarak hareket edeceklerine dair bir yemin etmek şartıyla, yurttaşlık hak ve ödevlerine sahiplerdi.[10] On üç Venedik gemisinin 'imparatorun hizmetinde' olduğundan söz eden 1150 tarihli bir belgeden, hâlâ bir çeşit karşılıklı yükümlülük olduğu anlaşılmaktadır.[11] Ama Konstantinopolis'teki Venedikliler, davranışlarıyla Bizanslılar'ı kendilerinden gittikçe soğutmaya devam ettiler. Kinnamos, denizci bir halkın tüm kötü özelliklerini taşıdıklarını belirterek, onları ahlaken rezil, kaba ve güvenilmez sıfatlarıyla tanımlar. Zenginlikleri onların hırslarını ve küstahlıklarını besliyordu. Aralarında İmparator'un akrabalarının da yer aldığı birçok Yunan soylusuna kötü davranıyor ve saldırıyorlardı. Bazıları Yunan kadınlarıyla birlikte oturuyor ve kendilerine tahsis edilen Venedik semtinin sınırları dışındaki evlerde yaşıyorlardı. İmparator'un onları tek bir kesim içinde sınırlama çabalarının ne derece etkili olduğu kuşkuluydu.[12]

8 Brown, 'Venetian Quarter', 74-80; A.-M. Schneider, *Mauern und Tore am goldenen Horn zu Konstantinopel*, Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 5 (Göttingen, 1950), ss.65-107; R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, 2.baskı (Paris, 1964), ss.247-9. Karş. Heyd, *Commerce*, I, ss.247-52, 260-1; F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, 193 (Paris, 1959), s.46.

9 Maltézou, 'Il quartiere veneziano', 34-5.

10 Kinnamos, s.282. Heyd, *Commerce*, I, ss.200-2; S. Borsari, 'Il commercio veneziano nell' impero bizantino nel XII secolo', *RSI*, LXXVI (1964), 982-1011, özellikle 997-9; Schreiner, 'Untersuchungen', 188-9; Lilie, *Handel und Politik*, ss.297-300.

11 *San Giorgio Maggiore*, II, no. 240, ss.479-82 (Ekim 1151).

12 Kinnamos, ss.280-2; Niketas Khoniates, s.171.

Venedik varlığının en çok hissedildiği ve en çok rahatsızlık yarattığı yer Konstantinopolis idi. Ama daha pek çok eyalette daha küçük Venedik kolonileri ve ticaret istasyonları vardı. I. Aleksios onlara Yunanistan ve Küçük Asya'daki Bizans limanlarında serbestçe ticaret yapma hakkı vermişti. II. İoannes bu bölgeyi Girit ve Kıbrıs adalarına dek genişletmişti. Önceki imtiyazlar, Mısır'la ticareti kolaylaştırdı; ikincisi ise halihazırda Suriye ve Filistin'de elde ettiği pazarlara gidiş ve dönüş güzergâhında Venedik'e yeni bir atlama taşı verdi. II. İoannes belki farkında olmadan Venedik'in önüne Doğu Akdeniz'de neredeyse sınırsız ve son derece imtiyazlı bir ticaret ve kâr kapısı açmıştı. Buna ek olarak, Bizans tüccarlarının Venedikliler'le yaptıkları işlerde ödenecek *kommerkion*'u kaldırmakla, Venedik'le ticareti kendi halkı için de çok çekici bir şekle dönüştürmüştü. Oğlu Manuel, müthiş genişlemiş bir ticaret hacmi ve trafiği ile bu ticarete girmiş geniş insan topluluğunun yarattığı sorunlarla boğuşmak zorunda kaldı. Onikinci yüzyılın ilk yıllarında, Konstantinopolis'in Venedik'le ticareti özel sermayenin küçük yatırımlarıyla yürütülen öncü niteliğindeki girişimler biçimindeydi ve düzensizdi. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Manuel'in hükümranlığında bu ticaret daha iyi örgütlenmiş, Venedik şirketleri ve Bizans mülkünde daha büyük yatırımlarla desteklenir hale gelmişti; genellikle kullanılan para, Bizans altın sikkesi olan *hyperpyron*'du. Bizans ekonomisi bu gelişmeden açıkça etkilendi, ama tümüyle olumsuz anlamda değil. Onikinci yüzyılda, imparatorluk neredeyse kendi kendine yeterli durumdaydı. Konstantinopolis'in yabancı ülkelerden ithalat ihtiyacı çok az olmakla birlikte, İtalyan gemilerinin batıdan yünlü kumaş, metal ve Dalmaçya kerestesinin yanı sıra, doğudan aldıkları baharat gibi lüks malları getirdikleri oluyordu. Bizans'ın zengin aristokrasisi ticaretten nefret eder görünüyordu. Paralarını toprağa yatırmayı tercih ediyorlardı. Yabancılarla ticaret yapmak için dışarılara gitmek yerine, tüccarların onlara gelmesini ve kentlerinin refahına katkıda bulunmasını bekliyorlardı. Venedikliler onikinci yüzyılda bu beklentiyi kesinlikle yerine getirdi; Yunanlılar arasında kıskançlık ve kuşku uyandırmalarının nedeni de, kısmen bu kadar girişimci ruhlu olmaları ve bu kadar başarı kazanmaları oldu.

Konstantinopolis'in dışında, Venedik ticaret kaleleri görece küçük ve daha deneyseldi. Gene de, onikinci yüzyılda Venedik girişimcileri işlerini genişletmeye ve mülk almaya külliyetli miktarlarda sermaye yatırdılar. Yerleşim kalıpları, Kudüs Krallığı'nda öğrenmiş olduklarına benzerdi: Bir sokak, bir kilise, bir han ve belki bir de fırın, tipik bir Venedik semtini oluşturuyordu. Venedikler kara ticaretiyle daha az ilgilendiklerinden, yerleşimlerin çoğu deniz kıyısında ya da kıyıya yakın yerlerdeydi. Bu yerleşimler, doğuda Laodikeia ve Antiokheia'dan, batıda Arnavutluk'taki Durazzo ve Valona'ya ve Korfu Adası'na dek uzanan etkileyici bir liste oluşturuyordu. Yunan yarımadasında, Aitolia'daki Vonitsa'dan, Peloponisos'un güneybatı ucundaki Modon ve Koroneia'dan (Methoni ve Koroni), Nafplion, Korinthos, Thebai, Atina, Euboia (Eğriboz) ve

Thessalonica'dan (Selanik) söz ediliyordu. Konstantinopolis'in daha yakınında, Trakya'da, Venedikliler'in en çok Abydos, Raidestos, Apros, Herakleia ve Selymbria'nın yanı sıra, içeride yer alan Hadrianopolis (Edirne) kentine gidip gelmeleri bekleniyordu. Raidestos'ta (Rodosta, Tekirdağ), bir hanı ve bahçesi olan, 1157'de Venedik'teki San Giorgio Maggiore Manastırı'na verilen bir Venedik kilisesinden başka, tüccarların ağırlık ve uzunluk ölçülerini barındıran bir de manastır vardı. Gel gelelim, öteki yerlerin birçoğu Venedik gemilerince ender olarak ziyaret ediliyordu ve onikinci yüzyılda ancak pek azı Venedikli sakinleri ve aracıları barındırıyordu. Anadolu'daki, Smyrna (İzmir) ve Adramyttion (Edremit) dışındaki Bizans limanları bu dönemde ender olarak ilgi çekiyordu. İtalyan tüccarlar Yunanistan ve Balkan yarımadası pazarlarında daha çok iş yapıyorlardı.[13]

Adriyatik kıyısındaki Durazzo, Venedik ile Ege Denizi arasındaki yolun yarısında yer alması itibariyle çok önemliydi ve burada Venedikliler'in, I. Aleksios tarafından tahsis edilen, kendilerine ait bir kiliseleri vardı. Nedense Venedikli tüccarlar Thessalonica'yı ihmal etmişlerdi. Gel gelelim, Korinthos ve Thebai, onikinci yüzyılda Venedik kolonilerine sahip olmakla tanınır. Thebai iç kesimde yer alıyordu ama, Hellas adlı Bizans eyaletinin merkeziydi ve deniz kıyısında bulunan Korinthos'tan pek uzak sayılmazdı. Gelişen bir ticaret kenti olmasının yanı sıra, 1147'de kente akın yapan Normanlar'ın da çok kârlı olduğunu gördükleri bir ipek sanayiinin de merkeziydi. Venedik tüccarlarının kimi zaman batıya ipek taşıdıkları da oluyordu. Ama kural olarak ticaretini yaptıkları mallar yağ ve şarap, tahıl, keten ve pamuk gibi daha alçakgönüllü ve hantal mallardı. Onlarınki, lüks emtiadan ziyade hacimli mallar taşımaya dayanan kargo ticaretiydi. Bu bakımdan, Tesalya'daki Volos Körfezi'nde bulunan, 1082 Antlaşması'nda adı geçen Demetrias özel bir öneme sahipti. Venedikliler bu kenti, yakınındaki ticaret limanı olan ve görünüşe göre onu gölgede bırakan Halmyros'tan dolayı tanıyorlardı. Onikinci yüzyıla gelindiğinde, Halmyros'ta birden fazla kilisesi bulunan bir Venedik semti vardı. Kentte bir Pisa kolonisi de bulunuyordu; Cenevizliler de burada ticaret yapıyorlardı; hızla büyüyen bir Yahudi kolonisi de mevcuttu. Halmyros, iki geniş ve korunaklı limanıyla, Tesalya Ovası'nın tüm ürünlerinin ana ihracat merkezi olduğu için gelişmişti. Venedikliler bu kenti, Konstantinopolis, Durazzo ve belki de Korinthos'tan sonra en değerli pazarlarından biri olarak kabul ediyorlardı.[14]

13 Raidestos: *TTh*, no. XLVII, ss.103-5 (1145); no. XLIX, ss.107-9 (1147); no. LVIII, ss.137-9 (1157). *San Giorgio Maggiore*, II, no. 276, ss.533-4 (1157). Venedikliler'in Smyrna ile ilişkileri: Morozzo della Rocca ve Lombardo, *Documenti*, I, no. 122, 131 (1156 ve 1158) (bundan sonra Morozzo-Lombardo diye anılacak).

14 Heyd, *Commerce*, ss.242-7. Halmyros hakkında, bkz. J. Koder ve F. Hild, *Hellas und Thessalia*, Tabula Imperii Byzantini, I (Viyana, 1976), ss.170-1.

İmparatorluk içinde kendi mülklerine sahip olsalar bile, Venedikliler Bizans yasalarına tabiydi. Konstantinopolis'te bile, kendilerine özgü bir yöneticileri ya da yargıçları olmasına izin verilmiyordu. Semtlerinde yasa ve düzenin korunması konusunda yerel Bizans yetkililerine karşı sorumluydular, yerli Yunan sakinlerden daha az ya da çok özerkliğe sahip değillerdi. Ayrıca, İmparator'un sadık hizmetkârları olmak zorundaydılar; burada yalnızca onun inayetiyle bulundukları ve gerekirse ona askeri hizmet vermekle yükümlü oldukları gerçeğini asla unutmamaları gerekiyordu. Konstantinopolis'in Venedikli sakinlerine ya da tacirlerine uygulanan kısıtlama ve yükümlülükler, kendi işlerini kendilerinin yürütmesine izin verildiği Haçlı devletlerinde yoktu; bu kısıtlamalar her ne kadar imparatorluktaki tüm Latinler'e aynı şekilde uygulansa da, Konstantinopolis'teki büyük ve müreffeh Venedik topluluğuna gittikçe daha sevimsiz görünüyor olmalıydı. Yunanlılar'ı horgören bazı Venedikliler, onların yasalarına tabi olmaları ve onların yargıçlarınca yargılanmaları zorunluluğunu anlamsız buluyorlardı. Gel gelelim birçoğu, İmparator ve onun memurlarının hizmetindeymiş gibi görünmekten hoşnuttu. Onun kentinde ve imparatorluğunda serbestçe ticaret yapma haklarının bir sonucu olarak önlerine serilen zengin kârlarına karşılık ödemeleri gereken hoşgörülebilir bir bedeldi bu.[15]

İmparator Manuel'in, İtalya'daki Norman Krallığı'nı istila etmek üzere doğu ve batı güçlerinin koalisyonuna yönelik tasarısı, Korfu'daki olaydan sonra pek az ilerlemişti. İmparatorun kendisi, Sırbistan ve Macaristan'daki ayaklanmaların bastırılmasıyla uğraşıyordu. Müttefiki olan Germen İmparatoru III. Konrad 1152'de öldü; halefi I. Friedrich Barbarossa, Bizans'ın dostu olmadığını, İtalya'daki Bizans çıkarlarını desteklemeyeceğini kısa zamanda ortaya koydu. Bununla birlikte, 1154'te Sicilya Kralı II. Ruggero öldüğünde, Manuel, Germen imparatoru desteklesin ya da desteklemesin, tasarısını hayata geçirmek için en uygun zamanın bu olduğuna karar verdi. 1155'te, Ancona'ya bir donanma gönderdi ve Normanlar'a karşı Bizans saldırısı buradan başlatıldı. İlk etapta tam bir başarı kazandı. Yıl sona ermeden Bari geri alındı ve Apulia'nın büyük bölümü Bizans ordusunca işgal edildi. Fakat yeni Norman Kralı I. Guglielmo kuvvetlerini saldırıya geçirince, bu başarının geçici olduğu ortaya çıktı. 1156'da, Bizanslılar'ı Brindisi'de yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl, Friedrich Barbarossa'nın birlikleri Ancona'yı kuşattı. Manuel'in amacı bu idiyse, İtalya'daki Bizans egemenliğini yeniden kurma çabası boşa çıkarılmıştı. 1158'de, I. Guglielmo'yla imzaladığı antlaşmada, onun kraliyet unvanını ve Güney İtalya ve Sicilya'daki Norman Krallığı iddiasını tanımak zorunda kaldı. Bir zafer kazanabilecek sayıya asla ulaşamamış olan Bizans birlikleri İtalya'dan geri çekildi.[16]

---

15 Niketas Khoniates, s.173, satır 16, Venedikliler'i Bizanslılar'la 'eşit yurttaşlar' (*isopolitai*) olarak betimler. Karş., Heyd, *Commerce*, I, ss.255-8; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.45-6.

16 Kinnamos, ss.170-2; Niketas Khoniates, ss.91-9; *DR*, II, no. 1396, 1417, 1420. Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.377-81; Lilie, *Handel und Politik*, ss.444-5. Niketas (s. 91), İmparator'un Venedik'teki sefer için paralı askerler topladığını söyler.

Sahne değişmişti. Yeni bir ittifak kalıbı doğuyordu. Manuel ve Guglielmo arasındaki antlaşma, babası Normanlar'a karşı Bizans'ın müttefiki olan Friedrich Barbarossa'ya karşı yapılmıştı. Friedrich, kendi statüsünü Romalılar'ın tek imparatoru varsayan bir üstünlük anlayışına sahipti. Horgörüyle Yunanlılar'ın Kralı diye hitap ettiği Manuel'in, apaçık Batı İmparatorluğu'nun bir parçası olan İtalya'daki işlere karışabileceği düşüncesinden tedirgin oluyordu. Venedikliler de, Manuel'in hareket tarzından rahatsızdılar. Geleceği görmüşlerdi; bu yüzden Normanlar ve Barbarossa ile kendi düzenlemelerini yapmışlardı. 1154'te, uzun pazarlıkların ardından, *Doge* Domenico Morosini, I. Guglielmo'yla bir anlaşmaya varmıştı. Venedikli tüccarlara Güney İtalya ve Sicilya'da ayrıcalıklar verilmişti; bu arada Normanlar, Ragusa'dan (Dubrovnik) batıya doğru çizilen bir hattın üstünden başlayarak Adriyatik Denizi'ni, saldırı ya da müdahaleye karşı güvence altına alınmış bir Venedik alanı ilan etmişlerdi. Bunun yanı sıra, *Doge*, Germen İmparatoru'yla bir Venedik antlaşmasının yenilenmesini de sağlamıştı.[17] Böylelikle Venedik tarafsızlığını ortaya koymuştu. İmparator Manuel, hiç de dostça olmayan bu davranışla ihanete uğradığını hissetti. Oysa İtalya'daki birliklerine yardım göndermek konusunda, Venedikliler'in her zamanki hizmetlerine güvenebileceğini düşünmüştü. Kesinlikle bunu yapmayacakları açığa çıktığında, Manuel, İtalya'nın önemli diğer iki kıyı cumhuriyeti ve onların rakibi olan Pisa ve Cenova'ya yanaştı. 1149'da, Normanlar'a karşı tasarladığı seferi desteklemelerini istemek için elçilerini göndermişti. Pisalılar pek oralı olmamıştı. Fakat Cenevizliler daha çok ilgilenmişlerdi. 1155 Güzü'nde, Bizans ve Cenova arasında bir dostluk antlaşması imzalandı. Cenevizliler'in Konstantinopolis'te ticaret imtiyazları vaadiyle ilk kez ödüllendirilmeleriydi bu. Ne var ki onların da güvenilmez müttefikler olduğu ortaya çıktı; çünkü ertesi yıl, Sicilya Kralı Guglielmo'yla da bir ticaret antlaşması yaptılar.[18] Manuel'in batıda olup bitenlere istediği ölçüde nüfuz etme konusunda güçlü olmadığı görülüyordu. Gel gelelim, başarısızlıkları doğudaki zaferiyle dengelendi. Çok uzun zamandır süregiden Antiokheia Prensliği sorununu çözmek Manuel'e düştü. 1159'da, Antiokheia'nın Latin prensi Renaud de Chatillon kendisine boyun eğdi ve Manuel kente törensel bir giriş yaptı. Bu tören, Bizans İmparatoru'nun artık yalnız Antiokheia'nın değil, doğudaki Haçlı devletlerinin geri kalanlarının dostu ve koruyucusu olan Kudüs Krallığı'nın da hükümdarı olduğu gerçeğini simgeliyordu. Bizans ile Haçlılar arasındaki ilişkilerin değişen niteliği, Manuel'in, ilk karısının 1160'daki ölümünden

17 Dandolo, ss.245-6. 1154 Venedik-Norman Antlaşması, 1175'teki benzer bir antlaşmada yer alır. *TTh*, I, no. LXVI, s.174. Kretschmayr, I, ss.236-41, 432.

18 *DR*, II, no. 1376 (1149), 1401, 1402 (1155). Heyd, *Commerce*, I, ss.202-4. Manuel'in Pisa'ya verdiği Temmuz 1155 tarihli ve *DR*, II, no. 1400'de yer alan ferman, bir yanlış anlamaya dayanır. Karş. Lilie, *Handel und Politik*, s.420 no. 89.

sonra, merhum Raymond de Poitiers'nin kızı Antiokheia'lı Maria ile yaptığı evlilikte de kendini gösterdi.[19]

Tüm o elçilik heyetlerinin gidip gelişi ve diplomaside ortaya çıkan değişikliklerde, Venedikliler Konstantinopolis'teki ticaretlerini sürdürdüler. 1158'de Venedik, doğudaki tüm yurttaşlarına eşyalarını toplayıp ülkelerine dönme çağrısı yaptı. Macaristan'a karşı savaşta herkese ihtiyaç vardı. Birçoğu çağrıya yanıt vermedi. Konstantinopolis'te işler çok iyiydi.[20] Başka ellere terk etme riskini artıracak bir kesintiye uğratılamazdı. Venedikliler artık rakipsiz değillerdi. İmparator'un Pisa ve Cenova'ya yönelik girişimleri, öteki İtalyan tüccarları da bu pazara girmeye yüreklendirmişti. Pisalılar yaklaşık elli yıldır yasal olarak Konstantinopolis'e yerleşmiş durumdaydı. Gel gelelim, Cenevizliler'in yetkililerle resmi bir antlaşmaları yoktu. İmparator onlarla 1155'te bir antlaşma imzalamış, ama Cenevizliler'in haklarını ve kentteki semtlerini resmi olarak tanımlayan bir ferman çıkarmamıştı. Bununla birlikte, beş yıl sonra, Konstantinopolis'te 300 kadar Ceneviz tüccarı vardı. Buradaki varlıkları özellikle Pisalılar'ı kızdırıyordu. 1162'de, yaklaşık bin kadar Pisalı, Ceneviz kolonisine saldırdılar. Cenevizliler'ce püskürtüldüler ama birkaç gün sonra, Venedikliler ve Yunanlılar'dan oluşan bir kalabalığın da desteğiyle yeniden saldırdılar. Ceneviz mülklerine büyük zarar verildi ve bir kişi öldü. Konstantinopolis'te rakip İtalyan tüccarları arasında kaydedilen ilk, ama kesinlikle son olmayacak bir sokak kavgasıydı bu. Hiçbir imparator, kentindeki yasa ve düzenin bu şekilde ihlaline izin veremezdi. Cenevizliler ve Pisalılar aynı şekilde kent dışına çıkarıldılar. Venedikliler olayda önemsiz bir rol oynamışlardı; rakiplerinin cezalandırıldığını görmenin onları hoşnut ettiğine kuşku yoktu. Ama ceza sırasının onlara gelmesi çok sürmedi. O zamana değin, Konstantinopolis'teki yabancı ticaret üzerinde tekel kurma fırsatını değerlendirdiler.[21]

Venedik'in tarafsızlığını ve bağımsızlığını korumak için, *Doge* doğu ve batı imparatorlukları ile güneydeki Norman Krallığı arasındaki tehlikeli sığlıklardan geçen çok güç bir güzergâhta ilerlemek zorundaydı. Bundan başka, Dalmaçya kıyısına yönelik, Macar Kralı'ndan gelen sürekli bir tehdit söz konusuydu. Ama Venedikliler'i en çok korkutan Friedrich Barbarossa'nın İtalya'nın kuzeyindeki etkinlikleriydi, çünkü onun papalık konusundaki iddiasına karşılık rakibini destekleme gözüpekliğini göstermişlerdi. *Doge* o kadar kaygılanmıştı ki, İmparator Manuel'den harekete geçmesini istedi. Gizlice parasal destek verilen halkı imparatora bağlı olan Ancona'da Bizans

19 Chalandon, Les Comnènes, II, ss.219, 224, 522-3; Runciman, *Crusades*, II, 345-61; Angold, *Byzantine Empire*, ss.184-6.

20 Morozzo-Lombardo, I, no. 143.

21 Caffaro, *Annali genovesi*, der. L.T. Belgrano, I (Cenova, 1890), ss.67-8. Heyd, *Commerce*, I, s.204; Lilie, *Handel und Politik*, ss.456-9.

nüfuzu hâlâ güçlüydü. Kinnamos'un anlatısına göre, *Doge*, kendilerini koruması halinde, Kuzey İtalya'nın tüm diğer kentlerinin Manuel'e boyun eğmesini sağlayacaktı. Manuel'in temsilcileri zaten bu kentlerin çoğunun bağlılığını elde etmek için çalışıyordu. Manuel, 1165 Baharı'nda Venedik'e gizli bir heyet göndererek yanıt verdi. Heyetin lideri olan Nikephoros Khalouphes, akıllıca davranarak kendisine Durazzo'da emanet edilen paranın çoğunu bırakmakla birlikte, Venedik'te Bizans yanlısı bir hizbe parasal destek vermeye hazırlanıyordu. Barbarossa'ya karşı duyulan korku o derecedeydi ki, Venedikliler İmparator'la işbirliğine girmeye hazır olduklarını bildirip, bu amaç için 100 gemilik bir donanma hazırlayacaklarına söz verdiler. Sonunda Kuzey İtalya'da Friedrich Barbarossa'nın gücünü kıracak olan Lombardia Kentler Birliği'nin çekirdeğini oluşturdu bu.[22]

Venedikliler'in tutumu iki yıl sonra tümüyle değişti. Beş yılı aşkın bir süredir Venedik, Dalmaçya kıyısındaki kentlerin hâkimiyeti konusunda Macaristan'la savaş halindeydi. İmparator Manuel, Macaristan'a karşı seferinde Venedik desteğine dayanmıştı. 1167'de, kesin bir zafer kazandı. Macar Kralı III. İstvan tüm toprak taleplerinden vazgeçmek ve Dalmaçya ile Hırvatistan'ın Bizans egemenliğine dahil olduğu gerçeğini kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle Bizans İmparatorluğu ansızın Venedik'in kapı komşusuna dönüşüvermişti. Normanlar'ın bir Venedik alanı olarak saygı göstermeyi kabul ettikleri Kuzey Adriyatik, artık Bizanslılar'la doluydu. Aynı yılın Aralık ayında, Venedik'e Konstantinopolis'ten bir başka heyet geldi. Üç elçi, 'her zamanki yardım' olarak tanımladıkları bir donanma istedi. Kendilerine baştan savma muamele edildi. Birkaç gün sonra *Doge*, eski düşmanı Macaristan'a dostluk elini sunarak, hoşnutsuzluğunu ve bağımsızlığını gösterdi. İki oğlu Macaristan prensesleriyle evleneceklerdi. Niyeti açıkça, İmparator'un işini bozmak ve Dalmaçya'dan Bizanslılar'ı atması için Macar Kralı'na yardım etmekti. Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerin bundan daha kötü olduğu çok enderdi.[23]

Dandolo, *Doge* Vitale Michiel'in, Bizans'la ticarete ambargo koyduğunu aktarır. Bunu yapmışsa bile, on yıl önce ülkeye geri dönmeleri için doğudaki tüm Venedikliler'e yapılan çağrı kadar etkisiz olmuştu. Belgesel kanıtlar, Bizans dünyasındaki Venedik ticaretinin hiç 1167 ile 1170 arasındaki kadar canlı olmadığını düşündürecek niteliktedir. Bu yıllar, 1162 yılında yaptıkları hatadan ötürü İmparator'un Pisalılar'la Cenevizliler'i henüz affetmemiş olduğu yıllardı. Fırtınanın patlak vermesi 1170'te oldu. Mayıs ayında, İmparator insafa geldi ve Cenevizliler'e ticaret haklarını ve Konstantinopolis'te kendi-

22 Kinnamos, s.228, 229-31; 237; *DR*, II, no. 1464. Chalandon, *Les Comnènes*, II, s.481, 572-3.

23 *Annales Venetici breves*, s.71; Dandolo, s.249; *DR*, II, no. 1475, 1479. Kretschmayr, I, ss.253-4; Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.488-90, 585-6; Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, ss.257-60; Lilie, *Handel und Politik*, ss.468-74.

lerine ait olacak bir semti tanıyan fermanı imzaladı. Temmuzda aynı ayrıcalıkları Pisalılar'a da verdi. Venedikliler'in kibrini kırmak ve bağımsızlıklarını azaltmak için bir bahane aradıysa bile, bu fırsatı veren Venedikliler'in kendisi oldu. Tekellerine yönelik bu tehditten deliye dönen Venedikliler, Konstantinopolis'te yeni kurulan Ceneviz semtine saldırdılar ve yağmaladılar, evleri yerle bir ettiler. İmparator, verdikleri hasarı tazmin etmelerini, Cenevizliler'in evlerini yeniden inşa etmelerini ve çalmış oldukları tüm malları yerine koymalarını emretti. Bu emre uymayı reddettiler ve babası II. İoannes'e yaptıkları gibi imparatorluğa karşı bir intikam baskını yapmakla tehdit ettiler.[24]

Kaynaklar bundan sonra olanlar konusunda farklı şeyler söylemektedir. İtalyan kronikleri, İmparator'un Konstantinopolis'teki Venedik varlıklarını dondurduğunu ve paralarına el koyarken, *Doge*'nin uyruklarının kentte ticaret yapmalarına artık izin vermediğini, çoğunun da ülkelerine döndüğünü belirtir. Böylece Bizans büyük ölçüde yoksullaşmıştı. İmparator hatasını anladı ve Venedik'e elçiler yolladı ve Bizans ticaretinde güvenli bir tekel sözü vererek onları geri çağırdı. *Doge* ikna oldu ve ticari ilişkiler yeniden başladı; çok geçmeden beraberlerinde çok miktarda malla birlikte 20 bin Venedikli Bizans topraklarına geri döndü. Sebastiano Ziani ve Orio Mastropiero, yeniden canlanan Venedik semtine nezaret etmek üzere *Doge*'nin temsilcileri olarak Konstantinopolis'e gönderildiler. Gel gelelim İmparator'un fikir değiştirmesi, ağır bir şekilde cezalandırmak amacıyla çok sayıda masum Venedikli'yi kentine çekmek için çevirdiği bir dolaptan ibaretti. Bu öyküde pek çok hata vardır. *Doge*'nin, imparatorluktaki tüm Venedikliler'i boşalttırıp, Ceneviz semtinin kurulduğu Mayıs 1170 ile Manuel'in onlara karşı eyleme geçtiği Mart 1171 arasındaki birkaç ay içinde 20 bin kişiyi tekrar göndermesi olanaksızdır. 20 bin gibi yuvarlak bir rakam da inandırıcı sayılmaz.

Olayların Yunan versiyonu ise daha doğrudandır ve beklenebileceği gibi, İmparator'dan yanadır. Gene de, saygısız Venedikliler'i cezalandırmak için dikkatle ve gizlice bir plan hazırladığını gizlemez. Konstantinopolis ile tüm eyaletlerdeki ajanları bu plandan haberdardır; bu planın gizli kalabilmesi Bizans'ın yönetsel etkinliği ve güvenliği konusunda çok şey ifade etmektedir. Belirlenen gün olan 12 Mart 1171'de, plan imparatorluğun dört bir köşesinde yürürlüğe konuldu. Tüm Venedikliler, Konstantinopolis'te ve başka yerlerde, tam tamına aynı anda yakalandı. Hapishaneler doldu taştı. Sayıları, yalnızca başkentte 10 bini geçiyordu. Bazıları manastırlara kapatıldı. Fakat kalabalık o kadar büyüktü ki, bazıları birkaç gün sonra şartlı salıverildiler.

24 Kinnamos, s.282; *Historia Ducum Veneticorum*, s.78; Dandolo, ss.249, 250; *DR*, II, no. 1488 (Ekim 1169), 1495, 1497, 1498, 1499 (Mayıs ve Ekim 1170). Heyd, *Commerce*, I, ss.205-14; Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.586-8; Borsari, 'Il commercio veneziano', 1003; Angold, *Byzantine Empire*, ss.200-1.

Bunlardan biri, zenginliğini ve nüfuzunu kendisiyle birkaç sığınmacının Altın Boynuz'dan gece kaçmalarını sağlayacak bir gemiye binmek için kullanan ünlü bir tacir olan Romano Mairano idi. Bir Bizans devriyesi onları farketti ve Abydos yakınında yaklaşarak gemilerini ateşe ver-meye çalıştı. Ama Venedikliler alevleri savuşturmayı, peşlerindeki Bizanslılar' dan kaçmayı ve Akka'ya ulaşmayı başardılar. Çok şanslıydılar. Öteki Venedik gemileri, açık denizdeki imparatorluk donanması tarafından yakalandılar. Eyaletlerde tüm Venedik sakinleri ve tüccarları derdest edildiler ve mallarına el kondu. İmparator'un askerleri sadece Halmyros'ta ödevlerini doğru dürüst yerine getiremediler. Yirmi Venedik gemisi kaçmayı başardı; Venedik'e dönüp yoldaşlarının talihsizliklerinin tüm hikâyesini anlatan da Halmyros'tan kaçabilen bu mülteciler oldu.[25]

Kendilerini oyuna getiren hilebaz Yunanlılar'dan intikam alma arzusu ve çığlığı derhal Venedik sokaklarına yayıldı. Devlet ya da dış politikaya ilişkin hiçbir düşünce, yurttaşlarının özgürlüğü ile mal ve mülklerinin kurtarılmasının önüne geçmemeliydi. Tersanedeki işçiler bir donanma hazırlamak için yüz gün boyunca çalıştılar ve Eylül sonunda yüz kadırga ile daha küçük yirmi gemi, bizzat *Doge* Vitale Michiel'in kumandasında Venedik'ten yelken açtı. Amacı, pek de açık değil gibi görünmektedir. Belki, tıpkı söylenene bakılırsa Domenico Michiel'in yarım yüzyıl önce Manuel'in babasının dehşete kapılmasına yol açtığı gibi, o da İmparator Manuel'i korkutarak pişman etmeyi düşünmüştü. Dosdoğru Konstantinopolis'e saldırmayı hedeflemiş olması çok zordur. Bir başlangıç olarak, çok yakın geçmişte Bizans İmparatorluğu'nun ele geçirdiği Dalmaçya kıyılarında Aziz Markos'un bayrağını dalgalandırarak, halkının kırılan gururunun bir bölümünü onardı. Zadar ve diğer kentler, Venedik egemenliğini kabul ettiler. Ragusa'ya, zorbalıkla boyun eğdirildi. Donanma ardından Eğriboz'a hareket etti ve adanın başkenti olan Khalkis'e saldırdı. Buradaki Bizans kumandanı, Venedikliler'in direngenliğiyle şaşkınlığa uğradı ve bir af çıkarmak için imparatorla iyi ilişkilerini kullanma teklifinde bulundu. *Doge* bunun üzerine adamlarından ikisini görüşmeler için Konstantinopolis'e gönderdi, bu arada kendisi de donanmasını Sakız Adası'na götürdü; Venedikliler, Bizans birlikleriyle girdikleri bu çatışmaların ardından kışı Sakız'da geçirdiler.

25 Kinnamos, ss.282-3; Niketas Khoniates, ss.171-2; *Annales Venetici breves*, s.72; *Historia Ducum Veneticorum*, s.78; Dandolo, s.250; Martin da Canal, *Les Estoires de Venise*, der. A. Limentani, Civiltà Veneziana, Fonti e Testi, XII, serie terza (Floransa, 1972), ss.39-40; *Cronaca di Marco*, *ASI*, VIII içinde (1845), 260; *TTh*, I, s.168; *DR*, II, no. 1500. E. Besta, 'La cattura dei Veneziani in oriente per ordine dell' imperatore Emanuele Comneno e le sue conseguenze nella politica interna ed esterna del commune di Venezia', *Antologia Veneta*, I, 1-2 içinde (1900), ss.35-46, 111-23; J. Danstrup, 'Manuel I's coup against Genoa and Venice in the light of Byzantine commercial policy', *Classica et Mediaevalia*, X (1948), 195-219; Heyd, *Commerce*, I, ss. 214-18; Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.587-8; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.51-2. Romano Mairano hakkında, bkz. aşağıda 7. bölüm, s.99-101.

Burası, bir yandan gelişmeleri beklerken bir yandan da Bizans topraklarına korsan akınları düzenlemek açısından son derece elverişli bir merkezdi. İki elçi Sakız'daki donanmaya katıldıkları zaman, beraberlerinde muhtemelen Venedik güçlerinin çapı ve durumu hakkında casusluk ederek dönüşünde rapor verecek bir Bizans yöneticisini getirdiler. Elçiler, zaman kazanmaya çalışan İmparator'un huzuruna çıkamamışlardı. Ama temsilcisi, bir başka elçilik heyetinin gönderilmesinin daha iyi bir sonuç verebileceğini söyledi. Bu öneri kabul edildi ve iki Venedik elçisi yeniden, yanlarına Yunanca bildiği anlaşılan Filippo Greco'yu da alarak, Konstantinopolis'e gittiler. Sakız'da kış iyi gitmedi. Venedik karargâhında salgınlar başladı. İmparator'un ajanlarının yöredeki şarapları ve suları zehirlediği rivayet ediliyordu. Bini aşkın asker ve denizcinin birkaç gün içinde öldüğü söylenir. Baharda *Doge* Sakız'dan ayrılarak, Panagia Adası'na yola koyuldu. Yunanlı bir hain, Bizans donanması ve ordusunun yaklaşmakta olduğu konusunda onları uyarmıştı. Tam zamanında kaçtılar; ama hastalık salgınını beraberlerinde Panagia'ya götürdüler. Orada Konstantinopolis'ten dönen ikinci elçilik heyeti, öncekinden daha fazla bir şey başaramadığı haberiyle geldi. Beraberlerinde gelen bir Bizans subayı, yeniden denemeleri gerektiğini söyledi ve üçüncü bir heyet yola koyuldu. İki üyesinden biri, sonradan *doge* olacak Enrico Dandolo'ydu. İmparator artık Venedik ordusuyla donanmasının durumu ve hastalıkla kırıldığı konusunda iyice bilgi edinmiş durumdaydı. Korkması için hiçbir neden yoktu ve oyalama taktiğiyle çok şey kazanmıştı. Panagia'dan denize açılan *Doge*, gemilerini -sanki vebayı üzerinden silkip atmak istercesine- önce Lesbos'a (Midilli), ardından Skyros'a götürdü. Konstantinopolis'e daha yakın olan Lemnos'a (Limni) gitmek istemişti. Ama adamlarının artık canına tak etmişti ve ülkeye dönmeye zorlandı; büyük armadasından geride kalanlar İmparator'un donanması tarafından kovalanarak defalarca saldırıya uğradı.

İmparator Manuel, ilk raundu kazanmıştı. Venedikliler'e kibirlerinin bedelini ödetmek konusunda kararlıydı. Tam zamanında gelen vebayla kırılmalarından hoşnut olduğuna kuşku yoktu; gene de, onların zehirlenmesini emrettiğine ilişkin suçlamaya şiddetle karşı koyuyordu. Enrico Dandolo'nun Konstantinopolis'teki misyonu sırasında bir sokak kavgasında yaralanması ve kısmen kör olması bir şansızlıktı. Çünkü bu kazanın suçu da İmparator'a yüklendi ve Dandolo bunu hiçbir zaman unutmadı. Manuel'in *Doge*'ye bir mesaj gönderdiği söylenir. Bu mesaj, Venedikliler'e karşı Bizans nefretini etkileyici bir şekilde anlatır:

> Milletiniz çok uzun zamandır çok budalaca hareket etmekte. Vaktiyle acınacak bir yoksulluğa gömülmüş, başıboş gezen serserilerdiniz. Sonra sinsi sinsi Roma İmparatorluğu'na sokuldunuz. Olanca küçümsemeyle davrandınız ve onu en kötü düşmanlarına teslim etmek için elinizden geleni yaptınız. Şimdi, meşru bir biçimde mahkûm edildiniz ve haklı olarak imparatorluktan sürüldünüz, küstahlığınızla ona savaş ilan ettiniz - vaktiyle adı bile anılmaya değer olmayan bir

halk olan sizler, sahip olduğunuz tüm saygınlığı Romalılar'a borçlu olan sizler; gücünüzün bizimkiyle boy ölçüşebileceğini sanmakla gülünç düşüyorsunuz. Çünkü Romalılar'la savaşmaya kalkan hiç kimse, yeryüzündeki en büyük güçler bile cezasız kalmaz.[26]

Vitale Michiel, yenilgiye uğratılmış donanmasıyla Mayıs 1172'de ülkesine döndüğü zaman hoş karşılanmadı. Venedik halkı, Yunanlılar'a karşı intikam ateşiyle yanıyordu. Heveslerini kursaklarında bırakmıştı. Gemileriyle Venedik'e vebayı da getirmişti. Kendi kentinin sokaklarında katledildi ve anısı lanetlendi. Pervasızca saldırmak yerine sabırlı bir diplomasiyle daha iyi bir sonuç alması mümkündü. Ama halkının istediği buydu ve başarısızlığa uğradığı zaman onu öldüren de halkından biri oldu.[27]

Yeni *doge*, Sebastiano Ziani (1172-8), Mayıs ayı bitmeden seçildi. İkinci bir armada hazırlamayacak kadar akıllıydı. Bunu karşılayacak parasal kaynağı da yoktu. Venedik, doğudaki en büyük gelir kaynaklarından birini yitiriyordu ve Konstantinopolis'teki mal varlıkları dondurulmuştu. Bundan başka, birçok Venedikli hâlâ tutsak olarak alıkonuyordu. Suriye ve Filistin'deki Hıristiyan kentleri ve İskenderiye'deki Müslümanlar'la yapılan ticaret kesintiye uğramamıştı. Ama hiçbir şey, Konstantinopolis'teki ve onca sermayenin yatırılmış olduğu Bizans dünyasındaki pazarların yitirilmesi kadar kötü olamazdı. Dahası, İmparator işi ne kadar uzun süre sürüncemede bırakırsa, imparatorluğunun bir başka saldırıya karşı savunmasını hazırlamak için o kadar zaman kazanacaktı. *Doge* ise, daha sinsi ve daha az saldırgan taktikler benimsedi. Ajanları Sırplar'ı Bizans egemenliğine karşı ayaklanmaya kışkırttı. 1173'te, Barbarossa'nın Bizans'a sadık kalan Ancona'yı kuşatmasına yardım etmek üzere gemilerini gönderdi.[28] Bir diplomatik çözüm konusunda tümüyle çaresiz değildi, ama Venedik'ten gelen elçileri kabul etmemek için sürekli bir mazeret bulan İmparator'la anlaşabilmesi çok güçtü. Konstantinopolis'e gönderilen iki yeni elçinin de eli boş dönmesinin ardından, *Doge*'nin sabrı taştı. Sicilya Kralı II. Guglielmo'yla, Venedik ve Normanlar arasındaki antlaşmayı yenilemek üzere pazarlıkları başlattı. Bu görüşmelerin amacı, Bizans İmparatoru'nu uyarmaktı; gene de İmparator'un olup bitenleri öğrenmesi için, bir başka elçilik heyeti Konstantinopolis'e gönderildi. O da hiçbir şey elde edemeden geri döndü. Bunun üzerine Venedikliler, Yunanlılar'ın buz gibi suskunluğunu, Normanlar'ın kendilerine kucak açmasıyla karşı karşıya getirdiler. Sicilya Kralı Guglielmo, Venedik elçi-

26 Kinnamos, s.285.

27 Kinnamos, ss.283-6; Niketas Khoniates, ss.172-3; *Historia Ducum Veneticorum*, s.80; Dandolo, ss.250-3; *Cronaca di Marco*, 260-1; *DR*, II, no. 1509, 1510. Kretschmayr, I, s.256; Heyd, *Commerce*, I, ss.218-9; Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.589-91; Cessi, *Storia*, I, ss.162-4; Lilie, *Handel und Politik*, ss.493-6.

28 A. Carile, 'Federico Barbarossa, i Veneziani e l'assedio di Ancona del 1173. Contributo alla storia politica e sociale della città nel secolo XII', *Studi veneziani*, XVI (1974), 3-31.

lerini hiç bekletmeksizin kabul etti. 1175'te *Doge* ile en az yirmi yıl sürecek bir barış antlaşması imzaladı; krallığında ticaret yapan Venedikli tacirlere imtiyazlar verdi. O zaman *Doge*, Venedik'te bekleyen İmparator'un elçilerine elveda deyip, onları efendilerine postaladı.[29]

Venedik ile Normanlar arasındaki antlaşma, fiilen 1154'te vardıkları antlaşmanın bir onayından öteye pek geçmiyordu. Gene de, Doğu ve Batı imparatorları üzerinde, Venedik'in kendine özgü düşünceleri ve dış politikası olan bağımsız bir güç olduğu izlenimini yaratması amaçlanıyordu. Manuel'in İtalya'daki işleri kendi çıkarına göre düzenlemek ve böylece Germen İmparatoru'nun yanı sıra Normanlar'ı küçük düşürmek şeklindeki büyük tasarısı suya düşmüştü. Tek başarısı, imparatorluğunu tecrit etmek olmuştu. Batılı güçler artık onu ciddiye almıyordu. Venedikliler, kendi çıkarlarına uygun düştüğü anda, onun iki rakibinden birini desteklemeye her an hazır olduklarını göstermişlerdi. Bu arada Cenevizliler, onun kendilerine vermiş olduğu imtiyazların yeniden gözden geçirilmesi, Konstantinopolis'teki semtlerinin genişletilmesi ve mülklerine Pisalılar ve Venedikliler'ce verilen hasarın ödenmesi için sızlanıp duruyorlardı. 1172'de ve 1174'te yeniden Cenova'dan gelen elçiler taleplerini İmparator'a sundular. Pisa ve Venedik'e karşı talep ettikleri tazminat toplamı 84 360 *nomismata*'ya ulaşıyordu.[30] Manuel, yavaş yavaş Venedikliler'le bir çeşit uzlaşmaya varması gerektiği kanısına sahip olmaya başladı. Binlerce Venedikli'yi daha fazla hapiste tutması artık mümkün değildi. Niketas Khoniates, İmparator'un, 1175'te Venedik ile Normanlar arasındaki yeni antlaşmayı öğrendiği zaman fikrini değiştirdiğini ileri sürer. Öte yandan Dandolo, Manuel'in hiçbir zaman pişman olmadığını ve onun ölümüne dek Venedikliler'in Bizans'taki saygınlıklarının iade edilmediğini söyler. Bağımsız Venedikli kanıtlar, bunun yanlış olduğunu göstermektedir. İşin gerçeği muhtemelen İmparator'un, Venedik'in Normanlar'la yaptığı antlaşmanın ışığında durumu bir kez daha gözden geçirmeye başladığıdır; 1179'daki antlaşmanın yapılabilmesinden önce de büyük bir olasılıkla Venedik mülkünün uğradığı hasar konusunda uzun ve zorlu pazarlıklar yapılmıştır. Venedik arşivlerindeki çeşitli ticari belgeler, Konstantinopolis'te hapsedilen Venedikli tacirlerin o yıl içinde serbest bırakıldığını doğrulamaktadır.[31]

Gel gelelim İmparator hâlâ ihtiyatla hareket etme eğilimindeydi. Yapmaya hazır olduğu tek jestin, Venedik tüccarlarının imparatorlarına dönmelerini

29 Niketas Khoniates, s.173; Dandolo, ss.260-1; *TTh*, I, no. LXIV, LXV, LXVI, ss.171-5; *DR*, II, no. 1511, 1512. Kretschmayr, I, ss.260-1, 465.

30 Chalandon, *Les Comnènes*, II, ss.582-4; Lilie, *Handel und Politik*, ss.497-504.

31 Niketas Khoniates, ss.173-4; *Historia Ducum Veneticorum, Supplementum*, ss.90, 92; Dandolo, s.266; Morozzo-Lombardo, I, no. 303, 305, 308, 311, 313, 314 (1179'un Mart ve Kasım ayları arasında); *DR*, II, no. 1532. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.52-3; Lilie, *Handel und Politik*, s.516.

sağlayacak kapıyı birazcık aralamak olduğu anlaşılıyordu. Hapishanelerden tümü birden çıkartılmadı; resmi bir antlaşma ya da eski imtiyazlarını yeniden tanıyan bir ferman çıkarmak gibi bir niyetinin de olmadığı anlaşılmaktadır. Tazminat ödeme sorunu, İmparator'un sabrını tüketmişe benzer. Venedikliler, 1171'de kaybettikleri gemi ve mülkleriyle, toplam 15 *kentenaria* ya da 1500 pound ağırlığında altın *hyperpyra*, yani 108 bin *nomismata*'ya eşdeğer bir kayba uğradıklarını düşünüyorlardı. Cenevizliler'in uğradıklarını iddia ettikleri kaybın iki katı kadardı bu; imparatorluktaki Venedik mülkünün çapına ilişkin bir fikir de verebilir. Manuel'in bunu ödemeyi kabul ettiğine ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Bizans ile Venedik arasındaki çitleri onarmanın pratik ayrıntılarını belirlemek, onun haleflerine kalacaktı. Ama aralarındaki ilişki, müttefikler, ortaklar ya da hatta dostlar arasındaki ilişki olmaktan çıkmıştı artık. Venedik'in 1149'da Korfu'daki ve 1170'te Konstantinopolis'teki tutumunu takiben, Bizans'ın 1171'deki tepkisi, karşılıklı olarak hiçbir zaman onarılamayacak bir güvensizlik ve kuşku atmosferi yaratmıştır.[32]

İmparator Manuel 24 Eylül 1180'de öldü. Verdiği izlenim, zaman zaman Herkül Sütunları'ndan Fırat'ın sularına dek uzanan evrensel imparatorluğu yeniden diriltmek niyetinde olan ikinci bir İustinianos olarak hareket ettiğiydi.[33] Diplomatik girişimleri, İngiltere ve Fransa kadar uzak topraklara dek uzanmıştı. Macarlar'a boyun eğdirmiş ve Balkanlar'da barışı yerleştirmişti. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun, Norman Krallığı'nın ve İtalya'daki Venedik, Ceneviz ve Pisa cumhuriyetlerinin dostluğunu kazanmaya ya da ihtiraslarını dizginlemeye çalışmıştı. Ama sonunda batıda hemen hiçbir dostu kalmamıştı. Doğudaki Haçlı devletleri konusunda, özellikle 1159'da Antiokheia'da gösterdiği gücüyle çok daha başarılı olmuştu. Selçuklu Türkleri de, bir süreliğine Manuel'in üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar. 1162'de, Anatolia'daki sınırı boyunca aldığı bir dizi yenilginin ardından, Sultan Kılıç Arslan, şapkası elinde imparatorun vasali olarak Konstantinopolis'e gitmişti. Ama Manuel'in tek istediği, Sultanlığın topyekûn boyun eğmesi ve Konya'daki başkentinin fethedilmesiydi; çünkü ona Antiokheia ve Kudüs'e gidecek yolu açacaktı bu.

Manuel'i 1176'da Myriokephalon'daki küçük düşürücü karşılaşmaya zorlayan da işte bu tutku oldu. Ordusu bir dağ geçidinde sıkıştırıldı ve teslim olmak zorunda kaldı. Aslında çok pahalıya mal olan bir yenilgi değildi. Yüksek olmakla birlikte, kayıpları kaldırılabilir düzeydeydi. Sultan hayatta kalanların barış içinde geri çekilmelerine izin verdi ve barış şartlarını cömertçe hazırladı. Bu yenilginin en kötü yönü, imparatorun gururuna ve saygınlığına indirilen darbe oldu. Başkalarına olduğu gibi, Manuel'e de, 1176'da Myriokephalon'daki Bizans yenilgisi, yüzyıl önce Malazgirt'teki

32 Heyd, *Commerce*, I, s.220; Lilie, *Handel und Politik*, ss.515-18.

33 Karş., Niketas Khoniates, s.160.

benzer yenilgiyi anımsatmıştı. Ama Malazgirt'te bütün ordu yok edilmiş ve imparator esir alınmıştı. Myriokephalon buna benzer bir felakete tanık olmadı. Gene de adını Hıristiyan dünyasındaki büyük konsillerin hepsinde duyurmuş olan bir imparatorun zayıflığını ve gösterişçiliğini ortaya koymuşa benziyordu. Batılılar'ın düşüncesine göre, bu yenilgi Manuel'in, Romalılar'ın İmparatoru değil de, Friedrich Barbarossa'nın öylesine kaba bir şekilde verdiği adla Yunanlılar'ın Kralı şeklindeki daha alçakgönüllü konumunu tescil etti. Barbarossa'nın da, aynı 1176 yılında, Manuel'in parasal destek verdiği Lombardia Birliği tarafından büyük bir yenilgiye uğratılması durumu değiştirmedi. Germen İmparatoru felaketten bir zafer yaratmayı başardı. Bizans İmparatoru ise bunu yapamadı.[34]

Venedik *doge*'si bütün bunlardan kazançlı çıktı. Lagünlerdeki kenti, İtalya'daki savaşan tüm tarafların barış konferansı için buluşacakları merkez olarak seçildi; Friedrich Barbarossa Temmuz 1177'de Lombardia kentleriyle ateşkes anlaşmasını burada yaptı ve on yedi yıldır tanımayı reddetmiş olduğu Papa III. Alexander'le barıştı. Sicilya Krallığı da Venedik Antlaşması'nın taraflarından biriydi; Venedikliler de Barbarossa ile aynı yılın Ağustos ayında yeni bir pakt imzalayarak, onunla ayrı bir anlaşmaya vardılar. *Doge* Sebastiano Ziani açısından bu günler onun en iyi zamanıydı. Venedik dünya liderlerinden oluşan böyle bir topluluğa daha önce hiç ev sahipliği yapmamıştı. Konferansa davet edilmemiş ilgili tek tarafın, Konstantinopolis'teki İmparator, Yunanlılar'ın Kralı Manuel Komnenos olmasını kimse garip karşılamamıştı.[35]

34 Chalandon, *Les Comnènes*, II, 493-515; Lamma, *Comneni e Staufer*, II, ss.269-83; Ostrogorsky, *History*, ss.390-1; Angold, *Byzantine Empire*, ss.192-4.

35 Kretschmayr, 1, ss.262-8, 432, 478-9; Lamma, *Comneni e Staufer*, II, ss.283-92; Cessi, *Storia*, I, ss.167-9.

7. Bölüm

Fırtınadan Önceki Sessizlik

1171 yılı, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktasını temsil eder. Venedikliler, İmparator Manuel'in vatandaşlarından binlercesini yakalatıp hapsettirmekle gösterdiği keyfi ve zorbaca tutumu asla bağışlayamadılar. Ticari rakipleri olan Pisalılar'la Cenevizliler'e gösterdiği kasıtlı iltiması da hoşgörmediler. Son derece gücenmişlerdi; kendilerini ihanete uğramış hissediyorlardı. 1170'de Konstantinopolis'teki Ceneviz semtine yapılan saldırı, yerel çetelerin işiydi. Bu saldırıyı *Doge* ve Venedik halkı kışkırtmamıştı; ayrıca İmparator, imparatorluğunun dört bir köşesindeki Venedikliler'i cezalandırmakla çok ileri gitmişti. Hepsinin suçlu olmadığı kesindi. Kendilerine ait kârlı girişimlerle Bizans'ın refahına katkıda bulunan bu insanların birçoğu masum olmakla beraber, kurunun yanında onlar da yanmış ve iflas etmişlerdi.

Levant'ta iş yapan böyle Venedikliler'den birinin kariyeri, çok iyi belgelenmiş durumdadır. Bu girişimci, Mart 1171'de Konstantinopolis'ten bazı hemşehrileriyle birlikte kaçmayı başarmış olan Romano Mairano'ydu.[1] Romano, onikinci yüzyılın ortasında Venedik'in yeni zenginlerinden biriydi. İyi bir evlilik yapmış ve karısının hatırı sayılır drahomasını, kendi denizaşırı iş girişimlerine yatırmıştı. 1153'ten itibaren, Venedik ile Bizans İmparatorluğu limanları Halmyros ve Sparta arasındaki ticarete girmişti. 1155'te, Venedik'ten bir kargo keresteyi Konstantinopolis'e götürüp, başkentte sonraki on yıl boyunca karargâhı olarak kullanacağı bir iş kurdu. Bu bir aile işiydi. Romano işi kardeşi Samuel'le ortak yürüttü ve başlangıçta, Venedik'teki kayınbiraderinin temsilcisi ya da vekilharcı gibi çalıştı. Eyaletlerde, Küçük

1 Mairano biraderlerin ticari etkinlikleri Morozzo-Lombardo, I'de belgelenmiştir. Bunlara ilişkin tam araştırma, R. Heynen, *Zur Entstehung des Kapitalismus in Venedig*, Münchner Volkswirtschaftliche Studien, 71 (Stuttgart-Berlin, 1905), ss.86-120'de yer alır. Ayrıca bkz., Y. Renouard, *Les Hommes d'affaires italiens au moyen âge*, 2nci baskı, gözden geçiren B. Guillemain (Paris, 1968), ss. 76-80; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.46-8.

Asya kıyısındaki Smyrna ve Adramyttion ile Yunanistan'daki Halmyros'ta etkili bir yerel temsilcilik ağı kurdu. 1157-8'de Smyrna'ya birkaç kez gitti ve 1161'den itibaren, iş alanını Akka ve İskenderiye'ye kadar genişletti. 1164'e değin Venedik'e geri dönmedi.

Kariyerinin başlangıcında Romano, iş ilişkilerini *colleganza* adı verilen sözleşme biçimine uygun olarak, yani gezgin bir girişimci ile mukim bir tüccar arasında sermayenin ortak kullanımı şeklinde yürüttü. Romano ya da temsilcileri, ziyaret ettikleri her limanda böyle bir anlaşma yapıyorlardı. Gezgin işadamı ile orada oturan Venedikli tüccar arasında sermayenin bir havuzda birleştirilmesi, yerel malların ihraç ve yeniden satış için alınmasına olanak veriyordu. Yerli ortak genellikle sermayenin üçte ikisini koyuyor; kâr ise, *colleganza* içindeki ortaklar arasında eşit paylaşılıyordu. Onikinci yüzyılda Bizans İmparatorluğu'ndaki Venedik girişimlerinde buna benzer başka ortakların etkinlikleri kaydedilmiş durumdadır. Domenico Mastrocoli ve Dobromir Stagnario adlarındaki Dalmaçyalı Slav tacirler, Korinthos ve Sparta arasında çalışarak İskenderiye ve Venedik'e çok miktarda yağ ihraç ediyorlardı. Vitale Voltani de, 1165-71 yılları arasında Korinthos, Sparta ve Thebai'den yağ ihracında tekel oluşturmuştu.[2] Yerel temsilciler olarak hareket eden yerleşik tüccardan bazılarının, örneğin Halmyra'da mülkleri olan Natale ve Marco Betani biraderlerin kariyerleri de kayıtlara geçmiştir. Yerel ilişkiler ile yerel ürün ve pazarlar hakkındaki bilgileri, gezgin tacir için paha biçilmez değerdeydi. Ama Romano'yla Samuel Mairano'nun adları ve itibarı, Konstantinopolis'ten Suriye'ye, Mısır'dan Yunanistan'a kadar yayılmıştı.

Venedik'te bir süre kaldıktan sonra, Romano 1166'da Konstantinopolis'e döndü. O zamana değin biriktirdiği servet, işlerini farklı bir temelde yürütmesini sağladı. Sermayesini, *colleganza* şeklinde bir ortaklıkla değil, aldığı borçlar aracılığıyla artırdı. Bu borçlar ona bir hayli faize patlıyordu, ama artık girişimlerinin kârını paylaşmak zorunda kalmıyordu. Kârını, Konstantinopolis'ten Akka ve İskenderiye arasında çalıştırdığı ticaret gemilerine yatırdı. 1168'de, belki *Doge*'nin Konstantinopolis'le ticarete koyduğu ambargo nedeniyle, bir kez daha Venedik'e döndü. İlk karısı ölmüştü; ikinci evliliğini yine varlıklı bir hanımla yaptı ve onun servetini de işlerini genişletmek ve üç direkli muazzam bir gemi yaptırmakta kullandı. Açıkçası Romano, Bizans'taki Venedik çıkarlarının aniden yıkılmasını beklemiyordu. 1169'da Grado Patriği, yüksek bir fiyat karşılığında Konstantinopolis'teki Venedik semtinden elde edilecek tüm gelirleri Romano'ya iltizam etti. Bu anlaşma, Altın Boynuz'daki bir iskelenin altı yıllık kiralanmasını da içeriyordu; Romano da bir dizi borç alarak ticarete yatıracağı 3075 *hyperpyra*'lık miktarı toparladı. 1171 olayı, en büyük maddi zararı ona vermiş gibi görünmektedir; ama bir gemi dolusu sığınmacıyla birlikte önce Akka'ya, ardından Venedik'e

2 Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.48-9; Borsari, 'Il commercio veneziano', 989-94

kaçmayı başardı; buraya geldiğinde beş parasız ve alacaklılarına borçlarını ödeyemeyecek durumdaydı.

Mairano biraderler, iş ilişkilerinde olağandışı ölçüde başarılıydılar. Bu yüzden de kayıpları Bizans'taki küçük Venedik tacirlerinden çok daha fazlaydı. Ama sermaye, mülk ve kârlardaki bütün bu kayıplar, birkaç yıl içinde Venedik'e olduğu kadar Bizans'a da büyük zararlar verdi. Romano sahip olduğu yetenekleri kullanmak için kendisine başka alanlar buldu. Konstantinopolis yerine Venedik'e yerleşerek, İskenderiye ve Akka'daki pazarların çoğunu ele geçirme konusunda kardeşiyle işbirliği yaptı. 1777'ye gelindiğinde, 1171'deki kayıpları yüzünden doğan borçlarının tümünü ödemeyi başarmıştı. 1190'a gelindiğinde, yaklaşık yirmi yıldan sonra yeniden Konstantinopolis'e döndü. 1201 yılında varlıklı bir adam olarak Venedik'te öldü. Venedik karakterinde, üst sınıf Bizanslılar'ın nefret ettiği maddiyatçı bir yan vardı. Konstantinopolis'in yabancı düşmanı güruhu, ahlaki üstünlük gibi yüce duygulardan bihaberdi. Latinler'e ya da İtalyanlar'a karşı nefretleri, bir ırkın diğerine duyduğu, kıskançlık ve hasetle birleşen içgüdüsel tiksintiydi; bununla birlikte, papazları ve keşişleri, tüm batılıları yanlış yola girmiş Hıristiyanlar olarak mahkûm etmeleri için ellerine çok iyi ve dindarca nedenler de vermiyor değildi. İmparator Manuel, Latinsever politikalarıyla halkının gönlünü kazanmamıştı. Bu kadar çok Latin'in onun lütfunu kazanması ve büyük olanaklara kavuşması sarayında tiksintiyle izleniyordu. Bazıları orduda ve yönetimde yüksek makamlar bile elde etmişlerdi. 1180'de öldüğünde, Manuel ardında batılı Hıristiyanlar'a karşı büyük bir öfke ve nefret mirası bıraktı. Vasiyeti ve tahta çıkma konusunda yaptığı düzenlemeler, sorunları daha da ağırlaştırdı.

Manuel'in oğlu II. Aleksios, VII. Louis'nin sekiz yaşındaki kızı Agnès de France ile evli olmakla birlikte, daha yeni on iki yaşına girmişti. Manuel'in ikinci karısı Antiokheia'lı Maria'dan doğan oğluydu. İlk karısından doğan kızı Maria Porphyrogeneta, Manuel'in Germen İmparatoru'na karşı ittifak kurmak istediği Monferratolu kuzey İtalyan ailesinden Reniero'yla evlenmişti. Vasiyetinde, oğlunun koruyucusu ve naibi olarak, dul karısı Antiokheia'lı Maria'nın adını vermişti. Tüm imparatorluğun, batılı paralı askerler ve İtalyan ticaret çıkarlarının desteğiyle, Latin yönetimine emanet edildiği görülüyordu. Tepkinin ortaya çıkması çok sürmeyecekti. Komnenos Hanedanı'nın diğer üyeleri arasında da, bir Haçlı prensesinin naipliği altında yaşamak istemeyenler vardı. Bunlar arasında en önemlisi, hıyanet ve komplo, hapishane ve sürgün üzerine serüven dolu ve renkli bir yaşam sürmüş olan, merhum Manuel'in kuzeni ve amansız rakibi Andronikos'tu. Andronikos daha şimdiden altmışını geçmişti. Ama Latin aleyhtarlığıyla tanınıyordu; yalnızca böyle bir etiketle de taht mücadelesinde çok büyük bir halk desteği kazanması mümkündü. 1182'de, Paphlagonia'daki topraklarından ayrıldı ve ordusunun başına geçip Konstantinopolis'e yürüdü. İmparatorluk donanması başta onun Bosporos'u geçmesini önledi. Fakat amiral onun tarafına geçtiği

zaman, Konstantinopolis yolu açılmış oldu. Naip Antiokheia'lı Maria, batılı muhafızı tarafından onun önüne çıkartıldı. Gel gelelim, kente resmi girişini yapmadan önce Andronikos, Paphlagonia birliklerini halkı Latinler'e karşı kışkırtmaya gönderdi. Halkın teşvik edilmeye bile ihtiyacı yoktu. Yılların kızgınlığının tutuşturduğu büyük bir coşkuyla, ellerine geçirdikleri tüm yabancıları öldürmeye koyuldular. Çılgınca öfkelerini en başta, tüccarların Altın Boynuz boyunca uzanan semtlerine yöneltmişlerdi. Bunların birçoğu ise, Andronikos Komnenos yönetiminde başlarına nelerin gelebileceğini tahmin edebildikleri için, deniz yoluyla kaçmışlardı bile. Kalanlar arasında başlıca kurbanlar, Pisalılar ve Cenevizliler oldular. Katliam korkunç boyutlardaydı. Bizans ruhbanı sokaktaki güruhu utanmazca Latin keşiş ve rahiplerini aramaya kışkırttı. Papa'nın Konstantinopolis'teki temsilcisi olan Kardinal Johannes'in boynu vuruldu; kesik başı, bir köpeğin kuyruğuna bağlanarak sokaklarda gezdirildi. Sonunda, katliamdan sağ çıkmayı başaran 4 bin kadar batılı toparlanıp, esir olarak Türkler'e satıldı. Gemiyle kaçabilmiş olanlarsa, intikamlarını, Ege Denizi kıyılarında ve adalarında Bizans manastırlarını yakarak ve yağmalayarak aldılar.

Nisan 1182 Katliamı, en ayrıntılı biçimde, olayları sığınmacılardan işiten Tirli Guillaume tarafından betimlenmiştir. Ne var ki İtalyan kaynakları bu konuda nedense suskundur. Bir Pisa kroniki olaya değinmiştir. Cenevizliler ise sonradan Bizans yetkililerinden önemli hasar tazminatı talep etmişlerdir. Döneme ait hiçbir Venedikli kronikçi olaydan söz etmez. Peloponisos'taki Malea Burnu açıklarında Venedik gemileri arasında bir çatışmayı kaydeden, 1182 tarihli tek bir belge vardır. Doğuya doğru yolculuklarında, Venedikliler'in ve tüm diğer Latinler'in Konstantinopolis'ten sürüldükleri söylenerek, daha fazla ilerlememeleri konusunda uyarılmışlardı.[3] Sonuçta, katliamdan etkilenen Venedikliler varsa bile, çok az sayıda olmalıdır, çünkü 1182'de Konstantinopolis'teki kolonileri tam olarak yeniden kurulmamıştı; zira sakinlerinin Venedik kanı taşımalarından ötürü esirgenmiş olmaları pek mümkün değildir. Andronikos Komnenos tarafından kasıtlı olarak kışkırtılan yabancı kıyımı, ona halkının sadakatini getirdi. Tahtın genç vârisi II. Aleksios'un alternatif naibi gibi hareket etti. Manuel'in dul karısı Antiokheia'lı Maria, çok geçmeden devlete hıyanetten yargılandı ve öldürüldü. Maria Porphyrogeneta ve kocası, muamma dolu bir sona uğrayarak, muhtemelen zehirlenerek öldüler. Eylül 1183'te Patrik, Andronikos'a imparator olarak taç giydirmeye ikna edildi. Genç prens Aleksios çok geçmeden

3 Morozzo-Lombardo, I, no. 331, ss.326-7 (Haziran 1182). 1182 katliamına ilişkin kaynaklar şunlardır: Tirli Guillaume, *Historia*, ss.1082-4; Thessalonica'lı Eustathios, *De capta Thessalonica narratio*, der. I. Bekker, *Leonis Grammatici Chronographia* içinde ss. 365-512, *CSHB* (1842), ss.34-6; Niketas Khoniates, ss.250-1; Bernardo Maragone, *Annales pisani*, der. M.L. Gentile, *RIS*, VI/2 (Bolonya, 1936), s.73. Kretschmayr, I, ss.269-71; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.53-4; C.M. Brand, *Byzantium Confronts the West, 1180-1204* (Cambridge, Mass., 1968), ss.41-3, 195-6; Lilie, *Handel und Politik*, ss.532-7.

boğularak öldürüldü; Andronikos zaferini onun dul karısı Agnès de France ile evlenerek perçinledi. Agnès, Bizans'ta yüksek sınıfa mensup son Latin'di. Ama henüz on bir yaşındaydı.[4]

Andronikos Komnenos, kan dökerek ve merhum kuzeni Manuel'in ailesi ve akrabalarının cesetlerine basarak tahta çıktı. Kendisini, Konstantinopolis ve eyaletlerdeki halkın koruyucusu olarak tanıttı; sokaktaki güruhu da kendi siyasal amaçları için yönlendirdi. Onların yabancılara karşı duydukları korkuyu kullanmıştı. Bununla birlikte, Konstantinopolis'in batılı müttefiklerin desteğini gereksindiğinin farkındaydı. Pisa ve Cenova'daki tüccarlar, başlarına gelenlerden sonra çabucak geri döneceğe benzemiyorlardı. Gel gelelim, Venedikliler Andronikos'tan değil, selefi Manuel'den çekmişlerdi; yeni imparatorun dost olduğuna onları ikna etmesi de mümkün olabilirdi. İlk adım, Konstantinopolis ve başka yerlerde hâlâ hapiste olan Venedikliler'in salıverilmesi emri oldu. Bazıları 1183'te güvenli bir şekilde Venedik'teki evlerine dönmüşlerdi. Karanlık günlerin sona erdiği ve Bizans'ın yeniden Venedik tüccarlarına kucak açtığına ilişkin iyi haberleri de kuşkusuz beraberlerinde götürdüler. O dönemde henüz karşılıklı elçilik heyetleri gidip gelmemişti, ama 1183 sonuna gelindiğinde bazı Venedikliler'in Altın Boynuz'daki semtlerine yeniden yerleşmek için Konstantinopolis'e geri döndükleri açıktır. Risk çok büyüktü, ama Pisalılar'la Cenevizliler'in gitmesinin ardından, Bizans ticaretinde bir tekel edinmenin cazibesi de en az o kadar büyüktü.

Doge Orio Mastropiero (1178-92), bu fırsatı kullanmaya gönüllüydü, ama yeni ve resmi bir antlaşmanın hazırlanacağına ve hasar konusunda Venedik talebi karşılanacağına dair bir güvence almadan değil. 1184 Baharı'nda, Konstantinopolis'e bir elçilik heyeti gönderdi. Başkanları arasında, Yunanlılar'a karşı sağlam duracağına güvenilebilecek Enrico Dandolo ile merhum *Doge* Sebastiano'nun oğlu Pietro Ziani vardı. Yaptıkları görüşmelere ilişkin hiçbir kayıt yoktur; ama Venedikliler'in o dönemde Konstantinopolis'teki semtlerine geri dönmüş ve eski imtiyazlarından hiç değilse bazılarından yararlanmaya başlamış oldukları kesindir. Mülklere ilişkin, özellikle de Venedikliler'in kendilerine ait olduklarını ileri sürdükleri, üzerinde on iki ev bulunan iskele konusunda küçük tartışmalar vardı. Ama İmparator Andronikos şaşırtıcı bir şekilde, 1171'de uğradıkları kayıpları tazmin etmeye hazırdı. Manuel'den talep etmiş oldukları 1500 poundluk *hyperpyra*'nın tamamını ödemeye razı oldu. Onlara kalan, uğranan kayıpları hesaplayarak çok sayıda mağdur arasında bu miktarı paylaştırmaktı. Toplam miktar, 250 poundluk taksitler halinde altı yılda ödenecekti; Andronikos Venedik'e ilk ödeme olarak da 100 pound gönderdi. Bu ümit verici bir adımdı. Şubat ve Mart 1184 tarihli bir dizi belge, Konstantinopolis'te, geleceğe güven duyduğu

4 Andronikos Komnenos hakkında, bkz. O. Jurewicz, *Andronikos I. Komnenos* (Amsterdam, 1970); Brand, *Byzantium*, ss.31-75; Angold, *Byzantine Empire*, ss.263-71.

anlaşılan Venedikli tüccarların ve emlak spekülatörlerinin varlığını teyit eder. Bununla beraber, 1185 gibi geç bir tarihte, Thebai'deki Venedikliler, *Doge* ile İmparator arasında yeni bir antlaşma imzalanıp imzalanmadığı konusunda hâlâ kuşkuluydular.[5]

Belirsizlik hislerinde haklıydılar. Böyle bir antlaşma hiç imzalanmadı. O yıl sona ermeden evvel, İmparator Andronikos korkunç bir sona uğradı. Halkın dostu gibi görünürken Bizans aristokrasisine yabancılaşmıştı. Büyük ailelerin çıkarlarını görmezden gelmiş ve çevresini, muhalefet ya da ayaklanmaya yönelik her türlü girişimi bastırmakta en az kendisi kadar zalim ve acımasız birtakım karanlık türedilerle doldurmuştu. Sürdürdüğü bu dehşet hükümranlığının sonunu, batıdaki olaylar hızlandırdı. Hoşnutsuz soylulardan bazıları, Sicilya Norman Krallığı'na sığındılar. Genç II. Aleksios'un bile onlar arasında olduğu iddia edildi. Kral II. Guglielmo, Bizans İmparatorluğu'nu istila etmesi için kendisine soylu bir gerekçe veren bu davayı memnuniyetle benimsedi. Norman istilacıların her zamanki güzergâhını izledi. Haziran 1185'te, ordusu Durazzo'ya saldırdı ve kenti işgal ettikten sonra, karayolundan Thessalonica'ya yürüdü; bu arada donanması Korfu'yu ve İon adaları olan Kefalonya ve Zakynthos'u ele geçirmiş, Ege Denizi'ne doğru ilerliyordu. Hiçbir Norman istilası bu kadar ilerleyememişti. Bizans ordusu ve donanması acınacak kadar düzensizdi, kumandanları da İmparator'a bağlılık duymuyordu. Thessalonica, karadan ve denizden yapılan bir kuşatmanın ardından, Ağustos'ta Normanlar'ın eline geçti. Cemaatiyle birlikte kentte kalan Piskopos Eustathios, kuşatmanın ve fatihlerin vahşi şiddetinin birinci elden tanıklığını yaptı.[6] Sanki Batılılar, Yunanlılar'ın üç yıl önce Konstantinopolis'te Latinler'e yaptıklarının öcünü alıyor gibiydi. Andronikos'un, imparatorluğunu denizden korumaya ilişkin kadim antlarını hatırlatarak, Venedikliler'e bu kadar cömertçe davranmış olmasının nedeni, böyle bir intikamı beklemesi olabilir. Venedikliler, bu olaylara hiç aldırış etmediler. 1175'te Normanlar'la yaptıkları antlaşmaya bağlı kaldılar. İmparator'un iyiniyetini ve parasını kabul edebilirlerdi, ama onun sorunlarından kurtulması için yardım etmeye niyetleri yoktu. Norman ordusunun bir

5 *Historia Ducum Veneticorum*, s.92; Dandolo, s.266; *DR*, II, no. 1556; Morozzo-Lombardo, I, no. 336, 338, ss.332-3, 334-5 (Venedikli tutsakların dönüşü); no. 344-5, 347-9, ss.340-5 (Andronikos döneminde Bizans'ta Venedik ticareti); no. 358, 360-1, 365, 369, 378-80, ss.352-6, 359-60, 362-3, 371-4 (Andronikos tarafından paranın ödenmesi); Maltézou, 'Quartiere veneziano', 42-4, no. 3-8 (1184'te Konstantinopolis'te Venedikliler); Morozzo-Lombardo, I, no. 353, ss.347-9 (Thebai'deki Venedikliler); R. Morozzo della Rocca ve A. Lombardo, *Nuovi documenti del commercio veneto nei secoli XI-XIII*, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova Serie, vii (Venedik, 1953), ss.36-40 (Konstantinopolis'teki tartışmalı iskele). Heyd, *Commerce*, I, ss.223-4; Brand, *Byzantium*, ss.196-7; Lilie, *Handel und Politik*, ss.547-50.

6 Thessalonica'lı Eustathios, *De Capta Thessalonica*; S. Kyriakides, der., *La espugnazione di Tessalonica*, çev. V. Rotolo, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi, 5 (Palermo, 1961). Niketas Khoniates, ss.297-308.

bölümü Konstantinopolis'e yaklaştı. Bu haberin ardından Thessalonica'nın yağmalanmasına ilişkin korkunç haberler geldi. Kenti panik sardı. Sokaktaki güruh, omuzlarında iktidara yükselttikleri İmparator'un aleyhine döndü. Aristokrat muhalefetin hayatta kalan son elebaşı İsaakios Angelos'u imparatorları ilan ettiler. Andronikos kaçmaya çalışırken yakalandı. Zincire vurulmuş olarak Konstantinopolis'e getirildi, işkence edildi, sakatlandı, kolu bacağı kesildi ve sonunda Bizans ölçülerine göre bile eşi görülmedik bir taşkınlık ve inanılmaz bir vahşilikle Hipodrom'da idam edildi.[7]

Andronikos, 1081'de I. Aleksios'la böylesine cesurca başlayan ve Bizans'a bunca saygınlık ve refah kazandıran Komnenos Hanedanı'nın son üyesiydi. İsaakios II. Angelos, tıpkı kurumuş bir ağaç gibi Dördüncü Haçlı Seferi'nin rüzgârında yıkılmadan önce, imparatorluğun köklerini zayıflatan hanedanın ilk üyesiydi. 1185'te Konstantinopolis'te panik yaratan Norman istila tehdidi çok geçmeden püskürtüldü. Kasım ayında, Norman ordusu Durazzo'ya geri çekildi; İmparator İsaakios onları buradan 1186 Baharı'nda çıkarttı ve yüksek kayıplar verdirerek deniz yoluyla ülkelerine geri gönderdi. Korfu'yu boşaltmak zorunda kalmalarına karşın, Kefalonya ve Zakynthos adalarında tutundular.[8] Norman birlikleri tarafından Korfu'nun işgali, eski dönemlerde Bizans ve Venedik'i birleştirmişti. Bu ada Adriyatik Denizi'nin ucunda yer alıyordu ve ortak bir ilgi noktası oluşturuyordu. II. İsaakios, Venedik donanmasının desteğine ihtiyaç duyuyordu. Diplomatik ilişkileri yeniden başlatmak ve Norman Kralı'yla yaptığı antlaşmayı yeniden gözden geçirmesini sağlayacak ticaret ve kâr olanağı önermek yoluyla, *Doge*'yi ittifak antlaşmasına çekmesi gerekiyordu. Mastropiero'yu, Konstantinopolis'e bir elçilik heyeti göndermeye davet etti. Gelen üç temsilciye, son olarak 1148'de I. Manuel'le imzalanmış olan fermanın şartları doğrultusunda yeni bir antlaşma imzalamak için görüşmeler yapma yetkisi verilmişti. Fakat hasarlara karşılık yapılacak ödeme taksitlerinin ödenmesi konusunda da dirayet göstermeleri için kulakları bükülmüştü.[9] İmparator Manuel işi boğuntuya getirmişti. İmparator Andronikos cömertçe jestler yapmıştı. Ama İmparator İsaakios, Venedik ve Bizans'ı yeni ve istikrarlı bir ortaklığa sokmak istediğini gösterdi. *Doge*'nin elçileri, ümit edebilecekleri her şeyi elde ettiler; Şubat 1187'de üç ayrı fermanı imzalayıp mühürlediler.

Üç fermandan ilki, I. Aleksios, II. İoannes ve I. Manuel tarafından Venedikliler'e verilmiş olan tüm ticari ayrıcalıkları teyit eder ve yeniler; Latince metinlerde bunların ilkeleri ayrıntılı biçimde yazılıdır. Aleksios, Venedikliler'i imparatorluğunun gerçek ve sadık hizmetkârları olarak

7 Brand, *Byzantium*, ss.68-75, 160-9; Angold, *Byzantine Empire*, ss.268-9.

8 Brand, *Byzantium*, ss.169-75.

9 Dandolo, s.271; *TTh*, I, no. LXIX, ss.178-9.

tanımlamıştı. İsaakios onları 'çok eski müttefikler, dostlar ve yandaşlar' statüsüne çıkardı. Bu koşullarda anlamlı olacak şekilde, Roberto Guiscardo'ya ve onun Durazzo'daki Norman gemilerine karşı atası Aleksios'a verdikleri gözüpek desteği hatırlatıyordu. İmparator Manuel tarafından zenginleştirilmiş olan ödül ya da yem, kelimesi kelimesine, maddesi maddesine, hiçbir değişiklik ya da indirim yapılmaksızın gene kendilerinin olacaktı.[10] İkinci ferman, Konstantinopolis'teki Venedik semtinin sınırlarını ve mülklerini, 1148'de Manuel tarafından belirlendiği şekliyle teyit eder.[11] Bu belgeler, Venedikliler'in daha önceden Konstantinopolis'te ve imparatorluğun başka yerlerinde yararlandıkları hak ve ayrıcalıkların yeniden ifadesinden öteye gitmez. Üçüncü belge de bir imparatorluk fermanı olarak sunulur ve yazılır, ama içeriği ve tonu yenidir. Bir üstün kendisinin aşağısındaki bir güce verdiği bir ayrıcalık değildir bu. Daha ziyade eşit ortaklar arasındaki bir sözleşme, Bizans ile Venedik arasındaki, daha eski çağlarda hüküm süren imparatorların asla onaylamayacağı bir ittifak antlaşması niteliğindedir. Önsözü, bir zamanlar iki devlet arasında varolan birlik temasını körükler ve onları bölen düşmanlık surlarını yıkmak için barış meleğini davet eder. İmparator, bu surların örülmesindeki suçun kimde olduğunu tartışmama konusunda dikkatliydi. Her iki tarafın da hataları olmuştu.[12]

Belgenin maddelerinin neredeyse tümü savaş ve barışla ilgilidir. Venedikliler aşağıdaki şartları kabul ettiler: Taçlı olsun olmasın hiçbir hükümdarın yanı sıra, Hıristiyan ya da putperest, kadın ya da erkek, İmparator İsaakios ve vârislerine düşman olan hiçbir ulusla birlik yapmayacaklardı. Böyle bir hükümdar ya da millet, imparatorluğa kırk ila yüz gemiden oluşan bir donanmayla saldırdığı zaman, *Doge*, buna denk bir donanmayı altı ay içinde gönderecekti; gemiler, büyük bir kısmı İmparator tarafından sağlanan fonlarla Venedik'te inşa edilecek ve donatılacak ve her birine 140 kişilik bir mürettebat yerleştirilecekti; tersane işçilerine imparatorluk hazinesinden adam başına altmış *hyperpyra* ödenecekti. Kaptanlar, gemilerindeki asker sayısının tam olduğuna yemin etmek zorundaydılar; olmayanların ya da kaçakların eksikliğini telafi edecekler ve mürettebata yapılacak ödemelerdeki her türlü farklılıktan sorumlu tutulacaklardı. Kaptanlar bunun yanı sıra, gemilerine imparatorluğun ve donanmanın şanına layık bir tarzda kumanda edeceklerine dair de yemin etmek zorundaydı; tayfaların ücreti, 1148-9'daki Korfu kuşatmasında Venedikliler'e ödenenle aynı düzeyde olacaktı. Bir geminin tayfasını tamamlamak için, İmparator, kadrosunun dörtte üçü kadarını, imparatorluğunda yaşayan, yirmi ve altmış yaş arasındaki Venedikliler'den toplamak yoluna gidebilirdi. Venedik donanmasına, aynı sadakat yeminini

10 *TTh*, I, no. LXX, ss.179-89; *DR*, II, no. 1576.

11 *TTh*, I, no. LXXI, ss.189-95; *DR*, II, no. 1577.

12 *TTh*, I, no. LXXII, ss.195-203; *DR*, II, no. 1578.

etmiş Venedikli kaptanlar kumanda edecekti; eğer imparatorluk donanmasına katılmalarından evvel ortak bir düşmanla karşılaşacak olurlarsa da kendi kararlarına göre davranacaklardı. Gel gelelim, donanmalar birleştiği zaman, bir yoklama yapılmak ve asker sayısındaki eksiklikler elden geldiğince hızla telafi edilmek zorundaydı. Venedik gemilerinin kaptan ve subayları, imparatorluk donanmasının kaptanının emirlerine itaat edeceklerini ve bu emirleri bekleyeceklerine ve ister Hıristiyan ister putperest, ortak düşmanlarına karşı birlikte savaşacaklarına yemin etmek zorundaydı. Bir düşmandan alınan herhangi bir toprakta, Venedikliler'e bir kilise, bir ticaret merkezi ve hiçbir vergi ödemeksizin kullanabilecekleri bir iskele verilecekti.

İmparatorluk donanması, daima Venedikliler'inki kadar ya da onlarınkinden büyük olmak zorundaydı. Görevini tamamladıktan sonra, Venedik donanması ya da gerekli görülen sayıda gemi Venedik'e dönebilirdi; gene de, İmparator gerektiği anda onları çağırabileceği için hazır olmalıydılar. Donanmanın her türlü onarımı ya da tayfalarının toplanması, masrafları Bizans'a ait olmakla birlikte, Venedik'te yapılabilirdi. Herhangi bir nedenle, donanmanın belirlenen zamanda Venedik'ten yetişememesi halinde, İmparator, topraklarında yaşayan Venedikli sakinlerin dörtte üçünü, kendi donanmasının hizmetine almakta serbest olacaktı. Aynı şekilde, imparatorluk kırk ila yüz gemiden oluşan bir donanmanın saldırısına uğrarsa ve Venedik'ten yardım çağırmak için zaman yoksa, İmparator, Hadrianopolis'ten Abydos'a ve güneyde Philadelphia'ya dek uzanan bir alanda yaşayan Venedikliler'in dörtte üçü kadar bir bölümünü paralı asker olarak toplayabilecekti; ellerindeki gemilerin tümüne de el koyabilecekti. Düşman bir gücün herhangi bir saldırısına karşın Bizans'ın savunmasında yardımcı olmak için Venedikliler'in uyması gereken şartlar bunlardı. Bununla birlikte, iki istisna söz konusuydu; biri, Venedik barış içinde kaldığı sürece 'Germanya Kralı' idi; diğeri ise, Venedik'le yirmi yıllık antlaşmasının bitmesine (1 Ocak 1187'den itibaren) daha yedi yıl ve dokuz ay kalmış olan Sicilya Kralı'ydı. Gel gelelim, Sicilya Kralı saldırgan bir halde ortaya çıkarsa, Venedik, haberin bildirilmesinden sonraki dört ay içinde, hizmeti aynı şekilde ödüllendirilecek on beş gemilik bir filo sağlamak zorundaydı.

Lombardia'dan asker toplamak ya da başka zorunlu ve saygın bir amaçla Venedik'e gelen Bizanslı memurların, yaptıkları işler Venedik çıkarlarına aykırı olmadığı sürece ağırlanmaları ve korunmaları gerekiyordu. Ama gemileri ve askerleri, Venedik'in herhangi bir dostu ya da müttefikine karşı savaşmak üzere Venedik'ten çıkaramazlardı. Bizans birliklerinin imparatorluğa dönmek üzere Venedik'ten geçişiyle ve Venedikliler'in başka bir devletle savaş halinde olmasından ötürü Bizans'a karşı yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumuyla ilgili olarak da benzer güvenceler kabul edilmişti. Gelecekteki tüm Venedik *doge*'leri, şimdi *Doge* Orio Mastropiero'nun kabul ettiği şartlarla, Bizans İmparatoru'na ve kız ya da erkek mirasçılarına sadakat

yemini edeceklerdi. Bizans hazinesine ya da özel şahıslara borçlu olan Venedikliler borçlarını ödemek zorundaydı. Bunu yapamayacak durumdalarsa, alacaklıları onlara veya mirasçılarına karşı dava açabileceklerdi. Sonunda, imparatorluğun herhangi bir yerinin düşman saldırısına uğraması halinde, orada yaşayan Venedikliler de mahallin savunması için işbirliği yapmak zorundaydı.

Venedikliler, merhum imparator Manuel'in kendilerine gösterdiği düşmanlığa karşın, bu antlaşmanın şartlarına ve sadakat yeminlerine uymak zorundaydı. Taçlı olsun olmasın, herhangi bir hükümdarın baskısı altında ya da herhangi bir kilise piskoposu, hatta bizzat Papa tarafından bağışlanma vaadi ya da aforoz edilme tehdidi yüzünden yeminlerinden dönemezlerdi. İmparator İsaakios ve gelecekteki imparatorlar antlaşmanın kendilerine düşen şartlarını yerine getirdikleri sürece, onlar da antlaşma şartlarına sadık kalacaklardı. Böylece, İmparator'un sözleriyle söylersek, Venedikliler'in imparatorlukla eski bütünlükleri sağlanmış oluyordu. Ferman, buna karşılık alacakları ödüle ilişkin bir ifadeyle sürer: Kendilerine I. Aleksios, II. İoannes ve I. Manuel tarafından verilen imtiyazların yenilenmesi; evvelce sık sık gittikleri tüm yerlerde güvenlik içinde ve korkusuzca yaşama ve mülk edinme haklarının teyidi. İmparator Manuel'in eyleminin bir sonucu olarak uğradıkları tüm kayıplar giderilecekti. Saraylara, manastırlara, hazineye ya da başka herhangi bir yere giden tüm Venedik malları, listede yazılı olsun olmasın, tek tek sahiplerine iade edilecekti. İlk başta herhangi bir malın nerede olduğu belirlenemediyse, özel olarak atanmış ve üyeleri mallara el koyma ve yeniden satın alma hakkına sahip olan bir komisyonca dikkatle araştırılacaktı. Hazine gerekli tahsisatı verecekti. Ardından Bizans'ın Venedik'e karşı yükümlülükleri özetleniyordu: Düşman bir devletin Venedik'e saldırması halinde, Bizans, kendi topraklarına karşı bir saldırı yapılmış bile olsa Venedik'in savunmasına gelecekti. Ne var ki bu, Sicilya Kralı Guglielmo'nun söz konusu olması halinde geçersiz olacaktı; çünkü eğer Guglielmo, Venedikliler Bizans için on beş gemi donatmayı kabul ettikleri için onlarla bozuşursa, İmparator neyin en iyi olduğuna karar verirse, Venedikliler de o şekilde hareket edecekti. Venedikliler, karşısında İmparator'un yanında yer aldıkları düşmanla yapacağı her türlü ateşkes ya da barış antlaşmasına taraf olacaklardı. Venedik donanmasının yardımıyla fethedilen her toprakta, Venedik'in bir kilise, bir semt ve vergiden muaf bir iskele alma hakkı vardı. Venedikliler'e borçlu olan Bizanslılar, Venedikli borçlular için belirlenenlerle aynı şartlar altında borçlarını ödemek zorundaydılar.[13]

Şubat 1187 tarihli bu üç ferman, Venedik'i yeniden Bizans'ın yörüngesine çekmek, 1171 felaketinden önce varolan dostane ve karşılıklı kâra dayalı

13 Kretschmayr, I, ss.271, 470; Heyd, *Commerce*, I, ss.225-6; Brand, *Byzantium*, ss.197-9; Lilie, *Handel und Politik*, ss.24-35, 564-8.

ilişkiyi onarmak amacını taşıyordu. Son derece özenle seçilmiş sözcüklerle ifade edilen şartları, Venedikliler'den yana ağır basar gibi görünüyordu. Kent ve limanlardaki ticari girişimlerinin kopmuş ağlarını yeniden kurmak üzere Bizans İmparatorluğu'na girip çıkmakta yine serbesttiler; Konstantinopolis'teki eski imtiyaz ve mülkleri de kendilerine geri veriliyordu. Fermanın getirdiği yükümlülükler, pek sınamaya sokulacağa benzemiyordu. Dönemin şartları altında, Bizanslılar'ın İtalya'ya ve batıya girmek için Venedik'i kullanma hakkından yararlanmaları, çok düşük bir olasılıktı. İmparator'un batıda artık hiçbir nüfuzu kalmamıştı. Orta Avrupa'da bile otoritesine meydan okunuyordu. Macar Kralı, Dalmaçya'ya girmek için Manuel'in ölümünü fırsat bildi. Manuel'in boyun eğdirdiği Sırplar ayaklanıp kendilerine ait bir krallık kurdular; 1185'te Bulgarlar da ayaklanma başlattılar. İmparator İsaakios, işlerin bu gidişini durdurmak için elinden geleni yaptı. Normanlar'ı Yunanistan dışına sürdükten sonra, ordusunu Bulgaristan'a yöneltti ve geçici olarak isyanın elebaşlarını sindirdi. Ama çok geçmeden, kuzey sınırlarında yeni bir Bulgaristan İmparatorluğu'nun doğuşunu kabullenmek zorunda kaldı. Ayrılıkçılık ruhu bulaşıcıydı. 1184'te, merhum Manuel'in yeğenlerinden biri olan İsaakios Komnenos Kıbrıs'ı ele geçirdi ve imparatorluk unvanını aldı; Küçük Asya'da da Philadelphia gibi bir dizi kent, kendi yerel yöneticileri önderliğinde bağımsızlıklarını ilan ettiler.[14]

İmparator'un sorunları, batıda ilan edilen yeni bir Haçlı seferiyle daha da katmerlendi. Bu sefere Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa, Fransalı Philippe Auguste ve İngiltereli Aslan Yürekli Richard önderlik edecekti. Mısırlı Salahaddin, Latin Kudüs Krallığı'nın kuvvetlerini yenilgiye uğratmış ve Ekim 1187'de Kutsal Kent'e girmişti. Fransız ve İngiliz yedek kuvvetleri deniz yoluyla gittiler; bazı kahramanlıklar göstermelerine rağmen, Kudüs'ü geri almayı başaramamaları yüzünden Bizanslılar'ın pek ilgisini çekmediler. Ne var ki, Barbarossa doğuya karayolundan yürümeyi tercih etti. Bizans'ın kemikleşmiş ve ateşli bir düşmanıydı ve Balkanlar'dan geçişi, Sırplar ve Bulgarlar tarafından coşkuyla karşılandı. Germen İmparatoru'nu Konstantinopolis'te görmeyi hiç mi hiç arzu etmeyen İmparator İsaakios, Haçlı seferini geciktirmek için Salahaddin'le bir anlaşmaya vardı. Barbarossa ve tüm batı Hıristiyan dünyası, bu hareketi Bizans'ın hıyanetinin nihai ve kesin kanıtı olarak kabul ettiler. 1182 soykırımının hatıraları hâlâ son derece canlıydı. Bu olayda İsaakios'un diplomasisi ya da hıyanetinin çok az etkisi oldu, çünkü Barbarossa, Küçük Asya'ya ve oradan da Kudüs'e geçişi sırasında kendisine gemiler, eşlikçi kuvvetler ve erzak temin etmesi için onu sıkıştırdı. Onun yazgısı Kudüs'e hiç varamamak, yolda ölmek oldu; ama Bizans'ın Kutsal Kent'in kâfir fatihiyle yaptığı ittifak, doğu ve batı Hıristiyanları arasındaki

14 Ostrogorsky, *History*, ss.403-6; Angold, *Byzantine Empire*, ss.272-8. J. Hoffman, *Rudimente von Territorialstaaten im byzantinischen Reich*, Miscellanea Byzantina Monacensia, 17 (Münih, 1974).

ilişkileri onarılamayacak biçimde zedelemişti. Batıda zaten var olan, Bizans yol üzerinde dikildiği sürece Haçlı davasının asla kazanılamayacağı yönündeki kuşkuyu pekiştirmişti. Bizzat Barbarossa, halkı Tanrı'ya düşman olan Konstantinopolis'e yönelik bir Haçlı seferinin düzenlenmesini önermişti.[15]

Venedik'in Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılımına, her zamanki gibi çıkarları yön vermişti. Bir dindarlık gösterisi yapan *Doge* Mastropiero, ülke dışında yaşayan tüm Venedikliler'i, Kutsal Topraklar'ı geri almak için düzenlenen sefere katılmak üzere, 1189 Paskalyası'nda kentlerine dönmeye çağırdı.[16] Dindarlığı pratik amaçlıydı. Yalnız Salahaddin'e teslim olan Akka'da değil, Kutsal Topraklar'daki kentlerin çoğunda Venedik ticaret kolonileri vardı. *Doge*, bazı Haçlılar'ı doğuya taşıyacak gemileri verdi; iki yıllık bir kuşatmanın ardından Akka geri alındığı zaman da Venedikli tüccarlar şehirdeki semtlerini çarçabuk yeniden kurdular.[17] Bunun dışında Venedikliler'in Haçlı seferinde oynadıkları rol sınırlı kaldı. Bizans İmparatoru tarafından oynanan ve büyük tepki gören rolün genel olarak mahkûm edilmesine de katılmadılar. Konstantinopolis'in batı denetiminin altına geçmesi konusunda söylenebilecek birçok şey olmasına karşın, İmparator'un bir Tanrı düşmanı olması ve davaya hıyanet etmesi suçlamasıyla pek fazla ilgilenmiyorlardı. Bizans'ın niyetlerinden kuşkulanmak için kendilerine göre nedenleri vardı. İmparator, Konstantinopolis'te yitirdikleri mülklerin geri verileceğine ve hasar için çıkardıkları yüklü faturanın ödeneceğine dair söz vermişti. Bir yılı aşkın süre geçmiş olmakla birlikte pek az şey yapılmıştı. Manuel'in kendilerine uyguladığı türden bir oyalama peşinde olmasından kuşkulanıyorlardı. Vaat edilen komisyon kurulmuş, kayıp Venedik mülklerini araştırmaya başlamıştı. Ama on altı yıllık bir süreden sonra, bunların hepsinin izinin bulunmasının imkânsız olduğu anlaşılmıştı. 1189'da, *Doge* iki elçisini, Pietro Cornario ve Domenico Memo'yu, vaatlerini hatırlatmak için İmparator'a gönderdi; o yılın Haziran ayında da İsaakios, Venedik'le bir başka antlaşma daha imzalamaya ikna edildi. Friedrich Barbarossa neredeyse Konstantinopolis'in kapılarına dayanmıştı. Bizans'ın dostlara ve müttefiklere fena halde ihtiyacı vardı.[18]

Haziran 1189 tarihli ferman, İmparator İsaakios'un Venedik için çıkardığı fermanların dördüncüsüydü. Venedikliler'in 1171'de kaybettikleri tüm malların iadesinin mümkün olmadığını belirtiyordu. Bu yüzden, bu konudaki haklı taleplerinin karşılanması için başka bir yol düşünüyordu. Venedikliler, Konstantinopolis'teki kolonilerinin genişletilmesi ve daha çok iskele taleplerinde bulunmuşlardı. Venedikliler'in başka bir ırktan olmadıkları, Roma

15 Ostrogorsky, *History*, ss.406-7; Brand, *Byzantium*, ss.176-88.

16 Kasım 1188 tarihli *Jussio*, *TTh*, I, no. LXXIII içinde ss.204-6; Morozzo-Lombardo, I, no. 402, ss.394-5.

17 Kretschmayr, I, s.274.

18 *Historia Ducum Veneticorum*, s.90; Dandolo, s.271. Haziran 1189 tarihli ferman: *TTh*, I, no. LXXIV, ss.206-11; *DR*, II, no, 1589, 1590.

kökenli ve Roma İmparatorluğu'na özellikle bağlı oldukları akılda tutularak bu arzuları yerine getirilecekti. Konstantinopolis'te, geçmiş dönemlerde çıkarılmış fermanlarla tahsis edilmiş Fransız ve Germen semtleri vardı. Pek az kullanılmış ve bu milletlerin tüccarları tarafından ender olarak ziyaret edilmişti. Aslına bakılırsa bu semtler Fransa ve Germanya'yı ödüllendirmek için değil, zaman zaman gelen Fransız ve Germen tüccarlara kolaylık sağlamak için verilmişlerdi.[19] Bunlar, Altın Boynuz'daki Venedik semtinin yanında yer alıyordu. Şimdi iskeleleriyle birlikte Venedik semtine ekleneceklerdi. Bunun Venedikliler'e fazladan elli pound altınlık bir yıllık gelir sağlayacağı hesaplanıyordu, ki bu da kayıp mallarını tazmin edecekti. İmparator'un zararların tazminine ilişkin yaptığı vaatle ilgili olarak, İsaakios 1400 pound altının hâlâ ödenmemiş olduğunu kabul ediyordu. Andronikos 100 poundunu ödemişti. İsaakios, nefret ettiği selefinin zaferini çalmasına izin veremezdi. 1500 poundluk toplam miktarı ödemeyi üstlendi ve *Doge*'nin elçilerine 250 pound altından oluşan ilk taksidi verdi. Kalan 1250 pound altın, altı yıllık bir dönemde, borç tümüyle kapanıncaya değin yıllık taksitler halinde ödenecekti. Bunlar, İmparator için yerine getirmesi çok güç olan ve düşüncesizce verilmiş sözlerdi. Venedik belgeleri, ilk 250 poundun alındığını ve imparatorluk hazinesinden 1191 ve 1193'te başka ödemelerin yapıldığını kanıtlamaktadır. Bu altınlar, tazminat talebinde bulunmuş olan tüccarlar arasında dağıtıldı. Ama, İsaakios'un tahtını kaybettiği 1195'e değin altı yıl geçmiş olmasına karşın, borç tümüyle ödenmekten hâlâ çok uzaktı.[20]

İsaakios'un Venedik'le yaptığı dört antlaşmanın dikkatle hazırlanan cümleleri ve şartları, hiçbir zaman hayata geçirilmediklerinden, daha çok akademik ilginin odağı olmuşlardır. Bizans çıkarlarını savunmak üzere hiçbir zaman 40 ila 100 gemilik bir Venedik filosu çağrılmadı. İmparatorluktaki Venedikliler hiçbir zaman askere alınmadılar. Hiçbir Bizans filosu Venedik'e yelken açmadı. Aslına bakılırsa, bütün bu güzel sözler için, İmparator'un 1187'ye değin bir avuç savaş gemisinden fazlasını bir araya getirebildiği kuşku götürür niteliktedir.[21] Üçüncü Haçlı Seferi furyası geçer geçmez, İsaakios, Venedikliler'in kendisine gerçek bir yardımda bulunamayacağı Sırbistan ve Bulgaristan'daki isyanları bastırma amacıyla, Balkanlar'daki askeri seferlerine geri döndü. Nisan 1195'te, Bulgaristan'a yaptığı sefer sırasında, ağabeyi Aleksios ile hoşnutsuz bir aristokratlar çetesinin öncülüğünde hazırlanan bir komploya kurban gitti. Tahttan indirildi ve gözlerine mil çekildi. O sırada yaklaşık on üç yaşında olan oğlu Aleksios hapse atıldı ve yerine III. Aleksios unvanıyla, ağabeyi imparator ilan edildi. Bizans'ın I. Manuel altında başlayan

19 Bu ifadeyi, bunların varlığına ilişkin öteki belgesel kanıtların olmayışı da doğrular.

20 Morozzo-Lombardo, I, no. 378-80, 403, 418, ss.371-4, 395-6, 409-10. Heyd, *Commerce*, I, s.226; Brand, *Byzantium*, ss.199-200; Lilie, *Handel und Politik*, ss.35-41.

21 Lilie, *Handel und Politik*, s.563.

gerilemesinin III. Aleksios Angelos döneminde artık geri dönülmez bir noktaya ulaştığı genellikle kabul edilir. Yeni imparatorun ne yönetim becerisi vardı, ne de kahraman olacak cesareti. Zayıf karakterli bir hastalık hastasıydı; eyaletlere konan acımasızca vergiden başkentteki aristokrat arkadaşlarına yaptığı ödemelerdeki cömertliğiyle tanınıyordu. Bürokrasideki kayırıcılığı ve kokuşmuşluğu teşvik etmese de, buna göz yumdu. İmparatorluğun temelini zaten oymuş olan ademi merkeziyetçilik ve ayrılıkçılık, artık denetlenemez hale geldi. Sırbistan ve Bulgaristan'ın ikisi de ayrıldılar ve hükümdarları, kendilerine Konstantinopolis'in vermediği kraliyet ya da imparatorluk statüsü için Roma'ya başvurdular.[22]

Daha batıda, III. Aleksios gibi bir imparatorun yeteneklerini aşan yeni sorunlar başgöstermişti. Friedrich Barbarossa, yaptığı Haçlı seferinde ölmüştü. Oğlu ve vârisi VI. Heinrich, Sicilya Kralı II. Guglielmo'nun teyzesi Costanza'yla evlendi; Guglielmo 1189'da çocuksuz olarak öldüğü zaman, Heinrich onun krallığının da vârisi olduğunu ileri sürdü. 1194'te Palermo'da taç giydi. Yıllar boyunca, Bizans imparatorları Sicilya'daki Norman Krallığı'nı Batı Germen İmparatorluğu'na karşı kullanmıştı. Artık bu ikisi birleşmiş ve Bizans'a karşı ayrı ayrı duydukları nefret adamakıllı alevlenmişti. VI. Heinrich, babasının evrensel bir Roma İmparatorluğu hayalini ve Sicilya'daki Normanlar'ın Bizans'ı fethetme ihtirasını miras almıştı. İtalya'daki bu yeni iktidar yoğunlaşması, Venedikliler'i alarma geçirdi. Normanlar'la yaptıkları yirmi yıllık antlaşma artık sona ermişti. Bizanslılar daha da endişeliydiler. VI. Heinrich yeni bir Haçlı seferi tasarlıyordu. Aynı zamanda, kendisini tahtından indirilen ve kör edilen İmparator II. İsaakios'un savunucusu ve intikamcısı ilan etmekteydi. Kardeşi Swabia'lı Philippe İsaakios'un kızlarından biriyle nişanlandığı için, kendi ailesinin şerefi tehlikedeydi. Tahtı gasp eden III. Aleksios'un, Normanlar'ın 1185'te kısa bir dönem ele geçirdikleri Durazzo ve Thessalonica arasındaki tüm toprakları vermesi ve kendisine haraç olarak çok büyük miktarda altın ödemesi gerektiğini ileri sürdü. Aleksios, Heinrich'in taleplerini karşılamak için 'Germen vergisi' adı verilen bir vergi ihdas etmek zorunda kaldı. Ama halkı zaten çok ağır bir vergi yükü altındaydı; para bulunamadı ve talepler karşılanamadı. Bizans'ı kurtaranın iki etken olduğu söylenir. İlki, Heinrich'in Konstantinopolis'e Haçlı seferi düzenleme tasarısını kutsamayı reddeden Papa'nın müdahalesiydi. İkincisi de, Heinrich'in Eylül 1197'deki ölümüydü. Heinrich'in Haçlı seferini Kudüs'ten Konstantinopolis'e çevirmeye gerçekten niyet edip etmediği kuşku götürmekle birlikte, o dönemde devlet yönetiminde bulunan Niketas Khoniates'in görüşü bu yöndeydi.[23]

22 Ostrogorsky, *History*, ss.408-11; Brand, *Byzantium*, ss.110-16.

23 Niketas Khoniates, ss.475-80. Ostrogorsky, *History*, ss.411-13; Brand, *Byzantium*, ss.189-94; Angold, *Byzantine Empire*, ss.280-1.

III. Aleksios, Heinrich'in haraç talebine uysalca boyun eğmişti. Zaten her zaman, karşılaştığı güçlüklerden en kolay yoldan sıyrılmak eğilimindeydi; öngörülen miktardaki paranın küçük bir bölümünü bulmak için bile olsa, özel bir vergi icat edecek ve atalarının mezarlarını yağmalayacak kadar küçülmüştü. VI. Heinrich ölüp de Germen vergisi kaldırılınca, Bizanslılar rahat bir soluk aldılar. Aynı şekilde Venedikliler de rahatladılar. Aleksios'un, kendileriyle olan hesabı kapatmak yerine, önce Germen İmparatoru'na haraç ödeyeceğinden kuşkulanmışlardı. Aleksios, İsaakios'un ödemeyi şeref sözüyle taahhüt ettiği borç taksitlerini daha fazla ödemeyi reddetti. Adamlarına, mevcut güvencelerin utanmazca ihlal edilmesi anlamına gelecek şekilde, Venedik mülkleri ve gemiciliğinden vergi toplamalarını emretti. Daha da kötüsü, onların Pisa, Ceneviz, hatta Ragusa'dan gelen ticari rakiplerine yaptığı iltimasları gizlemedi. 1182'de Konstantinopolis'ten sürüldüklerinden beri Pisalı ve Cenevizliler'den birçoğunun Bizans sularında giriştiği korsanlıktan vazgeçirmek için, II. İsaakios onlara kapılarını yeniden açmıştı. 1192-3'te, Pisa ve Cenova cumhuriyetlerine, imtiyazlarını ve başkentteki ticaret semtlerini geri veren fermanlar çıkarmıştı. III. Aleksios bu kayırıcılığı daha da ileriye götürdü; öyle ki, Venedikliler onun kendilerine kasten hakaret ettiğini ve rakiplerini yüreklendirdiğini düşünmeye başladılar.[24] Marmara Denizi'nde Venedik gemilerine Pisalılar'ca yapılan bir dizi saldırının ve Konstantinopolis'teki Venedik semtine yapılan akınların ardında İmparator'un bulunduğu düşünülüyordu. Tehlikede olan çıkarlar o kadar büyüktü ki, Venedik ve Pisa savaşa girdi. İmparator VI. Heinrich, İtalya'daki çekişmelerine bir son verdi. Ama Bizans dünyasıyla aralarındaki gerilim daha da arttı. 1196'da bir Venedik filosu, Hellespont girişindeki Abydos'ta demirledi ve kaptanları *Doge*'nin geri dönüş emrine uymayı reddetti. Bu filonun, Venedik ticaret gemilerini Pisa gemilerinin saldırısından korumak için oraya gitmiş olması mümkündür.[25] Ama aynı zamanda Konstantinopolis'e bir uyarı ya da tehdit olarak görülmesi de mümkündü.

Konstantinopolis sokaklarında Venedikliler ile Pisalılar, ya da Latinler ile Yunanlılar arasında çatışmaların patlak vermeyişi dikkate değer bir noktadır. Yunanlılar'ın yabancılara karşı nefret ve kıskançlıklarını onların semtlerine yönelik yeni bir ölümcül saldırıyla göstermelerinden duyulan korku hep vardı. Sarhoş bir güruhun yağmalamak ve öldürmek amacıyla semte daldığı 1187'de olmuştu bu. Venedikliler kendilerini çevredeki sokaklarda barikatlar kurarak ve savaşarak savunmayı öğrenmişlerdi.[26] Ama aynı zamanda, Abydos'taki bir Venedik filosunun gereksiz derecede kışkırtıcı

24 *DR*, II, no. 1606, 1607, 1609, 1610, 1611, 1612, 1616. Lilie, *Handel und Politik*, ss.79-83, 100-2.

25 *TTh*, I, no. LXXVIII, ss.216-25. Brand, *Byzantium*, s.200; Angold, *Byzantine Empire*, s.290.

26 Bu olay, yalnızca 'Latinler'den söz eden Niketas Khoniates tarafından kaydedilir, ss.392-3. Gel gelelim, 1187'de, Konstantinopolis'teki Latinler'in çoğu Venedikli olmalıdır. Karş. Brand, *Byzantium*, ss.82-3.

olduğunu düşünen yeni *doge*'leri Enrico Dandolo, misilleme girişimlerini yatıştırmaya da çalışıyordu. Dandolo, Orio Mastropiero'nun 1192 sonunda ölümü üzerine seçilmişti. Yetmiş yaşının üzerindeydi ve yaşamının çoğunu ülkesine hizmet ederek geçirmişti. Kurnaz ve deneyimliydi. Bizans diplomasisinin dolambaçlı manevralarını anlayacak zekâya sahipti. Yunanlılar'a karşı duyduğu soğukluk ve nefreti batılıların çoğu paylaşıyordu. Ama söylendiğine göre, Dandolo'nun onlara karşı kişisel bir kini vardı. 1171'de İmparator Manuel'in Venedik'e karşı işlediği hatanın intikamını almak üzere Vitale Michiel'in önderliğinde çıkılan sefere katılmıştı. Manuel'in sarayına yapılan çok sayıda sonuçsuz heyetten birine katılmış, burada yaralanmış ve görme gücünü neredeyse tümüyle yitirmişti. Ya da en azından sonraki yıllarda inanılan buydu.[27] Görüş gücü azaldıkça kavrayışı keskinleşti ve Yunanlılar'a olan nefreti saplantı haline geldi. 1184'te bir başka elçilik göreviyle Konstantinopolis'e gönderildiğinde, onları daha iyi tanımaya başlamıştı. Kendisi ve heyetin diğer üyeleri, Yunanlılar'la yapılacak görüşmelerde sabırlı olmak gerektiğini öğrenmişlerdi. İmparatorlar, Kentlerin Kraliçesi'ndeki kutsal saraylarında, yabancı elçileri hâlâ üstünlük taslayan bir havayla, ve batılı zihniyete göre, etkilemeyi amaçlayan çocukça bir abartıyla kabul ediyorlardı. Venedik *doge*'leri belki bunu öteki Latinler'den daha iyi anlayabiliyorlardı, çünkü yüzyıllardır Bizans'ın gösteriş ve ihtişama düşkünlüğünü kendileri de edinmişlerdi. Fakat bunun yanı sıra, oyalamanın Bizans diplomasisinin silahlarından biri olduğunu da anlamaya başlamışlardı. Enrico Dandolo artık iyice yaşlanıyordu. Gel gelelim, Bizanslılar'la olan hesabını kapatmak için, zamanın kendinden yana olduğuna inanıyordu. Çünkü, Niketas Khoniates'in belirttiği gibi, 'halkına yaptıklarından ötürü onlardan öç almayı başaramadığı sürece, ölmeyi tercih edeceğini söylüyordu.'[28]

Yönetiminin ilk yıllarında Dandolo'nun temel kaygısı, Macaristan'ın hak iddialarına ve Pisa'nın rekabetine karşı Adriyatik'teki Venedik çıkarlarını korumaktı. Kontantinopolis'te II. İsaakios tahtta oturduğu sürece Venedik çıkarları korundu. Ne var ki III. Aleksios, uzlaşmaz olmakta kararlı

27 Adaşı Andrea Dandolo (s.260), *Doge*'nin kısmi körlüğünü, 1172'de I. Manuel'in sarayında aldığı bir yaraya bağlar. Bkz. yukarıda s.113. Öte yandan, çok daha eski *Historia Ducum Veneticorum*, s.81, *Doge*'nin bu olayda Manuel'e gönderdiği iki elçinin 'sağ salim' döndüklerini belirtir. Olaya Andrea Dandolo'dan daha yakın bir çağdaş olan Niketas Khoniates (s.538), *Doge*'nin yalnızca 'gözünden yaralandığını' söyler. Bir başka çağdaşı Geoffroi de Villehardouin, *Doge*'nin gözünün başından aldığı bir yarayla sakatlandığını belirtir. (Geoffroi de Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, der. E. Faral, I-II, Les Classiques des l'Histoire de France au Moyen Age, 18-19, Paris, 1938, c. 67, I, s.69.) Genellikle hayalperest olmakla birlikte başka bir anlatı da, Dandolo'nun gözlerinin İmparator Manuel'in emriyle çıkartılmasına karşın onun görebildiğini aktarır: *Chronicle of Novgorod, 1016-1471*, çev. R. Michell ve N. Forbes, Camden Society, 3. dizi, XXV (Londra, 1914), s.48. Bkz. Kretschmayr, I, ss.466-7.

28 Niketas Khoniates, s.538. Venedik'in Bizans saray tören ve nişanlarını benimsemesi hakkında, bkz. A. Pertusi, 'Quedam regalia insignia. Ricerche sulle insegne del potere ducale a Venezia durante il medioevo', *Studi veneziani*, VII (1965), 3-123, özellikle 96-121; Pertusi, 'Bisanzio e le insegne regali dei Dogi di Venezia', *RSBN*, n. s. II-III (1965-6), 277-84; Pertusi, 'Venezia e Bisanzio', 12-13, 21.

görünüyordu. Dandolo protesto etti ve görüşmeler başladı. Görüşmeler uzun ve yorucuydu. Venedik'ten Konstantinopolis'e üç, tam ters yöne de iki elçilik heyeti gönderildi. *Doge*, elçilerine, özellikle ödemeyi reddettiği hasar tazminatı konusunda İmparator'un karşısında çok sağlam durmaları talimatını verdi. İki yıllık bakaya olan 400 pound altını, ya da en azından 200 poundunu talep etmeliydiler. Bundan başka onları, Venedik ve Bizans'ın, Germen İmparatoru ve Sicilya Kralı'yla olan 1187 Antlaşması'yla dikkatle düzenlenmiş ilişkilerinin diplomatik mayın tarlasında son derece ihtiyatlı yürümeleri konusunda da uyardı.[29] Bu uyarı belki de gereksizdi, çünkü o dönemde VI. Heinrich birinin imparatoru, diğerinin de kralıydı. Ama Venedik ile Bizans arasında herhangi yeni bir antlaşmanın temeli, II. İsaakios'un ferman metni olmalıydı. VI. Heinrich Eylül 1197'de öldüğü zaman, anlaşmaya varmak mümkün oldu. Uzun tartışmaların sonunda, *Doge*'nin en son gönderdiği heyetin üyeleri Pietro Michiel ile Ottovio Quirino'nun, imparatorun temsilcileri olan *dromos logothete*'si Demetrios Tornikes'le müzakereleri, 27 Eylül 1198'de başlatılan bir antlaşma taslağı ile sonuçlandı. İçeriği, İmparator III. Aleksios tarafından aynı yılın Kasım ayında imzalanan ve bir imparatorluk kâtibiyle Venedik'e götürülen fermana yazıldı.[30]

Yeni antlaşma, değişen siyasal koşullar gereğince güncelleştirmek için yapılan birkaç rötuş dışında, büyük ölçüde 1187 Venedik-Bizans Antlaşması'nın yeniden kaleme alınmasıydı. Sicilya Kralı'yla ilgili ibare çıkartıldı. Ama Venedikliler, Germen İmparatoru'nun saldırısına uğraması halinde Bizans topraklarının savunmasına yardım sözü vermeye ikna edildiler. Böylelikle savunma birliği onaylanmış ve teyit edilmiş oldu. Verdikleri bu söze karşılık, Venedikliler'e I. Aleksios, II. İoannes, I. Manuel ve II. İsaakios tarafından verilen tüm haklar yeniden veriliyordu. Andronikos'tan söz edilmemişti. İster yerli üretim ister ithal olsun ve ister kara ister deniz yoluyla taşınmış olsun, Venedikli tüccarın malları vergiden muaf olacaktı. Ticaret serbestisinden yararlanacakları kentler ya da bölgeler hakkında hiçbir kuşku ya da yanlış anlama söz konusu olmasın diye, ferman bunların kapsamlı bir listesini veriyordu. Geçmişte Venedikli iş adamlarının, manastır toprakları ile has topraklarda, imtiyazlarının bu gibi bölgelerde geçersiz olduğu gerekçesiyle, bazı eyalet yöneticileri ile kilise çalışanlarınca keyfi vergilendirmeye maruz bırakıldıkları olmuştu. Gelecekte, imparatorun *logothete*'si tarafından hazırlanmış olduğu kuşku götürmeyen 1198 tarihli resmî listeyi gösterebileceklerdi. Daha önce Venedik imtiyazlarının hiç bu kadar ayrıntılı biçimde belirlendiği görülmemişti. Durazzo'dan doğuya dek, hatta Suriye'deki Antiokheia ve Laodikeia gibi, biraz daha fazlasını da içine alan liste, Bizans

29 Dandolo, ss.274-5; *DR*, II, no. 1632, 1639. Enrico Dandolo'nun 1197'de elçilerine verdiği talimat Kretschmayr, I, s.473'te yer alır; karş. Brand, *Byzantium*, ss.200-2. Heyd, *Commerce*, I, ss.226-7.

30 Kasım 1198 Fermanı: *TTh*, I, no. LXXXV, ss.246-80; *DR*, II, no. 1647.

İmparatorluğu'nda dönemin neredeyse tüm önemli kent, liman, eyalet, toprak ve adaları içeriyordu. Sadece Karadeniz eyaletleri dışarıda tutulmuştu. Altı yıl sonra, 1204'te, Venedikliler ve Dördüncü Haçlı Seferi'nin önderleri imparatorluğu aralarında paylaşmaya başladığı zaman, Bizans mülklerinin bu eksiksiz listesi kullanılacaktı.

Venedik'in arzusu üzerine, fermana Venedikliler'in Konstantinopolis'te ticaret ve ikametine ilişkin yasal statüsünü daha açıkça belirleyen özel bir ibare eklendi. Elçileri, yurttaşlarından birinin kendi yetkilileri önünde yargılanıp masum bulunduğu halde, sık sık hükmü tersine çeviren bir Bizans mahkemesinde yargılanıp hapse atıldığından şikâyet etmişlerdi. Venedik'in, kusurlu tüccarların bir Bizans mahkemesinde yargılanabilmesini kabul ettiği 1187 Antlaşması'nda yer alan ibarenin yarattığı bir durumdu bu. Şimdi, Venedikliler'in yarattığı tüm parayla ilgili anlaşmazlık davaları Venedik yetkilileri önünde görülürken, Venedikliler'in Yunanlılar hakkındaki şikâyetlerinin de *dromos logothete*'si, onun yokluğunda da *megas logariastes* tarafından incelenmesi karara bağlanıyordu. Her iki durumda da şikâyetçi, davasını bir rahip, yargıç ya da noterin tanıklığında yazarak sunacaktı. Yunanlılar ile Venedikliler arasında, ölüme ya da ciddi yaralanmalara yol açan şiddetli tartışmalar ya da ayaklanmalar olması halinde, davanın *logothete* veya o yoksa, Blakhernai Sarayı'nın muhafız kumandanı önünde görülmesi gerekiyordu. Sadece bir iki kişinin karıştığı ve hafif yaralanmalara yol açan daha ufak çaplı şiddet olaylarında, davanın *logothete* ya da *megas logariastes* tarafından dinleneceği ve karara bağlanacağı öngürülüyordu. Bir Venedikli'ye karşı dava açan Yunan yurttaşları, Venedik temsilcisi ve yargıçlarına başvuracaklardı; senatörlük mevkiinde ya da soyluluğa mensup olmaları halinde, davaya *logothete* bakacaktı. *Logothete* ya da vekili, ayrıca gelen her Venedikli yetkilinin ant içmesinden de sorumluydu. Tören, Venedikli yetkililerin itimatnamelerini sunmasının ardından, Konstantinopolis'teki Venedik kilisesinde yapılıyordu; önde gelen Venedikli sâkinlerin huzurunda, tüm davalarda iltimassız ve önyargısız hareket edeceklerine de yemin ediyorlardı. I. Manuel'in bir fermanına göre, yargılamanın ardından on beş gün içinde hüküm verilmek zorundaydı. Son olarak, Bizans'ta ölen bir Venedikli'nin mülkünün, vasiyetinde adı geçen mirasçılara verileceği belirtiliyordu. Vasiyet bırakmadan ölmesi halinde, malları ister sivil, ister kiliseye bağlı olsun, hiçbir yetkili ya da imparatorluk ailesine bağlı biri tarafından müsadere edilemeyecekti. Venedik mülkü olarak kalacaklardı.[31]

Bu şartlar, Konstantinopolis'te yaşayan Venedikliler'in hukuki ve yargısal konumunu açıklığa kavuşturdu ve Venedik kolonisinin, içişlerinde kendi hak

31 Heyd, *Commerce*, I, ss.227-8; Brand, *Byzantium*, ss.202-3; Lilie, *Handel und Politik*, ss.41-9. *Dromos logothetesi*'ne, 992'de Venedik gemilerinden harçları toplama sorumluluğu verilmişti. Bkz. yukarıda, s. 40. Onikinci yüzyıl ve daha sonraki işlevleri hakkında, bkz. Stein, *Untersuchungen*, ss.34-9. *Megas logariastes* makamının, onbirinci yüzyıldan önce bulunmadığı anlaşılmaktadır.

ve sorumlulukları olan yabancı bir topluluk olarak eskisinden çok daha pratik bir tanımını getirdi. I. Manuel, imparatorluğundaki Latin sakinleri *burgenses* diye adlandırmıştı. III. Aleksios, Venedikliler'i eşit yurttaşlık haklarına sahip 'yabancı yurttaşlar' ya da yabancı sakinler (*cives extranei*) diye betimler. Tek eksik olan, Konstantinopolis'teki topluluğun doğru dürüst oluşturulmuş, Bizans yetkililerine karşı sorumlu olacak bir başının ya da konsülünün İmparator tarafından tanınmamış olmasıydı. Onikinci yüzyılda böyle bir yetkilinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. 1198 Fermanı, yalnızca *Doge*'nin elçisi olan ya da olmayan temsilciler ile *judices*, yani yargıçlardan söz eder. Noterler ve tanıklar olarak hareket etmek, ölçü ve ayarlara nezaret etmek ve 1107'den beri yaptıkları gibi gayri menkullerin büyük çoğunluğunu elde tutmak ya da kiraya vermek yoluyla, Venedik ruhbanı topluluğun yaşamında etkili bir rol oynamaya devam etti. Ama elindeki tüm mülklerle birlikte kilise, Castello ya da Venedik Piskoposu'na bağlıydı. Kendisine ait bir piskoposu yoktu. 1198'e gelindiğinde, İmparator'un Venedikliler'i gerçekten 'hizmetkârları' olarak adlandırabileceği günler çok geride kalmıştı. II. İsaakios, onları 'müttefikleri, dostları ve destekçileri' olarak övmüştü. Bunun gerçekle pek az ilgisi vardı; ama Venedikliler'in İmparator'a sadakat ve hizmet bağlarıyla bağlı oldukları mitosu, imparatorluğun kendisi kadar eskiydi. Çünkü, İsaakios'un demiş olduğu gibi, onlar köken olarak Romalı'ydılar ve yalnızca Roma İmparatorluğu'na bağlıydılar. III. Aleksios bile, Venedikliler'in Bizans'ın kucak açmasını, bir çocuğun annesine duyduğu hasret gibi özlediğini söylemişti. Bu hayal, *Doge*'nin hâlâ Bizans'ın *protosebastos* unvanını taşımaktan ve 'imparatora en sadık' olarak adlandırılmaktan gurur duyduğunu da gösteriyordu. Gene de, onun başkente bir temsilcisini ya da konsülünü ataması önerisi yapılmadığı gibi, Venedik kilisesinin kendi piskoposunun olması gerektiği de söylenmedi. Bu düzensizlikler, *Doge* Enrico Dandolo'nun kendisini tüm Konstantinopolis İmparatorluğu'nun sekizde birinin hâkimi olarak ilan edip de, kilisesinin patrikliğine bir Venedikli'nin atanmasını sağladığı zaman düzeltilecekti.[32]

32 Heyd, *Commerce*, I, ss.255-8; Antoniadis-Bibicou, 'Notes sur les relations', 176-7; Pertusi, 'Venezia e Bizanzio', s.124; Lilie, *Handel und Politik*, ss.47-8

8. Bölüm

Dördüncü Haçlı Seferi

III. Aleksios'un Kasım 1198'de Venedik için çıkardığı ferman, türünün son örneği oldu. Aynı yılın Ocak ayında, III. İnnocentius papalığa seçildi. Öncelikler listesinin en üstlerinde, Kudüs'ün kâfirlerin elinden kurtarılması için, gerçekleştirmeye Friedrich Barbarossa'nın ömrünün yetmediği yeni bir Haçlı seferi düzenlemek vardı. Venedikliler zaten hiçbir zaman coşkulu Haçlılar olmamışlardı. Kutsal Savaş, ticaret açısından iyi değildi. Papalık makamına gelmesinin ilk aylarında yeni papa, *Doge*'ye ve Venedik halkına, gemileriyle Sarasenler'e silah, demir ve kereste götürenlerin aforoz edilme tehlikesi altında olduğunu hatırlattı. Bizans imparatorları, Venedik tarafından yürütülen bu hıyanet kabilinden taşımacılığa, onuncu yüzyıla değin karşı koymuşlardı. Venedikliler'in mazereti, çiftçi bir millet olmadıkları, denizcilikle ve deniz ticaretiyle geçimlerini sağlamaları gerektiğiydi.[1] Müşterileriyle savaşmamaları için güçlü bir gerekçeydi bu. Papa III. İnnocentius'un, yeni girişime, Dördüncü Haçlı Seferi'ne Venedikliler'i de karıştırma konusunda bazı çekinceleri vardı.

Dördüncü Haçlı Seferi konusunda, modern literatür özgün kaynaklardan çok daha geniştir.[2] Gene de, birçok sorun çözüme kavuşturulmamış olarak kalmıştır, çünkü kaynaklar çok daha açık olabilecekleri yerde ketum kalırlar ya da en çok ihtiyaç duyulduğu zaman yokturlar. Özellikle, *Doge* Enrico Dandolo'nun önemli bir rol oynadığı girişime ilişkin o döneme ait hiçbir Venedik kaynağı yoktur. Bu yüzden, olanları sonradan inceleyenlerin yapabileceği

1 *TTh*, I, no. LXXXIII, ss.234-8 (3 Aralık 1198).

2 Konuya ilişkin pek çok kaynaktan en yakın tarihlileri şunlardır: D.E. Queller, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople, 1201-1204* (Philadelphia, 1977), içindeki kaynakçada (ss.219-41), birincil kaynaklar ve modern literatür yetkin bir biçimde sıralanmıştır; J. Godfrey, *1204. The Unholy Crusade* (Oxford, 1980). Daha kısa anlatılar: E.H. McNeal ve R.L. Wolff, 'The Fourth Crusade', K.M. Setton, der., *A History of the Crusades*, II içinde ss.153-85; D.M. Nicol, 'The Fourth Crusade and the Greek and Latin Empires', *CMH*, IV içinde (1966) ss.275-330. Ayrıca bkz. Angold, *Byzantine Empire*, ss.284-96; Brand, *Byzantium*, ss.222-69.

tek şey, onun güdülerinin ne olduğunu anlamaya çalışmak ya da tahmin etmekten ibarettir. Olaya en yakın Venedik kronikçisi, yaklaşık 1275 yılında yazan Martin da Canal'dır. Venedik'in Haçlı seferine katılımının tümüyle masum olduğunu, Papa'nın kutsamasını aldığını ve en Hıristiyan Venedik Cumhuriyeti'ne zaferden başka bir şey getirmediğini kanıtlamak için, tarihi pervasızca yeniden yazmaya girişmiştir. Olayların bu versiyonu, daha sonraki Venedikli kronikçiler tarafından da benimsendi.[3] Temel tanıklık anlatıları, Geoffroi de Villehardouin, Clarili Roberto ve Niketas Khoniates'inkilerdir. Villehardouin, Haçlı seferinin önderlerinden biriydi ve onun yazdığı Konstantinopolis'in fethinin tarihi, birinci sınıf bir tarihsel ve yazınsal anıttır. Picardia'dan gelen basit bir şövalye olan Clarili Roberto, öyküyü daha aşağı, ama kimi zaman daha canlı bir bakış açısından anlatır. Niketas Khoniates, Haçlı seferinin hedef noktasındaki Bizans sarayında olgun ve deneyimli bir devlet adamıydı ve bu nedenle, bir mülteci olarak Konstantinopolis'ten kaçmak zorunda kalmıştı. Her üç yazar da, anlatılarında taraflı davranmışlardı. Başka türlüsünün olması da çok zordu. Clarili Roberto, olayları gördüğü şekliyle aktaran naif bir haberciydi. Niketas, Haçlı seferinin planlanıp yönlendiriliş tarzını yakından bilmiyordu. Villehardouin, bütün olayları bilebilecek tek kişiydi, ama gene de anlatısında bildiklerini açıklamayı pek istemediğinin ipuçlarını veren bazı noktalar vardır. Son olarak, Haçlı seferini başlatan Papa III. İnnocentius'un mektupları ve kararları vardır. İnnocentius, harekete geçirdiği kutsal savaşın dizginlerini elinde tutmak için çok çabaladı ve son derece verimli bir yazışmacıydı. Ama seferin liderleri tarafından alınan kararlara ilişkin genellikle çok az bilgilendirildiği de açıktır; onlara yazdığı mektuplardan bazıları garip bir biçimde yanlış zamanlamayla ve yanlış kişiye yazılmış gibidir.[4]

İşlerin neden böyle olduğunu ve Haçlı seferinin neden asıl hedefine değil de Konstantinopolis'e yöneldiğini değerlendirirken, modern tarihçi ayrıntılar açısından tam, ama ayrıntıların bir araya gelişinin çözümlemesi açısından eksik olan kaynaklarla çalışmak zorundadır. Bu yüzden, 1204 Olayı'nın, koşulların peş peşe birbirini izlemesinin, önceden yazılmış sonucunu ne Papa'nın ne de başka bir gücün önleyebileceği bir dizi aksilik ve insani hata sonucunda vuku bulduğu kanısına varabilir. Villehardouin'in, sonraki tamah

3 Martin da Canal, *Les Estoires de Venise*. Karş. K.M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, I: *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Memoirs of the American Philosophical Society (Philadelphia, 1976), ss.9-10.

4 Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*; Clarili Roberto, *La Conquête des Constantinople*, der. P. Lauer (Paris, 1924); İtalyanca çevirisi ve yorumlaması, Anna Maria Nada Patrone, *Roberto di Clari, La conquista di Costantinopoli (1198-1216)*, Collana storica di Fonti e Studi, 13 (Cenova, 1972). Niketas Khoniates, *Historia*. III. İnnocentius'un mektupları ve kararları, *MPL*, CCXIV-CCXVII; *Acta Innocentii PP. III (1198-1216)* içinde, der. P.T. Haluscynskyj, Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis: Fontes, Seri III, c. II (Vatikan, 1944).

veya kazanç güdülerinin önemsenmediği masalını sunuşundaki tavır, işte tam böyledir. Bunun tersine, insan ilişkileri tarihindeki en büyük suçlardan birini paylaştırmaya hevesli olan tarihçi de, bir suçlu bulmak için, Villehardouin'in metninin, Clarili Roberto'nun basit anlatısının, Niketas'ın trajik ve acı öyküsünün ve Papa'nın halka yaptığı duyuruların satır aralarını okumaya çalışabilir. Gel gelelim, bu olayın suçunun, temelde o dönemde olan biteni gizlemek için hiçbir şey yapmamak yoluyla izlerin üstünü örtenlere ait olduğu şeklindeki rahatsız kuşkuyu içinden atamaz. Piyesin kötü karakterinin kim olduğu konusunda Niketas Khoniates'in hiç kuşkusu yoktu. Kötü adam, Venedik *doge*'si Enrico Dandolo'ydu.[5]

Haçlı seferi çağrısı ilk yapıldığı zaman, gösterilen tepki düşkırıcı oldu. Batı Avrupa'nın taçlı başlarından çağrıya tek yanıt vereni, Macar Kralı idi. Fransa Kralı Philippe Auguste ile İngiltere Kralı I. Richard, kendi Haçlı seferlerini yapmışlardı. Artık ülkelerinin daha yakınlarında savaşmakla meşguldüler; 1199 başlarında Richard da öldü. Germen İmparatoru merhum VI. Heinrich, Swabia'lı Philippe ve Otto von Braunschweig da kendi iç karışıklıklarıyla uğraşıyorlardı. Dolayısıyla Haçlı seferinin önderlerinin başka yerlerde aranması gerekiyordu. Bunların çoğu Kuzey Fransa'dan, Normandiya'dan, Flandres ve Champagne'dan geldiler. Onlara ilham veren, gezgin bir vaiz olan Neuilly'li Fulk ve Papa'nın bir temsilcisi olan Pietro Capuano idi. Haç'ı ilk alan kişi, Champagne Kontu Tibald ile Blois Kontu Louis oldu; her ikisi de İngiltere Kralı Richard'ın yeğeniydi. Onların yolunu izleyenler arasında en ünlüleri Geoffroi de Villehardouin, Brienne'li Walter, Flandres Kontu Baudouin ve kardeşi Henry idi. Daha önceki hiçbir Haçlı seferi bu denli metodik biçimde planlanmamıştı. Papa III. İnnocentius henüz genç ve denenmemişti; Dördüncü Haçlı Seferi'nin örgütlenmesi, onun yetkisinin ilk sınanması ve ilk kanıtı olacaktı.

Belki de, taçlı başların hiçbirinin çağrısına yanıt vermemesinin nedeni de buydu. Üçüncü Haçlı Seferi'nin verdiği bir ders, kendi ordularının başındaki kralların işbirliğine girebilmesinin güç olduğuydu. Gel gelelim, Papa'nın sefere katmayı çok istediği bir kral vardı. Bizans İmparatoru III. Aleksios, Papa'nın seçilmesinden hemen sonra onu kutlayan bir mesaj göndermişti. Papa ile İmparator arasında bir yazışmanın başlangıcıydı bu. III. İnnocentius, makamının ilahi kaynaklı evrensel yetkisi konusunda ince ve yüceltilmiş bir anlayışa sahipti. Bu mevki muazzam ve basitti. Ama, Bizans siyasal kuramının ihtişamı ve basitliğiyle uzlaşamazdı. İnnocentius açısından her şey apaçıktı: İmparator, Bizans Kilisesi'nin inançlarındaki hatayı kabul etmesini ve Papa'nın egemenliği altındaki evrensel kiliseyle yeniden birleşmesini sağlamalıydı. O zaman, doğunun nadim Hıristiyanlarının, Hıristiyanlığın İslam'a karşı ortak davasında doğru rolü oynamaları mümkün ve arzu edilir

5 Niketas Khoniates, *Historia*, ss.538-9, 616-17.

olabilecekti. Papa bundan başka Konstantinopolis Patriği ile de yazışarak, onu tüm kiliselerin anası ve başı Roma Kilisesi'nin evrensel yetkisini reddetmekten vazgeçirmeye çalıştı; bu iddia, ne gelenek ne de yazıtlarda bunun temelini bulamadığından patriği rahatsız etmişti. Bizanslılar, daha önceki tüm Roma piskoposları ve apologlarından da bunu duymuşlardı, ama hiçbir zaman böylesine emin ve güçlü ifadelerle değil.[6]

III. Aleksios, Swabia'lı Philippe gibi ortak bir düşmana sahip oldukları için, İnnocentius'un şahsında siyasal bir müttefik bulma ümidindeydi. Philippe'in karısı, Aleksios'un kör edip tahttan indirdiği ve şimdi küçük oğlu Aleksios'la birlikte Konstantinopolis'te hapis yatan İmparator II. İsaakios'un kızıydı. Philippe, karısının onurunun kırıldığını ve babasının hakkı olan tahta yeniden çıkarılması gerektiğini söyleyip duruyordu. III. Aleksios, yeni papanın Philippe'in rakibi olan Otto von Braunschweig'ı desteklediğini öğrenince memnun oldu; gene de, böylesine güçlü bir müttefikin kiliselerin birleşmesi gibi alakasız bir soruna saplanıp kalmasını görmek üzücüydü. Bu arada, Papa'nın adamları, gücünü Fransa'da toplamakta olan Haçlı seferi için fonlar buluyorlardı. Kudüs üzerine yürümeden evvel Filistin'deki kâfirleri etkisiz hale getirmek için, seferin Mısır'a yapılmasına karar verildi. Doğu Avrupa üzerinden karayolu fazla riskli bulundu. Ordu, gemilerle geçirilebilirdi. Liderlerinden hiçbiri gereken sayıda gemiyi sağlayamadı. İttifakla, Venedik *doge*'sine gidilerek, savaş gemileriyle nakliye gemilerini sağlayıp sağlayamayacağının sorulmasına karar verildi. 1201 Baharı'nda, ellerinden gelen en iyi düzenlemeyi yapma yetkisiyle donanmış küçük bir heyet Alpler'i geçti ve Venedik'e gitti. Geoffroi de Villehardouin de aralarındaydı.[7]

Venedikliler, hele bir de Mısır'a yönelik olacağı doğruysa, kendilerine ticarî açıdan çok kayıplar verdirecek böyle bir serüvene katılmaya ilk başta gönülsüzdüler. *Doge*, bir yandan öneriyi konsiliyle uzun uzun tartışır ve incelerken, heyeti iki hafta boyunca bekletti. Bu alelacele verilebilecek bir karar değildi. Venedik ölçütlerine göre, Haçlılar naifti. Ordularını 30 bin adamdan fazla olarak hesaplıyorlardı; oysa *Doge*'nin muhtemelen gerçekçi davranmadan saptadığı bir rakamdı bu. Bu kadar büyük bir kuvveti taşımak, Venedik'in şimdiye kadar toparladığı bütün filolardan daha büyük bir deniz gücünü gerektirecekti. Başka birçok kârlı işleri askıya almak ve görev tamamlanıncaya değin emek gücünü öteki projelerden çekmek gerekecekti. Bu yüzden, ancak Venedikliler'in bunu yaparken kayba uğramayıp kazanç sağlayacaklarının kesinleştirilmesi halinde anlaşmaya varılabilirdi. Genelde Haçlı seferleri konusunda pek coşkulu olmayabilirlerdi, ama kendilerine saygınlık açısından

6 III. İnnocentius'un imparator ve patrikle yazışması ve onların yanıtları hakkında, bkz. Brand, *Byzantium*, ss.224-9; J. Gill, *Byzantium and the Papacy 1198-1400* (New Brunswick, N.J., 1979), ss.11-13; D.M. Nicol, 'Tha Papal scandal', *Studies in Church History*, XIII: *The Orthodox Churches and the West* içinde, der. D. Baker (Oxford, 1976), ss.145-7.

7 Queller, *Fourth Crusade*, ss.6-8; Godfrey, *1204*, ss.39-48.

olduğu kadar gerçek anlamda da hatırı sayılır kâr getirebilecek bir girişime katılmanın avantaj ve dezavantajlarını tartabilecek kadar akıllıydılar.

Düşünüp taşındıktan sonra *Doge* Haçlılar'a iş anlaşmasına çok benzeyen bir teklif sundu. 4 500 at ve 9 bin şövalye silahtarı, 4 500 şövalye ve 20 bin piyade taşıyacak bir filoyu oluşturarak donatacaklardı; on iki aylık bir dönem boyunca da ordunun erzakı ile atların yemlerini tedarik edeceklerdi. Bunların bedeli 85 bin gümüş mark olarak belirlendi. *Doge*, donanmayla birlikte kendisine ait elli silahlı savaş gemisini de göndermeye söz verdi: Ve bunu 'Tanrı aşkına' yapacaktı. Armada, 29 Haziran 1202'de Venedik'ten yelken açmaya hazır olacaktı. Antlaşmanın iki şartı vardı: Bedeli peşin ödenmeliydi; Haçlılar'ın ele geçireceği her şeyin yarısı da Venedikliler'in hakkı olacaktı. Haçlılar *Doge*'den daha aceleciydiler. Çok kısa bir tartışmadan sonra, 85 bin markı aynı yıl içinde dört taksitte ödemeyi taahhüt ederek, öneriyi kabul ettiler. Ardından *Doge* sorunu Büyük Meclis'e ve halk meclisine götürdüğü zaman, onay aldı. Onay oybirliğiyle alınmıştı ve ertesi gün Venedik ile Haçlılar arasındaki antlaşma imzalanıp mühürlendi.[8]

Her iki taraf da artık çok ciddi sorumluluk almıştı. Venedikliler pazarlıkta kendilerine düşen sorumluluğu yerine getirecek irade ve kaynaklara sahipti. Gel gelelim, Haçlılar hadlerini aşmışlardı. Üzerinde anlaşılan 85 bin markı ödeyebilmelerinin tek yolu, on iki ay içinde 33.500 kişilik bir ordu toparlayabilmelerinden geçiyordu. Kesinlikle gerçekleşebilecek gibi görünmüyordu bu; zaten gerçekleşmedi de. Geoffroi de Villehardouin'in antlaşmaya imzasını koyduğu andan itibaren, Haçlı seferine Venedikliler hükmetmeye başladı. Pek çok Bizans imparatorunun öğrenmiş olduğu üzere, Venedikliler borçları silmeye pek eğilimli değillerdi. İyi niyet işareti olarak, Fransa'ya gitmek üzere ayrılmadan evvel, Villehardouin onlara 2 bin mark ödedi. Parayı bir Venedik bankasından ödünç almak zorunda kalmıştı. Antlaşma, Papa'nın başlattığı bir Haçlı seferiyle ilgili olduğu için, onun onayını almak gerekiyordu. Haçlı liderleri, böylesine pahalı anlaşmalara girmeden evvel belki de ona danışsalar iyi ederlerdi. Daha önce Haçlılar'a yönelik hiçbir coşku görmediği Venedikliler'in niyetleri konusunda Papa da tedirgindi. Haçlı seferinin yönetiminin ellerinden kayıp gitmekte olduğunu hissetmeye başlamış olması mümkündür. Onayını bir şartla verdi: Haçlılar, doğruluğu beraberlerinde gidecek Papalık temsilcisi tarafından tescil edilecek olan haklı ve esaslı bir dava dışında, Hıristiyanlar'a saldırmaktan geri durmalıydılar. Bu nokta, III. İnnocentius'un önsezilerinin gücünü gösteriyordu.[9]

---

8 Antlaşmanın metinleri, *TTh*, I, no. XCII, XCIII içinde, ss.362-8, 369-73. Villehardouin, cc. 21-2; I, ss.22-4, Venedikliler'in erzak tedarikini sadece dokuz aylığına üstlendiklerini ve toplam bedelin 85 bin değil, 94 bin olduğunu söyler. Bu çelişkiler hakkında, bkz. Villehardouin, II, Ek I, ss.215-20; Queller, *Fourth Crusade*, ss.10-11 ve not 12 ve 13 (ss.163-4).

9 Queller, *Fourth Crusade*, ss.9-18; Godfrey, *1204*, ss.49-55.

Mayıs 1201'de, Haçlı Seferi'nin herkesçe kabul edilen önderi Champagne'lı Tibald öldü. Yeni bir önderin bulunması gerekiyordu. Çok fazla tartışma oldu, ama Geoffroi de Villehardouin'in önerisi üzerine, Monferrato Markisi Bonifacio'nun Fransa'ya davet edilmesi ve ordu kumandanlığına getirilmesine karar verildi. Sanki daveti bekliyormuşçasına, öneriyi derhal kabul etti. Bonifacio, Haçlı çevrelerinde iyi tanınıyordu. Ama aynı zamanda Bizans'la da ailevi bağları vardı. Kardeşi Reniero, İmparator I. Manuel'in kızıyla evlenerek 'Caesar' (Sezar) unvanını almıştı ve Thessalonica'da kendisine verilen toprakları 'krallığı' diye adlandırıyordu. Reniero'nun sonraları tiran Andronikos Komnenos'la başı derde girdi; hayatı da karısıyla birlikte, gizemli bir ölümle sona erdi. Öteki kardeşi Monferratolu Corrado, İmparator II. İsaakios'a bağlı bir subay olarak hizmet etmiş ve imparatorun kızkardeşiyle evlenmişti. O da *caesar* yapılmış, ama Konstantinopolis'teki Latin aleyhtarı duygunun kokusunu alır almaz, Kutsal Topraklar'da daha şanlı bir kariyer peşinde kenti terketmişti.[10] Bonifacio'nun Bizanslılar'dan nefret etmek için bir nedeni vardı; günün birinde kardeşinin Thessalonica'daki topraklarını geri alabileceğini düşünmüş olması da mümkündür. Neully'li Fulk, Dördüncü Haçlı Seferi'nin kumandanı olarak Eylül 1201'de Soissons'da Haç'ı onun omuzuna yüklediği zaman, kafasında böyle bir düşünce taşıyora benzememektedir. Ama Monferrato'ya dönüşünde, Alsace'taki dostu hükümdar Swabia'lı Philippe'e saygılarını sunmak için yolunu uzattı. Philippe'le tartışacağı çok şey vardı ve Noel'e kadar onun Hagen'daki sarayında kalmaya karar verdi. İkisinin de Bizanslılar konusunda bazı yakınmaları vardı ve birlikte kaldıkları haftalar boyunca, tüm bu hoşnutsuzlukları tekrar tekrar konuşmuş oldukları kesindir. Dikkatleri, beklenmedik ama makbul bir ziyaretçinin gelişi üzerinde yoğunlaştı.

Kör edilen İmparator II. İsaakios'un oğlu, genç prens Aleksios, bir Pisa gemisiyle Konstantinopolis'ten kaçmayı becermişti. Eylül ya da Ekim'de Ancona'ya çıktı ve derhal kızkardeşiyle kocası Swabia'lı Philippe'in dost kanatlarının altına sığınmak üzere Alsace'a gitti. Dört ay kadar onur konuğu olarak Philippe'in sarayında kaldı. Aleksios genç ve oldukça düşüncesizdi. Ama hüküm süren Bizans İmparatoru'na karşı hoşnutsuzluğu, Philippe ya da Bonifacio'nunkinden daha yoğun ve daha sabırsız bir nitelik taşıyordu. Batıya, babası II. İsaakios'un yeniden tahta çıkması ve kendisinin Bizans tahtındaki haklarının tanınması yönünde destek yaratabilmek için gelmişti. Yeni bir Haçlı seferinin örgütlenmekte olduğunu duymuş olabilir de, olmayabilir de. Ama seçilen önder Bonifacio, orada Philippe'in sarayında idi. Noel boyunca Hagen'da yapılan görüşmelerin, Aleksios'un babasına yapılan yanlışı düzeltmek için Haçlı seferinden yararlanma fikriyle noktalanmamış olduğuna inanmak zordur. Önceki Haçlı seferleri, Konstantinopolis'ten geçip gitmişti. Aleksios, kendisine eşlik etmeleri halinde, halkın ona sevgiyle kucak açacağına

10 Brand, *Byzantium*, ss.18-20, 80-4; Queller, *Fourth Crusade*, ss.25-7; ayrıca bkz. ss.106, 108..

ve tahtı gasp edeni kovacaklarına dair yeni dostlarına güvence verdi. Son derece çekici bir öneriydi bu. Şiddete başvurmayı gerektirmiyordu; gerçi hükümdarın değişmesini sağlamak üzere Konstantinopolis'e saldırma düşüncesi ilk olarak önerilmiyordu. Friedrich Barbarossa ve Philippe'in kardeşi VI. Heinrich de, Konstantinopolis'in fethi için bir Haçlı seferinden yararlanmayı düşünmüşlerdi. Aslına bakılırsa, Heinrich'in bunu yapmasını önleyen Papa olmuştu.

Bir plan var idiyse, bunun Papa III. İnnocentius'a sunulması gerekiyordu. Böyle bir planı onaylayacağa benzemiyordu. Swabia'lı Philippe'i aforoz etmiş ve kendi hazırladığı Haçlı seferinin lideri olarak Bonifacio'yu tanımamıştı. Gene de, genç Aleksios Şubat 1202'de, davasını sunmak üzere Roma'ya gitti. Tüm dertlerini döktü ve Konstantinopolis'teki zorbayı tahttan indirmek için yardım istedi. Papa hiç etkilenmemişti. Ona göre, genç adamın tahta yönelik iddiası meşru değildi; çünkü babası II. İsaakios tahtı miras yoluyla elde etmemişti. Gerçi tahtın sahibi III. Aleksios kiliselerin birleşmesi hakkında konuşmakta isteksizlik gösteriyordu, ama ne olursa olsun Papa Haçlı seferinin böylesine şaibeli ve riskli bir amaçla kullanılmasını onaylayamazdı. Genç Aleksios'a red cevabı verdi ve yoluna gönderdi. Birkaç hafta sonra Monferratolu Bonifacio, liderlik edecek olduğu Haçlı seferiyle ilgili düzenlemeleri Papa'yla görüşmek için Roma'ya geldi. Papa, henüz öğrenmiş olduğu, Haçlı seferini Konstantinopolis üzerinden yapma planının söz konusu bile olamayacağını açıkça ifade etti. Haçlılar'ın Hıristiyanlar'a saldırmaktan kaçınması ve dosdoğru Kutsal Topraklar'a, ya da en azından Mısır'a gitmeleri gerektiği şeklindeki uyarısını sert bir biçimde tekrarladı. Bonifacio razı oldu ve sorun bir süreliğine rafa kaldırıldı.[11]

Haçlılar'ın Haziran 1202 sonuna kadar, gemilere binip yola çıkmak üzere Venedik'te toplanmasına karar verilmişti. Paskalya'dan sonra, kendilerine ayrılan buluşma noktası olan Lido'da toplanmaya başladılar. Venedikliler, antlaşmanın üzerlerine düşen bölümünü yerine getirmek için canla başla çalışmışlardı. Nakliye ve savaş gemileri hazır bekliyordu. Ama ne yazık ki, umulan 33.500 Haçlı'nın üçte birinden fazlasının toplanamayacağı açıktı; üstelik bazıları safları bozarak Kutsal Topraklar'a başka limanlardan gidiyorlardı. Ödeme sözleşmesi yaptıkları filo onlar için fazla büyüktü. Ama gene de bedelinin ödenmesi gerekiyordu. Haçlı seferinin liderleri, tüm altın ve gümüş tabaklarını teslim ederek iyi bir örnek oluşturdular. Diğerleri de verebildiklerini verdiler. Ama hepsi sayıldığı zaman, belirlenen miktardan toplam 34 bin mark eksik çıktı. *Doge*, Haçlılar'ın onurlu insanlar olduğunu gayet iyi biliyordu. Borçlarını zaman içinde ödeyebilirlerdi. Ama bu arada kendisini ve halkını öyle büyük bir derde sokmuşlardı ki, kendisi için bir hizmet yapmaları gerektiğini bildirdi. Onları yola çıkıp Dalmaçya kıyısına yelken açmaya ve

11 Queller, *Fourth Crusade*, ss.19-35; Godfrey, *1204*, ss.67-70.

Zadar limanına saldırıp ele geçirmeye davet etti. Razı olurlarsa, borçlarını erteleyecek ve Haçlılar kendi yollarına gideceklerdi. Zadar, *Doge*'nin Dalmaçya Dükü olarak kendi yönetimi altında olduğunu iddia ettiği kentlerden biriydi. Venedik'e karşı ayaklanmış ve Macar Kralı'nın himayesi altına girdiğini ilan etmişti; Macar Kralı da kenti yeniden istihkâm etmişti. Haçlılar'ın bazıları, kuvvetlerinin bu şekilde yanlış kullanılmasına itiraz ettiler. Bu yalnız Hıristiyanlar'ın birbiriyle savaşması anlamına gelmiyordu; Haç'ı taşımaya yemin etmiş bir Hıristiyan krala karşı da savaşmış olacaklardı. Venedik'e Temmuz ayında gelmiş olan Papalık temsilcisi Pietro Capuano, yetkili biri olarak bu öneriye itiraz etti. *Doge* ona siyasetle dini birbirine karıştırmamasını söyleyince, Capuano kaygılarını Papa'ya anlatmak üzere Roma'ya döndü. Eylül'de yeniden Venedik'teydi. Kendi kendine -belki de Papa tarafından- Zadar'ın zaptının, Haçlı seferinin yıkımını önleyebilecekse, 'haklı ve gerekli' bir dava olduğuna ikna edilmiş durumdaydı. Kendisine verilen yetkiyle bu olayı kutsadı. Kimilerinin bu sinsi planın ahlaka ya da akla uygunluğuna ilişkin kuşkuları hâlâ sürüyordu. Ama yazın sıcağında lagünlerde tıkılmışlardı ve çoğu, ne yöne olursa olsun buradan kurtulmak istiyordu.

Doge Dandolo çok memnundu. Eylül 1202 başlarında bir Pazar sabahı, San Marco önünde toplanmış Venedikliler'den ve Haçlılar'dan oluşan kalabalığa, Haç'ı bizzat kendisinin alacağını ve kentini oğluna emanet ederek kutsal görevle sefere çıkacağını bildirdi. Ağlayarak, İsa'nın Haç'ı omuzuna değil de, herkes görebilsin diye şapkasına dikilirken, yüksek sunağın önünde diz çökmüştü. Son derece heyecan verici ve duygulu bir andı. Hazır bulunan Venedikliler'in çoğu, *Doge*'nin örneğini izleyerek Haçlı seferine katılmaya başladı. Gemilerdeki bazı boş ranzalar böylece doldurulabilecekti; üstelik sefer, büyük bir bilge, yürekli ve deneyimli bir adam olan yeni bir lider kazanmıştı. San Marco'daki kalabalığa hitabında, kendisinin artık dinlenmesi gereken yaşlı ve çelimsiz bir adam olduğunu itiraf etmişti. Ama Haçlı seferine kendisi gibi kumanda ve önderlik edebilecek kimsenin olmadığına inanıyordu. Bu doğruydu; çünkü *Doge* Dandolo denizi, limanları ve Adriyatik'in, Akdeniz'in ve Ege Denizi'nin zenginliklerini Haçlılar'ın hepsinden daha iyi biliyordu ve onları istediği yere götürebilirdi.[12]

Ekim başlarında bütün armada Venedik'ten yelken açtı. Bu muhteşem bir manzaraydı. Orada bulunanlardan Clarili Roberto, bu manzarayı çok canlı bir şekilde betimler:

> Büyük şövalyelerin her birinin kendileri ve adamları için özel savaş gemileri ve atları için de ayrı nakliye gemileri vardı; Venedik *Doge*'si de elli kadırgasını getirmişti. Kendisinin bindiği kadırga zincifre rengindeydi ve üzerinde gene aynı renkte bir gölgelik gerilmişti; pruvada dört gümüş trampet vardı ve ziller neşeli bir

12 Villehardouin, cc. 62-9: I, ss.64-70. Queller, *Fourth Crusade*, ss.36-57; Godfrey, *1204*, ss.71-7.

gürültü çıkarıyorlardı ... Daha önce hiç bu kadar sevinç ya da böyle bir armada görülmemişti. Papazlar ve rahipler gemilerin direklerine tırmanmışlar *Veni Creator Spiritus* ilahisini söylüyorlardı; ve herkes, küçük büyük, şişmiş yürekleri ve içlerindeki büyük mutlulukla ağlıyordu. Filo Venedik limanından yola koyulduğunda ... dünyanın başlangıcından bu yana görülmemiş bir manzara sergilendi ... Ama açık denize gelip de, yelkenlerini açınca ve gemilerinin üstünde sancaklarını dalgalandırınca, o zaman sanki tüm deniz ısındı ve tutuştu...[13]

Adriyatik'ten güneye doğru ağır ağır ilerlediler. *Doge*'nin yol üzerindeki bir dizi limanda nezaret edeceği işleri vardı ve Dalmaçya kentleri Venedik'in deniz gücünün bu etkileyici gösterisinden etkilenmekten kendilerini alamadılar. Her halükârda büyük bir acele içinde değillerdi. Akdeniz'i kışın nasıl olsa aşamazlardı ve Haçlılar'a bahara kadar Zadar'da kalmak zorunda oldukları söylenmişti bile. Oraya 10 Kasım 1202'de vardılar. Gemiler limana girdi. Askerler karaya çıkarak kaleyi kuşattılar. Kent sakinleri teslim olmak istemiyorlardı, ama hiç şansları yoktu; beş günlük bir kuşatmanın ardından 24 Kasım'da Zadar zaptedilip yağmalandı. Kent, Venedikliler ile Haçlılar arasında bölündü, Venedikliler liman bölgesini işgal ettiler. Kışı geçirmek için buraya yerleştiler.[14]

Haberi duyduğunda Papa çok öfkelendi. Orada bulunan temsilcisinin ve piskoposlarının, Zadar saldırısının haklı bir dava olduğunu ilan etmiş olmalarına karşın, ilk tepkisi sorumluları aforoz etmek oldu. Ruhlarının kurtuluşu konusunda endişeye kapılan Haçlılar, Roma'ya bir heyet gönderdiler. Baskı altında hareket ettiklerini açıkladılar; büyük bir alçakgönüllülükle konuştular; bağışlaması için yalvardılar. Papa, gelecekte onun emirlerine itaat etmeleri ve bir daha asla Hıristiyan yoldaşlara saldırmayacaklarına söz vermeleri şartıyla, onların günahlarını bağışlamaya razı oldu. İnnocentius, gerçek suçlunun kim olduğunu ve Haçlılar'ı kimin baskı altına alıp bu günahı işlettiğini çok iyi biliyordu. Temsilciler, Venedikliler'i de bağışlaması için yalvardılar. Ama bu konuda kesin kararlıydı. Zadar'a geri döndüklerinde, beraberlerinde *Doge*'yi ve adamlarını lanetleyen bir aforoz belgesi de getirdiler. Monferratolu Bonifacio o kadar rahatsız oldu ki, belgeyi hasır altı etti. Papalık temsilcisi de bu belgenin ilan edilmesinin Haçlı seferinin sonu anlamına geleceği kanısındaydı. Durum onu aşıyordu. Papa'ya danışarak Filistin'e yola çıktı.[15]

Haçlı seferinin lideri olarak, Bonifacio suçun kendine düşen kısmını üstlenmeliydi. Ama bir gerekçesi vardı. Suç mahallinde değildi. Zadar'a, olaydan ancak iki hafta sonra varmıştı. Bazı işleri onu alıkoymuştu.[16] İşinin ne olduğu ve nerede olduğu belirtilmemiştir. Ama varışından birkaç gün sonra, Swabia'lı

13 Clarili Roberto, c. XIII: ss.12-13.

14 Villehardouin, cc. 80-90; I, ss.80-90; Clarili Roberto, cc. XIII-XVI: ss.12-15. Queller, *Fourth Crusade*, ss.58-65; Godfrey, *1204*, ss.77-80.

15 Queller, *Fourth Crusade*, ss.67-9; Godfrey, *1204*, ss.80-2; Gill, *Byzantium and the Papacy*, ss.15-17.

16 Villehardouin, c. 79: I, s.80.

Philippe'in sarayından haberciler Zadar'a geldi. Eniştesi Philippe'in tavsiyesiyle de desteklenen genç Aleksios Angelos'tan sağlam bir öneri getirmişlerdi. Haçlılar Konstantinopolis üzerine gider de, Aleksios ile babası İsaakios'u tahta çıkarırlarsa, cömertçe ödüllendirileceklerdi. Aleksios onlara 200 bin mark ödeyecek, Mısır'a yolculuklarında erzaklarını temin edecek, 10 bin kişilik Bizans birliklerini onlarla gönderecek ve Kutsal Topraklar için 500 kişilik daimi bir kuvvet verecekti. Buna ek olarak, tüm imparatorlukta, uzun zamandır ayrılmış olduğu Roma'daki Papa'nın üstünlüğünün tanınacağına da söz verdi. Bunlar, Niketas'ın sözleriyle, budala bir gencin çılgınca vaatleriydi.[17] Philippe'in habercileri, gayri meşru bir biçimde tahtından indirilmiş olanlara yardım etmenin bir hayır ve adalet işi olacağını vurgulamakla, onların şövalyece duygularına hitap ettiklerinden, Haçlılar'ın bir bölümü bu öneriyi kabul etti. Ama Konstantinopolis'teki işlerin gerçek durumunu bir tek Venedikliler biliyordu. Dandolo geçmişte iki kez orada bulunmuştu. Ajanları ona sürekli bir haber akışı sağlıyordu. Çok yakın bir geçmişte, ticari rakipleri olan Pisalılar'a ve Cenevizliler'e, kendilerinkinden daha çok imtiyazlar vermiş olan İmparator III. Aleksios'a hiç güvenmiyordu.[18] Bizanslılar'ı sevmemesi için bazı özel nedenleri vardı; üstelik zaten kendisine bir sürü borçları vardı. Hiçbir Bizans İmparatoru'nun, Aleksios Angelos'un verdiği bu sözleri gerçekleştiremeyeceğini pekâlâ biliyor olmalıydı.

Doge'nin ilk olarak önceki Noel'de Hagen'da hazırlanan planda ne dereceye kadar rol oynadığından emin olmak güçtür. Ama Zadar'da öteki Haçlı liderlerine sunulduğu zaman, planın kabul edilmesi için Bonifacio'yu kuvvetle destekledi. Bizans tahtına Venedik'e gönül borcu duyan bir imparator oturtma fırsatını yakalamak çok önemliydi, çünkü böylelikle Konstantinopolis'teki Venedik semti ve ilişkileri gelecek için garantiye alınmış olacaktı; İmparator vaat ettiği paranın küçük bir bölümünü bile verse, Haçlılar'ın Venedik'e olan borçlarını karşılamaya yetebilirdi. Aynı gerekçe, diğer liderleri sıkıştırmak için de kullanıldı; buna karşın, alt saflarda büyük bir huzursuzluk ve anlaşmazlık vardı. Pek çok kişi karşı görüşteydi ve ayrılarak kendi başlarına Suriye'ye gitmek için plan yapmaya başladılar. Gel gelelim, Mısır'a Konstantinopolis üzerinden gitme fikrini benimseyenler çoğunluktaydı; temelde onlarla hemfikir olan piskoposlar da, kararsızları yanlarına çekmek konusunda etkili oldular. Resmi bir anlaşma hazırlandı ve Swabia'lı Philippe'in sarayından genç Aleksios'a Zadar'a kadar eşlik edecek olan iki şövalyeyle gönderildi. 1203 Paskalyası'nda Zadar'a gelmesi bekleniyordu.[19]

17 Niketas Khoniates, s.539.

18 1199'da: *DR*, II, no, 1649, 1650, 1651.

19 Queller, *Fourth Crusade*, ss.69-71; Godfrey, *1204*, ss.82-5. Venedikliler sonraları, II. Aleksios'un Fransa Kralı VII. Louis'nin kızı Agnès'le evlenmesi nedeniyle, 'Fransız soyundan' geldiği için, Haçlılar'ın ve Papa'nın Aleksios'a yardım etmekten yana oldukları efsanesini yaydılar. Ama Aleksios Komnenos ve Aleksios Angelos akraba değillerdi. Martin da Canal, ss.49-50; Dandolo, s.277.

Artık karar verilmişti. Haçlı seferi, öncelikle cömertçe ödüllendirilecek bir hayır işi ifa etmek için Konstantinopolis'e yönelecekti. Bahar geldiği zaman gemiler hazırlandı ve yolculuk için yüklendi. 20 Nisan'da, birçoğu ilk durakları olan Korfu'ya doğru yola çıktı. Aleksios beş gün sonra Zadar'a vardı; kendisini beklemekte olan Dandolo ve Bonifacio'yla birlikte derhal yelken açtılar. Hâlâ Bizans yönetimi altında olan Durazzo yoluyla gittiler; buradaki Yunan yurttaşlar Aleksios'u uysalca imparator olarak selamladılar. Gel gelelim, Korfu'ya ulaştıkları zaman, buranın sakinleri hiç de nazik davranmayıp, Aleksios'a karşı gürültülü bir gösteri düzenlediler. Haçlılar, yaptıkları hayır işinin başlarını belaya sokmaya değer olup olmadığını merak etmiş olmalıdır; Aleksios antlaşmayı ve vermiş olduğu sözleri kişisel olarak teyit ettiği zaman, aralarında yeni bir tartışma ve anlaşmazlık başgösterdi. Sorun artık açıkça ortaya konmuştu ve Haçlılar'ın çoğu aldatıldıklarını düşünüyorlardı. Papa da aynı fikirdeydi. Onu karanlıkta bıraktılar. Planın değişmesine ilişkin doğru dürüst bilgi ve haber ulaştırılmadı. Papa, Bonifacio ve yoldaşlarına muhtemelen Mayıs 1203'te yazdı; ama öyle görünüyor ki bu mektup hiçbir zaman yerine ulaşamadı. Bu mektupta, kendisine bir yıl önce Aleksios ve Bonifacio tarafından aktarıldığı zaman söylediği gibi, planı asla onaylamayacağını bildiriyordu. Haçlılar'ın görevi, müessif bir siyasal serüvenin peşinden Konstantinopolis'e gitmek ya da Yunanlılar'ın düzmece birlik önerilerini kabul ederek kilisenin işlerine karışmak değildi; Venedikliler'in aforoz edilmesine ilişkin kararında da katıydı. Anlaşılan Haçlılar'ın Konstantinopolis'e doğru yola koyulmuş olduklarını bilmiyordu ya da en azından öyle görünüyordu. İşler Papa'nın denetiminden çıkmıştı.[20]

24 Mayıs 1203'te, filo Korfu'dan ayrıldı. Elverişli bir rüzgârın estiği, açık güzel bir gündü. Peloponisos'un çevresinden dolanarak, Eğriboz ve Andros adaları üzerinden, önden gidenlerin yetişmeleri için kendilerini bekledikleri Hellespont'taki Abydos'a vardılar. 23 Haziran'da, Konstantinopolis'in görüş mesafesindeki Ayastefanos Manastırı'nın açıklarına demir attılar ve muazzam surları, kuleleri, sarayları ve kiliseleriyle kentin muhteşem görüntüsünü hayranlıkla seyrettiler. Ertesi sabah surlar boyunca ilerlediler ve önce Khalkedon'a, ardından Bosporos'un Asya kıyısındaki Skutari'ye yelken açtılar. Burada gemilerden indiler, kamp kurarak yiyecek aramaya başladılar. 1 Temmuz'da 500 Bizans süvarisinin eşliğinde bir öncü birliğiyle bazı çatışmalar oldu. Haçlılar son derece ihtiyaç duydukları atlarla beraber pek çok ganimet elde ederek ilk zaferlerini kazandılar. Ertesi gün, İmparator III. Aleksios'tan bir elçilik heyeti kamplarına gelerek, yollarına gitmeleri halinde onlara erzak ve para teklif etti, ama boşunaydı. İmparator'un Haçlılar yaklaşana dek bir sürü boş vakti olmuştu, fakat bu zamanı kentinin savun-

20 III. İnnocentius'un Bonifacio ve Haçlılar'a mektupları, *TTh*, I, no. CIV, CV içinde, ss.415-17, 417-19; *MPL*, CCXV, sütun, 106-7, 107-9. Gill, *Byzantium and the Papacy*, ss.18-19; Queller, *Fourth Crusade*, s.85.

masını hazırlamak için kullanmamıştı. Aslına bakılırsa, yapabileceği pek bir şey de yoktu. Bizans donanması birkaç köhne gemi iskeletinden ibaret kalmıştı. Büyük ölçüde yabancı paralı askerlerden oluşan ordunun yalnızca adı Bizanslı'ydı; bunlar arasında en gözüpek ve en sadık olanları, Varanglar adı verilen imparatorluk muhafız birliğindeki Anglo-Saksonlar'dı. Ama kentin muazzam surları, geçmişte tüm saldırıları durdurabilmişti. Pek çoklarının başaramadığı şeyi Haçlılar'ın yapabileceğinden korkmak için bir neden yoktu. Genç Aleksios, Konstantinopolis'e dönüşünün yurttaşlarca büyük bir sevinçle karşılanacağını söylerken boşuna şişinmişti. Onu karşılamaya gelen tek bir kişi bile olmadı; *Doge*'nin gemilerinde bir ateşkes bayrağıyla surların önünden geçit yaptığı sırada da Haçlılar işin gerçeğini kavradılar. Onu özgürlük getiren kurtarıcıları olarak selamlamak bir yana, istihkâmlarda biriken halk onu lanetliyor ve gemisine taş atıyorlardı. Evet, III. Aleksios sevilmeyen bir imparator olabilirdi, ama Bizanslılar Latinler'in kendilerine yamamaya çalıştığı bir kukla imparatordansa, onu yeğlerlerdi.[21]

Doge'lerinin ve o zamana dek görülen en büyük Venedik filosunun gelmesi karşısında, o sırada Konstantinopolis'te yaşayan binlerce Venedikli'nin neler hissetmiş olduğunu öğrenmek çok ilginç olurdu. Yaşlı tilki Dandolo'nun ajanları, Yunanlılar'ın taht üzerinde hak iddia eden ve hem onları hem de kiliselerini sonsuza değin Latin Batı'nın baskısı altına sokmaya ant içmiş bir gencin çevresini alacağını sanmayacak kadar iyi bilgi veriyor olmalıydı. Aleksios'un deniz surları önünde yaptığı geçit, artık Haçlılar'ın yapmak istedikleri şey için savaşmak zorunda olduklarını anlamalarına yardım edecek sahte bir gösteriden başka bir şey olamazdı. 5 Temmuz'da filo Bosporos'u geçti ve Avrupa tarafındaki bir rıhtımı ele geçirdi. Ertesi gün, bir Venedik gemisi limanın girişini kapatan demir zinciri kırdı ve filo Altın Boynuz'dan içeri girdi. Bu arada ordu da, Blakhernai Sarayı'nın pencerelerini oklarıyla vurabilecek kadar yakında, kentin kuzey tarafındaki kara surlarında kamp kurmak üzere, karşı konulmaksızın ilerliyordu. Nihai saldırının ortak bir operasyon olması gerekiyordu. Venedikliler gemilerinin direklerine platformlar dikip, merdivenler hazırladılar; buradan askerler surların öte yanına ok atabiliyordu. Sayıları çok daha azdı, ama haklı bir coşku ve aynı zamanda bir çaresizlik duygusuyla hareket ediyorlardı. Çünkü tayınları azdı, hayatta kalabilmeleri başarılarına bağlıydı.

17 Temmuz'da her şey hazırdı, saldırı başlatıldı. Kara tarafında, saraya yakın bir merdivene tırmanmış bir bölük asker, Varang muhafızlarıyla göğüs göğüse çarpışarak püskürtüldüler. Ama Venedikliler gemilerini getirip, surların hemen yakınında bir hat oluşturmayı başardılar. Dandolo saldırıyı yönetiyordu ve Aziz Markos'un sancağını taşıyan büyük sancak gemisi, deniz

21 Queller, *Fourth Crusade*, ss.85-94; Godfrey, *1204*, ss.101-4.

surlarının altındaki dar kıyı şeridinde karaya yanaşan ilk gemi oldu. Verdiği emirle, adamları yığın yığın karaya çıktılar. Onları diğerleri izledi ve surlara merdivenler dayadılar. Başlangıçta güçlü olan direniş, saldırganların kendilerine güvenleri artınca zayıfladı. Ansızın Venedikliler surlara tırmanıp, kulelerden yirmi beşini ele geçiriverdiler. Yaptıklarını gözlerden gizlemek için, birkaç evi ateşe vererek dumandan bir perde oluşturdular. Rüzgâr alevleri surlardan öteye sürükledi ve niyetlenenden çok daha büyük bir yangına neden oldu. Ama gene de amaçlarına hizmet etti.

III. Aleksios sonunda kara surlarının öte yanında kamp kuran orduya karşı savaşmak için birliklerini çıkarmaya ikna edilmişti. Ama Haçlılar'ın savaş düzenine girdiklerini gördüğünde, cesaretini yitirip geri çekildi. O gece taşıyabileceği kadar mücevheri toparlayıp, kızı Eirene'yle birlikte kentten kaçtı. Haçlılar'ın kampına hücum edileceğini duyunca surlardaki mevzilerini terketmiş olan Venedikliler, kentte olan biten hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ama sabahleyin büyük bir şaşkınlıkla, imparatorlarından yoksun kalan Yunanlılar'ın, II. İsaakios'u hapishaneden kurtarıp, gözleri kör ve kocamış olmasına karşın tahta çıkardıklarını öğrendiler. Böylece bir oldu bitti ile karşı karşıya kalmış oldular. Şafaktan önce gelen haberciler, Haçlı seferini yolundan çeviren amaca ulaşıldığını bildirdiler. Genç Aleksios'un şaşkınlığı, Haçlılar'ınkinden az değildi. Bizans geleneğine göre, kör olması, kişinin imparator olabilmesini engellerdi. Haçlılar da, bu kadar yolu, hiç görmedikleri yaşlı baba için değil, korumaları altındaki genç için geldiklerini düşünüyorlardı. Bazıları, İsaakios'un kâfir Salahaddin'le işbirliği yapan ve Üçüncü Haçlı Seferi davasına hıyanet eden imparator olduğunu hatırlamış olabilirler. Ne var ki Venedikliler, İsaakios'un onlara 1187'de ne denli cömertçe davrandığını unutmamışlardı. Ama Haçlılar bir komplodan kuşkulandılar. İsaakios'u imparator olarak tanırlarsa, onun da karşılık olarak Aleksios'u imparatorluğa ortak edeceğini ve Aleksios'un kendileriyle yaptığı antlaşmanın tüm şartlarına uyacağını açıklamasını isteyen habercilerini kente gönderdiler. İsaakios duraksadıysa da kabul etti ve koruyucularının eşliğinde kente girdi. 1 Ağustos 1203'te IV. Aleksios unvanıyla imparator olarak taç giydi.[22]

Şimdi, ülkesinden uzaktayken öylesine düşüncesizce yaptığı tüm vaatleri yerine getirmeye gelmişti sıra. Gel gelelim, taht için babasını seçen ve Latinler'e karşı hiçbir şekilde gönül borcu duymayan Konstantinopolis halkı, ona yardım edecek ruh halinde değildi. Atmosfer öylesine gergindi ki, Haçlılar'dan Altın Boynuz'un karşı tarafındaki kamplarını kaldırmamalarını istemek zorunda kaldı. Karşı tarafa ancak ziyaretçi ve turist olarak geçmelerine

22 Queller, *Fourth Crusade*, ss.95-111; Godfrey, *1204*, ss.104-9. 1203'te Konstantinopolis'in ilk fethini aktaran kaynaklara, Hugues de Saint-Paul'ün dostu R. De Balues'e yazdığı, yeni keşfedilen mektup da eklenmelidir, R. Pokorny, 'Zwei unedierte Briefe aus der Frühzeit des lateinischen Kaiserreichs von Konstantinopel', *B*, LV içinde (1985), 180-209 (metin: 203-9).

izin veriliyordu. Bazı dostluklar kuruluyordu. Clarili Roberto gibi en sadıklarından bazıları, kutsal yadigârlardan oluşan zengin koleksiyonları görmenin tadına vardılar. Villehardouin, Konstantinopolis'in, Hıristiyanlığın geri kalanının toplamı kadar yadigâra sahip olduğunu belirtiyordu.[23] Ama sokaklarda çalım satarak yürüyen ve kiliselere burunlarını sokan kibirli batılıları görmek bile, birçok Yunanlı'yı kışkırtmaya yetti. II. İsakios, oğlu Aleksios'un çok geçmeden keşfedeceği gerçeği, yani imparatorluk hazinesinin taahhüt ettiği kadar büyük miktarlarda parayı karşılayacak durumda olmadığı gerçeğini çoktandır biliyordu. Aralarında, söz verilen 200 bin markın yarısını topladılar; Haçlılar da sonunda Venedikliler'e olan borçlarını ödediler. *Doge*, tüm alacaklarını almayı başarmıştı. Haçlılar geri kalan için de minnettardılar, ama İmparator söz vermiş olduğu yedek birlikler ve erzakın yanı sıra, paranın geri kalan kısmını buluncaya değin hiçbir yere gidemezlerdi.[24]

Aleksios oyalama taktiğine girişerek, alacaklılarına sabırlı olmaları ve ertesi bahara dek onunla kalmaları için yalvardı. Parayı, aristokrat ailelerin, özellikle de selefine sadık kalanların özel servetlerine el koymak ve kiliselerden altın ve gümüş levhaları eritmek suretiyle bulacaktı. Bizanslılar'a göre bu, kutsallığa karşı hürmetsizlik demekti; ama kiliselerini Roma'ya satma günahıyla karşılaştırıldığında çok önemsiz kalıyordu. Aleksios, kiliselerin birleşmesini sağlamayı ihtiyatsızca üstlenmişti. Haçlı seferinin liderleri, Konstantinopolis'teki geçici varlıklarını meşrulaştırmak için yazdıkları mektupta Papa'ya bu gerekçeyi göstermişlerdi. Fakat ne İmparator, ne de patriği bu taahhüdü gerçekleştirmeye hevesli görünüyordu. Papa, haçla süslenmiş atkıyı alması için patriği Roma'ya çağırtmanın hakkı olduğunu düşünüyordu; daha sonra Şubat 1204'te de Haçlılar'a, Yunan kilisesinin annesi Roma kilisesine dönüşü için daha sıkı çalışmak ve bunu yapmakla, gerçek amaçlarına, Kutsal Topraklar'ın yeniden Hıristiyanlığa dönüşü için bastırmak yoluyla çeşitli günahlarının kefaretini ödemelerini emreden bir mektup yazdı.[25]

Zaman İmparator'un lehine işlemiyordu. Tahta Haçlılar'ın omuzlarında gelmiş olması nedeniyle halkının ona pek yakınlık duymadığının farkındaydı. Kendisini bırakıp gidecek olurlarsa, tahttan derhal indirileceği neredeyse kesindi. Bunları olduğu gibi anlatmak ve gidişlerini en azından Mart ayına dek ertelemelerini rica etmek üzere kamplarına gitti. Haçlılar'ın birçoğu artık durumdan rahatsız olmuşlardı ve Suriye'ye doğru yollarına devam etmek istiyorlardı. Ama Dandolo onları sakinleştirdi ve gönüllerini kazandı.

---

23 Clarili Roberto, cc. LXXXII-XCII: ss.81-90; Villehardouin, c. 192: I, s.194. Queller, *Fourth Crusade*, ss.113-15.

24 Clarili Roberto, c. LVI: s.56; Villehardouin, c. 193: I, s.196. Queller, *Fourth Crusade*, s.113 ve n. 11 (s.203); Godfrey, *1204*, s.112.

25 *TTh*, I, no. CXI-CXIV, ss.428-36; *MPL*, CCXV, sütun, 237-40, 259-62. Gill, *Byzantium and the Papacy*, s.20.

Donanmasını kış boyunca, eğer gerekirse Aziz Mikhail Yortusu'na (29 Eylül) dek Konstantinopolis'te tutarak, onlarla olan antlaşmasını bir yıl daha uzatmayı önerdi. İmparator, bu anlaşmanın gerektirdiği ekstra parayı ödemeyi ve ayrıca Haçlılar'ın ihtiyaçlarını karşılamayı kabul etti. *Doge*, Bizans'taki Venedik çıkarlarının ancak iki seçenekten biriyle korunabileceğini biliyordu: Ya IV. Aleksios desteklenmeli ve iktidarda kalması sağlanmalı, ya da burayı ele geçirmek ve kendi ödülünü kendi almak üzere Haçlılar kullanılmalıydı. İkinci seçenek, eğer uygulanabilirse daha uygun görünüyordu. Çünkü Haçlılar ne kadar uzun kalacak olurlarsa, apaçık savaşa dek varacak herhangi bir olayın patlak vermesi ihtimali de o kadar yükseliyordu.

Ağustos'ta, Aleksios ve Bonifacio, Bulgarlar'a karşı sefer yaparken ve kaçak III. Aleksios'u ararlarken, Konstantinopolis'teki Latin semtlerine Yunanlılar'dan oluşan bir güruh saldırdı ve Cenevizliler'e, Pisalılar'a ve Venedikliler'e ait dükkânları, depoları ve kiliseleri ateşe verdi. Sakinlerin birçoğu Haliç'in öte yakasındaki hemşehrilerine katılmak üzere dehşet içinde kaçıştılar. Birkaç gün sonra, Felemenkler, Venedikliler ve Pisalılar'dan oluşan bir çete öte yakadan geldi. Fanatik bir din ateşiyle tutuşmuş olarak, kentin Müslüman semtine saldırdılar ve camiyi yaktılar. Yerli Yunanlılar Müslümanlar'ı kurtarmaya gelince, Latinler geri çekilişlerini gizlemek için bazı binaları ateşe verdiler. Alevleri iyice büyüten şiddetli bir rüzgâr vardı ve çok geçmeden yangın kontrolden çıktı. Bir hafta boyunca sürdü; İmparator Kasım ayında geri döndüğünde de kentin bir kesimini tümüyle yıkılmış buldu. Yeni bir şiddet ve yıkım saldırısından korkan yaklaşık 15 bin Latin sakin Altın Boynuz'u geçmiş ve Haçlılar'a sığınmışlardı. Yunanlılar'la Latinler arasında gittikçe daha da kaçınılmaz olduğu anlaşılan çatışmaya gerekli yeni insan gücü olarak sevinçle karşılandılar.[26]

Kış yaklaşırken, Aleksios, artık yaptığı antlaşmanın şartlarını asla yerine getiremeyeceği gerçeğini kabullenmeye başladı. Haçlılar sürekli olarak paralarını talep ediyorlar ve zaman zaman kendilerine küçük miktarlar ödeniyordu. Ama borcun tümünü bulmak olanaksızdı, böylece Aleksios, artık kendini daha fazla rahatsız etmeyecekleri ümidiyle, onlara karşı gitgide daha kaba davranmaya başladı. Aralarında, öylece çekip gitmeyi isteyenler de vardı. Ama bir kez daha Venedikliler'in onayı olmaksızın hiçbir şey yapamıyorlardı; *Doge* de İmparator'un huzursuzluğunu iyice körükleyerek durumdan yararlanmaya kararlıydı. 1203'ün sonlarına doğru, Haçlılar bir heyetle İmparator'a ültimatom verdiler. Ültimatom, şövalye adabı uyarınca kaleme alınmıştı. İmparator, kendisi için yaptıkları onca şeyden sonra sözlerini yerine getirmeyecekse, onu artık efendileri ve hamileri olarak görmeyecekler ve uyarının verilmesinden sonra, alacaklarını zor yoluyla tahsil etmek üzere

26 Niketas Khoniates, ss.553-6; Villehardouin, cc. 203-5; I, ss.206-10. Queller, *Fourth Crusade*, ss.116-21; Godfrey, *1204*, ss.112-14.

savaş açmakta haklı olacaklardı. Bizans sarayında her zaman hitabet sanatının bulutlarıyla perdelenen gerçeğin böyle yalın ifade edilmesi hiç de alışılmış bir şey değildi. Saraylılar bir şok yaşadılar. İmparator, bu denli küstah kişilere tek bir kuruş daha ödemeyeceği, habercilerin hayatlarını kaybetmedikleri için şanslı olduğu yanıtını verecek kadar öfkelenmişti.[27]

Yalnız Yunanlılar'la Latinler arasında savaşın değil, kendilerini bu çıkmaza sokan İmparator'a karşı Yunanlılar'ın da ayaklanmalarının yolu açılmıştı. Çatışmalar limanda oldu. Yunanlılar başarısız biçimde Venedik filosunu ateşe vermeye çalıştılar. Bizans kilisesine ve halkına yönelik bu hıyaneti düzeltecek başka bir imparatorun seçilmesi için bir komplo kuruldu. Komplonun elebaşı, III. Aleksios'un damadı olan *protobestiarios* Aleksios Dukas Murtzuphlos'tu. Gel gelelim, Ocak 1204'te Ayasofya'da ayaklanan bir kalabalık yönetimi ellerine geçirip Nikholas Kannabos adlı genç ve hevesli bir soyluyu imparator ilan ettiler. Ardından birileri bir zamanlar Atina'daki Akropolis'i süsleyen büyük Athena heykelini, tanrıça Haçlılar'ı kente çağırmış gibi göründüğü için yıktılar. Durumun kontrolden çıktığını gören Aleksios, Blakhernai Sarayı'nı almalarını önererek batılı dostlarından koruma istedi. Bu mesaj, Aleksios Murtzuphlos tarafından ele geçirildi ve içeriği derhal ortaya serildi; sarayı kendisi ele geçirerek talihsiz Kannabos'u yakalattı. Bütün bu sorunların nedeni olan IV. Aleksios hapse atıldı ve boğuldu. Kendi kederli dünyasına çekilmiş olan babası İsaakios, birkaç gün sonra, ya korkudan ya da yaşı nedeniyle öldü. Murtzuphlos, V. Aleksios unvanıyla tahta geçti.[28]

Yeni imparatorun açıkladığı şekilde niyeti, selefinin Latinler'le imzaladığı antlaşmanın tümünü yadsımak ve onları kentten elden geldiğince çabuk çıkarmaktı. Bir bakıma, Haçlılar'ın işini kolaylaştırmış oldu bu. Aleksios ve babasının gitmesiyle, Yunanlılar'a karşı ahlaki yükümlülüklerinden kurtulmuşlardı. Ültimatomlarını vermiş, uyarılarını yapmışlardı; Dandolo'nun seçeneklerinden ikincisini benimsemek, yani Bizans'ı ve zenginliklerini diledikleri gibi almak ve kendi seçtikleri bir imparatoru tahta çıkarmak konusunda artık hiçbir engel kalmamıştı. Konstantinopolis'in ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu'nun fethi, Dördüncü Haçlı Seferi'nin açıkça söylenen amacı haline gelmişti. Venedikliler'in gerçekçiliği ve soğuk hesapları, Haçlılar'ın haklı infiali ve ahlaki ateşine karışmıştı. Ruhbanları, Yunanlılar'a karşı bir savaşın, IV. Aleksios'un öldürülmesinin intikamını almak ve Bizans Kilisesi'yle İmparatorluğu'nu Roma'nın hükmü altına sokmak amacıyla yapılacağından, haklı bir savaş olduğu konusunda onlara güvence verdi. Yunanlılar inatla ayrılıkçılıklarını sürdürüyorlardı. Onlara karşı savaşırken ölenler, kâfirlere karşı savaşan Haçlılar'la eşit bağışlanmaya kavuşacaklardı. Adalet onlardan yanaydı. Bunlar çok büyük ve güven verici

27 Villehardouin, cc. 211-16: II, ss.10-14.

28 Niketas Khoniates, ss.557-64; Queller, *Fourth Crusade*, ss.122-32; Godfrey, *1204*, ss.115-17.

güdülerdi. Ama bu plan, aynı zamanda çaresizlikten doğmaktaydı. Çünkü Haçlılar Konstantinopolis'teki yeni rejimden ne erzak ne de korunma ümit edebilecek durumdaydı. Kaçmak bile zorlu bir çaba gerektirebilirdi. Bir kez daha, dövüşmek ya da ölmek seçeneğiyle karşı karşıyaydılar.[29]

Kararlarını vermiş olarak, sonucunu beklemeye koyuldular. Mart 1204'te, fethetmeyi tasarladıkları kentin ve imparatorluğun yönetimiyle ilgili yeni bir antlaşma hazırladılar. Bu antlaşma, Venedikliler adına *Doge* Dandolo ile, Haçlılar adına Monferratolu Bonifacio, Flandres'lı Baudouin ve iki diğer Fransız şövalye arasında yapıldı; ganimetin bölünmesi, bir imparatorun seçilmesi ve eyaletlerin paylaşılmasını içeriyordu. Alacakları ilk ödenecekler Venedikliler olmalıydı. Bu yüzden ganimetleri ilk seçenin *Doge* olmasına ve dörtte üçünü almasına izin verilmesi gerekiyordu. Latin bir Konstantinopolis imparatorunun seçilmesi, altı Frank ile altı Venedikli'den oluşan bir komiteye bırakılacaktı. Venedikli ya da Frank, başarılı olan aday, imparatorluğun, sarayların ve kentin dörtte birinin sahibi olacaktı; öteki taraf ise, Ayasofya'yı alacak ve bir Latin patriği seçme hakkını elde edecekti. İmparatorluğun geri kalan dörtte üçlük bölümü, Venedikliler ile geri kalanlar arasında eşit olarak bölünecekti. Haçlılar ellerindeki toprakları, Mart 1205'e değin tüm tarafların hizmet etmeye rıza gösterecekleri imparatordan yurtluk olarak almış olacaklardı; ama *Doge*'nin kendisinin, elindeki hisse için imparatora askeri ya da başka bir hizmet yükümlülüğü olmayacaktı. Bu antlaşma, her ne kadar bazı olasılıkları öngörememiş ve bazı eksiklikler içermişse de, her şeyden çok Venedik'in çıkarlarını korudu ve genişletti. Yabancı bir imparator tarafından yönetilecek Yunanlılar hiç göz önüne alınmadı; o ânın heyecanı içinde de Haçlılar'ın en vicdanlıları bile Kutsal Topraklar'ı unutup gitti.[30]

Bu antlaşma öğretici bir belgedir. O dönemde hiç kimsenin, bu belgeyi hazırlayanlardaki tutum değişikliğini yansıtan tarzına ilişkin yorum yapmadıkları görülür. Yollarından yaptıkları bu uzun süreli sapmanın açıklanan amacı, haksızlığa uğramış ama toplumsal gücü yüksek bir prensin kalıtsal hakkını yeniden elde etmesine yardım etmek ve bu inayetlerinin ödüllerini toplamak olmuştu. Haçlılar'ın hiçbiri daha önce Konstantinopolis'e gitmemişti. Sadece Venedikliler, özellikle de *Doge* yolu biliyordu, kentin ve halkının neye benzediğinden haberdardı. İlk başta kentin ihtişamı karşısında huşu duyan Haçlılar, onun Yunan sakinlerini horgörmeye başladılar. Kiliselerinin ve manastırlarının zenginliğinden ve kutsal yadigârlarının sayısından çok etkilendiler. Gel gelelim, kendi ruhbanları, onları bu kadar çok aziz ve şehit kalıntısının, dalalete düşmüş ve sapkın Hıristiyanlar'ın elinde bulunmasının

29 Villehardouin, c. 225: II, s.24.

30 Antlaşmanın iki metni, *TTh*, I, no. CXIX, CXX içinde, ss.444-52; *MPL*, CCXV, sütun. 517-19. Villehardouin, c. 234: II, ss.34, 36; Clarili Roberto, c. LXVIII: ss.68-9.

bir utanç vesilesi olması gerektiğini düşünmeye kışkırttı. Venedikliler çok uzun zamandır kentte kendi semtlerini koruyorlardı. Ama semtin düzeni ve güvenliği, imparatorların kaprisleri ya da politikaları yüzünden sık sık tehdit altında kalmıştı. Konstantinopolis'in, batı denetimine sokulur ve Roma Kilisesine bağlanırsa ahlaki ve maddi açıdan daha iyi bir yer olabileceğini düşünmek için birçok neden vardı. Bu nedenler yaklaşık elli yıldır ortaya atılmış ve prova edilmişti. Ama kararın verildiği ve kentin fethi için uygun ânın geldiği Mart 1204'te, işin kapsamı ansızın genişleyiverdi. Batılılar artık uyarıda bulunmaksızın, yalnız Konstantinopolis'i değil tüm Bizans İmparatorluğu'nu, ya da kendi verdikleri adla Romania İmparatorluğu'nu fethetmeye karar vermişlerdi. Bu genişletilmiş fetih vizyonunun neleri gerektirdiğini yine yalnızca Venedikliler'in bileceğini söylemek mümkündür. Fetihten önce kararlaştırılmış paylaşım antlaşması, sonradan bazı ayrıntılarda değişiklik yapılmasına karşın, Haçlılar için isimden başka anlam taşımayan sayısız kent, liman, ada ve eyaletleri içerir. Ne var ki Venedikliler bunların çoğunu gayet iyi tanıyordu; yalnızca altı yıl önce III. Aleksios tarafından kendilerine verilen ferman metninde de, imparatorluktaki yer adlarının hazır listesi ellerindeydi.

Mart sonuna gelindiğinde, saldırı için her şey hazırdı. Ana hücumun, Altın Boynuz hattı boyunca uzanan deniz surlarına yöneltilmesi kararlaştırıldı. İlk girişim, 9 Nisan'da şafakta yapıldı. Selefinden daha yürekli savaşan V. Aleksios, karargâhını donanmaya hâkim bir tepede kurdurmuştu; gün ortasında, tüm surlar boyunca yapılan şiddetli bir çarpışmadan sonra da Haçlılar ağır kayıplarla çekilmek zorunda kaldılar. Üç gün sonra, hücum birliklerinin sayısını artırmak için gemilerinden oluşan hattı iki katına çıkararak yeniden saldırıya geçtiler. İşlerin kötüye gitmeye başladığı öğleye doğru, gemilerini sahile biraz daha yaklaştıran bir rüzgâr çıktı. Kimi cesur şövalyeler surlara tırmandı; kulelerden dördünün ele geçirilmesi çok sürmedi. Kente ilk giren kişi, yoğun ateş altında yan kapılardan birinden dövüşerek ilerleyen Clarili Roberto'nun kardeşi Aleaume oldu. Çok geçmeden üç kapı daha zorladı ve şövalyeler atlarıyla içeriye doluştular. İmparator, Bukoleon Sarayı'na çekildi; Bonifacio da Henri de Flandres ve Baudouin'le birlikte, ertesi gün çarpışmaya devam etmek üzere kentin farklı kesimlerindeki mevzilerini aldılar. Karanlıkta baskına uğramaktan korkan bazı askerler, çabucak kontrolden çıkan bir ateş yakınca, daha fazla bina tahrip oldu. Gece V. Aleksios gizlice kaçarak, Trakya'daki kayınpederine sığındı. Konstantinos Laskaris adında genç bir soylu, Ayasofya'da alelacele imparator ilan edildi. Fakat artık savunmayı yeniden örgütlemek için vakit çok geçti. Varang muhafızları bile mücadeleye devam edecek şevke sahip değildi. Konstantinos Laskaris ve kardeşi Theodoros, saray rıhtımındaki mülteci kalabalığına karıştılar ve Bosporos'un Asya yakasına geçtiler.[31]

31 Queller, *Fourth Crusade*, ss.138-48; Godfrey, *1204*, ss.121-5.

13 Nisan Salı günü şafak söktüğünde, Haçlı ordusu çarpışmaya hazırlandı. Gece olup bitenlerin farkında değillerdi; İmparator'un gittiğinden ve direnişin kırıldığından haberleri bile yoktu. Varang muhafızlarının eşliğinde, Bizans papazlarından oluşan bir heyet, kentin ona ait olduğunu söylemek üzere Bonifacio'yu ziyaret ettiği zaman çok şaşırdılar ve sevindiler. Yapabilenler, sahip oldukları herşeyle birlikte kaçmışlardı. Ama sıradan halkın sokaklarda dizilip, Monferrato Markisi'ni yeni imparatorları olarak selamladıkları söylenir. Liderleri imparatorluk saraylarına girerken, Haçlı askerleri kenti yağmalamaya bırakıldı. Ganimetlerin toplanması ve kullanımı ile aşırılıkları önlemeye yönelik düzenlemeler yapıldı. Ama ortada ne düzen ne disiplin kalmıştı. Konstantinopolis kenti, tıpkı başkenti olduğu imparatorluk gibi, Haçlılar'ın elinde düştüğü durumdan bir daha asla tümüyle kurtulamadı. İçlerinden biri 13 Nisan'da hâlâ için için yanan üç korkunç yangın, 'Fransa'nın üç büyük kentindekinden daha çok evi' zaten yok etmiş durumdaydı.[32] Ne var ki, batılı şövalye ve askerler, hain Yunanlılar'a karşı ürkek nefretlerinin dizginlerini çözerken, çok daha kasıtlı ve kalıcı bir hasar vereceklerdi. Daha kârlı olan yağma ve soygun etkinliklerine nazaran, açık cinayetler az görülüyordu. Kentin sakinlerinden katledilenlerin sayısı belki 2 bini aşmadı. Ama şehvet ve tamah kentin sokaklarını kasıp kavuruyordu.

Konstantinopolis'in dokuz yüzyıldır barındırdığı, antik çağın hazineleri olan anıtlar yıkıldı, taşındı ya da eritildi. Özel konaklar, manastırlar ve kiliseler soyuldu. Mücevherleri sökülen kupalar içecek kaplarına dönüştü; ikonalar oyun tahtası ve sehpa haline geldi; manastırlar soyuldu, hatta rahibelerine tecavüz edildi. Venedik'teki San Marco'nun prototipi olan Kutsal Havariyun Kilisesi ve Büyük Constantinus ile birçok halefinin gömütleri yağmalandı. Daha önce kentini savunacak parayı bulmaya çalışan III. Aleksios tarafından soyulmuş olan imparatorluk mezarlarında kalan tüm değerli eşyalar çalındı. İustinianos'un cesedine bile saygısızlık edildi. Ayasofya Katedrali'nde askerler sunağı çiğnediler, altın ve gümüş mihrabını söktüler. Mermer kaldırımlarda, üzerlerine yüklenmiş ganimetlerin ağırlığı ile düşen at ve merkeplerin kan izleri vardı artık; bir fahişe patriğin tahtına çıkmış, açık saçık şarkılar söylüyordu. Niketas Khoniates, Konstantinopolis'teki bu 'Deccal habercileri'nin vahşetini, Kutsal Kabir Kilisesi'ne saygı göstermiş ve yendikleri Hıristiyanlar'ın canına ve malına zarar vermemiş olan Kudüs'teki Sarasenler'le karşılaştırır. Bu dehşetin Yunan tanıklarının, durumu abartmış ve Konstantinopolis'in yağması resmini fazla çarpıcı renklerle boyamış olmaları mümkündür. Gene de Niketas bu korkunç günlerde tahrip edilen antik heykellerin ve sanat eserlerinin ciddi ve kimi zaman doğrulanabilir listesini verir; tüm anlatılar içinde en dehşet verici olanlarından biri,

32 Villehardouin, c. 247: II, s.50.

bir Yunanlı'nın değil, önceden sezmiş olduğu ancak önleyemediği şeyi derhal lanetleyen Papa III. İnnocentius'un kaleminden çıkmadır.[33]

Üç gün sonra, yağmaya ve yıkıma son verilmesi çağrısı yapıldı ve ele geçirilenler üç kilisede toplandı. Villehardouin, dünya yaratıldığından bu yana hiçbir şehirde bu kadar çok ganimetin asla görülmemiş olduğunu söyler. Gerçek değerini hiç kimse tam olarak belirleyememekle ve çoğu alıkoyulmuş olmakla birlikte, en azından 400 bin gümüş mark, yani Venedikliler'in Dördüncü Haçlı Seferi'nin ulaşımını sağlamak karşılığında istediği paranın dört katından fazla olduğu tahmin ediliyordu. *Doge*'ye 50 bin marklık bir miktar ödendikten sonra, ganimetin geri kalanı antlaşmaya göre paylaşıldı. Geriye sadece, aralarından bir imparatorun seçilmesi ve imparatorluğun paylaşılmasıyla fethi kalmıştı. İmparator makamı için gerçekte yalnızca iki aday vardı: Monferratolu Bonifacio ile Flandres'lı Baudouin. *Doge*, Konstantinopolis tahtında feodal bir monark olmasının şaibeli onurundan vazgeçmeye hazırdı; ama seçimde söz hakkı olması konusunda kararlıydı. Yaratılmak üzere olan Latin İmparatorluğu'nun geleceği için, Bonifacio'nun seçilmesi daha ümit verici olabilirdi. Yunanlılar'ın, ailesinin Bizans'la bağları olan bir hükümdarla işbirliği yapmaları daha muhtemeldi. Sokaklardaki kalabalık onu imparator olarak selamlamıştı. Bonifacio'nun kendisi de, seçim konusunda umutluydu ve İmparator II. İsaakios'un dul eşiyle evlenip, kendisi de Bukoleon Sarayı'na yerleşmek suretiyle, şansını daha da artırdı. Gel gelelim *Doge* Baudouin'den yanaydı. Haçlılar arasında heyecan iyiden iyiye artmıştı; birinci seçicileri atamaya sıra geldiği zaman, altı kilise mensubunu önermeye karar verdiler. Başarısız olan adaya, Küçük Asya ve Peloponisos'un verilmesi kararlaştırıldı. Sonunda, Flandres ve Hainault Kontu Baudouin imparator seçildi; sekiz gün sonra, 16 Mayıs 1204'te Ayasofya'da taç giydi. Saraydan çıkmak zorunda kalan Bonifacio, soylu bir davranışla taç giyme merasiminde rakibine yardım etti ve ona bağlılığını bildirdi.[34]

Ama gururu incinmişti ve yandaşları onu, yeni imparatorun işlerini zorlaştırmaya kışkırttı. Baudouin'e bir anlaşma çağrısında bulundu. Bonifacio, tahtın başarısız adayı olarak kendisine ayrılan eyaletler yerine

33 Konstantinopolis'in yağması, olayla aynı döneme mensup şu kişiler tarafından betimlenmiştir: Niketas Khoniates, ss.568-77; Nicholas Mesarites, *Epitaphios*, der. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirschenunion*, I, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse, V (1922). Villehardouin, cc. 237-51: II, ss.38-55; Clarili Roberto, cc. LXIX-LXXX: ss.69-80; III. İnnocentius, *MPL*, CCXV, içinde, sütun. 699-702, özellikle sütun. 701. Antik sanat eserlerinin tahribi ve imparatorluk mezarlarının soyulması hakkında: Niketas Khoniates, ss.647-55. Kutsal yadigârlara el konması hakkında: P.E.D. Riant, *Des Dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIIIe siècle*, Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France, ser. 4, VI (1875), 1-214; P.E.D. Riant, der., *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, I-III (Paris, 1877-1904). Karş., Brand, *Byzantium*, ss.264-6.

34 Niketas Khoniates, ss.596-7; Villehardouin, cc. 256-63: II, ss.60-70; Clarili Roberto, cc. XCIII-XCVII: ss.91-5. Godfrey, *1204*, ss.129-30, 134-5.

Thessalonica kentini almayı tercih edecekti. Kardeşi Reniero'ya ait topraklar buradaydı. Gel gelelim, Thessalonica'nın hâlâ Yunanlılar'dan alınması gerekiyordu ve ele geçirildiği anda, buraya ilk giden ve kenti teslim alan kişi Baudouin oldu. Bonifacio silaha sarıldı; henüz kurulan Latin İmparatorluğu'nu bölebilecek bir iç savaşın önü ancak *Doge*'nin müdahalesiyle alınabildi. Baudouin hatasını kabul etti ve Thessalonica'nın hâkimiyetini Bonifacio'ya verdi.[35]

Dördüncü Haçlı Seferi'nin başarısını Batı dünyasına bildirmek, artık 'Tanrı'nın inayetiyle, Romalılar'ın İmparatoru' olan Baudouin'e düşmüştü. Papa'ya ve tüm Hıristiyan dünyasına hitaben yazdığı bir mektupta, Konstantinopolis'in zaptına ve kendisinin taç giymesine varan olayları hikâye etti. Kente yapılan ilk saldırı konusunda kuşkularını koruyan III. İnnocentius, Tanrı'nın yarattığı bir mucize olduğu kabul edilmesi gereken bu olay karşısında büyük sevincini ifade ederek, yeni imparatorluğu ve dindar hükümdarını himayesi altına aldı. Ne var ki, kentin yağmalanması ile Venedikliler'in kilisesinin yönetimine ilişkin yaptıkları düzenlemeleri tüm ayrıntılarıyla öğrenince, sevinci kedere dönüştü. Ama o an için, Baudouin ile Bonifacio arasında barış kurulunca, Haçlılar serüvenlerinin kutsanmasından dolayı mutlu oldular ve meyvelerini toplayarak tatmak için heyecanla beklemeye başladılar.[36]

Fetihten önce, Haçlılar bir imparator seçecek olurlarsa, Venedikliler'in de Konstantinopolis patriğini ataması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Yunan patrik kaçmış ve Yunan ruhban Ayasofya'dan çıkartılmıştı. Yerlerini, katedralin yeni atanmış on beş Latin rahibi aldı; bu rahipler, o sırada İtalya'da olan Venedikli Thomas Morosini'yi patrikleri olarak atadılar. Dahası, gelecekte katedral rahipleri olarak sadece Venedikliler'in seçilebileceği kararına vardılar. Eğer rezalet değilse, haddini bilmemek olarak tanımlanabilecek bir davranıştı bu; çünkü Venedikliler hâlâ Papalık'ın aforoz yasağı altındaydılar. *Doge*, 1204 Yazı'nda Papa'ya, halkının masumiyetini öne sürdüğü ve Tanrı'nın ve Roma Kilisesi'nin zaferi için ifa ettikleri büyük hizmetlerin tanınarak yasağın kaldırılmasını dileyen bir mektup yazmıştı. III. İnnocentius, işi sürüncemede bıraktı. Kasım'da, Konstantinopolis'teki Latin ruhbana, Yunan papazları kaçmış olan kiliselere kendi mezheplerinden papazlar seçmelerini ve ayrıca onlara nezaret edecek bir rektörün seçimiyle meşgul olmalarını emreden bir mektup yazdı. Sanki Thomas Morosini'nin seçimi yapılmamış gibi davranıyordu.[37]

35 Villehardouin, cc. 264-5: II, ss.70-2; cc. 272-30; II, ss.80-108.

36 *TTh*, I, no. CXXII, CXXIV, CXXV, CXXVII, ss.501-11, 516-21; *MPL*, CCXV, sütun, 447-54, 454-5, 455-61, 510-11. Karş. Gill, *Byzantium and the Papacy*, ss.26-9.

37 *TTh*, I, no. CXXVI, CXXVIII, ss.519-20, 521-3; *MPL*, CCXV, sütun., 471-2, 511-12.

Papa, Konstantinopolis'in zaptını şaşkınlıkla karşılamıştı. Gel gelelim, bunu başaranların, henüz Kutsal Topraklar'a gitme yeminlerini tutmamış İsa savaşçıları olduklarına inanıyordu. Ocak 1204'te Konstantinopolis'e giden temsilcisi Pietro Capuano'nun, yalnız Venedikliler'i Haçlı yeminlerinden azat etmekle kalmayıp, aynı zamanda aforoz yasaklarından da kurtardığını öğrendiğinde çok kızdı. Capuano'ya derhal Filistin'e dönmesi emredildi. Konstantinopolis'teki yerini, Santa Suzanna Kardinali Benedictus aldı. Ne var ki, sonunda İnnocentius bir kez daha olayların kendisinden hızlı geliştiğini ve Venedikliler'in kurnazlıklarıyla kendisine üstün geldiklerini kabul etmek zorunda kaldı. Ocak 1205'te, Konstantinopolis ruhbanı ile *Doge*'ye bir mektup yazdı. Kardinaller kurulunun ilk başta Thomas Morosini'nin seçilmesini geçersiz ilan ettiğini, çünkü onu seçen Venedik rahiplerinin bunu yapma yetkileri olmadığını açıkladı. Gel gelelim, üzerinde düşününce ve Haçlı seferi davasıyla ilgili endişesi yüzünden, yeni Latin İmparatorluğu'nda düzenin kurulması ve kiliselerin birleşmesi için, Morosini'nin Konstantinopolis patrikliğine atanmasını şimdi bizzat kendisi onaylıyordu. *Doge*'ye yazdığı mektupta, ihtiyatlı ve diplomatik bir dil kullanıyordu. Dandolo'ya asla güvenmemişti; ama *Doge*'nin Hıristiyanlığa büyük hizmet yapmış olduğunu ve Tanrı'nın onu Haçlı yemininden azat ettiğini kabul etmeye hazırdı. Bunun yanı sıra, temsilcisinin en azından gerçekleri öğrendikten sonra, tüm Venedikliler'i aforozdan kurtardığına inanmaya da hazırdı.[38]

İki yıl önce Zadar'a yaptığı hücumdan beri, *Doge* bu cezanın ağırlığı altında çalışıyordu. Bu durumdan çok ağır biçimde etkilenmiş gibi görünmemekteydi. Haçlı seferinin öteki önderleri de, bir dokunulmaz gibi görüp ondan kaçmıyorlardı. Konstantinopolis'e yapılan son saldırıdan önceki gün, ruhban Venedikliler de dahil tüm Haçlıları, piskoposlarının galeyana getiren vaazlarını dinlemek ve Aşaî Rabbanî'ye katılmak üzere kiliseye çağırmışlardı.[39] Her şey bittiği zaman, Enrico Dandolo yaklaşık doksan yaşındaydı. Ölümsüz ruhunun durumu, onu Bizanslılar'la olan hesabını görmekten daha az rahatsız ediyordu. Bu ruhu bir yıl içinde Tanrı'ya teslim etti. Ama yaşamının en azından son aylarında, kendi kendine koyduğu, Yunanlılar'dan öcünü alma hedefine ulaşmıştı. Kendi kilisesi tarafından aforoz edilmekten sonunda kurtulması, ona fazladan ve ancak ikincil bir huzur verebilirdi.

38 *TTh*, I, no. CXXIX-CXXXIII, ss. 524-8, 529, 529-32, 532-4; *MPL*, CCXV, sütun. 512-17, 517, 519-21, 521-3. Karş. R.L. Wolff, 'Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople, 1204-1261', *DOP*, VIII (1954), 225-303, özellikle 227-46; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.14-15.

39 Clarili Roberto, c. LXXIII: s.71.

9. Bölüm

Bizans'taki Venedik: Romania İmparatorluğu

Sonraki Venedik kuşakları Yunanlılar'ın onlara karşı, I. Manuel'in de kişisel olarak kendisine karşı işledikleri aşağılık suçun cezasını Enrico Dandolo'nun Tanrı yardımıyla ödettiğini iftiharla söylerler.[1] O dönemde, Venedik halkı da kendi adlarına gerçekleştirilen başarıyla aynı gururu yaşıyordu. Ama biraz çekinmiş olmaları da mümkündür. Bu durumun siyasal tarihlerinde emsali yoktu. Donanmasının büyük bir bölümünü göndermiş olmakla birlikte, *doge*'lerinin ülkeye döneceğine ilişkin hiçbir bilgi alamıyorlardı. Dandolo, Bizans'taki Venedik davasının önderi, savunucusu ve teşvikçisi olarak rolünü tüm samimiyetiyle yerine getirirken, oğlu Reniero da, onun Venedik'teki naibi olarak hareket etmeye devam ediyordu. Onikinci yüzyılda Venedik'teki anayasal reformlar ve gelişmeler, *doge*'nin otokratik yetkisini denetim altına almaya ve kısıtlamaya yönelik olmuştu. 1143'te kurulan *consilium sapientium*'un yerini iki danışma kurulu, otuz beş üyeli *Maggior Consiglio* ile altı üyeli *Minor Consiglio* almıştı. Venedik, *doge*'nin elindeki güçlerin, daha makamına gelirken ettiği yeminden ve kendisini seçmiş olan halka bağlılığını ya da *promissio*'sunu ilan ettiği andan itibaren kısıtlamalarla kuşatılan bir Komün'e dönüşmüştü. Enrico Dandolo, daha önceki çağlara mensup bir *doge* gibi davrandı.[2]

Ne var ki, 'Romania"daki Venedikliler, onun kendi aralarında bulunmasından çok memnundular. Sonunda, kolonileri için kendi dünyevi ve ruhani liderlerini bulmuşlardı. Mart 1204'teki antlaşmada öngörülen ve Konstantinopolis'in fethiyle hayata geçirilen Latin İmparatorluğu, Venedikliler'le Haçlılar'a ait bir ortak egemenlikti. İmparator rolü, Flandres'lı Baudouin'e verilmişti; ama Dandolo'ya Bizans'a ait Despot unvanını vermekte hiç

1 Dandolo, s.279. Karş. Martin da Canal, c. LV: s.62. 'Romania' teriminin kullanımı hakkında, bkz. R.L. Wolff, 'Romania: The Latin Empire of Constantinople', *Speculum*, XXIII (1948), 1-34; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.1-7.

2 Kretschmayr, I, ss.324 vd.

gecikmedi, onun kılavuzluğu altında, Venedikliler rahiplerinden birini patrik olarak atamakta aynı derecede aceleciydiler.[3] *Doge*'nin nüfuzu ve eylem özgürlüğü çok fazlaydı. Haçlılar'ın tersine, imparatora efendisi olarak boyun eğmek zorunda değildi. Dahası, nerede olduğunu herkesten daha iyi biliyordu; dostlarının arasındaydı; ne istediğinin de bilincindeydi. Baudouin ile Bonifacio arasında, Thessalonica'nın mülkiyeti üzerindeki tehlikeli çekişmeye müdahale eden o oldu; Bonifacio ile Girit'in unvanı üzerine bir anlaşma yapma fırsatını yakalayan da oydu. Adanın İmparator IV. Aleksios tarafından Bonifacio'ya verildiği söylenir. Girit onun için hiç önem taşımıyordu, ama Cenova'daki dostları açısından çok önemliydi. Bonifacio'nun, Girit'in satışı konusunda Cenevizliler'le pazarlık ettiği haberi, Venedik *doge*'sini derhal harekete geçirdi. Ağustos 1204'te, rakiplerinden daha çok para verdi ve adayı Bonifacio'dan satın aldı. Bunun için, Venedik Cumhuriyeti'nin ve yeni Thessalonica topraklarının ortak düşmanlarına karşı birbirine yardım edeceklerini belirten bir antlaşma da imzalandı.[4]

Dandolo, Girit için Bonifacio'ya bin mark ödedi. Kuşkusuz, bu parayı yalnızca adanın unvanı için ödemişti, çünkü Bizans İmparatorluğu'nun geri kalanının çoğu gibi Girit'in de hâlâ fethedilmesi gerekiyordu. Eylül 1204'te, ilgili taraflar, imparatorluğun eyaletlerinin paylaşılması işiyle uğraşmaya başladılar. On iki Venedikli ve on iki Haçlı'dan oluşan bir komisyon, yeni bir paylaşım antlaşması hazırladı. Önceki Mart'ta aralarında imzaladıkları antlaşmaya dayanıyordu bu. Burada gene *Doge*'nin ve danışmanlarının nüfuzu çok baskın oldu. Çünkü Bizans dünyasının coğrafyasına ilişkin doğrudan bilgiye sahip olanlar sadece Venedikliler'di; aslına bakılırsa, paylaşım antlaşmasının şartları da Venedik'e 1198'de verilen son imparatorluk fermanının metnine çok şey borçluydu.[5] Başkent İmparator ile *Doge* arasında bölündü; Baudouin, kentin sekizde beşini sahiplenirken, Dandolo sekizde üçünü aldı. Kentin çevresinde, imparator Karadeniz'deki Agathopolis ile Marmara Denizi'ndeki Tzurulon (Çorlu) arasındaki toprakları, Venedikliler de, Hadrianopolis'ten (Edirne) Marmara Denizi'ne ve batıda Gallipoli'ye (Gelibolu) dek olan toprakları alırken, geri kalanlar da Haçlılar'ın olacaktı. Bonifacio'nun Thessalonica'daki topraklarının doğu sınırı, Trakya'daki

3 George Akropolites, *Historia*, der. A. Heisenberg, *Georgii Acropolitae Opera*, I (Leipzig, 1903), s.13. V. Lazzarini, 'I titoli dei dogi di Venezia', 294-5; B. Ferjancic, *Despoti u Vizantiji i juznoslovenskeim zemljama* (Belgrad, 1960), s.33. Bizanslılar'a karşı tüm horgörüsüne karşın, Dandolo Yunan *protosebastos* unvanını muhafaza etti. Kretschmayr, I, s.339.

4 J.K.Fotheringham, *Marco Sanudo Conqueror of the Archipelago* (Oxford, 1915), ss.32-5; J. Longnon, *L'Empire latin de Constantinople et la principauté de Morée* (Paris, 1949), ss.55-61; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.74-6.

5 *Partitio Romaniae* (ya da *Regni Graeci*) metni, *TTh*, I, no. CXXI içinde, ss.452-501. Geniş bir yorumla birlikte geliştirilmiş bir baskısı, A. Carile, 'Partitio terrarum imperii Romanie', *Studi veneziani*, VII (1965), 125-305. Karş. Longnon, *L'Empire latin*, ss.49-50, 60-2; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.18-19.

Mosynopolis olarak kabul edilecekti. Uzaklarda, Küçük Asya ve Midilli, Sakız, Sisam da dahil olmak üzere Ege adaları açıkları İmparator'a ait olacaktı. Yunanistan kıtası, Venedik ile Haçlılar arasında paylaşılacaktı. Kuzeyde paylaşım, Pindos Dağları'nın doğal hattını izliyordu. Bu hattın batısında, Durazzo'dan, güneye Korinthos Körfezi'ndeki Naupaktos'a kadar her yerin yanı sıra, Korfu, Leukas, İthaki, Kefalonya ve Zakinthos gibi İon adalarını ve Peloponisos'tan aşağıya Methoni ve Koroni, ya da daha sonraki adlarıyla Modon ve Coron'u Venedikliler alıyordu. Pindos Sıradağları'nın doğusunda, Yunanistan Yarımadası Haçlılar'a ait olacaktı; bununla birlikte, Venedikliler Eğriboz ya da Negroponte Adası ile Salamis, Aighina ve Andros adalarında da hak iddia ediyorlardı. Girit'in unvanını zaten Bonifacio'dan almışlardı; girişimci Venedikli maceraperestlerin Ege Denizi'ndeki öteki adaları ele geçirmekte kendi inisiyatiflerini kullanmaları çok sürmeyecekti.

Venedikliler bu işten çok kârlı çıktılar. Durazzo'nun güneyindeki tüm Adriyatik kıyı şeridine, Yunanistan'ın batı kıyısına ve Venedik'le Konstantinopolis arasındaki ticaret güzergâhında kendileri için çok elverişli atlama taşları olabilecek adalara sahip çıkmışlardı. Bizans İmparatorluğu'nun Asya ve Avrupa'daki geri kalan tüm topraklarının fethini Haçlılar'a bırakmaktan çok memnundular. Fetih, yıl sona ermeden önce başladı. 1204'ün sonunda, Baudouin ve kardeşi Henri, Anadolu'yu istila etmek üzere Konstantinopolis'ten yola koyulurken, Bonifacio, Thessalonica'dan Yunanistan'a doğru inecek olan bir ordunun kumandasını aldı. Yunanistan'ın fethi çok zor olmadı. Direniş temelde çıkarcı yerel hanedanlardan geldi; bunlardan en belalısı, kendisini Argos ve Korinthos hâkimi ilan etmiş olan Nafplion'lu Leo Sgouros'tu. Kuzeyde, Tesalya ve Boiotia'da direniş çok az oldu. İtalyan ve Yahudi tüccarlar şekliyle batılılar, Halmyros'ta zaten alışılmış kişilerdi; Thebai sakinleri Bonifacio'yu bir dost gibi karşıladılar; Atina da hiç savaşmadan boyun eğdi. Bonifacio'nun evlendiği eski imparatoriçe Maria'nın Yunanistan'da pek çok dostu vardı; eski kocası II. İsaakios'un kuzeni Mikhail Komnenos da bunların arasındaydı. Mikhail, Thessalonica'dan yürüyüşe geçen Bonifacio ve ordusuna eşlik etti; ama yolun yarısında kaçtı ve Epeiros'un Bizanslı valisi olan akrabasına katılmak üzere gizlice Pindos Dağları'nı geçti. Burada kaldı ve Arta kentinde üslenerek, bir tarafında Venedikliler, öteki yanında da Haçlılar bulunan bağımsız bir devletin temellerini kurdu. Güneyde, Peloponisos'taki Latin fethi, büyük ölçüde, kronikçinin yeğeni olan Geoffroi de Villehardouin'in eseriydi. Modon kıyısında, bir serüven fırsatı yakaladı. Buradan, Bonifacio'nun da onayıyla, sonradan Mora diye adlandırılacak bir Haçlı prensliği kurmaya koyuldu. Yunanlılar Messinia'da son bir direniş sergilediler. Yenilgiye uğratıldılar; öyle ki, 1205 yılı sona ermeden Haçlılar Yunanistan topraklarının büyük bölümünü fethetmiş oldukları için kendi kendilerini kutluyorlardı. Epeiros ile bölgenin kuzeybatısıyla ilgilenmiyorlardı; çünkü bu bölge Venedik'e verilmişti; gene de, kendi kendini

atamış olan hükümdar Mikhail Dukas, çok geçmeden en direngen ve hain düşmana dönüşecekti.[6]

Küçük Asya'da İmparator Baudouin'in ilerleyişi daha çetin oldu. Direniş örgütlü ya da yoğun değildi. Çeşitli yerel Yunan eşrafı, topraklarını özerk birimlere dönüştürmek için durumdan yararlanıyorlardı; Trabzon'da da I. Andronikos'un iki torunu olan David ve Aleksios Komnenos tarafından, küçük çapta bir Bizans İmparatorluğu kurulmuştu bile. Bununla birlikte, Latinler'in Küçük Asya'daki en kararlı hasmı, düşmesinden bir önceki gece Konstantinopolis'te taçın sunulduğu Konstantinos'un kardeşi Theodoros Laskaris'ti. III. Aleksios'un damatlarından biriydi ve ağabeyi ve ailesiyle, deniz yoluyla kaçmıştı. Epeiros'taki Mikhail Dukas gibi, Theodoros Laskaris de, Haçlılar'la Aralık 1204'teki ilk karşılaşması yenilgiyle sona ermesine karşın, uygun zamanda direniş hareketini sürgünde bir imparatorluğa dönüştürdü. Badouin ve adamları, üslerinin daha yakınındaki olaylar yüzünden dikkatleri saptırılmamış olsaydı, o sırada zaferlerini kesinleştirebilirlerdi. Trakya'nın kuzeyinde, Bizans'a meydan okumasını bastırmaya Angelos Hanedanı imparatorlarının güçlerinin yetmediği Bulgaristan Krallığı doğuyordu. 1204'te, hükümdarı Kaloyan, Papa tarafından Bulgar ve Ulahlar'ın Kralı olarak tanınmayı henüz başarmıştı; Konstantinopolis'teki Latin İmparatoru 'nun onu en azından eşit bir müttefik olarak kabul edeceğinden de emindi. Baudouin, onun dostluk girişimlerini kaba bir tavırla geri çevirdi. Kaloyan savaş açtı ve Trakya'ya girdi. Baudouin doğu seferinden vazgeçmek ve Konstantinopolis'in Bulgarlar'a karşı savunulması için aceleyle geri dönmek zorunda kaldı. Ordusu ağır kayıplara uğradı; kendisi de Nisan 1205'te Hadrianopolis'te ele geçirildi. Kardeşi Henri takviye kuvvetler getirdi ama durumu kurtarmak için çok geç kalmıştı. Kendi kuvvetlerinin başında bulunan *Doge* Dandolo, ordudan geri kalanları düştükleri beladan çıkarmaya ve onları güven içinde kıyıya getirmeye yardım etti.[7]

Korkunç bir yenilgiydi bu. Artık ümitlerini yitirecek kadar morali bozulmuş binlerce Haçlı, çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığı düşüncesine kapılmıştı. Haçlı Seferi boşuna yapılmıştı. Latin İmparatorluğu ölü doğmuştu. Altın

6 W. Miller, *The Latins in the Levant. A History of Frankish Greece (1204-1566)* (Londra, 1908), ss.30-40; Longnon, *L'Empire latin*, ss.69-76; A. Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205-1430)* (Paris, 1969), ss.51-64; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.21-6. Mikhail Dukas'ın Epeiros'taki kariyerinin özeti için, bkz. D.M. Nicol, *The Despotate of Epiros (1204-1267)*, (Oxford, 1957) (bundan böyle, Nicol, *Despotate*, I diye anılacak); Ne var ki, artık Mikhail'in Despot unvanını hiçbir zaman almadığı ve bu nedenle, sonradan Epeiros Despotluğu diye adlandırılan toprakların kurucusu olmadığı ortaya konulmuştur.

7 Longnon, *L'Empire latin*, ss.77-80; Godfrey, *1204*, ss.140-2. 1205 felaketine ilişkin yeni bir kaynak, İmparator Henri'nin Batı Hıristiyanları'na mektubudur, der. R. Pokorny, 'Zwei unedierte Briefe'. Theodoros Laskaris ve Nikaia (İznik) İmparatorluğu hakkında, bkz. Alice Gardner, *The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile* (Londra, 1912); M. Angold, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)* (Oxford, 1975).

Boynuz'da Venedik gemilerine doluşup ülkelerine dönmek üzere kentten ayrıldılar.[8] Daha cesurları kaldı; yakın gelecekten pek emin olmasalar da, her şeyin bittiği kanısında değillerdi. Baudouin Trnava'daki Bulgar başkentine götürüldüğü için, imparatorları yoktu; onu bir daha hiç gören olmadı. Gücünü sonuna değin sınamış olan *Doge* Dandolo, ilerlemiş yaşının dermansızlığına yenik düştü. 1 Haziran 1205'te öldü ve Ayasofya'ya gömüldü. Latin İmparatorluğu'nun ilk büyük bunalımıydı bu. Kendisini yaratmış olan liderlerden ikisini yitirmişti. Baudouin'in esarette öldüğü kesin olarak anlaşıldığında, naibi olarak kalan kardeşi Henri de Flandres'ın halef olarak en uygun seçim olduğu açıktı. 20 Ağustos 1206'da Venedikli Patrik Thomas Morosini tarafından imparator taçı giydirildi. Taç çok ağırdı, çünkü daha temelleri kurulmadan çökmeye başlamış gibi görünen bir imparatorluğun başına geçirilmişti. Bulgaristan Kralı Kaloyan, bu imparatorluğun zayıflığını kanıtlamış ve havadaki zafer kokusunu almıştı; bu koku, ona Konstantinopolis ödülünü getirebilirdi. Birbiri ardına yaptığı ve tüm kırsal kesimi bir çöle dönüştürdüğü seferlerle, Trakya'daki avantajını kullanmaya çalıştı; Latinler son askere kadar tüm adamlarını Konstantinopolis'in savunmasına getirdiler. İşler kendi lehlerine dönmeden önce, bir başka felakete daha dayanmaları gerekti. 1207 Yazı'nda, yeni imparatora bağlılığını bildirmiş olan Monferratolu Bonifacio, ona Trakya'da katıldı. Eylül'de Bulgarlar'ca pusuya düşürüldü ve öldürüldü. Kaloyan iyi iş görmüştü. Üç yıl içinde Baudouin, Dandolo ve Bonifacio'nun ölümleri onun elinden olmuştu. Ne var ki, birkaç hafta sonra, Thessalonica'ya hücuma hazırlandığı sırada, kendisi baskına uğradı. Günlerden, kentin koruyucu azizi, geçmişte bütün düşmanlarını yenmiş olan Aziz Demetrios yortusuydu. Kaloyan'ın ölümünden sonra Bulgar İmparatorluğu büyük bir karışıklığa düştüğünde, fethetmekte kararlı olduğu kentin insanları rahat bir soluk aldılar.[9]

Enrico Dandolo'nun ölümü, hem Venedik'i hem de Konstantinopolis'teki Venedik topluluğunu başsız bırakmıştı. Yaşlı *Doge*, her iki makamdan vazgeçmediği gibi, gelecek için de hiçbir tavsiyede bulunmamıştı. Konstantinopolis'tekiler derhal işi ele alıp yeni bir önder seçtiler. Bu önder, Marino Zeno ve podestà (*potestas*) ve Romania İmparatorluğu'nun sekizde üçünün Hâkimi (*quartae partis et dimidiae totius imperii Romaniae Dominator*) unvanını aldı. Gecikmeksizin işinin başına geçti ve 29 Haziran 1205 tarihli ilk kararını çıkardı.[10] Memurları da, Venedik Komünü memurlarının sahip olduğu unvanları kullanıyordu. Konstantinopolis'teki Venedik kolonisi utanmazca, Venedik'in kendisinden daha büyük değilse de ona eşit bir bağımsız

8 Villehardouin, c. 376: II, s.184.

9 Niketas Khoniates, ss.615-24; Villehardouin, cc. 388, 441, 499: II, ss.198, 254-6, 312-14. Longnon, *L'Empire latin*, ss.81-9, 96-101.

10 *TTh*, I, no. CLIV, ss.558-61.

devlet statüsünü benimsiyor gibiydi. Sonraları, başkentlerini Venedik'ten Konstantinopolis'e taşımak düşüncesinden yana olanların bile bulunduğu ortaya çıktı. Çoğunluk olmaktan çok uzaktılar; ama bu düşüncenin kendisi, anavatandaki Venedikliler'in, Bizans'ta doğurdukları çocukla ilgili endişelerini katmerlendirmeye yetti. Haberciler, Dandolo'nun ölüm haberini Venedik'e Temmuz 1205'te getirdiler. Ayrıca Konstantinopolis'teki Venedikliler'in, Romania'da kendi *podestà* ve *dominator*'larını seçtiklerini de bildirdiler. Hâlâ *doge* olarak hareket eden Reniero Dandolo, yazılı bir rapor istedi; Eylül ayında da Marino Zeno, *podestà* olarak ona ayrıntılı bir rapor gönderdi. Kendisinin seçilmesinin, Venedik *doge*'si ve halkının yetkisine hiçbir şekilde bir tehdit ya da meydan okuma anlamına gelmediğinin altını çiziyordu. Konstantinopolis'tekiler gerçekte *doge*'nin gönderebileceği herhangi birini *podestà* olarak kabul etmeye hazırdılar.[11]

5 Ağustos 1205'te, nihayet yeni bir *doge* seçildi. Bu, eski *doge* Sebastiano Ziani'nin oğlu Pietro Ziani'ydi. Kendi yönetimi ile Romania'daki hemşehrileri arasındaki güç dengesi konusunda kaygılıydı. *Podestà*'ları olarak Zeno'yu seçtikleri gerçeğini kabul etti. Ama onlar karşısındaki üstünlüğüne saygı göstermelerini güvence altına aldı. Ekim ayında, Zeno, paylaşım antlaşmasında Venedikliler'e verilen, Durazzo ve Korfu adası da dahil Yunanistan'ın kuzeybatısındaki tüm toprakların doğrudan denetimini Venedik'e bırakan bir belge imzalamaya zorlandı. Bu feragat, antlaşmada Venedik'e ayrılan tüm toprakların Konstantinopolis'teki *podestà*'nın yönetimi altına gireceğine ilişkin olarak yerleşmeye başlayan kanıyı daha baştan ortadan kaldırdı. Bu kanıya, yeni *doge*'nin ikinci bir kararıyla daha meydan okundu: Venedik'in tüm yurttaşları, Konstantinopolis'teki yetkililere gönderme yapmaksızın bu türlü Yunan topraklarını edinmekte ve bunları miras yoluyla geçen mülklere dönüştürmekte özgür olacaklardı. Son olarak, gelecekte, *podestà*'nın *Doge* ve Venedik halkına bağlılık yemini etmesi zorunluluğu da getirilerek, söz konusu kanı son istirahatgâhına defnedildi; çok geçmeden her yeni *podestà*'nın Konstantinopolis'teki dostları tarafından seçilmek yerine, Venedik'ten gönderilmesi bir kural haline geldi; sadık temsilcisi olarak *doge*'ye itaat yemini etmek zorundaydı; hatta *dominator* unvanı bile Venedik *doge*'sine geçti. Yemini, ilk olarak 1207'de Marino Zeno'nun yerini almak üzere Venedik'ten gönderilen Ottovio Quirino'nun etmiş olması mümkündür. Yemin metni, Konstantinopolis'teki Venedik topluluğunun yeni anayasası için Venedik'inkinin örnek alındığını ortaya koyar. *Podestà*, tıpkı *doge* gibi, Venedik'teki Minor *Consiglio*'nun benzeri olan konsilinin çoğunluk oyuna bağlıydı. Koloni, kendi yargıçları, mahkemesi ve hazinesiyle, minyatür bir

11 *TTh*, I, no. CLVII, ss.566-9; Dandolo, s. 282; *Historia Ducum Veneticorum*, ss.94-5. R.L. Wolff, 'A new document from the period of the Latin Empire in Constantinople: the Oath of the Venetian Podestà', *Pankarpeia. Mélanges Henri Grégoire*, IV (*Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, XII, Brüksel, 1953), 539-73, özellikle 544-7.

komün olacaktı. Gel gelelim, *podestà* ve konsil üyelerinin, Venedik'teki *doge* ve onun konsiline bağlı olacağı açıkça belirtilmekteydi. *Podestà*'nın Venedik'in kârı ve onuru ile Romania'nın çıkarlarını koruma yeminine uygun olarak, bu daha üst yetkiden çıkan tüm emirlere uymak zorundaydılar.[12]

Podestà, öncelikle Konstantinopolis'teki Venedik semtinin, aslında kentin paylaşım antlaşmasıyla Venedik'e tahsis edilen sekizde üçünün yönetiminden sorumluydu. Burası artık kendilerine imparator tarafından cömertlikle ihsan edilen kısıtlı bir alan değildi; muhtemelen Altın Boynuz kıyısı boyunca, imparatorluk sarayının bulunduğu Blakhernai kesimine dek uzanarak, büyük bir alanı kaplıyordu. İlk *podestà* Marino Zeno, Venedik kesimini kentten ayıran yeni bir sur inşa ettirdi; savunması bir kaleyle (*castrum*) sağlanıyordu. Giacomo Tiepolo, sonradan tüccarların sayısındaki ve gidiş gelişindeki artışı ve talebi karşılayabilmek için büyük bir ticaret merkezi yaptırdı. Genişletilmiş bölge, çeşitli kilise ve manastırları da Venedik denetimine sokmuştu. II. İoannes Komnenos tarafından inşa ettirilen İsa Pantokrator Manastırı bunların en önemlisiydi. Venedikliler buraya, 1206'da patriklerine karşı gelerek, zorla Ayasofya'dan aldıkları Aziz Luka tarafından yapılan ünlü Bakire Hodegetria ikonasını koydular.[13] Bakire Peribleptos ve İsa Pantepoptes manastırları da Venedikliler'in eline geçti. Her ikisine de, Benedikten keşişlerinin yerleştiği anlaşılmaktadır; ikincisi 1206'da, Venedik'teki Benedikten San Giorgio Maggiore Manastırı'na verildi. Fetihten önce Venedikliler'e ait olan Aziz Markos *de Embulo* ya da pazar kilisesi de San Giorgio Maggiore'ye bağlanırken, onbirinci yüzyıldan beri Venedikliler'in olan Aziz Akindynos Kilisesi, Grado patriğinin yetkisi altında kaldı.[14] İlk *podestà*, Grado patriğine Konstantinopolis'teki Venedik semtinin tüm arazi ve iskelelerinin tam mülkiyetini vermekle, 1107'de *Doge* Ordelafo Faliero'nun koyduğu örneği izlemişti. Patrik, kiracılarının icarlarından yüklü kazanç sağlıyordu.[15]

Başta Pisa ve Cenova olmak üzere, kentteki rakip İtalyan kolonileri, Venedikliler tarafından kasıtlı olarak yok edilmediler ama, etkinlikleri büyük ölçüde azaldı. Pisalılar'ın semti, 1204'teki yangın ve yağmadan neredeyse onarılamaz derecede zarar görmüştü. Ne var ki, azar azar yeniden inşa edildi ve Romania'nın bazı yerlerindeki, özellikle de Tesalya'da Halmyros'taki Pisa kolonileri gelişmeye devam etti. Öte yandan, Cenevizliler, Dördüncü Haçlı

12 *TTh*, I, no. CLIX, ss.569-71; *ActAlb*, I (Viyana, 1913), no.129, 130, ss.41-2 (Ekim 1205). Yemin metni, Wolff, 'A new document', 547-5; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.91-3.

13 *TTh*, II, no. CLXXVIII, ss.45-7. R. Janin, 'Les sanctuaires de Byzance sous la domination latine (1204-1261)', *Etudes Byzantines*, II (1944), 134-84, özellikle 174-5; Janin, *Géographie ecclésiastique*, I, 3, s.531; R.L. Wolff, 'Footnote to an incident of the Latin occupation of Constantinople: the Church and the Icon of the Hodegetria', *Traditio*, VI (1948), 319-28.

14 Janin, 'Les sanctuaires', 175-6; Janin, *Géographie ecclésiastique*, ss.218, 514, 515-23.

15 Heyd, *Commerce*, I, ss.285-6; Maltézou, 'Il quartiere veneziano', 47-50, özellikle 48-9 (no.24: Şubat 1207).

Seferi'nden sonra Venedikliler'le yıllarca açık savaş halindeydiler ve varlıklarına tahammül edilemezdi. Ne var ki savaş sona erdiği zaman, Venedik daha hoşgörülü olabilirdi. 1218 barış antlaşmasında Cenevizliler'e III. Aleksios'tan almış oldukları tüm imtiyazlar ve Konstantinopolis'teki tüm mülkleri yeniden verildiyse de, o dönemde ödemekte oldukları vergi ve harçları ödemeye devam edeceklerdi. Venedikliler'in eski rakiplerinin kendi ticari üstünlüklerine meydan okuyacak kadar gelişmelerinden artık korkmadıkları anlaşılmaktadır.[16]

Doge, Bizans İmparatorluğu eyalet ve adalarından Venedik'e en yakın olanlarının doğrudan kendi denetimi altına girmesini sağlamıştı. Adriyatik'teki Venedik denizciliğinin korunması açısından anlaşılabilir bir şeydi bu. Ama hak iddiasının hayata geçirilmesi gerekiyordu. 1205 Yazı'nda, Venedik'ten gelen ve Konstantinopolis'in yeni Latin patriğine eşlik eden filo, önce Durazzo'ya ardından da Korfu'ya saldırdı. Haçlılar doğuya giderken iki yıl önce Durazzo'yu ziyaret etmişlerdi. Her durumda çok az muhalefet olmuştu ve Temmuz'da donanma kaptanlarından Marino Valaresso, Durazzo'nun ilk Venedikli valisi olarak atandı. Kenti alması, kendisine Dük unvanı verdirecek kadar büyük bir ödül oldu Venedik'e.[17] Donanma Korfu'ya gitmek üzere yoluna devam etti. Burada o kadar da iyi karşılanmadı. Adanın bir kısmı, Leone Vetrano adında Cenevizli bir korsanın elindeydi; açgözlü etkinlikleri için Vetrano'nun gemileri de Modon ve Coron limanlarını kullanıyorlardı. Uzun bir direnişten sonra Vetrano adadan çıkartıldı; ama neredeyse Venedik donanması oradan ayrılır ayrılmaz yeniden ortaya çıktı. 1206'da Venedik'ten Reniero Dandolo'nun kumandasında, Korfu'nun fethini kesinleştirmek üzere ikinci bir sefer yapıldı. Kentin kalesinin önünde yapılan güçlü direniş sonunda kırıldı. Vetrano kaçtı ama Modon'da yakalandı. Korfu'ya getirilerek, suç ortaklarından altmışıyla birlikte, diğerlerine ibret olsun diye asıldı. Kale yeniden berkitildi ve Venedikli bir vali atandı. Gel gelelim, Cumhuriyet çok geçmeden doğrudan yönetimin bu kadar zor olduğu bir koloniyi elde tutmanın çok pahalı ve idaresi güç olduğunu anladı. 1207'de Korfu ve yakındaki adalar, savunmasını sağlamaları ve Cumhuriyet'e yıllık 500 *hyperpyra* ödemeleri şartıyla, on Venedikli soylu ve mirasçılarına kiraya verildi. Adadaki Venedik tüccarları özel ayrıcalıklardan yararlanacaktı ve Venedik'e sadık kaldıkları sürece Yunanlılar'ın ve Yunan Kilisesi'nin hakları korunacaktı.[18]

16 Heyd, *Commerce*, I, ss.289-92.

17 Dandolo, s.282. Bu olayların en ayrıntılı anlatımı, onaltıncı yüzyılda Daniele Barbaro'nun gözden geçirilmemiş durumdaki *Historia veneta*'sında yer alır; buradan yapılan alıntılar Fotheringham, *Marco Sanudo*, ss.105-9'da bulunur. Bkz. Ducellier, *La Façade maritime de l'Albanie*, ss.121-31.

18 Dandolo, ss.282-4; Marino Sanudo, *Le vite dei Dogi di Venezia*, sütun. 534-5; Lorenzo (Laurentius) de Monacis, *Chronicon de rebus venetis ... ab u. c. usque ad annum MCCCCLIV*, der. F. Cornelius, *RIS*, cilt VIII'e Ek (Venedik, 1758), Kitap VIII, s.143; Martin da Canal, cc. LXV-LXIX: ss.68-72; *TTh*, II, no. CLXXXII, ss.54-9 (Temmuz 1207). Miller, *Latins in the Levant*, ss.46-7.

Korfu'nun güneyindeki Kefalonya, İthaki ve Zakynthos adaları da paylaşım antlaşmasında Venedik'e verilmişti. Ama 1185 Norman istilasından beri Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde değillerdi, istiladan sonra Sicilyalı bir amiral olan Brindisili Margaritone tarafından idare ediliyorlardı. İmparator VI. Heinrich'le bozuştuğu zaman, damadı Kont Maio (ya da Matteo) Orsini'yi yerine geçirmişlerdi; Dördüncü Haçlı Seferi sırasında hâlâ işbaşındaydı. Orsini Cenevizli korsanı Vetrano'yu etkin bir biçimde desteklemişti; ama Venedikliler Korfu'yu işgal ettiği zaman korsanlıkla geçirdiği yaşamdan pişmanlık duyuyordu; Kefalonya Adası'nın himayesi için Papa'ya sığınmak istedi. Ne var ki iki yıl sonra Venedik'in de onayını almanın basiretli olacağını düşündü. Cumhuriyet'e ebedi sadakat yemininde bulunarak, kendisini *doge*'nin vasali ilan etti.[19]

Durazzo, Korfu ve Kefalonya örnekleri, Venedik hükûmetinin, Bizans'ın yıkıntılarından bir sömürge imparatorluğu kurmaya giden yolu deneysel olarak, el yordamıyla bulmasının çeşitli aşamalarını temsil eder. Durazzo'nun elde tutulması, burada doğrudan *Doge* ve Venedik komününe karşı sorumlu bir vali ve bir karargâhın bulundurulmasıyla sağlanacaktı. Korfu, adayı Venedik çıkarları doğrultusunda savunacak ve idare edecek olan on ailenin başlarına kalıtsal bir yurtluk gibi verildi. Bu düzenleme, Pietro Ziani'nin Venedik yurttaşlarını Yunan adalarında inisiyatif kullanmaya teşvik eden buyruğuyla da uyumluydu. Bu buyruk, en başarılı biçimde *Doge* Dandolo'nun yeğeni olan ve kendi inisiyatifiyle 1207'de Naksos Adası'nı ele geçirerek Kyklades Adaları'nda Egeo Pelago ya da Arkhipelagos Düklüğü'nü kurmuş olan Marco Sanudo tarafından uygulandı. Bu tür özel girişimlere izin vermek, bir anlamda zayıflığın kabulü, Venedik *doge*'sinin böylesine çok sayıda ve dağınık kolonileri ele geçirmeyi ya da denetlemeyi ümit edemeyeceğinin dile getirilmesiydi. Marco Sanudo ve yandaşları Venedik yurttaşlarıydı. Venedikliler tarafından fethedilen toprakların başka bir ırktan kimselere verilmeyeceği ilkesine bağlıydılar. Ama aynı zamanda Latin İmparatoru ve Konstantinopolis'teki Venedikli *podestà*'nın hükümdarlığını tanımaya da söz vermişlerdi. Adanın Venedikli olmayan hükümdarı *doge*'ye bağlılık yemini etmiş olduğundan, Kefalonya örneği, daha da başka bir sömürgeleştirme yöntemini somutlaştırıyordu.[20]

Paylaşım antlaşması, Venedikliler'e Peloponisos ya da Mora'nın batı kesimini vermişti. 1206'da Korfu'ya gönderilen donanma, yarımadanın güneybatı ucundaki Modon ve Coron limanlarını ele geçirip işgal etmeye gitmişti. Venedik, bu iki limanın gerisindeki toprakları istila edip buralara yerleşmek için gereken güce sahip değildi, zaten bunu pek de istemiyordu.

19 III. Innocentius'un mektupları, *MPL*, CCXV, sütun. 1129, 1224-5; Dandolo, s.284. Nicol, *Despotate*, I, ss.10, 19-20.

20 Fotheringham, *Marco Sanudo*, ss.56-80.

Zaten buralar Geoffroi de Villehardouin tarafından işgal edilmişti ve Akhaia Frank Prensliği'ne dönüştürülmekteydi. En basit çözüm, Venedikliler'in, Villehardouin'e onun prensliğinin büyük bölümünde bir öncelik hakkı olduğunu hatırlatarak, kendileriyle bir vasallik anlaşması imzalatmaları idi. Haziran 1209'da bu yapıldı. Villehardouin, Pylos'tan kuzeydeki Korinthos'a kadar Peloponisos'un tüm topraklarını Venedik'ten yurtluk olarak aldığını kabul etti. O ve vârisleri, Venedik yurttaşlığına alındı. Gel gelelim, Modon ve Coron doğrudan Venedik hükümranlığında kaldı; Venedikli tüccarların, Frank Prensliği'nin her yerinde vergiden muaf olmaları üzerinde de anlaşmaya varıldı. Böylece, Geoffroi de Villehardouin, tıpkı Marco Sanudo gibi, öncelikle Konstantinopolis'teki Latin imparatoruna bağlı olmakla birlikte, bir Venedik yurttaşına dönüştü.[21]

Yunanistan'ın öte yakasındaki Eğriboz ya da Negroponte'de de hemen hemen benzer bir düzenleme yapıldı. Monferratolu Bonifacio'nun üç Veronalı yoldaşı adayı fethetmiş ve üç büyük yurtluğa bölerek, Negroponte *terzieri* ya da üçlü yönetimini teşkil etmişlerdi. Venedikliler, paylaşım antlaşmasının kendilerine, kuzeyde Halmyros'taki yerleşik kolonilerinden çok uzakta olmayan Oreos ve güneyde de Karystos'un önemli kentlerini vermiş olduğuna işaret etmekte acele ettiler. Mart 1209'da, üçlü yönetim, kendilerini adalarının tüm Yunan ve Latin sakinleriyle birlikte Venedik'in vasalleri ve haraç ödeyenleri olarak tanımlayan bir antlaşma yapmaya zorlandı.[22] Ne var ki, daha büyük önem taşıyan, Venedikliler'in Bonifacio'dan satın almış olduğu Girit Adası'ydı. Tüm Yunan adalarının en büyüğü olmasının yanı sıra, Mısır ve Suriye ile Konstantinopolis ticaretinin kavşak noktasında bulunuyordu. Venedik, Girit'in fethine, Dördüncü Haçlı Seferi'nde elde ettiği tüm diğer topraklarından daha çok zaman, çaba ve kaynak harcadı. Cenova'yla aralarındaki savaşın çarpışma alanını da Girit oluşturdu. Malta Kontu Enrico Pescatore'nin öncülüğündeki Cenevizliler, adanın merkezine ve doğusuna yerleşmişlerdi ve 1207 Yazı'ndaki tüm Venedik saldırılarını kolayca püskürttüler. Birkaç Venedik karargâhının varlığına karşın, Pescatore, adadaki hâkimiyetini iki yıl daha korudu. Hatta, kendisini Girit Kralı olarak ilan etmesi için Papa'yı ikna etmeye bile uğraştı. Venedikliler, pahalıya patlasa bile sonunda onu zayıflattılar. Cenova'daki kendi devletinden pek az yardım gören Pescatore, 1212'de teslim oldu. Venedikliler ve Cenevizliler arasındaki mücadele beş yıl daha sürdü; ama 1218'de aralarında imzaladıkları barış antlaşması, Girit'te zaferi Venedikliler'e verdi. Girit özel bir durumdu ve çok özel bir dikkatle ele alındı. Yönetimi, Venedik'teki *doge* ve konsili tarafından özenle seçilmiş bir düke emanet edildi. Venedik

21 *TTh*, II, no. CCVI, ss.97-100. Longnon, *L'Empire latin*, ss.112-13; Bon, *Morée franque*, ss.66-7.

22 *TTh*, II, no. CCV, ss.93-6. J. Koder, *Negroponte. Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euboia während der Zeit der Venezianerherrschaft* (Viyana, 1973).

İmparatorlu-ğu'nun değerli, ama idaresi zor bir eyaletiydi. Girit yerlileri Cenevizliler'e yardım etmişti. Venedikliler'in kendilerine uyguladıkları zalim yönetim biçimini kolayca benimsemediler. Girit iyi denetlenmesi ve korunması gereken bir yerdi. Adanın yönetimi, Cumhuriyet'in sıradan bir temsilcisine emanet edilemezdi.[23]

Venedik'e en yakın topraklarda çok geç öğrendikleri bir dersti bu. Durazzo ve Korfu'yu almışlar ama, birinin güneyindeki Epeiros, diğerininse kuzeyindeki Arnavutluk kıyı şeridi ve iç bölgelerindeki hâkimiyetlerini güçlendirmek için pek az şey yapmışlardı; oysa bu bölgeler de 1205'te *podestà*'larına zorla benimsettirdikleri anlaşmanın metninde yazılıydı. Ne kadar gecikirlerse işler o kadar zorlaşacaktı. Çünkü gerek Venedikliler'e gerek Haçlılar'a karşı Epeiros'un savunuculuğu rolünü benimsemiş olan Mikhail Dukas, direniş hareketini hızla bağımsız bir siyasal ve askeri güce dönüştürmekteydi. Toprakları, güneydeki eski Epeiros'tan kuzeydeki yeni Epeiros'a dek, Bizanslı diye bilinen bölgeleri kapsıyordu. Durazzo Düklüğü'nden aşağıya, Korinthos Körfezi'ndeki Naupaktos'a kadar uzanıyordu. Doğudan dağlarla, batıdan denizle kuşatılmış olduğundan, bağımsız bir devletin kurulmasına doğal olarak elverişliydi. Mikhail Dukas, bir yanda Haçlılar, öte yanda Venedikliler'le zaman zaman ahlaksızca olmakla birlikte, becerikli bir oyun oynamak suretiyle özerkliğini korudu ve pekiştirdi. 1207'de Monferratolu Bonifacio ölünce, Thessalonica'daki hâkimiyetinin kime geçeceğine ilişkin bir anlaşmazlık doğdu. Bu amaçla kimin Yunanistan'a geleceği, Latin İmparatoru Henri'nin kişisel müdahalesiyle belirlendi. Epeiros'lu Mikhail pazarlık fırsatını kaçırmadı ve kızını Henri'nin kardeşiyle evlendirmeyi ve topraklarının üçte birini drahoma olarak vermeyi önerdi. Öneri kabul edildi ve Mikhail'e artık Haçlılar'ın onu rahat bırakacakları güvencesi verildi. Bir yıl sonra, Venedik'le de benzer bir güvence antlaşması yaptı.[24]

Venedikliler daha önce de, Durazzo'daki valileri aracılığıyla, Mikhail'le bazı anlaşmalar yapmışlardı. *Doge* Pietro Ziani'nin, onun aracılığıyla Venedikliler'in Epeiros'taki hak iddiasının, ilgili herkesin yararına olacak bir şekilde çözülmesi için bir yol önermiş olması mümkündür. Latin imparatoruyla yaptığı anlaşmayla topraklarının üçte birini verdiğini duymaktan hiç hoşnut olmamıştı; çünkü bu, paylaşım antlaşmasının ihlali anlamına geliyordu. Bu yüzden *Doge*, Mikhail'e, elindeki topraklara Venedik'in temsilcisi ve vasali olarak hükmetmesini önerdi. Çekici bir öneriydi bu. Venedik'ten aldığı bir yurtluk gibi kabul etmek yoluyla, Mikhail, hem topraklarını istilaya karşı korumuş olacak, hem de İmparator Henri'nin hak iddialarına da son vermiş olacaktı. Arta'da ve Epeiros'un diğer limanlarında, Venedikli tacirler çok

23 *TTh*, II, no. CCLI, ss.197-205. Fotheringham, *Marco Sanudo*, ss.81-99; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.87-8, 95.

24 Longnon, *L'Empire latin*, ss.106-11, 122; Nicol, *Despotate*, I, ss.27-9.

uzun zamandır iş yapıyorlardı.[25] Başka yerlerdeki pazarlarına göre, küçük çaplıydı bu. Ama elverişli imtiyazlar verilerek genişletmeye teşvik edilirlerse, bölge ekonomisi de bundan pay alacaktı. Mikhail öneriyi kabul etti ve 20 Haziran 1210'da *Doge* ile aralarında resmi bir antlaşma imzaladılar.

Bu belgenin Latince metni günümüze ulaşmıştır. Antlaşma *Doge* Pietro Ziani adına bir 'imtiyaz', 'Mikhail Komnanus *Dux*' adına ise bir 'söz' olarak betimlenir. *Doge*, Mikhail'e Durazzo Düklüğü'nün güneyinden Naupaktos'a kadar uzanan tüm toprakları bir yurtluk gibi veriyordu. Venedik'in sadık bir vasali olarak, Mikhail tüm Venedikliler'in ve Durazzo yurttaşlarının güvenliğini ve hâkimiyetindeki bölgede kara ya da deniz yoluyla yapacakları ticari etkinliklerin vergiden muaf olmasını sağlayacağına söz veriyordu. Epeiros'tan Venedik'e buğday ihracı teşvik edilecekti; Venedikliler'in kendilerine özgü bir ticaret merkezleri, kiliseleri ve mahkemeleri olacaktı; evvelce İmparator I. Manuel'in kendilerine verdiği tüm ayrıcalıklara da sahip olacaklardı. Buna ek olarak, Mikhail, Venedik hâkimiyetine karşı Korfu ya da Arnavutluk halkı arasındaki her türlü isyan belirtisini ezmeye ve yıllık 42 pound *hyperpyra* haracı ödemeye söz veriyordu. Piskoposlarından biri eliyle armağanlar gönderdiği *Doge*'ye ve Aziz Markos'a bugün ve gelecekteki sadakatine dair söz vermekle çok müsrif davranmıştı.[26]

Bu düzenleme, bazı yönlerden bir yıl önce Venedik ile Villehardouin arasında varılan antlaşmaya benziyordu. Villehardouin de Mora'daki topraklarının bir kısmını Venedik'ten yurtluk olarak aldığını kabul etmişti. Aradaki fark, onun Yunanistan'ın fetih ve zaptı için uğraşmış bir batılı olmasındaydı. Mikhail Dukas ise bir Bizanslı'ydı ve hükmettiği toprakların yerlisi olmamakla birlikte, Yunanistan'ı istila etmiş olan yabancıların yenilmesi ve çıkartılması için uğraşmıştı. *Doge*, İmparator Henri'nin öğüdüne kulak verseydi, Epeiros'lu Mikhail'in sözüne güvenilir biri olmadığını öğrenmiş olurdu. Her iki cepheyi de artık denetimi altına aldığından emin olan Mikhail, hemen o anda Latin İmparatoru'na verdiği bütün sözleri çiğneyerek savaşa girdi. Çoğu Latin paralı askerlerinden oluşan birlikleri Tesalya'yı istila etti ve Larissa kentini zaptederek, Thessalonica ile Atina ve Thebai'de kurulmuş olan Frank Düklüğü arasındaki karayolu bağlantısını kopardı. İmparator Henri, Mikhail'in hıyaneti karşısında büyük bir öfkeye kapıldı. Papa, Mikhail'in ordusunda yüksek ücret sözünün çekiciliğine kapılan ve Epeiros'a çoğunlukla Venedik'ten deniz yoluyla giden bir sürü Latin olduğunu öğrendiğinde dehşete düştü.

---

25 Venedikli tüccarlar Arta'ya en azından 1131 yılından beri gidip geliyorlardı. Morozzo-Lombardo, I, no. 61, ss.64-5.

26 *TTh*, II, no. CCXXIII, CCXXIV, ss.119-23; *ActAlb*, I, no. 140, s. 44; Dandolo, s.284. Nicol, *Despotate*, I, ss.29-31.

Mikhail, Durazzo'nun gerisindeki dağlarda yaşayan Arnavutlar'la da ittifak yaptı. Durazzo'yu ele geçirmek için onlardan yardım aldı. Venedikliler Durazzo'ya büyük önem veriyorlardı. Buraya özel düklük statüsü vermişlerdi. Kentin başpiskoposunun Venedik'ten atanması için ısrarlarıyla Papa'yı rahatsız edip duruyorlardı. Normanlar'ın çok önce keşfettikleri gibi, Durazzo, dağların arasından Thessalonica ve Konstantinopolis'e giden güzergâh olan Via Egnatia'nın en önemli giriş limanlarından biriydi. Durazzo batılıların elinde bulunduğu sürece, Latin İmparatorluğu için destek birlikler gönderilebilirdi. Ama *Doge*, Mikhail Dukas'ın ne hainliğini ne de askeri gücüyle kaynaklarını hesaba katmıştı. Mikhail, kendini ömür boyu Venedik'in vasali olarak ilan etmesinden ancak üç yıl sonra Durazzo'ya saldırdı ve Venedik karargâhını geri çekilmeye zorladı. Zaferinin ayrıntıları kaydedilmemiştir; ama 1213'e gelindiğinde kentin denetimini eline geçirdiği kesindir, çünkü o yıl Durazzo'ya bir Yunanlı başpiskopos atanmıştır. Böylece Venedikliler'i topraklarının kuzey sınırlarına sürmeyi başaran Mikhail, ardından, 1207'de ele geçirmesi Venedik'e çok pahalıya patlamış olan Korfu Adası'nın fethi için uğraşmaya başladı. Burada da, fethin tüm ayrıntıları geçmişin derinliklerinde kaybolmuş durumdadır. Adanın kiralandığı on Venedik soylusu, etkili bir savunma yapabilmek için yeterli adam bulamamıştı. Ama ne Yunan ne İtalyan hiçbir kronikçi olaydan söz etmemektedir; Korfu'nun el değiştirmesi gerçeği, ancak Yunan piskoposunun 1214'te yeniden göreve geldiğini gösteren kanıtlardan ve Mikhail Dukas'ın ada halkına İmparator II. İsaakios'un verdiği imtiyazları yenileyen bir buyruk çıkardığını kanıtlayan sonraki bir belgeden anlaşılır. Mikhail, hem Venedikliler hem de Haçlılar tarafından hesaba katılması gerekecek kadar güçlü bir prensliğin yönetimini, yarım kan kardeşi Theodoros Komnenos Dukas'a bırakarak, ertesi yıl öldü.[27]

Küçük Asya'da sürgündeki Bizans İmparatorluğu da başarıdan başarıya koşuyordu. Kurucusu Theodoros Laskaris, Haçlılar'ın maruz kaldığı en büyük felaketlere, Latin İmparatoru Baudouin'in ve *Doge* Dandolo'nun ölümlerine neden olmuştu. Avrupa'daki Bulgarlar'a karşı ölüm kalım savaşı verdikleri sırada, Laskaris'e Küçük Asya'daki konumunu pekiştirmek için yeterli zamanı tanımışlardı. Nikaia kentini başkenti yaptı ve 1208'de kendini imparator ilan edip taç giydi. Nikaia, Konstantinopolis'in Latinler'in elinden kurtarılması için, çok uzaklardaki Epeiros'ta yer alan Arta kentinden daha elverişli bir konumdaydı. Ama burası da Haçlılar'ın olduğu kadar Selçuklu Türkleri'nin sürekli saldırılarına hedef oluyordu. Kahramanca çabalarla, Theodoros Laskaris henüz doğmuş imparatorluğunun her iki düşmanıyla, yani Türk Sultanı ve Latin İmparatoru'yla elverişli antlaşmalar yapmayı başardı. 1214'te, İmparator Henri, doğudaki kayıplarını sineye çekmek ve başkenti Nikaia'da bulunan, sınırları üzerinde anlaşmaya varılan rakip bir imparatorluğun varlığını kabul etmek zorunda kaldı. İki yıl sonra öldü. Hiç vârisi yoktu ve Latin İmparatoru olarak

27 Nicol, *Despotate*, I, ss.37-43; Ducellier, *Albanie*, ss.149-51.

yerine atadığı halefi, o sırada Fransa'da olan enişte si Pierre de Courtenay idi. Pierre'e Roma'da Papa tarafından taç giydirildi ve Nisan 1217'de Brindisi'den Konstantinopolis'e doğru yola çıktı. Papalık temsilcisi Kardinal İoannes Colonna da onunla birlikte yolculuk ediyordu. 5 bin askeri aşkın ordusunu nakletmek için gereken gemilerden bazılarını Venedik vermişti. Durazzo üzerinden gidecekler ve burayı Yunanlılar'dan geri alacaklardı.[28] Meşhur bir davaya dönüştüğü için, bu serüvenin çok sayıda ve çeşitli anlatımları vardır. Bazıları, Pierre de Courtenay'nin, karayoluyla yolculuğuna devam etmeden önce, Durazzo'yu boşu boşuna kuşattığını söyler. Diğerleri, Epeiros'un yeni hükümdarı Theodoros Dukas'ın, bu kadar büyük bir ordunun gelmesiyle yılgınlığa düştüğünü ve kenti imparatora teslim ettiğini belirtir. Gel gelelim, tüm kaynaklar, Pierre'in güzergâh olarak Arnavutluk ve Makedonya'dan geçen Via Egnatia'yı seçtiği noktasında birleşir. Bu acele alınmış bir karardı. O ve adamları, Theodoros ve ordusu tarafından pusuya düşürüldükleri zaman, dağlarda pek fazla yol alamamışlardı bile. Pierre de Courtenay ve Papalık temsilcisi ele geçirildi; birliklerinin silahlarına el konup dağıtıldı; Theodoros, Durazzo'nun hâkimiyetini sürdürmekte ya da yeniden eline almakta hiç güçlük çekmemişti.

Üçüncü Latin İmparatoru'nun yazgısı, tıpkı ilki gibi gizemliydi. Pierre de Courtenay'yi bir daha gören olmadı. Kardinal İoannes Colonna ise, sonunda Papa III. Honorius'un Theodoros Dukas'ı cezai nitelikte bir Haçlı seferiyle tehdit etmesinden sonra serbest bırakılarak İtalya'ya geri gönderildi. Papa'nın silah başına çağırdıkları arasında Venedik *Doge*'si de vardı; 1217 sonlarına doğru, bir dizi ateşli Haçlı Venedik ve Ancona'da toplanmaya başladı. Bir Haçlı seferi tehdidi, Theodoros'u, Mart 1218'de kardinali serbest bırakmaya ikna etti. Papa memnundu. Ama Venedikliler kendilerini oyuna getirilmiş hissediyorlardı. Epeiros'a karşı bir Haçlı seferinin, Durazzo'nun hâkimiyetini bu kez kalıcı biçimde ele geçireceğini hesaplamışlardı. Theodoros Dukas onları oyuna getirmişti. Papa'dan özür dilemiş ve ona olan bağlılığını bildirmişti. Papa Honorius bu yüzden artık himayesi altına aldığı kilisenin böylesine sadık bir çocuğuna Venedikliler'in saldırmasını yasakladı. İşler iyiden iyiye karışmıştı.[29]

---

28 Pierre de Courtenay ile *Doge* Pietro Ziani arasındaki antlaşma, *TTh*, II, no. CCIL içinde, ss.193-5. Pierre başarılı olursa Durazzo'yu Venedikliler'e geri vermesi, Auxerre'li Robert'in tarihini devam ettiren kronikçi tarafından vurgulanır, *Recueil des historiens des Gaules et de la France* içinde, der. M.-J.-J. Brial (Bouquet) ve L. Delisle, XVIII (Paris, 1879), ss.284-5.

29 Akropolites, ss.25-6; Dandolo, s.287. Bu olaylara ilişkin öteki Fransız ve İtalyan kaynaklar hakkında, bkz. Longnon, *L'Empire latin*, ss.153-7; Nicol, *Despotate*, I, ss.50-3; Ducellier, *Albanie*, ss.161-4. Kaynakların hiçbiri, ben ve Ducellier tarafından gösterildiği gibi, Venedik ve Theodoros arasında yapıldığı ileri sürülen beş yıllık bir ateşkesten söz etmez. Buna ilişkin en eski gönderme, Marco Antonio Sabellico'dadır, *Historia Vinitiana* (Venedik, 1544), s.65; (Venedik, 1558), s.102. Sabellico, bunu her ikisini de 'Theodoro Coniano Lascaro' diye adlandırmakla Epeiros'lu Theodoros ile Nikaia'lı Theodoros Laskaris'i karıştıran Dandolo (ss.287, 288) yüzünden karıştırmıştır. Sabellico, 'Theodoro Epirota' diye adlandırırsa da, açıkça *podestà* Giacomo Tiepolo ile Theodoros Laskaris tarafından yapılan beş yıllık ateşkese gönderme yapar.

Nisan 1204'te, büyük *doge*'leri Enrico Dandolo'nun öncülüğünde Konstantinopolis kentine geldikleri günden beri, Venedikliler onun miras bıraktığı hâkimiyet ve fetih düşleriyle şaşkına dönmüş durumdaydılar. İtalya' daki Venedik ile Bizans'taki Venedik, imparatorluğun meyvelerinin en iyi nereden toplanabileceği ve kullanılabileceğine ilişkin her zaman görüş birliği içinde değildi. Cenevizliler'in Korfu'daki, Modon ve Girit'teki eski hâkimiyetlerini elde etmelerine asla izin verilmeyeceği açıktı. Bu yerlerin Konstantinopolis'ten değil de, Venedik'ten yönetilen fethi, pahalı olmakla birlikte zorunluydu. Cenevizli korsanlar denizlerde cirit attığı sürece deniz güzergâhları güvenli değildi. Cenova'yla olan savaş 1218'de kazanıldı; Venedikliler Durazzo ve Korfu'da Epeiros hükümdarları tarafından oyuna getirilmelerine karşın, yeterince fetih yapmışlar ve hâkimiyet kurmuşlardı. Artık elleri altındaki ticari fırsatları en iyi şekilde değerlendirmek için Romania'daki yoldaşlarına katılabilirlerdi. Gerçekçi olduklarından, Nikaia'daki Bizans İmparatorluğu'nun kalıcı olduğunu ve aslına bakılırsa daha şimdiden zayıf düşmüş olan Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'ndan daha uzun ömürlü olacağını görebiliyorlardı. İnisiyatifi alan *Podestà* Giacomo Tiepolo oldu. Ağustos 1219'da, Nikaia İmparatoru Theodoros Laskaris'ten, Venedikli tüccarlara tüm topraklarında serbest ve vergiden muaf ticaret hakkı veren bir ferman almayı başardı. İmparatorun Latin İmparatorluğu'ndaki uyruklarına aynı haklar tanınmadığı için, bu düzenleme aslında bir bakıma tek yanlıydı. Gel gelelim, Konstantinopolis'teki Venedikliler'in tüm yabancı tüccarlara gümrük vergisi koyduğu göz önüne alınırsa, bu bilgi başlı başına ilginç bir duruma işaret eder. Fermanın, ilginçlikte geri kalmayan bir ibaresi de, tarafların birbirlerinin sikkelerini kopya ya da taklit etmemek konusunda anlaşmasıydı; İmparator, *podestà*'nın onayı olmaksızın Konstantinopolis'ten altın sikke ihraç etmemeyi de üstleniyordu.[30]

1219'da Nikaia İmparatorluğu'nun toprakları çok büyük değildi, ama Latinler'in kaybı pahasına genişleyeceğe benziyordu. Konstantinopolis'teki Venedikliler bunun farkındaydı. Tüccarlarının kendilerine Theodoros Laskaris tarafından verilen imtiyazları aldıklarını gösteren belgesel bir kanıt yoktur. Venedikliler açısından olduğu kadar, İmparator açısından da bu antlaşmanın önemi, Laskaris'in varlığının tanınması idi. Venedik *doge*'si tarafından değil, Konstantinopolis'teki *podestà* tarafından başlatılmış bir

30 Dandolo, s.288; *TTh*, II, no. CCLII, ss.205-7; *DR*, III, no. 1703. Heyd, *Commerce*, I, ss.304-5; Kretschmayr, II, ss.15, 560; Angold, *Nicaea*, s.114. S. Brezeanu, 'Le premier traité économique entre Venise et Nicée', *RHSEE*, XII (1974), 143-6, 1219 Antlaşması'nın, Venedik ile Nikaia arasında beş yıl önce imzalanmış bir antlaşmanın yenilenmesi olduğunu ileri sürer. Sikke basımına ilişkin ibare hakkında, bkz. M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985), s.521. 1319'da, İmparator II. Andronikos, Thedoros'un Nikaia'daki halefleri III. İoannnes Vatatzes ve II. Theodoros Laskaris'in, Venedik'le benzer bir ticari antlaşma yaptığını iddia etmiştir. Ama bu olguya ilişkin belgesel bir kanıt yoktur. Bkz. aşağıda s. 226.

süreçti bu. Aynı *podestà*, yani Giacomo Tiepolo 1217'de Mısır'la ve Ekim 1219'da da Selçuklu Sultanı'yla antlaşmalar yaptı. O yıllarda etkili bir Romania Latin İmparatoru yoktu. İmparatorluğun Despotu unvanını alan *podestà*, bir naip değilse bile, bir dışişleri bakanı gibi hareket ediyordu. Bununla birlikte, Latin İmparatorluğu'nun zayıf temeller üzerine kurulduğunun farkındaydı. Batının sürekli desteği olmaksızın ayakta durması olanaksızdı. Bizans'taki Venedik'in, kendisini kayıtsız şartsız anavatanın himayesine bırakması gerekiyordu. Aralık 1219'da görev süresi sona erdiği zaman, Tiepolo *Doge*'ye yazdığı mektupta kaygılarını dile getirdi ve alçakgönüllü bir dille yardımını ve desteğini istedi. Özellikle *Doge*'den Venedik yurttaşlarını ve çıkarlarını korumak üzere en azından on savaş gemisi göndermesini rica etti. İmparatorluğun Frank baronları, Venedikliler ile Haçlılar arasında mevcut antlaşmaları onaylamış olan bir imparator naibi, Béthune'lü Conon'u seçmişlerdi. *Podestà*'nın kendi kendine benimsemiş olduğu rolden vazgeçmesinin, efendisi *Doge*'nin yetkisine boyun eğmesinin ve Venedik Komünü'ne yabancı topraklardaki sadık vatandaşlarını koruma ve savunma yükümlülüğünün hatırlatılmanın zamanı gelmiş gibi görünüyordu. Kurulmasına yardım ettiği sömürge imparatorluğunun güçlü ve zayıf yönlerini Giacomo Tiepolo kadar kimse bilemezdi. Girit'in ilk Venedikli dükü olmuştu. 1224'te, bir dönem daha *podestà* olarak görev yapmak üzere Konstantinopolis'e dönecekti; 1229'da da Venedik *doge*'si seçilecekti. Sözleri ve uyarıları önem taşıyordu. Anavatan, Romania'daki sömürgelerinin bakımı ve savunmasına ilişkin sorumluluklarını artık çok daha fazla ciddiye almak zorundaydı.[31]

31 Tiepolo'nun *Doge* Ziani'ye mektubu, *TTh*, II, no. CCLVII içinde, ss.215-21 (10 Aralık 1219). Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.90-2.

10. Bölüm

Venedik
Yitik Bir Davanın Bayraktarı

Theodoros Laskaris'in 1219'da Venedik'e verdiği fermanın bir jestten öteye gitmediği açıktır. Hiçbir zaman yürürlükten kaldırılmamış, ama hiçbir zaman da yenilenmemiştir. Nikaia'daki imparatorların en büyüğü, 1222'de Laskaris' ten sonra tahta çıkan III. İoannes Vatatzes'in amacı, imparatorluğunu ekonomik yaşamı açısından İtalyanlar'la yaptığı ticarete bağımlı olmayan, kendine yeterli bir hale getirmekti. Onlarla Konstantinopolis'te iş yapmaktan yana da değildi. Gemileri Altın Boynuz'a yelken açarsa, kenti onlardan almak, Latin rejimini devirmek ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ele geçirmek için olacaktı bu. Rejim zaten sallanıyordu. Yeni imparatoru Robert de Courtenay (1221-8), Dördüncü Haçlı Seferi liderlerini tutuşturan serüvenci ruhtan yoksun, zevk düşkünü bir delikanlıydı. Kurmuş oldukları Mora'daki Fransız Prensliği ile Atina ve Thebai'deki Fransız Düklüğü sağlam bir geleceğe sahip olacak gibi görünüyordu. Ama bu ülkelerin bir yurtluğu oldukları Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nun, yeni bir insangücü ve kaynak akışı olmaksızın hayatta kalması olanaksızdı. Düşen ilk kalelerinden biri Thessalonica Krallığı oldu. Epeiros'lu Theodoros, 1217'de imparatorunu tutsak alarak Latin rejimine unutulmayacak bir darbe indirmişti. Bunu izleyen birkaç yıl içinde bu başarısını, yalnız Tesalya'daki Latinler'in değil, Makedonya'daki Bulgarlar'ın da kayıpları pahasına topraklarını genişletmekte kullandı. Yandaşları, Thessalonica'nın da sonunda onun eline geçeceğinden ve bir zamanlar Bizans'ın bu ikinci büyük kentine boyun eğdirmesinden sonra, imparator unvanını, Nikaia'dakilerin hepsinden daha çok hakedeceğinden emindiler.

Thessalonica'nın yazgısından Latinler de kaygı duyuyorlardı. Bonifacio'nun dul karısı ile henüz bir çocuk olan oğlu Monferratolu Demetrios, 1222 yılında İtalya'ya kaçtılar. Papa III. Honorius, kentin Theodoros Dukas'a karşı savunulması için bir Haçlı seferi başlatmaya ikna olundu; Dukas'ı artık 'kilisenin sadık bir evladı' gibi görmüyordu. Yeni önderi, Demetrios'un yarımkan kardeşi Monferratolu Guglielmo'ydu. Bu Haçlı seferi, Batı'da pek az coşku yarattı. Venedikliler de katılmaya çağrıldılar; bir miktar gemi vermiş olmaları

mümkündür. Thessalonica onların birincil pazarları arasında yer almıyordu. Ama kendilerini çökme tehlikesinden korkulduğu her yerde Latin rejiminin savunucuları olarak görmeye başlamışlardı. Ne var ki yardım etmekte çok geç kalmışlardı; çünkü 1224 sonunda, uzun süredir kuşatma ve tecrit altındaki Thessalonica, Theodoros Dukas'a teslim oldu. Haçlılar Yunanistan'a bundan birkaç ay sonra ulaştılarsa da, Monferratolu Guglielmo ve birçok adamının bir dizanteri salgınında kırıldığı Halmyros'tan öteye gidemediler.[1]

Artık Konstantinopolis ödülünü almak için mücadele eden sürgündeki Bizans imparatorlarının sayısı ikiye çıkmıştı. Theodoros, zaferini Thessalonica'da taç giyerek tamamladı. Venedik'in onun hükümdarlığını tanıdığına dair hiçbir kayıt yoktur; aslına bakılırsa, 1228'de Korfu'da batan bir Venedik gemisinin yüküne el konmasından sonra, tüccarlarının Theodoros'un hâkimiyeti altında bulunan limanlardan herhangi birine gitmelerini bile yasakladılar.[2] Gel gelelim, bir kez daha imparatorsuz kalan Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nun naipleri, birlikleri kente yaklaşmaya başladığı zaman Theodoros'a yaltaklanmanın daha akıllıca olacağını düşündüler. Aralık 1228'de, Thessalonica 'İmparatoru' ile bir yıllık ateşkes anlaşması yaptılar. Konstantinopolis'in surlarının onu uzakta tutacağı kuşkusuzdu; üstelik onun elinde, kentin Venedikli savunmacılarınınkiyle boy ölçüşebilecek bir donanma da yoktu. Fakat Theodoros'un Bulgaristan hükümdarı İvan Asen'le savaşmak üzere dönmesi sonunu getirdi. Nisan 1230'da, Marica (Meriç) Irmağı üzerindeki Klokotnitsa'daki bir meydan muharebesinde yenilgiye uğradı ve Bulgarlar'a esir düştü. İvan Asen, Trakya ve Makedonya'yı da istila ederek, zaferini tamamına erdirdi. Başarılarını kaydeden bir yazıtta, Durazzo ve Adriyatik Denizi'ne kadar tüm toprakları fethettiğini ileri sürmüşse de, Durazzo'da bir Bulgar istilasına ilişkin herhangi bir kayıt yoktur.[3] Theodoros'un kardeşi Manuel'in imparatorluğuyla Thessalonica İmparatorluğu'nun en azından ismen hayatta kalmasına izin vermiştir. Nikaia'daki imparator, rakibinin böyle alçaldığını görmekten hoşnuttu. Romalılar'ın tek bir gerçek imparatoru olabileceği bir dünyaydı onlarınki. İoannes Vatatzes, Theodoros Dukas'tan daha yetenekli ve akıllı bir devlet adamıydı. Başına geçtiği kurum, çok daha sağlam ve gerçekçi temellere sahipti. Birkaç yıl içinde, elindeki toprağı Küçük Asya'daki küçük bir kuşatılmış bölgeden, Avrupa'ya da uzanan bir imparatorluğa dönüştürdü. Latinler'in

1 Nicol, *Despotate*, I, ss.57-64.

2 R. Predelli, der. *Il Liber Communis detto anche Plegiorum del Reale Archivio generale di Venezia: Regesti* (Venedik, 1872), no. 616, 642, ss.147-8, 153 (10 Haziran ve 19 Ağustos 1228). Nicol, *Despotate*, I, s.106. Bu ambargonun ne kadar sürdüğü bilinmemektedir; ama o dönemde Venedik'e bağlı olan Ragusa'yla ticaret ilişkileri, Thessalonica ve Epeiros'un Yunan hükümdarları tarafından 1234'te ve 1237'de garanti edilmişti. B. Krekiç, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Documents et Recherches, V (Paris-Lahey, 1961), no. 3, 5, ss.167, 168; Nicol, *Despotate*, I, ss.123, 133.

3 Ducellier, *Albanie*, ss.166-7; Nicol, *Despotate*, I, ss.107-14.

ona karşı çaresizlikleri gittikçe artıyordu. Thessalonica'da bir imparator fırtınasının savuşturulmasından onlar da memnundu. Ama Venedik'in sadık desteği olmazsa Konstantinopolis'in Nikaia'daki imparatorun eline geçeceği su götürmezdi.

İoannes Vatatzes'in hükümranlığının büyük bölümü boyunca Venedik *doge*'si, eski Konstantinopolis *podestà*'sı Giacomo Tiepolo (1229-49) idi. Tiepolo, Latin İmparatorluğu'nun ve onun içindeki Venedik çıkarlarının korunmasını öncelikli bir sorun olarak görüyordu. Yeni imparator Jean de Brienne'in ordusunu on dört kadırganın eşliğinde 1231'de Konstantinopolis'e taşıyan gemileri o verdi. İmparatoru, Romania'daki Venedik tüccarlarının bütün ayrıcalıklarını yenilemeye ikna eden de oydu.[4] 1234-5'te, Nikaia ve Bulgaristan kuvvetleri Konstantinopolis'e karadan ve denizden ortak bir hücum yaptığında, onları püskürtmek için Tiepolo yirmi beş gemilik bir donanma gönderdi. 1236'da yeniden saldırdıklarında, Akhaia Prensi, Yunanistan'dan kendi ordu ve donanmasını getirdi; Pisalılar'la Cenevizliler de kentin savunmasında Venedikliler'e katıldılar.[5] İmparator Jean de Brienne, biraz yaşlıca olmakla birlikte yürekli bir savaşçıydı, ama batıdan hatırı sayılır bir takviye olmaksızın daha baştan yitirilmiş bir savaşta dövüşüyordu. Beklenen takviyeyi yalnızca Venedikliler gönderdi. 1236'da, Jean de Brienne'in vesayeti altında ve tahtın vârisi olan Genç II. Baudouin, Papa'yla ve akrabası olan Fransa Kralı IX. Louis'yle görüşmeye gönderildi. Görevi, doğudaki Hıristiyan imparatorluğunu kurtarmak üzere batı dünyasının vicdanını harekete geçirmekti. O uzaktayken, 1237'de Jean de Brienne öldü. Latin İmparatorluğu açısından kritik bir dönemdi bu. Konstantinopolis'in karayolu bağlantısı kesikti. İoannes Vatatzes, Hellespont'un her iki tarafını da denetim altında tutuyor ve birlikleri kent surlarının hemen dışındaki yerleşimlere baskınlar veriyordu. Yiyecek kıtlaşmıştı. Gece olduğunda birçok kişi kentten kaçıyordu; nüfus o kadar azaldı ki, bir kuşatma halinde surları korumaya yetecek kadar askerin olacağı bile kuşkulu hale geldi.

Para da çok kıttı. İmparatorluğun yönetimini geçici olarak devralan Cayeux'lü Anseau ve baronları, *Podestà*'dan ve Konstantinopolis'teki belli başlı öteki Venedikli ve Cenevizliler'den borç aldılar. Bu paraya karşılık, kentin en kutsal yadigârlarından biri olan Dikenli Taç rehine verildi. Kayıtlara geçen miktar 13 134 *hyperpyra*'ya ulaşıyordu; yadigâr, Bukoleon Sarayı'ndan *Podestà* Alberto Morosini'nin gözetimine aktarıldı. Eylül 1238'e gelindiğinde para harcanmıştı ve batıdan mali ya da askeri destek geleceğine ilişkin hiçbir belirti görünmüyordu. Çok daha katı şartlarla olmakla birlikte, yeni bir borç

4 *TTh*, II, no. CCLXXVII, CCLXXIX, CCLXXX, ss.277-99 ('3 Mayıs' değil, 29 Mayıs 1231); Dandolo, s.292. Karş. Thiriet, *Romanie vénitienne*, s. 96.

5 Akropolites, ss.46-8; Martin da Canal, pt i, cc.LXXX-LXXXIV, ss.80-4. Longnon, *L'Empire latin*, s.173.

da Venedikli bir banker olan Niccolo Quirino'dan alındı. Gene Dikenli Taç güvence olarak gösterildi; ama bu kez Konstantinopolis'teki Venedik topluluğunun kethüdasının gözetiminde olan Pantokrator Manastırı'nda muhafaza edilecekti. Eğer Ekim ayı içinde ya da en son 10 Kasım'a dek ödenmezse, taç Quirino'nun mülküne dönüşecek ve kendisi ya da temsilcisi tarafından Venedik'e götürülebilecekti. Burada mücevher kutusunun mühürlerini kırabilir ve tekrar mühürlemeden önce yadigârı, orada yaşayan Fransisken ve Dominikenler'in huzurunda, *Doge*'ye ve Venedik'in diğer iyi Hıristiyanlar'ına gösterebilirdi. O günden itibaren dört aylık bir dönem içinde Quirino'nun İmparator Baudouin'den ya da temsilcisinden, ödünç vermiş olduğu 13 134 *hyperpyra* değerindeki Venedik parasını, her *miliarium*'a karşılık 8 1/2 *hyperpyra* oranıyla, toplam 1592 *miliaria* alacağı üzerinde anlaşmaya varıldı. Bu miktar tümüyle alındığında, Dikenli Taç Konstantinopolis imparatoruna ve baronlarına geri verilecekti. Dört ayın ödeme yapılmadan geçmesi halinde, Quirino'nun taçı alıkoymak, satmak ya da uygun gördüğü bir yere yerleştirme hakkı doğuyordu.[6]

Dört ayda olaylar yön değiştirdi; ne Quirino'nun ne de *Doge* ve Venedikliler'in yadigârı alıkoymasına izin verildi. Taçın rehine konulduğu haberi, Baudouin'e Paris'te olduğu sırada ulaştı. Dikenli Taç, Fransa'da çok ünlüydü. Hatta I. Baudouin, dikenlerinden birini 1205'te Kral II. Philippe'e vermişti.[7] II. Baudouin, Philippe'in torunu, aziz gibi biri olan Kral IX. Louis'nin dinsel ve vatansever zaaflarını körüklüyordu. Hıristiyanlığın bu paha biçilmez mücevheri eğer Fransa'ya getirilebilirse, efendisi ve akrabasının şan ve şerefi için muhteşem bir şey olacağını söyledi. Bu anlaşmaya daha az maddiyatçı bir görüntü verebilmek için, Louis'ye bunu kendisinden bir armağan olarak kabul etmesini rica etti. Teklif, takdiri ilâhiden kaynaklanmış görünüyordu. Tanrı'nın, Oğlu'nun kendi taçını istemek üzere geri geleceği ve dirilerle ölüleri yargılayacağı yer olarak Fransa'yı seçmesinden Kral'ın büyük bir mutluluk duyduğu söylenir. Hiç vakit kaybetmeksizin, Latin İmparatorluğu'nun baronlarına yazılmış mektuplar taşıyan bir kraliyet habercisiyle iki Dominiken keşişi Konstantinopolis'e gönderdi. Kente geldiklerinde, yadigârın halihazırda

6 Dikenli Taç'ın karşılığında alınan Venedik borcuyla ilgili, 4 Eylül 1238 tarihli belge, *TTh*, II, no. CCXCVI içinde, ss.346-9; A. Teulet, *Layette du Trésor des Chartes*, II (Paris, 1866), no. 2744, ss.391-2; Riant, *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, II (Cenova, 1878), ss.119-21 (ayrıca karş., s.118). *Podestà* 4 175 *hyperpyra* verdi; ayrıca Konstantinopolis'teki Percheio ('Perceul') Manastırı tarafından 4 330; Venedikli Niccolo Cornaro ve Pietro Ziani tarafından 2 200; Cenovalı bazı ileri gelenlerce de 2 549 *hyperpyra* verilmiş ve böylece 13 134 *hyperpyra* toplanmıştı. *Miliaria*, bin kat kurşun ağırlık birimiydi; her biri 8 1/2 *hyperpyra*'ya eşitti. Bu bilgileri Profesör Philip Grierson'a borçluyum. Azize Maria de Percheio Sisteryan Manastırı hakkında, bkz. Janin, *Géographie ecclésiastique*, ss.581-2. Dandolo, s.295, Haç'ın bir bölümü, Kutsal Kılıç ve Havlu'nun da rehine konulduğunu beliritir.

7 Soissons Piskoposu Nivelet, bir başkasını 1205'te kendi katedraline vermişti; İmparator Henri de 1206'da Namur'lü Philippe'e bir tane daha verdi. Riant, *Exuviae sacrae*, II, ss.33, 60, 64, 74, 81, 107, 190, 191.

rehine verilmiş ve Venedik'e doğru yola çıkarılmak üzere olduğunu gördüler; fakat onların da taçla birlikte yola çıkmaları kararlaştırıldı. 1238 Noeli'nde yelken açtılar. İmparator İoannes Vatatzes, Konstantinopolis'teki casusları aracılığıyla işin kokusunu almıştı; değerli kargosunu ele geçirmek için açık denizde geminin yolunu kesmeye çalıştı. Ama güvenli bir şekilde Venedik'e gittiler ve taç San Marco Hazinesi'ne yerleştirildi. İki Dominiken keşişten biri iyi haberi Kral Louis'ye vermek için aceleyle Fransa'ya giderken, diğeri muhafazası için orada kaldı. Kral, derhal parayla silahlandırdığı elçilerini yadigârı kurtarmak üzere Venedik'e gönderdi. İşleri gereği orada bulunan kimi Fransız tüccarlar gerekli parayı verdiler; hâlâ mücevher kutusunda mühürlü duran kutsal Dikenli Taç da büyük bir zafer duygusuyla Paris'e taşınarak, St. Louis'nin onun için özel olarak yaptırdığı Sainte Chapelle'e yerleştirildi.[8]

Venedikliler, potansiyel olarak böylesine kârlı bir hacı ve turist çekim nesnesini yitirmekten dolayı üzülmüşlerdi. Bu taç, ünlü koleksiyonlarının benzersiz bir parçası olabilirdi. Ancak sözlerinden geri dönemezlerdi. Kendisine IX. Louis tarafından yapılan yegâne ödemenin verilen borçtan 3 bini aşkın eksiği olan 10 bin *hyperpyra*'lık bir miktar olduğu belirtildiğine göre, Niccolo Quirino'nun bu alışverişten zararlı çıkmış olması mümkündür.[9] İlgili tarafların hiçbiri, Dikenli Taç'ın aslında Bizans Kilisesi'ne ve Konstantinopolis halkına ait olduğu gerçeğini aklına bile getirmemişti; üstelik taçın Paris'e götürülmesinin, Venedikliler'e olan borcunu ödemek dışında, düşkün Latin İmparator'un davasına ne gibi bir yararı olduğu da açık değildir. Asıl kârlı çıkan, ne de olsa hükümdarı tüm Fransız şövalyelerinin ve Romania baronlarının egemen efendisi olan Fransız Krallığı olmuştu. Hiç değilse, böylesine kutsal bir yadigârın Konstantinopolis'tekinden daha güvende, hain ve hizipçi Yunanlılar'ın gölgesinden uzakta olacak şekilde, kendi ülkelerinde barındırıldığı düşüncesiyle rahatlayabilirlerdi. Kadirşinas Kral Louis ve Papa IX. Gregorius, aralarında Romania Latin İmparatorluğu'nun can çekişen davası için bir şeyler yapmaya karar verdiler. Bir Haçlı ordusu toplanmaya başladı. Ne var ki katılanların birçoğunun kafasında bir kez daha Suriye'ye gitmek vardı ve kendi başlarına denizden yola koyuldular. Konstantinopolis'tekiler, imparatorlarının kendilerini kurtaracak para ve askerle birlikte iyiden iyiye gecikmiş dönüşünü sabırsızlıkla bekliyorlardı. Ama Baudouin'in dönüşü 1239 sonunu bulacaktı; beraberinde 700 şövalye, sayısız asker ve atlardan oluşan bir orduyla, Germanya, Macaristan ve Bulgaristan üzerinden karayoluyla gelmişti. Büyük

8 Taç'ın Paris'e taşınmasının tarihi, 1239 ya da 1240'ta, Sens Başpiskoposu Gautier de Cornut (Gualterius Cornutus) tarafından yazıldı ve Riant, *Exuviae sacrae*, I, ss.43-53'te yayımlandı. F. de Mély, *Les Reliques de Constantinople au XIIIe siècle, II: La Sainte Couronne* (Lille, 1901) (*Revue de l'Art Chrétien*, 1899, 35-133'ten).

9 Teulet, *Layette du Trésor*, II, no. 2753, s.395; Riant, *Exuviae sacrae*, II, s.123 (karş. ss.122-3).

bir sevinçle karşılandılar ve Latin İmparatoru bir süreliğine şöyle rahat bir soluk aldı.[10]

Bu imparatorluk, bir yirmi yıl daha ayakta kalmaya yazgılıydı. Venedik'in deniz yoluyla himayesi olmasaydı, bunu bile yapamazdı. Fakat ömrünün uzamasının nedeni, doğal düşmanlarının kuvvetlerini birleştirmeyi başaramamalarıydı. Yunanistan'da Theodoros Dukas tarafından kurulan kısa ömürlü imparatorluk çok geçmeden Nikaia İmparatorluğu'na eklendi. 1246'da, İoannes Vatatzes, Thessalonica'yı kendi topraklarına kattı. Gel gelelim, Yunan anakarasında sürgündeki imparatorun sorumluluğunu, babasının başkenti Arta'da üslenen, Theodoros'un yeğeni Epeiros'lu II. Mikhail Dukas benimsedi. İmparatorluğa ait Despot unvanını taşımakla birlikte, hak veya unvan olarak bir imparator değildi. Ama tutkusu, amcasının Thessalonica İmparatorluğu'nu yeniden dirilterek bu eksikliği gidermekti. Nikaia'daki İonannes Vatatzes ile Epeiros'taki II. Mikhail arasındaki amansız savaş olmasaydı, kuşku yok ki Konstantinopolis Latin İmparatorluğu çok daha erken gelen bir sonla hayata veda edecekti. Bilindiği kadarıyla, Venedikliler her iki hükümdarla da doğrudan bir ilişkiye girmediler. Venedik, Mikhail'le Korfu ya da Durazzo'nun yanı sıra, Vatatzes tarafından alınmış olan Lesbos (Midilli), Chios (Sakız) ve Samos (Sisam) adalarının hâkimiyeti üzerinde de bir tartışmaya girmemişe benzer. Epeiros'lu Mikhail'in, topraklarında kıyı boyunca uzanan deniz geçidindeki Venedik denetimine meydan okuyacak bir donanması yoktu; Nikaia İmparatorluğu'nun donanması ise, amirallerinden birinin yakındığı gibi, İtalyanlar'ınkiyle boy ölçüşecek durumda değildi. 1235'te Nikaia'dan gelen sözde 100 savaş gemisi, yalnızca yirmi beş Venedik kadırgası tarafından Abydos'ta yenilgiye uğratıldığı zaman bu gerçek kanıtlandı. Aynı gerçek, Nikaia'dan yirmi beş geminin Konstantinopolis'i abluka altına almak üzere kente gelirken Marmara Denizi'nde, *Podestà* Giovanni Michiel tarafından gönderilen on üç Venedik savaş gemisinden oluşan filo tarafından ele geçirildiği ya da yolundan döndürüldüğü zaman bir kez daha kanıtlandı.[11]

Sömürge imparatorluğunun yapısı açısından hayati önem taşıyan Konstantinopolis'in savunması dışında, Venedik, en çok Girit'te barış ve huzuru kurmakla uğraşıyordu. Adanın önemi, belki de ilk başta ticari olmaktan ziyade stratejikti; çünkü hâlâ serpilip gelişen Venedik kuruluşlarının bulunduğu Mısır ve bunun yanı sıra, Suriye ve Filistin güzergâhı üzerinde yer alıyordu. Girit halkı, Venedik hükümranlığı altında sakince yaşamayı hiçbir zaman kabullenmemişti ve ayaklanmaya olan eğilimleri, doğal bir müttefik ve potansiyel kurtarıcı olarak gördükleri Nikaia İmparatoru tarafından büyük bir hevesle kışkırtılıyordu. Naksos'un Venedikli dükü, adaya boyun eğdirmek

10 Longnon, *L'Empire latin*, ss.180-2.

11 Akropolites, ss.59-60; Martin da Canal, pt i, cc. LXXX-LXXXIV: ss.80-4; Dandolo, ss.295, 298.

için yardıma çağrılmasına karşın, bu işe karışmaya garip bir şekilde isteksizdi; birkaç yıl kadar, İoannes Vatatzes Girit'in bazı kesimlerinde Bizans karargâhlarını korumayı başardı da. Rodos'un Yunan hükümdarı Leon Gabalas, Venedik'in kendi yurttaşı Marco Sanudo'dan daha yararlı bir müttefik olduğunu kanıtladı; 1234'te *Doge* ile vardığı bir antlaşmanın şartlarına uygun olarak yaptığı yardımla, Venedik, Girit'e hükümranlığını kabul ettirebildi. İki yıl sonra, Nikaia'dan gelmiş son Yunan birliklerinin adayı tahliye etmelerine izin verildi.[12] Venedikliler'in sömürgeleri arasında, önem sırası bakımından ikinci geleni, Negroponte ya da Eğriboz'du. Adanın Lombardialı fatihleriyle 1209'da imzalamış oldukları antlaşmaya dayanarak çabucak nüfuz kurdular. Başkent Khalkis'e bir Venedik *balyos*'u ya da valisi getirildi; üçlü yönetimin kavgacı mirasçıları arasında toprağı paylaştıran da o oldu. Tipik bir biçimde, Venedikliler buranın fethi için uğraşmaya pek istekli değillerdi. Ama *balyos*'ları, fiilen yalnız Khalkis'in değil, tüm Negroponte Adası'nın valisi haline geldi; üçlü Lombardia hâkimiyetinin yanı sıra Yunanlı eşraf da ona ve Venedik Cumhuriyeti'ne bağlılık yemini ettiler. Yıllık haraçlarını ona ödediler; bütün kasaba ve kentlerinde Venedik ağırlık ve ölçüleri kullanılıyordu; Venedikli tüccarların yanı sıra Lombardialı servet avcıları da adada yerleşmeye başlamıştı. Negroponte, Venedikliler ve Lombardialılar iyi geçindikleri ve yerlileri de yaradılış itibariyle daha az isyankâr olduğundan, başlangıçta Girit'ten daha az sorun çıkaran bir sömürge oldu. Burada tahıl ve kereste ticareti için büyük bir potansiyel vardı ve anakarada, Halmyros'ta bulunan çok daha eski Venedik ticaret istasyonuna yakınlığıyla da elverişli bir konumdaydı.[13]

Ege Denizi'ndeki daha küçük Yunan adaları, fırtınada liman ya da Kontantinopolis'e gidip gelirken uğrak yeri olarak kullanılıyordu; bazıları bal ve balmumu gibi değerli ve ihraç edilebilir mallar üretiyorlardı. Mora veya Peleponisos'ta, Venedikliler, Frank Akhaia prenslerinin kurduğu görece istikrarlı ve müreffeh yönetimin meyvelerini toplamaktan hoşnuttular; güneybatıdaki Modon ve Koron limanlarını ticaret ve deniz üsleri olarak kullanıyorlardı. Bu prenslerin en büyüğü, Guillaume de Villehardouin idi (1246-78). Venedikliler'in bu amaçla verdikleri gemilerle, yarımadanın en doğu ucunda bulunan Monemvasia kayalığını fethederek, Mora'daki Fransız işgalini tamamlayan o olmuştu. 1255'te, Negroponte Adası'nın kendisine ait kısmındaki hak iddiasıyla ilgili bir savaşı kışkırtan yine o oldu. Savaş, Yunanistan yarımadasının büyük bölümüne de yayıldı ve Cenevizliler'i, Guillaume'un müttefikleri olarak Venedikliler'le mücadeleye soktu. Zaferi 1259'da Guillaume kazandı ve Venedik *doge*'si Negroponte *balyos*'una onunla

12 *TTh*, II, no. CCLXXXIX, CCXCIV, ss.319-22, 333-5. Fotheringham, *Marco Sanudo*, ss.100-2; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.97-100.

13 Miller, *Latins in the Levant*, ss.77-9; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.93-5.

barış yapma yetkisi verdi. Bu gibi durumlarda ticaret onurdan daha önde geliyordu. Savaş ticarete yaramıyordu.[14]

Akhaia'lı Guillaume, hiç kuşkusuz Romania'nın en yetkin hükümdarlarından biriydi. Venedikliler'le karşı karşı gelmek yerine, Konstantinopolis'in savunmasında Venedikliler'le işbirliği yapmış olsa daha iyi ederdi. 1259'a gelindiğinde, Venedikliler, II. Baudouin'in rejiminin ölümcül zaafının ve düşmanlarının gittikçe güçlendiklerinin apaçık farkındaydılar. Birkaç yıl evvel, imparatorun mali darboğazdan kurtulmasına yardımcı olmak için bir kez daha aracılık etmişlerdi. Konstantinopolis'teki tüccarlarından ikisi, Giovanni ve Angelo Ferro, borcun güvencesi olarak Baudouin'in oğlu ve vârisi Philippe de Courtenay'nin vesâyetini almışlardı. Philippe gemiyle Venedik'e götürülmüş, orada yitirilmiş bir oyuna karşılık verilen bir rehine gibi alıkonulmuştu. Bu onun Konstantinopolis'i son görüşüydü; çünkü kurtuluşu başka bir yerden gelecekti.[15] Biçare babası ile baronları, ellerinde olanları satıp savmak, hatta geçinebilmek için sarayın çatılarından kurşunları söktürmek zorunda kalacak kadar düşmüşlerdi.[16] Venedik'e gelen raporlar, *Doge* Reniero Zeno'yu, Konstantinopolis'in kurtarılması için hemen uyarıda bulunup acil bir plan önermenin zamanı geldiğine ikna etti. Negroponte *balyos*'unu temsilcisi olarak kullanarak, Yunanistan'daki ve Yunan adalarındaki Fransız ve İtalyan hükümdarlarını, kenti savunacak bin askerlik sürekli bir karargâha katkıda bulunmaya çağırdı. Bedeli aralarında paylaşılacaktı. Cesur bir fikirdi, ama çok geç kalınmıştı. Bu önerinin 1260 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. O zamana değin, Yunanistan'ın en güçlü hükümdarı Guillaume de Villehardouin, sahneden çekilmişti bile.[17]

Konstantinopolis'in özgürleşmesi için mücadele eden Yunanlı talipler arasındaki rekabet, 1259'da doruğuna ulaştı. Nikaia İmparatoru İoannes Vatatzes beş yıl önce ölmüştü. Oğlu ve halefi II. Theodoros Laskaris silik bir kişilikti; Epeiros'taki Despot II. Mikhail de Thessalonica'ya doğru ilerleme fırsatını kullanmaya karar verdi. Sürgündeki Bizans devletlerinin hükümdarlarının, Venedikliler'i dostları veya müttefikleri arasında gördükleri pek enderdi. Gel gelelim, başka batılı güçlerin dostluğunu kazanmayı başarmışlardı. İoannes Vatatzes, Konstantinopolis'i diplomasi yoluyla geri alma aracı olarak,

14 *TTh*, III, no. CCCXXXIX, CCCXL, ss.25-8. Miller, *Latins in the Levant*, ss.102-8; Longnon, *L'Empire latin*, ss.220-3; Bon, *Morée franque*, ss.118-20; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.77-80.

15 Philippe de Courtenay'nin rehine verilmesinin ayrıntılı öyküsü, R.L.Wolff, 'Mortgage and redemption of an Emperor's son: Castile and the Latin Emperor of Constantinople', *Speculum*, XXIX (1954), 45-84'te anlatılır.

16 *Fragmentum Marini Sanuti Torselli*, der. C. Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues* (Berlin, 1873), s.171; der. R.L. Wolff, 'Hopf's so-called "Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello', *The Joshua Starr Memorial Volume* (New York, 1953), 150-1.

17 W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz* (Berlin, 1903), Ek N. XIII, ss.759-60'da antlaşma belgesi. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.144-5; Setton, *Papacy and the Levant*, I, s.91.

papalarla görüşmeler yapmıştı. Gerek kendisi gerek Epeiros hükümdarları, papalığın açık düşmanı Sicilya Kralı II. Friedrich'in ilgisini kazanmışlardı. Vatatzes, Friedrich'in kızıyla evlenmişti. Sicilya krallarının çoğu, bir mıknatısmışçasına Konstantinopolis'e doğru çekiliyorlardı. II. Friedrich, kentin Yunanlılar'ın elinde olmasını tercih etmiş olabilir. Ne var ki, 1250'de krallığa geçen oğlu Manfredi, bu kadar diğerkâm değildi. Norman seleflerinin örneğini izleyen Manfredi, 1257'de Korfu ve Durazzo'yu istila etti ve doğuya karadan yapacağı seferin ön hazırlığı olarak Epeiros kıyı şeridi boyunca karargâhlar kurdu. Despot Mikhail gafil avlanmıştı. Kendisi de doğuya yürümeyi, önce Thessalonica, ardından Konstantinopolis'e girmeyi planlıyordu. Ama en iyi yolun, Sicilyalı Manfredi'yi kendi tarafında çekmek olduğuna karar verdi. Ona kızı Helena'yı eş olarak önerdi. Drahomasında Korfu ve Manfredi'nin halihazırda işgal etmiş olduğu Epeiros'taki birçok yer bulunuyordu. Bu düşünceyi her iki taraf da benimsedi ve Manfredi'yle Helena'nın düğünü Haziran 1259'da Apulia'da yapıldı. Mikhail, Guillaume de Villehardouin'le de benzer bir anlaşma yapmıştı. Epeiros Despotu'yla güçlerini birleştirmesi için Guillaume'un da nedenleri vardı. Marino Sanudo'nun sonradan açıkladığına göre, Akhaia Prensi, Negroponte'deki ayaklanmayı desteklemelerinin intikamını almak için Venedikliler'i Konstantinopolis'ten çıkarma hevesiyle hareket ediyordu. Mikhail'in öteki kızı Anna'yla evlenmesi önerisini kabul etti. Onunla 1258 Yazı'nda evlendi.[18]

Nikaia İmparatoru II. Theodoros, neredeyse avucunun içine düşmekte olan Konstantinopolis ödülünün, Yunanistan'daki düşmanı tarafından böylesine zekice oluşturulan bu koalisyon tarafından elinden kapılacağından korkuyordu. Sürgündeki Yunanlılar arasındaki rekabetin artık savaş meydanında çözülmesi gerekiyordu. II. Theodoros, Ağustos 1258'de öldü. Yeri, Nikaia'daki aristokrasinin önde gelen bir üyesi olan Mikhail Palaiologos tarafından gasp edildi. Mikhail kendisini, tahtın kanuni vârisi II. Theodoros'un oğlu İoannes Laskaris'in naibiymiş gibi sundu. Tutkusu dürüstlüğünden daha güçlüydü. Ne istediğini çok iyi biliyordu; henüz yıl sona ermeden VIII. Mikhail unvanıyla yardımcı imparator ilan edildi ve taç giydirildi. Deneyimli bir askerdi ve imparatorluğun karşı karşıya olduğu tehlikeyi anlamıştı. Thessalonica'ya kardeşi İoannes Palaiologos kumandasında takviye birlikler gönderdi ve şu haddini bilmez Epeiros Despotu ve yabancı müttefiklerini mağlup etmesine yetecek kadar büyük bir ordu toplamaya başladı. Sorun nihai olarak 1259'da Makedonya'da bulunan Pelagonia'da yapılan bir karşılaşmada sonuca bağlandı. Sicilyalı Manfredi bir süvari birliği göndermişti. Guillaume de Villehardouin de kendi şövalyeleri ve askerlerini getirdi.

18 Marino Sanudo Torsello, *Istoria del Regno di Romania*, der. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, s.107. Nicol, *Despotate*, I, ss.169-73; D.J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282* (Cambridge, Mass., 1959), ss.47-59 (bundan böyle Geanakoplos, *Emperor Michael* diye anılacak).

Nikaia'dan gelen ordu, son derece düzenliydi. Epeiros'lu Mikhail ile Fransız ve Germen müttefikleri ayrı kumandalar altında savaşıyorlardı; üstelik her biri diğerinin asıl niyetinden kuşkulanıyordu. Koalisyon, daha savaş başlamadan çöktü. Mikhail ve ordusu geceleyin kamplarından ayrıldılar ve Pelagonia'daki savaş İoannes Palaiologos ile Fransız ve Germen süvariler arasında yapıldı. Nikaia ordusu için kolay bir zafer olmuştu bu; İoannes, Tesalya ile Epeiros'u istila ederek bu zaferi tamamladı. İçine düştüğü durumdan çabucak sıyrılacak olmasına karşın, bu gelişmeler Despot Mikhail için tam bir felaketti; Konstantinopolis'in Latin İmparatoru için ise bir ölüm çanı anlamına geliyordu. İmparatorluğun en yetkin askeri olan Guillaume de Villehardouin, muharebe meydanının yakınında tutsak alındı ve Nikaia'ya götürüldü. Latinler, artık günlerinin sayılı olduğunu biliyorlardı. Geçmişte Yunan düşmanlarının bölünmüş olduğu düşüncesi onları yüreklendirmişti. Ama artık durum değişmişti. Şimdi bu düşmanlardan daha yakın ve daha güçlü olanın, 1 Ocak 1259'da taç giymiş olan Nikaia'daki yeni imparatorun insafına kalmışlardı tümüyle. Çaresizlik içinde, ondan bir yıllık ateşkes istediler. Belki pazarlık etmeyi sürdürür de oyalamayı başarabilirlerse, batıdan yardım yetişebilirdi.[19]

Latin İmparatorluğu'nun enkazını kurtarmakla hâlâ ilgilenen son batılı güçler, Papalık ve Venedik'ti. Papa IV. Alexander'ın yapabileceği hiçbir şey yoktu. Venedikliler bile artık cesaretlerini yitirmeye başlamışlardı. Konstantinopolis'teki ticaretin hacmi, geleceğe yönelik belirsizlikler yüzünden düşmüşe benzemektedir. Sanudo, kentin ayakta tutulması için Venedikliler'in dayanılmayacak kadar ağır masraflar altına sokulduğunu kaydeder. 1259'da, *Doge*, *Podestà* Marco Gradenigo'yu, kentin savunması için 3 bin *hyperpyra*'lık miktarı toplamakla yetkilendirdi. 1260'da, *Podestà* ve konsilinin üyeleri aynı amaçla Venedikli bir tüccardan 200 *hyperpyra* ödünç aldılar.[20] Ama *Doge*'nin, Konstantinopolis'in savunması için bin askerlik sürekli bir karargâh kurmaya ilişkin cesur fikri, hiçbir zaman gerçekleşmemişe benzemektedir. Ne var ki hâlâ Venedik donanması tüm saldırganlar için güçlü bir caydırma unsuruydu. Venedik gemileri Hellespont ve Bosporos arasında devriye gezdiği sürece, VIII. Mikhail'in kente deniz yoluyla gelmesi çok zordu. Surların içinde hainler vardı. Ama, Mikhail'in 1260'da Trakya'dan kentin kapılarına dek bir orduyla geldiği sırada keşfedeceği gibi, bunlar güvenilmez kişilerdi. Ona yol göstereceğine söz veren hain, ortaya çıkmadı. Böylece bu girişim, Altın Boynuz'un

19 Ocak 1259'da yapılan ateşkesten söz edenler: George Pachymeres, *Relations historiques*, der. A. Failler, çev. V. Laurent, *CFHB*, XXIV/I (Paris, 1984), ii. 10: I, ss.148-9; *DR*, III, no. 1858. Pelagonia meydan savaşı hakkında, bkz. Nicol, *Despotate*, I, ss.173-7; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.59-74; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.85-90.

20 (Sanudo), *Fragmentum*, der. Hopf, s.171; der. Wolff, s.150; *TTh*, III, no. CCCXXXVIII, ss.24-5; Ağustos 1260 belgesi, Geanakoplos, *Emperor Michael*, Ek B, no. I, ss.378-9'da yayınlanmıştır. Tüccar Giovanni Gustoni, otuz yıl sonra hâlâ parasını Venedik'ten geri almaya uğraşıyordu.

karşı kıyısındaki Galata'dan yapılan sonuçsuz bir saldırıyla bitti; İmparator Baudouin de bu fırsatı ateşkesi on iki ay daha uzatmakta kullandı.[21]

1260 sonlarına doğru, Cenova'dan gelen bazı haberciler VIII. Mikhail'in sarayına vardılar. Onları gittikçe artan bir ilgiyle dinledi. 1258'de, Suriye'deki amansız savaştan sonra, Venedikliler Cenevizliler'i Akka'daki ticaret merkezlerinden kovmuşlardı. İntikam peşindeki Cenevizliler, Venedikliler'i Konstantinopolis'ten çıkarması için İmparator'a gemilerini vermeyi önerdiler. Eğer her şey yolunda giderse, Bizans ticaretindeki Venedik tekeliyle ödüllendirilmeleri işten bile değildi. Mikhail bu öneriyi sevinçle karşıladı. Hızır gibi imdadına yetişmişti. Ayrıntılar gizlilikle tartışıldı ve Mart 1261'de Küçük Asya'daki Nymphaion'da (Nif) bir antlaşma taslağı hazırlandı.[22] İmparator da elçilerini Cenova'ya gönderdi; 10 Temmuz 1261'de, antlaşma Cenova meclisi tarafından onaylandı. Birincil amacının, Venedik'le savaşmak olduğu belirtiliyordu. Cenevizliler, İmparator'un hizmetine elli gemi vereceklerse de, gerekli insan gücünü bulmanın bedelini İmparator üstlenecekti. Karşılık olarak, imparatorluğun her yerinde ve bundan başka çeşitli kentlerdeki ve adalardaki özerk yönetimlerde, serbest ticaret imtiyazından yararlanacaklardı. Ayrıca önceki imparatorlar tarafından her zaman İtalyan gemilerine kapatılmış olan ve Venedikliler'in henüz 1204'ten beri daha yeni keşfetmeye başladıkları Karadeniz limanlarına da serbestçe girebileceklerdi. Konstantinopolis'teki tüccarlarına daha önce sahip oldukları semtin yanı sıra, Cenevizliler'in kentin canlandırılmasına acil ve etkili destek vermeleri halinde, Venedik semtiyle binalarının büyük bir kısmı da verilecekti.[23]

Antlaşma metninde daha pek çok imtiyazlar vaat ediliyordu ve genel ifadeleri, İmparator açısından görülmedik bir cömertlik sergiliyordu. Amacını gerçekleştirmek için, Venedik'in hasmı olan bir deniz gücüyle işbirliği yapması şarttı - en azından İmparator böyle düşünüyordu. Konstantinopolis'e hâkim olur olmaz, sorunu tekrar ele alabilirdi. Cenevizliler, acil destek göndermelerine ilişkin şartı yerine getirmeye çok hevesliydiler. Antlaşma onaylanır onaylanmaz, on altı savaş gemisinden oluşan bir filo gönderdiler. Belki gerisi de gelecekti. Ama artık ne gemilere, ne de antlaşmaya gerek kalmıştı. Çünkü Konstantinopolis, bazılarının söylediği gibi, tesadüflerin birbirini izlemesi sonucu nasıl elli yedi yıl önce Haçlılar'ın eline geçtiyse, şimdi de VIII. Mikhail Palaiologos'a teslim olmuştu. İmparator Baudouin'le yaptığı ateşkesin Ağustos 1261'de sona ermesini beklediği sırada, Mikhail generali Aleksios Strategopoulos'u küçük

21 Akropolites, s. 175; *DR*, III, no. 1885. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.75-9.

22 Nymphaion Antlaşması'nın, imparatorun değil de Cenova'nın inisiyatifiyle yapılmış olduğunu ortaya koyan Geanakoplos'dur: *Emperor Michael*, ss.81-7. Bundan önce Venedik ile Cenova arasında yapılan savaş hakkında, bkz. Prawer, *Royaume latin de Jérusalem*, II, ss.359-73.

23 *DR*, III, no. 1890. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.87-91. Karadeniz'deki Venedik çıkarları için, bkz. aşağıda s.171, not. 32.

bir birlikle beraber, Konstantinopolis'in savunmalarını incelemeye gönderdi. Latinler çok uzun zamandan beri surların dışındaki topraklarından ayrılmış ve buraları kente serbestçe girip çıkan Yunanlı köylülere bırakmışlardı. Strategopoulos, Latin karargâhının neredeyse tamamının o sırada boş olduğunu bu köylülerden öğrendi. Karadeniz'deki Bithynia kıyısı açıklarındaki Daphnusia (Kefken) Adası'na saldırmak için otuz gemiyle onları göndermeye Baudouin'i ikna eden *Podestà* Marco Gradenigo'ydu. Ada, Nikaia İmparatorluğu'na aitti; *Podestà*'nın düşüncesi, alçakgönüllü bir çapta olsa bile, Yunanlı düşmanlarına doğrudan bir saldırı yapmanın Latinler'in moralini düzeltmeye yarayacağı yönündeydi. Çok düşüncesizce bir hareketti bu; çünkü kenti dermansız II. Baudouin'in hizmetindeki güçlü kuvvetli adamlardan neredeyse tümüyle yoksun bırakmış ve surların içindeki hainlerin komplo ve planlarına zemin hazırlamıştı. Venedik filosunun tam o anda orada olmamasını, İmparator Mikhail ya da ajanlarının ayarladığını düşünmek baştan çıkarıcı bir komplo teorisidir. Ama bütün bu olanların, talihin küçük bir oyunundan öteye gittiğini gösteren hiçbir kanıt yoktur. Strategopoulos bu fırsatı çok iyi kullanacaktı.

Yunanlılar, kente giden bir yeraltı geçidi ve tırmanma merdivenlerinin güvenle konulabileceği bir yer biliyorlardı. Strategopoulos yaradılış itibarıyla ihtiyatlıydı; ama bu fırsat kaçırılamayacak kadar iyi gibi göründü. Gecenin sessizliğinde, birliklerinden bir kısmı kara surlarının altından ve üstünden girdiler; Çeşme Kapısı'ndaki muhafızı gafil avladılar ve alarm duyulmadan kapıyı içeriden açmayı başardılar. 25 Temmuz 1261'de, Yunan ordusu sonunda yeniden Konstantinopolis'e girmişti. Sokaklarda biraz çatışma oldu, ama şafağın sökmesiyle Yunanlılar'ın kara surlarını ele geçirmiş olduğu görüldü. İmparatorluk sarayına yaklaşırlarken, İmparator Baudouin limana koştu ve bir Venedik ticaret gemisine binip Negroponte'ye kaçtı. Taçıyla imparatorluk giysi ve nişanlarını sarayda bıraktığı anlaşıldı. Daphnusia'dan Venedik filosu ve ordunun dönüşünden önce gelen Strategopoulos'a kentin Venedikliler'e ait kesimini ateşe vermesi tavsiye edildi; felaketi işiterek askerlerle birlikte dönen sahipleri evlerini ve mülklerini alevler içinde, ailelerini de tıpkı dumanın kovanlarından attığı arılar gibi rıhtımlarda birikmiş buldular. Tek yapabildikleri, geride kalanları kurtarmak, gemilerine çıkmak ve yelken açmak oldu. *Podestà* Gradenigo da aralarındaydı. Rıhtımda muazzam bir Sicilya teknesi de dahil olmak üzere pek çok başka gemi olmakla birlikte Gradenigo'nun otuz gemisi kentin tahliyesini gerçekleştirdi. Bir anlatıya göre, mültecilerin sayısı 3 bin kadardı. Bazıları güvertelerde dizilmiş, sabah ışıkları altında Altın Boynuz'dan uzaklaşırlarken, kendilerinin olduğunu söyledikleri kente hoşçakal diyorlardı. Venedik adası Negroponte'ye doğru yöneldiler. Ama yiyecek ve suları çok azdı; gemiler aşırı kalabalıktı; birçoğu güvenliğe ulaşamadan açlıktan ve susuzluktan öldü.

Epeyce uzakta karargâh kurmuş olan İmparator VIII. Mikhail, başlangıçta haberlere inanamadı. Ama bir kurye, II. Baudouin'in terkedilmiş taçını getirdiğinde, artık doğru olduğuna emin oldu. Büyük bir sevinç duydu ve Konstantinopolis'i ona geri vermeyi uygun bulduğu için Tanrı'ya şükretti. Üç hafta sonra, 15 Ağustos 1261'de, Mikhail kente Altın Kapı'dan girdi ve başının üstünde taşıdığı Hodegetria'nın ikonasıyla, Ayasofya'ya giden antik zafer yolundan ağırbaşlı bir resmi geçitte yürüdü. Burada, bir şükran ayininden sonra, imparatorluk taçını ikinci kez giydi. Çocuk yaştaki oğlu Andronikos vârisi ilan edildi. Mikhail'in korumaya yemin etmiş olduğu meşru vâris genç İoannes Laskaris Nikaia'da bırakıldı. Aynı yıl içinde kör edildi ve Karadeniz'deki bir kaleye hapsedildi. VIII. Mikhail Palaiologos, ya da anılmaktan hoşlandığı adıyla 'yeni Constantinus', Konstantinopolis ödülünü kazanmasının şerefinin, iktidarını yerleştirip hanedanını kurmasıyla işlediği suçun karanlığını gidereceğini ümit ediyordu. Yanılıyordu. Pek çok siyasi düşmanı vardı; Kilise de onu asla tümüyle bağışlamadı.[24]

Konstantinopolis İmparatoru'nun ilk yaptığı işlerden biri, söz verdikleri ama yerine getirmelerine gerek kalmayan hizmetleri için Cenevizliler'i ödüllendirmek oldu. Antlaşmasına uygun olarak, Venedikliler'in genel merkezleri gibi kullandıkları İsa Pantokrator Manastırı'nı onlara verdi. Onlar da Venedik'in bu şekilde aşağılanmasıyla öylesine kendilerinden geçtiler ki, binaların çoğunu yıktılar ve taşları Cenova'ya gönderdiler.[25] On altı Ceneviz gemisi, Konstantinopolis'e herhalde bu olaydan ve Venedikliler'in kaçmasından sonra gelmişlerdi. Ama kentin Cenevizli sakinleri de vardı; ayrıca birkaç Venedikli ile Pisalı tüccar da bulunuyordu.[26] Korunması için *Doge* ve *Podestà*'nın yaptığı onca şeyden sonra, Konstantinopolis'in kaybı Venedik için ağır bir darbeydi. Yeni imparatorun Cenevizliler'i kayırmak yönündeki apaçık kararlılığı, uğradıkları şoku daha da ağırlaştırdı. Sanudo, '*Doge* ve komünü, kenti ve imparatorluğu diriltmek için her yolu ve her aracı denemişlerdi,' diye yazar.[27] Nymphaion Antlaşması, Cenevizliler'e yalnız Konstantinopolis'te değil Thessalonica, Adramyttion, Smyrna ile Girit, Negroponte, Sakız, Midilli adaları ve diğer yerlerde de kendilerine ait semtler ve mülkler tahsis etmişti. Venedik *Doge*'sinin birincil kaygısı, kendi kolonilerini, özellikle de Girit ve Negroponte'yi, Ceneviz saldırısına ya da sızma girişimlerine karşı adamakıllı

24 Longnon, *L'Empire latin*, ss.226-8; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.92-122; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.92-4.

25 *Annales Ianuenses*, der. C. Imperiale, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secoli XII e XIII, IV (Roma, 1926), s.45. Manastır 'palacium latum et amplum ad formam castri' diye betimlenir.

26 Pachymeres, ii. 35: I, ss.224-7 (*CFHB*); *DR*, III, no. 1898. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.131-5.

27 (Sanudo), *Fragmentum*, der. Hopf, s.173; der. Wolff, s.152.

hazırlamaktı. Cenova'nın Mikhail Palaiologos ile dostluğa girmek ve Konstantinopolis'in düşmesine doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunmakla, Papa'nın öfkesini ve lanetini çektiğini biliyordu. Papa, Latin İmparatorluğu'nun düşüşünün yasını tutuyordu. Bu düşüş, büyük III. İnnocentius'un Dördüncü Haçlı Seferi'nin şerrinden doğan hayır olarak gördüğü Hıristiyanlığın birliği idealini ya da yanılsamasını yerle bir etmişti. Buna yol açan mezhep ayrılıkçısı Yunanlılar'ın yanında yer alan Cenevizliler'i aforoz etti. *Doge*, bu defa, yitirilmiş mücevheri geri almak için yapılacak bu haklı ve kutsal savaşta, Papa'yı müttefik görüyordu. Ama öncelikle Venedik Romaniası'ndan kalanların korunmasını sağlamalıydı. Bu felaket haberini alır almaz, on sekiz savaş gemisinden oluşan bir filo gönderdi. Kumandanı Marco Michiel'e, Konstantinopolis'e saldırmak değil, sadece başka yerlerdeki Venedik mülklerini koruma talimatı verildi. Konstantinopolis'in geri alınması on sekiz gemiden fazlasını gerektireceği gibi, son derece özen ve sabırla planlanmak zorundaydı.[28]

Cenevizliler, kendilerine sunulan fırsatların tümünden yararlanmak konusunda ya isteksizdiler ya da bunu yapacak durumda değillerdi. Papa'nın kendilerine karşı olmasından tedirginlik duyduklarına ilişkin bir kanıt yoktur. Ne var ki, ana kentlerindeki siyasal sorunlar ve hükümet değişikliklerinden olumsuz etkilenmiş olabilirler. Çok sayıda Ceneviz gemisinin doğuya gönderilmiş olmakla birlikte, pek az başarı elde ettikleri söylenir. 1262 Yazı'nda, Venedik *doge*'si, otuz yedi gemiden oluşan başka bir filonun gidip onları ele geçirmesini emretti. Thessalonica açıklarında altmış Ceneviz gemisiyle karşılaştılar; ama çok iyi silahlanmış ve korunmuş durumda idiler ve kaptanları çıkıp savaşmaktan kaçındı.[29] Altmış geminin tümü Cenevizliler'e ait değildi. Yeni Bizans İmparatoru, kendisine ait bir imparatorluk donanmasını yeniden oluşturmanın hayati önemde olduğunu düşünmekteydi. Denizde denetim sağlamadıkça, Konstantinopolis'in hâkimiyetini güvenle sürdüremeyeceğine inanıyordu. Venedikliler'i uzakta tutmak için Cenevizliler'den yararlanmak yeterli değildi. 1261'den hemen sonraki yıllarda Bizans sularında yapılan, bazıları Konstantinopolis'ten fazla uzak olmayan bir dizi çarpışmadan söz edilir. Ama ilk gerçek deniz savaşı 1263 Yazı'na kadar yapılmayacaktı. O tarihte, Giberto Dandolo kumandasında otuz iki gemiden oluşan bir Venedik donanması, güneye, Mora'ya doğru ilerleyen otuz sekiz Bizans ve Ceneviz savaş gemisinin yolunu kesti. Savaş Hydra yakınlarındaki Spetsai (Settepozzi) Adası'nın açıklarında gerçekleşti. Cenevizliler, kaçmadan evvel çok ağır kayıplara uğradılar.[30]

28 Martin da Canal, pt ii, c. XXV: s.180.

29 Martin da Canal, pt ii, c. XXVI: ss.180-2; Dandolo, s.311. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.147-9.

30 Martin da Canal, pt ii, cc. XXX-XXXV: ss.186-92; *Annales Ianuenses*, IV, ss.51-2; Dandolo, ss.311-12. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.149-54.

Önemsiz bir çarpışma olmasına rağmen önemli sonuçlar yarattı bu. Çünkü İmparator'un, denizcilerinin ücretlerini kendisinin ödediği Cenovalı dostlarına karşı güvenini sarstı. Spetsai'deki savaştan kısa bir süre sonra, altmış Ceneviz gemisini hizmetinden çıkararak, ülkelerine dönmelerini emretti. Papa bu habere sevinerek, Cenova kenti üzerine koymuş olduğu yasağı kaldırdı. Ama İmparator ile müttefikleri arasındaki nihai kopuşa neden olan Papa değildi. Nymphaion Antlaşması'nın cömert şartlarından yararlanan Cenevizli tüccar ve serüvenciler, gittikçe artan sayılarda Konstantinopolis'e yerleşmeye başlamışlardı. Onikinci yüzyılda olduğu gibi, küstahlıkları ve açgözlülükleriyle halk arasında nefret yaratmışlardı. Daha önce İtalyan tüccarların girmesine izin verilmemiş olan Karadeniz pazarlarını keşfetmeye ve sömürmeye başlamışlardı. Yunanlılar'ın onlarla rekabet etmesini olanaksızlaştıran ticari imtiyazlardan yararlanıyorlardı. İmparator için bir rahatsızlık kaynağı olmaya başlamışlardı. Konstantinopolis'teki *podestà*'larının, kenti Latinler'e vermek için bir komplo düzenlemeye çalıştığı ve Sicilya Kralı Manfredi'yle pazarlığa giriştiğine ilişkin iddiaları duyduğunda, İmparator'un onlara karşı güveni artık yerle bir oldu. Saraya çağrıldığında, *Podestà* suçunu tümüyle itiraf etti. İmparator, bir zamanlar onca umut bağlamış olduğu müttefiklerinden kurtulmakta özgürdü artık. Tüm Ceneviz yurttaşlarının Konstantinopolis'i derhal terketmelerini, mallarını ve menkullerini Marmara Denizi'nin Trakya tarafındaki Herakleia'ya taşımalarını emretti. Onlarla olan ittifakı resmiydi. Ama kararı kesindi. Cenova'dan ivedilikle gönderilen, kolonilerini Konstantinopolis'ten Altın Boynuz'un karşısındaki Galata'ya taşımayı öneren elçileri dinlemedi bile.[31]

VIII. Mikhail, Bizans standartlarına göre bile başarılı bir diplomattı. Sürgünde imparatorluğun bir mikrokozmosunu kurmuş biri olarak, daha geniş dünyadaki iktidar yapısına ilişkin şaşırtıcı bir kavrayışa sahipti. Konstantinopolis'teki hükümdarlığının daha ilk yılında, elçiler ve mektuplar aracılığıyla varlığının Papa, Cenevizliler, Akhaia'nın Fransız prensi ve baronları, Altınordu'nun Moğol Hanı ve Mısır Sultanı tarafından tanınmasını sağladı. Ne var ki, Venedik'le temas kurması için dört yıl geçmesi gerekti. Cenevizliler onu düş kırıklığına uğratmıştı. Bu yüzden, onların düşmanıyla kendi adına bir tür düzenlemeye gitmeye, en azından Bizans ile Venedik arasındaki mevcut savaş haline bir son vermeyi önermeye çalıştı. Umduğundan zor olacaktı bu. 1265'te, hapsettiği bir Venedik soylusu olan Enrico Trevisano'yu serbest bırakarak, *Doge*'ye yazdığı gizli bir mesajla birlikte Venedik'e gönderdi. *Doge* Reniero Zeno, başka bir elçiyle birlikte onu Konstantinopolis'e geri gönderdi. Çok geçmeden, Iacopo Dolfin ve Iacopo Contarini önderliğinde daha resmi bir heyet peşlerinden gitti; 18 Haziran 1265'te de *Doge* ve konseyinin onaylaması için bir antlaşma taslağı

31 Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.161-71.

hazırlandı. İmparator, şartlarının cömert olduğunu düşünmüş olabilir. Konstantinopolis'te ve Thessalonica, Adramyttion ve Smyrna da dahil olmak üzere başka yerlerde, Venedikli yerleşimcilere yeni semtler ve yeni imtiyazlar önerdi. Başkentte, kendi *balyos*'ları (*bajulus*) tarafından yönetilme hakkında sahip olacaklardı. Bundan başka, Karadeniz'de istedikleri yere yerleşmeye teşvik ediliyorlardı; ilk olarak resmen Cenevizliler'e verilen bir imtiyazdı bu.[32] İmparator, Cenevizliler'e imparatorluğunu tümüyle terk etmeleri emrini verme ve onlarla Venedik'in onayı olmaksızın başka antlaşmalar yapmama konusunda da söz veriyordu. Buna karşılık, Venedikliler de Konstantinopolis'e yönelik hiçbir batılı hücuma katılmayacaklarına, gerektiğinde, Venedik'in dostu olan bir güç tarafından bile yapılıyorsa, böyle bir saldırıya karşı kenti savunmaya söz vereceklerdi. Venedikliler Girit'in ve Mora'daki Modon ile Koron limanlarının hâkimiyetinin yanı sıra, Negroponte'deki mülklerini koruyacaklardı; ama İmparator'un burada Lombardia baronlarına karşı savaşma ve bu amaçla Halmyros'taki Venedik kolonisine giriş hakkını saklı tutacaktı. Gel gelelim, doğrudan Venedik idaresi altında olmayan Ege Denizi'ndeki adalar ve takımadalar Dördüncü Haçlı Seferi'nin bir sonucu olarak Venedik yurttaşlarınca ele geçirilen tüm diğer yerlerle beraber Bizans hâkimiyetine geri dönmeliydi.[33]

Bu taslak, onaylanmak ve resmileştirilmek üzere derhal Venedik'e götürüldü. *Doge* ve konseyinin üyeleri taslağı reddettiler. Elçilerinin kendilerine verilen yetkiyi aştıklarını veya kurnaz imparatorun oyununa geldiğini hissetmişlerdi. *Doge* ya hep ya hiç yanlısıydı. Konstantinopolis pazarına açık bir kapı ve Venedik'in o zamana dek sahip olduğu en büyük ticaret kolonisini inşa etme ümidiyle karşı karşı iken, böyle bir karar vermek ona acı vermiş olmalıdır. Ama Reniero Zeno ihtiraslı biriydi. Kendisini hâlâ Romania İmparatorluğu'nun dörtte bir ve sekizde bir hâkimi olarak sunmaktan gurur duyuyordu.[34] Kendisine Venedik *Doge*'si ve Hırvatistan, Dalmaçya ve 'yetkisine tabi diğer yerlerin ve adaların' Hâkimi olarak hitap eden bir Yunan imparatorunun önünde eğilmeyecekti. İmparatorun bir iyilik gibi verdiği

32 Venedikliler, 1204 ve 1261 yılları arasında, Karadeniz'e, özellikle de Kırım'a deneme niteliğinde bazı akınlar yapmışlardı. Morozzo-Lombardo, II, no. 478-9 (Mayıs 1206), 662 (Mart 1232). Bkz. Marie Nystazopoulou-Pélékides, 'Venise et la Mer Noire du XIe au XVe siècle', *Thesaurismata*, VII (1970), 15-51, özellikle 22-3; F. Thiriet, 'Les Vénitiens en Mer Noire: organisation et trafics (XIIIe-XVe siècles)', *Archeion Pontou*, XXXV (1979), 38-53; M.E. Martin, 'The first Venetians in the Black Sea', *Archeion Pontou*, XXXV (1979), 111-22. Dandolo (s.33, 308), 1257'de, on gemiden oluşan bir Venedik filosu tarafından Karadeniz kıyısındaki Mesembria'nın zaptını kaydeder.

33 Martin da Canal, pt II, cc. XXXVII, CV-CVI: ss.194, 266-8; Dandolo, s.313. Antlaşmanın Yunanca ve Latince metinleri, *TTh*, III, no. CCCV içinde, ss.62-89; yalnızca Yunanca metin, MM, III içinde, ss.76-84; *DR*, III, no. 1934. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.147-9; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.182-5.

34 Papa IV. Urbanus'a Eylül 1264'te yazdığı mektupta kendini şöyle sunar: 'Raynerius Zeno, Venetiarum, Dalmatiae, atque Croatiae Dux, dominus quartae partis et dimidiae totius Imperii Romaniae'. *TTh*, III, no. CCCL, s.56.

şeyleri kabul etmeyecek ve daha eski çağlarda Bizans tarafından Venedik'e dayatılan antlaşmaları andıran bu antlaşmaya imzasını koymayacaktı. Venedik varlığını hissettirmenin, Venedik Romania İmparatorluğu'nu bütün ihtişamıyla yeniden yaratmanın başka yolları da vardı. Batı dünyasında 1261'de ortaya çıkan hasarı onarmaya ve Latin İmparatoru II. Baudouin'i Konstantinopolis'teki tahtına yeniden oturtmaya yönelik planlar yapılmaya başlamıştı bile. *Doge*'nin bu planların nasıl olgunlaştığını seyretmeye ve zamanı geldiğinde yeni bir Dördüncü Haçlı Seferi dalgasıyla Bizans'a gitmek için beklemeye tahammülü yoktu.

Reniero Zeno, Venedik tarihinin özellikle mağrur bir döneminde *Doge* olmuştu. Onun döneminde Piazza San Marco ve cephesi buraya yönelik kilise, bugünkü şekillerini aldı. Meydanı genişletme, kiliseyi inşa etme ve süsleme çalışmaları yüz yıl önce, Sebastiano Ziani döneminde başlamıştı. Ama meydanı bu parlak hale getiren, Dördüncü Haçlı Seferi'nin dürtüsü ve sağladığı servet oldu. Venedikliler, Konstantinopolis'teki hâkimiyetlerini 1261'de yitirdiler; ama o zamana değin kentin taşınabilir zenginliğinin büyük bölümünü Venedik'e taşımışlardı. Reniero Zeno'nun döneminde, kentinin merkezinde yürüyen hiçbir Venedikli'nin Bizans'tan habersiz olması mümkün değildi. Kent sanki Bizans ürünlerinin ve yadigârlarının bir müzesi gibiydi. Piazza, balık sırtı tarzında düzenlenmiş kırmızı tuğlalarla döşenmişti. *Doge* Enrico Dandolo tarafından Konstantinopolis'ten getirilen ya da daha çok, onun emriyle Domenico Morosini'nin kumandasındaki bir Venedik gemisiyle taşınan ilk ve en büyük din-dışı yadigârlar olan dört yaldızlı bronz at, San Marco'nun cephesinin en hâkim unsurunu oluşturuyordu. Öyküye göre, atlardan birinin bir ayağı çıkartılmış ve Morosini ailesinin mülkleri arasında alıkonulmuştu. Büyük Dandolo, bir daha asla ülkesine dönüp olanları Venedikliler'e anlatamadığı için, tam olarak neler olup bittiğini hiç kimse bilmiyordu. Yaklaşık elli yıl boyunca, pek de muhafazalı olmaksızın Tophane'de tutuldular; ta ki Reniero Zeno, onları bir zafer takının üzerindeki yadigârlar gibi, San Marco'nun girişinin üzerinde yeni inşa edilmiş locaya yerleştirilmesini söyleyinceye kadar.[35]

Dördüncü Haçlı Seferi'nin haklı savaşının daha pek çok ganimetleri ve yadigârları San Marco'da ya da civarında sergileniyordu. Konstantinopolis'ten getirilmiş farklı renk ve biçimlerde, özellikle porfir mermer sütunlar, yeniden inşa edilen kilisenin ihtişamına çok şey katıyordu. O dönemin Venedik sanatı ve zevki üzerindeki etkileri o kadar derin oldu ki, bugün hangi sütun başlıklarının Konstantinopolis'ten geldiğini, hangisinin yerel ustaların işi

35 Marino Sanudo, *Vitae Ducum Venetorum*, sütun. 534. İngilizce'deki en ayrıntılı anlatı: *The Horses of San Marco Venice*, çev. John ve Valerie Wilton-Ely, Procuratorio di San Marco, ve Olivetti (Milano ve Londra, 1979).

olduğunu söylemek çok güçtür.[36] Rıhtıma bakan San Marco ve San Theodoros'un, İskenderiye'den gelmiş olabilecek iki granit sütunu, bulundukları yere 1172'de yerleştirilmiş daha eski ganimetlerdi; gerçi ejderhasıyla birlikte San Theodoros heykeli, 1329 yılına değin sütunun üzerine konmamıştı. Fakat Porta della Carta'nın dışında duran Akkalı Aziz İoannes'in adıyla anılan iki bezeme sütunu, Konstantinopolis'ten gemilerle 1204'ten sonra getirilmişti. Bunlar Kutsal Havariyun yakınında, tahrip olmuş Aya Polyeuktos Kilisesi'nden yapılan devasa bir yağmanın mimarlığa ait parçalarıydı. San Marco'nun bir köşesine yerleştirilen, birbirlerini selamlayan tetrarkların porfiri anıtı, yeniden kullanıma sokulan bir başka savaş ganimetiydi. Kilise ters yüz edildi. Bizans sanatına yönelik Venedik zevkinin bir anıtına dönüştü, çünkü Konstantinopolis'ten getirilen parçalar kesinlikle rastlantısal bir koleksiyon değildi. 1204'te yapılan yağmanın yaklaşık üçte biri Venedikliler'e gitti. Ama onlar Haçlılar gibi ayırt etmeksizin her şeyi alma ya da yıkma yanlısı değil, seçici davrandılar. San Marco'nun içi, bu seçiciliği sergiler. Pala d'Oro, sunak parçası, Dandolo'nun halefi *Doge* Pietro Ziani'nin emri üzerine, Konstantinopolis'teki kiliselerden alınan değerli taşlar ve minelerle büyütüldü ve zenginleştirildi. Eser, 1209'da katedralin gözeticisi Angelo Faliero tarafından denetlendi; bu arada Faliero'nun imparatorun portresini çıkarıp, yerine imparator gibi giyinmiş, seçkin atalarından biri Ordelafo Faliero'nun resmini koyma fırsatını kullandığı anlaşılmaktadır.[37] Çok yıllar sonra, 1438'de, Konstantinopolis'in Yunan Patriği, İmparator VIII. İoannes ile birlikte Venedik'i ziyaret etti. Pala d'Oro'daki mineli ikonalardan bazılarının, tahmin edildiği gibi Ayasofya'dan değil, Venedikliler'in Latin rejimi sırasında genel merkezleri olarak kullandıkları Konstantinopolis'teki İsa Pantokrator Kilisesi Manastırı'ndan gelme olduğunu ileri sürdü.[38] Bu kilisenin hazinelerinden birçoğu, 1261'de rejimin sona ermesiyle Venedik'e getirildi. Latin Patriği Pantaleone Giustiniani, kaçmadan evvel taşıyabildiği ve sonradan bazıları Pala d'Oro'nun zenginliklerine eklenecek olan tüm mücevher ve değerli eşyaları toplamıştı.[39]

Yağmanın, aralarında bir kutsal savaşın ruhani ganimetleri olarak da adlandırılabilecek daha küçük parçaları, San Marco'nun Hazinesi'ne yerleştirildi. Venedikliler kutsal yadigârların her zaman sadık bir toplayıcısı olmuşlardı. Konstantinopolis'in zaptı, koleksiyonlarına çok önemli ve özellikle

36 F.W. Deichmann, *Corpus der Kapitelle der Kirche von San Marco zu Venedig* (Wiesbaden, 1981).

37 Pala d'Oro hakkında, bkz. yukarıda ss.63-4 ve referanslar.

38 Sylvester Syropoulos, der. V. Laurent, *Les 'Mémoires du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)* (Paris, 1971), ss.222-4, 628.

39 Sanudo, *Vitae Ducum Venetorum*, sütun. 560.

kutsal ve etkili parçalar ekleme fırsatı verdi. San Marco ve onunla birlikte Venedik kenti, sonuç olarak her zamankinden de önemli bir hac merkezine dönüştü.[40] *Doge* Dandolo, dört atı kendisine ayırmıştı. En kutsal yadigârları ilk seçen de oydu. Kendisi ve Venedik'ten gelen memurları, Bizans kiliselerinde buldukları yadigârlar üzerindeki Yunanca kitabeleri okuma şansına sahipti. Böylelikle seçimlerini, Haçlılar'dan çok daha iyi bir kavrayışla yapmayı başardılar. Ayrıca Bizans azizlerine ve şehitlerine de daha aşinaydılar.[41] Dandolo, kendisi ve halkı için Kurtarıcı'nın kanı bulunan minik bir şişeyi; Büyük Constantinus'un savaşa beraberinde götürdüğü altın haçı; Vaftizci Aziz Yahya'nın başının bir bölümünü; Aziz Giorgius'un bir kolunu seçti. Bunların San Marco'ya yerleştirilmeleri emrini verdi. İsa Pantepoptes Manastırı'ndaki Taç'tan alınmış çivilerden biri de San Marco'ya götürüldü. Azize Lucia'nın bedeni, San Giorgio Maggiore Manastırı'na taşındı. Azize Agatha'nınki de, büyük bir cömertlik örneği gösterilerek, o sırada Konstantinopolis'te bulunan bazı Sicilyalı hacılara verildi. 1204'teki yıkımın onyedinci yüzyıla ait bir anlatısına inanılacak olursa, San Marco'nun Bizans'taki prototipi olan Kutsal Havariyun Kilisesi, hazineler açısından özellikle verimli olmuştu.[42] Venedikliler, buradan İsa'nın Kırbaçlanması sütunundan bir parça, ikonalar, heykeller ve Pala d'Oro için mücevherlerin yanı sıra, imparatorluk taçları ve göğüs zırhları, yeşim kupalar ve vazolar gibi din dışı nesneleri de almışlardı.[43]

Tüm bunlar, Venedik'e 1204'te ve hemen ardından getirilen resmi yağmanın parçaları olarak görülüyordu. Ama Latin işgalinin akışı içerisinde, bireylerin özel girişimleri aracılığıyla, Konstantinopolis'ten daha birçok başka

---

40 Hazine hakkında, bkz. A. Pasini, *Il Tesoro di San Marco a Venezia* (Venedik, 1885-6); R. Gallo, *Il Tesoro di San Marco e la sua storia*, Civiltà Veneziana, Saggi, 16 (Venedik-Floransa, 1967) (ss.273-402'de, Hazine'nin içeriğine ilişkin 1283'ten 1845'e değin yapılmış envanterleri kapsar); *The Treasury of San Marco*, (yukarıda, s.64, dipnot 28'de alıntılandı). 1204'te ve ertesinde Konstantinopolis'ten getirilen yadigârlara ilişkin standart eserler: P.E.D. Riant, *Des Dépouilles religieuses*, ve Riant, *Exuviae Sacrae*, I-II'in, c.II'de, büyük ölçüde Dandolo'dan (ss.261-74) yararlanılarak yapılmış, Venedik'e getirilen yadigârların en eksiksiz listesi yer alır. Sanudo, *Vite dei Dogi*, ss.76-85, tüm *corpi santi*'yi ve bunların kendi dönemindeki Venedik'te bulundukları yerleri sıralar. San Marco'daki Bizans yadigârları (1204'te ele geçirilenlerin hepsini içermeyen) hakkında, bkz. A. Frolow, 'Notes sur les reliques et les reliquaires byzantins de Saint-Marc de Venise', *Deltion*, Atina Hıristiyan Arkeoloji Derneği, IV/4 (1964-5), 205-26. San Marco'daki, ilk olarak onyedinci yüzyılda tanımlanmış olduğu anlaşılan Bakire Nikopoia ikonasının kökeni sorunu, Gallo, *Il Tesoro*, ss.133-55'te tartışılmıştır. Genel olarak Konstantinopolis'teki yadigârların toplanması hakkında, bkz. Godfrey, *1204*, ss.149-54.

41 Riant, *Des Dépouilles religieuses*, s.52.

42 Paulus Rhamnusius, *De Bello Constantinopolitano*, Editio altera (Venedik, 1634), ss.129-34.

43 Pasini'ye göre, *Il Tesoro*, s.31, Kırbaçlanma sütununun bir kısmı, 1123'te Venedik'e gitmişti. Ama bunu, İsa'nın oturduğu taşla karıştırmış olabilir. Dandolo, s.234; ve bkz. yukarıda, s.76, dipnot 22. Venedik'e, Konstantinopolis'teki Anastasis ya da Diriliş Kilisesi'nden getirildiği söylenen (Riant, *Des Dépouilles religieuses*, s. 178) sütunlar, öyle görünüyor ki, aslında Ayasofya'nın mihrap süslemesinden çıkartılmıştır. Ill. Innocentius'un mektupları, XI. 76: *MPL*, CCXV, sütun 1392.

yadigâr getirildi. Bu Venedikliler'den bazılarının, nesnelerin kutsallığına kolayca inanışlarıyla safdil diye nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi, Aicardo diye birinin, Azize Helena'nın bedenini, aynı adı taşıyan manastırdan gizlici aşırdığı söylenir. Ne var ki, bu manastırın varlığına ilişkin hiçbir Bizans kanıtı yoktur; Konstantinos'un annesi Azize Helena'ya ait beden değilse bile, mezar, onbeşinci yüzyılda hâlâ Kutsal Havariyun Kilisesi'nde durmaktadır. Herakleios'un Persia'dan getirmiş olduğu Aziz Anastasios'un bedeni, 1204 civarında Valaresso diye biri tarafından alınarak, Venedik'teki Kutsal Teslis Kilisesi'ne konuldu.[44] İki Venedik yurttaşı, Andrea Balduino ve Angelo Drusiaco, Peygamber Aziz Symeon'un bedenini Ayasofya yakınındaki Bakire Kilisesi'nden 'güçlükle' çıkarıp getirdiler. 1214'te, Venedik'teki San Daniele Manastırı'nın başrahip yardımcısı Roaldo, üçüncü yüzyıla mensup bir şehit olan Yohanna'nın bedenini getirdi. 1222'de, San Giorgio Maggiore'nin başrahibi Paulus, *Podestà* Marino Storlato'dan, İmparator V. Konstantinos döneminde şehit edilmiş olan Aziz Paulus'un bedenini, İsa Pantepoptes Manastırı'ndan çıkarma izni aldı. Manastır, San Giorgio Benediktenleri'ne verilmişti; Paulus da onun ilk Latin başrahip yardımcısıydı.[45]

Birkaç yıl sonra, Giovanni de Bora adında bir Venedikli, Konstantinopolis dışındaki bir manastırın keşişlerine rüşvet verip, yalvarıp yakararak Kutsal Bakire Marina'nın bedenini ele geçirdi. 1239'da, Iacopo Lanzolo, Peribleptos'un o dönemdeki Latin başrahibi ve keşişlerinden, ilk münzevi olan Aziz Paulus'un bedenini elde etti. Münzevinin başı, daha önceden Roma'ya gitmişti; ama bedeni, Venedik'teki San Giuliano Kilisesi'ne nakledilmişti.[46] 1246'da, San Giorgio Maggiore Manastırı, Aziz Eutykhios'un bedeni Konstantinopolis'ten getirildiğinde daha da zenginleşti. 1257'de, Jacobo Dauro, on kadırgayla Karadeniz kıyısındaki Mesembria kentine akın yaptı ve Ayasofya adlı kilisesinden, Şehit Aziz Thedoros'un başsız bedenini çaldı. Bir ejderhayı öldürmüş olan Thedodoros'un kafası, putperest İmparator Licinius tarafından uçurulmuştu. Dauro'nun akrabası Marco, daha sonra bedeni Venedik'e götürdü ve onu San Salvatore Kilisesi'ne yerleştirdi.[47] Daha sonraları, sessiz Thedoros ile ejderhası, Venedik'te sütunun üzerine yerleştirilen heykelle anıtlaştırıldı. Son olarak, ondördüncü yüzyıl başına mensup bir yazar, Rafaele Basilio diye biri tarafından, 1258'de Azize Barbara'nın bedeninin Venedik'e getirilmesini anlatır - gerçi hangi Azize Barbara olduğunu anlamak zordur; çünkü 1004'de, bir Azize Barbara bedeni, İmparator II. Basileios tarafından Giovanni Orseolo'ya hediye edilmişti.[48]

44 Dandolo, s.285. Karş. Janin, *Géographie ecclésiastique*, s.109.

45 Dandolo, s.287, 289. Janin, *Géographie ecclésiastique*, s. 514.

46 Dandolo, ss.292, 297. Riant, *Exuviae sacrae*, I, ss. 147-8. Janin, *Géographie ecclésiastique*, s. 218.

47 Dandolo, ss.33, 308.

48 Azize Barbara'nın bedeninin 1258'de taşınmasının, Pietro Calo (ö. 1310) tarafından yapılan anlatısı, Riant, *Exuviae sacrae*, I, ss. 182-3'te yayınlanmıştır. Öteki Azize Barbara için, bkz. yukarıda, s. 45.

Venedikliler, Konstantinopolis'in kutsal yadigârlarını kaçırma işinde kesinlikle tek başlarına değildiler. Fransızlar da epeyce iş gördüler; öyle ki, Batı Avrupa'da neredeyse her katedral ve manastırda buradan getirilen bir şeyler vardır. Dikenli Taç, Paris için büyük bir ödüldü. Ama İsa'nın Merhameti'nin öteki araçları, bundan daha az alçakça koşullarda başka yerlere kaçırıldı. Çeşitli kaynaklar, San Marco Hazinesi'nin 1231'de bir yangın sonucu tümüyle hasara uğradığını kanıtlar. Nelerin veya ne kadarının yitirildiğini öğrenmek olanaksızdır. Bilinen en eski envanter 1283 yılına aittir. Kaynaklar, kutsal yadigârların çoğunun, Haç'ın tahtasının, Kurtarıcı'nın kanını taşıyan şişenin, Vaftizci Aziz Yahya'nın başının, mucizevi bir biçimde alevlerden sağlam çıktığı noktasında birleşir.[49] Gel gelelim, hiçbiri bu mucizenin, Tanrı'nın Venedik kentine özel şefkati sonucu ortaya çıktığını ileri sürüyor gibi görünmezler. Venedikliler, nasıl sanat ve mimarilerinde pratik ile ideali birleştirdilerse, gerçekçiliklerini de çarpıcı ölçüde dinsellikleriyle birleştirmişlerdi. Yangından otuz yıl sonra, Yunanlılar'ın Konstantinopolis'i yeniden ele geçirdikleri dönemde *doge* olan Reniero Zeno, geçmişten çok gelecek hakkında kafa yoruyordu. Tanrı, Hazine'deki en kutsal yadigârları kurtarmıştı. Ama Tanrı, kendi kendilerine yardım edenleri esirger. Bizans'da ele geçirilecek gerek dinsel, gerek dünyevi daha pek çok hazineler vardı. Reniero Zeno, yadigârları ele geçirme olasılığının elden kaçırılmasından çok, ticaret ve kâr kaybının matemindeydi. Onları geri kazanmanın en iyi yolunu arıyordu.

49 Dandolo, s.292.

11. Bölüm

Bizans, Venedik ve Anjou'lular Tehdidi

1261'de Konstantinopolis'ten kovulduğu zaman, Latin İmparatoru II. Baudouin, Venedik *podestà*'sıyla birlikte Negroponte'ye kaçtı. Yunanistan'da, kof unvanlarla donattığı Thebai ve Atina'nın Fransız efendileri tarafından himaye ve sevgiyle ödüllendirildi. Akhaia'nın Fransız Prensi Guillaume de Villehardouin Konstantinopolis'te tutsak düştüğü için İmparator'u karşılayamadı. Baudouin, Yunanistan'dan deniz yoluyla İtalya'ya gitti ve Sicilya Kralı Manfredi tarafından dostça karşılandığı Apulia'da karaya çıktı. Manfredi onu Viterbo'daki sarayında Papa'yı ziyarete gitmeye ikna etti. Ağustos 1261'de seçilen Papa IV. Urbanus, Konstantinopolis'ten gelen haberle donakalmıştı. Hıristiyanlık için korkunç bir darbeydi bu. Bunu ilk olarak makama atanışını kutlamaya gelen bir Venedik heyetinden duymuş olduğu anlaşılmaktadır.[1] İlk tepkisi, 'kendisini Yunanlılar'ın İmparatoru diye adlandıran' gaspçı ve mezhepçi Mikhail Palaiologos'a bir Haçlı seferi yapılması izni vermek olmuştu. Venedikliler başta onun bu tasarısına yürekten katıldılar. Bir donanma hazırlayacaklarına söz verdiler. Haçlı seferi ilan edildi ve Fransa'da, Kastilya'da ve İngiltere'de paralar toplandı. Ama İtalya'daki olaylarla Papa'nın elleri bağlandı. Kendisini Konstantinopolis'e yapılacak Haçlı seferinin lideri olarak gören kişi, Baudouin'i Papa'yı görmeye göndermiş olan Sicilyalı Manfredi'ydi. Manfredi'nin krallığı, Bizans topraklarının istilası için elverişli bir konumdaydı. Arnavutluk kıyıları ve Kuzey Yunanistan'da zaten üsleri vardı. Bunun yanı sıra, Konstantinopolis hakkında kendine ait planları olan ve Papa gibi, VIII. Mikhail'i bir gaspçı olarak kabul eden Epeiros Despotu'nun da damadıydı. Ama Papa'nın, Hıristiyanlığa karşı işlenen yanlışları düzeltecek kişi olarak, tiksindirici II. Friedrich von Hohenstaufen'ın gayrı meşru oğlu, aforoz edilmiş ve isyankâr Manfredi'yi görevlendirmeye hiç niyeti yoktu. Baudouin'in Manfredi'yle Papa'nın arasını bulma çabaları sonuçsuz kaldı. IV. Urbanus,

1 Dandolo, s.311.

kapısının eşiğindeki düşmanı alaşağı etmeden Konstantinopolis'in geri alınması için bir Haçlı seferi taahhüdüne giremezdi, girmedi de.[2]

Aradığı lideri, Fransa Kralı IX. Louis'nin kardeşi Anjou Kontu Carlo'nun şahsında buldu. Carlo, Manfredi'ye karşı haklı ve kutsal bir savaşa girmeye ve kendisini Tanrı'nın da yardımıyla Napoli ve Sicilya Kralı yapmaya hazır ve istekliydi. Papa IV. Urbanus, sonucu görebilecek kadar yaşamadı. Manfredi'nin 1266'da Benevento'da yapılan muharebede öldürüldüğü ve Hohenstaufen 'engerek çetesi'nin sonuncusunun da, iki yıl sonra Tagliacozzo'da yenilgiye uğratıldığına ilişkin güzel haberleri alan, halefi IV. Clemens oldu. Anjou'lu Carlo, kendisinden isteneni yapmıştı. Derhal Manfredi'nin krallığıyla birlikte, geçmişte Güney İtalya'nın hükümdarlarının çoğunu ateşlemiş olan Bizans'ı fethetme hırsını da devraldı. Adamları, Yunanistan'da Manfredi'nin ele geçirdiği adaları ve limanları çabucak işgal etti. Ocak 1267'de Korfu, Anjou'luların eline geçti. Aynı yılın Mayıs ayında, Papa'nın Viterbo'daki sarayında, Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu'nun hâkimiyetini yeniden kurma tasarıları resmi olarak hazırlandı. En önemli iki oyuncu, Anjou'lu Carlo ile Latin İmparatoru II. Baudouin idi. Baudouin'in oğlu Philippe, Carlo'nun kızıyla evlenecekti. Carlo'nun oğullarından biri, Bizans tutsaklığından 1261 yılında fidyeyle kurtulan Akhaia Prensi Guillaume de Villehardouin'in kızıyla evlenecekti. Guillaume, Carlo'yu prensliğinin hükümranı olarak tanıyacaktı; Carlo da, Konstantinopolis'i mezhepçi Yunanlılar'dan çekip almak ve Kutsal Roma Kilisesi'ni yeniden kurmak 'kutsal amacı' için altı veya yedi yıl içinde 2 bin şövalyeden oluşan bir ordu hazırlamaya söz verdi. Mayıs 1267'de yapılan Viterbo Antlaşması'nın açık ve acil hedefi, II. Baudouin'in Konstantinopolis'teki tahtına yeniden getirilmesiydi. Ama uzun vadeli hedefin, bu tahta ve Latin İmparatorluğu'na Anjou'lu Carlo'nun vârislerini getirmek olduğu da açıktı.[3]

Bundan iki yıl önce Venedik'e önerdiği ateşkeste, VIII. Mikhail, kendisine açıkça düşman olan batılı güçleri adlarıyla sıralamıştı. Bunlar, Papa, Fransa Kralı, Sicilya Kralı (Manfredi), Kastilya Kralı, İngiltere Kralı, Aragon Kralı, Fransa Kralı'nın kardeşi Kont Carlo (Anjou'lu) ile Cenova, Pisa ve Ancona komünleri idi. Bunların tümüne veya herhangi birine karşı Venedik'in ittifakını istemişti.[4] O dönemde, *Doge* Reniero Zeno'nun, Latin İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için hazırlanacak herhangi bir planda önemli bir rol oynamak için çağrılacağını düşünmüş olması mümkündür. Ne var ki yanılmıştı. Viterbo Antlaşması'nda Venedik'in adı yalnızca bir kez geçer.

2 Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.139-43; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.94-7.

3 S. Runciman, *The Sicilian Vespers* (Cambridge, 1958), ss.65-138; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.192-200; D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Londra, 1972), ss.53-5; Setton, *The Papacy and the Levant*, I, ss.103-5.

4 *TTh*, III, ss.67, 69.

Bunda da, her şey yolunda giderse Venedikliler'in Konstantinopolis'teki tüm eski ayrıcalıklarını alacağı belirtilir. *Doge*, Korfu ve Arnavutluk kıyı şeridinin Sicilya'nın yeni Fransız Kralı tarafından çarçabuk istila edilmesinden de huylanmıştı. Yüzlerce yıldan beri Venedikliler Akdeniz'e olan bağlantılarının Adriyatik'in ötesinde düşman bir güç tarafından engellemesinden endişe duymuşlardı. İşler, *Doge*'nin umduğu yönde yürümüyordu. Derken, 1267 Yazı'nda, İmparator Mikhail Cenova'ya bir heyet gönderdi. Venedikliler onun şartlarını kabul etmek konusunda isteksiz gibi göründükleri için, şimdi onların düşmanlarına, Cenevizliler'e yeni bir anlaşma önerecekti. Konstantinopolis'ten çıkıp Herakleia'ya taşınmaları emrini vermesinin üzerinden çok geçmemişti. Onların Altın Boynuz'un karşısındaki Galata ya da Pera'ya taşınmaktan daha büyük hoşnutluk duyacaklarına ilişkin itirazlarını dinlemek bile istememişti. Ama 1267'de fikrini değiştirdi. Cenevizliler'e, konut ve ticaret merkezleri olması için Galata semti verilecekti. Öneride bazı kısıtlamalar da vardı. Galata, Konstantinopolis'in surlu bir dış mahallesiydi. Haçlılar 1203'te onu bu amaçla kullanmışlardı. Sur duvarlarının yıkılması gerekiyordu. Buna ek olarak, buraya yerleşmelerine izin verilen Cenevizliler, kendilerini imparatorun vasalleri olarak göreceklerdi. *Podestà*'ları, saraya çağrıldığı vakit alçakgönüllü bir itaat gösterecekti. Gemileri, Blakhernai'nin önünden geçerken imparatorluk sarayını selamlayacaklardı.[5] Öteki İtalyan topluluklarına asla böylesine aşağılayıcı şartlar dayatılmamıştı. Bu düzenleme, Cenevizliler'in artık Konstantinopolis'te ikamet edemeyeceklerini de kesinleştiriyordu. Cenevizliler yabancı yurttaşlar arasında özel bir kategorideydiler. Kışkırtıcı, hatta fesatçı oldukları biliniyordu. Artık davranışlarıyla başkentteki barışçı Bizanslılar'ın canını sıkamayacakları ya da burada yaşamaya devam eden daha küçük Venedik ve Pisa topluluklarını kızdıramayacakları bir yere, Altın Boynuz'un karşı kıyısındaki dış mahalleye sürülüyorlardı.

Cenevizliler bu teklifi tereddütsüz kabul ettiler. Şartları aşağılayıcı olmakla birlikte, Konstantinopolis limanı içinde, kendilerine ait diye adlandırabilecekleri bir arazinin yasal mülkiyetini onlara veriyordu. Gel gelelim, Venedik *Doge*'si, kurnaz İmparator Mikhail'in aslında onu oyuna getirdiğini düşünmüş olmalıdır. Gururunu ayaklar altına alma sırası Reniero Zeno'ya gelmişti. 1 Kasım 1267'de, Mikhail'in Cenova'yla yaptığı görüşmelerden kısa bir süre sonra, iki elçisini, Marco Bembo ile Pietro Zeno'yu, pazarlıkları yeniden başlatmak üzere Konstantinopolis'e gönderdi. Bu kez nezaket kuralları konusunda daha dikkatliydi. 1265'te VIII. Mikhail'e 'Yunanlılar'ın İmparatoru' diye hitap etmişti. 1267'de, kendisine 'Romalılar'ın İmparatoru'

5 *Annales Ianuenses*, IV, ss.107-8; Pachymeres, ii. 35; c. 30: I, ss.224-7; II, s. 537 (*CFHB*); Nikephoros Gregoras, *Byzantina Historia*, der. L. Schopen, *CSHB* (1829-55), iv. 5: I, s.97. Pseudo-Kodinos, *De Officiis*, der. J. Verpeaux, *Traité des Offices* (Paris, 1966), ss.234-6, Cenevizliler'e öngörülen saygılı itaat koşullarını betimler. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.206-9.

ve Mikhail'in çok hoşlandığı bir unvan olan 'Yeni Constantinus' şeklinde hitap ediyordu.[6] Yaltaklanmanın yararları vardır; ama İmparator o kadar da acele etmeyecekti. Artık Cenevizliler'i Venedikliler'e karşı kullanabileceğini ve Venedikliler'e karşı iki yıl önceki kadar cömert olması gerekmediğini biliyordu. 4 Nisan 1268'de Konstantinopolis'te bir antlaşma imzalandı.

1265'te önerilen, *Doge*'nin reddetmiş olduğu antlaşma, teknik olarak Bizans ile Venedik arasındaki savaşta bir ateşkes antlaşması niteliğindeydi. Ama zaman sınırlaması koymuyordu. 1268 ateşkesi ya da antlaşması ise, beş yıllık bir dönemle sınırlıydı. Tarafların her ikisi de, diğerinin düşmanlarıyla ittifak yapmayacağına yemin ediyordu; ayrıca Venedik, imparatorluğa karşıt herhangi bir devletin birliklerini taşımayacağına söz vermek zorundaydı. İki taraf arasında savaş hali sırasında tutsak alınan tüm Yunanlılar serbest bırakılacak ve oldukları yerde kalmalarına ya da aileleriyle birlikte Bizans topraklarında istedikleri yere gitmelerine izin verilecekti. İmparator, Venedikliler'in Girit, Koron ve Modon'daki hâkimiyeti konusunda sorun çıkarmamayı ve Negroponte Adası üzerine Akhaia Prensi ile yaptıkları antlaşmaya saygı göstermeyi taahhüt ediyordu. Aynı durum, Arkhipelagos Adaları, en azından bunlar arasından *Doge* ve Venedik Komünü'nün gelir elde ettikleri adalar için de geçerli olacaktı. İmparator, Venedikliler'e Konstantinopolis'te veya başka yerlerde sürekli semtler vermek zorunda değildi. Gel gelelim, imparatorluğuna gelenler, sabit şartlarla uygun gördükleri yerlerde evler, fırınlar ve hamamlar kiralayabilecekti. Bu tür yerlerde kendi ağırlık ve ölçülerini kullanabilecekler, kendi kilise ve rahiplerine sahip olabilecekler ve çocuklarını kendi ibadetlerine uygun biçimde vaftiz edebileceklerdi.

Venedik tüccarları vergi ödemeksizin ticaret yapma imtiyazlarını alıkoymalarına karşın, kuruluşları için kira ödeme zorunluluğunun getirilmesini can sıkıcı bir sorun olarak görmüş olmalıdır. Getirilen yükümlülükler, Cenevizliler'inkiyle karşılaştırılınca, daha da sinir bozucu olmalıdır. 1265'te, İmparator Cenevizliler'i topraklarından atmayı önermişti. Şimdi, Galata'daki yeni semtlerinde kalmalarına izin veriliyordu; böylelikle Venedikliler'le Bizans sularında, Hellespont girişindeki Abydos ile Karadeniz arasındaki bölgede rekabetten alıkonmaları amaçlanıyordu. Eğer bu kural taraflardan herhangi biri tarafından çiğnenirse, İmparator bu anlaşmazlıkta hakem rolü oynayacaktı. Antlaşmadaki diğer maddeler, hukuki, adli ve ticari sorunları ele alıyordu. Bir Yunanlı'ya karşı suç işlediği iddia edilen bir Venedikli, Konstantinopolis'teki kendi *balyos*'u ya da yöneticisi tarafından yargılanacaktı. Ne var ki cinayet davaları İmparator'un önüne getirilecekti. *Balyos*'a, çoğu örnekte, Bizans topraklarında ölen Venedikliler'in mülk sorununu çözme yetkisi veriliyordu. Gemileri batanlar, İmparator'un adamların-

6 *TTh*, III, no. CCCLVI, ss.89-90; karş. ss.88, 93.

dan her türlü yardımı göreceklerdi. Fiyatı 100 *modioi* (kile) başına elli *hyperpyra* olarak saptandığı sürece, Venedik gemilerinin imparatorlukta serbestçe tahıl satın alma ve İmparator'a düşman topraklar dışında istedikleri yere ihraç etme hakkı vardı. Fiyat yükselecek olursa, ancak ruhsatla ihraç edebileceklerdi. İmparator, imparatorluğunun herhangi bir yerinde tutsak olan ya da alıkonulan tüm Venedikliler'i serbest bırakmaya ve Venedikliler'e karşı kullanılacak silah üretimini yasaklamaya söz veriyordu. Son olarak, *balyos* tüm Venedik korsanlarının menfur etkinliklerinden, onların yakalanıp yargılanmasını sağlamak ve kurbanlarının zararlarını tazmin etmek anlamında sorumlu olacaktı; Ne var ki bu kural, *Doge* ve Venedik Komünü'nün yetkisine bağlı olmayan adalardaki Venedikliler için geçerli değildi. Ege ve İon Denizi'ndeki Yunanlı korsanların menfur etkinliklerine hiçbir şekilde değinilmemişti; oysa Venedik birkaç yıl sonra bunlardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmek zorunda kalacaktı.[7]

Antlaşma metni, *Doge* Reniero Zeno tarafından 30 Haziran 1268'de Venedik'te onaylandı ve kabul edildi. Birkaç gün sonra öldü. Minnettar halkı, onun için görkemli bir cenaze töreni düzenledi. Kentin şanı şerefi ve güzelleşmesi için çok şey yapmıştı. Romania'daki ticaret imparatorluklarını hayata döndürmek için elinden gelen çabayı göstermişti; ölümünden önce imzaladığı antlaşma da yüzeysel olarak üç yıl önce önerilenden daha az avantajlı olsa bile, yasal olarak daha bağlayıcı ve kaçamak yapılması veya atlatılması güç olacak bir sözleşme formu içinde yapılmıştı. Zaman, görünüşte beş yıllık bir dönem için ateşkesten başka bir şey olmayan bu belgenin, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkide yeni ve en uzun ömürlü aşamanın temeli olacağını kanıtlayacaktı. İmparator Mikhail, bu antlaşmanın Reniero Zeno'yla birlikte ölüp gitmemesini sağladı. Temmuz'da, antlaşmayı geciktirmeksizin onaylaması için yeni *Doge* Lorenzo Tiepolo'ya elçiler gönderdi.[8] Mikhail'in, savaşçı İtalyan cumhuriyetleriyle diplomatik ilişkilerinde avantaj kazandığını düşünmesi için gerçekten nedenleri vardı. Venedikliler'in bundan böyle, en azından beş yıl boyunca, kendilerini İtalya'da Latin İmparatorluğu'nu diriltmeye adamış olanlara yardım vermesi önlenmiş oluyordu. Askeri birlikleri taşımaları bile yasaklanmıştı. Cenevizliler, sürgün edilmeyip Konstantinopolis'teki komşuları olarak kalsalar da, Venedikliler bu kısıtlamalara ciddiyetle uyacaklardı. İmparator, onların Bizans sularında Cenova'yla çatışmaya girmemeleri gerektiği konusunda ısrar etmekle akıllılık etmişti. Bu diplomasinin olumlu sonuçlarından biri, aralarındaki çekişmeyi yatıştırmak oldu. Ağustos 1270'de Venedik ve Cenova beş yıllık bir ateşkes imzaladılar. Aslında, yeniden savaşa girmeleri için yirmi yıl geçecekti.[9]

7 Latince metin, *TTh*, III, no. CCCLVIII içinde, ss.92-100; *DR*, III, no. 1960. Heyd, *Commerce*, I, ss.432-3; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.214-16.

8 Lorenzo Tiepolo'nun 30 Temmuz 1268'deki teyidi: *TTh*, III, no. CCCLIX, ss.101-2.

9 Thiriet, *Romanie vénitienne*, s.150.

Bununla birlikte, Venedikliler'in Romania'daki durumun yeni gerçeklikleriyle yüzleşmesi zordu. Martin da Canal, ünlü Giacomo'nun oğlu Lorenzo Tiepolo'nun Temmuz 1268'de yeni *doge* olarak seçilmesine eşlik eden şenlikler ve törenlerin görgü tanıklığına dayanan uzun ve canlı bir anlatımını verir. *Doge*'nin her türlü kuşkunun üstünde olmasına yönelik yeni ve son derece girift prosedüre göre seçilen ilk yöneticiydi. Oylama karmaşık akışının sonuna gelip de başarılı adayın adı ilan edildiği zaman, törenler başladı. Lagünlerdeki tüm adalardan gemiler, donanmanın önderliğinde sarayın önünde geçtiler. Kentin zanaatkârlarının bağlı olduğu loncalar yaptıkları uzun ve renkli geçit sonunda, yaya olarak yeni *doge* ve karısını selamlamaya geldiler. Önce çilingirler geldi, ardından kürkçüler ve dericiler, at üzerinde iki silahlı şövalye önderliğinde dokumacılar, terziler, ayakkabıcılar, tuhafiyeciler ve berberleri, cam üfleyiciler ile altın brokar ve mücevherli giysileri içinde ışıl ışıl parlayan kuyumcular izliyordu. Bu geçit, Venedik'in zenginliğinin ve güveninin muhteşem bir teyidi idi. Sergilenmekte olan servetin birçoğunun kaynağı olan Konstantinopolis, Yunanlılar'ın eline düşmüştü. *Doge*'nin halkı, bunun geçici bir talihsizlik olduğundan emindi. Şu ya da bu şekilde, Kentlerin Kraliçesi'ni geri alacaklardı. Lorenzo Tiepolo'yu yalnız Venedik, Dalmaçya ve Hırvatistan *doge*'si olarak değil, aynı zamanda bütün Romania İmparatorluğu'nun dörtte biri ve sekizde birinin hâkimi olarak selamladılar.[10]

Venedikliler şimdilik ihtiyatla, *doge*'nin unvanına somutluk kazandırmanın en güvenli yolunun, Bizans İmparatoru'yla yapılan antlaşmaya uymak olduğuna karar vermişlerdi. Anjou'lu Carlo'nun gittikçe daha yüksek sesle desteklediği daha dolaysız fetih yönteminden yavaş yavaş geri çekildiler. Eylül 1269'da Carlo, *Doge*'ye iki elçi yollayarak, ondan Yunanlılar'ın Kilise'ye, Romania İmparatoru Baudouin'e, Akhaia Prensi Guillaume'a karşı işledikleri kusurların düzeltilmesi için açılacak kutsal savaşa katılmasını istedi. Venedik'in imparatorlukta yararlandığı ve hâlâ yararlanması gereken hak ve imtiyazlara anlamlı bir gönderme yapılıyordu. *Doge* bundan etkilenmedi. Beş yıllık ateşkes sona ermeden önce Bizans İmparatorluğu'yla savaşamayacağı gerekçesiyle, elçileri geri gönderdi.[11] Gerçek nedense, Carlo'nun Adriyatik'teki ve Kuzey İtalya'daki etkinliklerinin Venedik'te büyük kaygı yaratmasıydı. Ne var ki Carlo bekleyemezdi. 1267'de de Viterbo'da, en çok yedi yıl içinde Bizans'ın istilasına başlayacağını bildirmişti. İmparator Mikhail, bu felaket tehdidinin önüne geçmek için bütün diplomatik maharetini seferber etti. Haklı olarak bir saldırı eylemini Kutsal Savaş ya da Haçlı Seferi gibi yorumlayacak tek kişi olarak gördüğü Papa üzerinde özellikle

10 Martin da Canal, pt ii, cc. CVIII-CXXXIV: ss.270-304, *Doge*'nin tam unvanı cc. CXII, CXV: ss.280, 284'te.

11 G. del Giudice, *Codice diplomatico del regno di Carlo I. e II. D'Angiò*, I (Napoli, 1863), ss.300-1. D. A. Zakythenos, *Le Despotat grec de Morée*, édition revue et augmentée par Chrysa Maltézou, I (Londra, 1975), ss.47-8; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.221-2.

yoğunlaşmıştı. Papa IV. Clemens'e yazarak, onu Sicilya Kralı'nın Hıristiyan kardeşlerine saldırmasını önlemesi gerektiği konusunda uyardı. Clemens, Yunanlılar'ın gerçek Hıristiyanlar olduğu konusunda kuşkuluydu. Roma Kilisesi'ndeki yuvalarına geri dönmekle, gerçek hıristiyanlıklarını kanıtlamasını istedi. Hıristiyanlığın bu en özlenen birliğinin gerçekleşme koşullarını imparatora son derece ayrıntılı olarak açıkladı. Bu şartlar Yunanlılar açısından kabul edilir değilse, o zaman Tanrı'nın gözünde öylesine memnun edici olan Hıristiyan birliği zorla gerçekleştirilebilirdi. Viterbo Antlaşması'nın Papa'nın sarayında yapılıp imzalanması şans eseri olmamıştı. II. Baudouin'e yitirdiği tahtının geri verilmesinin Tanrı'yı da memnun edeceği ve bu amaç için Tanrı'nın temsilcilerinin Sicilya Kralı Carlo ile Akhaia Prensi Guillaume olduğu açıktı.[12]

Birkaç yıl boyunca, Carlo'nun dikkati başka serüvenlere kaydı. Aziz gibi kardeşi Fransa Kralı IX. Louis, onu Avrupa'daki tasarılarını ertelemeye ve Kuzey Afrika'daki kâfirlere karşı yaptığı Haçlı Seferi'nde kendisine katılmaya ikna etti. Louis, Ağustos 1270'de orada, Kartaca'da öldü. Altı ay sonra Carlo, Bizans'a karşı Haçlı Seferi'nin hazırlıklarına yeniden başlamaya hazır olarak İtalya'ya döndü. 1271'de, denizin karşı yakasındaki stratejik nokta olan Durazzo'yu da topraklarına ekledi. Durazzo, depremle tahrip olmuştu; kentteki Bizans karargâhındaki askerler ya ölmüş, ya da kaçmışlardı. Yerli Arnavutlar, Carlo'yu kralları ilan ettiler.[13] Dağları aşarak Thessalonica ve Konstantinopolis'e yapacağı yürüyüşte bir köprü başı oluşturmak için, deniz yoluyla git gide daha çok sayıda asker ve silah taşımayı başardı. Aynı yıl, 1271'de, uzun bir boşluk döneminden sonra, X. Gregorius papa seçildi. Batı sınırındaki düşman güçlerinin istihkâmı yüzünden artık iyiden iyiye alarma geçmiş olan İmparator Mikhail, kiliselerin birleşmesi görüşmelerini yeniden başlattı. İmparatorluğunu Haçlı seferi olarak kutsanmış bir istiladan kurtarmanın başka yolunu bulamıyordu. X. Gregorius, IV. Clemens'ten daha çok yakınlık gösterdi, ama onun şartları da aynıydı. İmparator ve kilisesiyle halkı, alçakgönüllü bir şekilde tuttukları yolun yanlışlığını itiraf etmek ve dışında hiçbir şekilde kurtuluş bulamayacakları Roma'nın kollarına geri dönmek zorundaydılar. Mikhail'i, 1274'te Lyons'ta yapmayı planladığı konsile bizzat ya da bir temsilcilerini göndererek katılmaya davet etti. Burada bağlılıklarını bildirebilir, hatalarından dönmeye ant içebilir ve Hıristiyanlık ailesine yeniden kabul edilebilirlerdi. O zaman, aralarında Anjou'lu Carlo'nun da bulunduğu düşmanlarına karşı Papa'nın himayesi sağlanacaktı.[14]

12 Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.200-6.

13 Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479* (Cambridge, 1984) (bundan böyle *Despotate of Epiros)*, ss.14-15.

14 Runciman, *Sicilian Vespers*, ss.139-47; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.237-41; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.106-12.

1272'ye gelindiğinde, Carlo Yunanistan'daki Fransız kolonilerinin hâkimi olmuştu; Arnavutluk kralıydı; Sırbistan ile Bulgaristan hükümdarlarıyla da ittifak kurmuştu. Bizans İmparatoru'nun Papa'nın yakınlığını kazanmaya çalıştığını ve Yunan Kilisesi Roma'ya boyun eğecek olursa Konstantinopolis'e yapacağı seferin haklı nedeninin kuşkuya düşeceğini gayet iyi biliyordu. Zaman hızla akıyordu. Venedikliler'i kendi tarafına kazanırsa amacına daha hızlı ulaşabilirdi. Bizans'la yaptıkları ateşkes 1273'te sona eriyordu. Papa onları ateşkesi yenileme ya da uzatmaya gitmemeleri konusunda defalarca uyarmıştı; Bizans İmparatoru hâlâ mezhepçilik batağındaydı. Gel gelelim, *Doge*, kendi kararlarını kendi vermeyi tercih etti. Yardımı çok kıymetliydi. 1272'nin sonunda, kendisini Anjou'lu Carlo'dan, Latin İmparatoru Baudouin'den ve Konstantinopolis'ten gelen elçilere evsahipliği yapar buldu. Bizans elçileri, beraberlerinde Negroponte'de tutsak alınmış 500 Venedikli getirmişlerdi. *Doge* henüz şansını Carlo ve Baudouin'den yana denemeye karar vermemişti. Ama VIII. Mikhail'le olan ateşkes antlaşmasını yenilemeye karar verdiğine ilişkin açık bir kanıt da yoktur. Taliplerin her birinin Venedik'in peşinden koştuğu bu döneme ait tek kaynağın yazarı Martin da Canal, inanılmaz derecede müphemdir; bununla birlikte, Konstantinopolis'ten gelen elçilere, ülkelerine dek Venedik gemilerinin eşlik ettiğini kaydeder. *Doge* kuşku yok ki Bizans, Papalık ve Sicilya Krallığı arasındaki bütün bu geliş gidişlerde rüzgârın hangi yönden eseceğini görmek için bekliyordu. Konstantinopolis'teki kapıya bir ayağını koymuştu. Kendisini ilgili taraflardan herhangi birine fazla bağlamaması daha güvenli olacaktı. Bizans İmparatoru ile yaptığı ateşkesin, resmen yenilenmemekle birlikte, yürürlükte kalacağının bilinmesini sağladığı anlaşılmaktadır.[15]

Dolayısıyla Bizanslılar, Venedik'in etkin desteği değilse bile tarafsızlığından bir süre daha emin olabilirlerdi. Ne var ki İmparator Mikhail, kilisesini ve halkını batıdaki düşmanlarının niyetlerini ancak Papa'nın iradesine ve önceliğine boyun eğmek yoluyla savuşturabileceklerine ikna etmekte, düşündüğünden çok daha inatçı bir direnişle karşılaştı. Dördüncü Haçlı Seferi deneyimi, Bizanslılar'da Roma Kilisesi'ne karşı derin bir güvensizlik ve nefret yaratmıştı. Çoğu, kurtuluşlarının kendi Ortodoks inançlarının saflığını korumaya dayandığına inanıyordu. Papa'nın ileri sürdüğü, kiliselerin birleşmesi şartını kabul etmekle bu inanca ihanet etmeleri halinde, hiç kuşku yok ki Tanrı onları kendi yazgılarına terkedecekti. İmparator, politikasına karşı gelen çok sayıda kişiyi idam ettirmek veya hapse attırmak zorunda kaldı. En nihayet, kendisini Papa'nın Lyons'daki konsilinde temsil edecek piskopos ve din-dışı kişilerden oluşan küçük bir heyet oluşturmayı başardı; orada, Temmuz 1274'te de Roma ve Konstantinopolis kiliselerinin yeniden birleştiği

15 Martin da Canal, pt ii, C. CL: s.322; Dandolo, s.320; *DR*, III, no. 1985a. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.254-6.

ilan edildi ve kutsandı.[16] İmparator ödülünü aldı; çünkü Papa Gregorius derhal Anjou'lu Carlo'ya silahlarını bırakıp bir yıllık ateşkes ilan etmesi talimatını verdi. Carlo bu şekilde atlatılmasına öylesine gücendi ki, hükümdarlık asasının tepesini ısırdı.[17] Daha birkaç ay önce, Viterbo'da anlaşmaya varıldığı üzere kızı Beatrice'i, Baudouin'in oğlu Philippe'le evlendirmişti. Baudoin Aralık 1273'te ölmüştü, böylelikle Carlo, Konstantinopolis'in yeni Latin imparatorunun kayınpederi olmuştu. Hıristiyanlar açısından, Hıristiyan kardeşlerine karşı savaşmak bağışlanmaz olabilirdi, çünkü Papa Bizans İmparatoru'nu şimdi böyle görüyordu. Ama aslında Baudouin'in oğlu ve vârisi -artık Carlo'nun da damadı olan- Philippe'e ait tahtı gasp etmiş olduğu gerekçesiyle, İmparator Mikhail'e karşı haklı bir savaş iddiası hâlâ tartışmalıydı. Papa'nın, VIII. Mikhail'i meşru Konstantinopolis İmparatoru olarak tanımakla çok ileri gittiğini düşünenler vardı.

Lyons birliği, Mikhail açısından diplomatik bir zaferdi. Bundan, Yunan ve Latin düşmanlarına, Epeiros ve Tesalya'da kendisini hâlâ imparator olarak tanımayan asi Bizans prenslerine, Anjou'lu Carlo'nun Arnavutluk'ta kurmuş olduğu üsse ve Yunanistan'daki ve Yunan adalarındaki Fransız ve İtalyan hükümdarlara karşı topyekûn bir seferberlik başlatmakta en iyi şekilde yararlandı. Bir süreliğine, Licario adındaki bir serüvencinin hizmetlerinden yararlanacak kadar şanslıydı. Licario, Negroponte ve Lombardia valileriyle çatışan Veronalı usta bir korsandı. Yalnız neredeyse tüm adanın hâkimine dönüştüğü Negroponte'de değil, aynı zamanda Arkhipelagos Adaları'nın Venedikli hâkimlerine karşı da bazı dikkate değer başarılar elde etmişti. Ataları ada topraklarını Dördüncü Haçlı Seferi'nin şemsiyesi altında edinmiş olan birkaç Venedikli aile, Licario'nun korsanlık faaliyetleri sonucu, bazıları sonsuza değin olmak üzere bu toprakları yitirdiler. Limni Adası yeniden Bizans hâkimiyetine geçti. Kuzey Sporadlar'da hâkimiyetini ilan etmiş olan Filippo Ghisi, prangalar içinde Konstantinopolis'e götürüldü.[18] Licario'nun Negroponte'deki seferleri sırasında Venedikliler, imparatorla yaptıkları ateşkes anlaşması uyarınca tarafsızlıklarını korudular. Ama Licario'yu olduğu gibi tanıdılar - Konstantinopolis'ten gelen emirler ile ona grandük unvanını ihsan ederek, bir imparatorluk yurtluğu olarak Negroponte'yi sunan İmparator'un verdiği paralarla hareket eden başarılı bir korsandı. Çeşitli kökenlerden başkaları da vardı. Kimisi bağımsız çapulculuk yaparak, kimisi İmparator'un hizmetinde korsanlık ederek, Ege Denizi'ndeki barışçıl ticaret trafiğine

16 Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.237-45, 265-76; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.112-20.

17 D. M. Nicol, 'The Byzantine reaction to the Second Council of Lyons, 1274', *Studies in Church History*, VII, der. G.J. Cuming ve D. Baker (Cambridge, 1971), s.116 n.2 (yeni baskı, Nicol, *Byzantium: Its Ecclesiastical History and Relations with the Western World* içinde, Londra, 1972, no.VI).

18 Sanudo, *Istoria*, der. Hopf, ss.122-7; Gregoras, iv, 5: I, ss.96-8. Miller, *Latins in the Levant*, ss.136-41; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.235-7, 295-9.

ciddi hasarlar verip bu ağı kesintiye uğratıyorlardı. Bu zorbalıklarının büyük bölümünün, Venedikliler'i bir pazarlık masasına oturtarak daha resmi bir antlaşma görüşmelerini başlatmak isteyen İmparator tarafından desteklenmiş olması imkânsız değildir.

1274'de Lyons'da ilan edilen kiliselerin birliği sahneyi değiştirdi. Her şeyden önce, Romania Latin İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için Haçlı seferine gidilmeyeceğe benziyordu. Venedik *doge*'si bu işe karışmamayı tercih etmişti. Lyons Konsili'ndeki temsilcisi, Venedik'in Romania'daki hak iddialarından asla vazgeçmeyeceğini söyleyerek durumu alenen protesto etmişti.[19] Ama Lorenzo Tiepolo, Anjou'lu Carlo'nun niyetlerinden daha başından beri kuşkulanmıştı. Tiepolo, Ağustos 1275'te öldü; *doge* olarak halefi de Bizans İmparatoru'yla yeni bir antlaşma önerilmesinde inisiyatifi ele alan seksenlik Iacopo Contarini (1275-1280) oldu. Cenevizliler'in, VIII. Mikhail'le antlaşmalarını henüz yenilediklerini biliyor olmalıydı. Artık Galata'daki kolonilerini iyice kurumsallaştırmışlardı.[20] Hazırlık niteliğindeki bazı görüşmelerden sonra, Contarini, tam yetkili temsilcileri olarak Marco Bembo ve Matteo Gradenigo'yu Konstantinopolis'e gönderdi. 1268'de Bizans ile Venedik arasında imzalanan ateşkesin resmi bir revizyonunu görüşme yetkisini almışlardı. İtimatnamelerinde, *Doge* Romania'nın sekizde birinin hâkimi unvanını incelikle çıkarmış, kendisini sadece Venedik, Dalmaçya ve Hırvatistan ile 'yetkisine tabi kara ve ada topraklarının' *doge*'si olarak sunmuştu. VIII. Mikhail'e Romalılar'ın İmparatoru ve Yeni Constantinus şeklinde hitap etmeye de özen göstermişti. Elçileri, Eylül 1276'da Konstantinopolis'e vardılar. Gradenigo müzakereler sırasında öldü; sonunda 19 Mart 1277'de de anlaşmayı imzalamak tek başına Marco Bembo'ya düştü. Ortaya çıkan belge, eşit ortaklar arasındaki bir ateşkes ya da antlaşma niteliğinde değildi. Bu belge, Blakhernai'deki imparatorluk sarayında tanıkların huzurunda İmparator tarafından imzalanan ve altın yaldızla mühürlenen bir fermandı. Bu, Romalılar'ın İmparatoru'nun en gözde milletlere imtiyazlar vermesine dayanan daha eski bir diplomasi tarzına kasıtlı bir geri dönüştü hiç kuşkusuz. Cenevizliler'e bu tarzda muamele edilmemişti. Çok farklı koşullar altındayken, 1219'da Venedik için bir ferman çıkaran son imparator Theodoros Laskaris'ti. 'Yeni Constantinus' layık olduğu saygıya çağırıyordu herkesi.[21]

19 Martin da Canal, pt ii, c. CLXVIII: ss.338-9; Dandolo, s.321. Geanakoplos, *Emperor Michael*, s.278.

20 Ekim 1275 tarihli Bizans-Ceneviz antlaşması: *DR*, III, no. 2019. Marino Valaresso önderliğinde bir Venedik elçilik heyetinin 1275'te Konstantinopolis'te olduğu bilinmektedir. *TTh*, III, ss.184, 237, 249.

21 Fermanın Yunanca metni, *MM*, III içinde, ss.84-96; Latince metni, *TTh*, no. CCCLXVIII içinde, ss.133-49; Dandolo, s.324; *DR*, III, no. 2026. 1275'te yapılan daha eski bir antlaşmanın varlığı ileri sürülmüştür: Norden, *Papsttum und Byzanz*, s.540 n.1, ve Ostrogorsky, *History*, s.410 no.1. Bu iddia, kuşku götürür niteliktedir. Geanakoplos, *Emperor Michael*, s.301 n.100.

Belgenin daha giriş cümlesinden her şey anlaşılıyordu. Tüm Hıristiyanlar'la barışı sürdürmeyi arzulayan İmparator, *Doge*'nin temsilcisi Marco Bembo'yla bir ateşkes ve resmi antlaşma imzalamaya tenezzül ediyordu. Bu antlaşma iki yıllık bir dönem geçerli olacak ve taraflar anlaşmaya varırsa daha uzun süre devam edecekti. İki yılın sonunda, taraflardan biri ya da diğeri sona erdirmek isterse, altı aylık bildirme süresi gerekiyordu. Bunu izleyen resmi antlaşma uzun ve ayrıntılıydı. Romania'da geri kalan Venedik kolonileriyle ilgili olarak, İmparator Girit, Koron ve Modon'un hâkimiyetine karşı çıkmamayı kabul ediyordu. Ancak, Negroponte'de, gerek kendisi gerek *Doge*, fırsat doğarsa fetih haklarını saklı tutacaklardı. *Doge*'nin ricası üzerine, Venedik işgali altındaki Arkhipelagos Adaları'nın durumu sonunda aydınlığa kavuşturuldu. Naksos'un hâkimi Marco II. Sanudo ve Santorinili Bartolomeo Ghisi, Ege Denizi'ndeki bağımsızlıklarıyla, İmparator'un düşmanlarını desteklememek ya da düşmanı olan korsanlara yataklık etmemek şartıyla, ateşkes antlaşmasına dahil edildiler. Adadaki Venedikliler, İmparator'un ruhsatlı korsanı Licario'dan çok çekmişlerdi. *Doge*'nin antlaşmasına dahil edilmelerine çok memnun oldukları tahmin edilebilir.

Marco Bembo, fermandaki özel bir madde yüzünden halkının şükranlarını haketti. Venedikliler'e Konstantinopolis'te yeni ve sürekli bir konut ve ticaret alanı verilecekti. Sınırları kesin bir biçimde tanımlanmıştı. Altın Boynuz boyunca uzanan deniz suru içinde, Droungarios ya da Vigla Kapısı'ndan, Aziz Akindynos ve Bakire kiliseleri boyunca Zonarai Sokağı'na, buradan aşağıya Perama Kapısı'na dek uzanıyordu. Bu alan içinde, biri Venedik *balyos*'u, biri meclis üyeleri için ve biri de depo olarak kullanılmak üzere üç ev verilecekti. Dışarıdan gelen Venedikli tüccarların kira ödemesi yapmaksızın kullanımı için de yirmi beş ev daha vardı. Bu sayı, barınmalarına yetersiz olduğunun anlaşılması halinde artırılabilecek veya çok fazla gelmesi halinde azaltılabilecekti. Bundan başka, Bakire ve Aziz Markos kiliselerini kullanabileceklerdi. Thessalonica'da da Venedikliler'e buna benzer bir semt ayrılacaktı. Burada, evvelce Ermeniler tarafından kullanılan kiliseye ve biri konsolosları, biri meclis üyeleri tarafından, biri de depo olarak kullanılmak üzere üç evin yanı sıra, gelip giden tüccarların barınması için yirmi beş ya da daha çok ev, hepsi de bedelsiz olarak tahsis edilecekti. İmparatorluğun diğer yörelerinde, Venedikliler ihtiyaçlarına göre ev, hamam ve fırın kiralamakta serbestti.[22] Fermanın, daha önce hiç rastlanmamış bir ibaresi, geçmişteki Venedik özgürlüğünün meyvelerine, karışık evlilikler ya da birlikte yaşamadan doğan çocuklara, Latin işgali sırasında doğan yarım kastlara ya da *gasmouloi*'ye gönderme yapar. Bunlar ve vârisleri Venedik yurttaşları olarak kabul edilerek, Venedikliler'e özgü hak ve

22 Heyd, *Commerce*, I, ss.465-6. San Marco ve Bakire 'de Embulo' kiliseleri hakkında, bkz. Janin, *Géographie ecclésiastique*, ss.571-3.

özgürlüklerden yararlanacaklardı.[23] Konstantinopolis ve Romania'daki Venedikliler'e, ölçü ve ağırlıklarını kullanma ve kendi dinlerini, kendi kiliseleri, rahipleri ve vaftiz biçimleriyle, özgürce uygulama hakkı verilecekti. Cenevizliler'in sürülmeyecekleri kararlaştırılmış olduğundan, onlarla Venedikliler arasında hiçbir anlaşmazlık olmaması konusuna azami özen gösterilmesi gerekiyordu. Birlikte, özellikle de Abydos ve Karadeniz arasındaki bölgede barış içinde yaşamalıydılar. Bu bölgede aralarında doğacak herhangi bir anlaşmazlıkta, İmparator'un hakemliğine başvurulacaktı; İmparator mağdur tarafın altı ay içinde zararının tazmin edilmesini isteyebilirdi. Tazminat ödenmediği takdirde, İmparator bunu kendi hazinesinden karşılamayı taahhüt ediyordu.

Venedikliler işlerini yürütmek için kente girip çıkmakta ve ister kara ister deniz yoluyla olsun, Venedik malları söz konusu olduğunda hiçbir vergi ya da harç ödemeksizin, Latinler ya da Yunanlılar'la alışveriş yapmakta özgürdüler. Yabancı malların deklare edilmesi gerekiyordu. İmparatorluğun gümrük memurlarından birinin, Venedikli bir tüccardan herhangi bir şey almış olduğu kanıtlanırsa, tazminat hazineden ödenecekti. Venedikliler'in hal ve hareketlerinin nihai sorumluluğu, topluluklarının *balyos*'una düşüyordu; Venedik *Doge*'sinin de bu memurlara, Konstantinopolis'e gelmeden evvel, yurttaşlarına karşı dürüstçe ve gerçek anlamda tarafsız olacaklarına dair yemin ettirmesi isteniyordu. İlginç bir madde de, Venedikliler'in imparatorluktaki imtiyazlarının mutlak dokunulmazlığını teyit eder. İmparator'dan başlamak üzere, hiç kimse, hiçbir Yunanlı'ya ya da Latin'e, Venedikliler'in serbest teşebbüsleriyle çelişebilecek hiçbir vergi ya da yük getiremezdi. Venedik gemilerinin herhangi bir donanımının resmi fiyatı konusunda, imparatorluk içinde hiçbir kısıtlama olmayacaktı. İmparator, 1268'de yaptığı antlaşmadan bu yana, uyrukları eliyle kayba uğramış Venedikliler'in zararlarını telafi edeceğine söz veriyordu; aynı şekilde, Venedikliler de kusurlu davrandıkları Yunanlılar'ın zararını telafi edeceklerdi. Uzun belgenin geri kalan maddeleri, büyük ölçüde, ön eki antlaşmada belirtilen ifadeleri, söz gelimi, ölen Venedikliler'in mülkleriyle ilgili tasarruflar; gemileri batanlara yapılacak yardımlar; fiyatı şimdi 100 *modioi* başına elliden 100 *hyperpyra*'ya çıkartılmış olmakla birlikte tahıl alımı ve ihracına ilişkin haklar ve artık Venedikliler'in tahılı Karadeniz'den nakletmelerine de izin verildiğini yineleyen ya da ayrıntılandıran ifadelerdir. Yeniden belirtilen maddelerden biri de, *balyos* ya da rektörlerin, Venedikli suçluları ya da korsanları doğru davranmaya zorlamak; imparatorlukça göz altında tutulan tüm Venedikliler'in özgürlüğü; Girit, Koron ve Modon ile Negroponte'de

23 'Kendilerini Venedikli olarak sınıflayan'lara pek çok gönderme vardır. Venedik yurttaşlığına hak kazanma sorunu, çok sık ortaya çıkacaktır. Bkz. Julian Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges under the Palaeologi', *Studi veneziani*, XII (1970), 267-356, özellikle 276 vd.; ve bkz. aşağıda 12. Bölüm. ss.203-7.

tutsak bulunan Yunanlılar'ın özgürlüğü konusundaki sorumluluklarına gönderme yapmaktadır.[24]

Venedik'e verilen en önemli ve potansiyel olarak en avantajlı yeni imtiyaz, Konstantinopolis'te bir konut ve ticaret mahallesinin verilmesiydi. İmparator, dokuz yıl evvel bu kadar eli açık değildi. Bu kesimin, aynı yerde bulunmakla birlikte 1204 öncesindeki Venedik mahallesi kadar geniş olmadığı kesindi. Ne var ki binaları bedavaydı ve bakım masrafları İmparator'a aitti; topluluk da burada, 1268'de önerildiği gibi, *doge*'nin atadığı kendi *balyos*'ları tarafından yönetilecekti. Thessalonica'da da, Venedik'ten atanan konsoloslarıyla birlikte benzer bir mahallenin verilmesi de -eğer kalınacak evleri daha çekici, kent sâkinleri de Venedikliler'i daha sıcakkanlı karşılasaydı- Venedikliler için çok büyük değer taşıyan kazanımlardı.[25] Gel gelelim her iki taraf da ihtiyatlıydı. Ateşkes ve antlaşmanın öylesine özenle kaleme alınmış maddeleri, yalnızca iki yıl yürürlükte kalacaktı; bununla beraber, taraflardan biri antlaşma şartlarını çiğnerse, diğeri hemen savaş açamayacaktı. Bu nedenledir ki Venedik *balyos*'u Bizans sarayında, İmparator'un hükümetiyle daha kalıcı bir antlaşma yaptığı Ceneviz *podestà*'sıyla aynı imtiyazlara sahip değildi.[26] İhtiyatın yanı sıra, güvensizlik de söz konusuydu. Konstantinopolis halkının derin anıları vardı. Venedikliler'in aralarına dönmesini hoş karşılamadılar. Dahası, İmparator Mikhail hâlâ Papalık'la ve Anjou'lu Carlo'yla yaptığı zekâ savaşıyla meşguldü. Bu savaşı kaybederse, Venedikliler'in kazananların safına geçip onun 1277 Antlaşması'yla sunduğundan fazlasını zorla alması güçlü bir olasılık olarak duruyordu.

Onların da imparatorluğa güven duymamaları için bir sürü nedenleri vardı. Geçmiş on yıl içinde, kendi uyruklarının elinden kayba ya da zarara uğramış tüm Venedikliler'in zararını telafi etmeyi önermişti. Mart 1278'de, *Doge* ona bu yıllar içinde Venedikli tüccarlara, mallarına ve gemilerine yapılan hasara ilişkin 300'ü aşkın olayın tarihçesini içeren bir liste sundu. Suçlular, aralarından çoğu İmparator'dan ücret aldığı aşikâr olan korsanlardı; bazıları da ateşkes antlaşmasının hükümlerini çiğneyecek şekilde hareket eden gümrük memurlarıydı. Bu olaylar, Negroponte ve Konstantinopolis *balyos*'ları tarafından, Venedik'teki bir yargıçlar kurulu önünde şikâyetçilerin

24 Tahıl fiyatındaki artış, kısmen, VIII. Mikhail tarafından *hyperpyra*'nın değerinin düşürülmesinden kaynaklanıyordu. Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, vi. 7: II, ss.493-4 (*CSHB*). D.A. Zakythenos, 'Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au XVe siècle', *L'Hellénisme contemporain* (Atina, 1947-8), 8-9 (yeni baskı, Zakythenos, *Byzance: Etat-Société-Economie* içinde, Londra, 1973, no. XI); M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy*, ss.526-30.

25 Bkz. O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle* (Paris, 1913), ss.126-9; ve aşağıda, ss.226-7.

26 Pseudo-Kodinos, ss.235-7. Marco Bembo, 1268'de ilk *balyos* olarak görev yaptı. Venedik *balyos*'luk kurumu ve görevleri hakkında, bkz. Chrysa Maltézou, *O Thesmos tou en Konstantinoupolei Venetou Bailou (1268-1453)* (Atina, 1970) (bundan böyle, Maltézou, *Thesmos* diye anılacak).

yeminli ifadesiyle sunulmuş; kurul, kanıtları incelemiş ve hasarı tespit etmişti. Bazı zincirleme felaket öykülerinin abartılı olması mümkündür. Ama bir bütün olarak ele alındığında, bu belge kanunsuzluğun canlı bir kaydı, Venedik'e imtiyazlar veren kişi olduğunu iddia eden İmparator'a yönelik bir suçlama belgesi niteliğini taşır.[27] Korsanlar Negroponte'den, Monemvasia'dan, Thessalonica'dan, Rodos'tan, Küçük Asya kıyısındaki Samos'a bakan Anaia'dan geliyorlardı. En etkin ve tehlikeli olanları Giovanni Senzarakson, Andrea Gafforo, Giovanni de lo Cavo, ve Thessalonicalı Rolando diye bilinenleriydi. En çok Ege adalarında ve Yunanistan kıyıları çevresinde etkinlik göstermekle birlikte, Giovanni de lo Cavo ile suç ortaklarının, Arnavutluk kıyısındaki Valona ya da Spinaritza kadar kuzeye çıktıkları da oluyordu; Rolando da Thessalonica temelli, aile ortaklığına dayanan bir korsanlık işi kurmuştu. Korku salan diğer korsanlar, Monemvasialı Daimonoioannes ve Niketas ile Rodoslu Kryvitziotes idi. Adlarından, bunların çoğunun Yunanlı olmadığı anlaşılmaktadır. Gafforo, bir Cenevizli'ydi; Rolando Pisa'dan gelmişti. Ama bunlar 'imparatorun adamları' (*homines domini imperatoris*) diye tanımlanıyorlardı. Bir Yunanlı olması gereken Kryvitziotes, Rodos 'kaptanı' diye adlandırılırken, Cenevizli Giovanni de lo Cavo, tıpkı kendisinden önce Licario'ya yapıldığı gibi, imparatorluk grandükü veya Yüce Amiral unvanıyla onurlandırılmıştı.[28]

Venedik tüccarlarının 1270'lerde yüz yüze kaldığı zararları ortaya koymak için, ateşkes antlaşmasının ve denizcilik hukukunun pek çok sayıdaki ihlalinden birkaç örnek alıntılamak yeterli olacaktır. Bir gemi yükü tahıl ve şarapla Küçük Asya'daki Makri'ye gitmekte olan Giovanni Bembo ve Negroponte'den başka tüccarlar, bir savaş gemisi ile üç küçük yelkenlisi olan Rodoslu Kryvitziotes'in eline düştüler. Sahip oldukları herşey alındı, Rodos'a götürüldüler; dövülerek sekiz ay boyunca ağır işçi olarak çalıştırılacakları zindana atıldılar. Serbest bırakıldığı zaman Bembo, Konstantinopolis'teki İmparator'a gitti ve sözü geçen Kryvitziotes'in, kendisine ait 990 *hyprepyra* değerindeki mallarını geri vermesini emreden mektuplar aldı. İmparator'un

---

27 *TTh*, III, no. CCCLXX, ss.159-281: Belge, *Judicum Venetorum in causis piraticis contra Graecos decisiones*, başlığını ve Mart 1278 tarihini taşır. Buna ilişkin tek ciddi araştırmanın, G. Morgan, 'The Venetian claims commission of 1278', *BZ*, LXIX (1976), 411-38 tarafından yapıldığı görülmektedir. Aynca bkz. P. Charanis, 'Piracy in the Aegean during the reign of Michael VIII Palaeologus', *Mélanges Henri Grégoire*, II (Brüksel, 1950) (*Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, X, 1950), 127-36. Üç yargıçtan en kıdemli olanı Giberto Dandolo, 1263'te Spetsai'de Venedik donanmasına kumanda etmişti.

28 Sanudo, *Istoria*, ss.146-7, korsanların farklı milliyetlere mensup olduklarını, 'dünyanın dört bir köşesinden geldiklerini' belirtirse de, kaptanlarının çoğunluğu Cenevizli idi. 1260'da Thedoros Kryvitziotes diye biri, başşehri Ephesos (Efes) olan Thrakesion *thema*'sının (eyaletinin ç.n.) dükü yapıldı. *PLP*, VI, no. 13838. Niketas 'Rodos kaptanı' olarak da tanımlanır. *TTh*, III, ss. 167, 170. Sanudo, *Istoria*, s.132, İmparator'un amirali Giovanni de lo Cavo tarafından iki yük gemisinin ele geçirildiğini bildirir. Sanudo'nun babasının da karıştığı bu olay ailesine pahalıya mal olmuştur. Aynı iki geminin kaybı, 1285 Bizans-Venedik Antlaşması'nda özel olarak değinilir. *TTh*, III, ss.337, 351.

mektuplarının hiçbir etkisi olmadı. Bembo, mallarını bir daha asla göremeyecekti.[29] Anaia'dan Giovanni Sanudo'ya ait bir yük gemisiyle Negroponte'ye dönüş yolculuğu yapan başka bir tüccar, Alberto Stella, Ephesos'ta yerel yöneticinin adamları tarafından soyuldu. 370 *hyperpyra* değerindeki tüm mallarını ve ticari eşyalarını yitirdi ve İmparator'un kız kardeşi Kyra Martha'nın nedeni açıklanamayan müdahalesine değin, dört buçuk ay boyunca Ephesos'ta hapsedildi. Ardından valiye gitti ve mallarının geri verilmesini talep etti, ama nafile.[30] Nisan 1277'de, Nafplion'dan bir gemi yükü tuzla birlikte yolculuk eden Giovanni Michiel diye biri, Monemvasia limanı yoluyla seyir izni almıştı. Ama, Monemvasia'dan Giovanni de lo Cavo'nun ve Anaia'dan Marchetus'un önderliğindeki İmparator'un adamlarına ait iki savaş gemisi, limana girdiği sırada yollarını kesti. Bu eylem, Monemvasia halkının gözü önünde ve tam işbirliği ile gerçekleştirilmişti; Michiel'in 762 *hyprerpyra*'lık malları soyuldu.[31] 'İmparator ve Venedik arasında ateşkes yürürlükteyken' Gallipoli'ye yolculuk etmekte olan Salo diye biri ile Negroponte'den başkaları, topraklarına girmeden önce yerel kale kumandanından Venedik yurttaşları olarak güvence istediler. Aynı şekilde ele geçirildiler ve 400 *hyperpyra* değerinde malları soyuldu.[32] Karısı ve başkalarıyla birlikte Hellespont'tan aşağıya doğru yolculuk etmekte olan Negroponteli Giorgio Sardo, Konstantinopolis'teki mevcut *balyos*'tan aldıkları yol iznine rağmen, Lampsakos'ta yakalandı, gemisi dahil olmak üzere herşeyleri alındı.[33]

Suçluların bazılarının toplumsal statüleri, düpedüz korsanlıktan daha yukarıdaydı. İmparator'un, yalnızca *sebastokrator* diye adlandırılmış olan bir memuru, çok şaşırtıcı özgül bir suçtan sorumlu tutuluyordu. Adamları, Modon'dan Mora'daki Clarentza'ya doğru Yunanistan'ın batı kıyısından ilerlemekte olan bir Venedik gemisini ele geçirdiler. Güvertede, Latin Başdiyakozu ile Modon Piskoposu da vardı. Başdiyakoz, bir Venedikli olduğunu söyleyerek karşı koydu. Öldürülerek, toplam 450 *hyperpyra* değerindeki tüm malları, parası ve atları çalındı. İmparator'un Mora'daki valisine şikâyette bulunulduysa da, vali büyük bir pişkinlikle şikâyeti geri

29 *TTh*, III, ss.196-7.

30 *TTh*, III, ss.193-4. Anaia hakkında, bkz. P. Lemerle, *L'Emirat d'Aydin. Byzance et l'Occident* (Paris, 1957), s.16 ve n.5; C. Foss, *Ephesus after Antiquity* (Cambridge, 1979), ss.124-5. Belge, Ephesos'tan, İtalyanlar'ın verdiği adla, Alto Luogo'nun latinleştirilmesi olan 'Alter Locus' diye söz eder. Bkz. Foss, s.121. Yerel vali, *megas dux* 'de Lonatuli ... nomine Megaduriniti', belki Dorianites adlı Anatolikon *thema*'sının dükü olarak betimlenir. İmparatorun dul kızkardeşi Maria, Martha adıyla bir rahibe olmuş ve Konstantinopolis'te Kyra Martha adıyla bilinen rahibe manastırını kurmuştu. Bkz. Janin, *Géographie Ecclésiastique*, ss.324-6.

31 *TTh*, III, ss.225-6. Korsanlarla birlikte yelken açmış üçüncü bir geminin başında da Saladino vardı.

32 *TTh*, III, ss.202-3.

33 *TTh*, III, s.211. Kayıpları seksen *hyperpyra* kadardı.

çevirdi.[34] Olaydaki *sebastokrator*, başka olaylarda Mora valisi olarak gönderme yapılmış kişinin, imparatorun kardeşi Konstantinos Palaiologos olması halinde, bu suç daha da çirkinleşiyordu.[35] Başka bir tüccar, otuz iki *hyperpyra* değerindeki mallarının, Konstantinopolis'ten Durazzo'ya gittiği sırada, imparatorun öteki kardeşi, Despot tarafından çalındığını iddia ediyordu; kendisi de yakalanıp dört ay boyunca hapsedilmişti.[36] Denizde olduğu kadar, karayollarında yapılan soygunlardan da şikâyetler vardı. Patras'tan Lepanto'ya iş için atlı arabayla yolculuk eden Giovanni Pellipario adlı tüccarın yolu, İmparator'un ok ve yaylarla silahlanmış on üç adamı tarafından kesilip, yetmiş beş *hyperpyra* değerindeki malları soyuldu. 'Licolourato' kalesinde zindana atıldı ve İmparator'un hizmetindeki Georgios Kalokyris ve Sgouros adlı iki Yunanlı'nın muhafazasında kaldı.[37] İki diğer Venedikli de, Konstantinopolis'te Yunanlılar'la Latinler arasındaki bir kavgada soyulmuş olmaktan şikâyet ediyorlardı. Bazı tüccarlar da, Thessalonica'da paralarını bozdurmak için sahile gittikleri zaman kötü şöhretli Rolando tarafından soyulmuşlardı.[38]

Venedik tüccarlarına, şikâyetçilerin sürekli işaret ettiği gibi 1268 ateşkes anlaşmasının dolaysız ihlali anlamına gelecek şekilde, gümrük vergilerini ödemeleri için yapılan taleplere ilişkin birçok şikâyet vardır. Halihazırda 500 *hyperpyra* değerindeki malları çalınmış olan zavallı bir mağdur, üstüne üstlük, Lepanto'da kanuna aykırı olarak on yedi *hyperpyra* değerinde gümrük vergisi ödemek zorunda bırakılmıştı.[39] Alıntılanan birçok başka örnek, Venedikliler'in Karadeniz'deki Mesembria ve Pontoheraklia ile Anaia ve Thessalonica'da *kommerkia*, yani kargoya konan vergiyi ödemek zorunda bırakıldığını göstermektedir.[40] Ateşkeste belirtilen koşullar açısından özellikle rahatsız edici olan, açıkça anlaşıldığı üzere İmparator'un teşvikiyle, tahıl fiyatlarının keyfi olarak belirlenmesiydi. Pietro Grisuni diye biri, Varna'dan Konstantinopolis'e altı *centenaria* (600 *modioi*) tahıl getirdi. Bunu *centenarium*

34 *TTh*, III, ss.170-1. İmparatorun Mora'daki 'capitaneus'u, 'domino pro Theoratoni(?)' diye adlandırılır.

35 *Sebastrokrator* 'fratrem domini Imperatoris'e, *TTh*, III, s.255'te gönderme yapılır; karş. ss.231, 232.

36 *TTh*, III, s.174. İmparator'un kardeşi olan Despot, 1273-4'te ölmüş olan İoannes Palaiologos olmalıdır. Bkz. P. Magdalino, 'Notes on the last years of Ioannes Palaiologos, brother of Michael VIII', *REB*, XXXIV (1976), 143-9. Aynı tüccarın daha önce de 500 *hyperpyra* değerindeki malları, 'Calogianum, Ducam de la Patra', yani İoannes Palaiologos'un başarısızlıkla sonuçlanan bir savaş açtığı, Tesalya'daki Neopatras'lı asi İoannes Dukas (Kaloioannes) tarafından soyulmuştu.

37 *TTh*, III, s.175. 'Patras', burada herhalde Neopatras için kullanılmaktadır. 'Georgium Calocuriti et Loscuro', Kalokyrsis ve Sgouros diye transkript edilebilir. Bkz. O Markl, *Ornamen Griechenlands in "fränkischer" Zeit*, Byzantina Vindobonensia, I (Graz-Köln, 1966), s.55.

38 *TTh*, III, ss.231, 268-9.

39 *TTh*, III, s.174: 'comerclatum de XVII hyperperis a Lupatho per comerclarios, quod non debeat fieri Venetis'.

40 *TTh*, III, ss.238-40, 244, 254, 278-81.

başına 160 ila 170 *hyperpyra*'ya satabilmeyi umuyordu; ama İmparator ya da memurları, ona 133'ten çok fiyat vermezler. Pietro bu kadar düşük bir fiyatı kabul edemez. Bu yüzden tahılını satması yasaklanır ve İmparator'un emriyle tahıla el konur. Altı hafta bekledikten sonra, o dönemde Konstantinopolis'teki *balyos* Pietro Badoer ile birlikte, İmparator'dan ya kendisine satış izni vermesi ya da fiyatı yükseltmesini rica etmek için saraya gider. İmparator kesinlikle yumuşamayacaktır. Hiç kimsenin, hiçbir şart altında herhangi bir Venedikli'den tahıl alamayacağına dair bir kanun çıkardığını ileri sürer. Üç ayın sonunda tüccar, kargosunun yalnızca 116 *hyperpyra* karşılığında satın alınmasına izin vermek zorunda kalır; bu işten, İmparator'un geciktirmeleri ve yasakları sonunda, aldatılmış ve yoksullaşmış olarak çıkmıştır.[41]

Pietro Badoer'in *balyos*'luk yaptığı dönemde kaydedilen benzer bir olay da, yüklemiş olduğu tahılı Konstantinopolis'e getiren bir tüccarla ilgilidir. İmparator'un adamları gemisine çıkar ve Altın Boynuz'un baş tarafındaki Blakhernai'de yüküyle birlikte gemiye el koyarlar. Tüccar, *balyos* ve başkalarıyla birlikte, bunun neden yapıldığını öğrenmek üzere İmparator'a gider. Doyurucu bir yanıt alamaz. O sırada Venedik'in Konstantinopolis'teki elçisi olan Marino Valaresso'yla birlikte, kendisinden gemiyi serbest bırakmayacaksa da en azından yükünü piyasa fiyatından satın almasını istemek üzere, yeniden İmparator'un huzuruna çıkar. Sonunda İmparator ona beher 100 *modioi* (*centenarium*) karşılığında elli *hyperpyra* oranında bir fiyat öder; oysa piyasa fiyatı 160 ila 170 *hyperpyra*'dır. Dolayısıyla tüccar, altı hafta boyunca Blakhernai'de alıkonan gemisinin ve mürettebatının maliyeti de hesaba katıldığında, yaklaşık 300 *hyperpyra* kayba uğramış olur.[42] Başka bir örnek de, Buffone Paulino'nun Negroponte'den satmak üzere Konstantinopolis'e getirdiği bir kargo tuzla ilgilidir. İmparator gemiye muhafızlarını yerleştirir ve onun tuzu satmasını yasaklar. O sırada kente gelmiş olan Venedik elçilik heyetinden Marino Valaresso, Marco Giustiniani ve Angelo Marcello, *balyos* olan Giovanni Zeno'yla birlikte, sorunu İmparator'a götürürler. Buffone üç ay boyunca bekletilerek, bu süre boyunca mürettebatına para ödemek zorunda kalması yüzünden sürekli para kaybeder. Sonunda kargosunu boşaltma izni, İmparator'un memurlarına kırk *hyperpyra* ödemesi karşılığında verilir. Toplam olarak 500 *hyperpyra* kayba uğramıştır.[43] Yine Valerossa'nın, *Doge*'nin elçisi olarak Konstantinopolis'te bulunduğu sırada, Marco Signolo diye bir tüccar, bir Ceneviz tüccarından 500 *modioi* tahıl satın alarak, 100 *hyperpyra* kadar peşinat öder. İmparator müdahale eder ve bu alışverişi yasaklar. Valaresso ile *balyos*'un önderliğinde bir Venedik heyeti İmparator'u

41 *TTh*, III, ss.179-80. İmparator'un Venedikliler'den tahıl alımını yasaklayan fermanı s.276'da tekrarlanır. Benzer bir olay ss.189-90'da bulunur.

42 *TTh*, III, s.249; karş. s.274.

43 *TTh*, III, ss.183-4.

görmeye gider. 'Konstantinopolis'teki ve İmparator'un sözünün kanun olduğu her yerdeki Venedikliler'in, ticaret malı taşısınlar taşımasınlar, güvende, serbest ve koruma altında oldukları kabul edildiğine' göre, bunun ciddi bir yanlış olduğunu belirterek, durumdan yakınırlar.[44]

Bunların tümü gerçekten ciddi yanlışların ve VIII. Mikhail'in 1268'de Venedikliler'e verdiği sözlerin ciddi ve çok sık yapılan ihlalinin örnekleriydi. Olayların bazıları, düpedüz Venedikliler'e karşı duyulan nefreti sergiler. Şikâyetçilerden biri, Anaia'dan gelen bir korsan gemisi yaklaşırken, o ve meslektaşlarının, kendilerinin Venedikli olduğunu gösteren kâğıtları nasıl çıkardıklarını anlatır. Korsan, onların tam da aradıkları adamlar oldukları yanıtını vererek, kâğıtlarını yırtmış ve sahip oldukları her şeyi çalmıştır.[45] Bazı Venedikliler'in vurgunculuk yapıyor olması da mümkündür. İmparator, fiyatı *centenarium* başına elli *hyperpyra*'yı aşmadığı sürece Venedikliler'in tahıl alıp satmalarının serbest olduğu şartını koymuştu. Fiyat artarsa, bunu ancak ruhsatla ihraç edebileceklerdi. 1277'ye gelindiğinde, fiyat iki katına çıkmıştı. Tahıllarını, piyasa fiyatı olduğu söylenen 160 ila 170 *hyperpyra*'ya satmaya çalışanların, belki de İmparator'un memurlarının müdahalesine şaşmamaları gerekiyordu. Venedikliler'in uğradıkları zararların toplamı 35 bin *hyperpyra* civarındaydı. Bunların ve başka taleplerin karşılanması, gelecek pek çok yıl boyunca, Bizans ile Venedik arasındaki görüşmelerde tekrar tekrar ortaya çıkan bir konu olacaktı. Çekişmeli uzun pazarlıklardan sonra, 1285'te, Mikhail'in halefi II. Andronikos, Venedikliler'e tazminat olarak 24 bin *hyperpyra*'yı ödemeye razı oldu. Aslında onların talep ettiğinden azdı bu. Ama para ellerine geçtiği zaman, Venedik *Maggior Consiglio*'su tarafından Bizans sikkelerinin, Venedik'in yeni parası olan altın dükalara çevrilmesi talimatının verilmesi ilginç bir noktadır.[46]

1274'de Lyons'da ilan edilen kiliselerin birliği, istenen etkisini birkaç yıl sürdürdü. Bu birliği sağlamış olan Papa X. Gregorius, İmparator'un Romania'daki Latin Hıristiyanları'na karşı savaşmaya devam etmesinden rahatsız ve düşkırıklığına uğramış durumdaydı. Ama, Anjou'lu Carlo'nun Konstantinopolis'e yapmak istediği Haçlı Seferi'ni kutsamayı gene de reddetmeye devam etmişti. Halefinin bu birliğin niteliğine ilişkin kuşkuları gittikçe büyümekteydi. İmparator, bu birliği benimsetmek için Bizanslılar'a her türlü ikna ve baskı yöntemini kullandığına onu inandırmak için çabalıyordu. Ama Papa, Konstantinopolis'teki habercileri sayesinde, Yunanlılar'ın çoğunluğunun

44 *TTh*, III, ss.237-8.

45 *TTh*, III, s.219.

46 R. Cessi, *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, III, Reale Accademia dei Lincei, Commissione per gli atti delle assemblee costituzionali italiane (Bolonya, 1950), ss.98-9, 160-1; F.Thiriet, *Délibérations des Assemblées Vénitiennes concernant la Romanie*, I (Paris-Lahey, 1966), s.49 (10-13 Mart 1285), s.53 (28 Kasım, 5 Aralık 1286) (bundan böyle, Thiriet, *Assemblées* diye anılacak).

Ortodoksluk uğruna acı çekerek öldüğünü biliyordu. Muhalefetin sesi yükselmiş, kendisi güçlenmişti ve İmparator onu yatıştırmak için terör taktikleri kullanmak zorunda kalmıştı; bu arada toprakları İtalya'nın en yakınında ve Arnavutluk'taki Anjou'lular Krallığı'na komşu olan Epeiros'un asi Yunan Despotu, Anjou'lu Carlo ile dostluk kurmuştu ve onu kıyıdaki askeri üslerini güçlendirmeye teşvik ediyordu. 1279'da Carlo, Arnavutluk ve Epeiros'taki tüm topraklarının ve ordularının kumandanlığına Hugues de Sully adında Bourgogne'lu bir şövalyeyi getirdi. Uygun an geldiği zaman, istilaya girişmek üzere hazırlıklara başladı. Ağustos 1280'de, Papa III. Nicolaus öldü. III. Nicolaus, Bizans İmparatoru'nun kiliselerin birliği sorunundaki kaçamak tutumuna karşı artık sabrının taştığını belirtmişti. Ama Anjou'lu Carlo'nun imparatorluğa saldırmasını önlemişti. Gel gelelim, onun ölümünden sonra, yeni papanın seçilmesi için altı ay geçeceğinden, Carlo'nun önünde serbestçe hareket edebileceği bir dönem başladı. 1280 Sonbaharı'nda, Hugues de Sully, Durazzo'dan kara yoluyla Berat Kalesi'ni kuşatmak üzere yürüyüşe geçme emri aldı. Bu kale, Arnavutluk'tan başlayıp Makedonya'dan geçen karayolunda anahtar bir konumdaydı. Ne var ki Bizans karargâhı hazırlıklıydı ve İmparator Mikhail derhal Berat'a takviye birlikleri gönderdi. Berat, bütün kış boyunca kuşatma altında kaldı. 1281 Baharı'nda, Büyük Sully pusuya düşürüldü ve tutsak alındı. Kumandanlarını yitiren adamları, Bizans ordusunun soluğunu enselerinde duyarak, dönüp kıyıya doğru kaçmaya başladılar.[47]

İmparator Mikhail için, Tanrı'nın da kendi yanında olduğunu doğrulayan şanlı bir zafer oldu bu. Berat'ta yakalanan, aralarında Hugues de Sully gibi çok önemli bir ismin de yer aldığı Fransız tutsaklara, halkın büyük mutluluk gösterileri arasında, Konstantinopolis sokaklarında zincirler içinde geçit yaptırıldı. Ama tehlike henüz geçmemişti. Anjou'lu Carlo, ilk bozgunda vazgeçecek türden biri değildi. Yaralarını sardı ve stratejisini yeniden gözden geçirdi. İkinci denemesini, farklı bir güzergâhtan ve Papalığın kutsamasının artırdığı güvenle yapacaktı. Çünkü Şubat 1281'de bir Fransız'ın, IV. Martinus'un papa seçilmesine kendisinin de katkıları olmuştu. Yeni papa, kilisenin çıkarlarını, Anjou Hanedanı'nın çıkarlarıyla özdeşleştirmeye hazırdı. Papa Martinus, belki de haklı olarak, Lyons birliğini düzmece bir şey olarak görüyordu. Yunanlılar'ın dinsel hatalarını ancak zor yoluyla düzeltebilecekleri görüşünü benimsedi; Anjou'lu Carlo'nun da bu amaçla yapılacak bir Haçlı seferini yürütecek kişi olduğunu ilan etti. Carlo, sabrın sonunun selamet olduğunu görmekten hoşnuttu. Ordusunun Berat'ta yenilgisi, onu seferini deniz yoluyla yapması gerektiğine inandırmıştı. Kendi krallığının, böylesine muazzam bir girişim için gerekli çok sayıda gemiyi toparlaması çok güçtü. Ona bir tek Venedikliler yardım edebilirdi.

47 Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.329-34; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.68-71; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.132-7.

Bizans'la yapılan, İmparator'un 1277 tarihli fermanına onca özen ve dikkatle yerleştirilmiş olan ateşkes, iki yıllık süresini doldurmuştu. Taraflardan hiçbiri onu reddetmemişti, ama Venedik'e vaat ettiği avantajlardan birçoğunu sağlamamıştı. İmparator, Venedikliler'in kendisinden tazminat talep ettikleri hasar iddialarından birçoğunu karşılamak konusunda ya çok az şey yapmıştı, ya da hiç oralı olmamıştı. Korsanlar, Ege'deki Venedik gemilerini yağmalamaya devam ediyorlardı. Konstantinopolis ve Karadeniz'deki ticaretin Venedik'e söz verilen kârları, Cenevizliler'e gidiyordu. Bizans konusunda bir politika değişikliği adına söylenmesi gereken bir şeyler vardı. Ama *Doge* ve danışmanları acele etmediler. Bir karara varılmasından evvel, yaklaşık dört yıl süreyle, temsilcilerinin Anjou'lu Carlo ile müzakereler yaptıkları belirtilir. Carlo, üç kez, Yunanlılar'a karşı korumak üzere Eğriboz'a kendi gemilerini göndermişti. Kısmen mürettebatın Venedikliler'le aralarının açık olması yüzünden, hiçbir şey yapamamışlardı. Şubat 1281'de, Apulia'daki Venedik konsolosuna, Carlo'nun etkinliklerine ilişkin rapor vermesi ve sonraki emirleri beklemesi talimatı verilmişti.[48] Carlo, o sırada Arnavutluk'taki Berat'ı kuşatmış olan ordusuna takviye birlikler göndermekle meşguldü. Çok geçmeden, Venedik konsolosu ordunun yenilgiye uğratıldığını ve kıyıya sürüldüğünü rapor etti.

Haber, Venedik'te biraz rahatlama ile karşılandı; Adriyatik'in iki kıyısı boyunca uzanan bir Anjou krallığı düşüncesi, başından itibaren onları kaygılandırmıştı. Havayı ferahlatıp, Venedikliler'in Sicilya krallığıyla ittifak yapmak konusunda hevesli olmasını sağlayan iki etken daha vardı. Biri, Bizans'a karşı bir Haçlı seferinin ahlaka uygunluğu konusunda hiçbir kuşku taşımayan Papa IV. Martinus'un seçilmesiydi. Öteki de, yeni bir *doge*'nin işbaşına gelmesiydi. Yaşlı Contarini Mart 1280'de görevden alınmıştı, yerine Giovanni Dandolo (1280-9) seçilmişti. Akka'nın eski *balyos*'larından olan Dandolo'nun, dört yıl önce Ege'deki korsanlığın kurbanlarından biri olması konuyla ilgisiz olmayabilir.[49]

3 Temmuz 1281'de, Papa IV. Martinus'un kendine mesken seçtiği Orvieto kentinde, Anjou'lu Carlo ile Venedik'ten gelen elçiler ve Carlo'nun damadı, Konstantinopolis'in yalnızca ad olarak Latin İmparatoru Philippe de Courtenay arasında bir ittifak antlaşması oluşturuldu. İttifakın amacının, Mikhail Palaiologos tarafından gasp edilen imparatorluğun yeniden kurulması ve Philippe'in, bir zamanlar babası Baudouin'in oturduğu tahta çıkarılması olduğu açıkça ifade edildi. Proje, Hıristiyanlığın yeniden birleşmesi, Papalığın yeniden bütünleştirilmesi ve yola gelmez Yunanlılar'ın bir kez daha kilisenin mistik varlığına itaate çağrılması gibi dindarca ibarelerle dinsel kılığa sokuldu. Gerçek amacı bu kadar ruhani değildi. Venedik *Doge*'si tüm Romania İmparatorluğu'nun dörtte biri ve sekizde birinin *dominator*'u tam

48 Sanudo, *Istoria*, ss.129-31; Cessi, *Deliberazioni*, II, s.134.

49 *TTh*, III, s.277. Morgan, 'The Venetian claims commission', 420.

unvanıyla onurlandırıldı; Latin işgali yıllarında halkının Konstantinopolis'te sahip olduğu tüm hak ve imtiyazlarını da geri alacağı taahhüt edildi. *Doge*, Philippe ve Anjou'lu Carlo'nun ya da en büyük oğlu Carlo'nun bizzat sefere katılması gerektiğine karar verildi. Carlo ve Philippe, 8 bin asker ve at ile onları taşıyacak gemileri sağlayacaktı. Venedikliler açık denizde korunma için en azından kırk savaş gemilik bir konvoy vereceklerdi. Hareket tarihi, en geç Nisan 1283 olarak saptandı. Birleşik kuvvetler, o ayın ortasına kadar Brindisi'de toplanacaklardı.[50]

Aynı gün, yine Orvieto'da ilgili üç taraf arasında başka bir antlaşma daha yapıldı. Ana sefere zemin hazırlamak için bir öncü kuvvet oluşturulması öngörüldü. *Doge*, yedi ay içinde on beş savaş gemisinden meydana gelen bir donanma sağlayacaktı. Carlo ve Philippe de, 300 at ve 300 adam taşıyan on beş gemi ve on yük gemisiyle katkıda bulunacaklardı. Venedik ile Anjou donanmaları, en geç 1 Mayıs 1282'de Korfu'da buluşacaklardı. Amaçları, İmparator Mikhail ile Romania İmparatorluğu'nu gayrı meşru olarak işgal eden ötekilere savaş açmaktı. 'Ötekiler' sözüyle herhalde Cenevizliler kastediliyordu. 2 Ağustos 1281'de Venedik *Doge*'si her iki antlaşmayı da onayladı ve imzaladı.[51]

Orvieto Antlaşması, tıpkı on dört yıl önceki Viterbo Antlaşması gibi, Papa'nın sarayında hazırlandı. Tek değişen, rol alan kişilerdi. Akhaia Prensi Guillaume de Villehardouin 1278'de ölmüş ve prensliği, Anjou'lu Carlo'nun doğrudan hükümranlığı altına girmişti. Baudouin de ölmüş ve unvanı, Carlo'nun kızıyla evli olan oğluna geçmişti. Venedik Viterbo'da rol almamıştı; ama Orvieto Antlaşması, başkahramanları bu kez de Papa ile Carlo olan bu oyunda, Venedikliler'e çok önemli bir rol vermişti. Venedik savaş gemilerini sağlarken, Papa IV. Martinus, seferi dinin zaferi, mezhepçiliğin şifası ve yitik Romania Latin İmparatorluğu'nun diriltilmesi için yapılan bir Haçlı seferine (*passagium*) dönüştürmek için gereken ahlaki onayı verecekti. Antlaşmanın imzalanışından birkaç hafta sonra, Papa, VIII. Mikhail'i aforoz etti. Lyons Konsili'nin bütün çabaları ile İmparator'un son yirmi yıl boyunca yeni bir Dördüncü Haçlı Seferi'ni önlemek için yaptığı tüm mücadeleler boşa gitmişti. Kiliselerin birliği sona ermişti. Bizans İmparatoru artık hiçbir şekilde Roma'ya itaatkâr bir Katolik prens gibi görülemezdi.[52]

Anjou'lu Carlo, yalnız Venedik ve Papalığı değil, neredeyse tüm Balkan devletlerini Bizans'a karşı birleştirmiş gibi görünüyordu. Sırbistan ve Bulgaristan hükümdarları da yandaşı olduklarını ilan ettiler. İmparator Mikhail'e saldırmaya her zaman hazır olan Epeiros Despotu Nikephoros da

50 *TTh*, III, no. CCCLXXIII, ss. 287-95.

51 *TTh*, III, no. CCCLXXIV, CCCLXXV, ss.296-8, 298-308. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.335-44.

52 *Les Registres de Martin IV (1281-1285)*, der. F. Olivier-Martin (Paris, 1935), s.112.

koalisyona katıldı; Eylül 1281'de Carlo da Philippe ve *Doge* ile bir antlaşma imzaladı.[53] Latin işgalindeki Yunanistan'ın tamamı Carlo'nun safındaydı. Ama bu olayda Mikhail'in diplomasisi de yabana atılmayacak nitelikteydi. Safına çağırabileceği başka müttefikler vardı. Cenevizliler, Konstantinopolis'te yeni bir Venedik nüfuzunu önlemeye doğal olarak gönüllüydüler. Macar Kralı, Mikhail'in damadıydı; Mısır'daki Memlûk Sultanı ona gemilerini ödünç verecekti; hanları Mikhail'in kızlarından biriyle evlenmiş olan Güney Rusya'daki Altınordu Tatarları da Bulgarlar'ı denetim altında tutabilirlerdi. Fakat batıda, Katolik olmakla birlikte, Anjou'lu Carlo'dan nefret etmek için kişisel nedenleri olduğu bilinen bir hükümdar vardı. Aragon Kralı III. Pedro, Sicilya'nın ölmüş kralı Manfredi'nin kızlarından biriyle evliydi; Carlo onun bütün topraklarını elinden almıştı. Bir donanması vardı ve casusları Sicilya'daki Anjou egemenliğine karşı bir ayaklanmayı kışkırtmakla meşguldüler. Carlo'nun ihtiraslı projelerinin bedelini ödemeye zorlanan Sicilya'nın yerli halkı ayaklanmaya eğilimli bir ruh halindeydi. Aragonlu Pedro, onlara yardıma hazırdı. Bizans İmparatoru, Sicilya'da bir isyan çıkararak adanın Aragon donanmasıyla istilasının finanse edilmesini sağlayacak durumdaydı.[54]

Konstantinopolis'e karşı Orvieto'da kararlaştırılan Haçlı seferi, Nisan 1283'te toplanacaktı. Hiçbir uyarıda bulunmaksızın, Sicilya'daki Palermo yurttaşları Mart 1282'de silaha sarılıp, kentteki tüm Fransızlar'ı katlettikleri zaman hazırlıklar iyiden iyiye ilerlemiş durumdaydı. 'Sicilya İlahisi' diye bilinen ayaklanma, bütün adaya yayıldı. Carlo'nun hazırlamakta olduğu donanma tahrip edildi. Ağustos'ta, Aragonlu Pedro kendi donanmasının başında Sicilya'ya girdi ve Fransızlar adadan çıkartıldı. Fransız zorbalığına karşı bir ayaklanma olarak Sicilya İlahisi, olasılıkla er ya da geç patlak verecekti. Ama zamanlaması, Bizans İmparatoru açısından çok büyük önem taşıyordu. VIII. Mikhail'in bu ayaklanmadaki rolü, tarihçiler arasında tartışma konusu olmuştur. Ama bizzat kendisi kısa bir süre sonra, Sicilyalılar'ın özgürlüğünü sağlamakta Tanrı'nın temsilcisi olduğunu iddia etti.[55] Bunu yapmakla, İtalya'dan çok uzun zamandır imparatorluğuna yönelen bir istila ya da Haçlı seferi gözdağını sonunda ortadan kaldırmış olmuştu. İmparatorluk ve Anjou'lu Carlo'nun hayalleri yerle bir oldu. Bu hayallerin gerçekleşmesini onca zamandır beklemiş olan Papa IV. Martinus, yüreğini soğutmak için, III. Pedro'yu aforoz etmek ve Aragonlular'a karşı bir Haçlı seferi çağrısı yapmakla yetinmek zorunda kaldı. Venedikliler kendilerini aldatılmış hissettiler.

---

53 Nicol, *Despotate of Epiros*, II, s.29.

54 Sanudo, *Istoria*, İmparator'un Aragonlu Pedro'nun Sicilya'yı istilasına yıllık 60 bin *hyperpyra* ile katkıda bulunmaya söz verdiğini belirtir. Runciman, *Sicilian Vespers*, ss.194-5; Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.335-44, 363-4.

55 VIII. Mikhail Palaiologos, *De Vita sua*, der. H. Grégoire, *B*, XXIX-XXX (1959-60), 461, 462. Runciman, *Sicilian Vespers*, ss.201 vd, 214 vd., Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.344-58, 364-7.

Bir kez daha yanlış ata oynamışlardı. Anjou'lu Carlo, Sicilya'yı yeniden fethetmek için onları safına çekmeye çalıştı. Kasım 1282'de, *Doge*'ye söz verdiği donanmayı göndermesini isteyen bir haber iletti. Ama *Doge*, Orvieto Antlaşması'nın şartlarının, Fransızlar'la Aragonlular arasındaki bir iç çatışma için de geçerli olduğu kanısında değildi. İşe karışmak bir yana, tüm Venedikliler'e bir ay içinde Sicilya'yı terketme çağrısı yaptı; 1284'te de *Doge* Papa'nın Aragon'a karşı Haçlı seferine katılmadığı ve piskoposlarının bunun çağrısını yapmalarını engellediği için, Venedik kenti Papa IV. Martinus tarafından yasaklama kapsamına alındı.[56]

VIII. Mikhail'in ömrü, batılı düşmanlarına karşı kazandığı zaferin meyvelerini yemeye vefa etmedi. Aralık 1282'de öldü. Ölümüne yas tutulmadı. Cenaze töreni bir kahramana yaraşır olmadı. İmparatorluğunu yıkımdan korumak üzere Papalığa karşı boyun eğme politikası, ona dosttan çok düşman kazandırmıştı. Yeni Constantinus, Papa tarafından aforoz edilmiş, kendi kilisesi tarafından bir sapkın olarak lanetlenmiş ve halkının çoğunun bir hain ve zorba olarak tiksindiği biri gibi, dışlanmış ve yapayalnız bir halde öldü. Oğlu ve halefi II. Andronikos'un ilk yaptığı, Lyons birliğini reddetmek ve Ortodoksluğu yeniden ilan etmek oldu. Bizanslılar'a, yeni bir çağın şafağı gibi göründü bu. Bu kadar uzun zamandır yakalarını bırakmayan hayaletler artık yok olmaya başlamıştı. Konstantinopolis'te babasının tahtında oturma hayalleri suyan düşen Philippe de Courtenay, VIII. Mikhail'den neredeyse tam bir yıl sonra, Aralık 1283'te öldü. Savunucusu ve koruyucusu Anjou'lu Carlo ile, girişimin ardındaki asıl ruhu oluşturan Papa IV. Martinus da 1285'te üç ay arayla öldüler. Orvieto Antlaşması'nı imzalayanlardan geriye, bir tek Venedik *doge*'si Giovanni Dandolo kalmıştı. Artık Venedikliler'i Konstantinopolis'in karşısına dikilmeye zorlayacak hiçbir haklı öfke ve din ateşi dalgası, hiçbir Haçlı seferi olmayacaktı. Artık kendi işlerini yeni Bizans İmparatoru ile görüşüp sonuçlandırmak zorundaydılar.

56 C. Minieri-Riccio, 'Memorie della Guerra di Sicilia negli anni 1282, 1283, 1284', *Archivio storico per le provincie Napoletane*, I (1876), 96; Cessi, *Deliberazioni*, II, s.139; III, ss.27, 28; Thiriet, *Assemblées*, I, ss.43-4 (Mayıs 1283); Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 574-5; *Registres de Martin IV*, ss.221, 226, 280.

12. Bölüm

Bizans, Venedik ve Cenova

Temmuz 1281'de Orvieto'da imzalanan antlaşma şartlarına göre, Venedik Bizans'a savaş ilan etmişti. *Doge* hesabını yanlış yapmıştı. Ahlaki bir coşku dalgasıyla Konstantinopolis'e gitme fırsatı kaçmıştı. Gene de, bir savaş durumu varolduğu sürece, Venedik tüccarları için Konstantinopolis'e ve imparatorluğa yelken açmak güvenli değildi. Hükümetlerinin 1282 ile 1285'te çıkardığı çeşitli buyruklarla, böyle yapmaları özel olarak yasaklandı.[1] Hâlâ Konstantinopolis'te yaşayan Venedikliler vardı. Birçoğu burada doğmuştu. Ama VIII. Mikhail'in 1277'de kendilerine vermiş olduğu ticaret semti cansızlaşmış ya da kapatılmıştı. Haliç'in karşı kıyısında, Galata'daki Cenevizliler, *Doge*'nin yanlış hesabından kazançlı çıktılar. Bu pahalı bir hataydı ve etkileri, ülkeye daha yakın yerlerdeki olaylarla daha da ağırlaştı. 1285'te yeni bir papanın seçilmesine değin, Venedik'e konan yasaklama kaldırılmadı. İstria ve Trieste'de, Aquileia Patriği tarafından şiddetle desteklenen bir ayaklanma vardı. Bir dizi doğal felaket, yüzlerce Venedikli'yi evsiz ve aç bıraktı. Venedik konvoyları Konstantinopolis ve Karadeniz'den buğday getirmeye devam edebilseydi yiyecek kıtlığı hafifleyecekti. Romania'daki büyük Venedik kolonileri, özellikle Modon, Koron, Negroponte ve Girit el değiştirmemişti ve imparatora karşı savaşta istihkâmlarını ve savunmalarını güçlendirmelerine ilişkin sürekli emirler çıkarılıyordu.[2] Girit'teki Bizans casusları isyanları aralıksız desteklemelerine karşın, gene de adadan buğday geliyordu; Negroponte'de ise, Venedikliler hâkimiyetlerini yeniden kurmak için Bizans ordusuyla savaşmak zorundaydılar. Fakat Konstantinopolis'le bağlantıları olmaksızın, koloniler başsız organlara benziyordu. Bu bağların, olabildiğince iyi şartlarla yeniden kurulması için birçok neden vardı.

İnisiyatif Venedik'ten geldi. Konstantinopolis'teki yeni imparator, II. Andronikos, henüz yirmi dört yaşındaydı ve Aralık 1282'de tahta çıkmıştı.

1 Cessi, *Deliberazioni*, III, ss.25-6, 62-3, 69, 103-4; Thiriet, *Assemblées*, I, ss.41, 43, 50.

2 Thiriet, *Assemblées*, I, ss.40-2.

Babası, Palaiologos Hanedanı'nın devamını sağlamak için son derece ayrıntılı düzenlemeler yapmıştı. Ama Andronikos, bu düzenlemelerin siyasal ve dinsel temelde babasına karşıt olanlarca pekâlâ yıkılabileceğinin farkındaydı. VIII. Mikhail'in görkemli planları ve diplomatik manevraları, imparatorluğunun korunması için zorunlu olmakla birlikte, yıkıcı ölçüde pahalı olmuştu; oğlunun kiliselerin birliğini derhal yadsımasına ve en saf Ortodoksluğu ilan etmesine rağmen buruk bir miras bırakmıştı. Bizans, Venedik ticaretinin yeniden başlamasıyla çoğalabilecek ekonomik kazançlar olmaksızın idare edilemezdi. Ama VIII. Mikhail'in umursamamış olduğu kamuoyu, Latin kalabalıkların Konstantinopolis'in göbeğine doluşmalarını istemiyordu. Cenovalı Latinler, kent surları dışında yaşadıkları için o kadar rahatsız edici değillerdi. Bu nedenle, ilk hamleyi yapmak Venedikliler'e düşüyordu. Bunu Eylül 1283'te yaptılar. İki elçi, yeni imparatorla uzlaşma olanaklarını araştırmak üzere Konstantinopolis'e geldi. Bizans ile Venedik arasındaki, 1277'de imzalanan son antlaşma, öngördüğü iki yıldan daha uzun süre yürürlükte kalmıştı; ama Venedik, 1281'de Orvieto'daki Anjou ittifakına katıldığı zaman, bu antlaşmanın ruhu çiğnenmişti. 1283'te Konstantinopolis'teki elçiler, Andrea Zeno ve Marino Morosini'ye, yedi ila on yıl sürecek bir antlaşma önerme yetkisi verilmişti; önceliklerinden biri de, Yunanlı korsanlar tarafından Venedik yurttaşlarına ve mallarına verilen, kendilerinin 66 bin ila 100 bin *hyperpyra* olarak hesapladıkları zararın tazmini sorunuydu.[3]

Zeno ve Morosini'nin Konstantinopolis'e varması 1284 Baharı'nı buldu. Aynı yılın Haziran ayında, İmparator, müzakereleri sürdürmek üzere Venedik'e iki temsilcisini gönderdi. Abartılı olması nedeniyle, zarara karşı istenen tazminatı protesto etmeye yetkilendirilmişlerdi. Bir ay sonra, ikinci bir Venedik heyetiyle birlikte Konstantinopolis'e yelken açtılar; onlarla birlikte, kayıplarının acısını unutamayan ve bu yüzden davalarını İmparator'a bizzat sunmak isteyen iki Venedikli tüccar da geldi. *Doge*, kurallara sıkı sıkıya bağlı kalınması konusunda kararlıydı. Gemideki herkesin, yiyecek ya da erzak alınması dışında, Bizans'ta alım satım ya da ticaret sözleşmesi yapmaları kesinlikle yasaklanmıştı.[4] Gel gelelim, hiçbir anlaşmaya varılamadı. Şubat 1285'te, başka bir Bizans heyeti Venedik'e geldi ve *Doge*'yi görüşmelere yeniden başlamaya ikna ettiler. Mart'ta üçüncü bir Venedik heyeti, Konstantinopolis'e doğru yola çıktı. Heyetin başında Angelo Marcello ve Marco Zeno yer alıyordu. Kendilerine verilen talimat arasında, ilginç bir madde vardı. İmparator Andronikos'un her an bir devrimle tahttan indirilebileceği söylentileri Venedik'e ulaşmıştı. Oraya vardıklarında, tahtta

3 Cessi, *Deliberazioni*, III, s.49, no. 157, 160, 163; s.50, no. 164, 165, 167; s.52, no. 184; s.96, no. 214. Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328* (Cambridge, Mass., 1972), ss.57-8 (bundan böyle, Laiou, *Andronicus II* diye anılacak).

4 Cessi, *Deliberazioni*, III, s.70, no. 56, 59; s.71, no. 60-2, 65-6; s.73, no. 74, 76, 77; s.74, no. 81; s.75, no. 88-9. Thiriet, *Assemblées*, I, ss.45, 47-8.

başka bir imparator bulacak olurlarsa, görüşmeleri onunla sürdüreceklerdi. Andronikos'un da düşmanları vardı; ama hiçbir Bizans kaynağı 1285'te onun tahtını yitirmek üzere olduğunu doğrulamamaktadır. Venedik'e ulaşan bu masal, gücünü anlatılmasından almış görünmektedir.[5]

Uzun bir pazarlık süreci yaşandı. Karşılıklı kuşku çok fazlaydı. Ama 15 Haziran 1285'te bir antlaşma yapıldı. Blakhernai Sarayı'nda, seçkin tanıklar huzurunda İmparator Andronikos tarafından imzalandı; imparatorun altın mührü belgeye basılmış olmasına da rağmen, bir ihsan olarak verilen imtiyaz şeklinde, daha eski Bizans anlayışına uygun bir ferman değildi.[6] Şartları, VIII. Mikhail'in 1277'de Venedik'le yaptığı antlaşmada belirlenenlerle çok büyük ölçüde aynıydı. Ne var ki iki önemli değişiklik yapılmıştı. Bu antlaşma on yıllık, ya da tarafların rızası üzerine daha uzun bir dönemde geçerli olacaktı; bu zaman süresince de taraflardan hiçbiri diğerine düşman, Hıristiyan ya da putperest, herhangi bir kuvvetle ittifak yapamayacaktı. Bu nitelikte bir ibare, Venedikliler'in Anjou'lu Carlo'nun yanında yer alırken iki kez düşünmelerine yol açabilirdi. Öte yandan, Cenevizliler'le olan düzenlemelerini gözden geçirmeye sıra geldiğinde, İmparator'un işlerini güçleştirmesi de pekâla mümkündü. Bizans'ın, Girit, Koron, Modon ve Negroponte'de mevcut Venedik hâkimiyeti ile Arkhipelagos Adaları'ndaki Venedik denetimini tanımasına ilişkin maddeler, neredeyse kelime kelime 1268 Antlaşması'ndan alınmıştı; özellikle Venedik gemilerinin batması; Venedikliler'in imparatorluk içinde ve Karadeniz'de *centenarium* başına 100 *hyperpyra*'ya tahıl satın alma ve ihraç hakkı; Venedikliler'in cinayet olayları dışında, kendi *balyos*'ları tarafından yargılanma hakkı; tüm tutsakları serbest bırakmaya ilişkin karşılıklı güvence; silah imalatı ve korsanların etkinlikleriyle ilgili göndermeler bunlar arasında yer alıyordu. Belge, bu korsanlar ile imparatorluktaki patronları tarafından Venedik yurttaşlarına verilen zarara karşılık ödenecek tazminat üzerinde varılan uzlaşmayla sona erer. İmparator, hemen ve son olarak 24 bin *hyperpyra* ödeyerek bu borcu kapatmaya söz veriyordu. Venedik'ten gelen elçiler, bu miktarın üç katını alacaklarını ümit etmişlerdi. Ama bu kadarıyla yetinmek zorundaydılar. Antlaşma, Venedik'te 28 Temmuz 1285'te *Doge* tarafından madde madde onaylandı.[7]

Belge, kendisini olgularla sınırlamıştı. Önceki antlaşmaları süslemiş olan, Bizans ile Venedik arasındaki geçmiş dostluk ve işbirliğine ilişkin o cafcaflı ibareler ne önsözünde ne metninde yer alıyordu. İmparator, Venedikliler'in

5 Cessi, *Deliberazioni*, III, s.96, no. 214; s.98, no. 9; ss.100-1, no. 30, 33. Thiriet, *Assemblées*, I, ss.49-50. Laiou, *Andronicus II*, ss.59-60.

6 Latince metin, *TTh*, III, no. CCCLXXIII içinde, ss.322-39; *DR*, IV, no. 2104.

7 *TTh*, no. CCCLXXIX, ss.339-53; Cessi, *Deliberazioni*, III, s.113, no. 103; s. 115, no. 115; s.116, no. 123. 1285 Antlaşması'na varan bu diplomatik gidiş-gelişlerin yararlı bir özeti, Setton, *Papacy and the Levant*, I içinde, ss.144-6.

babasına yaptıkları hıyaneti bağışlamaya yanaşmamıştı. Venediklıler hiç seslerini çıkarmadılar. Antlaşma, tüccarlarının Bizans İmparatorluğu ve Karadeniz'de en azından on yıl boyunca, kesin olmamakla birlikte, yasal koruma altında olduklarını ümit ederek etkinliklerini yeniden başlatmaları için bir ruhsattı. Antlaşmanın teyit edildiğinin ertesi günü, *Maggior Consiglio*, Venedik gemilerinin Romania'ya, imparatorun topraklarına ve Karadeniz'e dönmekte serbest olduklarını ilan etti ve Konstantinopolis'e gönderilecek *balyos* ile yardımcılarının seçimini yaptı.[8] *Doge* ve konsili, gururlarını bir yana bırakmak zorunda kalmışlardı. Özellikle, tazminat olarak bu kadar düşük bir miktarı kabul etmeye mecbur olmuşlardı.[9] İmparator'un çok önemli bazı noktalarda kazandığı kesindi. Kazanmayı başaramadığı ise, Venedik'le gerçek bir karşılıklı anlayış oldu. Venediklıler ve Cenevizliler'in artık kendisini dost ve müttefik olarak kabul edeceklerine ve böylesine değerli çıkarları olan bir kurumun savunmasında yardım edeceklerine inanacak kadar saftı. Onu kendi donanmasını dağıtmak yoluyla tasarrufa ikna eden de bu yanılsama oldu. 1283'te, yaklaşık seksen gemilik bir donanmayı denize indirebilecek kadar güçlüydü. 1285'e gelindiğinde, bu donanmadan geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. İmparatorun danışmanlarının, donanmanın gereksiz bir harcama olduğunu ileri sürdükleri söylenir. İtalya'dan yönelen gözdağı bertaraf edilmişti; imparatorluğa antlaşmalarla bağlanan Venediklıler ve Cenevizliler, imparatorluğun denizden savunmasını yürütebilirlerdi; üstelik, artık dindar İmparator Andronikos, babasının tüm sapkınlıklarını mahkûm etmiş ve Ortodoks Kilisesi'nin gerçek imanını onarmış olduğuna göre, nasılsa Tanrı onu tüm düşmanlarına karşı koruyacaktı. Andronikos'un dindar olduğu kuşku götürmezdi, ama bir donanmaya sahip olmayı, imparatorluğun güvenliği için olduğu kadar saygınlık açısından da hayati görmesi nedeniyle, ilk başta bu sözlerden hiç etkilenmedi. Gel gelelim, sonunda direnmekten vazgeçti. Bizans donanması kendi kendine köhnemeye bırakıldı ya da kasıtlı olarak dağıtıldı. Terk edilmiş savaş gemilerinin başka bir iş bulma konusunda pek az umut besleyen mürettebatı, ya Cenevizliler'le Venediklıler'in ya da Türkler'in hizmetine girdi; bazıları Ege Denizi'ndeki uluslararası korsan çetelerine katıldı. Bu eylemle arzulanan tasarruf sağlanmıştı sağlanmasına, ama çok dargörüşlü ve son tahlilde yıkıcı bir karar olduğunun anlaşılması çok sürmeyecekti. Bunun sonucunda Konstantinopolis, geçimini sağlamakta olduğu kadar, savunması açısından da yavaş yavaş İtalyanlar'a bağımlı hale gelecekti.[10]

8 Cessi, *Deliberazioni*, III, ss.116-17, no. 124, 128-33. Thiriet, *Assemblées*, I, s.51.

9 Para Venedik'e Kasım 1286'da ulaştı. Cessi, *Deliberazioni*, III, ss.160-1, no. 145, 147. Thiriet, *Assemblées*, I, s.53.

10 Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, i. 26: II, ss.69-71; Gregoras, vi. 3: I, ss.174-6. Hélène Ahrweiler, *Byzance et la mer* (Paris, 1966), ss.374-81; Laiou, *Andronicus II*, ss.74-6.

Bu arada Venedikliler gittikçe büyüyen sayılarda kente dönüyorlardı. Bizans pazarlarında kurdukları tekelin olduğu kadar iki imparatordan aldıkları ihsanların da tadına varmış olan Cenevizliler, başta Karadeniz'de olmak üzere, bu rekabetten çok rahatsız oldular. Kırım'daki Kefe'de hızla gelişen bir ticari koloni kurmuşlardı ve 1288'de Venedikliler'in, buraya yakın Soldaia'da (Sugdea) konsoloslarıyla beraber rakip bir koloni oluşturmalarından hiç hoşnut kalmadılar.[11] 1285'ten sonra birkaç yıl boyunca, Venedikliler, sağladığı kazançları yitirme korkusuyla antlaşmanın şartlarına harfiyen uyarak, hesaplı bir doğrulukla hareket ettiler. Ama anlaşmazlıklara yol açan olaylar vardı; Venedik ile Cenova arasındaki çatışmanın da tohumları atılıyordu. 1287'de *Doge*'nin halkına bazı Yunanlılar'ın verdiği tam olarak belirtilmemiş zarardan şikâyet etmek için nedeni vardı.[12] Bazı Venedikliler de, antlaşmanın şartlarını, hareketlerini fazlasıyla kısıtlar nitelikte olarak görüyorlardı. 1291'de, Pancrazio Malipiero diye biri, başka yerlerin yanı sıra Kos Adası'na saldırdı. 1292'de, Giacopo Tiepolo onun yolunu izledi. Bizans memurları, muhtemelen misilleme olarak bazı Venedik yurttaşlarının mülkünü müsadere etti; *Doge* de bunu protesto etmek üzere Konstantinopolis'e bir elçisini gönderdi. Haziran ve Eylül 1293'te Bizans'ın Venedikliler'e karşı davranışına ilişkin başka şikâyetler de yapıldı.[13] Bizans ile Venedik arasındaki yeni ilişki buruklaşıyordu. Venedikliler ve Cenevizliler, ticari rekabetlerini açık savaşa dönüştürmek üzereydiler.

Mayıs 1291'de Mısır'daki Memlûk Sultanı, Kudüs Krallığı ile Suriye'deki Haçlı devletlerinin son tutamağı olan Akka'yı zaptetti. Kentin savunmasında Venedikliler kahramanca çarpıştılar. Ahalisini Müslüman kıyımından kaçıracak gemilere sahip oldukları için şanslıydılar. Onlar ve ataları neredeyse 200 yıldır Akka'da ticaret yapmışlardı. Kent, onların Orta Asya ve Doğu'yla ticaretlerinin temel çıkış merkeziydi ve onu kendileri için korumuşlardı. 1258'de Cenevizliler'i Akka'dan çıkarmayı başarmışlardı ve Pisa ile Amalfi'den gelen tüccarlar çok tehlikeli rakipler değillerdi. Sonradan, Cenevizliler'in kentin zaptında Sultan'a yardım ederek intikam aldıkları söylenmiştir.[14] Ama gerçekte, Cenevizliler değişen ticaret rüzgârının kokusunu almışlardı. Geleceğin, Suriye'deki Haçlı devletlerinin can çekişen davasında değil, Karadeniz limanlarında yattığını anlamışlardı. Doğu ticaretinin yeni çıkış noktaları, Karadeniz'in güney kıyısındaki Trabzon ile Kırım'daki Kefe olacaktı. Venedikliler halihazırda buraya ayaklarını basmış durumdaydı. Akka'daki pazarlarını yitirdikleri zaman, tüccarları ticaret olanaklarını araştırmak üzere kuzeye doğru yönelditler. Venedik'le Cenova arasındaki çatışma yeni bir şey

11 Cessi, *Deliberazioni*, III, ss.201-2, no. 14, 16; Thiriet, *Assemblées*, I, s.55.

12 Cessi, *Deliberazioni*, III, ss.170, 171, no. 25, 28.

13 *Deliberazioni*, III, s.320, no. 45; s. 326, no. 46; s. 344, no. 69; s.348, no. 98; ss. 358-9, no. 18; s.368, no. 71. Thiriet, *Assemblées*, I, ss.66, 68-9. Laiou, *Andronicus II*, s.68.

14 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 578. Heyd, *Commerce*, I, ss.347-50.

değildi, ama İtalya ve Adriyatik Denizi'yle sınırlanmış olması mümkündür. 1256'dan 1269'a değin savaş halinde kaldılar. 1270'de imzaladıkları ateşkes uzatılmıştı, ama Akka'nın düştüğü yıl olan 1291'de ikinci kez sona erdi. Resmen yenilenmedi. Her iki taraf da Bizans sularında üstünlük için ticari bir savaşa kendi zaferiyle son vermek için büyük gayret gösteriyordu. Durum o kadar ciddiydi ki, Mayıs 1294'te Venedik'te yalnızca Cenova'yla olan ilişkilere nezaret etmek üzere yeni bir meclis, Otuzlar Meclisi kuruldu.[15] Kazanan Cenevizliler oldu. Rakiplerini, Kilikya'da Aleksandretta (İskenderun) Körfezi'ndeki Lajazzo'da (Ayas) yaptıkları bir deniz savaşında yenilgiye uğrattılar, hücumlarını sürdürerek Girit'teki Canea'yı (Hanya) yakıp yıktılar ve Peleponisos'taki Modon limanında bir Venedik ticaret filosunu batırdılar.[16]

İmparator Andronikos, her iki tarafa da karşılıklı yükümlülüklerle bağlı, yansız bir taraf olarak kaldı. Savaşın sürmesi işine yarayabilirdi. Ama 1296'da, yaklaşık yetmiş beş Venedik gemisi, hiçbir uyarı vermeksizin Hellespont'tan yukarı doğru ilerledi. Filoya, Malabranca, yani Sivri Pençe diye tanınan Ruggiero Morosini kumanda ediyordu. İmparator, ziyaretinin amacını öğrenmek için bir Venedikli soyluyu Morosini'ye gönderdi. Ama çok geçmeden anlaşıldı ki, birkaç Ceneviz gemisini izlerken, peşlerinden hazır buraya kadar gelmişken, Galata'daki kolonilerine saldırmadan dönmeyecekti. Galata istihkâm edilmemişti. Yunan ve Ceneviz sakinleri, Konstantinopolis'in surlarına sığınmayı dilediler. İmparator onlara acıdı; bir önlem olarak, *balyos*'ları Marco Bembo da dahil olmak üzere, kentteki tüm Venedikliler'in tutuklanmasını emretti. Bunun üzerine Morosini'nin adamları surların dışında, Yunanlılar'a ait evleri topa tuttular ve Galata'da terk edilmiş durumdaki tüm Ceneviz depoları ile diğer binaların yanı sıra, limanda demirli duran tüm gemileri tahrip ettiler. Venedikliler'in Cenevizliler'le olan kan davalarını Abydos ve Karadeniz arasındaki bölgede izlemeyeceklerini kabul ettikleri göz önüne alınırsa, 1285 Antlaşması'nın düpedüz ihlaliydi bu. Antlaşma, belirlenen on yıllık süresini doldurmuştu ama tarafların hiçbiri henüz antlaşmanın bittiğini ilan etmemişti. İmparator küplere bindi. Birliklerinin Cenevizliler safında savaşmasını emretti; kumandanlarının birinin ölmesinden sonra, Venedikliler de çekildiler. Barışı bozmaları öylesine utanmazcaydı ki, kronikçi Andrea Dandolo daha sonra buna bir gerekçe icat etmek zorunda hissedecekti kendini. Onun hikâyesine göre, Cenevizliler, filonun gelmesinden önce, İmparator'u Venediklilerin tutuklanmasına ikna etmişlerdi. Tümüyle olasılık dışı görünmektedir bu.[17]

15 Cessi, *Deliberazioni*, III, s.368, no. 71. Thiriet, *Assemblées*, I, s.70. Karadeniz'in Cenevizliler tarafından sömürülmesi hakkında, bkz. G.I. Bratianu, *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle* (Paris, 1929).

16 Dandolo, Muratori, *RIS*, XII içinde (Milano, 1728), sütun 404. Laiou, *Andronicus II*, ss.102-3.

17 Dandolo, sütun 406; Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, iii. 18: II, ss.237-41. Heyd, *Commerce*, I, ss.445-6; Laiou, *Andronicus II*, ss.104-5.

Venedikliler giderken, beraberlerinde hükümetlerine verilmiş bir protesto notasını da götürdüler. Notayı, Venedikliler üzerinde nüfuz sahibi olduğu düşünülebilecek bir kişi, Girit'in Ortodoks Piskoposu Nikephoros taşıyordu. Aynı zamanda İmparator, Galata'da verdikleri hasara karşılık olarak, Konstantinopolis'teki 80 bin *hyperpyra*'lık bir Venedik mülkünü müsadere etmekle onları saygıya davet ediyordu. Bunu yapmakla, bizzat kendisi Venedik'le antlaşmasının kuralını fazlasıyla yumuşatmış oluyordu. Ama hiç sorun çıkmadı. Venedikliler Bizans'la yeniden savaşa girmişlerdi artık; Cenevizliler de gelebilecek olan onarımları bekleyecek durumda değildi. Aralık'ta bazıları kanunu kendi başlarına uygulamaya karar vererek, *balyos* Marco Bembo'yu ve Konstantinopolis'te ellerine geçirebildikleri tüm Venedikliler'i öldürdüler. Temelde soylulara karşı yöneltilmiş vahşice bir saldırıydı bu. Daha alt düzeydeki Venedikliler saklanmayı, sonra da kaçmayı başardılar. İmparator, kentinde düzenin denetimini yitirmişe benziyordu. Cenevizliler'in vahşetinde payı olmakla suçlanmaktandan da korkuyordu. Özür dilemek ve bu işte parmağı olmadığını açıklamak için Venedik'e iki haberci gönderdi. Bunlardan biri, daha çok edebi etkinlikleriyle tanınan keşiş Maksimos Planoudes idi. Kendi anlatımına göre, Venedik'te iyi muamele görmedi.[18] Venedikliler çok kızgındı. İmparator, Konstantinopolis'te müsadere ettiği tüm mallarını tam değeriyle ödemedikçe, 1285 Antlaşması'nı yenileme düşüncesini bile reddettiler. İmparator'a ne kabadayılık edilebilir, ne de gözü yıldırılabilirdi; kendisi Venedikliler'le olan savaşlarında Ceneviz'in gönülsüz bir müttefiki durumuna itilmişti.[19]

Venedikliler kararlarında bir süre direndiler. 1296'da, Giovanni Soranzo yirmi beş gemiyi Karadeniz'e çıkardı ve Kefe'deki Ceneviz kolonisini topa tuttu. Ayrıca Sakız yakınlarında bir Bizans gemisi yakaladılar; İmparator bunun için yüklü bir miktar tazminat talep edecekti.[20] Ege Denizi ile Karadeniz'in başka yerlerindeki çatışmalarda Cenevizliler çok daha büyük yıkıma uğradılar. Ama 1298'de intikamlarını aldılar. Dalmaçya kıyısındaki Korçula'da (Curzola), amiralleri Lamba d'Oria doksan beş gemilik bir Venedik filosunu hezimete uğrattı. On tanesi dışında tümü yok edildi; en azından 7 bin Venedikli öldürüldü ve 5 bin kadarı tutsak alındı. Tutsaklar arasında, Ceneviz zindanındaki günlerini doğudaki yolculukları hakkındaki ünlü raporunu yazarak geçiren Marco Polo da vardı. Korçula Savaşı Cenova için önemli bir zaferdi, ama onun tüm savaş gücünü tüketti. Venedik'in kaynakları daha geniş ve yenilenme olanakları daha büyüktü; ama her iki taraf da ölümüne savaşmak istemiyordu. Her ikisi de, itibarını yitirmeksizin bu işe bir çözüm bulmanın yollarını arıyordu. Çözümü Milano Beyi Matteo Visconti

18 Maksimos Planoudes, *Letters*, der. M. Treu, *Maximi monachi Planudis epistulae* (Breslau, 1890), no. V, s.11.

19 Pachymeres, iii. 19: II, ss.241-4; *TTh*, III, no. CCCLXXXVII, ss.373-4. Laiou, *Andronicus II*, ss.105-6.

20 Dandolo, sütun. 406-7; *DR*, IV, no. 2231.

önerdi. Napoli kralı II. Carlo'nun yardımları ve Papa'nın kutsamasıyla, Visconti Venedikliler ile Cenevizliler'in 25 Mayıs 1299'da bir antlaşma yapmalarını sağladı. Milano Antlaşması, taraflardan hiçbirinin savaşı kazandığından söz etmiyordu. Ama öyle görünüyor ki, yalnızca kuramda da olsa, Cenevizliler Bizans İmparatoru'nun müttefiki iken, Venedikliler'in hâlâ onunla savaş halinde olduğunu kabul ediyordu. Venedik ile Cenova arasında ticari bir tartışma olarak başlayan anlaşmazlık, Venedik ile Bizans arasında bir savaşa dönüşmüştü. Dostluk kurduklarına verdiği etkin destek yadsınmış olan mutsuz İmparator Andronikos, Venedik'in gazabıyla artık tek başına yüzleşmek zorunda bırakılmıştı. Milano Antlaşması'ndan hemen önce, İmparator Thessalonica'dayken, Venedik temsilcileri ona ihtilaflarının yeni bir çözümünü önerdiler. Üç yıl önce müsadere etmiş olduğu mülk hakkında çok daha makul davranmaya bile hazırdılar. Bu adil bir öneriydi ve İmparator öneriyi kabul etme yanlısıydı. Ama danışmanları, Venedikliler'i biraz daha bekletmesini tavsiye ettiler. Andronikos'un danışmanları tarafından yanlış yöne sevkedilişinin ilk örneği değildi bu.[21]

Venedikliler'in, Korçula'daki felaketten sonra toparlanmaları biraz zaman aldı. Yitirdikleri gemilerin yerine yenilerini yapmaları ve tayfalarını bulmaları gerekti ve her zamanki gibi hükümetin ilk kaygısı Ege'deki mevcut kolonilerinin, özellikle Modon, Koron ve Girit'in savunması oldu. Eylül 1300'de, Bizans'la savaş tutsakları değişimini gerçekleştirmek için bir girişim yapıldı. Venedikliler'in insan gücüne ihtiyacı çok fazlaydı. Nisan 1301'de, bir Bizans elçilik heyeti, 1285 Antlaşması'nın, belki yirmi yıllık bir dönem için yenilenmesini sağlamak ümidiyle Venedik'e geldi. Elçiler ayrıca Sakız'da el konan gemilerinin tazminatı olarak 29 bin *hyperpyra* da istediler. Venedikliler eli açık bir anlarında değillerdi kesinlikle. On yıllık bir ateşkes ve tazminat olarak da 18 bin *hyperpyra*'lık bir miktarı düşünebilirlerdi. Tartışmalardan hiçbir sonuç çıkmadı.[22] Yeni bir Bizans heyetinin Mayıs 1302'de Venedik'te olduğu bilinmektedir; fakat o yılın yazında Venedikliler, bir güç gösterisiyle İmparator'u korkutarak şartlarına boyun eğdirmeye karar verdiler. 21 Temmuz 1302'de, gün ortasında, Belletto Giustiniani kumandasında on üç gemilik bir donanma, Girit ve Negroponte'den getirdikleri yedi korsan gemisinin eşliğinde Altın Boynuz'a girdiler. Blakhernai Sarayı'nın tam karşısında demir attılar ve adamları kıyıya çıkarak ellerinden gelen yıkımı

21 Dandolo, sütun 407-9; Iacopo da Varagine, der. C. Monleone, *Iacopo da Varagine e la sua Cronaca di Genova dalle origini al MCCXCVII*, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, Secolo XIII (Roma, 1941), II, ss.97-9; Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, iv. 6: II, ss.286-7; *TTh*, III, no. CCCXC, s.391. Laiou, *Andronicus II*, ss.106-8.

22 R. Cessi ve P. Sambin, *Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) serie Mixtorum*, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova serie, XV, cilt I (Venedik, 1960), no. 35, s.6; no. 95, ss.26-7; no. 100, ss.28-9; no. 107-9, 112, ss.30-2 (bundan böyle Cessi-Sambin diye anılacak). Laiou, *Andronicus II*, ss.109-10.

yaptılar. Sahilde buldukları balyaları ateşe verdiler. Alevler kent surlarından ve saraydan görülebiliyordu. İmparator, elinde gemileri olmaksızın, bu terbiyesizliğe misilleme yapma gücünün olmadığını anlamakta çok geç kalmıştı. Haliç'e kayıklardan oluşan bir köprü kurulması yoluyla, birliklerinin Venedikliler'e saldırması önerildi. Bunun yararından çok zararı olabileceğini düşünüyordu.

Gece çöktüğünde, korsan gemileri Marmara Denizi'ndeki Prens Adaları'na saldırdılar. Ada, Küçük Asya'dan gelen sığınmacılarla doluydu. Bunlardan fidye vermeyenler katledildi. Diğerlerine de, Konstantinopolis'in görüş alanına getirilerek, kentte yerleşik Venedikliler'in de suç ortaklığıyla, İmparator'un gözleri önünde işkence edildi. İmparator, hayatta kalan sığınmacılara fidye olarak 4 bin *hyperpyra* göndererek, Venedik kumandanı Giustiniani'ye protestosunu bildirdi. Korsan suç ortaklarının çok ileri gittiğini anlayan Giustiniani, özür diledi ve tazminat sorununun çözülmesini sağlayacak bir ateşkesi görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Yanına iki Bizans elçisini de alarak, gemileriyle birlikte İtalya'ya yelken açtı. Müzakereler Eylül ayında Venedik'te başladı; 4 Ekim 1302'de de yeni bir antlaşma kabul edilerek *Doge* Pietro Gradenigo tarafından imzalandı. 7 Mart 1303'te Konstantinopolis'te İmparator Andronikos tarafından onaylandı.[23]

Bizans ve Venedik yeniden barış halindeydiler. Ama İmparator bunun bedelini ödemek zorundaydı. 1302 Antlaşması, büyük ölçüde 1285'teki antlaşmanın düpedüz yenilenmesidir. Gel gelelim, değişen koşulları karşılamak üzere yapılan bazı önemli eklemeler ve değişiklikleri de içerir. Bu düşmanlığın akışı içinde, Venedikliler Ege Denizi'ndeki bir dizi adanın hâkimiyetini ellerine geçirmişlerdi. Bazıları, ait oldukları İmparator'a geri verildi; ama Keos, Seriphos, Santorini ve Amorgos adaları bundan böyle Venedik denetimi altında kalacaktı. Öte yandan, *Doge* de imparatorluktan yapılacak ihraç üzerinde yeni bir sınırlamaya razı olmuştu. Gelecekteki Venedik tüccarlarının, bir imparatorluk tekeli olan tuzu ve çok geçmeden bir Ceneviz tekeline dönüşecek olan sakızı satmaları yasaklanıyordu. Antlaşmanın geri kalanı büyük ölçüde her iki tarafın savaş sırasında uğradıkları hasarlar sorunuyla ilgiliydi. İmparator, Ruggiero Morosini'nin altı yıl önce yol açtığı yıkım için hiçbir şey talep etmiyordu; el koyduğu Venedik mülklerini de 79 bin *hyperpyra* değerine kadar tazmin etmeye razı oluyordu. *Doge*, İmparator'un Sakız'da zaptedilen gemisinin karşılığı olarak belirlenen 24 bin *hyperpyra*'yı bu miktardan çıkarmasına cömertçe izin veriyordu. Bundan başka, İmparator'un birliklerinin Venedik mülküne verdikleri

23 Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, iv. 23: II, ss.322-7; Gregoras, vi. II: I, ss.207-10; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 579. Antlaşma'nın metinleri, *DVL*, no. 7, 8 içinde, ss.12-16, 16-19; *DR*, IV, no. 2231, 2243, 2247, 2250. Karş. R.-J. Loenertz, 'Notes d'histoire et de chronologie byzantines', *REB*, XVII (1959), 158-62. Laiou, *Andronicus II*, ss.109-11.

zararın karşılanması için ödemeyi önceden kabul etmiş olduğu 14 bin *hyperpyra*'yı da bulması gerekiyordu. Venedik ile Cenova arasındaki anlaşmazlıklar 1299'daki Milano Antlaşması'yla giderilmişti. Her ikisi de Bizans'tan başka bir tazminat talep etmemekle birlikte, bazı Venedikli tüccarların *balyos*'larıyla birlikte Konstantinopolis'te alıkonuldukları dönemde kendilerinden çalındığını ileri sürdükleri 7 bin *hyperpyra*'lık miktara ilişkin bir inceleme yapılacaktı.

Antlaşmanın, ortak kararla yenilenmesi olanağıyla birlikte, on yıl boyunca sürmesi kararlaştırılmıştı. Venedik'ten Ekim 1302'de yeni bir *balyos*, Iacopo Trevisano ile, İmparator'un söz verdiği borçları ödeyip ödeyemeceğini görmek için bir de elçi gönderildi.[24] Venedik tüccarları, Konstantinopolis ile imparatorluğun başka yerlerindeki ticaret bağlantılarını yeniden kurmak üzere döndüler. Cenova ve ardından Bizans ile savaşmak, ticarete gerçekten de çok zarar vermişti. Venedik ticareti ve ekonomisi çok büyük yıkıma uğramıştı; üstelik, ne bir amaç uğruna yapılmıştı, ne de iyi bir sonuç alınabilmişti bu. Ege Denizi'ndeki dört adayı ele geçirmişlerdi gerçi, ama Cenevizliler'in Karadeniz'deki hâkimiyetleri hâlâ sürüyordu; bütün bu korkunç karışıklıktan en kârlı çıkanlar da Cenevizliler olmuş gibi görünüyordu. İmparator, rakipleriyle bir savaşta kendisine vermiş oldukları söz nedeniyle, hâlâ onların gemilerinin yardımına ihtiyaç duyduğuna inanıyordu; kimi zaman onun çağrısını yanıtlamışlardı da. 1292'de, ayaklanan Epeiros Despotu'na karşı, en azından kırk gemilik bir donanmayla yardıma gelmişlerdi.[25] Bunun karşılığını fazlasıyla aldılar. Mayıs 1303'te, onlara Galata'daki Venedikler tarafından tahrip edilen kolonilerini yeniden inşa etmeleri için yeni ve daha büyük bir arazi verdi. Mart 1304'te çevresini bir duvarla kapatma iznini istediler ve aldılar.[26] Cenevizliler'in tek yapması gerekenin istemek olduğu görülüyordu, istedikleri hemen oluyordu. İmparator'un gözüne girmeyi başarmışlardı. Bunun sonucunda bir Ceneviz ailesi bunu özellikle iyi becermişti. 1275'te, Benedetto ve Zaccaria biraderlere, Küçük Asya kıyısındaki Smyrna yakınlarında bulunan Phokaia'daki şap madenlerini işletme hakkı verilmişti. Buradan çıkardıkları şapı, Cenova tekstil sanayiine pazarlayarak bu işten bir servet kazanmışlardı. 1305'te Benedetto, Phokaia'nın batısındaki Sakız Adası'nı işgal etti ve İmparator Andronikos'u, on yıllığına buranın serbest mülkiyetini kendisine vermeye ikna etti. Sakız Adası şarabı ve zeytinyağıyla ünlüydü, ama sakız diye bilinen güzel kokulu ağaç sakızının tek üreticisiydi; Zaccaria ailesi de şap ticaretlerini Venedikliler'e özellikle yasaklanmış olan sakız gibi bir lüks tüketim malı ile birleştirerek,

24 Cessi, Sambin, I, no. 256-62, ss.71-2; no. 273-82, ss.75-8; no. 290-2, s.81. Thiriet, *Assemblées*, I, ss.97-101. Maltézou, *Thesmos*, s.106.

25 Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.38, 41-2.

26 *DR*, IV, no. 2256, 2261. Laiou, *Andronicus II*, ss.112-13.

işlerini genişletip çeşitlendirdiler.[27] Başka bir Ceneviz serüvencisi, Andrea Morisco, 1304'te hizmetlerini İmparator'a sundu. Bir unvanla ödüllendirildi; bir yıl sonra da Hellespont girişindeki Tenedos'a saldırdı ve işgal etti.[28]

Savaştan en çok zararlı çıkanlar Bizanslılar idi; İmparator'un sorumluluğun bir bölümünü üstlenmesi gerekmişti. II. Andronikos, hiçbir zaman etkili veya azimli bir hükümdar olamamıştı. Aslına bakılırsa, çok dindar olduğu ve babasının kendilerini nasıl cezalandırdığını hatırlayabilecek olan ruhbanlarını hiç incitmemeye dikkat ettiği için, İmparator'un Patrik tarafından yönetildiğini söyleyenler de vardır. Roma'yla nefret edilen birliği yadsıyarak, çoğunun desteğini kazanmıştı. Ama hükümranlığının yirmiyedinci yılına değin, kilise içindeki mezhep çekişmesine son verip, VIII. Mikhail'in açtığı derin yaraları iyileştirmeyi başaramayacaktı. Tahta çıkışından bu yana Palaiologos Hanedanı'nın yasallığına meydan okuyan Arsenitosçular'la, en nihayet 1310'da uzlaştı.[29] Andronikos, iç işlerde olduğu gibi, dış ilişkilerde de babasının politikasının sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kaldı. VIII. Mikhail, İtalya'dan yönelen istila tehdidine karşı, imparatorluğunun batı kesimlerini savunmak üzere askeri kaynaklarını buraya yoğunlaştırmıştı. Doğu sınırlarında savunma gücü çok azalmıştı. Selçuklu Sultanlığı'nın Moğollar'ca fethedilmesiyle ortaya çıkan alt üst oluşun ardından, birbiri ardına gelen Türkmen Akıncılar batıya doğru aktıkça, onüçüncü yüzyılın son yirmi otuz yılında bu sınırlar çatlamaya ve geri dönülmez bir biçimde çökmeye başladı. Akıncılar'ın ortak amaç gibi bir anlayışları yoktu, tek geçim kaynakları yağmaya dayanıyordu ve fanatik Müslümanlar olarak, Hıristiyanlar'a kutsal savaşçı, yani gazi coşkusu ve taşkınlığıyla saldırıyorlardı. 1300'e gelindiğinde, Küçük Asya'nın antik Yunan kentlerinden onlara karşı direnebilenleri, ancak bir avuç kalmıştı. İmparator'un bu yeni bunalıma gösterdiği tepki hatalıydı ve pek ender olarak etkiliydi. Küçük Asya'da, özellikle de Konstantinopolis'e en yakın olan kuzeybatıdaki hayati öneme sahip Bithynia'da ordularına bizzat kumanda etti. Ama Yunan sakinlerin birçoğu, kendilerini çok uzun zamandan beri ihmal edilmiş hissediyorlardı. Yerel ayaklanmalar ve isyanlar çıkıyordu. Bazıları tek güvenlik ümidi olarak Türkler'e teslim oldular. Daha da çok sayıdaki bazıları da kıyıya, ya da evsiz ve çaresiz mülteciler kalabalığını daha da büyütecek şekilde Konstantinopolis'e kaçtı. Prens Adaları'nda bulunan, Venedikliler'in yakaladıkları mülteciler de Türkler'e katılmak üzere kaçtılar.

Temmuz 1302'de, bir Bizans ordusu Bithynia'daki Bapheus'ta girdiği muharebeyi kaybetti. Buradaki Türkler, daha sonra Osmanlı halkının kurucusu olarak ünlenecek, Osman adında bir gazi reisinin kumandasındaydılar.

---

27 İoannes Kantakuzenos, *Historiae*, der. L. Schopen, *CSHB*, 1828-32, ii. 10: I, s.370; *DR*, IV, no. 2259. Geanakoplos, *Emperor Michael*, ss.210-13; Laiou, *Andronicus II*, ss.152-3.

28 Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, vi. 9, 34: II, ss.494-6, 556-8; *DR*, IV, no. 2276, 2287.

29 Laiou, *Andronicus II*, ss.245-6; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.110-11.

Nikomedeia, Nikaia ve Prousa kentleri çevresindeki toprakları yakıp yıkarak zaferini tamamladı. Deniz yoluyla Konstantinopolis'e ya da adalara yeni yeni sığınmacılar geliyordu. Çağdaşları, Bapheus'taki Bizans yenilgisini pek haklı olarak, tarihlerinde bir dönüm noktası olarak kabul ettiler. Gene de o dönemde Osman, Batı ve Güney Anadolu'da küçük küçük beylikler ya da emirlikler koparmaya çalışan bir dizi gazi önderden yalnızca bir tanesiydi. Yunan adalarındaki İtalyanlar'ın, güneydeki Aydın ve Menteşe beyliklerinden daha çok çekecekleri vardı. Aydın beyi, 1304'te Ephesos'u, ardından Smyrna'yı zaptetti; korsanları Ege'de Venedikliler'in hâkimiyetindeki Negroponte Adası ile Yunanistan anakarasına dek uzanıyorlardı. Onlara meydan okuyacak bir Bizans donanması yoktu; temel olarak paralı askerlerden oluşan Bizans ordusu yenilmiş ve moral olarak çökmüş durumdaydı. Cenevizliler Phokaia'da Türkler'e karşı kendi başlarının çaresine baktıkları ve ardından 1305'te Sakız Adası'nı işgal ettikleri zaman, İmparator kızmaktan ziyade rahatlamıştı.[30]

1302 felaketinden sonra, Andronikos bulduğu her çareye sarıldı. Küçük Asya kaybedilmişe benziyordu. Ama ansızın batıda yeni bir umut ışığı parladı. Katalanlar Birliği diye tanınan profesyonel askerlerden oluşan bir çete, hizmetine girmeyi önerdiler. Sicilya'da Anjou'lulara karşı Aragonlar'ın yanında savaşmaktaydılar. Bu savaş Ağustos 1302'de sona ermişti. Katalanlar tüm alacaklarını almışlar ve yeni bir iş arayışına girmişlerdi. Liderleri Roger de Flor, birliğinin istihdamı için yüksek bir ücret istedi. Ama İmparator batıdan böyle bir hayrın gelmesini sağladığı için Tanrı'ya şükredip onlarla anlaştı. Katalanlar, yalnızca kumandanlarına karşı sorumlu olan özel bir orduydu. İmparator'un beylerine aldırış etmiyorlardı. Onları Türkler'le savaşmaya gönderdi ve 1304'te Türkler'in yanı sıra Yunanlılar'a da dehşet salarak Küçük Asya'yı yakıp yıkmaya başladılar. Fakat kumandanları öldürüldüğü zaman çılgına döndüler ve Gallipoli Yarımadası'nı ele geçirdiler, sakinlerini ya katlettiler ya tutsak aldılar ve burayı İspanyol toprağı ilan ettiler. İki yıl boyunca, Bizanslılar'ın 'İskit Çölü' adını verdikleri şekilde, çevrelerindeki toprakları yakıp yıktılar ve Türk çetelerini denizin karşısından kendilerine katılmaya çağırdılar. Ardından batıya yöneldiler, Athos Dağı'nı yağmalayıp, Tesalya'ya sürülmeden evvel Thessalonica'ya saldırdılar. Sonunda, Atina'nın Fransız Dükü'nü bir meydan savaşında yenilgiye uğratmış olarak, 1311'de Atina'da durdular; Gallipoli'de fütursuzca dikmiş oldukları İspanyol bayrağını kaldırdılar. Atina ve Thebai'nin Dördüncü Haçlı Seferi şövalyeleri tarafından kurulan Fransız Düklüğü, Katalan hâkimiyeti altına girdi.[31]

30 Türkler'in Küçük Asya'daki erken dönem fetihleri ve Bapheus'taki meydan savaşı hakkında, bkz. G. G. Arnakis, 'The Early Osmanlis' (Yunanca) (Atina, 1947); P. Lemerle, *L'Emirat d'Aydın*; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor* (Los Angeles, 1971); Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.130-6.

31 Katalanlar hakkında, bkz. K.M. Setton, *Catalan Domination of Athens 1311-1388*, 2nci baskı (Londra 1975); Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.441-68; Laiou, *Andronicus II*, ss.92, 134-99.

Bizans İmparatorluğu'nu kasıp kavuran Katalan fırtınasının etkileri çok yaygın oldu. Küçük Asya'daki Türkler'e pek az kalıcı zarar verdiyse de, birçoğuna ilk kez Avrupa topraklarını tanıttı. Bizans ekonomisini daha da yıpratarak parada yeni bir devalüasyon yapılmasını gerektirdi. Konstantinopolis'in batısındaki tarımsal toprakları mahvetti ve yiyecek fiyatlarının yükselmesine neden oldu. Açlıktan ölmek üzere olan yeni mülteci dalgalarını başkente getirdi. Gel gelelim, batı dünyasında yeni bir heyecana, Romania Latin İmparatorluğu'nun yeniden kurulabileceği hayalinin tekrar doğmasına neden oldu. Katalanlar, Bizans İmparatorluğu'nu fethetmek üzere bir Haçlı seferinin öncüsü olabilir ve üzerinde hâlâ hak sahibi olan Fransa'daki kişilere verebilirlerdi. Bu unvan, son Latin İmparatoru II. Baudouin'in torunu olan Catherine de Courtenay'ye geçmişti. 1301'de Catherine, Fransa Kralı IV. Philippe'in kardeşi Charles de Valois ile evlendi. Yeni koca, karısının miras hakkını yeniden ele geçirme ve Anjou'lu Carlo'nun hayal ettiği projeyi gerçekleştirme düşüncesini saplantı haline getirdi. Kendisine yararı dokunabilecek olanlarla büyük bir ittifak ağı oluşturdu. Bunlar arasında, Sicilya Kralı II. Federico ile Sırbistan Kralı vardı; Charles, Cenova'yla Venedik'in de bu ittifaka katılacağını umuyordu.

Küçük Asya'da ve Ege adalarındaki yeni Türk tehdidi, her iki cumhuriyeti de alarma geçirmişti. Cenevizliler'in belki de korkacak ve yitirecek daha az şeyleri vardı, çünkü temel çıkarları Konstantinopolis'te ve Karadeniz'deydi. Charles de Valois onlara yanaştığı zaman tereddüt ettiler, ardından onun davasına yardım etmekten geri durdular. Venedikliler bu umudu daha cazip buluyorlardı. Atalarının Bizans'ı dizlerinin üzerine çökertmesinin üzerinden neredeyse tam yüzyıl geçmişti. Bu mücadelenin sonunda orada bulunmak heyecanlı olacaktı. Bunun yanı sıra, Cenevizli rakiplerini de yok edebilirdi. Aralık 1306'da, *Doge* Pietro Gradenigo, Charles de Valois tarafından gönderilmiş elçilerle bir antlaşma imzaladı. Getirebileceği sonuçlarla ilgili ümitlerle dolu olarak, antlaşmayı 'Tanrı'nın inayetiyle, bütün Romania İmparatorluğu'nun dörtte bir ve sekizde bir Hâkimi' olarak imzaladı.[32] Bu girişime tanrısal niteliğini, onu bir Haçlı seferi olarak kutsayan ve Haziran 1307'de İmparator II. Andronikos ile yanında yer alanların hepsini aforoz eden Papa V. Clemens sağlayacaktı. Venedik ile Bizans arasındaki son antlaşmanın daha altı yıllık süresi olduğu gerçeğinin pek önemi yoktu. Papa, imparatoru aforoz etmekle ve *Doge* ile halkına Haçlılar'a sunulan bağışlanmayı sunmakla bu antlaşmayı geçersiz kılmıştı.[33]

Charles de Valois ile antlaşmalarının temelini, bazı değişikliklerle birlikte, 1281'de Anjou'lu Carlo ile yaptıkları antlaşma oluşturdu. Haçlı seferi Mart

32 *DVL*, I, no. 27, ss.48-53.

33 *DVL*, I, no. 21, s.38; no. 28, ss.53-5; no. 33, 34, ss.61-2.

1308'den önce, gemilerle Brindisi'den başlayacaktı. Haçlı seferinin ilanı, Türkler'in ilerleyişi yüzünden telaşa kapılan ve İmparator'la araları açık olan bazı nüfuzlu Bizanslılar arasında bile memnuniyetle karşılandı. Charles de Valois'yı ilk tehlike konusunda bir kurtarıcı, ikincisi için de bir seçenek olarak görüyorlardı. Aralarından üçü ona ve karısına mektup yazarak destek vaat etmişlerdi. İçlerinden biri, Thessalonica'nın askeri kumandanıydı. Charles'a efendisi ve imparatoru diye hitap etmiş ve kentini teslim etmeyi önermişti.[34] İmparator Andronikos'la ilgili gerçekten çok yaygın bir hoşnutsuzluk vardı. Bir Venedik kronikçisi, 1307'de bir Venedik filosunun Konstantinopolis'e saldırmasına ilişkin garip bir hikâye anlatır. Buraya İmparator'un oğlu Demetrios Palaiologos'un çağrısı üzerine gelmişler; babasını indirip, tahta geçmesinde yardım etmeleri için onlara para ödemiş. Bu asılsız bir hikâyedir, çünkü gerçek olsaydı hiç kuşkusuz Bizanslı tarihçiler de kaydederlerdi.[35] Her şeye rağmen, Charles de Valois'nın Haçlı seferi, Konstantinopolis'in yakınına bile ulaşamadı. Yunanistan'daki Katalanlar'ın, bu yolda kendi müttefiki ve temsilcileri olarak hizmet edeceklerine ilişkin ümitleri vardı. Ama onlar bu konuya pek ilgi duymadılar. Bu Fransız'ın emperyalist hülyasını kendisine verilen süre içerisinde gerçeğe dönüştürebilecek ne parası ne de kaynakları olduğu yavaş yavaş anlaşıldı. Venedikliler'in sabrı taştı ve desteklerini geri çekmeye başladılar.[36]

1310'a gelindiğinde artık bekleyemez oldular. Romania'daki çıkarları büyük zarar görmüştü. Ceneviz korsanları, Peloponisos açıklarında gemilerine saldırıyorlardı. Andrea Morisco gibi kimileri, Bizans İmparatoru'nun emrinde çalışıyordu. Katalanlar'ın da bir tehdit oldukları anlaşılmıştı. Gemilerin tek başlarına yolculuk etmeleri çok tehlikeli bir hal almıştı. 1307 ile 1309 arasında, Romania'daki Venedik mülklerini korumak için özel önlemler alındı ve Modon, Koron ve Negroponte'deki istihkâmlar biraz daha güçlendirildi. Romania'nın savunması ve Küçük Asya kıyısında devriye sorumluluğuna iki kaptan atandı.[37] Mayıs 1309'da, Venedik'ten bir elçilik heyetinin gönderilmesiyle, Bizans'la resmi ilişkileri onarma yönünde bir girişimde bulunuldu. Müzakereler ertesi yıla dek sürdü.[38] İmparator Andronikos, Charles de Valois'nın Haçlı seferini başlatacağı sırada Venedikliler'in ansızın tutum değiştirmelerinden kuşkulanmış olmalıdır. Bu

34 Laiou, *Andronicus II*, ss.212-17, 341-3.

35 Maltézou, *Thesmos*, ss.225-6'da alıntılanır.

36 *DVL*, I, no. 32, ss.59-60 (Mayıs 1307); no. 41, 42, ss.75-8 (Temmuz ve Eylül 1309). Laiou, *Andronicus II*, ss.200-20; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.163-70.

37 Cessi-Sambin, I, no. 70, s.108; no. 231, 235, s.122; Thiriet, *Assemblées*, I, no. 138, s.115; no. 168, 169, s.124. Laiou, *Andronicus II*, s.235. 1306'dan 1309'a Venedik ile Bizans arasındaki savaşın gidişi Maltézou, *Thesmos*, ss.222-8'de belgelenmiştir.

38 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 174, 207, 214, 216, 228, ss.125, 133, 135, 138.

olasılık gitgide uzaklaşıyordu. İmparator sabırlıydı. Görüşmelerin sürmesini sağlamak onun çıkarınaydı. Yıl ilerledikçe, Venedik senatosu bu müzakereleri bir sonuca bağlamak konusunda gittikçe daha çok endişeye kapılmaya başladı. Tazminat sorunu üzerinde bile bir uzlaşmaya varmaya hazır hale gelmişlerdi. Davranışlarından ötürü pişmanlık duymak, onların ifade tarzına asla uygun olmazdı. Bir hata yaptıklarını pekâlâ biliyorlardı, ama bu ahlaki açıdan değil diplomatik açıdan yargılanmalıydı.

En nihayet 11 Kasım 1310'da Konstantinopolis'teki Blakhernai Sarayı'nda bir antlaşma hazırlandı ve imzalandı. Önemli ölçüde Venedik'in 1285 ve 1302 yıllarında İmparator'la yaptığı antlaşmaların bir teyidi olması nedeniyle, yeni denebilecek pek az şey içeriyordu.[39] Gel gelelim, Yunanistan'da Katalan Birliği'nin varlığı yeni bir sorun oluşturuyordu ve her iki tarafı da ilgilendiriyordu. Venedikliler, tüccarlarının imparatorluğun Katalan işgali altındaki herhangi bir yerine gitmelerini yasaklamaya razı oldular. Onlar gittiklerinde, ticaretlerini yeniden başlatacaklardı. 1310'da Katalanlar Tesalya'daydı ve henüz Atina'ya hareket etmemişlerdi. Bu nedenle, bu yasak Halmyros'taki Venedik pazarını etkilemiş olmalıdır; bununla birlikte, Venedik gemilerine verdikleri zarar o kadar büyük boyutlardaydı ki senato sorunu Aragon Kralı'na götürmeye karar verdi.[40] Antlaşmadaki bir diğer yeni madde, 1285'ten bu yana Yunanlılar tarafından Venedik mülküne ve gemilerine verilen hasarın tazmin edilmesiyle ilgiliydi. Miktar, yeni devalüe edilmiş parayla 40 bin *hyperpyra*'ya ulaşıyordu. İmparator bu miktarı 10 bin *hyperpyra*'lık dört yıllık taksitler halinde ödeyeceğine söz veriyor ve Venedik yurttaşları tarafından Bizans mülküne verilen zarar için buna karşılık bir talepte bulunmayacağını bildiriyordu. Bu belalı müttefiklerine karşı sabırlı olduğu kadar cömertti de. Son savaş sırasında hâkimiyetleri altına aldıkları bazı küçük Ege adalarını muhafaza etmek isteyecek kadar da küstahtılar. Kuşkusuz bunları alıkoydularsa da, konu antlaşmada resmen dile getirilmeyecekti.[41]

Antlaşmanın on iki yıl süreceği kabul edildi. Bizans ile Venedik arasındaki önceki antlaşmaların tarihi göz önüne alındığında, bu süre biraz iyimser gibi değerlendirilebilirdi. Ama İmparator bu antlaşmadan hoşnuttu ve Venedikliler de sürmesini istiyorlardı. Batılı güçlerle bir ittifakın, günün birinde Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nu yeniden kurabileceğine ilişkin umutlarından tümüyle vazgeçmemişlerdi. Ama 1311'de Atina'daki Katalan işgalinin ardından birincil kaygıları, Yunanistan'daki, özellikle Negroponte'deki kolonilerini korumaya yöneldi. Catherine de Valois ile evliliği yoluyla Latin İmparatoru unvanını almış olan Philippe de Tarante ile

39 Latince metin, *DVL*, I, no. 45, 46 içinde, ss.82-5; *DR*, IV, no. 2325.

40 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 227, s.138 (Ekim 1310).

41 Cessi-Sambin, I, no. 86, s.134 (Ağustos 1310). Maltézou, *Thesmos*, ss.227-8; Laiou, *Andronicus II*, ss.236-7.

dostluğa girerken, kafalarında daha sınırlı nitelikteki bu amaçlar vardı.[42] Andronikos'la 1310'da yaptıkları antlaşma her iki tarafa da rahat bir soluk aldırdı; çünkü imparatorluğun yeniden kurulduğu 1261 yılından bu yana ilk kez olarak Bizans ile Venedik arasındaki anlaşmazlıkta daha istikrarlı ve kalıcı bir çözüme giden yolu açtı. Pek çok anlaşmazlık ve yanlış anlama devam etti; bunu izleyen yıllarda çözülmediyse de, tekrar tekrar dile getirildi. Ama iki hükümet arasındaki ihtilafların, bundan böyle yeni bir yumuşama ruhu içinde tartışılması gerektiği kabul edildi. Katalanlar'a karşı ortak bir güvensizlik ile Türkler hakkında ortak kaygıda birleşmeleri için pek çok neden vardı.

42 Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.158-9.

13. Bölüm

Çatışan Çıkarlar ve Yarışan Talepler

1310'da yeni antlaşmalarını imzalamalarından önceki on yılda, gerek Konstantinopolis, gerek Venedik yürek paralayıcı deneyimler geçirmişlerdi. İmparator Andronikos'un Katalanlar'ın Trakya'da yarattıkları yıkım yüzünden cesareti kırılmıştı. Küçük Asya'yı Türkler'den kurtarmaya yönelik herhangi bir planı yok gibi görünüyordu. Konstantinopolis binlerce mülteciyle dolmuştu. Evsiz barksız idiler ve açlık çekiyorlardı. Bir zamanlar burada kentin toptan ve perakende yiyecek ticareti üzerinde merkezi bir denetim sistemi vardı. Uzun süredir bu sistem çökmüştü. İmparator'un bunu canlandırmak için yeterli zamanı ya da yeteneği yoktu. Son derece zayıftı ve sivil hizmetkârlarını reddetmek mi, onları namussuzluk ve etkisizlikleri yüzünden cezalandırmak mı gerektiği konusunda sıkışıp kalmıştı. Halk açlıktan ölürken, Konstantinopolis'te hepsi de İtalyan olmayan zengin tüccarlar, ambarlarına tahıl yığıyorlar ve bunu piyasada yokluk olduğu zaman yüksek fiyatlarla satıyorlardı. Dönemin Bizanslı yazarları, imparatorluk memurlarını rüşvet ve yolsuzlukla, zengin girişimcileri de toplum karşıtı açgözlülükle suçlamışlardır.[1] İmparator'un çare bulamadığı şeyi, Patrik sert bir dille ve yüksek sesle lanetliyordu.

Patrik Athanasios (1289-93; 1303-09), Bizans keşişleri arasında bile ender görülen bir toplumsal bilinçle hareket ediyordu. Yaradılıştan bir münzeviydi ve bedenine uyguladığı eziyet ve püritenliğin ölçütleri, kendi rahiplerinin birçoğunun kaldıramayacağı kadar ağırdı. 1293'te görevinden ayrılmaya zorlanmıştı. On yıl sonra, bir halk coşkusu dalgasıyla yeniden göreve çağrıldı, çünkü Konstantinopolis'in yoksul ve aç halkı onu, kendilerini esirgemek yoluyla Tanrı'nın kurallarını yerine getiren bir Tanrı adamı olarak görüyorlardı. Athanasios'un İmparator'a ve memurlarına hitaben yazdığı mektuplar, Bizans toplumunda hüküm süren namussuzluğun ve ahlaksızlığın lanetlenmeleriyle ve yoksulların zorluklarını hafifletmek için devlete eylem

1 Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, iii. 8, 25; II, ss.208, 258; vi. 1: II, s.461.

çağrılarıyla doluydu.[2] Şişirilmiş fiyatlarla satmak üzere buğday ve şarap stoklayarak kâr edenleri aforoz etmekle tehdit ediyordu. Sokaklarda, para değil yiyecek için yalvaran dilencilerin korkunç tablosunu çiziyordu. Kıtlık, Venedik'in Bizans'la savaşta olduğu 1306-7 Kışı'nda, en kötü düzeyine ulaşmıştı. Katalanlar'ı Trakya'dan açlıkla sürüp atmak için, İmparator yerel Yunanlı çiftçilerin ekin ekmesini yasaklamıştı. Bu hem gözüpek, hem çaresiz bir politikaydı. Konstantinopolis'e akan mülteci yığınlarını daha da artırdı ve kenti Karadeniz'den gelecek yiyecek ithaline her zamankinden de çok bağımlı kıldı. Patrik Athanasios, bunun çok darbakışlı bir politika olduğu görüşündeydi ve düşüncesini İmparator'a da söyledi. Bulgarlar, İmparator'un Karadeniz kıyısındaki, kendilerinin olduğunu düşündükleri limanlar üzerindeki hak iddiasından vazgeçmediği sürece, Konstantinopolis'e gönderilmek üzere yiyecek ihracını yasaklayınca kıtlık daha da ağırlaştı. Andronikos, buğday ithalinin yeniden başlamasından önce, küçük yaştaki torunlarından birini Bulgar Kralı'yla evlendirmek zorunda kaldı. 1306'da bu limanlardan yapılan ticaretin taşıyıcılarından çoğu, kıtlıktan önce Galata'da oluşturdukları stoklardan kâr sağlamayı sürdürdükleri kuşku götürmeyen Cenevizliler'di.[3]

Patrik bütün yabancılardan nefret ediyordu ve Cenevizliler'le Venedikliler arasında bir ayrım gözetmiyordu. Ona göre, tümü de 'halkını son derece küstah ve aptal barbarların oluşturduğu yabancı bir toprağın' sakinleri olan iğrenç Latinler veya İtalyanlar'dı. İmparatorluğun altın ve gümüş olarak tüm serveti ve zenginlikleri onların eline geçmişti; had bilmezlikleri ve aşağılamalarında, buğdaylarını Yunanlı kadınların hatırı için sattıklarını söyleyecek kadar ileri gidiyorlardı.[4] Patrik, İmparator'un yeni düzenlemeler yapmasını ve Konstantinopolis'te buğday satışına ve ekmek üretimine nezaret edecek özel bir müfettiş atamasını önerdi. Bu müfettişin görevlerinden biri, tahıl kargolarının derhal fırınlara dağıtımını sağlamak ve haksız kazanç peşinde koşanların ambarlarına girmesini önlemek olacaktı. Ayrıca pazarda doğru ağırlık ve ölçülerin kullanılmasına dikkat etmek de onun sorumlulukları arasında yer alacaktı. Bu düzenlemeler katı bir biçimde uygulamaya sokuluncaya değin, Patrik kentin çeşitli semtlerinde çorba dağıtan aşevleri kurmak yoluyla açların şükranını kazandı.[5] Bu türlü önlemler insanların bedenlerini kurtarabilirdi, ama onların efendilerinin ruhunu kurtaramazdı.

---

2 Athanasios'un mektuplarını, çeviri ve yorumlarıyla birlikte derleyen: Alice-Mary Maffry Talbot, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Contantinople*, Dumbarton Oaks Texts (*CFHB*, VII) (Washington, D.C., 1975).

3 Athanasios'un mektupları, no. 67, ss.158-61; no. 72, ss.178-83. Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, vii. 27: II, ss.628-9; Gregoras, vi. 5: I, ss.181-4. Karş. Angeliki E. Laiou, 'The provisioning of Constantinople during the winter of 1306-1307', *B*, XXXVII (1967), 91-113; Laiou, *Andronicus II*, ss.125-6, 193-9.

4 Athanasios'un mektupları, no. 84, s.222; no. 93, ss.242-5.

5 Athanasios'un mektupları, no. 78, ss.194-7.

Patrik Athanasios'un sık sık dile getirdiği kanısı, Bizans İmparatorluğu'nun ondördüncü yüzyılın başındaki bu acıklı durumuna, halkının ahlaksız ve Hıristiyanlığa aykırı davranışlarının neden olduğu yönündeydi. Ancak nedamet getirip, Ortodoks dininin yüce standartlarına geri dönmekle ilahi inayete layık hale gelebilirlerdi. Yardım için Batı'ya başvurmak boşunaydı; çünkü batılıların kendileri de Tanrı'nın gözünde ahlaksız ve isyankârdı. İmparatorunu, bütün Batı bizim tarafımızda savaşsa bile silahların gücüyle ayakta duracağımızı düşünüp de kendinizi kandırmayın, diye uyarıyordu. Bizim tek umudumuz, Tanrı'nın sabırla beklediği nedamet ruhuyla O'na dönmemizdir.[6] Athanasios'un, Tanrı ile insan arasındaki ilişki konusunda basite indirgenmiş bir görüşü vardı. Fikirlerini pek çok keşiş de paylaşıyordu; bununla birlikte, bazı üst düzey ruhban bunu utandırıcı ve rahatsız edici buluyordu. 1309'da, onları gerçek bir günah anlayışına döndürmekten ümidini kesti ve ömrünün geri kalanını manastırda inzivayla geçirmek üzere bir kez daha görevinden ayrıldı.

Dindarlık nöbetlerine yenik düşen İmparator Andronikos'u büyülemişti. Halefi olan patrik daha az etkileyiciydi, ama daha dünyevi ve eğitimli biriydi. İmparator daha az suçluluk ve politikalarını izlemek konusunda kendisini daha özgür hissediyordu. Kurtuluşunun sonuçlarından biri, 1310'da Venedik'le yaptığı, Athanasios'un hoş görmeyeceği kesin olan antlaşmaydı. Bu antlaşma, İmparatorun, patriğinin kendisini uyardığı batı dünyasına tümüyle yeni olan bir yaklaşımının işaretiydi. 1311'de, oğullarından birinin Charles'ın Latin İmparatorluğu'nun vârisi olan kızıyla evlenmesini önermek yoluyla, Fransa Kralı IV. Philippe ve kardeşi Charles de Valois ile bir ittifak kurmaya bile çalıştı; batılı kaynaklara inanılacak olursa da bu konuyla ilgili olarak Papa V. Clemens'e gönderdiği elçiler bu evliliğin mezhep çekişmesine bir son vereceğine ve Roma ile Konstantinopolis kiliselerini yeniden birleştireceğine söz vermişlerdi. Düşünce hiçbir zaman hayata geçirilmedi, çünkü Charles de Valois'nın kızının evliliğine ilişkin başka tasarıları vardı. Ama bu düşünce, İmparator'un değişen siyasetini açıkça ortaya koymaktadır. İmparatorluğunun herhangi bir bölümü Türkler'den ve Katalanlar'dan kurtulacaksa, Patrik Athanasios tarafından va'zedilen türden yabancı düşmanlığı ve tecridin üstesinden gelmek zorundaydı.[7]

Venedikliler bu yeni tutumdan hoşnuttular. Onlar da 1310 öncesinde kötü yıllar geçirmişlerdi. Ferrara kentinin hâkimiyeti üzerine bir anlaşmazlık, buranın kendisine ait olduğunu iddia eden Papa V. Clemens'in birlikleriyle bir savaşa yol açtı. *Doge* Pietro Gradenigo, kenti teslim etmeyi reddetti. Mart 1309'da, Venedik'e ve halkına yasak koyarak misilleme yaptı. Venedik'in Batı Avrupa anakarasıyla olan ticareti tam anlamıyla durdu. Aforoz edilmiş bir

6 Athanasios'un mektupları, no. 37, s.78.

7 Laiou, *Andronicus II*, ss.241-2.

halkla kimse iş yapamazdı. Ferrara, Venedik'in Avrupalı düşmanları ve rakiplerinin büyük bir hevesle desteklediği kuşatmanın ardından Papalık güçlerinin eline geçti. Bunalım, geçmişte Venedik toplumunun başına sık sık bela olmuş hizip ruhunu canlandırdı. *Doge* Gradenigo inatçı ve kibirli biriydi. Daha eski yönetici aileler, onu alaşağı etmek ve yerine kendi görüşlerinde bir kahraman olan Bajamonte Tiepolo'yu geçirmek için komploya giriştiler. Komplo bastırıldı; örgütleyicilerine ibret olacak cezalar verildi ve Tiepolo Dalmaçya'ya sürgün edildi. Ama bunalım, Komün'ün istikrarını tehdit etmiş ve güvenini sarsmıştı. Anayasal sonuçlarından biri, *Maggior Consiglio* tarafından yeni bir güvenlik gücünün kurulması oldu. Onlar Meclisi'nin görevi, barışı korumak ve kentteki her türlü ayaklanmanın önünü almaktı. Acil bir soruna çözüm getirmek üzere geçici olarak oluşturulan Onlar Meclisi'nin, kısmen bir gizli servis, kısmen *Doge* ve konsey üyeleri için bir danışma kurulu olarak, kaçınılmaz bir hükümet organına dönüşmesi çok sürmedi. Ferrara'daki olay, hükümet mekanizmasının barış ve savaş gibi sorunlarda hızlı kararlar almak açısından çok hantal olduğunu kanıtlamıştı. *Maggior Consiglio* üyeliğinin kuralları 1296'da değiştirildi ve 1311'e gelindiğinde bini aşkın üyesi vardı. Bunalım, ayrıca *Doge*'nin de hatalar yapabileceğini göstermişti. Onlar Meclisi, gelecekte onun hatalarını düzeltmeye yardım edecekti. 1344'te *Doge* ile *Maggior Consiglio*'nun daimi özel danışma meclisine dönüştü.[8]

Ferrara sorununda hataya düşmüş *Doge* olan Pietro Gradenigo, Ağustos 1311'de öldü. Ölümü gerilimi azalttı. Yerini alan *doge*, karşılaştırma yapılırsa zararsız ve dindar bir hiç olması yüzünden seçildi. *Doge* seçilmesinin üzerinden bir yıl bile geçmeden öldü. Seçilen halefi Giovanni Soranzo (1312-28) idi. Yaşı ilerlemişti, ama ardında seçkin bir askeri kariyer duruyordu. Elçisi aracılığıyla, Papa'yı Venedik üzerindeki aforoz yasağını kaldırmaya ikna eden de oydu. Batı Avrupa'yla ticaret yeniden başlayabilirdi. Soranzo bundan başka Dalmaçya kenti Zadar'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmakta da hızlı davrandı; bu başarının, Venedik'in darmadağın olmuş saygınlığını onarmada büyük katkısı oldu. Bu nedenle, Venedik ve Bizans'ın barış içinde oldukları 1310'dan sonraki yıllarda, Konstantinopolis'teki imparatorun batıya gösterdiği yeni iyiniyet anlayışını mennuniyetle karşılayan aydın ve saygıdeğer *doge*'nin önderliği altında, yeni bir istikrar ve refah çağı başladı. Cenevizliler, Venedik'teki bunalımdan kazançlı çıkmışlardı. Papalığın yasağı, Bizans'la olan ticareti pek az etkilemişti, çünkü Papa Yunanlılar'ı ve imparatorlarını mezhep ayrılıkçısı olarak görüyordu. Ama Konstantinopolis'e gidip gelen Venedik gemileri sürekli olarak Ceneviz saldırılarına uğramaktaydılar. 1313'te Giovanni Soranzo intikamını aldı. Giustiniano Giustinian kumandasındaki kırk kadırga, Altın Boynuz'a girdi ve Galata'ya gözdağı verdi. İmparator, Venedik'le Cenova arasındaki savaşın

8 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 584-92. Kretschmayr, II, ss.179-84.

yeni bir raundu içine çekilmekten korkmuş olmalıydı. Ama Cenevizliler teslim oldu ve Venedikliler'in talep ettiği tazminatı ödediler. *Doge*, bundan böyle Ege Denizi'nde devriye gezmek ve Katalanlar'ı Negroponte'den uzak tutmak üzere savaş gemileri göndermek yoluyla, Venedik tüccarlarının ve kârlarının korunmasını sağladı.[9]

Soranzo Bizans'taki Venedik hak ve imtiyazları ile Romania'daki Venedik topraklarının korunması sorunlarıyla çok uğraştı. Selefinin 1310'da İmparator'la yaptığı antlaşmanın ruhunu korumayı istiyordu; gel gelelim, bu antlaşmanın birçok bölümünü değiştirmek gerekebilirdi. Yunanlılar'la ilişkisinde son derece saygılı fakat sağlam olacaktı. 1315'te, Girit'teki Yunanlılar'ın statüsüyle ilgili olarak Konstantinopolis'ten gelen bir elçilik heyetini kabul etti ve şikâyetlerini anlayışla dinledi.[10] 1318'de, Venedik Komünü İmparator'un isteği üzerine oğlu Thedoros'u İtalya'ya getirmek için iyi donanmış iki kadırgalarını göndermeyi önerdi; bunu İmparator'a saygı ve bağlılıklarından dolayı memnuniyetle yapacaklardı.[11] Her iki yanda da nazik iyiniyet işaretleri vardı. Gene de, İmparator tarafından ödenmesi gereken hasar tazminatı sorunu hâlâ çözülmemişti; Konstantinopolis'teki ve öteki Bizans kentlerindeki Venedik tüccarının, Yunanlılar'a karşı böylesine kibar davranmaması için iyi nedenleri olduğunu gösteren pek çok kanıt vardır.[12]

1317'de, görev süresini dolduran Konstantinopolis *balyos*'u Marco Minotto, *Doge* ve Venedik Komünü'ne bir rapor sundu.[13] Minotto, belki tarafsız bir tanık değildi. On yıl kadar önce, Venedik Bizans'la savaştayken, Limni Adası'na saldırmış ve yağmalamış; eski serüvencilerin geleneğini izleyerek, orada bulduğu Aziz Alexander'ın kalıntılarını aşırmış ve Venedik'e göndermişti.[14] Gel gelelim, *Doge*'ye sunduğu rapor paha biçilmez bir belgedir. Türünün bugüne kadar ulaşabilmiş ender örneklerinden biridir; Konstantinopolis'teki Yunanlılar'la İtalyanlar arasındaki birlikte varoluşun gündelik sorunlarına ışık tutar. Bunlardan biri, Venedik yurttaşlığı sorunuydu. Bizans ile Venedik arasındaki tüm antlaşmalar, Venedikliler'in yaptıkları ticarette vergiden muaf tutulacağını öngörüyordu. Dolayısıyla, imparatorlukta bir Venedik yurttaşı olmak, özel ve değerli bir imtiyazdı. Yunanlılar'ın birçoğunun haset ettiği bir şeydi; bunun nedeni Venedikliler'e hayranlık

9 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 598-9; Dandolo, sütun. 411-12.

10 *DVL*, I, no. 54, s.98; *DR*, IV, no. 2408.

11 *DVL*, I, no. 68, 69, ss.117-20; Cessi-Sambin, I, no. 256, 257, ss.198-9; Thiriet, *Assemblées*, I, no. 408, ss.178, 306; *DR*, IV, no. 2405, 2417.

12 İmparator'un ödemesi gereken tazminat sorunu, Soranzo'nun selefleri döneminde sürüncemede bırakılmıştı. Cessi-Sambin, I, no. 73, 78, s. 133 (1309-10); no. 84, s.134 (1310); no. 101, s.135 (1311); no. 102, s.136 (1311).

13 *DVL*, I, no. 59, ss.103-5. J. Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 267-356, özellikle 277-9.

14 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 579-80. Maltézou, *Thesmos*, ss.224-5.

duymaları değil, vergiden muaf ticaret ayrıcalığını paylaşmak istemeleriydi. Bu soruna önceki antlaşmalarda 'Venedikli olanlar veya kendilerini böyle sınıflayanlar' ibaresiyle değinilmişti. Ama, bu madde 1277 Antlaşması'nda, Venedikli erkekler ile Yunanlı kadınlar arasındaki karışık evliliklerden olan çocuklar, *gasmouloi* ve nesepleri, aynı hak ve özgürlüklerle tam Venedik yurttaşları kabul edilmesi gerektiği ibaresiyle genişletilmişti. Kuşku götürür nitelikteki yurttaşlık iddiaları, Konstantinopolis'teki Venedikli yetkililerce çözüme bağlanmak zorundaydı.[15]

1317'de Marco Minotto, yetkililerin bu zorunluluğu Venedik çıkarlarını tehlikeye düşürecek kadar şiddetle uygulamakta olduğunu bildiriyordu. Hak iddiasında bulunan bir kişiden yana tanıklık eden kişiler, yalnız babasının değil, aynı zamanda büyükbabasının ve büyük-büyükbabasının milliyetini söylemeye zorlanıyordu. Hak iddia eden kişi kendini kuşaklardır Venedikli olarak gördüğü zaman bile, bu her zaman mümkün olmuyordu. Bunun sonucu olarak da, bilgileri sağlayamayan birçok kişi Ceneviz yurttaşlığını tercih etmek zorunda kalıyordu, çünkü Cenevizliler soru sormaksızın herkesi yurttaşlığa kabul ediyorlardı. Dolayısıyla Konstantinopolis'teki Venedik yurttaşlarının sayısı düşerken, Ceneviz nüfusu büyüyordu. İmparatorlarının saldığı bazı ek vergilerden kaçınmanın bir yolu olarak, kimi Yunanlılar da Ceneviz vatandaşlığına geçiyorlardı. İşleri daha da karmaşıklaştıran bir nokta, Konstantinopolis'teki yarı-kast *gasmouloi*'nin, Bizans ile Venedik'in savaş halinde olduğu yıllarda, kendilerini Yunanlı olarak bildirmenin daha akıllıca olduğunu görmeleri olmuştu. Şimdi savaş sona erdiğinde çocukları, ataları gibi Venedikli olmayı tercih edeceklerini söyleyerek duruma karşı çıkıyorlardı. Minotto, Komün ve Romania'daki tüccarları açısından, olabildiğince büyük bir Venedik nüfusu tarafından desteklenmenin avantajlı olması nedeniyle, bunların *Doge*'nin acilen incelemesi gereken sorunlar olduğu yönünde uyarıda bulunuyordu.

1319'da Minotto, ikinci kez *balyos* olarak Konstantinopolis'e gönderildi ve 1320'de *Doge*'ye çok daha buruk bir rapor yazdı.[16] İmparator'un, anne-babaları karışık olan Venedikliler'i Yunan yurttaşlığını benimsemeye zorladığından yakındı. Venedikliler'in sayılarını korumak ya da artırmak istemeleri doğaldı. İmparator'un, kendi uyruklarının sayısının düşmemesini sağlamak istemesi de son derece doğaldı. Çünkü uyrukları vergi mükellefiydiler ve hazinesi de şiddetli gelir ihtiyacı içindeydi. Ama Minotto'nun söyleyecek

15 Bkz. yukarıda, s. 187-8. Konstantinopolis'teki ve imparatorluktaki Venedikliler'in üç kategorisi -yurttaş, uyruk ve korunma statüsünde olanlar- hakkında, bkz. D. Jacoby, 'Les Vénitiens naturalisés dans l'empire byzantin: un aspect de l'expansion de Venise en Romanie du XIIIe au milieu du XVe siècle', *TM*, VIII (1981), 207-35. Chrysa A. Maltézou, 'Paratirisis ston thesmo tis Venetikis hypikootitas', *Symmeikta*, IV (1981), 1-16.

16 *DVL*, I, no. 80, ss.164-8 (3 Mart 1320).

çok daha acı sözleri vardı. Tecrübelerine göre, İmparator ve memurları daima Venedikliler'e karşı ayrımcılık yapıyorlardı. Cenevizliler'e karşı hiçbir şey yoktu. Ama zavallı Venedikliler Thessalonica'dan Konstantinopolis'e kadar her yerde dövülüyor, soyuluyor ve sürekli sıkıştırılıyordu. Söz gelimi, başkentin surlarının dışında, kıyı boyunca uzanan kulübe veya kabinlerde yaşayan ve denizci tavernalarını işleten Cenevizliler ve Ancona'lılar vardı. Yetkililer bu uygunsuzluğa göz yumuyorlardı, oysa suçlular Venedikli olsalardı, durum kesinlikle bu olmazdı. Minotta, Bizanslı yetkililerin Konstantinopolis'te, Thessalonica'da ve başka yerlerde antlaşmanın ruhunu ya da şeklini ihlal ettikleri olaylardan oluşan uzun bir liste veriyordu. Tüm Venedikliler'in imparatorlukta özgür olmalarına karşın, Yunanlılar'ın ve *gasmouloi*'nin her köşe başında onlara saldırmaları yüzünden, hiçbir yerde güvenle yerleşmelerinin mümkün olmamasını protesto ediyordu. İmparator suçluları cezalandırmak için kılını bile kıpırdatmıyordu. Bir Venedikli bir Yunanlı'ya karşı dava açarsa, hem adaletin gecikmesine hem de büyük bir küstahlığa maruz kalıyordu. Adaleti elde etmenin tek yolu satın almaktan geçiyordu, çünkü yargıçlar her zaman kendi paylarını kesiyor ve resmi çevirmenler rüşvet alıyordu. Venedikli tüccarlara karşı uygulanan haksız ayrımcılık çok yaygındı. Konstantinopolis'teki pazarda, Karadeniz'den getirdikleri buğdayı, alıcı her ölçü için vergi ödemedikçe satamıyordu. Bizans memurları, verginin Venedikliler'in değil kendi insanları tarafından ödenmesine nezaret ederek bunu meşrulaştırıyorlardı. Ama bu Bizans ile Venedik arasındaki antlaşmaya aykırıydı; Minotto'ya inanılacak olursa da bu, Cenevizli, Pisalı ya da Anconalı tüccarlardan mal alan Yunanlılar'a uygulanmıyordu. Aynı şekilde, Venedikli balıkçılar, kasaplar ve öteki satıcılar, Yunanlı müşterileri bütün alışverişlerinde vergi ödemek zorunda kaldığı için dezavantajlı durumdaydı. Venedikli ayakkabıcılar, deri işçileri ve sepiciler, İmparator'un her yerde serbestçe ticaret yapabilecekleri vaadine karşın, kentte ticaret yapmak istedikleri zaman, devlet memurları tarafından şiddete maruz kalıyor, dövülüyor ve zindana atılıyorlardı. Her şey göz önüne alındığında, Marco Minotto, Konstantinopolis'te yaşayan Venedikliler'in hiçbir zaman 1320'lerdeki kadar kötü muamele görmediklerine inanıyordu; Thessalonica ile diğer yerlerdeki konsoloslardan kendisine ulaşan raporlar, işlerin taşrada da kötü gittiğini gösteriyordu.[17] İmparator, durumdan defalarca haberdar edilmesine karşın, hiçbir şey yapmadı. Venedik'e ve birçoğu Konstantinopolis'te yoksulluk içinde yaşamakta olan Venedik yurttaşlarına hâlâ borçlu olduğu 14 bin *hyperpyra* ve daha küçük öteki miktarların ödenmesi yönünde sürekli yinelenen isteklere de yanıt vermedi.

Başka Venedikliler'in de, İmparator'dan gördükleri muamele hakkında kendilerine ait acıklı hikâyeleri vardı. 1313'te Giacomo Orsilio, Venedik'in

17 Thessalonica'daki konsolosun, soyulduktan sonra 1315'te Ainos'a nakledilmesi gerekmişti. Thiriet, *Assemblées*, I, no. 326, s.158.

Charles de Valois ile girdiği ittifak döneminde, başka birçok sadık Venedik uyrukluyla birlikte babasının nasıl tutuklanmış olduğunu bildirir. İmparator, babasının evine ve mallarına 2100 *hyperpyra* karşılığında el koyarak, onu da zindana atmıştı; babası hapisteyken ölmüştü. Belletto Giustiniani Cenevizliler'e saldırmak üzere geldiğinde, oğlu yeni acılara maruz kalmıştı. İmparator onun ödeme konusundaki taleplerini görmezden gelmişti. Venedik'teki yetkililer Orsilio için çok üzüldüler. Mecliste yaptıkları oylamayla, Bizans hükümeti ona olan borçlarını ödeyinceye değin, kürkçüler sokağında ona bilabedel bir ev kiralanması kararlaştırıldı.[18] Benzer bir dava da, eskiden Akka'da yaşamakta olan bir Venedikli sakinin durumuydu. Yaklaşık 1317'de İmparator evinin ve mülkünün müsadere edilmesini ve kendisinin de tutuklanmasını emretmişti. Zindanda öldü. İmparator'a yapılan başvurular sonuç vermedi. Bu yüzden, Venedik Senatosu kurbanın evsiz oğluna Konstantinopolis'te *balyos*'un yakınında bir ev tahsis edilmesine karar verdi.[19]

Ne Venedikliler, ne Yunanlılar her zaman hükümetin arzu ettiği tarzda hareket ediyorlardı. Ama *Doge* de, İmparator da, samimi ilişkileri en üst düzeyde tutmakla ilgileniyorlardı. Pek çok diplomatik ilişki söz konusuydu. Fantino Dandolo, Kasım 1313'te Venedik elçisi olarak Konstantinopolis'e gitti ve Marco Minotto görevi devralıncaya değin, iki yıl boyunca *balyos* olarak orada kaldı. Bir başka elçilik heyeti Şubat 1315'te Konstantinopolis'e gitti. Dandolo'nun imparatorla konuşmaları, Girit'teki Bizans uyruklarının asla Venedik serflerine dönüştürülmeyeceğine ilişkin, statülerinin belirlenmesi konusunda yazılı bir güvenceyi meydana çıkardı. Venedik'teki Senato, zaten tüm Bizans yurttaşlarının, istedikleri takdirde Girit'ten ayrılabileceklerine ilişkin bir karar almıştı. *Doge*, Kasım 1316'da, dostluk bağlarını pekiştirmek için İmparator'a bir elçi daha gönderdi; Mayıs 1317'de Venedik'te olduğu bilinen Bizans elçileri de, muhtemelen bu iltifata mukabele etmek üzere gönderilmişti.[20] 1319'a gelindiğinde, bu yüzeysel nezaket gösterileri, İmparator Andronikos'un *Doge* Soranzo'ya samimi, özel ve en yakın dostu olarak hitap edeceği düzeye kadar varmıştı.[21]

Bu nezaket gösterileri, yurttaşlarının çoğu birlikte huzur içinde yaşayamıyor olsa bile, Bizans ile Venedik'in artık birbirine ihtiyaç duyduğu gerçeğinin altını çiziyordu. Çünkü daha geniş anlamda dünyada, Venedik'in Romania'daki sömürge imparatorluğu ile Bizans'ın iyiden iyiye budanmış evrensel imparatorluğunun güvenliği ve refahı, her ikisi için de amansız düşmanlarca tehdit ediliyordu; 1317'deki kötü bir hasattan sonra da Koron,

18 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 283, ss.150, 298.

19 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 391, s.175.

20 Cessi-Sambin, I, no. 152, s.140; no. 2, s.145; no. 262, s.168. Thiriet, *Assemblées*, I, no. 372, s.170; *DVL*, I, no. 54, s.98; *DR*, IV, no. 2358. Maltézou, *Thesmos*, ss.108/9.

21 *DVL*, I, no. 69, s.119: 'carissimo amico imperii sui ... amico sincero et speciali'.

Modon, Negroponte, hatta Girit'te buğday ve öteki tahıllarda ciddi bir kıtlık söz konusuydu.[22] Atina ve Thebai'deki Katalanlar gibi saldırgan komşuları olan Negroponte özellikle zayıf bir durumdaydı. Katalan birlikleri, adada Venedikliler'le dövüşürken, korsan gemileri Ege'deki ticaretin gördüğü zararı daha da artırıyor ve Küçük Asya kıyısındaki yeni Türk beylikleriyle fütursuzca işbirliği yapıyorlardı. Türkler, 1318'de Venedik'in adaları olan Karpathos ve Santorini'ye saldırdılar. Girit ve Negroponte, her gün buna benzer saldırılar bekliyordu. Katalanlar, Gallipoli'den Avrupa anakarasına geçiş yolunu Türkler'e göstermişlerdi. Şimdi aynı hizmeti denizde yapıyorlardı. Venedikliler bir kez daha Katalanlar'ı sözüm ona hükümdarları olan Aragon ve Sicilya Kralı II. Federico'ya şikâyet ederek, uğradıkları zararların tazminini ve bir ateşkes yapılmasını istedi. Haziran 1319'da, Negroponte'de yapılan konferansta bir antlaşmaya varıldı. Katalanlar Venedik topraklarına düzenledikleri saldırılara bir son vereceklerine, ticaret gemilerini silahsızlandıracaklarına ve filolarının geri kalanını dağıtacaklarına söz verdiler. Denizcilik etkinliklerini, Negroponte'den yeterince uzak ve Türk suç ortaklarının menzili dışında kalan Korinthos Körfezi'yle sınırlayacaklardı. Antlaşma altı aylıktı. Ama Venedikliler bunu sürdürdüler. 1321'de ve 1331'de antlaşma bir kez daha yenilendi. Bunun sonucu olarak, Ege Denizi'ndeki ticaret gemiciliğine yönelik Katalan tehdidi neredeyse sona erdi.[23]

Durumun mantığı, Bizans ile Venedik arasında ilişkide, tarafların en azından bir barış ve iyiniyet gösterisinde bulunmasını gerektiriyordu. Ama Marco Minotto'nun Konstantinopolis'teki yaşamın gerçekliklerine ve İmparator ile temsilcilerinin hatalarına ilişkin raporları, Venedik'in bir sürü şikâyette bulunmasına neden oldu. 1319 ve 1320'de gidip gelen elçiler, nezaket ve karşılıklı iltifatlarla değil, zorlu gerçeklerle uğraşıyorlardı; aralarındaki antlaşmaların şartlarının yorumlanmasıyla, özgül şikâyetlerle ve *Doge* ile İmparator'un kendi uyrukları üzerindeki hükümranlık hakkını etkileyen ilke sorunlarıyla uğraşıyorlardı. Ayrıntıları içeren dilekçeler, karşı dilekçeler, suçlamalar, aklamalardan oluşan sekiz uzun belge, o yıllarda Konstantinopolis ve Venedik arasında gitti geldi. Bunların ilk dizisi, İmparator'un elçileri olan hukukçu (*dikaiophylax*) Gregorios Kleidas ile çevirmen Andronikos Ierakites tarafından Venedik'e götürülen otuz bir şikâyetten oluşur.[24] Şikâyetlerin çoğu, 1312 ve 1319 yılları arasında Ege'de Venedikliler'in Yunan gemilerine yaptıkları saldırılar sonucu uğranan can veya mal kayıplarını aktarır. Venedikliler'in muaf tutulduğu yüzde 10'luk *kommerkion* (alım satım vergisi) yükümlülüğünden kurtulan Bizans tüccarlarının ticarete döndükleri açıktı. Venedik'in büyük çaplı ticareti için ciddi rakip değillerdi. Yaptıkları işlerin

22 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 379, 389, ss.171, 174.

23 Setton, *Catalan Domination of Athens*, ss.26-7, 34-5; Laiou, *Andronicus II*, ss.272-3.

24 *DVL*, I, no. 72, ss.124-7; *DR*, IV, no. 2423.

çoğu Monemvasia'ya dayanıyordu; bununla birlikte, Aralık 1313'te İskenderiye'den Girit'e geldiğinde bir Venedikli tarafından malları çalınan Atinalı Sophonias diye birinden söz edilir.[25] Girit, Venedikli korsanların birçoğunun üssüydü; etkinliklerini yağmayla da sınırlamıyorlardı. Yunanlılar'ın Venedikliler'ce ele geçirilip, Girit, Rodos ve Kıbrıs'ta esir olarak satıldığına ilişkin pek çok bilgi vardır. Konstantinopolis'e dönüş yolunda olan bir imparatorluk elçisi, Ağustos 1317'de üç Venedikli tarafından yakalanmış, tüm eşyaları çalınmış, ardından da satılmıştı. Kurtarmalığı, İmparator'a 'iyi bir şato' fiyatına mal olmuştu. İmparator'un elçileri, *Doge*'ye Thessalonica, Konstantinopolis ve başka yerlerdeki Yunan tüccarları adına 10 bin *hyperpyra* gibi yüksek bir fatura çıkardılar. Ayrıca, İmparator'un iki öteki noktaya ilişkin süregiden ilgisini vurguladılar. Girit'te yaşayan uyruklarının statüsü ve özgürlüğüne ilişkin, Venedikliler'in önceden verdikleri, adadan ayrılmak isteyenlerin bunu serbestçe yapabileceği sözünün de teyit edilmesini istiyorlardı; ikinci olarak da, Venedik gemilerinin Karadeniz'den Konstantinopolis yoluyla mısır ihracında özgür olduklarını, ama bu mısırı özel bir ruhsatla ve gereken vergiyi müşterinin ödemesi şartıyla kentte satabileceklerine yönelik kurala uyulmasını istiyorlardı.

Bu isteklere karşı Venedik'in yanıtı uzun, ağır ve öfkeli oldu.[26] Girit'teki Yunan uyrukları sorununa, önceki iki antlaşmanın şartlarına harfiyen uygun davrandıklarını söyleyerek karşı koyuyorlardı. Venedik Bizans ile savaştayken adadan ayrılmak isteyenlere izin verilmiş, hatta bunu yapmaları için yüreklendirilmişlerdi de. İmparator'a, o kadar uzun zaman önce ödemeye söz vermiş olduğu 14 bin *hyperpyra*'yı hâlâ beklediklerini manidar bir şekilde hatırlatıyorlardı. Para konusunda hak iddia etmiş olanların rahata kavuşması için çok geçmeden özel önlemler almak zorunda kalacaklardı; çünkü birçoğu yoksulluğa düşmüş, sokaklarda dilenir olmuşlardı. Venedikliler'i en çok kızdıran da, İmparator'un Karadeniz'deki mısır ticaretine müdahale etmesiydi. Bizans topraklarında yetişen mısırın ihracında, özellikle bunalım dönemlerindeki kısıtlamaları seve seve kabul etmişlerdi. 1304'te Cenevizliler'in de Bizans mısırını ihraç etmeleri yasaklanmıştı. Ama dünyanın başka kesimlerinde yetişen mısırın ihraç ve satış fiyatı üzerine konmuş olan sınırlamalara karşıydılar. İmparator'la yapılan önceki antlaşmaların, kendilerine imparatorluğun her yerinde vergi ödemeksizin, tuz ve sakız ile, fiyatı belirlenen miktarı aşması halinde mısır dışında tüm malları alıp satma hakkı vermesinden memnunlardı. Bulgaristan ya da Kırım'ın Karadeniz limanlarından getirilen mısır, İmparator'un topraklarında yetişmiyordu; mısır, ne tuz ne de sakızdı.

25 Bizans ticaret gemiciliğinin canlanması hakkında, bkz. N. Oikonomides, *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople (XIIIe-XVe siècles)*, Conférence Albert-le-Grand (Montreal, 1979), özellikle ss.120 vd.; Angeliki E. Laiou-Thomadakis, 'The Byzantine economy and the medieval trade system: thirteenth-fifteenth centuries', *DOP*, XXXIV-XXXV (1982), 177-222.

26 *DVL*, I, no. 73, ss.128-32; *DR*, IV, no. 2427. Cessi-Sambin, I, no. 413, 414, s.212 (Eylül 1319).

Bu yüzden, mısırı Konstantinopolis'e getirenler tarafından ihraç ve satışı üzerine vergi koyma hakkına da sahip değildi. Bunun yanı sıra, İmparator'un kendi özel izni altında böyle mısır satmaya çalışmaları halinde bile, Yunanlı müşterilerin hazineye bir *pro rata* vergisi ödemek zorunda olmalarına da karşıydılar. Bu 'alım vergisi' büyük sıkıntıya neden oluyordu. Venedik tüccarlarını dezavantajlı bir konuma getiriyordu; kullandıkları varsayılan imtiyazların bir ihlali olarak değerlendirilmesi de mümkündü.[27]

İmparator, tersini ileri sürerken, çok güçlü bir yasal temele sahip değildi. Neredeyse iki yüzyıl önce, 1126'da, seleflerinden II. İoannes, Venedikliler'le alışveriş yapan Bizanslılar'a konulan verginin (*kommerkion*) bir yanlış anlama olduğunu ve kaldırılması gerektiğini özel olarak belirtmişti.[28] İmparator Andronikos, daha yakın seleflerinin, III. İoannes Vatatzes, II. Theodoros Laskaris ve kendi babası VIII. Mikhail'in benzer bir vergi saldığını ileri sürdü. Ama buna ilişkin belgesel bir kanıt yoktu ve Venedikliler buna inanmadı.[29] 1285'te imzalamış olduğu antlaşma, aslında Venedikliler'in hem alıcı hem satıcı olarak, ister Yunan ister Latin olsun tüm malları vergiden muaf olarak alıp satabileceklerini ayrıntılarıyla yeniden dile getirmişti. Sorun, sadece mısır alım satımı olmaktan daha büyük önem taşıyordu. İmparatorlukta Venedik yurttaşı olduklarını iddia edenlerin sorununa benziyordu. Çünkü her iki noktayı kabul etmekle, imparator kendi uyrukları üzerindeki yetkisini azaltmış ve önemli bir gelir kaynağını yitirmiş oluyordu. Venedik talepleri, Bizans ticaretinin tümüyle Venedik tarafından devralınmasına giden yolu açıyordu.

Venedikliler'in kötü davranışlarına maruz kalmış Yunan tüccarlardan derlenen şikâyetlerin listesine gelince, *Doge* oldukça hırçın bir tavırla, bu tür olayları araştırmak ve ele almak için doğru formların ve işlemlerin Bizans ile Venedik arasında benimsenen antlaşmalarda yazılı olduğunun elçiler tarafından mutlaka biliniyor olması gerektiği yanıtını verdi. Romania'daki tüm yöneticilerine, bu işlemleri gözetme ve yerine getirme görevleri hatırlatılacaktı; suçlananlardan Venedik'te yaşayanlara karşı gerekli eylemi de bizzat başlatacaktı. Bununla birlikte, açık denizde benzer şekilde Yunanlılar'ın kurbanı olan Venedik yurttaşlarının, her birinin iddia ettiği hasarın miktarını da içeren bir listesini sundu. Bu liste görece kısaydı; ama buna İmparator ve temsilcilerine ilişkin yakınmaları içeren çok daha geniş kapsamlı üç liste daha eşlik ediyordu. İlki, antlaşmanın gündelik iş ilişkileri ve mülkiyet sahipliğine ilişkin ihlalleri sıralıyordu.[30] İmparator'un vergi

27 Bkz. G.I. Bratianu, 'La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane', *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale* içinde (Paris, 1938), ss.157-68; Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 316-20.

28 Bkz. yukarıda, s.154, n. 30.

29 *DVL*, I, s.141.

30 *DVL*, I, no. 74, ss.132-3.

memurları, Venedikliler'in kumaş, yelken bezi ve buna benzer malları, alıcılar üzerine bir vergi konmadan Konstantinopolis'te satmalarını yasaklamışlardı. Konstantinopolis'e gelen Venedik gemilerinin sahiplerinden gümrük vergilerini tahsil etmek için dolaylı yollar icat etmişlerdi. Antlaşma uyarınca vergiyi geri almak isteyenler, oradan oraya gitmek zorunda bırakılıyordu; oysa İmparator'un görevi, geri ödemenin derhal hazineden yapılmasını emretmekti. Resmi görevliler, Venedik gemilerinde tayfa olarak çalışan Yunan denizcilerin ücretlerini vergilendirmekte diretiyorlardı. Konstantinopolis'te ve imparatorlukta arazi ya da emlak sahibi olan Venedikliler'in bunu bir başkasına satması engelleniyordu. Tüm bu eylemler, Venedikliler'in Bizans'ta sahip oldukları varsayılan serbesti ve güvenliğin hiçe sayılmasıydı. Son bir şikâyet, Marco Minotto'nun da yakındığı, Bizans bürokrasisinin işleri güçleştirmesi ve geciktirmesine işaret ediyordu. Bizans topraklarında soyulmuş olan bir Venedikli, durumu *balyos* ve danışmanlarına bildirecek, daha sonra onlar İmparator'u haberdar edecekti, çünkü antlaşma uyarınca İmparator zararı hazinesinden karşılamakla yükümlüydü. İmparator şikâyetçiyi belirli bir makama gönderecekti. Uzun güçlüklerden ve harcamalardan sonra yeri bulmayı başarsa bile, hiçbir şey elde edemeyecekti. Ardından eli ve cebi boş olarak *balyos*'a dönecekti. Bu hep olan bir şeydi ve Venedikliler uğradıkları zararların karşılığını hiçbir zaman alamıyor gibi görünüyordu.

İmparator'a sunulan ikinci şikâyet listesi, Thessalonica'da Bizanslı yetkililerin Venedikliler'e karşı işledikleri kusurları içeriyordu.[31] Buradaki Venedik kolonisini 1277'de VIII. Mikhail vermişti. 1310'dan beri büyümüş gibi görünmekle birlikte, hiçbir zaman büyük bir başarı göstermemişti. Venedikliler burada, Konstantinopolis'tekinden bile daha az seviliyordu. Konsolosları, yerel gümrük yetkililerinin yüklü bir rüşvet elde edinceye kadar kargolarını boşaltmalarını üç dört gün geciktirmelerinden yakınıyordu. Venedikli sakinlerin meyve satın almaları yasaklanıyor ve karşı koyarlarsa dövülüyorlardı. Onlara tahsis edilen evler, içinde yaşanamayacak kadar küçük, ancak balıkçılara ve benzeri kişilere uygun evlerdi. Bir Venedikli'yle bir Cenevizli arasında alışveriş konusunda çıkan her türlü ağız dalaşında, karar, Venedik konsolosuna danışılmaksızın Cenevizli lehinde veriliyordu. Venedikli şikâyet edecek olursa dayak yiyordu. Ayrıca, Thessalonica'da Ceneviz yanlısı bir tutumun kanıtları da vardı. 1319'da, imparatorun memurları bir Venedikli'nin sattığı mısırı elinden almış, sahibinin büyük üzüntüsüne neden olacak şekilde, dostları olan bir Cenevizli'ye vermişlerdi. Sunulan üçüncü belge, tek tek Venedikli yurttaşların, 1314 ve 1319 yıllları arasında Yunanistan'da kişiliklerine ve mülklerine verilen zarardan dolayı

31 *DVL*, I, no. 75, s.134. F. Thiriet, 'Les Vénitiens à Thessalonique dans la premiere moitié du XIVe siècle', *B*, XXII (1952), 323-32.

yaptıkları şikâyet ve tazminat taleplerinin listesini veriyordu.[32] Olayların çoğu kıyının uzağında veya o dönemde imparatorun asi Despot Thomas'a karşı yetkisini yeniden kabul ettirmeye çalıştığı kuzeybatıdaki Epeiros limanlarında gerçekleşmişti; kazara ya da kasıtlı olarak verilen zararların çoğunun sorumlusu da Bizans ordusuydu. Belge, Despot'un Ambracian Körfezi'ndeki başkenti Arta'da, Arnavutluk kıyısındaki Valona'da ve Epeiros'un başka kesimlerinde Venedikli tüccarların ve kendi konsoloslarının bulunduğunu ortaya koyar.[33] Mora'daki ve adalardaki Venedikliler tarafından talep edilen toplam tazminat miktarı yaklaşık 14 bin *hyperpyra*'yı geçiyordu ve bunun bir bölümü, anlaşılan Konstantinopolis'teki *balyos*'a ayrıntılarıyla bildirilmişti. Balyos Marco Minotto idi; Venedik'ten Eylül 1319'da İmparator'a sunmak üzere bu belgelerin gönderildiği kişi de oydu. Bu belgeler, onun Yunanlılar'a karşı duyduğu en kötü kuşkuları doğrulamış olmalıdır.

Minotto'nun *balyos* olarak ilk görev döneminin sona ermesinden hemen sonra, çok daha büyük sonuçlara yol açacak bir olay meydana geldi. 1318'de Galata'dan bazı Cenevizliler Altın Boynuz'un karşı kıyısına geçerek, Venedikliler'e saldırdılar.[34] Cenevizliler ile Venedikliler arasındaki düşmanlık, yüzeyin çok altına hiçbir zaman inmemişti; bu düşmanlık patlak verdiğinde de genellikle Bizanslılar suçlanıyordu. *Doge*, Cenevizliler'in yaptıkları için İmparator'dan tazminat talep etti. İmparator ise bunun kendi işi olmadığını düşünüyordu. Venedikliler, iddialarını güçlendirmek için ona 1285 Antlaşması'nın metnini aktardılar: Kendi imparatorluğunda silahlanmış ve donanmış bir güç tarafından Venedikliler'in canına ve malına verilen zararlar hazinesinden karşılanacaktı. Antlaşmada yer alan bu madde, 1268 Antlaşması'ndan alınmıştı. Fakat İmparator haklı olarak, imparatorluğunun herhangi bir yerinde Cenevizliler'le Venedikliler arasındaki düşmanlıklar sırasında her iki tarafta doğabilecek zararların ödenmesi sorumluluğundan kendini muaf tutan 1302 Antlaşması'nda bu maddenin kaldırılmış olduğunun farkındaydı.[35] İmparator, 1285 Antlaşması'nın tam anlamını açıkça ortaya koymaya çalışarak, kendi konumunun meşruiyetini pekiştirdi. 'İmparatorluğunda donanmış bir kuvvet', bir Yunan ya da Bizans kuvveti demekti, Ceneviz değil. Venedikliler bu yorumu kabul etmeyecekti. İmparator'un, kendi imparatorluğunda donanmış her kuvvetin yarattığı zararlar için kendilerine tazminat ödemeyi taahhüt etmiş olduğunu savundular; Cenevizliler'in adının bile geçmediği zamanlarda kararlaştırılmış, kadim bir antlaşma yükümlülüğü idi bu.

32 *DVL*, I, no. 76, ss.135-9.

33 Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.77-9.

34 *DVL*, I, ss.137-8.

35 *TTh*, III, s.99, 333; *DVL*, I, s.14.

Bunlar, her iki tarafın hukukçularını da meşgul edecek türden, ilginç yasal noktalardı. Ama İmparator adına üzülmemek elden gelmemektedir.[36]

Aynı elçiler, Gregorios Kleidas ve Andronikos Ierakites, ayrıntılı yanıtı *Doge*'ye götürdü.[37] Yanıtın tonu, Venedikliler'in sızlanmalarla dolu talepleriyle çarpıcı bir karşıtlık içindeydi. Sanki dindar imparator, onların açgözlü maddiyatçılıkları karşısında irkilmiş ve incinmiş gibiydi. Yunanlılar'ı, dünya işlerinde henüz eğitilmemiş can sıkıcı çocuklar olarak görme eğilimindeydiler. Yalnızca hasarlardan ve para miktarlarından söz ediyorlardı. Oysa Bizanslılar bu kadar somut bir gerçekçilikten hoşlanmazlardı. Gerçeklikleri hitabet sanatının ağdalı sözleriyle perdeleyerek, tartışmanın tonunu yükseltmeyi tercih ettiler. İmparator'un yanıtı, Tanrı'nın arzusu ve kalıcı barış umuduna cafcaflı göndermelerle doludur. *Doge*'yi, onları bölen şeylerin üzerinde durarak aralarındaki yeni dostluğu mahvetmemesi konusunda uyarır. Çok ilginç bir kendine acıma patlaması içinde, neredeyse herkesin onu, karıncayı bile incitmeyen, topraklarını genişletmeye çalışmayan, kimseden hiçbir şey gasp etmemiş olan İmparator'u yere çalmaya çalıştığından yakınır. Ama Tanrı'nın merhameti ve O'nun lekesiz Ana'sının arabuluculuğu sayesinde, imparatorluğu, sayısız düşmanlarının acımasız saldırılarına dayanmayı başaracaktı; aslında gene de, evinin üzerine yıkılması ve kendisinin de yıkıntıların altında can vermesi mümkündü.[38] Kendisine yöneltilen tüm suçlamalara yanıt vermek için elinden geleni yaptı. Girit'teki uyruklarına gelince, bunların birçoğunun Küçük Asya'daki Türkler'den kaçan sığınmacılar olduğunu gözlemliyordu. Onların da adadan ayrılma özgürlüğüne sahip olmaları ve arzuları hilafına Venedik'in vasalleri olmaya zorlanmamaları gerekiyordu. Mora'da, Thessalonica'da ve Epeiros'ta zarar gören Venedikliler'e yapılacak tazminat ödemesi sorunu hakkında, halihazırda ne kadar ödeme yapıldığını ortaya koyan belgesel kanıtlara işaret ediyor; eğer Venedikliler'den zarar görmüş olan Yunanlılar'a ödenen tazminattakine benzer kanıtlar gösterebilseydi de *Doge*'nin talebinin daha güçlü olabileceğini ekliyordu. Antlaşmalar bu açıdan karşılıklı yükümlülükler koymaktaydı. Epeiros'ta kendi birlikleri tarafından Venedik mülküne yapılan hasar, kabul edilmesi gerekir ki talihsiz bir olaydı. Fakat bu hata, davasını bazı Venedikliler'in de desteklemiş olduğu asi Despot Thomas'ın birliklerine karşı mücadele ederken, savaş döneminde yapılmış bir hataydı. Asinin başı, Tanrı'nın adaletiyle artık ezilmişti. Son olarak İmparator, *Doge*'nin Venedikliler'den mal satın alan Yunanlılar ile Venedik gemilerinde çalışan Yunanlılar'ın ödemesi gereken vergiye ilişkin bilgilerden büyük bir kaygıya kapılmıştı. Venedikliler'in imparatorluğunun her yöresinde Yunanlılar'la

36 *DVL*, I, ss.148-9, 162-3.

37 *DVL*, I, no. 77, ss.139-50; *DR*, IV, no. 2423.

38 *DVL*, I, s.140.

alışveriş yapabileceğini kabul etmişti; ama aynı vergi muafiyetini kendi uyruklarına da vereceğini taahhüt etmemişti. Bunu yaparsa, kendi uyrukları üzerindeki yetkisinden ve egemenlik haklarından vazgeçmiş olurdu. Venedikliler'in çok iyi bilmesi gereken önemli bir noktaydı bu.

İmparator'un yetkisine yönelik bir başka meydan okuma da, Konstantinopolis'te yaşayan Venedikli Yahudiler'den kaynaklanmışa benziyordu. Daha önce değilse bile, onüçüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde, Bizans uyruğu kabul edilen Yahudiler, kentin Vlanga adlı kesiminde yaşıyorlardı.[39] Venedik uyruğu olduklarını iddia eden, muhtemelen çoğu Romania'daki Venedik kolonilerinden olan Yahudiler de yerleşmek üzere Konstantinopolis'e gelmişlerdi. *Doge*, İmparator'un, deri işçileri ve sepici olarak çalışmalarına izin vermemekle, onlara ayrımcılık uyguladığından yakınıyordu. *Balyos* ve memurlarına üç ev ve Venedik tüccarlarına yirmi beş ev tahsis etmişti; Venedikliler'in kira ödeyerek imparatorluğunun her yerinde yerleşebileceğini ve ticaretlerini serbestçe yürütebileceğini de kabul etmişti. Ne var ki Venedikli Yahudiler bu imtiyazlardan yararlanamıyordu.[40] İmparator buna cevap olarak, Bizans Yahudileri'nin kendi yetkisi altına girdiklerini ve Konstantinopolis'te kendilerine ait bir semte sahip olduklarını, burada ticaretlerini yürüttüklerini ve kendilerinden istenen vergileri hazineye ödediklerini bildirdi. Zaman içerisinde, kendi inançlarından olanlarla yaşamayı ve onlarla birlikte çalışmayı tercih eden birçok Venedikli Yahudi de onlara katılmıştı. Kendi aralarında, Venedikli Yahudiler'in deriyi ve postu sağlayacaklarına ve Bizans Yahudileri'nin de bunları işleyeceklerine ilişkin bir karara varmışlardı. Bu düzenleme, İmparator Bizans Yahudileri'ne deri işinden vazgeçip başka bir meslek edinmelerini emredene değin tıkır tıkır işlemişti. Bunun üzerine Venedikli Yahudiler, hem kendi anlaşmalarına hem de İmparator'un emirlerine uymak üzere, daha önce hiç yapmadıkları sepicilik işine girmişlerdi. Bu yüzden cezalandırılmışlar ve Bizanslı Yahudiler'in semtinden çıkartılmışlardı.[41]

Venedikli Yahudiler'in çıkartılmış olması olanaksız görünmektedir, çünkü Venedikliler gibi, onlar da vergiden muaftılar ve dolayısıyla sepicilik sanayiinde bir Yahudi tekeli kurmanın yolunu bulmuşlardı. Gel gelelim, onları istedikleri işi yapabilecekleri Venedik semtine yerleşmekten veya antlaşmada belirtildiği gibi başka bir yerde kalacak yer kiralamaktan alıkoyan hiçbir şey yoktu. Bu açıklama Venedikliler'i tatmin etmedi, çünkü kiraladıkları evlerden

39 Bkz. D. Jacoby, 'Les quartiers juifs de Constantinople à l'époque byzantine', *B*, XXXVII (1967), 167-227, özellikle 189-205; Jacoby, 'Les Juifs vénitiens de Constantinople et leur communauté du XIIIe au milieu du XVe siècle', *Revue des Etudes Juives*, CXXXI (1972), 397-410; Jacoby, 'Les Vénitiens naturalisés', 227-8; S. B. Bowman, *The Jews of Byzantium 1204-1453* (Alabama, 1985), ss.20-4, 50-60.

40 *DVL*, I, s.129.

41 *DVL*, I, ss.142-3.

çıkartılan ve sepici olarak çalışmasına izin verilmeyen kişilerin, Venedikli Yahudiler olduğunu iddia ediyorlardı. İmparator'a onları rahat bırakması ve gelenekle zanaatlerini icra etmelerine izin vermesi için yalvardılar. Konstantinopolis'te olan bitenden haberdardılar. Yakın bir geçmişte, İmparator'un çevirmenlerle birlikte adamlarını, yağma yapmak üzere Yahudi semtine gönderdiğini biliyorlardı. Buldukları tüm derileri zora başvurarak almışlar, bir kısmını yakmışlar, bir kısmını denize fırlatmışlar, kalanını da alıp götürmüşlerdi. Venedikli Yahudi topluluğu için 70 bin *hyperpyra*'yı aşan ve İmparator'un karşılaması gereken bir zarar anlamına geliyordu bu.[42] Deriler için belirlenen değer, Konstantinopolis'teki Yahudiler tarafından gerçekleştirilen vergiden muaf kârların yanı sıra, bunun sonucunda imparatorluk hazinesinin gelirlerinde ortaya çıkan kayba ilişkin bir fikir vermektedir. Venedikliler, İmparator'u köşeye sıkıştırmanın yolunu iyi bulmuşlardı.

Doge ile imparator arasındaki bu mesaj alışverişinde sözü edilen bir dizi özgül olay arasında iki tanesi dikkati çeker. İlki, İmparator'un sadık bir hizmetkârı olarak onurlandırdığı Cenevizli kaptan Andrea Morisco'nun kardeşi Lodovico Morisco'yla ilgiliydi. Lodovico, Karpathos Adası'na saldırıp sakinlerini ayaklandırmaya kışkırtmasından sonra, 1309'da Venedikli Andrea Cornaro tarafından ele geçirilmişti. Cornaro, Morisco'yu korsanlık suçundan zindana atılmak üzere Girit'e gönderdi. Bir Cenevizli olması, Venedikliler'in sevgisini kazanmasının önünde bir engeldi. Bir korsandan başka bir şey olmaması gerçeği, onu antlaşma ile Yunan ve Venedik mahkûmlara verilen genel affın da dışında tuttu. İmparator, Lodovico Morisco'nun korsan olmadığını söyleyerek karşı çıktı. İmparatorluğun bir vasaliydi ve bir Yunan uyruğu sayılıyordu; ayrıca İmparator'un, merhum biraderi Andrea Morisco'ya bir yurtluk olarak tahsis etmiş olduğu Rodos civarındaki adaların kumandanlığına atanmıştı. Bu nedenle Venedikliler, Karpathos'ta ne yapmış olursa olsun, onu artık bir mahkûm olarak alıkoyma hakkına sahip değildi. İmparator, Andrea Cornaro'nun Karpathos'un hâkimiyetini nasıl elde ettiğini araştıracak kadar zekiydi. Ama Venedikliler, onun Morisco ile ilgili bu isteğini reddettiler.[43]

Belgelerde tekrar tekrar sözü geçen ikinci olay, Cenevizli kaptan Napoleone Del Mar'la ilgiliydi. Kasım 1318'de, *Doge*, büyük bir nezaketle İmparator'un oğlu Theodoros'u İtalya'ya getirecek iki kadırgayı vermeyi önermişti. Bu olay gerçekleştiğindeyse, Andronikos oğlunu, kaptanı Napoleone'ye ait, aynı zamanda elçisi Stefano Syropoulos'u da taşıyan bir savaş gemisinin önderliğindeki bir konvoyda, kendi gemilerinden biriyle gönderdi. *Doge*, Theodoros'u karşılamak

42 *DVL*, I, s.153.

43 *DVL*, I, ss.125, 131-2, 143-4, 156. K. Hopf, 'Die Cornaro von Skarpanto', *Veneto-Byzantinische Analekten* içinde, Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, XXXII/3 (Viyana, 1859), ss.116-33.

ve onu Venedik'e güven içinde getirmek üzere bir eşlik konvoyu gönderdi. Elçi de Venedik'e güven içinde ulaştı. Ama Napoleone, dört Venedik kadırgasının Adriyatik'teki Valona açıklarında yolunu kestiğini ve taşıdığı tüm değerli mallarla birlikte konvoyundaki bir kargo gemisini ele geçirdiklerini iddia etti. *Doge* bu olaya ilişkin hiçbir şey bilmediğini söyleyerek, Napoleone'yi yalancılıkla suçladı. Gerçek şuydu: Napoleone, Venedik'ten ayrıldıktan sonra Adriyatik'te korsanlığa girişmiş, kendi sularında ve neredeyse Venedik'in gözü önünde Venedik gemilerine saldırıp onları soymaya başlamıştı. Verdiği hasarın bedelini İmparator karşılamak zorundaydı. Andronikos, bu olaydaki suçlunun kendi vasali ya da uyruğu olduğunu kabul edemezdi, zaten etmedi de. Napoleone Del Mar'ın saf Ceneviz ırkından olduğunu söyledi. Bu yüzden, onunla ilgili tüm şikâyetler Konstantinopolis'e değil, Cenova'ya yapılmalıydı. Bu savunma Venedikliler'i hiç mi hiç etkilememişti.[44]

Aslına bakılırsa, Venedikliler onun hiçbir açıklaması ve itirazından etkilenmiyorlardı. 1320'de oluşturulan son belgeler dizisi, aynı zamanda en uzun olanıdır.[45] İmparator'un kendisine ve memurlarına karşı yapılan suçlamalara verdiği tüm yanıtların ayrıntılı bir yalanlamasını içerir. Yalnızca tek bir olayda *Doge*, talep edilen tazminatı verdiği için tatmin olduğunu ve İmparator'a olan şükranını ifade eder. Belgede sadece İmparator'un yanıtlarının Latince çevirisinin yer almış olması, belki de talihsiz bir olaydır. Venedik'in iyi korunmuş arşivleri bugüne dek ulaşabilmiştir. Konstantinopolis'teki imparatorluk arşivlerinin büyük bölümü ise yok olmuş durumdadır. Bununla birlikte, Latince belgelerin öykünün yalnızca tek bir yanını sunduğu söylenemez, çünkü Bizanslılar'ın savunmasının Venedikliler'ce çürütülmesi sırasında, daima başından itibaren savunma metni de alıntılanır. Çok açık olan nokta, *Doge* ile hukuk danışmanlarının, Yunanlılar'ın ilk elde çok açıkça kaleme alınmamış olan bir antlaşmanın hükümlerine tümüyle uymalarını sağlamakta kararlı olmalarıdır. Suçlamaların ve karşı suçlamaların nihai değişiminde, Venedikli hukukçular, antlaşma metninin Bizanslılar tarafından özensizce okunmasına ilişkin çeşitli örnekler verirler ki, bu *Doge*'nin İmparator'a, hükümlerinden sıyrılmaya ya da maddelerini yanlış yorumlamaya çalışmadan önce, metni çok daha dikkatli incelemesi gerektiğini tekrar tekrar kanıtlamasını sağlar.[46]

Kuşkusuz, yanlış anlamalardan bazılarının çözüme bağlanmasına ya da yeni ve daha doyurucu bir antlaşmaya varılmasına değin, elçilerin bu gidiş gelişi sürecekti. Bununla birlikte, 1321'de Bizanslılar tarafından Venedikliler'e verilen zararlara ilişkin bir liste daha sunuldu. Hasarın miktarı 14.135

44 *DVL*, I, ss.125, 130-1, 143, 154-5; Cessi-Sambin, I, no. 274, s. 200. Laiou, *Andronicus II*, ss.264-6.

45 *DVL*, I, no. 79, ss.158-64.

46 *DVL*, I, ss.158, 162, 163.

hyperpyra'ya ulaşıyordu.[47] 1322'de, Venedik *sapientes ordinum*'u, yani deniz ticareti ve koloni ilişkilerinden sorumlu olmak üzere seçilen Senato komitesi, mevcut sözleşmedeki hataları giderecek yeni bir antlaşma hazırlamak üzere, Konstantinopolis'e bir elçilik heyeti göndermeye karar verdi. 1285 ve 1302 antlaşmalarını inceden inceye gözden geçirdiler. Müzakerelerinde, çarpıcı tazminat sorunları endişe verici boyutlara ulaşmıştı. Ama savaşa girmeyi veya Konstantinopolis'ten çekip gitmeyi düşünmüyorlardı. Tam tersine, elçilerine, kentteki Venedik kesiminin konumu ve güvenliğine ilişkin İmparator'a şikâyette bulunmasını tavsiye ettiler. Sakinlerinin sürekli bir saldırı ya da yangın korkusu içinde yaşadıklarını ileri sürdüler. 1316'da ve 1319'da, mülklerinin bir bölümünü tahrip eden yangınlar geçirmişlerdi.[48] Elçileri İmparator'dan kendilerine surlarla çevrili kuşatılmış bir alan vermesini istemeliydi; bu surların ardında Venedikliler daha güvenli bir şekilde yaşayabilirdi. *Balyos* ve yardımcıları, yeni bir semtin en iyi nereye kurulabileceğini kararlaştıracaklardı. Konstantinopolis'teki Venedikliler'in, bütün tatminsizliklerine ve yakınmalarına karşın, buradan ayrılmayı düşünmek yerine iyice yerleştikleri açıktı.[49]

Konstantinopolis'e yeni bir elçi gönderme kararı Temmuz 1321'de alındı.[50] Kötü bir zamanlamaydı bu. Bizans'tan Venedik'e ulaşan haber, herkesi dehşete düşürmüş olmalıdır. İç savaş patlak vermişti.

47 *DVL*, I, no. 88, ss.181-6.

48 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 340, ss.162, 301; *DVL*, I, s.166.

49 *DVL*, I, no. 90-2, ss.187-91.

50 Cessi-Sambin, I, no. 158, 164, 171, ss.234-5; Thiriet, *Assemblées*, I, no. 431, s.183.

14. Bölüm

Bizans, Venedik ve Türkler

1320 civarında İmparator II. Andronikos, uyruklarına yeni bir vergiler dizisi koydu. Vergi toplayıcıları işlerini çok iyi başardılar. İmparatorluğun çökmekte olan ekonomisinde canlanma belirtileri görüldü. İmparator elde edilen gelirlerin, yirmi savaş gemisindenden oluşan bir donanma inşa etmek ve Küçük Asya'daki Bithynia'da bin, Trakya ve Makedonya'da da 2 bin süvariden oluşan sürekli bir ordu kurmak için harcanmasını önerdi. Geri kalanını idare aygıtı, elçilik heyetleri ve Venedik'teki ve başka yerlerdeki alacaklıları için kullanacaktı. Uyrukları zaten aşırı bir vergi yükü altındaydı. Ödemeleri istenen verginin çoğunun hazineye değil, İmparator'un memurlarının cebine gideceğini de biliyorlardı. Devlete ve II. Andronikos'un politikalarına karşı genel hoşnutsuzluğun nedenlerinden biri buydu. Ama yönetici hanedan içinde de bazı hoşnutsuzlar vardı; tahtın sahibi olmak üzere bir savaşı kışkırtan da bunlar oldu. 1321'e gelindiğinde, Andronikos neredeyse kırk yıldır hüküm sürüyordu, bu yıllar boyunca her şey kötüden daha da kötüye gitmiş gibi görünüyordu. Yüksek makamlarda, artık onun tahttan inmek ve yerini yeni düşüncelere sahip daha genç bir kuşağa bırakmak zorunda olduğunu düşünen çok kişi vardı. Hanedanının, oğlu IX. Mikhail ve torunu III. Andronikos ile sürdürülmesini tasarlamıştı. Ama Mikhail 1320'de öldü. Bir zamanlar büyükbabasının gözdesi olan oğlu, genç Andronikos'un tutumunun, ölümünü hızlandırmış olduğu söyleniyordu. 1316'da o da imparator olarak taç giymişti. 1321'de unvanı geri alındı ve taht verasetinden çıkarıldı. Yaşlı imparator, artık veliahtsız ve ayrılmaya hiç niyeti olmaksızın tek başına hüküm sürüyordu. Genç kuşağın beklediği an gelmişti.

III. Andronikos, verasetten çıkarıldığı zaman yaklaşık yirmi beş yaşındaydı. Davası, onu tahta çıkma hakkı için mücadeleye yüreklendiren birkaç arkadaşı tarafından desteklendi. Çoğu onunla yaşıt, aristokrasiye mensup ve servete sahip ihtiraslı genç adamlardı. Aralarından en önde geleni, ailesi Trakya, Makedonya ve Tesalya'da geniş topraklara sahip olan İoannes Kantakuzenos'tu. Fiilen, arkadaşı III. Andronikos'u desteklemekle başlayan asker ve devlet

adamlığı kariyeri, sonunda onu tahta kadar taşıyacaktı. Ondördüncü yüzyılda Bizans tarihinin büyük bölümü onun politikaları ile şekillenecek ve yaşamının ileri bölümlerinde anılarını kaleme alacaktı. Trakya'da ayaklanma için elverişli zemin hazırlandı. 1321 Paskalyası'nda, genç Andronikos, büyükbabasının pençesinden kaçarak, Hadrianopolis'teki arkadaşlarına katıldı. Burada imparator ilan edildi. Vergilere son verdiğini ilan ederek, sadık bir yandaş topluluğu oluşturdu. Trakya halkı, kendilerini ağır yüklerinden kurtaran bu genç imparator için savaşmak üzere silaha sarıldı. İktidar mücadelesi üç aşamada belirlendi. Yaşlı imparatorun da sadık yandaşları vardı ve Konstantinopolis'e hâkim olmak avantajına sahipti. Kabul edilemez ya da işe yaramaz olduğu anlaşılacak bazı uzlaşmalar önerdi. Temmuz 1322'de, istemeye istemeye torununun, yetki açısından daha alt düzeyde olmakla birlikte, ortağı olarak hüküm sürmesine razı oldu. Şubat 1325'te III. Andronikos imparator olarak taç giydi; Ekim 1326'da da büyükbabasının arzusuna uyarak, bir İtalyan'la, Savoialı Kont V. Amedeo'un kızı Giovanna ya da Anna ile evlendi. 1322'den 1327'ye değiń, yaklaşık beş yıl kadar, iki imparator arasında pek de huzurlu olmayan bir ortaklık sürdü. Ama gerçek bir güven hiç olmadı.[1]

İşte bu yıllarda, Bizans ile Venedik arasında 1319'da başlamış olan uzun müzakereler, imzaladıkları yeni bir antlaşmayla sona erdi. Konstantinopolis'e Temmuz 1321'de Venedik'ten gelen elçilik heyeti, hiç kuşkusuz belirsiz durum nedeniyle ertelenmişe benzemektedir. Haziran 1322'ye değin, bir başka heyetin gönderilmesinin sözü geçmemişti ve Senato bu heyetin başkanına, imparatordan hasarlara karşılık olarak borçlu olduğu 14 bin *hyperpyra*'dan başka bir talepte bulunmamasını tavsiye etmişti. Bu borç ödeninceye değin, hiçbir ciddi tartışma söz konusu olamazdı. Kasım'da *sapientes*, Marco Minotto ile ondan önce Konstantinopolis'te *balyos* olan Fantino Dandolo'dan gereken bilgileri edinmişti; 1322 yılının sonundan önce de elçiler tam anlamıyla bilgilendirilerek yola çıkmaya hazırlandı.[2] Fantino Dandolo bunların arasındaydı. İmparator'un tahttaki konumu çok güvenli değildi; bu yüzden de Venedik'ten gelen dostlarının yakınlığını kazanmayı istiyordu. Dandolo'ya sonradan San Marco'nun onuruna, katedral görevlilerine verilmek üzere altından bir kumaş sundu.[3] Birkaç heyetin daha gidip gelmesinden sonra, 1324'te Konstantinopolis'ten Venedik'e giden bir heyet, hazırlık niteliğindeki bir antlaşmayı imzalama yetkisiyle donatıldı. Başkanlığını, deneyimli bir diplomat olan Stefano Syropoulos yapıyordu; yanında gereken 14 bin *hyperpyra*'yı da getirmişti. *Doge*, parayı aldığını

1 Ursula V. Bosch, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos* (Amsterdam, 1965); Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.159-66.

2 Cessi-Sambin, no. 93, 102, ss.254-5; no. 185, s.261; no. 211, 212, 219, 220, s.263; no. 336, s.273.

3 Thiriet, *Assemblées*, I, ss.185, 307 (8 Ocak 1323).

bildirmekten sevinç duyuyordu. Bir kereliğine de olsa, Yunanlılar önceliklerini doğru anlamışlardı. Hazırlık antlaşması Venedik'te 11 Haziran 1324'te, *Doge* Giovanni Soranzo'nun huzurunda imzalandı.[4] Ekim ayında, Bizans ile Venedik arasındaki yeni antlaşmanın daha ayrıntılı ve daha kapsamlı metni Konstantinopolis'te İmparator tarafından imzalanarak, Venedik *balyos*'u Tommaso Soranzo'ya teslim edildi. Altın yaldızlı mührüyle damgalanmıştı. Törene İmparator'un birkaç akrabası da tanıklık etmişti; ama torunu ve ikinci imparator kabul edilen III. Andronikos törende bulunmamıştı. Gerekçesinin, genç adamın hâlâ taç giymemiş olması mümkündür. Ama böylesine resmi bir olayda bulunmayışının tesadüfi olmadığı kesindir.

1324 Antlaşması'nın metni, Yunanca orijinali ve Latince bir çevirisiyle bugüne ulaşmış durumdadır.[5] Süresi, 11 Haziran'dan başlayarak beş yıl olacaktı. 1285 ve 1302 antlaşmalarının tüm koşul ve ifadelerini, 'daha açıkça ifade edilmeyi gerektiren belirli maddelerin değiştirilmesi istisnası ile' kabul ediyordu. Açıklığa kavuşturmaya yönelik yapılan tüm değişiklikler, neredeyse tümüyle Venedik'in çıkarına oldu. Yıllarca karşı çıktıkları ve tartıştıkları şeyleri artık elde etmişlerdi. İmparator teslim olmuştu. Venedikli tüccarlar bundan böyle Karadeniz mısırını Bizans İmparatorluğu'nun her yerinde, hiçbir kısıtlama ya da engelleme olmaksızın alıp satmakta serbest olacaktı. Başka bir deyişle, müşterilere konan alım vergisi, açıkça kaldırılmış olmasa bile, artık göz önüne alınmayacaktı. Bizans topraklarında yetişmiş olan mısırın ihracındaki kısıtlama, eskisi gibi kalıyordu. Ama artık imparatorlukta tüm diğer tarımsal ürünleri almakta, satmakta ve ihraç etmekte serbesttiler. İmparator ayrıca bundan başka Venedikli kişilere ve mülklere yönelik Cenevizliler'den ya da başka kaynaklardan gelen saldırılarla ilgili tartışmalı konuda da boyun eğmişti. Yunan, Latin ya da başka ırktan herhangi biri, imparatorluğundaki Venedikler'e karşı şiddet uygulayacak olursa, doğacak zararı kendi hazinesinden ödemeyi kabul ediyordu; ama Venedikli tüccar ya da memurlar tarafından kendi uyruklarına verilen zararlar için Venedik'ten tazminat istemeyecekti. Son olarak, Venedik'in alacakları ve hasarları karşılığı olarak, bir kısmı yeğeni Andronikos Palaiologos'a verilmiş bir borç olan 12 bin *hyperpyra*'lık miktarı ödemeye razı oluyordu. İlk 4 bin *hyperpyra*'lık taksit, Temmuz 1325'ten önce *balyos* Tommaso Soranzo'ya tamamen ödendi.[6] Antlaşma *Doge* tarafından Venedik'te o yılın 30 Nisan'ında, bir Bizans elçisinin huzurunda onaylandı.[7]

4 Cessi-Sambin, no. 282, s.269 (Nisan 1323); no. 393, 394, 400, 413, ss.277-9 (Ocak-Şubat 1324); no.21, 22, s.284 (Haziran 1324); *DVL*, I, no. 94, 95, ss.194-6 (11 ve 28 Haziran 1324). *DR*, IV, no. 2510.

5 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.100-5; Latince metin, *DVL*, I, no. 98 içinde, ss.200-3. *DR*, IV, no.2515.

6 Thiriet, *Assemblées*, I, ss.187-8. Yunanlılar tarafından ödenen alım vergisinin kaldırılması, Ağustos 1324'te Venedik Senatosu'nda dile getirildi ve Romania'daki tüm Venedikli yöneticilere gereken talimat bildirildi. Cessi-Sambin, no. 46, s.286.

7 *DVL*, I, no. 99, ss.203-4; Cessi-Sambin, no. 172, s.296.

1310 Antlaşması, yürürlükte kalacağı süre olarak saptanan on iki yıldan daha uzun dönem devam etmişti; ama hiçbir zaman tam anlamıyla tatmin edici bir antlaşma olmamıştı. *Doge*, Konstantinopolis'te birbirini izleyen *balyos*'lar, senato ve *sapientes*, neredeyse her bir ibaresi konusunda ihtilafa düşmüşlerdi. Bu yüzden, yeni antlaşmayı daha önceki 1285 ve 1302 antlaşmaları temelinde kurmayı tercih etmişlerdi. Aylarca süren itirazlar ve hukuki çekişmelerin ardından, nihayet amaçlarına ulaştılar. Elçileri ve hukukçuları, direnişini kırıncaya değin İmparator'u yıprattılar. Bazı noktalar 1324'te öne çıkartılmadı: Konstantinopolis'teki Venedikliler için yeni ve daha güvenli bir semte ilişkin dilek; Venedikli Yahudiler sorunu ve Venedik gemilerinde hizmet eden Yunanlı denizcilerin ödemesi gereken vergi. Ama öyle görünüyordu ki, Venedik ticaret ve kârlarını etkileyen tüm önemli noktalarda tam bir zafer kazanmıştı. Geri kalanlar, daha ileride bir tarihte tartışılabilirdi. İmparator'un nasıl olup da bu kadar teslimiyetçi davrandığına hayret etmemek elde değildir. Daha önce, uyruklarını alım vergisi ödemek yükümlülüğünden kurtarmakla, bir gelir kaynağını yitirmenin yanı sıra, onların üzerindeki yetkisinin de zayıflayacağını ileri sürmüştü. 1324'te karşılığında hiçbir şey almaksızın, her ikisini de gönüllü olarak kabul eder görünüyordu. Venedik'in isteklerine teslim olmasının, Batı Avrupa devletleriyle dostluk kurmaya yönelik yeni politikasının işaretleri olduğu ileri sürülmüştür.[8] Bunun doğru olduğu kuşku götürmez. Ama daha belirgin olarak, konumuna ilişkin güvensizlik duygusunun sonucu olduğu söylenebilir. Onu tahttan indirmek isteyenler olduğunu biliyordu. Yaşlı ve yorgundu; Venedik'in yeni canlılığıyla rekabet edecek durumda da değildi. Giovanni Soranzo'nun önderliğinde, Serenissima güç ve güvenini tazelemişti. Bizans'ın liderliği ise, büyükbaba ile torun arasındaki bir aile çekişmesinde bölünmüş durumdaydı. III. Andronikos, Şubat 1325'te resmen ikinci imparator olarak taç giymişti; birkaç ay boyunca da Konstantinopolis'te iki imparatorun hüküm sürmesine ilişkin oyun sahnelendi. Palaiologos Hanedanı'nın, çift başlı kartal amblemini benimsemesi de tam bu sıralarda gerçekleşti. Genellikle sanıldığı gibi, aynı anda hem doğuya hem de batıya bakan büyük bir imparatorluğu değil, imparatorluk yetkisinde, aynı aileden ihtilâf halindeki iki imparator arasında bölünmesini simgeliyordu. Bu ailenin gelecekteki tarihi, bunun ne denli uygun bir amblem olduğunu gösterecekti.[9]

Gel gelelim, Bizans ile Venedik'i bir araya getiren bir başka etken daha vardı. *Doge*, Yunanistan'daki Katalanlar'a gücünü kabul ettirmişti. Türkler, kendi aralarında birlik kurmamış oldukları ve tek bir lidere sahip olmadıkları için onları idare etmek o kadar kolay değildi. Küçük Asya'da kurulmuş olan beyliklere mensup Türk korsanlar ve akıncılar, daha gözüpek ve daha maceracı

8 Laiou, *Andronicus II*, ss.311-12.

9 B. Hemmerdinger, 'Deux notes d'héraldique', *BZ*, LXI (1968), 304-9.

olmuşlardı. 1308'de Rodos'ta üslenmiş olan St. Jean Şövalyeleri, adalarının çevresinde denizde asayişi sağlıyorlardı. Ama Türk beyliklerinden en başarılısı, kuzeye doğru genişlemekte olan Aydın Beyliği idi. 1317 civarında, Aydın Beyi Mehmed, Smyrna'nın yukarı kalesini zaptetti. Savaş gemileri, birkaç yıl boyunca, Sakız'daki Zaccaria adlı Ceneviz ailesi ve Rodos Şövalyeleri'nin donanmalarına karşı, kıyının açıklarında savaşlar yaparken, korsan gemileri Ege'deki Venedik tüccarlarını ve Venedik adalarını yağmaladı. Bizanslılar ise, daha çok Bithynia'daki Osmanlı Beyliği'nin genişlemesinden etkilendiler. Onlar kendi iç savaşlarıyla meşgulken, Osmanlı Beyliği, Bosporos'a ve Karadeniz kıyılarına dek genişledi. Nisan 1326'da, Osman'ın oğlu Orhan, Prousa (Bursa) şehrini zaptetti. Burası, yeni Osmanlı Beyliği'nin ilk başkenti oldu*; beyliğin kurucusu Osman 1326'da öldüğünde de buraya gömüldü**. Orhan'a kalan, Bithynia'daki öteki Yunan kentlerinin fethini tamamlamak oldu.[10]

Gittikçe büyüyen Türk tehdidi, Yunanlılar ve Latinler açısından ortak bir endişe kaynağıydı. Venedikliler, onları geri püskürtmek için Bizans devletiyle nasıl işbirliği yapabileceklerini düşünmeye başladılar. Mart 1325'te, Senato *sapientes*'i bir Türk karşıtı ittifak ya da birlik oluşturma olanağını araştırmakla görevlendirdi. Bizans İmparatoru'ndan da ittifaka katılması istenecekti. Bu fikir, ağır ağır geliştirildi. Temmuz 1327'de, Senato, birlik üyeliğinin, Rodos Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azam'ı ve Sakız'ın Ceneviz Hâkimi Martino Zaccaria'yı da içerecek şekilde genişletilmesini önerdi. Konstantinopolis ve Negroponte *balyos*'ları ve Girit Dükü, yıl sona ermeden önce bu tasarıyı İmparator'la tartışacaktı.[11] İmparator bu fikre sıcak bakmış olmalıdır. Ama 1327-8 Kışı'nda, bunu uygulayacak durumda değildi. Konstantinopolis'teki iktidar mücadelesinin son raundu başlamıştı. İmparatorluğun ve tahtın yarısı, genç Andronikos ile dostlarına yetmemişti. Dostları onu, bu işe zor yoluyla bir son vermenin zamanının geldiğine ikna ettiler. Ocak 1328'de, Thessalonica kenti ona teslim oldu. İmparatorluğun tek hâkimi olmak üzere Konstantinopolis'e kadar savaşarak gitmeye hazırdı. Yurttaşlar da onu impara-

(*) Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi Söğüt'tü. Osmanlı kaynaklarına göre, Selçuklu Sultanı Alâüddin Keykubad'ın Moğollar'a yaptığı sefer sırasında, Ertuğrul Bey Selçuklu ordusunun akıncılığını yapıyordu. Moğollar'a karşı yapılan savaşta kazanılan zaferin ardından, Selçuklu Sultanı Söğüt'ü mülk olarak Ertuğrul Bey'e vermiştir. Söğüt, beyliğin ilk merkezi olmuştur. (ç.n.)

(**) Osman Bey vefat ettiği zaman, zayıf bir rivayete göre, Söğüt'te babasının yanına defnedilmiş ve Bursa alınırsa oraya defnini vasiyet etmişti. Bunun için 1326'da Bursa alındıktan sonra vasiyeti yerine getirilerek naaşı Bursa'ya nakledilip, Hisar'da Saint Elias namına yapılmış olan Gümüşlü Künbed'e defnedilmiştir. Fakat vekayiin tetkikine göre, vefatının 1326'da, Bursa'nın teslim alınmasından sonra olduğu anlaşılıyor." (Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, s.113.) (ç.n.)

10 Lemerle, *L'Emirat d'Aydin*, ss.19-62; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.150-6.

11 Cessi-Sambin, no. 175, s. 296 (Mart 1325); no. 194, 202, ss.341-2 (Temmuz 1327). Laiou, *Andronicus II*, ss.312-14.

torları olarak kabul etmeye hazırdı, çünkü savaşmaktan ve yiyecek kıtlığından bıkıp usanmışlardı. Bizans tarihinin bu kritik ânında, Venedikliler ve Cenevizliler yine yumruk yumruğa gelmişlerdi. Kırk gemilik bir Venedik filosu, yerel bir ihtilafın ardından misilleme olarak Galata ve Altın Boynuz'un girişini ablukaya almıştı. Karadeniz'den gelen Ceneviz gemileri limana giremiyordu. Halk açlık kadar kendilerini bu duruma sokan yaşlı imparatora öfkeliydi. İtalyanlar'ın Konstantinopolis'in gündelik yaşamı üzerinde sahip oldukları denetimin apaçık bir anlatımıydı bu. III. Andronikos, Venedikliler'e çekilmeleri için gizlice rüşvet vererek, durumu kendi lehine çevirmeye çalıştı. Ama Venedikliler'in ilgilendiği tek şey, Cenevizliler'e hasarı ödetebilmekti; Bizanslılar açlıktan ölüyor olabilirdi. İmparatorları taçını yitirmek üzere olabilirdi. Venediklilerin tek kaygısı, ticari rakipleriyle aralarındaki çekişmeyi istedikleri yönde bitirmekti.[12]

Mayıs 1328'de, dostu İoannes Kantakuzenos'un eşliğinde III. Andronikos en sonunda Konstantinopolis üzerine yürüdü. Tahttan feragat etmek zorunda kalan büyükbabası, en kötüyü bekliyordu ve bağışlanmak için yalvardı. Yaşlı adama nezaketle ve insancıllıkla muamele edildi. Birkaç ay sonra keşiş oldu ve önceden kehanet ettiği gibi, imparatorluğunun yıkıntıları altında kalarak, Şubat 1332'de öldü. Ona karşı yapılan savaş, yıkıcı bir bedelle kazanılmıştı; üstelik bir emsal oluşturmuştu. Bizans'ta başka iç savaşlar da olacaktı. Çünkü III. Andronikos ile büyükbabası arasındaki mücadelede, başka rekabetler ve kıskançlıklar da ifadesini bulmuştu; komşu devletler de, bu rekabetleri kışkırtmakta büyük fayda olduğunun farkına varmışlardı. 1321 ile 1328 yılları arasında Sırbistan ve Bulgaristan hükümdarları, taraf olmaları konusundaki çağrılara büyük bir mutlulukla yanıt verirlerken İtalyanlar, hatta dahası, Türkler bile imparatorluğun hastalığından yararlanmayı başarmışlardı. Yeni imparator Andronikos, büyükbabasının yitirmiş olduğu dinçliğe ve enerjiye sahipti. Avrupalı düşmanlarını idare etmeyi becerdi. Bulgarlar'ın had bilmezliğine karşı koyabildi ve onlara 1329'da şartlarını kabul ettirebildi. Ama Küçük Asya fazlasıyla başıboş bırakılmış, işlerin çok ileriye gitmesine izin verilmişti. Aynı yılın Mayıs ayında, Andronikos ile başkumandanı İoannes Kantakuzenos, Bithynia'da, Osman'ın oğlu Orhan'a karşı ani bir hücuma kumanda ettiler. Bir Bizans imparatoru ile bir Osmanlı beyi arasındaki ilk askeri karşılaşmaydı bu. Zafer Türkler'in oldu. İmparator yaralandı. Birlikleri paniğe kapıldılar ve kıyıya doğru kaçmaya başladılar. Bundan sonra Bizans direnişinin çöküşü hızlı ve tam oldu. Bir zamanlar imparatorluğun başkenti olan Nikaia, 1331'de Orhan'a teslim oldu. İki yıl sonra, İmparator yenilgiyi kabul etti. Bithynia'da buluşmak üzere Orhan'ı davet etti ve Yunanlılar'la Türkler arasındaki ilk antlaşma Ağustos 1333'te imzalandı. Soruna askeri bir çözüm bulmak artık mümkün değildi. Bunun yerine, bir

12 Gregoras, ix. 5: I, s.416. Cessi-Sambin, no. 315, s.351 (Şubat 1328).

eyaleti onlara teslim etmek ve hükümdarına bir haraç ödemek anlamına gelse bile bir uzlaşmaya varmak, Osmanlılar'ı düşmandan ziyade müttefik olarak görmek daha uygun olacaktı.[13]

III. Andronikos, Küçük Asya'daki öteki Türk beyliklerine karşı da benzer bir siyaset izledi ya da izlemek istedi. 1329 Güzü'nde, Sakız'daki Yunanlılar'ın ayaklanmasını, adanın Cenevizli hâkimi Martino Zaccario'yu uzaklaştırıp, yerine Yunanlı bir vali getirme fırsatı olarak değerlendirdi. Cenevizliler Sakız'dan büyük kazançlar elde etmişlerdi. Bizans hazinesi açısından çok değerli bir servetti. Ada'nın hemen karşısında, anakarada bulunan Phokaia'daki Cenevizliler İmparator'a bağlılık yemini ettiler; buradan Aydın Beyi Umur ile öteki beylerden birini daha kendisiyle görüşmeye ve Orhan'la yaptıklarına benzer çizgide bir antlaşma yapmaya davet etti. Türkler'le bir arada yaşamaya yönelik bu deneysel yeni politika, Ege denizinde kendilerine özgü çıkarları olan batılı güçlerin hiç hoşuna gitmemişti. Papalar bunu Hıristiyanlık davasına hıyanet olarak gördüler. Venedikliler ile Cenevizliler de hoşnut değildi. Çünkü 1329'da Aydın Beyi Umur, Smyrna'da kasabanın aşağı kesimini ve kentin limanını zaptederek, babasının başlattığı eseri tamamlamıştı. Umur'un gemileri o günden sonra, Yunanistan ve adalara yapacakları korsan akınlarını rahatça yürütebilecekleri güvenli bir cennet bulmuşlardı.[14]

Venedikliler, hâlâ Türkler'e karşı bir Hıristiyan birliği fikrini evirip çevirmekle meşguldüler. Marino Sanudo Torsello'nun şahsında çok etkili bir propagandacı bulmuşlardı. Sanudo, Venedikli Naksos Dükü'nün akrabasıydı ve Bizans ilişkileri üzerinde uzman sayılırdı. Yazdığı Romania tarihi (*Istoria del Regno di Romania*), 1310 yılına dek Latin işgali altındaki Yunanistan ile Venedik kolonilerindeki olaylara ilişkin paha biçilmez bir anlatıdır. Gel gelelim, daha çok, batılı Hıristiyan dünyaya Türkler'e karşı bir Haçlı seferinin kaçınılmazlığını anlattığı *Secreta fidelium Crucis* adlı eseriyle tanınır. Sanudo, İskenderiye'den Konstantinopolis'e kadar tüm Levant'ı (Doğu Akdeniz) görmüş ve Küçük Asya ile Ege'deki Türk sorununun karmaşıklığını ve ciddiyetini anlamıştı. Kendisini kuram tasarlamakla sınırlamamıştı. Bilgisini ve uyarılarını Papa'ya, Fransa ve Napoli krallarına ve Bizans İmparatoru'na yazdığı mektuplarla aktarmıştı; İmparator'u Haçlı seferinin değerli bir potansiyel müttefiki olarak görüyordu. *Secreta*'sının bir nüshasını Papa XXII. Johannes'e sundu.[15] Türk korsanlarının ve akıncılarının

13 Bosch, *Andronikos III*, ss.146-9, 152-8; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, ss.172-6.

14 Lemerle, *L'Emirat d'Aydin*, ss.56-68.

15 Marino Sanudo hakkında, bkz: A.S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, 2nci baskı (New York, 1965), ss.114-27; Angeliki E. Laiou, 'Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: the background to the Anti-Turkish League of 1332-1334', *Speculum*, XLV (1970), 374-92; Laiou, *Andronicus II*, ss.312-14, 354-5.

gemicilik güzergâhlarına ve adalarına yaptıkları saldırılardan rahatsızlık duymaları mümkün olmakla birlikte, yurttaşlarının tümü Sanudo'nun Haçlı seferine yönelik coşkusunu paylaşmıyordu. Türkler'e karşı bir savunma birliği başka bir şeydi. Bir Haçlı seferi ise topyekûn savaş anlamına geliyordu; Venedikliler'in daha önce sık sık söylemiş olduğu gibi, savaş da ticaret açısından iyi değildi. 1319-20 yıllarında II. Andronikos ile kurduğu ilişkilerde, *Doge*, Venedik politikasına ilişkin iki önemli genelleme yapmıştı. Seleflerinin birçoğunun söylemiş olduğu gibi, deniz yoluyla ithalatının sona ermesi halinde, Venedik'in ayakta duramayacağını tekrarlamış; halkının da ticari faaliyetlerini savaş dönemlerinden çok barış şartları altında daha iyi düzeyde yürüten tüccarlar olduğunu vurgulamıştı.[16]

Türkler'e karşı önerilen birliğin bir Haçlı seferi karakterine bürünüp bürünmeyeceği, Avignon'daki Papa XXII. Johannes'e ve onun ateşli hayranı Fransa Kralı VI. Philippe'e bağlıydı. Bu ikisi ne Venedik'teki *doge* kadar durum hakkında iyi bilgilenmiş, ne de onun kadar gerçekçiydi. Fransa Kralı, *Doge*'ye Haçlı seferine katılmaya ikna etmeye çalıştı. Ama Venedik'e bir savunma ittifakı fikri daha çekici görünüyordu. Temmuz 1332'de, Konstantinopolis'e gönderilen yeni *balyos*'a, İmparator III. Andronikos'u bu birliğin bir üyesi yapma talimatı verilmişti. Büyükbabasının borçlu olduğu 4 bin *hyperpyra*'lık son taksiti ödemesi ve ayrıca iktidara geldiğinin ertesi yılı süresi dolmuş olan 1324 Antlaşması'nı yeniletmek için müzakereler gerçekleştirilmişti.[17] Venedikliler yeni imparatora karşı biraz ihtiyatlı davranmış olsalar gerek; gel gelelim, antlaşmanın yenilenmesine yönelik ilk adımı atan İmparator oldu. Haziran 1331'de ve Haziran 1332'de bir kez daha, İmparator aynı amaçla Venedik'e iki elçilik heyeti gönderilmesi emrini verdi.[18] Türk karşıtı birlik resmen kurulduğu zaman, görüşmeler hâlâ devam ediyordu. Üç önde gelen üyesi Venedik, Bizans İmparatoru ile Rodos Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azam'ı idi. *Doge* Francesco Dandolo (1328-39) ve senatörleri, destek bulabilmek için çok sıkı çalışmışlardı. Birliğin oluşturulmasında kilit isimler Negroponte *balyos*'u Pietro Zeno ve Körfez kumandanı Pietro da Canale idi. Bu birlik, 'Türkler'i bozguna uğratmak ve gerçek dini savunmak için bir birlik, dernek ve lig' olarak betimleniyordu. İmparator, Türk beylerinden bazılarıyla kendisine özgü anlaşmalar yapmış olduğu için, birliğin üyesi olmaktan hoşnuttu; 26 Ağustos 1332'de, Pietro da Canale'ye, Rodos Şövalyeleri'yle güçlerini birleştirme isteğini dile getirme yetkisini verdi. *Doge* de zaten buna benzer bir yetkiyi vermiş durumdaydı ve Eylül ayında Canale,

16 *DVL*, I, ss.131, 161, 208.

17 F. Thiriet, *Régistres des Déliberations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, I, Documents et Recherches, I, II, IV (Paris-Lahey, 1958) (bundan böyle, Thiriet, *Sénat* diye anılacak), no. 6 (15 Mart 1330); karş. no. 3 (3 Temmuz 1329), no. 20 (7 Temmuz 1332).

18 *DVL*, I, no. 112, ss.223-4; *DR*, IV, no. 2773, 2784. Karş. Thiriet, *Sénat*, I, no. 16, 18.

Bizans'ın yanı sıra Venedik'i temsilen, Rodos'ta Üstad-ı Azam'la buluşarak formaliteleri tamamladı. İmparator, imzalamış olduğu belgeyi bir ferman olarak betimlemekte idiyse de, Konstantinopolis'ten uzakta olduğu için altın mührüyle damgalayamamış olmaktan dolayı üzüntülerini dile getiriyordu. Öte yandan *Doge*, kendi belgesini sarayının konforu içinde hazırlamıştır ve yalnızca kurşun bir mühürle damgalanmış olmakla birlikte, kendisini 'Tüm Romania İmparatorluğu'nun dörtte biri ve sekizde birinin hâkimi' olarak sunması önemli olabilir. Birliğin dile getirilen amacı, yirmi tam donanmış savaş gemisinden oluşan bir donanmayı beş yıllık bir dönem boyunca hazır tutmaktı. Gemiler Negroponte'de üslenecek ve 15 Nisan 1333'e değin Türkler'e karşı savaşmak üzere yelken açmaya hazır edilecekti.[19]

Birliğin önünde yapılacak pek çok iş vardı. Harekâtını Smyrna'dan yürüten Aydın Beyi Umur, Ege Denizi'nin felaketine dönüşmüştü. Gemileri Girit, Koron, Modon, Negroponte ve Yunan anakarasına saldırıyor ve buraları yağmalıyordu. Ancak, ligin üyeleri örgütlenme konusunu ağırdan alıyorlardı. Venedikliler, Girit'teki bir ayaklanmayla karşı karşıya kalarak engellenmişlerdi. Haçlı seferi başlatmak için o kadar hevesli olan öteki ilgili taraflar, yani Papa ve Fransa ve Napoli kralları, onaylarını, ilgilerini ve kaygılarını ifade etmeye devam ediyorlardı. Ama Papa XXII. Johannes'in birliğe kutsal damgasını vurması Mart 1334'e değin gerçekleşmedi. Avignon'daki sarayında, kırk kadırganın Mayıs ayında Negroponte'de toplanması gerektiği kararlaştırıldı. Şövalyeler on, Venedik on, Kıbrıs Kralı altı, Bizans İmparatoru altı ve Fransa Kralı da sekiz gemi tedarik edecekti. Bu konuda bu kadar çok konuşan Napoli Kralı'nın, Cenova Cumhuriyeti gibi üyeler arasında yer almaması dikkat çekiciydi. Bu ilk Türk karşıtı Haçlı seferinin en büyük başarısı, Küçük Asya kıyısında yer alan Adramyttion açıklarında yapılan bir deniz savaşı oldu. Bu savaş, daha küçük Türk beylerinden birinin etkinliklerine son verdi ve büyük bir Hıristiyan zaferi olarak selamlandı. Ama Hıristiyan donanması Smyrna'yı geri almayı başaramadı ve Umur'u limandaki hâkimiyetini ve ölümcül etkinliklerini sürdürmeye bırakarak, o yılın sonunda dağıldı. Aralık ayında Papa XXII. Johannes öldü. Fransa Kralı Philippe, ülkesine daha yakın sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Venedik bu olayı canlı tutmaya çalıştı. Ama bir kutsal savaş olarak ivmesini kaybetmişti artık.[20]

19 *DVL*, I, no. 116-17, ss.225-30; Thiriet, *Sénat*, I, no. 20, 22; *DR*, IV, no. 2784-5. Dandolo, sütun 413; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 601.

20 Bosch, *Andronicus III*, ss.119-28; Lemerle, *L'Emirat d'Aydin*, ss.89-101; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.179-82; N. J. Housley, 'Angevin Naples and the defence of the Latin East. Robert the Wise and the Naval League of 1334', *B*, LI (1981), 549-56; Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Library of the Hellenistic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, II (Venedik, 1983), ss.21-40.

Birliğin yaratılması, Bizans ile Venedik'i birbirine yaklaştırmıştı. Aralarında bu kadar çok tartışmaya yol açmış olan antlaşmalarının yenilenmesi Kasım 1332'de gerçekleşmişti. Bu yenileme işlemini, her zamanki gibi imparatorun tam yetkili temsilcisi olarak Venedik'e gitmiş olan Gregorios Kleidas ve Stefano Syropoulos yürütmüştü. Venedik Senatosu, bunun yedi yıllık mı yoksa yalnızca dört yıllık mı imzalanması üzerinde tartışmalar yapmıştı. Ayrıca taraflardan hiçbirinin Türkler'le kendi başına bir ateşkes antlaşması yapmakta serbest olmaması gerektiğini de önermişlerdi.[21] En nihayet, antlaşma dört yıllık olarak imzalandı ve Türkler'den hiçbir şekilde söz edilmedi. 4 Temmuz 1332'den itibaren geçerli olacaktı. İmparator'un yeminli ifadesinin Yunanca ve Latince metinleri vardır.[22] Şartlar, 1324 Antlaşması'ndakilerle tam tamına aynıydı. Hiçbir yeni ibare ya da açıklama eklenmedi. Belgenin büyük bölümü, gene de *Doge* ve Komün tarafından, Yunanlılar tarafından Venedik uyruklarına yapılan kötü muamelelere karşılık olarak talep edilen tazminatları ele alıyordu. Özelde, Thessalonica'daki Venedik konsolosunun, topluluğuna tahsis edileceğine söz verilen ama hiçbir zaman teslim edilmeyen evler için zararının karşılanması gerekiyordu. İmparator toplam olarak üç yıl süreyle 15 800 *hyperpyra*'lık taksitler halinde ödeme yapmayı kabul etti. Temmuz 1332'den önce bildirilen tüm diğer tazminat talepleri, geri alınmak ya da ödendiği kabul edilmek zorundaydı. Venedikliler'in bu talepler konusunda gösterdikleri saplantılı tutum göz önüne alındığında, İmparator açısından bir zaferdi bu. Ama yakasını bedavaya da kurtaramadı. Çünkü tek tek bireylerin tazminat taleplerine ilişkin başka bir Venedik listesiyle karşı karşıya kalacaktı. Bunlar arasında, Venedikli bankerlere sürekli borçlanan ve Konstantinopolis'teki bazı Venedikliler'in evlerine keyfi bir biçimde el koyduğu anlaşılan amcası Andronikos Palaiologos'un alacaklıları vardı. Bir örnek, Provence'tan gelen bazı tüccarların kullanması için bir Venedikli'ye ait olan bazı evlere bizzat İmparator tarafından el konmasıyla ilgilidir.[23] Şikâyetçilerin hepsi Konstantinopolis'ten değildi. Bunlardan dokuzu ticari etkinliklerini, o dönemde şartların sakin olmaktan çok uzak olduğu Epeiros'taki Arta'da ve Arnavutluk'taki Valona'da yürütüyorlardı.[24] İmparator, bunların taleplerinin sorumlular tarafından iki yıl içinde karşılanacağına söz verdi; aksi halde, kendi hazinesinden bütünüyle ödenecekti. Belge, antlaşmanın saptanan altı yıllık süresinin bitmesi ve taraflardan herhangi biri tarafından altı aylık uyarı

21 Thiriet, *Sénat*, I, no. 16, 22; R. Cessi ve M. Brunetti, *Le Deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) Serie Mixtorum*, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova serie, XVI (Venedik, 1961) (bundan böyle, Cessi-Brunetti diye anılacak), no. 138, s.142 (18 Haziran 1332).

22 Yunanca metin, MM, II içinde, ss.105-11; Latince metin, *DVL*, I, no.118 içinde, ss.230-4. *DR*, IV, no.2787.

23 1340'ta, III. Andronikos Konstantinopolis'teki ayrıcalıkları Narbonne'dan gelen tüccarlara verecekti. *DR*, IV, no. 2843. Heyd, *Commerce*, I, ss.479-81.

24 Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.99-101.

süresi sonunda vazgeçilmemesi halinde, yenilenebileceğine ilişkin alışıldık ibareyle sona eriyordu. Belge, en seçkinleri *megas domestikos*, İoannes Kantakuzenos olan kalabalık bir tanık topluluğunun huzurunda imzalandı ve İmparator'un altın mührüyle damgalandı. Ardından Konstantinopolis *balyos*'u Giacomo Soranzo'ya gönderildi.

Daha sonraki yıllarda, aynı İoannes Kantakuzenos, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerin tarihine bakarak, aralarındaki anlaşmaların daima antlaşmadan çok ateşkes niteliğinde olduğunu gözlemledi. VIII. Mikhail'in zamanından beri, taraflardan hiçbiri kalıcı bir barış imzalama eğilimi göstermemiş, ancak ifade edilen sayıda yıl sürecek ve karşılıklı anlaşmayla uzatılabilecek ya da sona erdirilebilecek düzenlemeler yapılmıştı.[25] İtalyanlar'la pek çok iş yapmış biri olmanın verdiği deneyimle yazıyordu. 1332'de, dostu III. Andronikos, Venedik'e 15 800 *hyperpyra*'yı üç yıllık taksitler halinde ödeyeceğini taahhüt etmişti. Haziran ve Temmuz 1334'te, Konstantinopolis *balyos*'una, İmparator'a bu yükümlülüğünü hatırlatması talimatı verildi. Ocak 1335'te, hiçbir para ödenmemesi halinde Venedikliler'in imparatorluğunu altı ay içinde terk edeceği sözleriyle İmparator'u tehdit etmesi söylendi.[26] Bu aslında boş bir tehditti. Venedik açısından getireceği kayıp, talep ettikleri önemsiz miktardan ölçüsüz derecede fazla olabilirdi; ayrıca, Cenevizliler'in Konstantinopolis'te istedikleri gibi at oynatmalarına yol açacak böyle bir eylemi de ciddi olarak düşünmeleri mümkün değildi. Aslına bakılırsa, Bizanslılar'ın Cenevizliler'e karşı sabrının taştığını gösteren rahatlatıcı kanıtlar vardı ellerinde. 1335'te, altı ay önce Sakız'ın hâkimiyetini yitiren Martino'nun biraderi Benedetto Zaccaria, Galata'daki hemşehrilerinden birkaç gemi ödünç alarak, adayı yeniden ele geçirmeye çalışmıştı. Başarısız oldu; ama aynı yıl, daha sonra, anakaradaki Phokaia'nın Cenevizli hâkimi, Cenova'dan ve Rodos Şövalyeleri'nden kiraladığı birkaç gemiyle Midilli'ye saldırdı ve adayı zaptetti. Galata'daki Cenevizliler, her iki girişimi de teşvik etmişlerdi. İmparator, yerleşim bölgeleri çevresinde inşa edilen, henüz takviye etmiş oldukları savunma duvarlarının yıkılmasını emrederek karşılık verdi.

Bu olay, Türkler'in İtalyanlar'dan daha güvenilir müttefikler olduğuna ilişkin inancını güçlendirdi. 1335 sonunda, Lesbos'u (Midilli) ablukaya almaları için birkaç gemiyi bırakarak, Phokaia'yı kuşatmak üzere anakaraya yelken açtı. Cenevizliler önce Phokaia'dan, ardından Midilli'den çıkarıldılar. Gel gelelim, bu çekişmenin en önemli sonucu, Yunanlılar'la Türkler arasında yeni bir antlaşma oldu. Aydın Beyi Umur, İmparator'la buluşmak üzere,

25 Kantakuzenos, iv. 25: III, s.188. Karş. Pseudo-Kodinos, ss.235-7.

26 Cessi-Brunetti, no. 496, ss.318-19 (7 Haziran 1334); no. 541, s.333 (11 Temmuz 1334); no. 727, ss.389-91 (19 Ocak 1335). Thiriet, *Sénat*, I, no. 54, 57.

Sakız ile Smyrna arasında bulunan Karaburun'a geldi. Umur'un, görüşmeler sırasında *Megas Domestikos* İoannes Kantakuzenos ile uzun ömürlü bir dostluk kurduğu şenlikli bir olaydı. Antlaşma, Bizans ile Aydın beyliği arasında, İtalyanlar'a olduğu kadar Osmanlılar'a karşı bir savunma ittifakı niteliğini taşıyordu. Bizans'ın, bu beyliği daimi bir kurum, hükümdarına İmparator'un haraç ödemek zorunda olduğu bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ortaya koyuyordu. Ama barışı da getirdi; ayrıca çok sayıdaki Türk gemisinin ve birliğinin Bizans ordusunun safında savaşacağı taahhüdünü de sağladı.[27]

Bunu izleyen birkaç yıl içinde, bu taahhüt son derece yararlı bir şekilde yerine getirildi. Aydın Beyi Umur, İmparator'u Avrupa'da destekleyecek birlikleri büyük bir memnuniyetle veriyordu. Bu birlikler olmaksızın, çağdaşları tarafından III. Andronikos'un en büyük başarısı olarak kabul edilen, Kuzey Yunanistan'ın yeniden fethini tamamlamasına olanak yoktu. 1333 ile 1340 yılları arasında, Tesalya ve Epeiros eyaletleri yeniden Bizans İmparatorluğu'na katıldı. Dördüncü Haçlı Seferi'nden beri bağımsızlıklarını korumuş olan asi Epeiros despotlarının sonuncusu, Konstantinopolis'te öldürüldü.[28] Yerine bir imparatorluk valisi atandı. İmparator, Küçük Asya'daki kayıplarını bir yana bırakıp, Bizans'ı Avrupa'da büyük bir devlet olarak canlandırmaya girişmekte haklı gibi görünüyordu. Venedikliler, Bizans'ın canlılığının bu yeni işaretlerinden etkilenmişlerdi. Cenevizli rakiplerinin aşağılandığını ve Galata'daki liman yerleşiminin savunmasız kaldığını görmekten sevinç duymuş olmalılar. Artık kentten ayrılma tehditleri savurmaktan vazgeçtiler. Haziran 1338'de, Konstantinopolis'teki *balyos*'larına, İmparator'a Venedik'le yaptığı antlaşma süresinin dolmakta olduğunu ve çok miktardaki borçlarını ödememesi halinde, bunu uzatmayı düşünmediklerini hatırlatmasını emrettiler. Thessalonica ve başka yerlerdeki sorunlar nedeniyle Venedik yurttaşlarının uğradığı kayıplar sonucu, bu borçlar artık 19 bin *hyperpyra*'ya yükselmişti. Şubat 1340'da Konstantinopolis'e gönderilen elçi, Giovanni Gradenigo'ya, bu sorunlarının nedenlerini iyice araştırma ve antlaşma yenilendiği zaman talep edilen miktarın tümünü ödemeleri gerektiğinin, Bizanslılar tarafından iyice anlaşılmasını sağlama talimatı verildi. Temmuz 1340'a gelindiğinde, antlaşma hâlâ imzalanmamıştı; ama dokuz ay sonra, İmparator'un kendi arzusuyla antlaşmayı yeniden teyit ettiği haberi Venedik'e ulaştı. *Balyos*'a, özel kuryeyle Senato'ya acil bir rapor göndermesi emredildi.[29]

27 Gregoras, xi. 1: I, ss.525-9; Kantakuzenos, ii. 29: I, ss.476-95. Heyd, *Commerce*, I, ss.487-9; Lemerle, *L'Emirat d'Aydin*, ss.102-15; Zachariadou, *Trade and Crusade*, ss.38-40.

28 Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.102-22.

29 Thiriet, *Sénat*, I, no. 54 (Temmuz 1334); no. 57 (Ocak 1335); no. 77 (Haziran 1338); no. 84 (Ocak 1339); no. 86 (Şubat 1339); no. 98 (Şubat 1340); no. 112 (Temmuz 1340); no. 124 (Mart 1341); Thiriet, *Assemblées*, I, no. 477, s.194 (Mart 1340).

Haberler hızla değişiyordu. İmparator III. Andronikos, Kuzey Yunanistan'daki uzun seferlerinin ardından, 1341 Baharı'nda Konstantinopolis'e döndü. Birkaç ay sonra, 14-15 Haziran gecesi, kısa bir hastalığın ardından öldü. Venedik elçisi Pietro da Canale, veliahtı V. İoannes'e taziyelerini sunmakta ve ona babasının borçlarını hatırlatmakta gecikmeyecekti. Gel gelelim, Senato özel olarak, Canale'ye hiçbir şekilde antlaşmayı yenileme konusunu öne çıkarmamasını tavsiye etti.[30] Canale, durum hakkında Venedik'deki *Doge* ya da Senato'dan daha çok bilgi sahibi olmalıydı. Onun açısından, henüz çocuk olan bir imparatorla müzakereler yapmak hiç de kolay değildi. V. İoannes, babası öldüğü zaman dokuz yaşında ya var ya yoktu; reşit oluncaya değin de kimin imparatorluk naibi olarak hareket edeceği konusunda bir sürü tartışına vardı. Babasının ömür boyu dostu olan İoannes Kantakuzenos, bu sorumluluğu almanın kendisinin bir ayrıcalığı ve görevi olduğunu kabul etti. Ama annesi, dul imparatoriçe Savoialı Anna, naip olması gerektiğini söyleyen Patrik'ten yanaydı. Naiplik üzerine tartışma ortaya çıktı ve Bizans toplumunun daha derinlerinde kaynayan pek çok gerilimi açığa çıkardı. Neredeyse altı yıl boyunca sürecek ikinci ve daha da yıkıcı iç savaşın nedenlerinden birini oluşturdu. İç savaş, Kantakuzenos'un Konstantinopolis'e kadar savaşarak gelip, kendi hakkı olarak kabul ettiğini alıncaya değin sürdü. Bu uzun ve acı yıllar boyunca, Venedik yönetimi, Ana-imparatoriçeyi ve Patrik'i, V. İoannes'in meşru naipleri olarak kabul ederek, anayasal kurallara sıkı sıkıya uygun bir şekilde hareket etti. Sürgündeki Kantakuzenos'la daha önce hiçbir alışverişleri olmamıştı. Belki de İmparatoriçe Savoialı Anna'nın bir İtalyan olması onları rahatlatıyordu. En ihtiyaç duyduğu anda, kendisini çıkmazdan kurtaracak Venedikli bankerlerden destek görmenin İmparatoriçe için büyük bir avantaj olduğu ise kesindi.[31]

Cenevizliler, Konstantinopolis'teki yeni rejimden ilk yararlananlardı. Eylül 1341'de, Anna ve oğlu İoannes, Cenova Cumhuriyeti ile yeni bir antlaşma imzalamak zorunda kaldılar.[32] Bu antlaşmayla, III. Andronikos'un cezalandırdığı Galata'daki Cenevizliler'in güvenliğini yeniden elde etme konusunda çok kazançlı çıktılar. Konstantinopolis'e gönderilen Venedik elçilerinin sabırlı çabaları, Bizans ile Venedik arasındaki antlaşma ya da ateşkesin, en nihayet yedi yıllığına yenilendiği Mart 1342'de aynı şekilde ödüllendirildi. Metin yeni hiçbir şey içermiyordu. Eski ve yeni borçların ödenmesine yönelik Venedik taleplerinin bile aşina bir niteliği vardı.[33] Talep edilen 19 bin

30 Thiriet, *Sénat*, I, no. 132 (Temmuz 1341).

31 Bosch, *Andronikos III*, ss.176-93; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.191-6.

32 *DR*, V, no. 2864.

33 25 Mart 1342'de imzalanmıştır. Yunanca metni, MM, III içinde, ss.111-14; Latince metin, *DVL*, I, no. 132 içinde, ss.257-9. F. Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden* (Münih, 1931), n. 11, ss.16-18; *DR*, v, no. 2876.

hyperpyra'nın 4 bininin ödenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kalanı, sonraki beş yıl içinde eşit taksitler halinde bunu izleyecekti. Bireylere ödenmesi gereken hasar tazminatına ilişkin bir iki örnek kaydediliyordu ve belge on yaşındaki İmparator eliyle 25 Mart'ta Blakhernai Sarayı'nda imzalandı. Bunun bir formaliteden pek öteye geçmediğine kuşku yoktu. *Doge* ve Senato, İmparator'un annesi ve naibi olan Savoialı Anna'nın savaşın felç edici harcamalarının ağırlığı altında ezildiğinin ve muhtemelen bu paraları kendilerine hiçbir zaman ödeyemeyeceğinin gittikçe daha çok farkına varmış olmalıdırlar. Savaş temelde karada, Makedonya ve Trakya'da yapılıyordu; İoannes Kantakuzenos'un taraftarları 1341'te onu burada imparator ilan etmişlerdi. Venedik çıkarları bu yüzden pek fazla tehlikede değildi. Ama Konstantinopolis'teki konumlarının antlaşma yoluyla düzenli hale getirilmesi önem taşıyordu.

İmparatoriçe'nin mali güçlükleri, savaşın başlamasından sonra iki yıldan kısa bir sürede ortaya çıktı. 1343 Baharı'nda, Venedik'ten 30 bin dükalık bir borç istedi. Dileğini, Pietro da Canale aracılığıyla bildirmişti; 5 Nisan'da Senato da bu borcun ancak belli şartlarla verilebileceği kararına vardı. İmparatoriçe borcuna karşılık teminat göstermek ve Konstantinopolis'teki *balyos*'a yılda yüzde 5 faizle 10 bin düka ödeyeceğini taahhüt etmek zorundaydı; bu para imparatorluk gümrük vergilerinden karşılanacaktı. Borç üç yıl içinde geri ödenmezse, gösterilen teminatlar Venedik'in tasarrufuna geçecekti.[34] Oldukça yüksek bir miktardı bu. Venedik altın dükasının değeri, ondördüncü yüzyıl ortasında değeri düşürülmüş Bizans *hyperpyra*'sının iki katıydı.[35] İmparatoriçe'nin yılda 20 bin *hyperpyra*'yı bulabilmesi çok zor olacaktı. Daha Haziran 1343'te, *Doge*'nin ona bu kadar ödünç para vermenin akıllıca olduğuna dair kuşkuları vardı. *Balyos* Giovanni Gradenigo, şu an için İmparatoriçe'nin muhtemelen hiçbir ödeme yapamayacağını ve antlaşmanın ihlali demek olacak şekilde, Türk işgali altındaki topraklarda yetişen mısıra vergi koymak yoluyla, gümrüklerden gelir elde etmeye çalıştığını bildirmekle, ona aradığı güvenceyi verememişti.[36] Ama aynı yılın ağustos ayında bu borç verildi. *Balyos*, İmparatoriçe'ye 30 bin dükayı, üç yılda ödenmesi gereken bir borç olarak teslim etti. Para, Konstantinopolis'teki Venedikli tüccarlardan oluşan bir konsorsiyum tarafından verilmişti; bu tüccarların alacağı, yıl sona ermeden önce Venedik'teki benzer bir konsorsiyum tarafından faiz karşılığı geri ödenecekti. Yüzyıldan fazla bir süre önce, Venedikliler Latin hükümdarı'na

34 Thiriet, *Sénat*, I, no. 153.

35 G.I. Bratianu, 'L'hyperpère byzantin et la monnaie d'or des républiques italiennes au XIIIe siècle', yeni baskı, *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale* içinde (Paris, 1938), ss.217-39; T. Bertelè, 'L'iperpero bizantino dal 1261 al 1453', *Rivista italiana di numismatica*, V, serie 5, LIX (1957), 78-89; Thiriet, *Sénat*, I, ss.226-7; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.306-7.

36 Gradenigo'nun *Doge* Andera Dandolo'ya mektubu, der. Maltézou, *Thesmos*, ss.229-31 (13 Haziran 1343). Karş. Thiriet, *Sénat*, I, no. 157, 164.

borç vermek yoluyla, Konstantinopolis'teki sendeleyen rejimi bir kez daha kurtarmışlardı. O sırada, gösterilen teminat Dikenli Taç olmuştu. 1343'te ise Venedikliler'e değeri maddi açıdan daha kolay belirlenebilecek bir teminat gösterildi – Bizans saray mücevherleri, ya da onların büyük bir kısmı. İşlemi tamamlayacak olan borç senedi, genç V. İoannes tarafından imzalandı. Kendisinden ne istendiğini anlayacak yaşta değildi. Sarayın mücevherlerini rehine vermek, annesinin işiydi. Pervasız denebilecek ölçüde iyimserdi. Oğlu, Kasım 1341'de usullere uygun biçimde taç giymişti. İşler yolunda giderse, mücevherler bir başka kuşak için gerekmeyecekti; nasılsa o zamana değin onları geri alacak ve faizi ödeyecek para bulunacaktı. İmparatoriçe yanılıyordu. Mücevherler asla kurtarılamadı. Konstantinopolis 1453'te Türkler'in eline geçtiği sırada, bu mücevherler hâlâ San Marco Hazinesi'ndeydi; gittikçe ağırlaşan faizleriyle birlikte borcun ödenmesine yönelik talepler, o tarihe kadar Bizans ile Venedik arasında yapılan hemen her antlaşmada yer alacaktı.[37]

Yeni bulduğu servetiyle güçlenmiş olan İmparatoriçe Anna ve naipleri, iç savaşın hâkimiyetini bir süreliğine ele geçirmiş oldular. İoannes Kantakuzenos'un temel destekçileri ve müttefikleri, Aydın'ın Türk beyi dostu Umur ile bu mücadelenin başlamasından on yıl önce tahta çıkmış olan ihtiraslı Sırp hükümdarı Stefan Duşan idi. Umur büyük bir hevesle Kantakuzenos'u gemi ve askerleriyle destekledi. Duşan da, her şeyin bitmiş gibi göründüğü anda Sırbistan'a sığınmasını sağladı. İkisi de bu işten bir çıkar ummayan müttefikler değildi. Her ikisi de, ama özellikle Duşan, Bizans siyasetine müdahale etmekten kazançlı çıkacağını düşünüyordu. İmparatoriçe, batıdan destek alacağını umuyordu. Konstantinopolis'te, Papa VI. Clemens'in, Hıristiyan devletlerden yeni bir Türk karşıtı birlik toplamakla uğraştığı biliniyordu. 1343 Yazı'nda, İmparatoriçe bizzat Savoialı şövalyelerini Avignon'a göndererek, kendisi ve oğlunun Papa'nın sadık hizmetkârları olduğunu bildirdi. Türkler yüzünden çok ciddi bir tehlike altındaydılar. Ancak batıdan gelecek gemiler ve askerler onları kurtarabilirdi. O yıl daha önce, İmparatoriçe şövalyelerinden bir başka grubu da aynı dilekle Venedik'e göndermişti; *Doge*'den de Sırp kralı üzerindeki nüfuzunu kullanarak düşmanı İoannes Kantakuzenos'u desteklemekten vazgeçirmesini istemişti.[38] Venedik,

37 *DR*, V, no. 2891. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 617-18 (bir envanter verir). Saray mücevherlerinin Venedik'e ipotek edilmesiyle ilgili belgeler, T. Bertelè, 'I gioielli della corona bizantina dati in pegno alla Repubblica veneta nel sec. XIV e Mastino II della Scala', *Studi in onore di Amintore Fanfani, II: Medioevo* (Milano, 1962), ss.90-177'de derlenmiştir. Veronalı Mastino della Scala, V. İoannes ve annesine duyduğu sevgiyle, bütün miktarı ödemeyi boş yere önerdi. Venedikliler geri ödemenin hemen Nisan 1344'te yapılmasını istediler. Bertelè, 'Gioielli', Belgeler 8 (22 Nisan 1344), 9 (24 Ocak 1345), 10 (4 Şubat 1347), ss.154-5; Thiriet, *Sénat*, I, no. 168, 174 (= *DVL*, I, no. 151, s.287), 195, 199, 200; Thiriet, *Assemblées*, I, no. 506 ve s.310.

38 *DR*, V, no. 2888, 2890. Thiriet, *Sénat*, I, no. 155.

Papa'ya esin verenlerden çok farklı nedenlerle olmakla birlikte, Türkler'e karşı kurulacak yeni birlikle çok meşguldü. Papa VI. Clemens, olaya bir Haçlı seferi gibi bakıyordu. Venedikliler'in ve Bizanslılar'ın hedefi ise daha sınırlıydı: Gerek bir korsan olarak, gerek İoannes Kantakuzenos'un bir müttefiki olarak, Aydın Beyi Umur'un etkinliklerine bir son vermek. Umur'un gemilerinin 250 ila 300 arasında değişecek kadar çok sayıda olduğu söyleniyordu. Papa'nın birliği, Ağustos 1343'te kuruldu. Venedik, yirmi kadırgadan onunu verdi; Papa, Kıbrıs Kralı ve Rodos Şövalyeleri geri kalanını sağladı. Sakız'ın eski hâkimi Martino Zaccaria, Papalık kuvvetlerine kumanda ediyordu ve birleşik donanma Negroponte'de toplandı. Üç yıl boyunca bir arada kalmaları kararlaştırılmıştı. Dinlerinin ortak düşmanına karşı dikkate değer bir işbirliği örneğiydi; ama bir Haçlı seferi olduğunu söylemek güçtü. Zaccaria'nın, bu kuvvetten Sakız'ı geri almak için yararlanmasını önlemek gerekiyordu; bununla birlikte, Simone Vignosi kumandasındaki bir Ceneviz filosu, Papalık kuvvetlerinden bağımsız olarak adayı ele geçirdi.[39] Bu birliğin varlık nedeni değilse bile, en büyük başarısı, Ekim 1344'te Umur'un donanmasının imha edilmesi ile liman ve aşağı Smyrna'nın işgal edilmesi oldu. Zafer, batı Hıristiyan dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı ve eski Haçlı coşkusu ateşini biraz olsun canlandırdı. Viennois'li Fransız Veliahtı Hubert, Papa'nın alemdarı ve Kudüs'e Smyrna üzerinde gideceği anlaşılan Haçlı seferinin lideri olarak ortaya çıkmak hevesine kapıldı. Hubert, birliğin kumandasını aldı. Ama, 1347 Yazı'na gelindiğinde, Fransa'ya geri dönmüştü bile.[40]

'Haçlı Seferi'nin tüm bu heyecanı içinde, Bizanslılar hesaba katılmamıştı. Haçlı ruhunun yavaş yavaş sönmeye başladığı zamana gelindiğinde, Bizanslılar'ın iç savaşı çözüme ulaşmıştı. Konstantinopolis halkı, bu birliğin yaptıklarından kazançtan çok kayba uğramıştı. Bir kez daha açlığa mahkûm olmuşlardı. Venedik ve Ceneviz yiyecek gemileri, Kırım'dan bomboş geliyordu, çünkü yerel Tatar Hanı ansızın tüm İtalyan tüccarları topraklarından çıkartmıştı. Konstantinopolis'te kıtlık başladı ve her zamanki gibi fiyatlar yükseldi. Venedikliler, Küçük Asya'daki Türk hâkimiyetindeki topraklardan tahıl ithal etmeyi başarmış olmakla birlikte, ödemek zorunda kaldıkları gümrük vergilerinden yakınıyorlardı. Ama Türk karşıtı birlik, bu pazarların da tümüyle kapanmasına neden oldu. Kıtlık, Venedik kolonilerine ve İtalya'ya dek yayıldı; burada hatırlanabilen en kötü kıtlık yaşandı. Çaresizlik içinde, Venedik hükümeti, tahıl gemilerinin Kırım'a tekrar gidip gelebilmesi için,

39 Gregoras, xv. 6: II, ss.765-7; Kantakuzenos, iii. 95: II, ss.583-4. Sakız, 1346'dan, Türkler tarafından fethedildiği 1566 yılına değin Cenevizliler'in elinde kaldı. P. Argenti, *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island*, II (Cambridge, 1958), ss.26-32. İmparator, durumu protesto etmek üzere 1347'de Cenova'ya bir elçilik heyeti gönderdi. Bertelè, 'Gioielli', ss.102-3.

40 Smyrna (İzmir), 1402 tarihine dek Hıristiyanlar'ın elinde kaldı. Atiya, *Crusade in the Later Middle Ages*, ss.290-318; Lemerle, *L'Emirat d'Aydin*, ss.180-203; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.182-223; Zachariadou, *Trade and Crusade*, ss.49-54.

Tatarlar'la kendi başına bir antlaşma yaptı. Cenevizliler küplere bindiler ve Karadeniz'deki bu Venedik etkinliğini durdurmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bütün belirtiler, Venedik ile Cenova arasındaki ticaret savaşında yeni bir raundun başlamak üzere olduğunu gösteriyordu.[41]

Bu arada, Bizans'taki iç savaş sona doğru yaklaşmaya başlamıştı. İoannes Kantakuzenos, Aydın Beyi Umur artık kendisini destekleyememeye başladığı zaman, Osman Bey'in oğlu Orhan'ın şahsında yeni bir Türk müttefik buldu; Orhan'ın beyliği Konstantinopolis'e daha yakındı. 1346'da, Kantakuzenos, kızı Thedora'yı eş olarak Orhan'a verdi. Konstantinopolis'e Trakya üzerinden ilerlemeyi öneren Orhan, Trakya'da savaşmak üzere askerlerini seve seve gönderdi. Bu arada, eski dostu ve koruyucusu Sırp Stefan Duşan, Bizans Makedonyası'nın fethini ve Thessalonica kentinin kuşatılmasını başlatmıştı. Onun gözleri de, daha büyük bir ödül olan Konstantinopolis'e dikilmişti. Duşan, Slavlar'ın Yunanlılar'a üstün olacağı yeni bir evrensel imparatorluk kurma fikrine kapılmıştı. Nisan 1346'da, taç giyerek, Sırplar'ın ve Romalılar'ın İmparatoru unvanını aldı. Kendine ait bir donanması olmadığından, Konstantinopolis'in fethi konusunda Venedik'in yardımına güveniyordu. Venedikliler ondan gelen bu istek karşısında şaşırıp kalmışlardı. Dostları olduğu için, Duşan'ın imparator oluşunu kutluyorlardı. Ama, Bizans İmparatorluğu'na bir antlaşmayla bağlı oldukları için, Konstantinopolis'i fethetme girişiminde ona yardım etmeleri olanaksızdı.[42]

İoannes Kantakuzenos, Sırp Kralı'nın bu hak iddiası karşısında daha da büyük bir şaşkınlığa kapılmıştı. O da imparator olarak taç giyme işini öne aldı. Tören, 21 Mayıs 1346'da, Trakya'daki Hadrianopolis'te (Edirne) yapıldı. Tanrı'nın yalnızca bir tane olmasını buyurduğu bir yerde, Romalılar'ın artık üç imparatorları olmuştu. Ama Konstantinopolis'in hâkimiyeti, üçünden yalnızca bir tanesine, genç V. İoannes'e aitti; o sırada Venedik'te rehinde olmakla birlikte, atalarının hükümdarlık mücevherleriyle taç giymiş tek imparator da oydu. Annesi, Savoialı Anna, taç mücevherlerini rehinden kurtarmak şöyle dursun, faizleri ödeyecek parayı bile bulamıyordu. Naiplik tam bir iflas batağına düşmüştü. Kantakuzenos'un başkentteki dostları, onun kente gelmesi için zemini hazırladılar. 2 Şubat 1347 gecesi, yanındaki küçük bir birlikle, kente gizlice girmenin bir yolunu buldu. Neredeyse hiç direniş olmadı. Kantakuzenos sevilen bir kahraman olmaktan çok uzaktı. İflah olmaz bir aristokrattı. Ama halkın dayanma gücü artık kalmamıştı. Türk paralı askerler, ülkelerini kasıp kavurmuştu. Açlık ve sefalet onları perişan etmişti. Bedeli ne olursa olsun, barışı kabul edeceklerdi. Dul imparatoriçe ile Patrik yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldılar. İmparatoriçe, Kantakuzenos'un, oğlu

41 *DVL*, I, no. 141, ss.273-4; no. 167, ss.311-13; no. 170, ss.334-8. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 614-15. Thiriet, *Sénat*, I, no. 162, 164, 175, 180, 196, 201, 203. Zachariadou, *Trade and Crusade*, ss.45-9.

42 Thiriet, *Sénat*, I, no. 189.

İmparator V. İoannes'le birlikte kıdemli imparator olarak on yıllık bir süreyle hüküm sürmesine istemeye istemeye razı oldu. V. İoannes'in, Kantakuzenos'un kızı Helena'yla evlenmesiyle iki aile birleşecekti. Hiçbir misilleme yapılmayacaktı; tüm siyasal tutsaklar serbest bırakılacaktı; geçmiş, geçmişte kalmak zorundaydı.[43]

Konstantinopolis *balyos*'unun, Şubat 1347'de *Doge*'ye yazmış olabileceği raporu okumak çok ilginç olurdu. Kentteki Venedikliler, gelişmeleri endişeyle izlemiş olmalıdır. Thessalonica'daki konsoloslarından gelen raporlar güven verici değildi; çünkü burada İoannes Kantakuzenos'a karşı beslenen duygular, Bizans tarihinde eşi menendi olmayan bir toplumsal ve siyasal devrime neden olmuştu. Kendilerini Zelotlar* diye adlandıran bir hizip, iktidarı ele geçirmiş ve komün tarzı bir yönetim kurarak 1350'ye dek kente hâkim olmuşlardı. Her iki kentteki Venedikliler, bu gelişmeleri çok yakından izlemiş olmalıdır. Ama bunlara ilişkin raporları bugüne ulaşamamış durumdadır. Konstantinopolis'teki hükümet değişikliğini bildiklerine ilişkin ilk ima, Temmuz 1347 tarihini taşır. Senato, Kırım'a doğru yola çıkmış olan elçilerine, başkentten geçerken *balyos* ve yardımcılarına danışmaları talimatını verdi. Bunun yanı sıra, uygun görürlerse, Venedik'in iyi niyetinden emin olmasını sağlamak ve ona 'imparatorluğu ile Venedik komünü arasında daima çiçeklenmiş olan büyük sevgi ve yardımseverliğin daha da gelişeceğini' hatırlatmak üzere, İmparator İoannes Kantakuzenos'a saygılarını sunabilirlerdi. Ayrıca genç imparator ve annesini de ziyaret edebilirlerdi.[44] O dönemde, Kankakuzenos artık ikinci kez imparator olarak taç giymişti. Yeni patrik, taç giyme merasimini Blakhernai'deki Bakire Meryem Kilisesi'nde icra etmişti. Tarih 21 Mayıs 1347 idi – Hadrianopolis'te ilk taç giymesinden bir yıl bir gün sonra, ikinci kez taç giymişti. Venedik *balyos*'u törende bir ziyaretçi olarak hazır bulunmuş ise, törendeki Yunan gözlemcilerin farkettiği gibi, taç mücevherlerinin camdan, yiyecek ikram edilen tabakların kurşun ve kalay karışımından veya kilden yapılmış olduğunu görmüş olmalıdır. İmparatoriçe Anna, iç savaş sırasında masrafları karşılamak üzere saraydaki tüm altın ve gümüş tabakları satmıştı. Venedik *balyos*'u, gerçek taç mücevherlerinin, güven içinde San Marco Hazinesi'nde muhafaza edildiğini biliyor olmalıydı.[45]

43 Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss. 208-14.

(*) Sözcük anlamı mutaassıp olan bu terim, radikal bir keşiş grubu tanımlıyordu. (ç.n.)

44 *DVL*, I, no. 165, s. 310; Thiriet, *Sénat*, I, no. 203 (14 Temmuz 1347).

45 Aslına bakılırsa, o dönemde Konstantinopolis'te ikamet eden bir Venedik *balyos*'u olmayabilir. Marco Foscarini kentten 1346'da ayrılmış, halefi Niccolo Querini ise Şubat 1348'e değin atanmamıştır. Maltézou, *Thesmos*, s.112. Gregoras, XV. 11: II, s.788, taç giyme merasiminin apaçık yoksulluğuna ilişkin yorum yapar.

15. Bölüm

Bizans: Ticari Rekabetin Kurbanı

Bizans'ın taht savaşının son yılında, Cenevizliler, kısmen gemilerinden ikisinin batırılmasına misilleme olarak, Konstantinopolis'e mısır getirmeyi bırakmışlardı. Başka hiçbir kaynaktan mısır elde edemeyeceklerine göre, kent sakinlerinin hayatta mı kalacağını, yoksa açlıktan mı öleceğini yalnızca kendilerinin belirleyebileceğini söyleyerek övünüyorlardı.[1] Karadeniz'e Venedik gemileri gidip geldiği sürece, bu övünme tam olarak gerçeği yansıtmıyordu. Ama yeni imparator İoannes Kantakuzenos, onların ne demek istediğini yeterince biliyordu. Kendisini tahta getiren kavgada etkin bir rol oynamamış olmalarına rağmen, Cenevizliler'in kalplerinin, onun muhalifi İmparatoriçe Savoialı Anna ile ailesinden yana olduğunu da biliyordu. Bunun yanı sıra, savaşın yarattığı kargaşadan yararlanarak, bu fırsatı Sakız Adası ile III. Andronikos'un 1329'da yeniden topraklarına katmış olduğu Phokaia'yı zaptetmekte kullanmışlardı.[2] Kantakuzenos'un, Venedikliler'den ziyade Cenevizliler'den çekinmek için yeterli nedeni vardı. Konstantinopolis'teki Venedik yurttaşlarının etkinlikleri gözetim ve bir ölçüye kadar denetim altında tutulabilirdi. Oysa, Altın Boynuz'un karşı kıyısında, Galata'daki Ceneviz kolonisi, gümrük tarifelerini kendisi belirleyen ve gümrük vergilerini kendisi koyan, imparatorun ve memurlarının denetiminin ötesinde yer alan, özerk bir kuşatık bölgeydi. 1348'de, Galata'nın yıllık gelirinin Konstantinopolis'in yıllık gelirinin neredeyse yedi katı olduğu tahmin ediliyordu. Cenevizliler yerleşim bölgelerini genişletmek ve yeniden tahkim etmek için formalite gereği olarak izin istediklerinde, İmparator reddetti. Buna aldırış bile etmeyip, istediklerini yaptılar.[3]

1 Gregoras, xv. 6: II, ss.766-7.

2 Gregoras, xv. 6: II, ss.765-6; Kantakuzenos, iii. 95: II, ss. 583-4. *Chronica Byzantina Breviora*, der. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, *CFHB*, XII/ 1-3 (Viyana, 1975-9), II, s.266 (bundan böyle, *Chron. brev.* diye anılacak). Atiya, *Crusade in the Later Middle Ages*, ss.311-14; P. Argenti, *The Occupation of Chios*, I, ss.86-105.

3 Gregoras, xvii. 1: II, ss.841-2.

Venedikliler büyük bir kıskançlığa kapılmışlardı. Cenevizliler'in Galata'da sahip olduklarına benzer bağımsız bir statüyü onlar asla elde edememişlerdi. Gel gelelim, herhangi bir eyleme girişmelerinden önce, küresel boyutlarda bir felaket sonucu, kurunun yanında yaş da yanacaktı. Kara Ölüm diye bilinen hıyarcıklı veba, doğudan batıya tüm dünyayı kasıp kavurdu. Bunun kaynağı da Kırım olmuştu. Gelenek, bu salgını 1346'da Kefe'deki Tatar kuşatmasıyla ilişkilendirir. Salgın buradan İtalyan gemilerine giren farelerle taşındı. 1347 Yazı'nda Konstantinopolis'e, ardından Trabzon'a ulaştı. Yılın sonunda Marsilya'ya varmıştı; Mart 1348'e gelindiğinde de Venedik'e yayıldı. Kara Ölüm, demografik açıdan insanlık tarihinin en büyük felaketlerinden biriydi. İstatistiklerin elde edilmesi çok güçtür. Konstantinopolis ile Bizans dünyasındaki etkilerinin en ayrıntılı ve en güzel anlatısı, İmparator Kantakuzenos'un uzun yaşamının ileri dönemlerinde kaleme aldığı anılarıdır. En küçük oğlu kurbanlardan biriydi. Ama hiçbir rakam, ölülerin toplam sayısını vermez; belirtilere ve hastalığa ilişkin betimlemesi, kimi zaman kelime kelime Thukydides'in Perikles dönemindeki Atina vebasına ilişkin anlatısından alınmıştır. Çağdaşı Gregoras, haklı olarak, hastalığın Konstantinopolis'e Maiotis Gölü ya da Azak Denizi civarındaki İskit ya da Tatar topraklarından geldiğini kaydeder. Batılı bir kronikçi, Konstantinopolis'in nüfusunun dokuzda sekizinin öldüğünü bildirir. Kuşkusuz abartılı bir ifadedir bu. Ama elimizde, hastalığın diğer kentlerdeki veya Küçük Asya'nın Türk beyliklerindeki sonuçlarına ilişkin hiçbir rakam bulunmamaktadır; Şubat 1348'e kadar Peloponisos ve Girit'e ulaşmış olduğu bilinmekle birlikte, Romania'daki sonuçlarına ilişkin pek az kanıt vardır.[4]

Konstantinopolis'teki Venedikli sakinlerle Galata'daki Cenevizliler'in birçoğunun da bu salgında öldüğünü varsaymamız gerekmektedir. Ama sayılar kaydedilmemiştir. Venedik'in kendisindeki durum, biraz daha iyi belgelenmiş durumdadır. Salgının lagünlere ulaşmasından on yıl önce, toplam nüfusun 100 bin civarında olduğu söylenebilir. Salgından beş yıl sonra, yaklaşık 40 bine kadar inmişti. 1348 Yazı'nda, Venedik'te günde 600 kişinin öldüğü söyleniyordu. Soylu ailelerden ellisi bu salgında tümüyle yok oldu. O dönemde *Doge* olan tarihçi Andrea Dandolo, ne yazık ki kalemini 1339 yılında bıraktı; onun işini sürdüren Caresini'nin Kara Ölüm hakkında yazdıkları ise, düşkırıklığı yaratacak ölçüde azdır. Gel gelelim Sanudo, nüfusun üçte birinin öldüğünü ve *Maggior Consiglio*'da üye sayısının 1250'den 380'e düşürüldüğünü kaydeder. 1428'de yazan Lorenzo de Monacis, ölüm oranının onda yediye kadar yükseldiğini bildirir. Venedik'in nüfusu o kadar azalmıştı ki, hükümet, vergi muafiyeti ve öteki teşviklerin,

4 Gregoras, xvi. 1: II, ss.797-81; Kantakuzenos, iv. 8: III, ss.49-53; *Chron. brev.*, II, ss.271-2; *Chronicon Estense Marchionum Estensium*, *RIS*, XV (Milano, 1729), sütun. 448. Girit'teki veba hakkında: Thiriet, *Assemblées*, I, no. 545, 546, 553. Bkz. genel olarak, P. Ziegler, *The Black Death* (Londra, 1969).

komün topraklarında yaşamak üzere gelen tüm yabancılara da uygulanmasını oyladı. İstatistikler, tahminlerden pek öteye geçmez. Ne var ki, vebanın nüfustaki düşme ve insan gücü kaybı açısından sonuçları gözlemlenebilir boyutlardadır. Artık Venedik'in, mürettebatını yalnızca Venedik yurttaşlarının oluşturduğu büyük filolar hazırlaması olanaksızdı. Tayfaların Dalmaçya'dan veya Romania'daki öteki kolonilerden toplanması gerekiyordu. Donanma daha az türdeş, daha az disiplinli, daha az güvenilir hale gelmişti; gemilerde sürekli olarak kalafatçı ve marangoz sıkıntısı çekiliyordu.[5]

Kara Ölüm, doğuda ve batıda salgınından sağ çıkanları, büyük bir şaşkınlık durumunda, sonraki yüzyılda daha az ölümcül olmakla birlikte çeşitli kereler gerçekleşeceği üzere, geri dönebileceğine ilişkin sinirli bir beklentiyle bırakarak sona erdi. Konstantinopolis'te ve Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan pek az sayıdaki eyalette, normal bir yaşamı zaten olanaksız hale getirmiş olan bir iç savaş sonucunda çıkmıştı. Hazine boşalmıştı; Trakya'daki tarlalar ve bağlar, büyük bölümü Türk birliklerince olmak üzere, muharebeler sırasında tahrip edilmişti. Başkent yıkıntıya dönüşmüş durumdaydı ve bakımı için para bulunamıyordu. Ayasofya Katedrali 1346'daki yer sarsıntısında büyük hasar görmüştü. Onarımı için gereken para, kentin sakinleri tarafından değil, kendisini Ortodoksluğun koruyucusu olarak gören Moskova Grandükü tarafından verilmişti. Bununla birlikte, en cömert bağışlarının büyük bölümü, Türk paralı askerlerinin ücretlerini ödemeye gidiyordu. Bizans'ın yaşadığı talihsizlikleri ağırlaştırmak istercesine, unvanı kendinden menkul Sırp İmparatoru Stefan Duşan, III. Andronikos'un daha sekiz yıl önce büyük bir zaferle imparatorluğuna kattığı Kuzey Yunanistan topraklarını istila etmek için, tam bu ânı seçti. Duşan, kendi amacına uygun düştüğü sürece İmparator İoannes Kantakuzenos'a dostluk göstermişti. Ama Bizans'taki iç savaş devam ettikçe, onun da toprak talepleri ve yayılmacı ihtirasları iyiden iyiye büyümüştü. Kendisini Konstantinopolis'teki imparator olarak görmeye başlamıştı. 1348'de Tesalya'daki Bizans valisi vebadan öldü. Sırp orduları Tesalya ve Epeiros'a yürüdü ve çok geçmeden Korinthos Körfezi'ne kadar tüm Yunanistan anakarasını hâkimiyeti altına aldı. Katalanlar hâlâ Atina ve Thebai'yi ellerinde tutuyorlardı. Ama daha kuzeyde, Yunanlılar'ın elinde bir tek Thessalonica kalmıştı ve asi yurttaşlarının birçoğu, Kantakuzenos'u imparatorları olarak tanımaktansa, Stefan Duşan'a teslim olmayı tercih edecekti.[6]

Bütün muhalifler ona karşı kümelenmiş gibiydi. Kantakuzenos, halkı tarafından sevilmiyordu. Bencilce iktidar mücadelesiyle sefaletlerini iyice büyütmüş olan baskıcı aristokrasinin lideri olarak görüyorlardı onu. Kara

5 *Raphayni de Caresinis Cancellarii Venetiarum, Cronica AA. 1343-1388*, der. E. Pastorello, *RIS*, XII/2 (Bolonya, 1923), ss.4-5; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 614-15; Lorenzo (Laurentius) de Monacis, ss.313-15. Thiriet, *Assemblées*, I, no. 547 (22 Haziran 1348); Lane, *Venice*, ss.18-21.

6 Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.225-6; Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.128-31.

Ölüm'ün yıkımları, aristokrasinin geride bıraktığı pek az iyimserliği de yıkmış ve halkı ölümcül bir umutsuzluğa gömmüştü. Gene de, yeni imparator zenginler arasında yandaşlara sahipti ve bütün hatalarını düzeltecek bir ekonomik ve askerî canlanmayı gerçekleştirmek için tasarıları vardı. Bizans'ın boynuna, soluk almasını önleyecek kadar sıkı bir ticari ilmek bağlandığını anlamıştı. Cenevizliler, yiyecek tedariklerini kesmek yoluyla Konstantinopolis'i rehin alabilecek olmalarıyla övünüyorlardı. Romania ve Ege adalarındaki Venedik imparatorluğu, eyaletlerin kaynaklarını silip süpürüyordu. İmparator'un planları arasında dikkat çekici bir tanesi, savaş gemileri ile ticaret gemilerinden oluşan yerli bir Bizans donanmasını canlandırmaktı. Bunun için gereken parayı bulmak kolay değildi; Konstantinopolis halkını, yaşadığı olaylardan kaynaklanan uyuşukluğundan silkinip canlandırmanın daha da zor olduğu anlaşılacaktı. Cenevizliler gene de endişeye kapıldı. Bir Bizans donanması yeniden kurulacak olursa, bol kazançlı tekellerinin tehlikeye düşeceğinden korkmaya başladılar. İmparator'un, Konstantinopolis'te yüklerini boşaltan gemilerin ödemesi gereken tarifeleri düşürmekle, Galata'dan ticaret trafiğini almaya çalıştığını öğrendikleri zaman, kaygıları öfkeye dönüştü. Ağustos 1348'de İmparator kent dışındayken Bizans tersanelerine yelken açıp bunlara saldırdılar, demirli duran tüm yük gemilerini ve karşılarına çıkan birkaç savaş gemisini yaktılar. Şiddetli bir direnişle karşılık gördüler ve tekrar saldırmak için geri döndükleri zaman, geri püskürtülerek büyük bir kargaşa halinde kaçmak zorunda kaldılar. İşte Bizanslılar'ı içine gömüldükleri uyuşukluk halinden kurtaran da bu olay oldu. Ekim ayında İmparator geri döndüğü zaman, halkını daha fazla gemi inşa etmeleri gerektiğine ikna etmekte hiç zorluk çekmedi. Yeni vergiler salındı ve para bulundu; ne var ki, gemiler için gerekli kerestenin Trakya dağlarından öküz arabalarıyla taşınması gerekiyordu, çünkü deniz güzergâhları Cenevizliler'in denetimi altındaydı. Bu arada Cenevizliler, Bizans'la bir savaşı kendilerinin başlatmış olduklarını, büyük bir pişmanlıkla birlikte anlamış durumdaydı. Barış önerileriyle İmparator'a yanaştılar. İmparator öncelikle Galata'daki istihkâmlarını yıkmadıkları sürece bunların hiçbirini kabul etmeyecekti.

1349 Baharı'nda yeni Bizans donanması hazırdı. Dokuz büyük savaş gemisi ve yüz kadar daha ufak tekne vardı. Plan, donanmanın Cenevizliler'i bir deniz muharebesinin içine çektiği sırada, arkadan ordunun Galata'ya yürüyüp kuşatma altına almasına dayanıyordu. Gemilerin denize dayanıklı olması mümkündür. Ne var ki, sağdan soldan aceleyle toplanan kaptanları ve tayfaları, bunları nasıl idare edecekleri konusunda pek az bilgi sahibiydi. Prens Adaları'nın açıklarında bir Ceneviz gemisini şans eseri ele geçirmeleri, onlara boş bir umut vermişti. Ama gerçek saldırılarını başlattıkları zaman, kumandanlarının deneyimsizliği çarçabuk açığa çıktı. Aniden çıkan şiddetli bir rüzgâr ya da bora sonucunda, denizcilerin bazıları küpeşteden aşağı sürüklendiler. Geri kalanları paniğe kapıldı ve gemileri boşaltarak denize atladılar. Olan biteni gören karadaki askerler de korktu ve Konstantinopolis'in güvenliğine

doğru kaçışmaya başladılar. Cenevizliler gözlerine inanmakta güçlük çekiyorlardı. Boş gemileri yedeklerine alıp Galata'ya çektiler. Ertesi gün, büyük bir küstahlıkla Bizans bandıralarını dalgalandırarak, Konstantinopolis'in deniz surları boyunca zafer turu attılar. İmparator açısından büyük bir şans eseri olarak, birkaç gün sonra Cenova'dan barış yapma yetkisiyle donatılmış elçiler geldi. Galata'daki hemşehrilerinin, utanmazca bir haddini bilmezlikle davranmış olduklarının farkına vardılar. Cenova'nın İmparator'a 100 bin *hyperpyra*'dan fazla bir tazminat ödemesini kabul ettiler ve Cenevizliler'in bir daha asla Konstantinopolis'e saldırmayacağına dair söz verdiler. Hatta, daha başka şikâyetlerle adanın Bizans yönetimine döndürülmesinden sonra, en azından on yıldan bu yana gayri meşru olarak ellerinde tuttukları Sakız Adası'nın hâkimiyeti için kira ödemeye bile razı oldular.[7]

Cenevizliler'in yeni Bizans donanmasının saçmalıklarına küçümsemeyle gülmüş olmaları pekâlâ mümkündür. Ama İmparator'un güven gösterisinden son derece etkilenmişlerdi. Konstantinopolis'teki Venedikliler'in, 1348-9 Bizans-Venedik çatışmasının ilgili ve kuşku yok ki güvensiz tanıkları olmaktan başka bir rol oynadıklarına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Bu çatışmaya katılma arzusu duysalardı, müdahaleleri İmparator açısından bu aşağılanmayı bir zafere dönüştürmüş olabilirdi. Mart 1349'da, İmparator'un isteği üzerine Venedik Senatosu, Bizans donanması için Konstantinopolis'e silah ve donanım gönderme izni verdi; Nisan'da da İmparator'la Cenevizliler'e karşı bir ittifaka girmenin koşullarını gözden geçirmeye başladılar. Bu fikir, bir süreliğine fazla taraftar bulmadı. Ama durum o kadar gerginleşmişti ki tüm Venedik ticaret gemilerine Adriyatik'in güvenli sularına dönme emri verildi.[8] O zamana değin, İmparatoriçe Anna ile oğlu V. İoannes'in Mart 1342'de imzalamış olduğu Venedik ve Bizans Antlaşması'nın yedi yıllık süresi dolmuştu. Venedik elçilerinin yeni imparatora Temmuz 1347'de iyiniyet ifadesini somutlaştıracak bir şekilde, antlaşmayı yeniletme zamanı gelmişti. Venedik, 1343'te İmparatoriçe'ye verilen 30 bin dükalık borçtan İmparator'u sorumlu tuttuğu için durum kötüydü. Şubat 1348'de, Konstantinopolis'teki *balyos* Niccolo Querini'ye, borç kısa zamanda ödenmezse, borca teminat gösterilen taç mücevherlerinin satılacağı tehdidiyle, İmparator'dan alacağın tamamını istemesi talimatı verildi. Aynı yılın Temmuz'unda, senatörler İoannes Kantakuzenos'a mektup yazarak, kendisine faiziyle birlikte anaparayı ödemek için beş ay süre tanıdılar; ödememeye

7 Gregoras, xvii. 1-7: II, ss.841-67; Kantakuzenos, iv. 11-12: III, ss.68-84; Aleksios Makrembolites, *Logos Istorikos (Historical Discourse on the Genoese)*, der. A. Papadopoulos-Kerameus, *Analekta Hierosolymitikes Stachyologias*, I (St Petersburg, 1891), ss.144-59; *Chron.brev.*, II, ss.273-5; *DR*, V, no. 2944, 2946-9. P. Schreiner, 'La chronique brève de 1352, IVme partie' (1348-1352), *OCP*, XXXIV (1968), 40-6. D.M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460*, Dumbarton Oaks Studies, XI (Washington, D.C., 1968) ss.69-70; Ahrweiler, *Byzance et la mer*, ss.385-7.

8 Thiriet, *Sénat*, I, no. 222, 224.

karar verdiyse, mücevherlerin satışında yardımcı olması için Venedik'e bir temsilcisini göndermesini istediler. Hiçbir yanıt alamadılar.[9]

Bununla birlikte, Senato Bizans'la olan antlaşmalarını yenileme sorununu tekrar ele almaya karar verdi. Ocak 1349'da, İmparator'la konuşması, özellikle de borcu tümüyle ödemesi, bunu yapamıyorsa, faizini ödemesi için sıkıştırmak üzere Konstantinopolis'e bir elçi gönderme meselesini oyladı. Bu olmazsa, İmparator yeni teminatlar göstermeyi düşünebilirdi. Son çare olarak, taç mücevherleri satılacaktı. Elçinin bundan başka, hasarlara karşılık tüm Venedik taleplerinin, Konstantinopolis'teki *balyos* ve yardımcıları tarafından yapılan adil değerlendirme uyarınca, gecikmeksizin ödenmesi gerektiğini de açıkça bildirmesi gerekiyordu. Bu güvencelerin verilmesi halinde, elçi antlaşmayı beş yıllık bir süre için yenileyebilirdi. Görevi başarabilirse, Konstantinopolis'e *balyos* olarak atanacaktı. Başarısız olursa, İmparator'a Venedik'e kendisiyle birlikte gelecek bir elçi göndermesi için zaman tanıyarak geri dönecekti. *Doge* Andrea Dandolo tarafından tam yetkili temsilci olarak atanan elçi, Zaccaria Contarini idi. Venedik'ten Nisan 1349'da ayrıldığı ve aldığı son talimatın, hasarların tazmini ve 30 bin dükalık borcun ödenmesi konusunda diretmesi olduğu anlaşılmaktadır.[10] Protokole sıkı sıkıya bağlı kalarak, Contarini imparatorların her ikisine, yani sahip oldukları yetki açısından resmen eşit olan VI. İoannes Kantakuzenos'a ve damadı V. İoannes Palaiologos'a ayrı ayrı itimatnamelerini sundu. Antlaşmanın, Blakhernai Sarayı'nda 9 Eylül 1349'da imparatorların her ikisi tarafından imzalanmasından önce, uzun pazarlıklar ve tartışmalar yapıldı.[11]

Bu antlaşma, 1342'de imzalanmış olan antlaşmanın düpedüz bir tekrarı ve teyidinden ibaretti. Beş yıl sürecekti. Metninin büyük bölümü, daha önceki ve önemli miktardaki Venedik tazminat taleplerinin ödenmesiyle ilgiliydi. Kantakuzenos, merhum düşmanı Savoialı Anna'nın günahlarının, onun ve oğlunun üzerine yıkıldığını hissetmiş olmalıdır. 1342'de, Venedik'e merhum kocasının borçlu olduğu 19 bin *hyperpyra*'nın kalanını ödemeyi kabul etmişti. Ama bunu yapmamıştı. Borcun 12 bin *hyperpyra*'sı hâlâ duruyordu; ayrıca Venedikliler 1342'den bu yana yurttaşlarına ve uyruklarına yapılan hasarın bedelini 22 bin *hyperpyra* olarak hesaplamışlardı. Dolayısıyla Kantakuzenos ve ortağının karşısında 34 bin *hyperpyra*'lık bir fatura duruyordu. Venedikliler'in bu paraya ihtiyaçları vardı. İmparatorlar, 5.667 *hyperpyra*'lık

9 Bertelè, 'Gioielli', Belge no. 14, s.159; Thiriet, *Sénat*, I, no. 210, 213.

10 Thiriet, *Sénat*, I, no. 218, 221, 224. *Balyos* Zaccaria Contarini (1349-50) hakkında, bkz. Maltézou, *Thesmos*, ss.113-14.

11 Yunanca metin, MM, III içinde ss.114-20; Latince metin, *DVL*, I, no. 171 içinde, ss.341-5. Belgenin sonuç kısmı, Dölger, *Fascimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, no. 13, ss.18-19'da yayımlanmıştır. *DR*, V, no. 2952.

bir miktarı, yani toplam borcun altıda birini Zaccaria Contarini'ye derhal ödeyeceklerini bildirdiler. Kalan 28 333 *hyperpyra*, *Doge* ve Komün'e beş yıl içinde, eşit taksitler halinde ödenecekti. Gel gelelim, 1342'den önce imzalanan antlaşmalardan doğan öteki hasar taleplerinin artık en azından 5 Temmuz 1349'a değin iptal edileceği hususunda her iki taraf da görüş birliğine vardı. Öte yandan bu af, özel şahıslar arasındaki ödemelerde geçerli olmayacaktı; kuşkusuz, İmparatoriçe'nin yedi yıl önce aldığı 30 bin dükalık borç ve faizleri sorunu da olduğu gibi duruyordu. Antlaşmanın, bazı senatörler tarafından borçların ödenmesine ilişkin bazı çekinceler ifade edilmesine karşın, Venedik'te Kasım 1349 yılında onaylanmış olduğu anlaşılmaktadır. Antlaşmayı *doge*'ye getiren Bizans elçisi, taç mücevherlerinin Konstantinopolis'e gelen bir sonraki konvoyla getirilmesinin, imparatorlarının arzusu olduğunu bildirdi. Bu, ancak rehinden kurtarılmaları halinde yapılabilirdi. Senatörler, onun Türkler'e karşı yardım ricasını anlayışla dinlediler. Bu konuda Hıristiyan kuvvetler birliğinin, yani Papa'nın, Kıbrıs Kralı'nın ve Saint-Jean Şövalyeleri Üstad-ı Azamı'nın bir sonraki hamlesini beklemeyi tercih edecekleri yanıtını verdiler.[12]

1349 Antlaşması, işler durumdaki bir düzenlemenin yenilenmesinden ve Bizans ile Venedik arasındaki eksiklikleri giderme girişiminden öteye gitmemişti. Her iki tarafın da ortak kaygısı olmasına karşın, menfur Cenevizliler konusu gündeme getirilmedi. 1350 başlarında, başka bir Bizans elçisi, İmparator'dan getirdiği çeşitli isteklerle birlikte Venedik'e geldi. Venedik gemilerinin Thessalonica'ya mısır getirmesine izin verilmesini istiyordu. Kent, Stefan Duşan'ın Sırp ordusunca kuşatılmıştı. Karayoluyla erzak ithali mümkün olamıyordu. Bu istek geri çevrildi.[13] Duşan, Venedik için bir rahatsızlık kaynağıydı. Hâkimiyeti altındaki topraklar Adriyatik kıyısına dek uzanıyordu. Konstantinopolis'i kendi başkenti yapmak ihtirasını gerçekleştirmek için bir deniz gücünün desteğine ihtiyacı vardı. Venedikliler'in, onun gereksinmelerini anlayacaklarını umut ediyordu. Venedik yurttaşlığı unvanına içi gidiyordu. Onu desteklerlerse ve Konstantinopolis'te imparator olmasına yardım ederlerse, onları Galata'daki Ceneviz kolonisinin yanı sıra Epeiros'un tamamını vererek ödüllendirecekti. Bunlar baştan çıkarıcı yemlerdi doğrusu. Ama Venedikliler akıllı davranarak bunlara uzanmadılar. Duşan, *doge*'yi Ragusa'da veya Dalmaçya kıyısındaki başka bir şehirde buluşmaya çağırdığı zaman, senatörler, tarihsel gerçeği apaçık yadsıyarak yasalarının *Doge*'nin Venedik'ten ayrılmasını yasakladığı iddiasıyla bu öneriyi geri çevirdiler. Bir Venedik yurttaşı olarak, topluluklarının fahri üyeliğini vererek onu pohpohlamaktan da geri durmadılar. Ama

12 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 620. Thiriet, *Sénat*, I, no. 231 (17 Kasım 1349); *DR*, V, no. 2955.

13 Senato'nun yanıtının tam metni, Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', Belge no. 4, s.333'te yayımlanmıştır. Thiriet, *Sénat*, I, no. 237; *DR*, V, no. 2959.

Bizans'a antlaşmayla bağlı olduklarından, öteki düşlerini gerçekleştirmesinde Duşan'a yardım edemezlerdi.[14]

1350 Güzü'nde Kantakuzenos, ayrılıkçı asi Zelotlar'ın birbirine düşmesinin ardından, Thessalonica'nın denetimini eline geçirmeyi başardı. Ekim'den Aralık ayına kadar, düzeni sağlamak ve komşu toprakları Sırp birliklerinden temizlemek üzere burada kaldı. Burada kaldığı sırada, Venedik'ten gelen dört gemi limana girdi. Yeni *balyos* İacopo Bragadino'yu Konstantinopolis'e götürüyorlardı. Bragadino, hükümetinden, İmparator'a Venedik'in henüz savaş ilan etmiş olduğu Cenevizliler'e karşı bir ittifaka girmesine ilişkin bir dilek getirmişti. Şimdi şaşırma sırası İmparator'da idi. Venedikliler'e, bu işe karışmak istemediğini söyledi. Düşündüğü ilk şey, Stefan Duşan'ın hesabını görmekti. Bragadino, onun adına Duşan nezdinde arabulucuk yapmayı önerdi. Ne de olsa bir Venedik vatandaşıydı. İmparator bu öneriyi reddetti. Bragadino'ya, taç mücevherlerini geri vermeyi önererek onu Venedik'in safına çekmek konusunda yetki verilmişti. Bu öneri çok da çekici değildi. Borcun hâlâ ödenmesi gerekiyordu; üstelik Venedikliler artık sadece basit faizinin değil, bileşik faizinin de ödenmesini istiyorlardı. İmparator'un 'faiz üzerine faiz' adını verdiği bu ödemeyi yapmaya hiç mi hiç niyeti yoktu. Borç artık 30 bin dükalık anaparanın üzerine bir de 10.500 dükalık faizin eklenmesiyle iyice ağırlaşmıştı. Bragadino, hiçbir sonuç elde edemeden Konstantinopolis'e doğru yoluna devam etti.[15]

Venedik, Cenova'ya 6 Ağustos 1350 tarihinde savaş ilan etmişti.[16] Cenevizliler, Kefe'deki davranışlarıyla onları bunu yapmaya zorlamışlardı. Venedik gemilerinin Tana'ya gitmelerini yasaklamışlardı; Venedik'ten denizlerin serbestliğine ilişkin öfkeli protestoların yükselmesine neden olan bir hareketti

14 Kantakuzenos, iv. 21: III, ss.152-3. Thiriet, *Sénat*, I, no. 222 (Mart 1349), no. 237 (Mart 1350), no. 241 (Nisan 1350). N. Jorga, 'Latins et Grecs d'Orient et l'établissement des Turcs en Europe, 1342-62', *BZ*, XV (1906), 179-222, özellikle 206-7.

15 Kantakuzenos, iv. 18: III, s.118. Bertelè, 'Gioielli', Belge no. 19, s.163; Thiriet, *Sénat*, I, no. 243. Bragadino, 14 Mart 1349'da *balyos* olarak atandı. Maltézou, *Thesmos*, s.114.

16 Venedik ile Cenova arasında 1350-5'teki savaş, Bizans, Venedik, Ceneviz ve öteki kaynaklarca iyi belgelenmiş durumdadır: 1. *Bizans kaynakları*: Gregoras, xxv. 20-6, xxvi. 12-23: III, ss.46-51, 77-92, 106-7; Kantakuzenos, iv. 25-31: III, ss.185-200, 209-37; Aleksios Makrembolites, ss.144-59; *Chron.brev.*, II, ss.277, 279-81. 2. *Venedik kaynakları*: Caresini, ss.6-7; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 621-7; Lorenzo de Monacis, ss.207-23. 3. *Ceneviz kaynakları*: Stella, *Annales Genuenses*, der. Balbi, *RIS*, XVII/2 (1975), ss.151-4. 4. *Aragon kaynakları*: G. Zurita, *Los cinco libros postreros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragón* (Saragossa, 1562-80), II, ss.184-8. 5. *Floransa kaynakları*: Matteo Villani, *Cronica*, der. A. Racheli, II (Trieste, 1858), ss.68, 84-5. Savaşın nedenleri ve ayrıntılarını inceleyenler: Jorga, 'Latins et Grecs d'Orient', 207-13; Kretschmayr, II, ss.205-11, 604-5; A. Sorbelli, *La lotta tra Genova e Venezia per il predominio del Mediterraneo*, Memorie della Reale Accademia delle Scienze dell' Istituto di Bologna, Cl. Di Scienze Morali, sez. I, vol. 5 (Bolonya, 1911); M. Brunetti, *Contributo alla storia delle relazioni veneti-genovese dal 1348 al 1350*, Miscellanea di storia veneta, serie III, IX/2 (Venedik, 1916); C. P. Kyrris, 'John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans (1348-1354)', *Byzantina*, IV (1972), 331-56; M. Balard, 'A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)', *TM*, IV (1970), 431-69.

bu. Sakız'ı işgal etmişlerdi; Bizans tarafından kabul edilmiş olmakla birlikte, Ege'deki Venedik çıkarlarını da tehlikeye atan bir hareket gibi görünüyordu. *Doge*, Komün'ünün artık Türkler'e karşı Hıristiyan kuvvetler birliğini desteklemeyi sürdüremeyeceğini Papa'ya büyük bir üzüntüyle bildirdi. Çok daha acil nitelikte başka sorunları vardı.[17] İmparator İoannes Kantakuzenos, kendi ilişkileri hesabına, İtalyanlar arasındaki ihtilafa karışmaktan ne kadar geri durmaya çalıştığını vurgular. Ama tartışma konusu, Bosporos'tan Karadeniz'e giden deniz güzergâhı üzerine olduğu ve Cenevizliler'in, Konstantinopolis'in gözde mekânı Galata'da bu kadar sağlam tutundukları dikkate alındığı zaman, tarafsız kalmak son derece güçtü. Savaş, bir dizi yerel olayla başladı. Eylül 1350'de Marco Ruzzini önderliğindeki bir Venedik filosu, Negroponte'nin doğu kıyısındaki Aulis yakınlarında on dört Ceneviz ticaret gemisine baskın yaparak, içlerinden onunu ele geçirdi. Kalanlar Sakız'a kaçtılar. Ekim'de, Cenevizliler Negroponte'ye saldırmak üzere, Sakız'dan altmış gemiyle birlikte Simone Vignosi'yi göndererek misilleme yaptılar. Venedikliler'in evlerine, üslerine ve limandaki gemilerine çok ciddi kayıplar verdirdikten sonra birçok tutsak, yığınla ganimet ve Khalkis kentinin anahtarlarıyla birlikte muzaffer bir şekilde geri döndüler. Bu arada, Ruzzini Konstantinopolis'e gitmişti. Buradaki başarısı daha küçük oldu ve Galata'daki istihkâmlara boşu boşuna saldırarak yaklaşık bir ay oyalandıktan sonra, donanmasını alarak Karadeniz'e çıktı.

Her iki taraf da artık en ciddi biçimde ve daha geniş bir alanda savaşmaya hazırdı. Her ikisi de müttefikler bulmaya çalışıyordu. Negroponte'nin yakılıp yıkılması, Venedikliler için özellikle ölümcül bir darbe olmuştu. Güçlerini Romania ve Ege'de sahip oldukları topraklarda yoğunlaştırmaları gerektiğini gördüler. İtalya'daki anavatanlarını, Cenova Cumhuriyeti için yaşamı güçleştirecek bir dost bularak korumaları mümkündü. Bu dostu, Aragon Kralı IV. Pedro'nun şahsında buldular. Ocak 1351'de Pedro, Venedik'in müttefiki ve Cenova'nın baş belası haline geldi. Cenevizliler'i yalnız İtalya'da taciz etmekle yetinmedi. Onlara karşı Romania'daki savaşa on sekiz kadırgayla katkıda bulunmayı ve Venedikliler'i desteklemeleri için Atina'daki ve diğer yerlerdeki Katalanlar'ı ikna etmeyi önerdi. Gel gelelim, Venedik'in hâlâ daha fazla gemiye ve adama ihtiyacı vardı. Her ikisi için de en göz önündeki kaynak Bizans'tı. Geçmiş dönemlerde, Venedikliler, İtalya'daki müttefikleri olarak, Normanlar'a karşı Bizanslılar'ın yardımına koşmuşlardı. Şimdi, Cenevizliler'e karşı Venedik'in yardımına koşma sırası Bizanslılar'a gelmişti. Bu ancak Venedik'in Bizans gemilerinin donanım ve bakım ile tayfa masraflarını ödemesi ve Bizans İmparatoru'nun tarafsızlığının saçmalığının gösterilebilmesi halinde mümkün olacaktı.[18]

17 Thiriet, *Sénat*, I, no. 244-6, 250.

18 Heyd, *Commerce*, I, ss.503-4. Schreiner, 'Chronique brève de 1352', 49-51. Ruzzini'nin filosu hakkındaki bilgiler, on dokuz ila kırk kadırga olarak değişmektedir.

Aragonlu Pedro, Cenevizliler'i alaşağı etmeye öylesine hevesliydi ki, Konstantinopolis'teki İmparator'u Venedik'ten yana saf tutmaya ikna etmek üzere bir haberci gönderdi. İmparator, hâlâ çatışmanın dışında kalabileceğini ümit ediyordu.[19] Ama iki taraftan birinin yanında yer almasına yönelik baskılar gittikçe artmaya başlamıştı. Cenevizliler ona ardı arkası kesilmeyen rüşvetler önerip, ölümsüz dostluk sözleri veren elçiler gönderiyorlardı. Mart 1351'de, Niccolo Pisani kumandasındaki on dört gemiden oluşan bir Venedik filosu, Bizans birliklerinin de yardımıyla, Galata surlarına yine boşa çıkan yeni bir saldırı yaptı.[20] Pisani, beraberinde Venedik'ten yeni bir elçiyi, Giovanni Dolfin'i de getirmişti; Dolfin'in görevi, İmparator'un Venedikliler'in safına geçmedeki isteksizliğini kırmaktı. Birçok teşvik ve ödül önerildi. Gene de İmparator bu işe girmeyi reddetti. Venedikliler o kadar kızdılar ki, Konstantinopolis'teki *balyos*'larını geri çağırdılar ve çekip gittiler. Ayrılmalarının üzerinden çok geçmemişti ki, muhtemelen İmparator'un düşmanlarıyla bir antlaşmaya varmasından kuşkulanan Galatalı Cenevizliler mancınıkla güpegündüz Konstantinopolis surlarına koca bir kaya fırlattılar. İmparator resmi bir protesto yaptı. Ertesi gün, kentin ortasına başka bir kaya fırlatıldı. İmparator'un fikrini sonunda değiştirmesine yol açan da bu oldu. Tarafsızlığı sürdürmenin artık mümkün olmadığı açıktı. Venedik elçisini çağırttı ve onunla hemen orada bir antlaşma imzaladı. Artık Bizans da Cenova'yla savaşa girmişti. İlk olarak, VIII. Mikhail tarafından Cenevizliler'e doksan yıl önce verilmiş ticari imtiyazlar derhal kaldırıldı ve Galata'daki yerleşim bölgelerini terk etmeleri için tüccarlarına sekiz gün verildi.[21]

Bizans ile Venedik arasında Mayıs 1351'de alelacele hazırlanan antlaşma, 1349'da imzalanandan çok farklı bir niteliktedir.[22] Bir imtiyaz gibi verilen ferman olma iddiası taşır. Aslına bakılırsa, tek başına İmparator İoannes Kantakuzenos ile *Doge* ve Venedik Komünü'nün eşit ortaklar olarak yaptıkları bir ittifak antlaşmasıdır bu. İttifak, geçmişte ve yakın zamanda İmparator'a karşı kadirbilmezlikleri ve sadakatsizlikleri üzücü bir biçimde yinelenen Cenevizliler'e karşı yapılmıştı düpedüz. Ele geçirildikleri her yerde, karada ya da denizde, ama özellikle Pera'da (Galata), Sakız ve Romania'daki öteki yerleşimlerinde onlara ve uyruklarına karşı savaş açılacaktı. Sözleşme, 29 Eylül'de yürürlüğe girecek ve o günden itibaren dört yıl boyunca geçerli olacaktı. Bu süre boyunca, taraflardan hiçbiri diğerinin onayı olmaksızın

19 Kantakuzenos, iv. 25: III, s.186, Aragonlu Pedro'yu 'Ravenna Kralı' diye adlandırır.

20 Kantakuzenos ve *Chron. brev.*, on dört gemiden, diğerleri yirmi iki veya yirmi beş gemiden söz ederler. Heyd, *Commerce*, I, s.504.

21 Gregoras, xviii. 2: II, s.880; xxv. 20: III, ss.45-6; Kantakuzenos, iv. 26: III, ss.186-91. Schreiner, 'Chronique brève de 1352', 51-3. *Chron. brev.*, II, s.279.

22 Sadece Latince metni günümüze ulaşmıştır: *DVL*, II, no. 5, ss.4-12; *DR*, V, no. 2975. Argenti, *Occupation of Chios*, I, ss.121-2.

Cenevizliler'le anlaşmaya girmeyecekti. İmparator, yaz demeden kış demeden düşmana karşı saldırıyı sürdürebilmek, Galata'yı ablukaya almak ve Cenevizliler'in Karadeniz'e girişini ya da oradan çıkışını engellemek üzere on iki kadırga sağlayacaktı. Kadırgalar İmparator tarafından silahlandırılacaktı, ama tayfalarının ücreti ve bakımlarının maliyeti bölüşülecekti. Venedikliler, her ay 10.776 *hyperpyra* yani sekiz kadırganın her biri için 1.347 *hyperpyra* ödeyecekti. Belgeler, her savaş gemisinin donanım, silah ve tayfalarının yanı sıra kaptan atamalarının da tüm ayrıntılarını verir. Elde edilebilecek her türlü ganimet ya da toprağın adil paylaşımı için düzenlemeler vardır. Tanrı'nın yardımıyla müttefikler Galata'yı ele geçirirlerse, buranın peşinen topyekûn yıkılıp yok edilmesi üzerinde anlaşmışlardı; tabii bu arada ele geçirilen mülkler yağmalanacak ve eşit olarak paylaşılacaktı. Sakız Adası ve Phokaia zaptedilirse, bunlar ait oldukları imparatorluğa geri verilecekti.

İmparator, masrafları aylık 1.500 *hyperpyra* veren müttefikler arasında eşit olarak paylaşılan, her biri ayda yedi *hyperpyra* alan 300 silahlı süvariyle, Galata'yı karadan sürekli bir kuşatma altında tutmayı üstlendi. Sonunda, Venedik'ten kendisi için çok önemli olan bir imtiyazı koparmayı başardı. Kuvvetleri, Galata'nın zapt ve imha edilmesine katkıda bulunursa, Venedik de onu artık anapara ve faiz lafını etmeksizin taç mücevherlerini geri vererek ödüllendirecekti. Son olarak, Cenevizliler tarafından başarılı bir karşı saldırı yapılması halinde, müttefik donanması Kosmidion'daki imparatorluk tersanesine sığınabilecekti. Tayfalar, gemide kaldıkları sürece ücretlerini almaya devam edeceklerdi. 1349 felaketinin anıları ve Bizanslı denizcilerin disiplinsizliği hâlâ çok tazeydi.

Kantakuzenos'un daha önce bir ittifaka girmek istememesindeki nedenlerden biri, kendisinin Sırp Kralı Stefan Duşan'la hesaplaşmak niyetinde olmasıydı. Mayıs 1351'e gelindiğinde, Venedikliler Duşan'ı pazarlığa ikna edecek olurlarsa bu hesaplaşmayı ertelemeye hazırdı. Yeni ittifak antlaşmasında öngörülen büyük planlar hiçbir zaman hayata geçirilemedi. Birkaç hafta boyunca Bizans ordusu Galata'yı karadan kuşatma planını uygularken, müttefik donanması da denizden ablukaya aldı. Venedik amirali Niccolo Pisani, ilk başta Galata kalesine doğrudan bir saldırı yerine yıpratma savaşı sürdürmeyi düşündü; İmparator da onun isteğini kabul etti. Savaş gemilerinin toplam sayısı otuz iki idi. Pisani'nin stratejisinin etkili olmadığının anlaşılması çok zaman almadı ve 28 Temmuz için bir saldırı planlandı. Ama saldırıdan bir gece önce, Venedik'ten Galata'yı kurtarmak üzere altmış ya da yetmiş kadar Ceneviz gemisinin yola çıktığı haberi Pisani'ye ulaştı. *Doge*, etraflarının sarılması ve sayılarının yetersiz olması endişesiyle, ona Konstantinopolis'ten çekilmesi emrini veriyordu. İmparator büyük bir tiksintiyle, Venedikli müttefiklerinin derhal yelken açıp Negroponte'ye doğru yola koyulduklarını gördü. Bizanslılar, ne planladıkları ne de arzu ettikleri bir savaşı yapmak üzere, tek başlarına bırakılmışlardı.

Galata surlarının önünden püskürtülmeden önce, kahramanca ama pek de fazla ümitlenemeden savaştılar.[23]

Bir Ceneviz donanması gerçekten de Temmuz'da yola çıkmıştı. Paganino Doria'nın kumandası altındaydı ve ilk hedefi Negroponte idi. Pisani, henüz Cenevizliler gelmeden oraya ulaşacak kadar şanslıydı. Doria, 15 Ağustos'tan 20 Eylül'e değin Negroponte'yi kuşatma altında tuttu; o sırada Venedikliler ve Katalanlar'ın oluşturduğu ortak bir filonun adaya doğru yola çıktığı haberi gelince, Sakız Adası'nın güvenliğine sığınmak zorunda kaldı. Birkaç hafta sonra, Konstantinopolis'e doğru yoluna devam etti. Yolda gemileri, görünüşte erzak almak amacıyla, Tenedos'a, ardından da Trakya limanı Herakleia'ya (Marmara Ereğlisi) girdi. İtalyan denizcilerle limanın yerlileri arasında çatışmalar patlak verdi ve 23 Ekim'de Cenevizliler kenti yerle bir edip yağmaladılar. Yerel Yunan piskoposu tarafından canlı bir biçimde betimlendiği üzere, 700'ü aşkın tutsak da aldılar.[24] Herakleia tümüyle gafil avlanmıştı. Ama Konstantinopolis hazırlıklıydı. İmparator, deniz surlarının güçlendirilmesi ve kendi gemilerinin tümünün limana getirilmesi emrini vermişti. Halk surların ardında toplanmıştı; Herakleia'nın imdadına yetişmeye gönderilmiş olan ordu da geri çağrılmıştı. Karadeniz kıyısındaki Yunan kentlerine de savunmalarını hazırlamaları için haber gönderilmişti. Paganino Doria'ya başarıyla karşı koyuldu. Gemilerini Galata'dan Bosporos'a çıkarıp, yağma seferini sürdürmek üzere Karadeniz'e geçti ve İmparator'un emirlerini görmezden gelmiş tek kent olan Sozopolis'i zapt etti.

Artık Kasım ayına girilmişti. Venedik amirali Pisani, İtalya'ya geri dönmüş ve Messina'da yirmi altı Aragon gemisini de donanmasına katmıştı. İmparator sabırsızlıkla müttefiklerinin geri dönmesini bekliyordu; onlarsa, yol üzerinde tedarik yapmak zorunluluğu ve fırtına yüzünden iyice gecikmişlerdi. Bu uzun gecikmeye öfkelenen İmparator, kendisini bu savaştan sıyırmak için son bir çaba daha gösterdi; Galata'daki Cenevizliler'i istihkâmlarını yıkıp anlaşma şartlarını kabul etmeye ikna yönündeki kendi politikasını izledi. Bu sonuçsuz kalınca, Ege adalarında dolaşıp durmayı bırakıp dosdoğru Konstantinopolis'e gelmesi için Pisani'ye haber gönderdi.[25] Eyleme geçmeden önceki bu uzun uyuşukluk, Cenevizliler'e konumlarını sağlamlaştırmaları için gereken zamanı veriyordu. Bithynia'daki Türk Beyi Orhan'dan yardım istemişlerdi. Orhan, kendisine kızını vermiş olan İoannes Kantakuzenos'un

23 Gregoras, xxvi. 40: III, s.106; Kantakuzenos, iv. 26: III, ss.193-200; *Chron.brev.*, II, s.279. Lorenzo de Monacis, ss.209-11, Venedik donanmasının geri çekilmesi konusunda hiçbir şey söylemez.

24 Philotheos (Kokkinos), 'Logos istorikos (Historical Discourse on the Siege and Capture by the Latins of Herakleia, 1352)', der. C. Triantafillis ve A. Grapputo, Anecdota Graeca e Codicibus Manu Scriptis Bibliothecae S. Marci, I (Venedik, 1874), ss.1-33; der. B. S. Psevtongas, *Philotheou Kokkinou Logoi kai Omilies*, II (Selanik, 1981), ss.235-64.

25 *DR*, V. no. 2984, 2986.

kişisel dostu ve müttefikiydi. Ama Venedikliler'den yana şikâyetleri vardı. Kantakuzenos, damadının bu kadar büyük bir ihanet içinde olmasına çok şaşırmıştı ve bunu ona söyledi de. Orhan hiç oralı olmadı. Cenevizliler'e, düşmanlarının hareketlerine ilişkin bilgi sağlamak ölçüsünde yardımda bulunmakta sakınca görmüyordu. Aydın'ın Türk beyi de, Ephesos limanından erzak sağlamak yoluyla Cenevizliler'e yardım etti.[26]

1352 Şubatı'nın ilk günlerinde, uzun zamandır beklenen Venedik ve Aragon donanması Konstantinopolis'in görüş mesafesine girdi. Cenevizliler, Galata surlarının koruması altında onları bekliyorlardı ve 13 Şubat sabahı Bosporos'un ağzının yakınında savaş başladı. Bizans gemileri de müttefiklerinin yanı başında savaşarak, onlara en azından sayısal üstünlük kazandırıyordu. Ne var ki Venedikli amiral Niccolo Pisani maceracı değildi; ayrıca daha önce bu sulara hiç yolculuk etmemiş Aragonlu kumandan Ponce de Santa-Pau'nun da yerel resifler ve akıntılar hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Şiddetli çarpışmalar akşam karanlığı çökünceye değin devam etti. Sabah olduğunda deniz gemi batıkları ve cesetlerle doluydu. Gel gelelim taraflardan hiçbiri zaferi kendisinin kazandığını iddia edebilecek durumda değildi. En ağır kayıplar Aragonlular'daydı. Nihai sonucu hem Kantakuzenos'un hem de Aragonlular'ın inancına göre ya bir korkak, ya da alışılmadık ölçüde ihtiyatlı ve temkinli bir amiral olan Niccolo Pisani'nin tutumu belirledi. Pisani, Galata'ya derhal bir saldırı yaparak bu işi tamamlamaktan yana olan İmparator'a kulak vermedi. Bosporos'taki Therapeia (Tarabya) rıhtımına çekilip, Venedik'ten gelecek yeni emirleri beklemeyi tercih etti. Aragonlu kumandan 9 Mart günü öldü. Venedikliler'in kurmak için onca uğraşmış, İmparator'un ise öylesine zor kabul etmiş olduğu ittifak bozuldu; Nisan başında da Pisani, İmparator'u ortak düşmanla tek başına savaşma veya anlaşmaya varma seçenekleriyle başbaşa bırakarak, elinde kalan gemileriyle geri çekildi. Türkler'in gönderdiği yedek birliklerle güçlenen Cenevizliler Konstantinopolis'i kuşattığında, İmparator büyük bir baskı altında kaldı. 6 Mayıs 1352'de, Cenevizliler'le kendi başına bir antlaşma yapmaktan başka çaresi yoktu.[27]

Venedikliler'in ona ihanet ettiğini düşünmesi için nedenleri vardı. Cenova'yla yaptığı antlaşma pahalıya patlamıştı ona. Antlaşma, Cenevizliler'in Venedikliler'le hâlâ savaş halinde olduğunu ve Bizans'ın yanlış tarafta yer aldığını öngörüyordu. İmparator, bu muhakeme hatasının bedelini ödemek zorundaydı. Seleflerinin Cenova'ya vermiş olduğu tüm ayrıcalıkları teyit etmek, hatta bazılarını genişletmek zorundaydı. Yerle bir etmeye yemin ettiği müstahkem Galata kolonisinin boyutları veya gücü üzerine hiçbir şekilde

26 *DR*, V, no. 2987. Balard, 'A propos de la bataille du Bosphore', 443-4, Orhan ile Cenevizliler arasında Şubat 1352'ye değin hiçbir resmi ittifak olmadığını gösterir.

27 Gregoras, xxvi. 18-25: III, ss.84-92; Kantakuzenos, iv. 30-2; III, ss.218-34; Matteo Villani, *Cronica*, ss.84-5. Cenova'yla yapılan antlaşmanın metni (6 Mayıs 1352), *Liber iurium reipublicae Genuensis* içinde, der. E. Ricotti, Monumenta Historiae Patriae, VII-IX, II (Torino, 1854), ss.601-6; *DR*, V, no. 2991.

sınırlama getirme yetkisi kalmamıştı. Sakız ve Phokaia'nın Cenevizliler'ce işgali konusunda hiçbir şekilde yakınmaya hakkı yoktu artık. Şubat 1352'de Bosporos'taki muharebe, Venedik ile Cenova arasındaki daha büyük savaşın bir bölümünde yer alan bir olaydı yalnızca. Niccolo Pisani, o yılın sonunda Galata surları önünde bir kez daha göründü, ama Cenevizliler'in meydan okumasıyla karşılaşınca yine geri çekildi. Daha büyük muharebeler başka yerlerde yapılacaktı. Romania'da, Modon'da ve Patras Körfezi'nde çarpışmalar oldu. Ama gerçek muharebeler, Batı Akdeniz'de gerçekleşti.[28]

Gel gelelim, İtalyanlar'ın savaşla başaramadıklarını, Bizanslılar arasında siyasal entrikalarla çok kolay elde edebileceklerini öğrenmeleri çok sürmedi. Konstantinopolis tahtına, Venedik ya da Cenova'dan birine ya da ötekine yakın ya da müteşekkir bir imparator çıkarma yarışı başladı. Çıkarlar bu kadar büyükken, böyle bir yarışın Bizanslılar arasında yeni bir iç savaşı kışkırtabileceği olasılığı dikkate bile alınmadı. Çünkü kazanan, Hellespont, Bosporos ve Konstantinopolis ile Karadeniz pazarlarının denetimini tamamen ele geçirmiş olacaktı. Venedikliler, genç V. İoannes Palaiologos ile imparatorun oğlu, babasının tahtının vârisi olmak isteyen Matthaios Kantakuzenos arasında gittikçe artan bir gerilim olduğunu biliyorlardı. V. İoannes'e, kayınpederi imparatora karşı ayaklanması halinde maddi destek sağlamayı önerdiler. Kendilerine Tenedos'u vermesi ve Cenova'yla savaşmaya devam ettikleri sürece onlarda kalmasını sağlaması halinde 20 bin dükalık bir borç vermeyi teklif ettiler. Tenedos, Hellespont'un girişini denetim altında tutmak açısından hâkim bir konumdaydı. V. İoannes Trakya'da bir has arazisi vermişti; Venedikliler'in 10 Ekim 1352'de bu öneriyi yaptıkları yer de Trakya kıyısındaki Ainos (Enez) idi. İoannes'in karşılığında bir başka değerli taşı rehin olarak vereceği 5 bin dükalık bir miktarı peşinen sunmakla, önerilerini daha da baştan çıkarıcı kılmaya çalıştılar. Ama Tenedos Adası el değiştirene kadar yirmi yıl daha geçecekti.[29]

Bizans'ın yönetici hanedanları arasındaki rekabetin tehlikeli sularında avlanmaya çalışanlar yalnızca Venedikliler değildi. V. İoannes'in daha birçok destekçisi vardı. Sırp Kralı Stefan Duşan, kendi iktidar mücadelesi oyununda onu bir piyon gibi görüyordu. İmparatoriçe olarak Thessalonica'ya yerleşmiş olan annesi Savoialı Anna'ya Cenevizliler yanaşmıştı. Yaşça büyük imparator, barışı korumaya çalıştı. Ama 1352 Yazı'nda, Trakya'da çatışmalar patlak verdi. Bulgar Çarı İvan Aleksandır'ın yanı sıra Stefan Duşan da V. İoannes'in safında savaşsın diye birlikler gönderdiler. Bithynia Beyi Orhan da, Matthaios Kantakuzenos'a yardım etmek amacıyla büyük bir Türk süvari birliğini göndermişti. Marica (Meriç) Irmağı'nda yapılan muharebede zafer

28 Gregoras, xxvii. 55 : III, ss.171-2; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 625. Heyd, *Commerce*, I, ss.509-10.

29 Metin, *DVL*, II, no. 8 içinde, ss.17-8; *DR*, V, no. 3005. Karş. *DVL*, II, no. 21, s.42 ve aşağıda, s.298. Venedikli görüşmecilerden biri, amiral Niccolo Pisani idi.

kazanmasını sağlayan da bu Türk süvariler oldu. 1352 sonunda, V. İoannes nihayet ele geçirildi ve kısa bir süre önce Venedik'e vermeyi düşündüğü Tenedos'a sürgün edildi. Ertesi yılın Mart ayında Hellespont'a doğru yola çıkıp Konstantinopolis'e ulaşmak üzere büyük bir gayretle giriştiği mücadele sonuçsuz kaldı. Sürgün adasına geri döndü. Nisan'da, Matthaios Kantakuzenos, babası tarafından enişteşinin yerine ikinci imparator ilan edildi. Kantakuzenos Hanedanı, iktidarı Palaiologoslar'ın elinden almış gibi görünüyordu.[30]

Ancak, kamuoyu bu değişime karşıydı. Patrik, Matthaios'a taç giydirmektense görevinden çekilmeyi tercih etti. Kantakuzenos ailesi, hiçbir zaman halkın gönlünü kazanamamıştı. VI. İoannes, savaşlarına Türk askerlerini de katmakla, halkı kendine düşman etmişti. Orhan'la ve daha önce de Aydın Beyi Umur'la kişisel ve ailevi ilişkileri, onun Türkler'le barış içinde yaşamak istediğini göstermişti. Halk arasında kabul görmeyen riskli bir politikaydı bu. Orhan, yaşamsal bir anda, Venedikliler'e karşı Cenevizliler'in yanında yer almıştı. Oğlu Süleyman, İmparator'a herhangi bir centilmenlik anlaşmasıyla bağlı olduğunu düşünmüyordu. Süleyman, 1352'de Matthaios Kantakuzenos safında savaşması için Trakya'ya bir ordu getirmişti. Muharebe kazanıldığı zaman geri dönmeyi reddederek, kendisinin fetih hakkı olarak Gallipoli'ye yakın bir kale istedi. Osmanlılar'la Avrupa topraklarında yapılan ilk kalıcı anlaşma oldu bu. İki yıl sonra, Mart 1354'te, Gallipoli bir deprem sonucu yıkıldı ve Süleyman, yıkıntıları işgal etmek ve Türkler'le iskân etmek üzere şehre girdi. Gallipoli, Hellespont'un Asya'dan Avrupa'ya geçiş noktasında hâkim bir mevzi oluşturuyordu. Buranın zaptı, Türkler açısından tam bir zaferdi. Yarım yüzyıl önce, Katalanlar burayı düşüncesizce yaptıkları eşkıyalıkların merkez üssü olarak kullanmışlardı. Türkler'in elinde burası Doğu Avrupa'da yürütecekleri sistemli fethin üssü haline geldi.[31]

Venedikliler, Bizans'taki bunalım hakkında çok iyi bilgi alıyorlardı. Ağustos 1354'te, Konstantinopolis'teki *balyos*'ları Maffeo Venier, İmparator V. İoannes'in Cenevizliler'le, İmparator VI. İoannes'in ise Türkler'le ittifak içinde olduğunu bildiriyordu. Uyrukları öylesine kaygılı ve sıkıntılıydı ki, Venedik tarafından yönetilmeyi tercih edeceklerine kuşku olmamakla birlikte, ister Sırp ister Macar olsun, kendilerini herhangi bir yabancı devletin himayesine seve seve teslim edecek duruma gelmişlerdi.[32] Venedikliler hiçbir şey yapacak durumda değildi. Cenova'yla yaptıkları savaşa iyiden iyiye dalmışlardı. 1352'de Bosporos'taki muharebeden beri, bu savaşın büyük çatışmaları batı sularında, Sardinya açıklarında ve Adriyatik'te yapılmıştı. Ne var ki, en ciddi safha, Kasım 1354'te Peloponisos'taki Modon yakınlarında

30 Gregoras, xxviii, 8, 18: III, ss.182, 187-8; Kantakuzenos, iv. 34-7: III, ss.253-70; *Chron.brev.*, II, ss.281-3.

31 Gregoras, xxviii. 67-8: III, ss.220-2; Kantakuzenos, iv. 38: III, ss.277-8; *Chron.brev.*, II, ss.283-4.

32 S. Ljubiç, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, III (Zagreb, 1872), no. CCCC, ss.265-7. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.171-2; Jorga, 'Latins et Grecs d'Orient', 217; Maltézou, *Thesmos*, s.114.

bulunan Zonklon'da (eski Navarino) gerçekleşmişti. Ceneviz amirali Paganino Doria, Adriyatik'ten yukarıya, neredeyse Venedik'e kadar gelip düşmanlarının aklını başından aldıktan sonra, döndü ve donanmasını Ege Denizi'ne götürdü. Ardından Zonklon'da, Niccolo Pisani'nin kumanda ettiği, otuz beş kadırgadan oluşan Venedik filosuna baskın yaptı. Adamlarının binlercesi tutsak alındı. Yüzlercesi öldürüldü. Pisani Venedik'e kaçtı. Bu onun son utancı oldu; donanmadan atıldı ve bir daha asla kumanda verilmedi. Venedikliler'i Ocak 1355'te nihayet pazarlık masasına oturtan ve Haziran'da Cenova'yla bir barış antlaşması imzalamalarına yol açan da bu felaket oldu. En açıklayıcı ibaresi, taraflardan hiçbirinin üç yıl boyunca Tana'ya ticaret gemisi yollamayacaklarına ilişkin olarak vardıkları karşılıklı anlaşmaydı.[33]

Neredeyse aynı dönemde, Kasım 1354'te, Bizans'taki bunalım da doruğuna ulaşmaya başlamıştı. Yaz aylarında, İmparator VI. İoannes, damadı V. İoannes'le olan anlaşmazlıklarına bir çözüm bulmak amacıyla Tenedos'a gitti. Yaptığı bu jestten hiçbir sonuç çıkmadı. Genç imparator, o zamana değin kendi lehine işleyen koşullardan haberdar olmamıştı. Artık Konstantinopolis'e değin ulaşabilmesi halinde, destek bulacağından kuşkusu yoktu. 28 Kasım'da, Tenedos'tan birkaç gemiyle gizlice ayrıldı. Karanlık, fırtınalı bir geceydi ve kimseye görünmeden limana ulaştı. Daha sonraki anlatılar, hizmetine girmiş olan Francesco Gattilusio adında bir Cenevizli korsanın İmparator'a eşlik ettiğini anlatır. Gattilusio, batma tehlikesi altındaki masum bir yük gemisinin kaptanı gibi davranmıştı. Kapılardan geçmesine izin verildi ve kente girdiği anda, yeni imparatorun geri döndüğü haberini duyurdu. Bu haber çabucak yayıldı. Şafak sökerken sokaklar, birçoğu sevincini Kantakuzenos'un akraba ve dostlarının evlerini yağmalamakla ifade eden taraftarlarıyla tıklım tıklım dolmuştu. Onu silaha sarılmaya çağırdılar. Genç imparator ise görüşme yanlısıydı; birkaç gün sonra da anlaşmaya varıldı. İki imparator yönetimi paylaşacaktı. Matthaios Kantakuzenos, ölünceye değin Trakya'da bağımsız imparator olarak hüküm sürecekti. Yürümeyeceği aşikâr olan bir plandı bu; yaşlı imparator da bunun farkındaydı. 9 Aralık'ta gerçeklerle yüzleşti ve tahttan feragat etti. Konstantinopolis'teki bir manastıra girdi ve uzun yaşamının son yirmi dokuz yılı boyunca, keşişlik adı olan Joasaph ya da yaşlı bir devlet adamına duyulan saygının bir ifadesi olarak, 'imparator ve keşiş Joasaph Kantakuzenos' diye anıldı.[34]

33 V. Lazzarini, 'La battaglia di Porto Lungo nell'isola di Sapienza', *Nuovo archivio veneto*, VIII (1894), 5-45. Zonklon, Zonchio'nun (Eski Navarino ya da Porto Lungo) yeri hakkında, bkz. Bon, *Morée franque*, ss.668-9 ve dizinde 'Port de Jonc' adı altında. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 630-2. 1355 Ceneviz-Venedik Antlaşması metni, *Liber iurium reipublicae Genuensis*, II içinde, ss.617 vd.

34 D.M. Nicol, 'The abdication of John VI Cantacuzene', *BF*, II (1976) *(Polychordia. Festschrift F. Dölger)* (Amsterdam, 1967), 269-83; kronolojiyi gözden geçiren, A. Failler, *REB*, XXIX (1971), 293-302; *REB*, XXXIV (1976), 119-24. *Chron.brev.*, II, ss.284-5. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460*, Dumbarton Oaks Studies, XI (Washington D.C., 1968), ss.83-6.

1343'ten beri *doge* olan Andrea Dandolo, İoannes Kantakuzenos'un tahttan feragat etmesinden üç ay önce, Eylül 1354'te öldü. İki adam hiç karşılaşmadılar. Ama yalnız Kara Ölüm değil, aynı deneyimlerin birçoğunu paylaştılar ve aynı güç dönemlerden geçtiler. Mensup oldukları iki ayrı kültürün birer temsilcisi olarak, onların kariyer ve karakterlerini karşılaştırmak öğreticidir. Dandolo, *doge* seçildiğinde daha otuz altı yaşındaydı; Kantakuzenos ise Konstantinopolis'te taç giydiğinde ellisini geçmişti. Her ikisi de varlıklı soylu sınıfın zengin üyeleriydi. Her ne kadar, Dandolo Cenevizliler'le Kantakuzenos da Türkler'le olmak üzere, harekete geçirdikleri siyasi ve askeri güçlere hâkim olmayı ikisi de başaramamış olsa bile, ikisi de eylem adamı olduğu kadar edebiyat adamıydı. Her ikisi de tarih yazdı; birinin eseri kronik biçimindeydi, diğerininki ise Thukydides'i örnek alan daha ağdalı bir edebi tarzı benimsemişti. Dandolo, Kronik'ine, her ikisi de Cumhuriyet'in kuruluşunda çok önemli olan, ilk *doge*'nin seçimi hakkındaki inanca dayalı bilgileri ve Aziz Markos'un kutsal yadigârlarının Venedik'e nasıl getirildiği masalıyla başlar. Kantakuzenos ise, Thukydides'in tarzıyla, görece kısa bir tarih dilimi üzerinde yoğunlaşarak, 1321'de kendisinin tahta çıkmasından 1354'teki feragatine kadarki dönemi anlatır.[35] Onun yapıtı kısmen anılar, kısmen resmi savunmadır; bu açıdan da belki antik Yunan modelinden çok Julius Sezar'ın tarzına yakındır. Dandolo'nun Kronik'i, karşılaştırma yapıldığında daha naif olan ve eleştirel nitelik taşımayan bir eserdir. Ama kendisi ve Venedik için bir resmi savunma da değildir. Dandolo'nun ortaya döktüğü önyargılar, devletini ve halkını kayırır; kendi erdemlerini değil. Venedik'in geçmişteki ve halihazırdaki parlak başarılarına ilişkin propagandası tümüyle gerçek olmayabilir. Ama hiç değilse, çok samimi olarak hissedilir. Oysa İoannes Kantakuzenos'un tarihinin gerçekliğine ve samimiyetine saygı duymak her zaman o kadar kolay değildir. Bununla birlikte, kendi zamanına ilişkin olayları kaydeden Bizanslı tarihçilerin sonuncusudur. Onun tarihini bıraktığı yerden sürdürenlerin hepsi, Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethinden sonra, onbeşinci yüzyılda yaşamışlardır.

İnançları ve duyguları farklı biçimler almakla birlikte, her iki adam da dindardı. Her ikisi de, kentlerinin kiliseleri üzerinde damgalarını bıraktılar. San Marco'daki Pala d'Oro'nun son biçimini alması, Dandolo'nun zamanında ve onun emirleri ile gerçekleşti. Kantakuzenos da, depremde hasar görmesinden sonra Konstantinopolis'teki Ayasofya Kilisesi'nin mermer ve mozaik süslemelerinde yapılan onarımlara nezaret etti.[36] Dandolo, geçmişte kente getirilmiş olan yadigârların maceralarını özenle kaydetti. Tarihe dinsel

35 Bkz. H. Hunger, 'Thukydides bei Johannes Kantakuzenos. Beobachtungen zur Mimesis', *JÖB*, XXV (1976), 181-93; T.S. Miller, 'The plague in John VI Cantacuzenus and Thucydides', *GRBS*, XVIII (1976), 385-95.

36 Kantakuzenos, iv. 4: III, ss.29-30.

bir bakışı vardı. Bu bakış, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilere dair anlatısını renklendiriyordu. Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki mezhep çekişmesinin bu ilişkiyi bozduğuna inanıyordu. Atası Enrico Dandolo'nun, kumpasçı ve hizipçi İmparator I. Manuel tarafından Venedik'e ve kendisine karşı yapılan hataları düzeltmek amacıyla, Yunanlılar'a karşı meşru nitelikte bir Haçlı coşkusuyla harekete geçtiği inancındaydı.[37] Kantakuzenos, Tanrı'nın kendi yanında olduğuna inanmıştı ve ötekilerin bu kanıyı paylaşmamasından üzüntü duyuyordu. İşleri bir kez yoluna koyar koymaz bir keşiş olmayı daima istediğini iddia ediyordu. Pek çok Bizanslı gibi, o da ilahiyata, özellikle de, Gregorios Palamas tarafından formüle edildiği biçimiyle, Hesukhia'cıların* mistik teolojisine kafayı takmıştı. Palamas, onun kişisel dostuydu ve hep koruması altında kaldı. Kantakuzenos 1351'de, Palamas'ın formülasyonlarının Ortodoks geleneğine uygun olduğunu ilan edecek olan Bizans Kilisesi konsiline başkanlık etti; manastırdaki yaşamının büyük bölümünü, Palamasçı doktrini destekleyen teolojik ve polemik sistemlerini yazmaya adadı. Dandolo, tam tersine, Petrarca'yı dostları arasında sayan bir hümanistti. İoannes Kantakuzenos'a hümanist etiketi yapıştırmak ise çok güç olurdu. Farklı kültürlerinin en seçkin ve kalıcı ifadelerinden ikisi, bu iki adamın yaşam süreleri içinde gerçekleştirildi. Giotto, Padova'daki Arena Şapeli'nin duvarlarını resimlerken, tam aynı dönemde, anonim sanatçılar da Konstantinopolis'teki Chora Kilisesi'nin (Kariye Camii) mozaik süslemelerini yapıyordu. Dandolo birini, Kantakuzenos da ötekini görmüş olsaydı, aralarındaki farkların yalnızca bozulan antlaşmalar, ödenmemiş borçlar ve geçmişteki yanlış davranışlardan doğan hasarlar olmadığını takdir edebilirlerdi.

Dandolo'nun bir hanedan kurması, Komün'ünün anayasası tarafından engellendi. Ailesinin, *doge*'liğe getirilen dördüncü ve son üyesiydi. Öte yandan Kantakuzenos, kendi ailesi yararına Paleologos Hanedanı'nın iktidarına son vermeye çalıştı. Başarılı olamadı. Oğlu Matthaios, Kantakuzenos ailesinin imparator unvanı taşıyan son üyesi oldu. Sanudo, Andrea Dandolo'yla ilgili yazısına şu sözlerle son verir: 'Döneminde neredeyse sürekli savaş, veba ve kıtlık vardı.' Aynı sözler, İoannes Kantakuzenos'un hüküm sürdüğü dönemi betimlemek için de kullanılabilir.[38]

37 Bkz. F. Thiriet, 'Byzance et les byzantins vus par le Vénitien Andrea Dandolo', *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, X (1972), 5-15.

(*) Bizans'ta yayılan Hıristiyan gizemciliği. XIV. Yüzyıl'da Bizans'da yaygınlaşan bu gizemci tarikat, İslam tarikatlerinin çoğunda olduğu gibi, zikr (tanrı adını mırıldanma) ve vecd (kendinden geçme) yöntemleriyle Tanrı'ya yaklaşmaya çalışmıştır. Özellikle Aynaroz keşişleri sessizce durup murakabeye (içe kapanık düşünme) dalmakla, Tanrı'yla birleştikleri kanısındaydılar. Hesukhia sözcüğü, Yunanca dinlenme anlamındadır. (ç.n.)

38 Sanudo, *Vitae ducum*, süt. 628: 'In questo suo sumpre quasi fu guerra, peste, e carentia.'

16. Bölüm

Venedik'in Çıkarı ve Onuru

1354 yılı, Bizans İmparatorluğu için dönüşü olmayan nokta oldu. O yıl, Osmanlı Türkleri Gallipoli'de, Avrupa toprağında kök saldılar. O yıl, Türkler'in düşmanlığını bastırmaya ve İtalyanlar'ın pençelerini gevşetmeye uğraşan İoannes Kantakuzenos, tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Politikaları başarısızlığa uğramıştı. Venedikliler onun bir Bizans donanması oluşturma çabalarına en az Cenevizliler kadar karşı çıkmışlardı. 1354'te ölen Andrea Dandolo, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkinin değişen niteliğine ilişkin görüşünü dürüstlükle kaydetmişti. Venedik, bir Bizans eyaleti olmakla başladığı süreçte yavaş yavaş ilerleyerek bir naiplik yönetimine, bir müttefike ve son olarak da bir ortağa dönüşmüştü. Dandolo'nun öldüğü döneme gelindiğinde Bizans, ilişkinin önde gelen tarafı olmaktan çıkalı çok uzun zaman geçmişti. Buna aslında bir ortaklık demek bile zordu. İki taraf da bu ilişki olmaksızın ayakta duramıyordu. Ama bütün çıkar ve onur hep Venedik'e gidiyordu. Venedikliler hep bu iki ilkeyi muhafaza edebilmek uğruna Cenova'yla savaşmışlar ve Bizans imparatorlarını kârlarının dayandığı ticari ayrıcalıkları yenilemeye zorlamışlardı.[1]

Dandolo, Venedik sömürge imparatorluğunun ya da imparatorluk içinde imparatorluğun sağlam bir biçimde kurulduğunu görecek kadar yaşamıştı. Dördüncü Haçlı Seferi'nden önce, Konstantinopolis'teki Venedik imtiyaz bölgesi ile Bizans dünyasındaki ticaret istasyonları, imparatorların iyi niyetine, sakinlerinin hoşgörülü davranışlarına ve ortalarında yaşadıkları Yunanlılar'ın kaprislerine bağımlı olarak, sürekli tehlike altında bir hayat sürmüşlerdi. Latin İmparatorluğu'nun kuruluşu bunu tümüyle değiştirmişti. Venedikliler'in,

1 'Venedik'in kazancı ve onuru'na yönelik özen ('proficuum et honorem Venetiarum'), Romania'daki Venedik elçilerine ve temsilcilerine sürekli hatırlatılan bir noktaydı. Bkz., örn. N. Jorga, 'Venetia in Mare neagra', *Analele Academiei Române, Memoriile sectiuinii istorice*, ser. 2, XXXVI (1913-14), 1059: 'pro honore et bono nostro et nostrorum mercatorum'; 1060: 'pro honore nostro et bono nostrorum'. Bkz. yukarıda, s. 146.

kendilerini Bizans'ın ve 'Romania'nın kalıcı sakinleri olarak görmelerini ve buna uygun olarak planlar ve yatırımlar yapabilmelerini sağlamıştı. Ticaret ve gidiş-gelişlerinin çapı gösterişli bir tarzda büyümüştü. 1204'ten önce, Bizans ve Levant'daki (Doğu Akdeniz) ticaretle ilgili Venedik belgelerinin büyük bölümünü, Mairano ailesininki gibi, özel bireylerin ve şirketlerin girişimlerinin kayıtları oluşturuyordu. Onüçüncü yüzyıldan itibaren, Venedik devletinin topyekûn mekanizması, kolonilerinin yönetimi, savunması, sömürülmesi ve yalnız Bizans'la değil Mısır ve Karadeniz'le olan ticaretlerinin de geliştirilmesiyle ilgileniyordu. Venedik'in denizaşırı ilişkilerle ilgili devlet arşivleri, şaşırtıcı ölçüde geniş ve ayrıntılar açısından zengindir. İmparatorlar ve sultanlarla kurulan diplomatik ilişkiler, ticari ve askeri kayıtlar ile menkul veya gayri menkul emlakın satın alınması veya satılmasıyla ilgili pazarlıklar, kolonilerdeki konsolosların, elçilerin, çevirmenlerin ve doktorların ücretleri ve evleriyle ilgili düzenlemelerle yan yana yer almaktadır. Hepsinin ötesinde kayıtlar ticareti, düzenli yük gemisi konvoylarının, Venedik ile Bizans, Venedik ile Romania, Venedik ile İskenderiye ve Venedik ile Levant arasındaki iyi organize edilmiş yolculuklarını anlatır. Denizaşırı ticaret olmaksızın, Venedik'in *Doge* Enrico Dandolo zamanında edindiği saygınlığı ve serveti, kazancı ve onuru koruması kesinlikle mümkün değildi. Papalar ya da imparatorlar, Venedikliler'i kâfirlerle ilişki kurmakla suçladığı zaman, sıklıkla, kendilerine ait tarlaları ya da bağları olmadığı için deniz yoluyla ithal ettikleri mallarla yaşamlarını sürdürebildiklerini söyleyerek bu suçlamayı reddediyorlardı. Venedik bir deniz cumhuriyetiydi. Halkı deniz sayesinde ve denizcilik yaparak geçimini sağlıyordu.[2]

Daha eski çağlarda, 1000 yılından önce, Venedikliler geçimlerini anakarayla yaptıkları tuz ve balık, daha büyük bir ölçekte de denizaşırı köle ve kereste ticaretiyle sağlıyorlardı. Araplar'ın, orduları için köle, gemi inşası için de tahta satın almaya hevesli olduğu Müslüman dünyasında bu malların piyasası hazırdı. Aldıkları malların bedelini altın ve gümüş olarak ödüyorlardı; Venedikliler de bunları Konstantinopolis'teki pazarlarda lüks tüketim malları için kullanabiliyorlardı. Venedikliler, Adriyatik'in başındaki ormanlardan çeşit çeşit gemi inşa malzemeleri elde ediyorlardı; Kuzey Afrika'nın kâfir hükümdarlarına kereste satmanın ahlaki yönüyle de hiç mi hiç ilgilenmiyorlardı. Ticaret ile korsanlık arasındaki çizgi çok belirgin bir biçimde çizilmemişti. Venedikliler, açık denizlerde korsanlık faaliyetlerine çok düşkündüler. Ama Adriyatik'in altında ve üstündeki deniz güzergâhlarının güvenliğinin, dolayısıyla denizaşırı ticaretlerinin büyümesinin, kendi kontrollerine ve rakip korsanları ezmelerine bağlı olduğunu biliyorlardı; Bizans imparatorlarının uyrukları değilse bile, temsilcileri olarak hareket etmekten hoşnut olmalarının nedeni de buydu. Dalmaçya'nın Narentalı korsanları,

2 Bkz. örneğin, *doge*'nin 1327'de Papa XXII. Johannes'e yazdığı mektup, *DVL*, I, no.105, s.208.

dokuzuncu yüzyılda tehlikeli bir rahatsızlık kaynağı olmuşlardı. Ama aynı zamanda, köle pazarı için Venedikliler'in çalmaya ya da satın almaya istekli olduğu sürekli bir Slav köle akışını da sağlamışlardı. Slavlar'ın ve Narentalılar'ın Hıristiyanlığı kabul etmelerinin, Adriyatik'teki ticaret kalıbında bazı etkileri oldu. Hıristiyanlar'ın köle olarak satılması mümkün değildi. Kölelerin artık daha uzaklardan bulunması gerekiyordu. 1000 yılında, *Doge* Pietro Orseolo, San Marco'nun sancağını Dalmaçya kıyısında dalgalandırmak üzere muazzam donanmasını Venedik'ten çıkartırken, Venedik girişimciliğinin duyduğu yeni özgüveni ve yeni yönelimi ifade ediyordu. Seksen yıl sonra, Bizans İmparatoru I. Aleksios, Durazzo'da Normanlar'a karşı Venedik'in yardımını istediği zaman, *Doge*, gemilerinin başına geçip olay yerine gitmekte bir an bile duraksamamıştı. Çünkü tehlikede olan, Venedikliler'in doğuyla yaptıkları ticaretin yaşam yolu olarak kabul edegeldikleri Adriyatik Denizi'nin, Körfez'in hâkimiyeti idi.

Venedik'in nüfusu hiçbir zaman büyük olmadı, belki 100 bin kişiyi hiçbir zaman aşmadı. Çok büyük toprakları fethetmeyi ya da ilhak etmeyi ne amaç edindiler, ne de arzu ettiler. Güçleri, kıyılarda ve adalarında deniz üsleri kurmak yoluyla sağladıkları deniz hâkimiyetine dayanıyordu. Bu amacı gerçekleştirirken, siyasal ve diğer koşullara uyarlanmak konusunda dikkate değer esneklik ve potansiyel gösterdiler. Dördüncü Haçlı Seferi'nde oynadıkları rol, esnekliklerini en çarpıcı şekilde kanıtladı. Bu bir kumardı. Enrico Dandolo, yılda elli silahlı kadırga bulmayı taahhüt etmişti. 6 bin tayfa, yani güçlü kuvvetli tüm Venedikliler'in yarısı kadar adam bulmaları gerekiyordu. Çünkü kadırgaların mürettebatı, kölelerden değil, özgür Venedik yurttaşlarından oluşturulacaktı. Bu kumar, çok güzel kazançlar getirdi. 1082'de I. Aleksios tarafından verilen ticari ayrıcalıklarla başlatılan Romania Venedik İmparatorluğu, Dördüncü Haçlı Seferi'nin sonucunda olgunluk çağına erişti. Bununla birlikte başarısı veya geleceği hâlâ özel bireylerin inisiyatifine ve girişimlerine dayanıyordu. Her köşe başında hareketlerini kısıtlamayı amaçlayan merkeziyetçi bir bürokrasiye alışmış olan Bizanslılar, Venedik toplumunun özgürlüğü ve yöntemlerinin esnekliği karşısında dehşete kapılıyorlardı. Ticaret gemileri, şartlara göre çok sık olarak savaş gemilerine dönüştürülebiliyordu. Silahlı olan tayfaları, her iki hizmeti görmeye de ehildi. Venedik hükümeti Dördüncü Haçlı Seferi'nde olduğu gibi savaş için büyük tüccarlardan talepte bulunabiliyordu; genellikle konvoy halinde yolculuk eden gemilere de *doge* tarafından atanan bir amiral kumanda ediyordu. Venedik limanından ayrılmalarından önce, donanım, yükleme, mürettebat ve silahlar açısından belirli özelliklere uygun olmaları gerekiyordu. Ama çoğu tüccar gemileri, onikinci yüzyıldaki Mairano biraderlerinki gibi, aile işletmeleri ya da *colleganza* tarafından kişisel teşebbüsle inşa ediliyor, finansmanları kişisel teşebbüsle sağlanıyordu. Venedik'in en zengin asilzade ailelerinden birçoğu, servetlerini bunun gibi denizcilik ortaklıklarındaki hisselerinden ve yatırımlarından elde etmişlerdi. 1255'te, *Doge* Reniero Zeno, yeni bir denizcilik

yasası külliyatı çıkardı. *Patroni* diye adlandırılan ve her yolculukta bulunacağı ve kaptan olarak fiilen çalışacağı varsayılan gemi sahiplerinin sorumluluklarını daha çok vurgulamakla birlikte, bir bütün olarak yasa, özel girişimi kösteklemekten çok desteklemeyi amaçlıyordu.[3]

Yasa bundan başka, her yıl konvoyların Venedik'ten yelken açıp, gerek Romania ve Konstantinopolis'e, gerek Levant'a, Kıbrıs'a, Suriye ve Filistin'e doğru ana ticaret güzergâhlarında yolculuk edeceği dönemleri de düzenliyordu. Yolculuk mevsimlerine *mude* deniliyordu; bu terim ayrıca konvoy ya da kervanları tanımlamak için de kullanılıyordu. Venedik'ten Konstantinopolis'e yolculuk süresi genellikle sekiz haftaydı. Ticaret amacıyla Venedik'ten Romania'ya giden konvoylar, biri baharda, diğeri ağustos ayında olmak üzere yılda iki kez düzenlenirdi. İlk *muda* sonbaharda geri dönmüş olurdu. İkincisi ise, kışı Romania'da geçirir ve ertesi Paskalya'da, veya daha geç bir tarihte dönerdi. Gemilerin birçoğu, Konstantinopolis'e giderken ya da dönerken Ege Denizi'ndeki anakara ya da ada limalarında mal yükleyip boşaltırlardı. Ama kış aylarında yolculuk etmekten kaçınırlardı. Negroponte, bu tür konvoyların alışılmış bir toplanma yeriydi. Mora'nın güneybatı ucundaki Modon ve Koron ise, konvoyların dönüş yolculuklarında yerel temsilcilerinden mal topladıkları limanlardı. Ayrıca hayati gözetleme istasyonlarıydı; Romania sularını muhafaza altında tutan 'Cumhuriyet'in ana gözleri'ni oluşturuyorlardı. Hiçbir yabancı gemi, Modon ve Koron'un kıyı koruma birlikleri tarafından görülmeden ve meydan okunmadan Mora'nın önünden geçemezdi.[4]

Mude, Venedik ve Konstantinopolis arasında geçerliydi. Ama Latin İmparatorluğu'nun yaratılması, Venedik tüccarlarına Romania'da iş yapma ve kargoları bir Yunan limanından diğerine ya da adalardan Mısır'a taşıma yoluyla etkinliklerini genişletmeye teşvik etti. 1218'de, Cenevizliler Girit'in hâkimiyeti üzerinde Venedik'le aralıksız süren savaşta yenilgiyi kabul ettiler. Bunun ardından iki cumhuriyet arasında yapılan barış, Venedikliler'in Ege ve Doğu Akdeniz'deki ticaretlerini daha da geliştirmelerine olanak verdi. Antlaşma 1251'de yenilendi. Fakat o döneme gelindiğinde, sınırları içinde Venedik koloni imparatorluğu da kurulan Konstantinopolis Latin İmparatorluğu can çekişmeye başlamıştı. On yıl sonra, Yunanlılar başkentlerini geri aldıklarında, Venedik'in yitirmiş olduğu servete artık Cenevizliler konmuş gibi görünüyordu. Yeni imparator VIII. Mikhail, Cenova'ya İtalyanlar arasındaki en kayırılan ulus gibi davrandı. Venedikliler, Dördüncü Haçlı

3 F.C. Lane, 'Maritime Law and Administration', *Venice and History. The Collected Papers of Frederick C. Lane* içinde (Baltimore, 1966); Lane, *Venice. A Maritime Republic*, ss.36, 45-54.

4 'Oculi communis capitales' olarak Modon ve Koron hakkında, bkz. Bon, *La Morée franque*, I, s.444. Modon, 'pupillam oculi' (gözbebeği) diye betimleniyordu: Sathas, K.N., *Mnemeia Hellenikes Historias*. Monumenta Hellenicae Historiae. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge (Venedik-Paris, 1880-96), II, no. 412, s.178. (Bundan böyle Sathas, *Documents* diye anılacak). A. Momferratos, 'Venedik yönetimi altında Modon ve Koron' (Yunanca) (Atina, 1914).

Seferi'ndeki rollerinin bedelini ödemek zorunda bırakıldılar. Bununla birlikte, Cenevizliler'in Bizans için hiç de iyi bir müttefik olmadığı ortaya çıktı; onlar da Venedik'in Romania içinde hâlâ sahip olduğuna benzer bir koloni imparatorluğunu hiçbir zaman kuramadılar. Galata'daki Ceneviz imtiyaz bölgesi, imparatorun ihsanlarından kazançlı çıktı. Ama halkı, kendilerine ait bir hükümetin yönetiminde ve genellikle İtalya'daki ana kentleriyle karşıtlık halinde yaşadı.

1261'de Latin İmparatorluğu'nun çöküşü, Venedik için tam bir felaket oldu. Gel gelelim, bu felaket denizcilik tekniğinde yeni gelişmelerin etkisini göstermeye başladığı bir dönemde ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra, onüçüncü yüzyılın ortalarında pusulanın icadı ve gemiye yön verme mekanizmasındaki gelişmeler, denizcilik sanatında ve alanında devrimci dönüşümler yarattı. Venedikli denizciler ve tersane işçileri, bu yenilikleri büyük bir hevesle benimsedi. Pusulayla yön bulma, gemilerin bulutlu ya da kapalı havalarda bile karayı gözden kaybetme korkusu duymaksızın yolculuk edebilmesini sağladı. Konvoylar, Venedik'ten ocak ve şubat gibi kış aylarında bile yola çıkabilir hale geldi. Yılda iki kez ile sınırlanan eski *mude* kalıbı değişti. Artık Romania ve Konstantinopolis'e giden ilk konvoy, bahara kadar Venedik'te beklemek zorunda değildi. İkinci konvoy, yazın yola çıkabiliyor ve eskiden kural olduğu üzere kışı başka bir yerde geçirmek zorunda kalmadan, sonbaharda ya da kış başında dönebiliyordu. Kıç dümeninin kullanılmaya başlanması, daha büyük gemilerin inşa edilebileceği ve denizdeyken düzgün rotada tutulabileceği anlamına geliyordu. Pusula kerterizlerinin icadı, haritacılıkta büyük bir gelişme yarattı. Artık Akdeniz ve Ege'deki ana limanları ve adaların konumunu gösteren haritalar, yani *portolani* haritaları çizilebiliyordu. İlk olarak parşömen üzerine Venedik ve Cenova'da çizilmeye başladı. Bu türden *portolani*'ler veya pusula haritaları, daha eski *portolani*'lere, yani denizcilik kılavuzlarına göre muazzam bir gelişmeydi, çünkü kıyı şeritleri ve konaklama yerlerine ilişkin çok daha doğru ve güvenilir bilgiler veriyorlardı. Yön bulma talimatı ile kimi zaman da her bir adanın tarihine ve coğrafi özelliklerine ilişkin betimlemeler de içeren, Ege ve İon denizlerindeki sayısız adanın kıyılarının, *isolarii* diye adlandırılan haritaları da Venedik ile Konstantinopolis arasında yolculuk eden denizcilere çok yardımcı oluyordu. Bilinen en eski örnekleri, Floransalı Cristoforo Buondelmonti tarafından 1420'de ve Venedikli Bartolomeo dalli Sonetti tarafından 1485'te hazırlananlardır; ikincisi, basılmış ilk *isolario*'dur.[5]

Her ne kadar mükemmelleşmeleri uzun yıllar almış olsa da bu gelişmeler uzak mesafeli taşımacılığın maliyetini düşürdü ve denizciliği tam zamanlı bir mesleğe dönüştürdü. Bu şekilde donanmış gemiler, bütün yıl boyunca denizlerde dolaşabiliyordu. Yük gemisi olarak ticari amaçlarla kullanılmak üzere,

5 D. Howse ve M. Sanderson, *The Sea Chart* (Newton Abbot, 1973), ss.19-21. Ondördüncü yüzyılın başlarındaki denizcilik hakkında, bkz. F.C. Lane, 'Manuali di mercatura e prontuari di informazioni pratiche', A. Stussi, der., *Zibaldone da Canal, manoscritto mercantile del secolo XIV* içinde (Venedik, 1967).

200 gibi çok sayıda tayfa ve kürekçi alabilen, iki ya da üç latin yelkenli* büyük kadırgalar geliştirildi; 1300'den sonra da, *coche* adı verilen yuvarlak karinalı gemiler kullanılmaya başladı. Bu gemilerde kare yelkenler kullanılıyordu, ama hiç kürek yoktu; pruvada ve kıçta kötü hava koşullarından korunmak üzere yükselen barınaklar inşa edilmişti. Bundan başka, savunma ve devriye hizmetleri için yalnızca tek bir latin yelkeni olan hafif kadırgalar ya da *trireme*'ler kullanılıyordu. Ondördüncü yüzyılda, bu gelişmelerin sonucu olarak Venedik ticaret ve denizciliğinde ortaya çıkan artış, Venedik'teki Senato tarafından dikkatle denetleniyordu. Yuvarlak karinalı gemiler, tahıl, tuz ve öteki havaleli kargolar bulmak için yapılan yolculukların zamanlaması ve planlaması açısından, tüccar ve denizcilere büyük bir özgürlük kazandırmış olabilir. Ama büyük kadırgaların yolculukları, hükümet tarafından hazırlanan düzenli programlara göre yapılıyordu, çünkü bunlar çok daha değerli kargolar taşıyorlardı; Venedik ile Konstantinopolis ve Karadeniz güzergâhları arasında işleyen kadırgalar, kumandanları ve kaptanları veya *patroni*'si Komün'ün ücretli hizmetkârları olan, devlet tarafından silahlanmış ve donatılmış savaş gemileri olarak, konvoy halinde gidip geliyorlardı. Venedik'in çıkarı ve onuru, onların işiydi.[6]

Bizanslılar, denizcilik işlerinde Venedikliler ve Cenevizliler'le rekabet etmeyi başaramadılar. Ondördüncü yüzyılın 'denizcilik devrimi' onları hiç etkilemeksizin öylece geçip gitmişti. II. Andronikos'un dağıttığı ve İoannes Kantakuzenos'un diriltmeyi başaramadığı imparatorluk donanması, bir daha asla hesaba katılması gereken önemli bir güç olamadı. Bizans'ın deniz yoluyla yaptığı ticarette biraz canlanma olmasına karşın, Yunan tüccarların alışverişleri daha çok İtalyan kaynaklarında kaydedilmiştir. Doğu Avrupa anakarasının büyük bölümünün önce Sırplar, ardından Türkler tarafından ele geçirildiği ondördüncü yüzyıl ortalarından sonra, yatırım yapacak sermayeye sahip olan, aralarında geleneksel tutucu toprak aristokrasinin birçok üyesi bulunan zengin Bizanslılar, ticari girişimlerini deniz yoluyla yapmaya başladılar. Bunlardan bazılarının isimleri, 1436'dan 1440'a değin Konstantinopolis'te ve civarında etkin olan girişimci Venedik tüccar bankeri Giacomo Badoer'in ayrıntılı hesap defterlerinde yer alır.[7] Ne var ki, gemileri küçük ve eski modaydı; kaptanlarının denizcilik tekniklerindeki yeniliklerden

(*) Büyük, üç kenarlı yelken çeşidi. (ç.n.)

6 F.C. Lane, 'Venetian merchant galleys 1300-1334: private and commercial operation', *Speculum*, XXXVIII (1963), 179-205; Lane, *Venice. A Maritime Republic*, ss.119-34; W. H. McNeill, *Venice the Hinge of Europe 1081-1797* (Chicago-Londra, 1974), ss.46-64.

7 *Il libro dei Conti di Giacomo Badoer (Costantinopoli 1436-1440)*, der. V. Dorini ve T. Bertelè, II Nuovo Ramusio, Raccolta di Viaggi, Testi e Documenti relativi ai Rapporti fra l'Europa e l'Oriente a cura dell' Istituto Italiano per il Medio e Estremo Oriente, III (Roma, 1956). Bkz. Oikonomides, *Hommes d'affaires grecs et latins a Constantinople*; A.E. Laiou-Thomadakis, 'The Byzantine Economy in the Medieval Trade System', 177-22; ve 'The Greek merchant of the Palaeologan period: a collective portrait', *Praktika*, Atina Akademisi, LVII (1982), 96-132.

yararlandığına ilişkin hiçbir kanıt da yoktur. Venedik kadar uzaklara yolculuklar yapabilen Bizans yük konvoyları hiçbir zaman olmadı. Yunan matematikçileri usturlabı biliyor ama pusulayı bilmiyorlardı; en eski Yunan deniz haritaları, yani *portolan*'ları da onaltıncı yüzyıla aittir. Bizanslılar, kütüphanelerinde bulunan Ptolemaios'un *Geographia*'sını, yalnızca kopye etmek yerine incelemiş olsalardı durum farklı olabilirdi. Dünyanın büyük bölümü, eserinin elyazmaları 1453'te Konstantinopolis'in düşmesinden sonra Yunanlı mülteciler tarafından batıya getirilinceye değin, Ptolemaios'u 'keşfedemeyecekti'.[8]

Venedikliler'in Konstantinopolis'te yeniden kendilerini evlerinde hissetmeye teşvik edilmeleri için, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden hayata döndüğü 1261'in üzerinden çok yıllar geçmesi gerekecekti. VIII. Mikhail'in *doge*'yle 1277'de yaptığı antlaşma, onlar için yeni kapılar açmıştı; *doge*'ler ile hukukçularının, ayrıcalıklarının aşındırıldığını düşündükleri her olayda gönderme yaptıkları antlaşma da hep bu 1277 tarihli antlaşma olmuştu. 1324 Antlaşması, havanın daha da düzelmesini sağlamıştı. Gene de, Konstantinopolis'teki Venedik topluluğu, Galata'daki Cenevizliler'e göre dezavantajlı bir durumdaydı. İmparatorlar, aslında onların ikamet bölgelerini tahkim etme isteklerini defalarca reddetmişlerdi. Onları hiçe sayarak inşa edilen Galata Kalesi, kent sınırlarının dışında kalıyordu. İmparatorların, kendi başkentlerinde yabancıların surlu bir hisar yapmalarını destekleyemeyecekleri açıktı. Cenevizliler, güvenilir bir dost olamadıkları açığa çıkmış olmakla birlikte, Venedikliler'den daha büyük bir diplomatik saygı görüyorlardı. Bizans'la olan ilişkileri, VIII. Mikhail'in 1261'de Nymphaion'da imzaladığı antlaşma temelinde düzenleniyordu. Bizans diplomatik ilişkilerinin uzun tarihi içinde tümüyle yeni türden bir antlaşma olmuştu bu. İki devlet başkanı arasında, neredeyse eşit ortaklar olarak ve zaman sınırlaması konmadan yapılan bir düzenlemeydi. Aynı imparator Mikhail, ilki 1268'de ikincisi de 1277'de olmak üzere Venedikliler'le bir antlaşma yaptığında, Bizans ile Venedik arasında süregiden savaş durumu içinde teknik açıdan bir ateşkes olan antlaşmayı, üstün konumdaki taraf olarak imzalamıştı. İki devlet arasında birbiri ardına imzalanan diğer 'antlaşma'larda da, bu kalıp hiç değişmeden kaldı. Kantakuzenos'un gözlemlediği gibi, bunlar daha çok ateşkes niteliğindeydi, hiçbir zaman sürekli olması gerektiği ileri sürülmemiş ve açıkça belirtilen sınırlı sayıda yıldan daha çok süreceği öngörülmemişti.[9]

8 A. Delatte, *Les Portulans grecs*, I (Liège-Paris, 1947), II (Brüksel, 1958); Anna Avrameas, 'The cartography of the Greek coastlands', *The Greek Merchant Marine* içinde (Yunanistan Merkez Bankası: Atina, 1972), ss.175-80; Anna Avramea, 'Maps of the Aegean', *Maps and Mapmakers of the Aegean* içinde, der. V. Sphyroeras, Anna Avramea, S. Asdrachas (Atina, 1985), ss.22-32; Howse ve Sandersori, *The Sea Chart*, ss.9-21.

9 Kantakuzenos, iv. 25: III, s.188.

1277 Antlaşması, Venedikliler'e Konstantinopolis'te iyi tanımlanmış bir konut ve ticaret alanının kendi *balyos* ya da yöneticileri tarafından idare edilmesini garanti ediyordu. Bundan böyle *balyos*'luk büyük güce ve nüfuza sahip bir makama dönüşecekti. Bizanslılar'ın bunu farketmemiş olması mümkün değildir. Gene de, Venedikliler'in durumu daha da ağırlaştırdığını düşünmelerine yol açacak şekilde, onlara karşı güvensizlik ve kuşkularını çeşitli yollardan göstermeye devam ettiler. Merasim ve etiket sorunlarında, Bizans Sarayı aşırı ölçüde tutucuydu. Ondördüncü yüzyılın ortalarında ve muhtemelen daha sonraları bile, Venedikliler'e aşağı statüleri açıkça hissettiriliyordu. Her pazar günü, Konstantinopolis'in önde gelen Latin sakinlerinin, Cenevizliler, Venedikliler, Anconalılar ve Pisalılar'ın İmparator'a saygılarını sunmak ve hükümdarları olarak selamlamak üzere sarayı ziyaret etmeleri âdettendi. Cenevizliler'in *podestà*'sı ile Anconalılar ve Pisalılar'ın konsoloslarına, İmparator ve saray halkıyla birlikte akşam yemeğine katılma onuru veriliyordu. Venedikliler ise, aç karnına kendi imtiyaz bölgelerine dönmek zorundaydı. Ceneviz *podestà*'sı İmparator'u ziyarete gittiğinde, onun elini, ayağını ve yanağını öpmesine izin veriliyordu. Venedik *balyos*'u bu imtiyazdan mahrum edilmişti; diğerlerinin İmparator'a uzun bir ömür dilemelerine katılmasına da izin verilmiyordu. Yeni bir Ceneviz *podestà*'sı saraya ilk kez çağrıldığı zaman, dizini iki kez kırması ve ardından İmparator'un elini ve ayağını öpmekle boyun eğişini göstermesi gerekiyordu. Gemileri de İmparator'u selamlamak zorundaydı. Öte yandan, yeni bir Venedik *balyos*'u, İmparator'u öpmeksizin, dizini iki kez kırmak zorundaydı; diğer görüşmelerde ise şapkasını çıkarması yetiyordu. Venedik gemileri İmparator'u selamlamaya mecbur değildi. Yaklaşık 1359'da kaleme alınmış olan Bizans'ın mevki ve törenlerine ilişkin elkitabının yazarı, titizlikle uygulanması gereken bu farklılıkların, Cenevizliler Bizans'ın ebedi bir barış antlaşmasıyla bağlı müttefikleri iken, Venedikliler'in sınırlı süreli ateşkeslerle ara verilen bir savaş halinde olmalarından kaynaklandığını vurgular.[10]

Bu ufak tefek aşağılamalar, VIII. Mikhail'in zamanından beri devam ediyordu. Zaman geçtikçe, Konstantinopolis'teki Venedik *balyos*'unun muhtemelen kentin ikinci en güçlü adamı olduğu gerçeğini gizleyemiyordu. *Balyos*, *doge* ve Senato tarafından aday gösteriliyor ve genellikle iki yıllığına bu göreve atanıyordu. Sonraki dönemde 800 ila 1000 dükalık bir ücret alıyordu. Kariyerinin ilk yıllarında, Negroponte, Trabzon ya da Korfu *balyos*'u olarak hizmet edebiliyordu; *Baiulus Constantinopolis et totius Imperii Romaniae* unvanını kullanarak da hepsinden üstün olduğunu belirtmekten hoşlanıyordu.[11]

10 Kantakuzenos, i. 12: I, s.61; Pseudo-Kodinos, ss.208-9, 234-7. Genel ve ayrıntılı olarak *balyos* mevkii hakkında, bkz. Maltézou, *Thesmos, passim.*; C. Diehl, 'La colonie vénitienne à Constantinople à la fin du XIVe siècle', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, III (1883), 90-131.

11 Maltézou, *Thesmos*, s.28.

Dört çavuş, sekiz uşak, bir aşçı, sekiz atı için iki seyis ve noter olarak görev yapan bir rahip olmak üzere, kendi maiyetiyle çevrili oluyordu. Kentte, kendine ait ahırları ve hayvan sürüsü olan bir konakta ihtişamlı bir hayat sürüyordu. Çok sayıdaki işlerinde iki danışmanı ve genellikle bir yardımcı *balyos*'u oluyordu. Danışmanlarının ticaretle ilgilenmesine ve kendi geçim kaynaklarını kendilerinin bulmasına izin veriliyordu; oysa *balyos*'un bunu yapması kesin bir biçimde yasaklanmıştı.[12] *Balyos*'un görevleri ve sorumlulukları, ondördüncü yüzyıla ait çeşitli belgelerde açıkça belirlenmişti. Belgelerden biri, Venedik ölçü ve ağırlıkları *capitularium*'unun, 1361'de elçi ve *balyos* Niccolo Faliero tarafından hazırlanmasıdır. Diğerleri, Senato'nun Konstantinopolis'e giden ve genellikle orada *balyos* olarak kalan elçilerine verdiği talimat veya görevlerle ilgili metinlerdir. *Capitularium*, sözcüğün kendisinin düşündürebileceğinden daha geniş kapsama sahiptir; çünkü aynı zamanda *balyos*'un kılavuzluğu altında uygulanmak üzere medeni ve cezai yasaları da içerir. Daha sonraki yıllarda eklemeler yapılmıştır ve mevcut haliyle elyazmasına bakılırsa, neredeyse 1450'lerde Bizans İmparatorluğu'nun sona ermesine değin, Konstantinopolis'teki *balyos*'un ayrıntılı arşivini temsil eder. Dolayısıyla yönetim, ticaretin gözetimi, vergilendirme ve mülklerin bakımı, malların Venedikli dükkân veya meyhane sahipleri tarafından satışı, hatta kilise çanlarının çalmasına varıncaya değin, buradaki Venedik topluluğunun yaşamının çeşitli yönlerini kapsar.[13]

Balyos, Venedik yurttaşlarıyla ilgili tüm medeni ve cezai davalara bakmak üzere, haftada üç gün danışmanlarıyla toplanmak zorundaydı. Genellikle bir para cezası olan verdiği hükme karşı tek başvuru mercii Venedik'teki yetkililerdi. *Balyos*, topluluğun mali kaynakları ve gelirlerinden sorumluydu; Venedik'e de ayrıntılı bir rapor sunmak zorundaydı. Topluluğunun gündelik yaşamının her ayrıntısına nezaret etmesi beklendiği gibi, aynı zamanda devlet ve dış politika gibi daha geniş sorunlarla ilgili olarak imparator ya da sultanla olan görüşmelerde, *doge*'nin temsilcisi olarak hareket etmek zorundaydı. Her şeyden önce, küçük olsun büyük olsun tüm sorunlarda, 'Venedik'in kazancı ve onurunu' savunmakla görevliydi. *Balyos*'lar, birbirini izleyen Bizans imparatorlarının Venedik'le yaptıkları antlaşmaların şartlarına, ya da hiç değilse Venedikliler'in bu şartlardan anladıklarına uyduklarını görme konusunda çok titiz davranıyorlardı. Kimse onları suiistimal ya da namussuzlukla suçlayamayasın diye, tüm ayrıntılarda yasal olarak korunduklarından emin olmak istiyorlardı. Konstantinopolis'teki Venedikliler, ilmikleri sıkı dokunmuş,

12 Thiriet, *Sénat*, I, no. 401, 406 (1363), 444, 449 (1367-8).

13 *Capitularium*, Maltézou, *Thesmos*, ss.133-221'de yayınlanmıştır. Diehl, 'La colonie vénitienne', Şubat 1375'te ('1374'te değil) Andrea Gradenigo'ya verilen *Commissio*'nun benzersiz olduğu şeklindeki yanlış kanıya varmış ve metninin büyük bölümünü yayınlamıştır, *Mélanges* içinde, 128-31. Gradenigo, görev belgesi olan elyazmasındaki unvanına karşın, aslında hiçbir zaman Konstantinopolis *balyos*'u olarak hizmet etmedi. 1372 ile 1376 arasında *balyos* yoktu. Bkz. Maltézou, *Thesmos*, ss.116-17.

düzenli bir topluluktu. Ama sevilmiyorlardı. Onları sevilmeyen kişiler yapan, biraz da verimlilikleriydi. Bizanslılar buna açgözlülük adını veriyordu.

İmparatorlar, Konstantinopolis'teki Venedik nüfusunun genişlemesini ve kadim ayrıcalıklarını çıkarlarına döndürecek yeni yeni yollar bulmalarını endişeyle karşılıyorlardı. İoannes Kantakuzenos, kentteki Venedik mülkünün sürekli genişlemesine ilişkin kaygısını ifade ediyordu. 1350'de, *balyos*'un daha fazla mülk almasının yasaklanmasını istedi. Senato isteğini geri çevirdi. Onlara göre, İmparator'un Venedikliler'in kendi topraklarında bu kadar mülk edinmesi yüzünden üzülmesi değil sevinmesi gerekirdi, çünkü ne kadar çok alırlarsa, onun imparatorluğundan o kadar hoşnut olacaklar ve o kadar çok yerleşeceklerdi.[14] Kantakuzenos, ayrıca Konstantinopolis'te Venedikliler tarafından işletilen meyhane sayısının artışından ve *balyos*'un, Venedik yurttaşlığı iddia etmek yoluyla vergilerden kaçmak isteyen Yunanlılar'ı yurttaşlığa kabul belgelerini kolayca vermeye hazır oluşundan da kaygı duyuyordu. *Balyos*, sanki tüm Yunanlılar'ı Venedikliler'e dönüştürme yolundaymış gibi görünüyordu. Yurttaşlık sorunu eski bir meseleydi; bu sorun karşısında Venedik tepkisi de hep eskisi gibi oluyordu. Geçmiş antlaşmaların metninin dikkatlice okunması, her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırabilirdi.[15] Gel gelelim, İmparator, Venedikliler'in Kırım'da bulunan Tana'daki daha küçük çaplı kolonilerinde nüfuslarını epeyce şişirmiş olduklarının muhtemelen farkındaydı. Senato, burada yerleşik konsolosuna, mevcut elli kadar 'Latin' etnik gruba mensup kişilere yurttaşlık vermek yoluyla 'Venedikliler yaratmak' yetkisi vermişti.[16]

Kantakuzenos, donanmasını inşa etmek, böylece Konstantinopolis'i İtalyanlar'a olan bağımlılığından kurtarmak için para bulmaya çalıştığı böyle bir dönemde, bu yüzden uğradığı gelir kaybına çok sinirlenmiş olmalıdır. Kentte Venedik mülkiyetindeki meyhanelerin yaygınlaşmasına yönelik kaygısı da büyük ölçüde aynı düşüncelerden kaynaklanıyordu. Sorun ilk olarak 1344'te, Bizans'taki yönetimin tüm yabancı tüccarlar tarafından perakende şarap satışını yasaklama niyetini ilan ettiği zaman tartışılmıştı. Venedikliler derhal karşı çıktılar ve yine geçmiş antlaşmaların metinlerine müracaat ettiler; bunlar Venedikliler'e istedikleri her şeyi vergiden muaf olarak alıp satabilme hakkı veriyordu.[17] Perakende şarap tüccarlarının sayısı, ille de bir fark aramak gerekirse, artmıştı. Şarabı daha ucuza satarak, Yunanlı rakiplerine göre fiyat kıran Venedik meyhaneleri popülerdi; bu durum Bizans hazinesini bir gelirden daha yoksun bırakıyordu. Venedikliler dışarıdan çok büyük miktarlarda vergiden muaf şarap

14 Thiriet, *Sénat*, I, no. 237; tam metin, Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges' içinde, 333-4, Belge no. 4.

15 Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 280, 334.

16 *DVL*, I, s.251.

17 *DVL*, I, s.274; Thiriet, *Sénat*, I, no. 164.

ithal ediyor ve yerel ürünlerin çok altında bir fiyatla satıyorlardı. Bunların büyük bölümü Girit'ten geliyordu. Venedikliler'in itirazının en açık yanıtı, toptan ve perakende şarap satışı arasında bir ayrım yapılması, vergi bağışıklıklarının toptan fiyatlarda alıp satmayı kapsadığına, ama dükkânlarda ya da meyhanelerde yapılan mal satışlarını içermediğine işaret etmek olacaktı. 1359'da bu noktayı gündeme getiren, V. İoannes oldu. Venedikliler, en çok da İmparator'un Konstantinopolis'teki meyhanecilerin birçoğunun vergiden kaçmak için gayri kanuni olarak Venedik yurttaşlığına geçmiş Yunanlılar olduklarından yakınması karşısında gücenmiş ve böylesine dostluğa yakışmaz bir suçlama karşısında şaşırmış gibi yaptılar. 1361'de, Venedikliler kendi yurttaşları tarafından işletilen meyhanelerde satılan şaraba bir vergi konmasına razı olduğu zaman bir uzlaşmaya varıldı. Buradan elde edilen gelir, kuşkusuz imparatorluk hazinesine değil Venedik'e gidecekti. Ama hiç değilse Yunanlı meyhaneciler için daha adil bir rekabet ortamı sağlanmış oldu.

Gel gelelim sorun olduğu gibi kaldı. Yunanlı şarap tüccarları ve ayrıca Yunanlı bağ sahipleri için geçimlerini sağlamanın tek yolu, Venedikliler tarafından ithal edilen şarabın miktarının ya belli bir süreyle ya da sürekli olarak kısıtlanmasını sağlamaktan geçiyordu. Venedik çıkarları açısından çok zararlı olabilirdi bu. Bu nedenledir ki, 1363'te Venedik, böyle bir kısıtlamanın yapılmasındansa, Konstantinopolis'teki Venedik meyhanelerinin sayısını on beşle kısıtlamaya razı oldu. Onikinci yüzyılda İngiltere'dekiler kadar saçma ruhsatlandırma yasalarının çıkarılmasına yol açtı bu; İmparator Venedikliler tarafından ithal edilen tüm şaraplara bir ambargo koymakla belki de iyi yaptı. Ancak buna razı olurlarsa, Venedik'le olan antlaşmasını onaylayacaktı. Tahmini gelir kaybı, perakende şarap ticareti gibi basit bir sorunda bu kadar ileri gitmesine neden olacak kadar büyük olmalıydı. Ama en sonuncusu olan XI. Konstantinos'a varıncaya değin tüm halefleri, Venedik meyhanelerinin sayısının kısıtlı kalması ve Venedikliler'in ithal ettiği şarap için vergi ödenmesi konusunda son derece katı davrandılar. Onbeşinci yüzyıla gelindiğinde, Venedikli şarap satıcıları ortadan kaybolmuşlardı. Meyhaneleri terkedilmiş durumdaydı; Konstantinopolis'teki Venedik topluluğunun mali kaybı da öylesine büyüktü ki, *balyos*'larının yıllık 1000 dükalık ücretini artık ödeyemez hale gelmişlerdi.[18]

Bu öykü, Konstantinopolis'te Venedikliler'ce mısır satışı sorunuyla hemen hemen aynıydı. 1324 Antlaşması onlara, ithal yabancı mısırı Konstantinopolis'teki mısır pazarı dışında, imparatorluğun her yerinde vergiden muaf olarak satabilme izni veriyordu. Antlaşmanın bunu takip eden düzeltilmiş metinlerinde, kentin mısır pazarlarının Yunanlı tüccarlara ayrılmış olanlarının yeri veya sayısına ilişkin kuşkulu noktalar olduğu belirgin hale geldi. Yunan mısır pazarlarının rekabetten korunması, imparatorluğun gittikçe

18 Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 298-311. Thiriet, *Romanie vénitienne*, s.320.

cansızlaşan ekonomisi açısından yaşamsal nitelikteydi, çünkü ancak bu pazarlarda alım vergisi uygulanabiliyordu. Venedikliler, bu türden yalnızca iki pazar olduğunu iddia ederken, İmparator V. İoannes, daha fazla olduğunda ısrarlıydı. 1375'te, Karadeniz'den ya da Türk işgalindeki bölgelerden ithal edilmiş ve Konstantinopolis'teki Venedikliler'e ait depolara konulmuş yabancı mısırın depolama vergisine tabi olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti. Venedikliler'in itirazı onu bu fikirden vazgeçirdi. 1277'de Bizans topraklarında yetişmiş ve toplanmış mısırın ihracı ya da satışı üzerine konan sınırlamaya hiçbir itiraz yoktu. Ama Venedikliler tarafından yapılan yabancı ve ithal mısır ticaretine ilişkin doğan sorunlar hiçbir zaman tam anlamıyla çözülmedi. Venedikliler eylemlerini ve kendi hakları diye gördükleri uygulamaları, Bizans'ın ekonomik canlanmasına karşı işlemesine aldırış bile etmeden, kendilerine bir sürü ayrıcalık ve bağışıklıklar sağlayan geçmişteki antlaşmalara dayandırarak yasallaştırmaktan hiç vazgeçmediler.[19]

Venedik tüccarlarına, Karadeniz pazarlarında Cenevizliler'le rekabet etme hakkı veren de, yine bu 1277 Bizans-Venedik Antlaşması'ydı. Daha önceki bir çağda onlardan esirgenen bu ayrıcalık, onların Konstantinopolis'e yönelik ve Konstantinopolis üzerinden yaptıkları ticaretin kalıplarını da dönüşüme uğrattı. 1278'deki hasarlara ilişkin Venedik taleplerini aktaran belgeler, o dönemde gemilerinde taşınan kargonun fındıktan, zift ve sardalyeye kadar değişen çeşitliliğini ortaya koyar. Aslına bakılırsa, o zamana değin en yaygın taşınan malları buğday, arpa, zeytinyağı, tuz, şarap ve çeşitli kumaşlar oluşturuyordu.[20] Venedik tüccarlarının doğudan batıya taşıdığı varsayılan, ipek ve baharat gibi lüks tüketim mallarından çok az söz edilir. Karadeniz pazarlarının açılması, ticaretin çok büyük ölçüde çeşitlenmesini sağlamıştı. En kârlı pazarlar güneyde Trabzon ile kuzeyde, Kırım'da yer alan Kefe ve Tana'daki pazarlardı. Cenevizliler her üç kentte de tezgâhlarını, daha Venedikliler gelmeden önce kurmuşlardı. Venedik'in Trabzon'daki bağımsız Yunan imparatorla kendi adına bir antlaşma imzalaması, 1319'a değin gerçekleşmeyecekti. Yunan imparator, onlara kentinde bir konut ve ticaret bölgesi verdi.[21] Trabzon, Persia'dan gelen madenler, ipek, baharat ve lüks tüketim malları için ana çıkış noktasını oluşturuyordu. Karadeniz'in batı kıyısında, Mesembria ve Varna ile Dniyester Irmağı'nın ağzındaki Mavrokastro gibi Bulgar limanları, önemli tahıl, buğday, arpa ve darı kaynaklarıydı. Onüçüncü yüzyılda Venedik tüccarları kuzeyde Kırım'dan tahıl, tuz, balık, kürk ve köle alarak Soldaia'da iş yapıyorlardı. Ama hemen yakında Kefe'deki üslerinde, Azak Denizi'nin keşfinde öncülük eden ve bu denizin kuzeydoğu ucunda yer alan Tana'da bir ticaret merkezi kuranlar Cenevizliler olmuştu.

19 Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 312-27.

20 Morgan, 'The Venetian Claims Commission', 436-7.

21 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 420, 427, 435. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.347-8.

Don Irmağı'nın denize döküldüğü yerde bulunan Tana, Rusya'dan köle ve kürk, Orta Asya ile Hindistan'dan ipek, baharat ve mücevher getiren kervanların geldiği merkezdi. Altınordu Tatar İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alan Kefe'den daha elverişli bir ticaret merkeziydi. Tatar Hanı, Venedikliler'in burada ticaret hakkını 1333'te onayladı. Venedikliler Tana'da bir konsolos, Trabzon'da bir *balyos* bulunduruyorlarsa da, iki kentte de Romania'daki Venedik yönetimi altında bulunan yerleşimlerdeki gibi bir koloni oluşturamamışlardı. Her iki Venedik yerleşimi de, söz konusu topraklardaki egemenlik haklarını asla elinden bırakmayan yerel hükümdar tarafından kiraya veriliyordu.[22] Tana ve Trabzon'daki ticaret istasyonları, Venedik ticaretindeki lüks malların hacmini artırdı. Ancak, dış ticaretlerinin büyük bölümünü hâlâ tahıllar, buğday ve arpanın yanı sıra, tuz ve kurutulmuş balık oluşturuyordu. 1343'te Tatar Hanı hem Cenevizliler'i hem de Venedikliler'i Tana'dan sürdüğü zaman, yalnız Konstantinopolis'te değil, batıda, Venedik'te bile kıtlık oldu. Bizanslılar, İtalyan gemileri tarafından Karadeniz'den getirilen yıllık erzaka bağımlı hale gelmişlerdi. Venedikliler de, Kuzey İtalya'nın en önde gelen mısır pazarı olarak elde ettikleri yoğun kârlara bağımlı bir hale gelmişlerdi.[23]

Ne var ki, Karadeniz ve Kırım'ın zengin pazarlarını ilk keşfeden ve kullananlar Cenevizliler idi; bu yüzden olsa gerek, bunlarda tekel kurma haklarının olduğu kanısındaydılar. Venedikli rakiplerine, kârları paylaşmaya hiç mi hiç niyetlerinin olmadığını açıkça gösterdiler. Trabzon imparatorları, hangi taraftan gelirse gelsin, yabancı ticareti teşvik etmekten yanaydılar. Kırım'da Altınordu'nun hükümdarları olan hanlar, ne yapacağı daha az belirgin ev sahipleriydiler; öyle ki, gösterdikleri düşmanlığın Venedikliler'le Cenevizliler'i kendilerine karşı birleştirme mucizesini yarattığı bile oldu. 1344'te, her iki grubu da Tana'dan çıkardıktan sonra, Cenevizliler Venedik tüccarlarının işlerini Kefe Limanı'ndan yürütmelerine izin verdiler. Bu düzenleme pek de iyi yürümedi. Venedikliler bu durumu usandırıcı bulup, Han'la kendi başlarına bir anlaşma yapmak için müzakereleri başlattılar. Cenevizliler haklı olarak bu duruma son derece içerlediler ve Venedik gemilerine el koydular. Venedik ile Cenova arasında 1355'te sona eren savaşın tohumları ne İtalya'da, ne Konstantinopolis'te, ne de Romania'da atılmıştı; bu tohumlar ilk olarak Kırım'da boy vermişti.[24]

---

22 Tana'daki Venedik konsolosları ile Trabzon'daki *balyos*'lardan bilinenlerin listesi, Nystazopoulou-Pélékides, 'Venise et la Mer Noire', 44-51'de verilmiştir.

23 Gregoras, xiii. 12: II, ss. 684-7. Floransalı tüccar Pegolotti, ondördüncü yüzyılın ilk yarısında Tana ve Kefe'deki değişim oranlarını ve mal alım satımlarını kaydeder. Francesco Balducci Pegolotti, *La pratica della mercatura*, der. A. Evans (Cambridge, Mass., 1936), ss.22-6.

24 Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.341-3; Nystazopoulou-Pélékides, 'Venise et la Mer Noire', 17-51; Lane, *Venice. A Maritime Republic*, ss.128-33.

17. Bölüm

Mücevherlere Karşılık Bir Ada

16 Mart 1355'te, Konstantinopolis'teki Venedik *balyos*'u, Negroponte'deki meslektaşına yazdığı mektupta, neredeyse sonunu getirecek kadar büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olan Bizans İmparatorluğu'nun acınacak durumuna hayıflanıyordu. Türkler fethetmeden önce onu ele geçirmenin, Venedik açısından tutulacak en iyi yol olduğunu söylüyordu.[1] *Doge* ve danışmanları, yeni imparator V. İoannes'e karşı ciddi kuşkular besliyorlardı. Yirmi üç yaşını henüz bitirmişti ve yönetim deneyimi çok azdı. Ayrıca Cenevizliler'e karşı tarafsızdı, ya da öyle görünüyordu. Haziran 1355'te, yıllık 500 *hyperpyra* gibi çerez parası denebilecek kadar düşük bir kira karşılığında Sakız Adası'ndaki hâkimiyetlerini teyit etti. Temmuz'da, Konstantinopolis'e dönmekte kendisine yardım eden maceracı Francesco Gattilusio'yu eniştesi yaparak ve ona Midilli Adası'nı yurtluk olarak vererek ödüllendirdi.[2] Cenova'yla aralarındaki savaşın patlak vermesinden hemen önce, 1355'te, Venedikliler o dönemde Napoli'nin Anjou'lu hükümdarlarına ait olan İon Adaları'ndan Korfu, Kefalonya ve Zakynthos'u ele geçirerek, Sakız'ın Cenevizliler'ce işgalini dengelemeye niyetlenmişlerdi. Bu adaları 50 bin düka karşılığında satın almayı önerdiler. Ocak 1351'de, Senato Korfu için bir Venedikli kaptan ya da yönetici, Arnavutluk kıyısındaki Butrinto için bir kale kumandanı, Kefalonya için bir kont ve Zakynthos için de bir kale kumandanı belirleyecek kadar ileri gitti. O dönemde, başka bir gelişme olmadıysa da, Leukas ya da Santa Mavra Adası birkaç yıl sonra Venedikliler'in eline geçti.[3] Korfu, Adriyatik Körfezi'nin

1 Lazzarini, 'La battaglia di Porto Lungo', Belge no. IV, ss.35-6. Nisan 1355'te, Negroponte *balyos*'u Michele Faliero, hükümetine Konstantinopolis'teki trajik olaylara ilişkin rapor verdi. Jorga, 'Latins et Grecs d'Orient', 217; Thiriet, *Romanie vénitienne*, s.172.

2 Argenti, *Occupation of Chios*, I, s.135; II, ss.173-5. *Chron.brev.*, II, s.285; *DR*, V, no. 3042, 3043.

3 Thiriet, *Sénat*, I, no. 249, 251 (23 Eylül 1350; 30 Ocak 1351). F. Thiriet, 'Les interventions vénitiennes dans les Iles Ioniennes au XIVe siècle', *Actes du 3ème Congrès Panionien 1965* (Atina, 1967), 374-85; Nicol, *Despotate of Epiros*, II, ss.133-4.

girişindeki konumuyla Venedik açısından paha biçilmez bir kazanç olabilirdi. Ama bu konu beklemek zorundaydı. 1355'te, Ege Denizi'ndeki Venedik hâkimiyetine yönelik tehditler, hele Sakız'dan sonra Midilli'nin de Cenova'nın hâkimiyetindeki adalar topluluğuna dahil edilmesi ile daha da ivedilik kazanmıştı. İmparator'un üç yıl önce söz verdiği gibi, Tenedos'u kendilerine vermeye ikna edilebilmesi halinde, bu tehdidi izale etmek mümkündü. Tenedos'un elde edilmesi, Korfu'ya göre öncelik kazanmıştı. Burası, Ceneviz gemilerinin Hellespont geçişini önlemek üzere bir askeri üs gibi kullanılabilirdi.

Sorunun son derece dikkatle ele alınması gerekiyordu. Başlangıç olarak Bizanslılar'a, Venedik'e karşı ağır bir borç altında oldukları unutturulmamalıydı. Ağustos 1355'te, Senato her yeni imparatorla alışılageldiği üzere, Venedik'in saygılarını sunması için Konstantinopolis'e bir elçi gönderme kararı aldı. Bu kişinin mümkün ölçüde işbilir olması gerekiyordu. Belirli taleplerin ve koşulların en azından kısmen gerçekleşmesi dışında, 1349'da imzalanan antlaşmanın uzatılmasını tartışmayacaktı. Zaccaria Contarini'ye söz verilmiş olan 28.333 *hyperpyra* hâlâ ödenmeyi bekliyordu. Bizanslılar'ın, taç mücevherleri teminat gösterilerek aldıkları ve faizi artık 25 bin dükaya ulaşmış 30 bin düka borçları da olduğu gibi duruyordu. İmparator'un en az 5 bin dükalık bir miktar ödemesi hali dışında, mücevherlerin satılacağı tehdidi tekrarlandı. İmparator, Cenevizliler tarafından kendisine ve uyruklarına karşı verilmiş zararlardan yakınacak olursa, elçi derdini dinleyecek ama telafiden söz bile etmeyecekti, çünkü Cenova'yla ayrı bir antlaşma yapmak yoluyla ittifak şartlarını ihlal etmişti.[4] Elçinin Konstantinopolis'e Eylül 1355'te ulaştığı anlaşılmaktadır. Ertesi yılın başlarında gönderdiği raporda, hiçbir ilerleme kaydedemediğini bildiriyordu. İmparator asgari 5 bin dükayı bile ödememişti; kentteki Venedik tüccarları da artık 1349 Antlaşması'yla korunmadıkları gerekçesiyle, pek çok güçlüklere ve yasa dışı zorbalıklara maruz kalıyordu. Temmuz 1356'da, 3 bin *hyperpyra*'lık bir peşinat ödemiş olmakla birlikte, hâlâ İmparator'un tüm yükümlülüklerini yerine getireceğine dair hiçbir işaret yoktu.[5]

Venedikliler'in, taç mücevherlerini serbest piyasada satışa çıkarmak yoluyla masraflarını karşılayacaklarına ilişkin tehditlerini neden yürürlüğe koymadıklarını anlamak güçtür. Genç imparatora karşı sabırları taşmak üzereydi. Ama kendi çıkarları açısından, görüşmeleri sürdürmeye yönelik bir açık kapı bıraktılar. Cenevizliler'le yaptığı alışveriş konusunda kaygılıydılar; Tenedos'u kesinlikle almak istiyorlardı; Konstantinopolis'teki tüccarlarının ayrıcalıklarının da yazılı olarak teyit edilmesini istiyorlardı. Sebatlarının

4 Thiriet, *Sénat*, I, no. 275 (13 Ağustos 1355).

5 Thiriet, *Sénat*, I, no. 285 (30 Ocak 1356), no. 291 (11 Nisan 1356), no. 303 (31 Temmuz 1356).

ödülünü Ekim 1357'de aldılar. Yeni *doge* Giovanni Dolfin (1356-61), elçisi Giovanni Gradenigo aracılığıyla, en sonunda İmparator'u, Venedik'in talep ettiği şartlarla beş yıllık yeni bir antlaşma imzalamaya ikna etti. V. İoannes, ödenmemiş 28.333 *hyperpyra*'dan, toplam 25.333 *hyperpyra*'lık kalan bölümünü beş yıllık taksitlerle ödemeyi taahhüt etti. Ayrıca, taç mücevherlerinin pahası olan 30 bin dükalık borcunun yanı sıra, 1352'de bir başka ipotekle kendisine verilmiş olan 5 bin dükalık borcunun hâlâ durduğunu kabul etti.[6] Venedikliler, işini bilir ve pratik kişilerdi. Borçlarını yıllık taksitler halinde ödemeyi kabul edip de, sözlerini hiç tutmayan imparatorlara ilişkin pek çok deneyimleri olmuştu. Ama hiç değilse, şimdi Romania'da kendi yurttaşlarının özel statüsünü teyit eden bir antlaşmaya gönderme yapabileceklerdi; 1358'de olduğu gibi bu statü de suiistimal edildiği zaman Bizanslılar artık antlaşmanın yürürlükten kalktığı gerekçesinin ardına sığınamayacaklardı.[7]

Venedik *balyos*'u, 1354'te birçok Bizanslı'nın Türkler'den korunmak için Batı Hıristiyan dünyasına umut bağladığını bildirirken haklıydı. Doğu Hıristiyan dünyasında en güçlü ve Türk dalgasını durdurmaya en ehil devlet Sırbistan'dı. Gel gelelim, hükümdarı Stefan Duşan, Konstantinopolis'i kendisinin yapmadıkça kenti korumaya niyetli değildi. Düşünü gerçekleştirmeye çok yaklaşmıştı. Ama Aralık 1355'te öldü; geniş imparatorluğu da Büyük İskender'inki gibi hemen o anda bir dizi devlete bölünme sürecine girdi. Aynı ayda, İmparator V. İoannes, batıya başvurdu. Venedik'e ya da Cenova'ya değil, Batı Hıristiyan dünyasının vicdanının muhafızı olarak Papa'ya hitap ediyordu. Hiç kuşkusuz, Papa VI. Innocentius'un Türkler'e karşı Hıristiyan kuvvetler birliğini yeniden kurmayı tasarladığını biliyordu. İmparator'un kafasındaki düşünce, daha çok Konstantinopolis'i kurtaracak bir Haçlı seferi yapılmasıydı. Papa'ya yazdığı mektupta, bu amaçla kendisine bir donanma ve bir ordu göndermesini istedi. Karşılığında, çocuk yaştaki oğlu Manuel'i Avignon'daki papalık sarayında rehin bırakacaktı. Papa VI. Innocentius, bunların çaresiz bir genç adamın düşüncesizce yaptığı öneriler olduğunu anlayacak kadar zekiydi. Bunları pek ciddiye almadı. O sırada Sırbistan'da olan resmi elçisi Pietro Thomas'a, gidip imparatorla görüşme yapması talimatını verdi ve konu orada kaldı. Papa, 1357'de yaptığı gibi, Türkler'e karşı kendi birliğini yeniden yaratmakta daha çok gelecek görüyordu. Beş yıl sonra öldü; uzunca bir süre boyunca da Konstantinopolis'i kurtarmak için yelken açacak bir Papalık armadasından bir daha söz edilmedi.[8]

6 8 Ekim 1357 Antlaşması: Yunanca metin, MM, II içinde, ss.121-6; Latince metin, *DVL*, II, no. 21 içinde, ss.39-43; *DR*, V, no. 3070. O. Halecki, *Un Empereur de Byzance à Rome* (Varşova, 1930), s.66.

7 Thiriet, *Sénat*, I, no. 335 (20 Temmuz 1358).

8 Halecki, *Un Empereur*, ss.31-59, 64; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.269-72.

Papa, V. İoannes'in naif olduğu kadar çaresiz olduğunu düşünmekte haklıydı. Türkler, Gallipoli'deki üslerinden Trakya'ya hızla ilerlemekteydiler. Floransalı kronikçi Matteo Villani, onların 1359'da Konstantinopolis'in surlarına dek ilerlediğini kaydeder. 1361'e gelindiğinde, Didymoteichon (Dimetoka) ve Hadrianopolis (Edirne) düşmüştü.[9] Ancak Hellespont'ta devriye gezen bir donanma, Türkler'in buradan gemilerle karşıya, Trakya'ya gittikçe daha çok sayıda asker ve yerleşimci geçirmesine engel olabilirdi. Böyle bir donanmayı finanse etmek konusunda Papa gönülsüz davrandığı için, İmparator Venedikliler'e ya da Cenevizliler'e başvurmak zorundaydı. Cenevizliler, Türkler'i dost olarak kabul etme eğilimindeydiler. 1356'da, Papa kâfirlerle artık daha fazla alışveriş etmemelerini öğütlemişti. Venedikliler, kendi koydukları şartlarla olacağı kuşku götürmese bile, yardım konusunda daha çok ümit veriyorlardı. Bu nedenledir ki, Haziran 1361'de, İmparator *Doge* Giovanni Dolfin'e, Venedik'ten iki elçinin kendisini görmeye gelmesinden ne kadar büyük memnuniyet duyduğunu ve Bizans ile Venedik arasında daima varolmuş olan dostluk bağını daha da güçlendirmek açısından, bu güzel davranışa hemen karşılık vereceğini yazdı.[10] 1362 başlarında, Andronikos Oinaiotes, itimatnamesini Dolfin'in halefi, Lorenzo Celsi'ye (1361-5) takdim etti. Sözlerine, *Doge*'nin 1342, 1349 ve 1357 antlaşmalarının kopyalarını kendisine vermesini rica ederek başladı. Anlaşılan, orijinaller Konstantinopolis'teki son karışıklıklar sırasında ya kaybolmuştu ya da konduğu yer bulunamıyordu. Bunlar olmaksızın, *balyos*'un kentteki Venedik hak ve ayrıcalıklarına yönelik ihlallere ilişkin birçok iddiasının gerçek olup olmadığını saptamak çok güçtü. İmparator bunları yanıtlamak ve gidermek için elinden geleni yapıyordu. Taç mücevherleri konusuyla ilgili olarak, elçisi aracılığıyla, *Doge*'nin onları satmak ya da muhafaza etmek için düzenlemeler yapacaksa, bunun son derece memnun edeceğini bildirdi. Eğer gereken miktarın üzerinde satılırsa, artan para Konstantinopolis'e getirilebilirdi. Daha düşüğe satılacak olursa, İmparator eksik miktarı tamamlayacaktı. Tıpkı Papa gibi Venedikliler de, sınırlı deneyime sahip genç bir adamla alışveriş ettiklerinin bilincindeydiler. Ama gene de, imparatorluk arşiv memurlarının üç önemli devlet belgesinin yerini bulamamasına şaşıp kalmışlar ve taç mücevherlerine bu kadar az önem vermesine hayret etmiş olmalıdırlar.[11]

9 Matteo Villani, *Cronica*, s. 300. Hadrianopolis'in Türkler'ce fethinin tarihi çok tartışılmıştır. Bkz. *Chron.brev.*, II, ss.289-90.

10 *DVL*, II, no. 45, ss.76-7; *DR*, V, no. 3079. *Doge*'nin elçileri Francesco Bembo ile Niccolo Giustiniani idi. Thiriet, *Sénat*, I, no. 369, 370, 372. VI. Innocentius'un Cenevizliler'e mektubu, Halecki, *Un Empereur*, Belge no. 2 içinde, ss.359-60.

11 *DVL*, II, no. 49, ss.82-5; *DR*, V, no. 3081. 1359'da Senato, İmparator'un birikmiş faizi ödemesi şartıyla, taç mücevherlerini Konstantinopolis'e geri göndermeyi önermişti. Öneri, 1362'de yinelendi. Thiriet, *Sénat* I, no. 342 (19 Mart 1359), no. 372 (16 Mart 1361).

Gel gelelim, Türkler'in ilerleyişi onları da telaşa düşürmüş olduğundan sebat ettiler. Venedik tüccarları son zamanlarda Karadeniz'deki işlerine yeniden başlamışlar ve *Doge* Tana'ya defalarca elçilik heyetlerini göndermişti. Türkler'in boğaza yaklaşmalarına, dahası Konstantinopolis'i ele geçirmelerine izin verilecek olursa, Karadeniz ticaretinin sona ermesi pekâlâ mümkündü. Venedik'in Tededos'un denetimini ele geçirmesi, her zamankinden de çok önem taşıyordu. Kafasında bu düşünceyle, *Doge*, Mart 1362'de Francesco Bembo ile Domenico Michiel'i Konstantinopolis'e yolladı. Beş yıllık antlaşmayı yenileme zamanı gelmişti. Hâlâ ödenmeyen hasar tazminatları sorununu ortaya atalı çok uzun zaman geçmişti. Bu sorunlarda bir anlaşmaya varılması halinde, *Doge*'nin elçilerine, yeni türden bir Türk karşıtı birliğin yaratılmasına ilişkin bir öneri yapma yetkisi verilmişti. Üyeleri Bizans, Venedik ve Cenova olacaktı. Sekiz kadırgalık bir donanmadan oluşacak, bunun dördünü İmparator sağlayacak, kalanını da Venedik ve Cenova yarı yarıya vereceklerdi. Donanma, Tenedos'ta üslenecekti. Gemilerin sayısı fazla değildi, ama Hellespont'tan Trakya'ya birlikler taşıyan az sayıda Türk teknesiyle başa çıkmak için yeterli çaptaydı. Venedikli elçiler, başka hükümdarları da, yani Trabzon İmparatoru, Kıbrıs Kralı, Şövalyelerin Üstad-ı Azam'ı, hatta Bulgaristan Çarı'nı da birliğe davet etmeye yetkiliydiler. Başlangıç olarak, iki yıllık bir dönemde faaliyet gösterecekti.[12]

Bu tasarı, asla bir düşünceden öteye gidemedi. Venedikliler, önce İmparator'un onlara on yıl önce söz verdiği üzere, Tenedos'u vermesini istediler. Venedikliler bunun karşılığında ona taç mücevherlerinin yanı sıra, 20 bin düka önerdiler. İmparator reddetti. Adanın sakinlerinin 1354'te kendi davasına gösterdikleri bağlılığı unutmamak ve vatanlarıyla birlikte onları Venedik'e satmamak için haklı nedenleri vardı. Türkler'le araları iyi olan Cenevizliler'in, rakipleriyle birlikte böyle bir birliğe katılma ihtimali de çok düşüktü. Venedik, Cenova *doge*'si Simone Boccanegra'ya, Galata halkının düşmanlıkları konusunda ve Karadeniz'deki Venedik gemilerine yönelik Ceneviz saldırıları hakkında bir dizi resmi şikâyette bulunmuştu.[13] Galata'daki Cenevizliler, İtalya'daki hükümetlerine pek kulak asmıyorlardı. Venedikliler'i daha çok Tenedos'tan uzak tutmakla ilgileniyorlardı. Son olarak, yaratmayı kendi önerdikleri birlikten bizzat Venedikliler'in çekilmek zorunda kalması da çok sürmeyecekti. Girit'te 1363'te patlak verecek ve üç yıl kadar hükümetin eksiksiz dikkatini gerektirecek bir ayaklanmayı bastırmak zorunda kalmak üzereydiler.

---

12 *DVL*, II, no. 48, 81-2; Thiriet, *Assemblées*, I, no. 684; Thiriet, *Sénat*, I, no. 355, 358. Halecki, *Un Empereur*, ss.75-7; F. Thiriet, 'Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bisanzio nel 1362', *ASI*, CXIII (1955), 321-34; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.172-3. Domenico Michiel 1359-61 arası Konstantinopolis *balyos*'u olarak görev yapmıştı. Halefi Niccolo Faliero, görüşmelerde görev aldı. Maltézou, *Thesmos*, s.115.

13 *DVL*, II, no. 31-3, 50-1, ss.57-60, 85-6 (1359-62).

Böylece bu birlik hiçbir zaman kurulamadı. Gel gelelim, Venedikliler, Bizans ile Venedik arasındaki 'alışılmış antlaşmayı' beş yıllığına daha teyit etmesi için İmparator'u ikna etmeyi başardılar. İki Bizans elçisi, formaliteleri tamamlamakla görevli olarak Ekim 1362'de Venedik'e geldiler.[14] İmparator'un, taç mücevherlerinin satış iznini verme önerisi düpedüz görmezden gelindi. Bu hesapla ilgili olarak yalnız 30 bin düka değil, aynı zamanda kendisine 1352'de verilen 5 bin dükadan da borçlu olduğu hatırlatıldı. Aslında, *Doge* onunla ilgili büyük bir düş kırıklığına uğramıştı. Mücevherler 1362'de, İmparator Tenedos'u onlara devretmeye razı olursa, o zaman Konstantinopolis'e götürülmek üzere Negroponte *balyos*'una gönderilmişti. Bunu reddettiği zaman, *balyos*'a mücevherleri bir kadırgaya koyup dosdoğru Venedik'e göndermesi söylendi. İmparator, Tenedos'un hâkimiyeti konusunda bıktırıcı ölçüde inatçılık ediyordu. Bu şartlar altında, Venedikliler'den pek fazla yardımseverlik beklemesi mümkün değildi. 1363 Yazı'nda, Konstantinopolis'teki *balyos*'larına, İmparator'u borçlarını ödemesi için sıkıştırması ve antlaşma haklarını görmezden gelmekte ya da ihlal etmekte ısrar ettiği takdirde, tüm tüccarlarının imparatorluğunu terkedeceğiyle tehdit etmesi talimatını verdiler.[15]

Ağustos 1363'te Girit'te patlak veren ayaklanma, yalnızca Yunanlılar'ın yabancı bir yönetime karşı isyanı olmadığından, Venedik için tam bir huzursuzluk kaynağıydı. İtalya'daki Komün'ün ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere, halkı gittikçe daha ağır vergi yükü altına sokmaya başlamış olan bu yönetimden, kendi rejimleri olduğu halde adadaki önde gelen Venedik ailelerinin çoğu da memnun değildi. Girit'teki tüm yetki makamlarının, Venedik'ten atanan ve gönderilen kişiler tarafından işgal edilmesine özellikle içerliyorlardı. Venedikliler'in başkaldırıları çok geçmeden bastırıldı. Gel gelelim, Yunanlılar üç yıl daha mücadelelerini sürdürdüler; onlara hadlerini bildirmek için alınan önlemler, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkileri daha da gerdi.[16] Bu arada, İmparator V. İoannes, yardım aramak üzere bakışlarını bir kez daha papalığa çevirdi. 1362'de seçilen Papa V. Urbanus'un, yeni bir Haçlı seferi planlamakta olduğunu işitmişti. Liderleri Kıbrıs ile Macaristan'ın Katolik hükümdarları olacaktı; en coşkulu destekçilerinden biri de, İmparator'un kuzenlerinden biri

14 MM, III, ss.129-30 (1 Ekim 1362); Mart 1363 Antlaşması'nın Latince metni, *DVL*, II, no. 53 içinde, ss.87-92; *DR*, V, no. 3089. Bizans elçileri Theophylaktos Dermokaites ve Konstantinos Kaballaropoulos idi.

15 Thiriet, *Assemblées*, I, no. 695 (27 Haziran 1363), no. 698 ve ss.323-4 (24 Temmuz 1363); Thiriet, *Sénat*, I, no. 402, 403 (12 ve 28 Mart 1363), no. 414 (23 Temmuz 1363). Bertelè, 'Gioielli', ss.120-1, 170-3; Thiriet, 'Una proposta di lega', 328-9.

16 Heyd, *Commerce*, I, ss.513-14; J. Jegerlehnen, 'Der Aufstand der kandiotischen Ritterschaft gegen das Mutterland Venedig', *BZ*, XII (1903), 78-125; S. Xanthoudides, 'Girit'te Venedik işgali ve Giritliler'in Venedikliler'e karşı mücadeleleri' (Yunanca), Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher', no. 34 (Atina, 1939), ss.81-110. 1364'te Venedik'te, Girit'teki isyancılara yardım etmek üzere bir Bizans donanmasının silahlandırılmakta olduğu söylentileri yayılmıştı. Thiriet, *Assemblées*, II, no. 751.

olan Savoia Kontu Amedeo idi. Bu haber, İmparator'u Avignon'daki Papa'ya mektup yazarak, elinden gelen her şeyi yapmaya hazır olduğunu bildirmeye yüreklendirdi. 1355'te Papa Urbanus'un selefine yapmış olduğu bol keseden vaatlerden hiçbirini tekrarlamamıştı bu kez. Mektubu diplomatik ve gerçekçiydi; Papa bu mektuptan etkilendi. Ama Haçlı ordusu hiçbir zaman Konstantinopolis'e kadar ilerlemedi ve Ekim 1365'te Kıbrıs Kralı I. Pierre'in önderliğinde İskenderiye'ye yapılan bir akından ibaret kaldı.[17]

Sonunda Macar Kralı Lajos'un bu seferde hiçbir rolü olmadı. Ama kâfirlere karşı savaşmak üzere Haç'ı omuzuna almış olduğu gerçeği, V. İoannes'e, Avrupa'daki en yakın Katolik hükümdar olarak onun Konstantinopolis'in yardımına koşmaya ve Türkler'i Trakya'dan çıkarmaya ikna edilebileceği ümidini verdi. Papa Urbanus, İmparator'a Ocak 1366'da yazdığı ve bir başka Haçlı seferine ilişkin tasarılarını aktardığı bir mektupla bu umudu besledi. Ayrıca, Savoialı Kont Amedeo'nun, kendi ordusuyla Konstantinopolis'e doğru yola çıkmaya hazırlandığını da bildirdi. İmparator, kendi davasını Kral Büyük Lajos'a bizzat sunmak amacıyla Macaristan'a gitmesinin doğru olacağı fikrine kapıldı. Daha önce hiçbir Bizans imparatoru, yabancı bir kralı ziyaret ederek gururunu ve onurunu alçaltmamıştı. Konstantinopolis'teki tek gerçek imparatora saygılarını sunmanın, daha alt düzeydeki prenslerin işi olduğu düşünülmüştü hep. V. İoannes, onurunu korumayı başaramıyordu. Zaman değişmişti ve bir kez emsal oluşunca, artık bu böyle sürüp gidecekti. Sonuç, iki yönden de aşağılayıcı oldu. Kral Lajos ona yardım etmeye yanaşmadı; yolculuğundan dönüşünde de İoannes Bulgaristan sınırında alıkonuldu. Macarlar'la araları açık olan Bulgarlar, İmparator'un kendi topraklarından geçmesine izin vermeyeceklerdi.

Bulgaristan'da alıkonulduğu sırada, kuzeni Savoialı Amedeo, Haçlı ordusunun başında Konstantinopolis'e ulaştı. Girişimi için yeterli sayıda gemi bulmanın güçlüğünü görmüştü. Venediklileр her zamanki gibi Haçlı seferlerine karşı ihtiyatlıydı; üstelik Girit'teki ayaklanmayla başa çıkmaya çalışıyorlardı. 1365'te, İskenderiye'ye karşı yapılan Haçlı seferi için deniz desteğini sağlamayı Cenevizliler'e bırakarak, Papa'nın planlarının dışında kalmayı tercih etmişlerdi; bu sefer sona erer ermez de Mısır Sultanı ile yeni bir ticaret antlaşmasına girdiler. Amedeo'nun Konstantinopolis'e yaptığı sefer, onların zevkine daha uygundu. Ama gene de ihtiyatlı davrandılar. Ona sekiz kadırga kiraladılar. 4 bini aşkın asker taşıyan yirmi ya da yirmi iki gemilik donanmasının geri kalanı, Cenova ve Marsilya'dan geldi. Venedikliler, Cenevizliler'in de karışması nedeniyle, bu işi daha baştan itibaren kuşkulu bir girişim olarak gördüler. Amedeo, Haziran'da kısa bir süre Venedik'te kaldığı sırada, özel güvenlik önlemleri alındı; Negroponte ve Konstantinopolis

17 *DR*, V, no. 3097. Halecki, *Un Empereur*, ss.86-8; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.258-72. VI. Amedeo, V. İoannes'in annesi Savoialı Anna'nın yarım kan kardeşi olan Aimon'un oğluydu.

balyos'larına da hazırlıklı olmaları ve onun Romania'daki hareketlerini yakından izlemeleri talimatı verildi.[18]

Papa, Bizans İmparatoru'nu ve halkını Roma Kilisesi'ne döndürmek için elinden gelen her şeyi yapacağı düşüncesiyle Amedeo'nun girişimini kutsamıştı. Roma'nın şartlarıyla bile olsa Kilise'deki hizipçiliğe şifa bulunmasının, imparatorluğun tek kurtuluş ümidi olduğuna inanmış olan küçük fakat etkili bir Yunanlı grup vardı. Amedeo elinden geleni yaptı. Ağustos 1366'da, küçük donanması Gallipoli'ye saldırdı ve burayı ele geçirerek Türkler'i çıkarttı. Muhtemelen, o zamana değin kuzeni V. İoannes'in çaresiz bir halde Bulgaristan'da bulunduğunu öğrenmişti. Konstantinopolis'te hiç vakit kaybetmeksizin derhal Karadeniz kıyısına yelken açtı; imparatorluk tutsaklarını serbest bırakmaları ve ona eşlik ederek getirmeleri için gözdağı verdi ve istediğini elde etti. Oraya geldiğinde, Amedeo artık tüm parasını harcamış durumdaydı. Ama Papa'nın ona kutsal bir görev verdiğini unutmamıştı. 1367'de Konstantinopolis'e geri döndüğünde, kiliselerin birliği hakkında tartışmalar yapıldı. İtalya'ya doğru yola çıkmadan önce, Amedeo, İmparator'u Batı Hıristiyanlığı'ndan daha büyük yardım alabilmesinin tek yolunun Papa'ya kişisel olarak boyun eğmesinden, hataları için af dilemesinden ve Roma Kilisesi'nin inanç ve öğretisini kabul etmesinden geçtiğine ikna etmişti. Unutmayacağından emin olmak için, Amedeo, kuzeninden bir miktar mücevher ve nakit parayı teminat olarak vermesini istedi. Bunlar ya İtalya'da veya Galata'daki Cenevizli bankerler tarafından, İmparator Papa'ya bağlılığını bildireceğine ilişkin sözünü tutuncaya değin muhafaza edilecekti.[19]

Amedeo'nun Bizans'a yaptığı en büyük hizmet, Gallipoli'yi geri almasıydı. Çünkü yaklaşık on yıl boyunca, Türkler Avrupa'daki bu tek limanlarından yoksun kaldılar. İmparator'a karşı yaptığı ahlaki şantaj, 1369'da meyvesini verdi; V. İoannes, Papa'yı ziyaret edeceğine ilişkin sözünü tutma zamanının geldiğine karar vermişti. En büyük oğlu Andronikos'u naip olarak Konstantinopolis'te bırakıp, ikinci oğlu Manuel'e Thessalonica'nın sorumluluğu vererek, başkentinden ayrıldı. Ekim'de, Roma'daki San Petro'nun merdivenlerinde yapılan muhteşem bir törenle, İmparator V. İoannes, tüm kardinallerin huzurunda ciddiyetle Ortodoks inancının hatalarından vazgeçeceğine yemin ederek Papa'nın ayaklarını öptü. Halkın önünde yapılan çok özel ve kişisel bir itaat gösterisiydi bu. İmparator'un inancından dönmesinin, Roma ve Konstantinopolis kiliselerinin birleşmesini simgelediğini Papa bile düşünmüyordu. Söylenebilecek en olumlu şey, tıpkı Büyük Constantinus gibi,

---

18 Thiriet, *Assemblées*, II, no. 791 (Mart 1366); Thiriet, *Sénat*, I, no. 435, 436 (Temmuz ve Ağustos 1366). Halecki, *Un Empereur*, ss.138-41.

19 Amedeo'nun Haçlı seferinin ve V. İoannes'le ilişkilerinin en yeni ve ayrıntılı anlatısı: Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.284-326. Burada kaynaklar ve daha eski literatür de alıntılanmaktadır. Ayrıca bkz. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, ss.379-97.

onun da halkı için izlenebilecek bir örnek oluşturmuş olduğuydu. Artık Batı Hıristiyanlığı tarafından tümüyle kabul gören Katolik bir hükümdar olduğuna göre, askeri ve ekonomik yardım biçiminde uzun vadeli ödüller bekleyebilirdi. Papa, Savoialı Amedeo'ya ve Cenevizliler'e İmparator'un kendilerine vermiş olduğu mali ve diğer teminatları geri vermelerini söylediği zaman ilk ödülünü aldı. Yolculuğunun masraflarını ödemek için onlara ihtiyacı vardı.[20]

V. İoannes Roma'da yaklaşık beş ay kaldı. Oraya Napoli üzerinden gitmişti. Venedik'te iyi karşılanacağı konusunda kuşkuları vardı. 1368'de, yolculuğa çıkmasından önce, 1363 Antlaşması'nın yenilenmesini görüşmek üzere bir Venedik elçisi gelmişti; ama ilk işi İmparator'a Venedik'e olan borçlarını hatırlatmak olmuştu. Bekleyen 25.663 *hyperpyra* hasar tazminatı; 37.500 dükaya ulaşmış birikmiş faizleriyle birlikte 30 bin düka; bir de teminatı verilmiş diğer 5 bin düka vardı. İmparator'a, tüm borçlarını ödemeyi başaramayacak olursa, hiç değilse faizlerini ya da toplam miktarın anlaşmaya varılmış bir bölümünü ödemesi gerektiği iletilmişti. Venedikliler, alışılmadık bir yardımseverlikle, borçlar için artık bileşik değil basit faiz istiyorlardı. Bu öneri Şubat 1369'da yinelendi.[21] Bu nedenle, İtalya'ya geldiğinde konu hafızasında canlılığını koruyordu. Bundan başka Venedikliler'in, yeni Osmanlı beyi Murad'la görüşmeler yaptığını muhtemelen biliyordu; Orhan, Venedikliler'e Konstantinopolis'in karşı tarafındaki Skutari'de, Galata'daki Ceneviz kolonisinin bir benzerine dönüşebilecek bir antrepo kiralamayı önermişti.[22]

Napoli'ye varmasından kısa bir süre sonra, İmparator Ağustos 1369'da *Doge* Andrea Contarini'ye (1368-82) mektup yazdı. Venedik'le olan antlaşmasını yenilemeye ilişkin görüşmeleri sürdürmek istediğini bildirdi. Kurnazca bir hamleydi bu; *Doge* ve Senato tarafından da iyi karşılandı. Yanıtları İmparator'a Roma'da ulaştı. İşi tamamlamak üzere de iki elçiyi, Tomà Sanudo ve Marco Giustiniani'yi görevlendirdiler. Aldıkları talimat, o her zaman bilinen çekişme konularının çoğunu içeriyordu, ama 'imparatorun mektubunda ifade ettiği üzere, Venedikliler'e karşı iyi niyet ve yakınlığına duyulan saygıyla' daha az saldırgan bir tarzı benimsemişlerdi.[23] Ne var ki iyi niyeti onu her konuda teslimiyete itmiyordu. Roma'da, anlaşmaya varılmasından önce uzun tartışma haftalarının geçmesi gerekti. Kuşku yok ki Papa ve kardinalleri de bir uzlaşma ve hoşgörü ruhu yaratmaya yardım etmişti. Bizans ile Venedik arasındaki yeni beş yıllık antlaşmanın son biçimi, İmparator tarafından 1 Şubat 1370'de imzalanıp mühürlendi.[24]

---

20 Halecki, *Un Empereur*, ss.188-212.

21 Thiriet, *Sénat*, I, no. 459, 470. Bertelè, 'Gioielli', 174-5, Belge no. 30, 31.

22 Thiriet, *Sénat*, I, no. 461 (Nisan 1368).

23 6 ve 29 Ekim 1369 arasında Senato müzakereleri, Halecki, *Un Empereur*, Belge no. 13 içinde, ss.371-8. Karş. Thiriet, *Sénat*, I, no. 480, 482, 483; *DR*, V, no. 3121.

24 Latince metin, *DVL*, II, no. 89 içinde, ss.151-6; *DR*, V, no. 3127. Halecki, *Un Empereur*, ss.222-7.

Bizans İmparatorluğu'nun korkunç çaresizliği ve V. İoannes'in Roma'yı ziyaret etmesinin nedenleri göz önüne alındığında, garip denecek kadar konu dışı bir belgedir bu. Maddelerinin çoğu, Konstantinopolis'teki Venedikliler' in statü ve hakları, gayri menkul sahibi olma veya kiralama hakları, kentteki içki dükkânlarının sayısı ve mısır satışı ile Venedik yurttaşlığı talepleriyle ilgili o bitmek bilmez sorunlarla ilgilidir. İmparator'un ertelettiği borçlardan, 4 500 *hyperpyra*'sını ödediği, 21.163 *hyperpyra*'nın geriye kaldığı anlaşılmaktadır. Bu kalanı da, 1 Ocak 1371'den başlayarak, beş yıllık taksitler halinde ödeyecekti. Taç mücevherleri, tıpkı İmparator'a 1352'de verilen 5 bin dükanın teminatı olarak verilen mücevherler gibi, Venedik'te kalmaya devam edecekti. Bununla birlikte, 1370 Antlaşması'nın hiçbir yerinde, 5 bin dükanın peşin olarak ödenmesinin nedeni olan Tenedos ile ilgili hiçbir değinme yoktur. Bizans'a yönelik Türk tehdidinin acı gerçeklerine de hiç değinilmemişti. Venedikliler, imparatorluğun mutsuz durumu göz önüne alınırsa, bazı ödünler vermiş olmakla övünüyorlardı; İmparator da, bazı noktalarda kendisinin kazançlı çıkmasından ve borç ertelemelerinden hoşnuttu. Yersiz bir iyimserlik, onu şansını daha da zorlamaya ve davasını şahsen açıklamak üzere Venedik'e gitmeye teşvik etti.

Mart 1370'de Roma'dan ayrılarak, Napoli'de biraz daha kaldıktan sonra, Ancona üzerinden Adriyatik'te yelken açtı. Bu olay, debdebeli törenleri içeren muhteşem bir gösteriye dönüşebilirdi. Hiçbir Bizans imparatoru daha önce Venedik'i ziyaret etmemişti; Venedikliler de ziyaretlerine gelen prensler ve ileri gelenlere görkemli gösteriler yapmaktan hoşlanırdı. Ama *Doge* kendilerine zaten çok miktarda borcu olan ve Konstantinopolis'e dönebilmek üzere yeni borçlar bulmak ümidiyle gelmiş olması çok muhtemel bir ziyaretçinin şerefine çok para harcama niyetinde değildi. Konuğunu büyük bir nezaketle ve mevkiine uygun karşılamakla birlikte, muhteşem bir karşılama töreni gösterisi sahnelemeye gerek görmedi. V. İoannes'in her zaman para bulmaya çalıştığına kuşku yoktu. Ayrıca alacaklılarını kendisini sıkıştırmaktan vazgeçirme yönünde bazı fikirleri vardı. Venedik'e geldiği zaman, bir gizem havası içinde, ev sahiplerinin son derece çekici bulacağı bir önerisi olduğunu bildirdi. Bu öneriyi dinlemek için beş kişilik bir komite kuruldu. Öneri, Venedikliler'in elde etmek için yirmi yıldır uğraştığı Tenedos idi. Bu teklifin çekici olduğu kesindi. Türkler'le hâlâ üzerinde pazarlık ettikleri Skutari'de bir pazar edinme ümidi, Tenedos'a sahip olmayı daha da çekici kılıyordu. İmparator'a adil bir bedel ödemeleri gerekiyordu. Ona taç mücevherlerini geri vereceklerdi; ayrıca mürettebatını kendi hesabına bulacağı altı boş gemi vereceklerdi; son olarak, ona 25 bin düka gibi toplu bir meblağ ödeyeceklerdi. Antlaşma, 21 Temmuz'da bu şartlarla yapıldı ve minnettar Senato, İmparator'a peşin olarak 4 bin dükanın ödenmesine karar verdi. Ödemenin geri kalanı, İmparator adayı resmen kendilerine devrettiği zaman yapılacaktı. Sözleşmenin bu bölümü, İmparator'un yokluğunda Konstantinopolis'te naip olarak görev yapan oğlu Andronikos tarafından gerçekleştirilmek zorundaydı.

İşte tam bu noktada alışveriş tehlikeye girdi. Andronikos, babasının kendisine ilettiği emirlere uymayı reddetti. Bu tutumu, büyük olasılıkla rakiplerinin Hellespont'un ağzındaki Tenedos'u işgal ettiğini görmek istemeyen Cenevizliler kışkırtmıştı. V. İoannes son derece can sıkıcı ve aşağılayıcı bir durumda kaldı. Ne parası ne de itibarı vardı. Kendisine ödenmiş olan peşinatı geri ödeyecek durumda bile değildi. Neredeyse her açıdan müflis bir borçlu, *Doge*'nin gerekli saydığı sürece Venedik'te gözaltında tutulmak durumunda kaldı. Konstantinopolis'teki kilise hazinelerinden bir şeyler satarak, kendisini kurtaracak parayı bulması için Andronikos'a başvurduysa da, oğlu, dindar bir tavırla bu öneriyi de reddetti. En nihayet, derhal Thessalonica'dan Venedik'e koşarak babasını rehine konumundan kurtaracak ve yeni bir borç almasını sağlayacak parayı getiren ikinci oğlu Manuel, V. İoannes'i kurtardı.

V. İoannes'in Venedik'teki deneyimleriyle ilgili tek Yunan anlatısının özeti kısmen budur. Olaydan uzun süre sonra, ondördüncü yüzyıl olaylarıyla ilgili kötü şöhret yapacak derecede yanlış ve hayali bilgiler veren bir kitap, tarihçi Laonikos Khalkokondyles tarafından yazılmıştı. Onaltıncı yüzyıl sahtekârı, sözüm ona Phrantzes'in *Chronicon maius*'unun yazarı Makarios Melissenos bu öyküyü alıp daha da süsledi. Aslına bakılırsa Khalkokondyles, Tenedos'un Venedikliler'e önerilmesiyle ilgili hiçbir şey söylemez. Onun anlattığı öyküde, V. İoannes, düpedüz borçlarını ödeyemediği için Venedik'te alıkonmuştur.[25] Gel gelelim, Venedikli Gian Giacomo Caroldo'nun Kronik'inde, gerçeklerin bağımsız bir tanığı vardır. O da onaltıncı yüzyılda yazmıştır, ama bugün artık kaybolmuş olan Venedik belgelerine ulaşmıştır. Caroldo yalnızca Tenedos üzerine yapılan pazarlığı, Venedikliler'in karşılık olarak İmparator'a taç mücevherlerini, altı gemi ve 25 bin düka vermenin yanı sıra bu hesaptan düşülmek üzere 4 bin düka verme önerisinden söz eder. Bununla birlikte, açıklanmayan nedenlerle, İmparator'un sonradan bu antlaşmanın şartlarını düşünüp öneriyi geri çevirmiş olduğunu da kaydeder. Bunu neden yapmış olduğunu anlamak güçtür. Muhtemelen, İoannes'in oğlu Andronikos Tenedos'un devrini yapmamıştı. Cenevizliler'in etkisi altında kalmış olması da aynı derecede muhtemeldir. Midilli'nin Ceneviz hâkimi, İoannes'in eniştesi Francesco Gattilusio, onunla birlikte Roma'ya gitmişti. İmparator'un, Venedik'te koz olarak Tenedos'un satışını yapmaya niyetlendiği gerçeğini öğrenmiş olması mümkündür.

İmparator'un Venedik'in önerisini kabul etmeye gönülsüz olması için başka nedenler de vardı. Hesaplarını yapmak için yeterince zamanı olduğu için, bu önerinin göründüğü kadar cömertçe olmadığından kuşkulanmış olabilir. Venedikliler, 1343'te verdikleri 30 bin dükalık borcun faizinin

25 Laonikos Khalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, der. E. Darkó, I (Budapeşte, 1922), ss.46-7; Pseudo-Phrantzes, *Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477: în anexa Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos Chronica 1258-1481* içinde, der. V. Grecu (Bükreş, 1966), s.194.

tümüyle ödenmesi konusunda her zaman çok titizlik göstermişlerdi. Bileşik faiz konusundaki ısrarlarından vazgeçmişlerdi. Ama basit faiz üzerinden bile, 1368'e gelindiğinde toplam borç 67.500 dükaya ulaşmıştı. Öyle görünüyor ki V. İoannes, ilk borcun verilmesinden sonraki üç yıla ait, yani 1344'ten 1347'ye kadar olan faizin ödemesiyle yükümlü görüyordu kendini. 4.500 düka tutuyordu bu; 1370'de Venedik'teki pazarlık sırasında da Venedikliler'i bunun kabul edilebilir bir düşünce olduğuna ikna etmişti. Ne var ki faizi bu şekilde hesaplanan 30 bin dükayı hâlâ ödemekle yükümlüydü. Dolayısıyla, Tenedos üzerine yapılan alışverişin bir parçası olarak alacağı 25 bin düka hesaba katıldığında bile eline beş para geçmeyecekti. Taç mücevherlerini geri alacak, ama yine de 34.500'ün asıl borç ve faizi ile Tenedos'a karşılık kendisine verilecek 25 binin arasındaki fark olarak 9.500 düka bulması gerekiyordu. Muhtemelen, faizi ne olursa olsun Venedikliler'in 30 bin dükalık ilk borcu silmeye razı olacaklarını ve mücevherlerle 25 bin düka karşılığında Tenedos'u almayı kabul edeceklerini ummuştu. Bu da onların ada için 55 bin düka ödemeleri anlamına gelecekti ki, bunu düşünmek bile istemiyorlardı.

Zaman Venedikliler'den yanaydı. İmparator'un fikir değiştirmesine üzüldüler. Ama Tenedos üzerine yapılacak pazarlık kapısı tümüyle kapanmamıştı; *Doge* İmparator'a karşı düşmanlık da beslemedi. Kış boyunca, hava koşulları düzelinceye değin ona katılmaya gelmiş olan oğlu Manuel'le birlikte Venedik'te kaldı. 2 Mart 1371'de, İmparator'un kentten ayrılmasından bir ay kadar önce, Senato kendisine peşinat olarak verilen 4 bin dükanın, alışverişin geri kalan bölümünün hayata geçirilmemiş olması gerçeğine karşın, borç olarak onda kalmasına karar verdi. Bunun yanı sıra, gemilerinin mürettebatının erzakını da karşıladılar. Venedik'in rehinesi veya bir teminat olarak bir süre İtalya'da kalmaya mecbur tutulmakla birlikte, oğlu Manuel'e de kişisel olarak 300 dükalık bir armağan verildi. İmparator eve dönmekte acele etmedi. Konstantinopolis'e varışı Ekim 1371'den önce olmadı. Neredeyse iki yıldır uzaktaydı. Roma inancına dönmesini izleyecek ödüllere ilişkin muazzam beklentilerle yola koyulmuştu. Endişeli ve hayalleri yıkılmış bir halde döndü. Ayaklarını öptüğü Papa V. Urbanus, Aralık 1370'de ölmüştü. İmparator, Venedik'te kendisini sevindirecek pek az şeyle karşılaşmıştı. Uzun ve yorucu seyahati, imparatorluğuna hiçbir somut kazanç getirmemiş gibi görünüyordu.[26]

26 Caroldo'nun Kronik'i, hâlâ büyük ölçüde elyazması halindedir. Gel gelelim, bu olaylarla ilgili bölümler, R.-J. Loenertz, 'Jean V Paleologue à Venise (1370-1371)', *REB*, XVI (1958) *(Mélanges S. Salaville)*, 217-32'de (özellikle 229'da) daha ayrıntılı ve doğru olarak da, İulianus Chrysostomides, 'Studies on the Chronicle of Caroldo, with special reference to the history of Byzantium from 1370 to 1377', *OCP*, XXV (1969), 123-82'de (özellikle 160-1'de) yayınlanmış durumdadır. Ayrıca bkz. Iulianus Chrysostomides, 'John V Palaeologus in Venice (1370-1371) and the Chronicle of Caroldo: a reinterpretation', *OCP*, XXXI (1965), 76-84. Halecki, *Un Empereur*, ss.227-34'te verilen anlatı, artık güvenilir olarak kabul edilemez. Karş. Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.315-20. Caroldo'nun Kronik'inin önemi hakkında, bkz. F. Thiriet, 'Les chroniques vénitiennes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Romanie greco-vénitienne', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, LXVI (Paris, 1954), 241-92 (özellikle 266-72).

Konstantinopolis'e dönüşünde kendisini karşılayan haber çok ciddiydi. Birkaç hafta önce, 26 Eylül 1371'de Türkler Doğu Avrupa fetihlerindeki gerçek anlamda ilk belirleyici savaşlarını yapmış ve zafer kazanmışlardı. Meriç Irmağı üzerindeki Çirmen'de, Stefan Duşan'ın iki halefinin ortak Hıristiyan ordusunu tümüyle yok etmişlerdi. Savoialı Amedeo, Türkler'i Gallipoli'den sürüp atmıştı. Burası hâlâ Hıristiyanlar'ın elindeydi. Ama Meriç'teki muharebe, Avrupa'daki Türk güçlerinin sayısının yeterince fazla olduğunu kanıtlamıştı. Karşı kıyıdan, Küçük Asya'dan gelecek takviye kuvvetlere ihtiyaçları yoktu. Bu zaferin sonuçları uzun ömürlü oldu. Onlara, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan'a giden kapıyı açtı. Geri kalan Sırp prensleri Türkler'in vasalleri olmak, onlara haraç ödemek ve çağrıldıkları zaman onların yanında savaşmak zorunda kaldılar.[27] Bizans İmparatoru'nun da aynı felaketle karşı karşıya kalması çok sürmeyecekti. Artık Roma inancına dönmesi, Konstantinopolis'in imdadına koşacak bir Haçlı seferi olarak meyvesini verse bile, Haçlı ordusu kente ulaşabilmek için kilometreler boyunca düşman topraklarında savaşarak ilerlemek zorundaydı. Konstantinopolis'in batı ile karayolu bağlantısı kopmuştu. Mart 1372'de, Venedik Senatosu, İmparator V. İoannes'e bir miktar silah ve zırh götürmeye gönülsüzce razı oldu, ama sadece onun imparatorluğundaki tüccarlarının çıkarı için ve ancak peşin ödeme yapması şartıyla. 400 göğüs zırhı ve 300 mızrakla, imparatorluğu Türkler'e karşı koruması çok güçtü. Birkaç ay sonra, Konstantinopolis'in yeni *balyos*'una, İmparator'dan, Venedik yurttaşlarının haklarını ve özgürlüğünü koruyan antlaşmanın süregiden ihlallerine bir son vermesini isteme talimatı verildi. Venedik açısından, İmparator'un kendi derdinden çok önemli bir sorundu bu.[28]

1372'nin sonuna gelindiğinde, V. İoannes, yaptığı onca fedakârlığa karşılık batıdan herhangi bir yardım geleceğine ilişkin tüm ümitlerini yitirmiş durumdaydı. Tek seçeneği düşmanla barış yapmaktı. Bunu yaptı da; üstelik Sırp prensleriyle aynı şartları kabul ederek. Artık sultan olarak anılmaya başlayan I. Murad'ın vasali oldu. 1373 başlarına gelindiğinde, İmparator, haraç ödemek zorunda olduğu efendisi için savaşmak üzere, Murad'ın Küçük Asya'daki karargâhına gitmek zorunda kaldı.[29] İmparator'un bu şekilde aşağılanmasının önemi, başlangıçta batı dünyasında tam olarak anlaşılamadı. Venedik'te, ortak bir deniz harekâtı için Murad'la güçlerini birleştirdiği zannedildi. Romania'daki Venedik gemileri açısından bir tehlike oluşturduğu için önlemlerin alınması gerekiyordu.[30] Efendisi Sultan'a görevlerini ifa etmek üzere, kendisi başkentinden uzakta iken V. İoannes Konstantinopolis'te sorumluluğu yine oğlu Andronikos'a bırakmıştı. Andronikos, oğullarının en uysalı sayılmazdı.

27 Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.285-6.

28 Thiriet, *Sénat*, I, no. 507, 510.

29 G. Ostrogorsky, 'Byzance, état tributaire de l'empire turc', *ZRVI*, V (1958), 49-58.

30 Thiriet, *Sénat*, I, no. 541 (14 Temmuz 1374).

Cenevizliler ve Türkler arasında dostları vardı. Mayıs 1373'te, naiplik sorumluluğunu bıraktı ve açık bir isyanla itaatsizliğini dile getirdi. Sultan Murad'ın da hoşnutsuz bir oğlu vardı. Andronikos'la ikisi güçlerini birleştirdiler. Oğulların babalarına karşı gerçekleştirdikleri bu ortak ayaklanmayla neyin amaçlandığını anlamak güçtür. Ayaklanma çok geçmeden bastırıldı. Murad oğlunu yakalayıp kör ettirdi, V. İoannes'e de aynı şeyi yapmasını emretti. Andronikos zindana atıldıysa da, kör edilmedi. Gel gelelim, veliahtlıktan çıkarıldı. İmparatorluk unvanı, Thessalonica'dan çağrılarak Eylül 1373'te ikinci imparator olarak taç giydirilen daha sadık biraderi Manuel'e verildi. Bu sıradışı olayın sonuçları, Bizans'ın düşmanlarına, amaçlarına ulaşmak için imparatorluk ailesi üyeleri arasındaki düşmanlıkları kışkırtmaya yönelik yeni fikirler verdi.[31]

V. İoannes, Venedikliler'e gerçeği anlatmaya çalıştı. Nisan 1373'te, onlardan bir çevirmene gerek duymadan konuşabileceği, güvenilir bir temsilci göndermelerini istemişti. Belki konuşma Tenedos'un verilmesi hakkında olacaktı; çünkü kısa süre sonra Senato, İmparator'un taç mücevherlerinin yeniden Romania'ya gidecek bir gemiye konulmasını emretti. Bir yıl sonra Venedik gemileri, İmparator'un izniyle Tenedos'u üs olarak kullanmaya başlamışlardı.[32] Gene de, 1370 Antlaşması'nın beş yıllık süresi bitip de yenilemeyi düşünme zamanı geldiğinde, Venedikliler sanki İmparator Venedik'e hiç gelmemiş ve dünya işlerinde en önemli sorun onun mali borçları ve Konstantinopolis'teki Venedik haklarının çiğnenmesi imiş gibi davrandılar. Şubat 1375'te, Andrea Gradenigo Konstantinopolis'e elçi olarak gitmek üzereyken Senato'nun talimatını aldı. İmparator'a, hasar tazminatı olarak hâlâ 21 163 *hyperpyra* borçlu olduğunu hatırlatacaktı. İmparatorluğunun içinde bulunduğu korkunç durum yüzünden, meblağın tamamını bulamayacak olsa bile, hiç değilse büyük bölümünü ödemesi gerekiyordu. Gradenigo'nun öne sürmesi gereken diğer sorunlar şunlardı: İmparator'un yasaklamaya çalıştığı, Konstantinopolis'e yabancı şarap ithali; mısır depolanması; meyhanelere ve Venedik gayri menkullerine uygulanmaya çalışılan kısıtlama ile Konstantinopolis, Thessalonica ve Mesembria'daki Venedik yurttaşlarının gördüğü kötü muamele. Taç mücevherleri konusuna gelince, Gradenigo hiçbir şey söylemeyecekti. Gel gelelim, yararlı olacağını düşünmesi halinde, İmparator'un oğlu Manuel'e yanaşma yetkisi vardı. Temmuz'da Gradenigo, İmparator'un hiç de işbirliğine niyetli olmadığı ve antlaşmayı yenilemeye uygun bir ruh halinde bulunmadığı raporunu gönderdi.[33]

31 J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425)*, (New Brunswick, N.J., 1968), ss.19-23; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.288-9.

32 Thiriet, *Sénat*, I, no. 521, 523 (Nisan ve Haziran 1373), no. 541, 545 (Temmuz 1374); *DR*, V, no. 3137. Halecki, *Un Empereur*, s.271.

33 Chrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 345-8, Belge no. 13; Thiriet, *Sénat*, I, no. 550-3, 566; Caroldo, der. Chrsysostomides, *OCP*, XXXV (1969), 162-4. C. Diehl, 'La colonie vénitienne à Constantinople à la fin du XIVe siècle', Diehl, *Etudes Byzantines* içinde (Paris, 1905), ss.241-75.

Kasım ayına gelindiğinde, İmparator'u ikna etmek için harcadığı nafile çabaların ardından, Gradenigo hiçbir şey başaramadan Venedik'e geri dönmüştü. Ardından Senato 'Romania, Karadeniz, Türkiye ve Trabzon'daki' durumu bir bütün olarak gözden geçirmek üzere beş kişilik bir komisyon atadı. Gradenigo, bu beş kişiden biriydi. Gözden geçirilecek çok şey vardı. Konstantinopolis'teki Venedik kolonisinin devamını sağlamak yaşamsal derecede önemliydi. İmparator'a baskı yapılması şarttı. Gerekirse, yükümlülüklerini kabul ettirmek üzere korkutulmalıydı. Karadeniz'deki ticaretin de Cenevizliler'in dalaverelerine karşı korunması gerekiyordu. Trabzon'la ticaret, İmparator'un isteği üzerine 1363'te yeniden başlatılmıştı. 1366'da, oradaki Venedik kolonisi için bir *balyos* tayin edilmiş ve iki yıl sonra koloni daha büyük güvenlik ve kalıcılığı sağlamak üzere tahkim edilmişti; *Doge* de, Trabzon İmparatoru'nu sevindirmek ya da yatıştırmak için bir saat armağan etmişti. Kentindeki Venedikliler'e yapılan kötü muamele ve haklarının çiğnenmesi hakkında zaman zaman kendisine protestolar bildirilmek zorunda kalıyordu. 1374'de *balyos*, koşullar düzeltilmez ve anlaşmalara uyulmaz ise, Venedik imtiyaz bölgesini boşaltmakla tehdit etmek zorunda kalmıştı.[34] 'Türkiye'ye gelince, Venedik'e Skutari'de bir pazar önermiş olan Sultan Murad'la yapılan müzakerelerden hiçbir sonuç çıkmamıştı; Murad'ın Türk donanmasını genişletme tasarıları da kaygı yaratıyordu. Ne var ki, tüm sorunların anahtarı Konstantinopolis'ti.[35]

Bunlar, Venedik'teki beş kişilik komisyonun 1375-6 Kışı'nda ele aldığı sorunlardı. 12 Mart 1376'da, *Doge* Andrea Contarini, Konstantinopolis'e gönderilecek temsilciler heyeti için ayrıntılı bir talimat listesi imzaladı. Heyetin başkanı, 1370'de Roma'da İmparator V. İoannes'le ilgilenmiş olan Marco Giustiniani idi.[36] Giustiniani, 'Kaptan-ı Derya' idi ve heyetin başkanlığını yapmak onun göreviydi. Bir elçi değil amiraldi; Konstantinopolis'e gitmek üzere Girit'ten on kadırgalık bir donanma oluşturulması yönündeki emirleri, Modon ve Negroponte yoluyla yerine getirilmek zorundaydı. Oraya vardığında kıyıya çıkmayacaktı. Venedik topluluğunun liderleri, rapor vermek üzere gemiye çıkacaktı. Amiral'in, Gradenigo'yla antlaşmayı tartışmayı neden reddettiğini anlamak üzere acil bir görüşme ricasını V. İoannes'e veya oğlu Manuel'e bildireceklerdi. Giustiniani ardından, İmparator'un onlarla görüşmeyi kabul edip etmediğini anlamak üzere astlarını saraya gönderecekti. 'Yunanlılar her zamanki âdetleri üzere', oyalamaya başvuracak olursa, işler

34 Thiriet, *Sénat*, I, no. 413 (1363), 427 (1365), 434-5 (1366), 441-2 (1367), 450, 465 (1368), 499 (1371), 510 (1372), 535 (1374), 565 (1375). 1375'e gelindiğinde, Venedik, Trabzon İmparatoru III. Aleksios Komnenos'tan o kadar hoşnutsuzdu ki, beş kişilik komisyon, ya kendi destekleyecekleri bir taht adayıyla ikame edilmesi, ya da kente ceza niteliğinde bir akın düzenleyip kendi tazminatlarını kendilerinin toplamaları gerektiğini öne sürmüştü. Thiriet, *Sénat*, I, no. 576 (12 Mart 1376).

35 Thiriet, *Sénat*, I, no. 423, 461, 541, 546.

36 Pietro Cornaro ve Marino Memo adlı iki Provedditori (*provisores*) ona eşlik ediyordu.

burada kalacaktı. Bununla birlikte, ıslah olmuşa benziyorsa, o durumda Venedik'le olan antlaşmasını her konuda, en önemlisi borçlarının hiç değilse bir bölümünü ödemesi konusunda sağlam güvencelerle, Gradenigo tarafından önerilen şartlarla antlaşmayı teyit etmesi istenecekti. Taç mücevherleri bu süre içinde Venedik'te kalacaktı. Senato'nun, V. İoannes'e olan güveni o kadar azdı ki, Guistiniani'nin heyetine, o sırada Konstantinopolis'te bir keşiş olarak yaşayan eski imparator İoannes Kantakuzenos'a başvurma yetkisi de vermişti. O daha yaşlı ve daha bilge idi. Ama Giustiniani'ye verilen talimatın en korkunç bölümü, görevi başaramazsa ve Bizans imparatorlarının hiçbirinden tatmin edici bir sonuç alamayacak olursa, Sultan Murad'a 400 *hyperpyra*'lık bir armağan götürerek, topraklarında Venedik'e bir ticaret kolonisi vereceğine ilişkin sözünü hatırlatmasıyla ilgili olandı.[37]

Venedik'in sabrı, Bizanslılar tarafından birçok kereler taşma sınırına getirilmişti. Marco Giustiniani'nin Konstantinopolis'e götürdüğü mesaj, *Doge* ve Senato'nun artık daha fazla dayanamayacak olduğuydu. Aslında borçlarını ödeyemeyecek durumda olmasaydı, V. İoannes'in bu denli inat edemeyeceğini biliyorlardı. Giustiniani bir ültimatom verdi ve istenen sonucu yarattı. Altın Boynuz'da on Venedik kadırgasının görünmesi ve getirdikleri mesajın kaba ve amirâne tonu, İmparator'a artık daha fazla oyalanamayacağının işaretini verdi. Venedikliler'in talep ettiği her şeyi kabul etti. Onlarla olan antlaşmasını beş yıllığına, tam olarak Gradenigo tarafından belirlenen şartlarla yeniledi; borçlarını ödemek ve hasar tazminatlarını vermek için de elinden geleni yaptı. Daha da ileri gitti. Bir vicdan azabı nöbeti denebilecek bir şekilde, gündemde yer almamış bir öneride bulundu. Ne Gradenigo'ya, ne de Giustiniani'ye İmparator'un mücevherlerinin yazgısını tartışma yetkisi verilmişti. İkisi de, Tenedos hakkında konuşmakla yetkilendirilmemişti. Mücevherlerin iade edilmesi ile adanın verilmesi, yirmi yıldan fazla zamandır aynı madalyonun iki yüzü olmuştu. Giustiniani bir elçi değildi; ayrıca kendisine tartışma görevi verilmeyen sorunlar üzerine konuşmaya kalkışmayacak kadar dürüst bir subaydı. Teklifi yapan İmparator oldu. Artık 30 bin düka ve mücevherlerinin iadesi karşılığında Tenedos'tan vazgeçmeye hazırdı. Tek koşul, Tenedos halkı ve ruhbanının, Konstantinopolis Patriği'nin sorumluluğu altında kalması ve adada San Marco'nun sancağının yanı sıra, bir ortak yönetimin işareti olarak Bizans bayrağının da dalgalanmasıydı. Çok uzun süreli bir soruna bu mutlu çözüm için Venedik'e başvurulması, Senato'nun onayını vermek üzere özel bir komisyonun geciktirilmeden Konstantinopolis'e gönderilmesi gerekiyordu. Antlaşmanın yenilenmesi ile birlikte, Tenedos üzerine yapılan yeni antlaşma 1376'nın Mayıs'ında ya da Haziran başlarında kabul edildi.[38]

37 Caroldo, der. Chrysostomides, 164-6; Thiriet, *Sénat*, I, no. 575. Halecki, *Un Empereur*, ss.320-1.

38 Caroldo, der. Chrysostomides, 167-8, 150-3; *DR*, V, no. 3150. Halecki, *Un Empereur*, ss.321-2.

Venedik'te, Tenedos'un sonunda alınmasını alkışlayanlar oldu. Ama, bunun Cenevizliler'i kışkırtacağı düşüncesiyle karşı koyanlar da oldu.[39] Onlar haklı çıktı. Antlaşmanın Venedik'te onaylanması, ilk sonuçlarının hissedilmesinden sonra gerçekleşti. Galata'daki Cenevizliler, nelerin hazırlanmakta olduğunun farkındaydılar. Buna engel olmak için kendi önlemlerini aldılar. Temmuz 1376'da, V. İoannes'in oğlu Andronikos'u zındandan kaçırıp derhal Galata'ya götürdüler. Andronikos, Sultan Murad'la temaslarını buradan yürüttü; Murad ona birliklerini göndermeyi seve seve kabul etti. Onların yardımıyla otuz iki gün boyunca Konstantinopolis'i kuşattı; sonunda 12 Ağustos'ta çarpışarak kapılardan birinden içeri girmeyi başardı. Babası ile kardeşleri Manuel ve Theodoros kolay teslim olmadılar. Ama Ekim'de Andronikos onları yakalatıp, hepsini birden zindana attırdı. Kendisine imparator olarak taç giydirecek patriği atadı. Ona dostluklarını kanıtlayanlar, ödüllerini almışlardı bile. 23 Ağustos'ta Tenedos'u Cenevizliler'e verdi. 3 Eylül'de Gallipoli'yi Sultan'a teslim etti. Cenevizliler derhal Tenedos'u almak üzere bir kuvvet gönderdiler. Adanın yerlileri onlardan yana olmadı. Halk ve Yunanlı vali, Andronikos'un babasına sadık kalmışlardı. Savaştılar ve Cenevizliler geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaydan kısa bir süre sonra, Ekim 1376'da, Venedikliler adayı işgal etmek üzere denize açıldılar. Adanın onlara teslim formaliteleri henüz tamamlanmamıştı; Ne var ki, donanmaya kumanda eden Giustiniani, Tenedos'un Cenevizliler'e kaptırılması istenmiyorsa, elden geldiğince hızla harekete geçilmesi gerektiğini düşünürken haklıydı. Adanın halkı ve valisi, Venedikliler'e kurtarıcıları ve koruyucuları olarak kucak açtılar, ellerinde haçlarıyla onları karşılamaya çıktılar. Dostlarının, İmparator V. İoannes'in onları Venedik'in koruması altına koymuş olduğunu biliyorlardı. Giustiniani, adanın ilk Venedikli valisi olarak, İmparator İoannes ile yapılan görüşmelerde çok çaba göstermiş ve İoannes'in imzalamış olduğu antlaşma belgelerini Venedik'e götürmek üzere geri dönmüş olan Donato Tron'u aday gösterdi.[40]

O dönemde yazdığı bir mektupta, devlet adamı ve bedbaht İmparator V. İoannes'in sırdaşı olan Demetrios Kydonis, olayların canlı bir betimlemesini vermektedir. Şöyle yazar:

> İmparator (Andronikos), zındandan kaçmasından sonra Cenevizliler'le birlikteyken, Tenedos'u onlara vermeyi vaat etti. Ama Venedikliler onlardan önce davranıp adayı ele geçirdiler; adayı ve surlu kalesini istihkâm edip, erzak ve levazım, adam ve silah ve bir kaleyi ele geçirilemez kılan her şeyi sağladıktan sonra orada bir karargâh bırakarak,

39 Caroldo, der. Chrysostomides, 172.

40 *Chron. brev.*, II, ss.311-17; Caroldo, der. Chrysostomides, 170-1. F. Thiriet, 'Venise et l'occupation de Ténédos au XIVe siècle', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, LXV (Paris, 1953), 219-45; R.-J. Loenertz, 'Notes d'histoire et de chronologie byzantines', 166-7; G. T. Dennis, *The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387*, OCA, 159 (Roma, 1960), ss.27-9, 37-40; Chrysostomides, 'Studies on the Chronicle of Caroldo', 152-5; Barker, *Manuel II*, ss.23-30.

şimdi ülkelerine döndüler. Baharda daha çok sayıda gemiyle birlikte dönmeyi umuyorlar. Ama rakipleri Tenedos'u işgal ederken, denizin çıkışından ve ticaret kârlarından yoksun kalacaklarını hissettiklerinden, Cenevizliler'in rahat durmayacağı apaçık bir şey... Bundan dolayıdır ki, gemiler ve her türlü savaş makineleriyle adayı abluka altına almayı tasarlıyorlar; ve imparatoru kendileriyle işbirliğine zorluyorlar, aksi halde, diyorlar, Venedikliler'in soygununa iştirak etmiş ve onların safında yer almış olacakmış. İmparator, kendisini bu töhmetten aklamak için, onların müttefiki olmayı kabul etti ve şimdi, bütün yoksulluğumuza karşın, silahlar, mühimmat ve gemiler yapmanın yanı sıra, kendisi açısından uçmak kadar zor olan bir şey olan, asker bulmak zorunda kalıyor. Ama bütün bu kötülükler bile, çok vahim olmalarına karşın, iç hastalıklarımızla karşılaştırıldığında tahammül edilebilir nitelikte. Çünkü imparatorun babası ve kardeşleri, hiçbir kaçışın olmadığı bir zindanda alıkonmaya devam ediliyor...[41]

Muharebe safları artık çizilmişti. Konstantinopolis'te tahtı gasp eden IV. Andronikos, Cenevizliler'i sevsin sevmesin, onlara minnet borçluydu. Zindana attırdığı babası V. İoannes, Venedikliler'in müttefikiydi. Aslında her ikisi de, Venedik ile Cenova arasında patlak vermek üzere olan ticari rekabetin büyük savaşı içinde birer piyondan başka bir şey değildi. Tenedos üzerine yapılan kavga, bu savaşın ilk çarpışmasını hızlandırmıştı. Adanın Venedik denetimi altına geçtiği öğrenilir öğrenilmez, Andronikos, Konstantinopolis'teki Venedikliler'e saldırıp, mülklerini müsadere etmek, *balyos* ve yardımcılarını yakalatmak yoluyla, Cenevizli dostlarını onurlandırdı. Tana'dan gelen iki Venedik gemisine, kent halkının gözleri önünde el kondu; açık denizde bir dizi Venedik gemisine saldırmak yoluyla bu misilleme harekâtına Sakız'daki Cenevizliler de iştirak etti. Bu arada, Marco Giustiniani Venedik'e geri dönmüştü. Beraberinde götürdüğü antlaşma onaylandı. Tenedos'un Venedikler'ce işgali teyit edildi. Ocak 1377'de, Tenedos'un *balyos*'u ve kaptanı olarak Antonio Venier tayin edildi. Adaya gelmesi için birkaç ay geçmesi gerekti, ama bu arada ada çok sağlam bir şekilde tutuluyor ve askerlerle güçlendiriliyordu.

1377'de Baharı'nda, Tenedos'un İmparator Andronikos'a boyun eğmesini talep etmek üzere Venedik'e bir Ceneviz elçilik heyeti geldi. Yanıtın ne olduğunu tahmin etmek çok kolaydır. Venedikliler'in gözünde Andronikos bir gaspçı ve daha da kötüsü, Ceneviz himayesinde bir hükümdardı. Tenedos'un Venedikliler'ce işgali, gerçek İmparator V. İoannes tarafından resmi olarak teyit edilmişti. Konstantinopolis'teki yurttaşlarına verilen zararlar ve *balyos*'larının tutuklanışına ilişkin haber Venedik'e ulaşır ulaşmaz, Senato, daha doğrudan eyleme geçme kararı aldı. Mayıs 1377'de yeni kaptan-ı derya Pietro Mocenigo'ya, 'imparator' Andronikos'a göz dağı vermek üzere, on kadırgayla Konstantinopolis'e gitmesi emri verildi. Andronikos'un, *balyos*'u serbest bırakmayı ve neden olduğu hasara karşılık tazminat ödemeyi reddetmesi

41 Demetrios Kydonis, Mektuplar, der. R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, I, Studi e Testi, 186 (Vatikan, 1956), no. 167, ss.38-9.

halinde, Mocenigo'ya, Yunanlılar'ı isyana davet etme ve 'imparatoru' alaşağı ederek tahta ya babası İoannes'i veya kardeşi Manuel'i, veya hatta eski imparator İoannes Kantakuzenos'un oğlu Matthaios'u geçirme yetkisi verildi. Eğer bu manevra başarıya ulaşmaz ise, Konstantinopolis'te düzeni yeniden kurmak ve ardından, tüm bu karışıklıktan hangi imparator ayakta çıkarsa onunla Tenedos'ta Venedik denetimini teyit eden bir antlaşma imzalamak konusunda yardım için Sultan Murad'a yanaşacaktı. Alternatif bir plan da, Andronikos'u alaşağı etmek üzere Konstantinopolis'e 400 askerlik bir kuvvet çıkarmaktı. Senato, bu planı akıllıca reddetti. Bununla birlikte, Venedik'ten bir elçi, Konstantinopolis'teki Cenevizliler'in davranışı hakkında resmi olarak şikâyette bulunmak ve iş açık savaşa dökülürse Venedik'in son derece hazırlıklı olduğuna ilişkin bir uyarıda bulunmak üzere Cenova'ya gitti. Tarafların her ikisi de, Bizans imparatorlarından birine ya da ötekine samimi sadakat iddiasında bulunurken, aslında çıplak ihtiraslarını tatmin etmeye çalışıyordu. Ne var ki imparatorların hiçbiri onların temsilcisi gibi hareket edecek durumda değildi. V. İoannes zindana atılmıştı. IV. Andronikos ise Ceneviz politikasının elinde bir tutsaktan başka bir şey değildi.

Daha sonra, Mayıs 1377'de, Cenova'nın Andronikos'un güçlerini takviye etmek üzere on iki kadırgalık bir donanma hazırlamakta olduğu öğrenildiği zaman, Venedikliler planlarını değiştirdiler. Mocenigo'nun görevi iptal edildi. Bunun yerine Venedik'ten, ilkin Girit'e, ardından da Konstantinopolis'e gidecek iki savaş gemisi denize açıldı. Gemilere Michiel Steno ile Carlo Zeno kumanda ediyordu. Donato Tron da iki gemiyle onlara katıldı. Konstantinopolis'e, Cenevizliler'in gelişinden önce, 16 Temmuz'da ulaştılar; 'Venedik'in onuru adına' limandaki gemilere ve askeri tesislere saldırdılar ve kentin çevresindeki köyleri ve mısır tarlalarını ateşe verdiler. 26 Temmuz'da Tenedos'a gitmek üzere yelken açtılar; 300 askerlik bir karargâh ve iki kadırgayla adanın savunma sorumluluğunu üstlenecek Carlo Zeno'yu burada bıraktılar. Cenevizliler'in takviye birlikleri, Venedikliler kentten ayrıldıktan sonra Konstantinopolis'e ulaşabildi. Müttefikleri Andronikos'un sahip olduğu donanma gücüne iştirak edip, ardından onun adına Lemnos (Limni) Adası'nı ele geçirdiler. Tenedos'a en yakın meskûn adaydı bu. Andronikos ile Cenevizliler'in toplam gücü yirmiyi aşkın savaş gemisinden oluşuyordu; Kasım'da Tenedos'a doğru yola çıktılar. Ama Carlo Zeno'nun kumandasındaki Venedikliler çok güçlü bir direniş gösterdiler; üç ya da dört günlük şiddetli çarpışmaların ardından da Andronikos ve müttefikleri ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldı.[42]

42 Caroldo, der. Chrysostomides, 172-80; Daniele di Chinazzo, *Chronica de la guerra da Veneciani a Zenovesi*, der. V. Lazzarini, Deputazione di Storia Patria per le Venezie; Monumenti Storici. Nuova serie, XI (Venedik, 1958), ss.18-19; Caresini, *Cronica*, ss.18-20; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 679; Stella, *Annales Genuenses*, ss.169-70; Jacobus Zeno, *Vita Caroli Zeni*, der. G. Zonta, *RIS*, XIX/6 (Bolonya, 1940), ss.14-15; Donato Tron'un *Doge*'ye mektubu, 29 Ağustos 1377, der. V. Lazzarini, 'Due documenti sulla guerra di Chioggia', *Nuovo Archivio Veneto*, XII (1896), 140-2.

Artık Venedik ile Cenova arasındaki anlaşmazlığı hiçbir diplomatik girişimin çözmesine imkân kalmamıştı. Bu anlaşmazlık, Ege'nin oldukça küçük adalarından biri yüzünden çıkmış gibi görünüyordu. Gerçekte ise, bu çatışma İtalya, Konstantinopolis ve Karadeniz arasındaki ticaret güzergâhlarının denetimi ve kârları yüzünden çıkmıştı. Kasım 1377'de Tenedos'taki Venedik zaferinden sonra, savaş resmen ilan edilmiş oldu. Venedikliler Tenedos'a sıkıca tutunmuşlardı ve adanın Yunan yerlilerinin de tam desteğini alıyorlardı. 1378'de, Sakız'daki Ceneviz kolonisini yağmalaması için bir akın birliği denize açıldı. Ama savaş sahnesi o sırada değişerek batıya yönelmişti; rakip cumhuriyetler birbiriyle ölümüne savaşmak üzere 1381'de İtalyan sularında karşı karşıya geldi. Bu savaştan Bizans'ın elde ettiği tek kazanç, kendi kaderlerini çizmek konusundaki yetersizliklerine ilişkin daha derin bir kavrayış kazanmaları oldu. İmparatorlar, ister İtalyan ister Türk olsun, ipleri yabancılar tarafından oynatılan kuklalara dönüşmüşlerdi. IV. Andronikos, Cenevizliler'in ve Gallipoli'yi büyük bir kolaylık ve eblehlikle teslim etmiş olduğu Türkler'in yarattığı bir kuklaydı. V. İoannes, Macar Kralı'nın, Papa'nın ve Venedik *Doge*'sinin yardımseverliğine başvurmuştu. Her üçünün de sabrını taşırmıştı. Ama bir tek Venedikliler, kendi amaçları için ondan nasıl yararlanacaklarını, onun zaaflarını ve talihsizliklerini nasıl kullanacaklarını çok iyi biliyorlardı. Hiçbir zaman ödeyemediği borçlarını ödemesini talep ederek onu aralıksız yıpratmışlardı. Yıllar süren konuşma ve kararsızlıkların ardından, kendi ihtiyaçları açısından yaşamsal önemde gördükleri Tenedos'u ondan almayı başarmışlardı. Karşılığında, ona Bizans taç mücevherlerinin ait olduğu yere iade edileceği sözünü vermişlerdi. Bu söz hiçbir zaman tutulmadı. Belki Haziran 1376'da bu taahhüt yerine getirilme noktasına gelmişti. Ama bir ay sonra İmparator İoannes tahttan indirildi ve sonra da zindana atıldı. Venedikliler böyle sorunlarda iş verilen sözü tutmaya geldiğinde son derece dürüst idiler. Ama taç mücevherlerini düşmanları ile birlik olmuş bir gaspçıya göndermelerine imkân yoktu. Mücevherler, artık onları takacak bir Bizans imparatoru kalmayıncaya dek, Bizans ile Venedik arasında bir pazarlık kozu olarak San Marco Hazinesi'nde kilitli kalmaya devam edecekti.[43]

43 Saray mücevherleri ve rehine konmalarına neden olan borç sorunu, Bizans'la antlaşmanın yenilenmesi için 1390, 1406, 1418, 1423, 1442 ve 1448'de yapılan her müzakerede tekrar tekrar ortaya atıldı. İlgili belgeler Bertelè, 'Gioielli', 163-77'de toplanmıştır. Ayrıca bkz., J. W. Barker, *Manuel II*, Ek I, ss.443-5. Thiriet, *Romanie vénitienne*, s.177, no. 1, ve 'Venise et l'occupation de Ténédos' içinde, 225, ve yine *Sénat*, I, no. 523 içinde, mücevherlerin 1373'te V. İoannes'e verildiğini belirtir. Ancak, bu sözleri desteklemek üzere kullandığı Senato belgesi, 'İmparator'un mücevherlerinin Konstantinopolis'e gönderilmesinin *mümkün* olduğunu' söyler yalnızca (Quod jocalia domini Imperatoris Constantinopolis *possint* mitti Constantinopolim cum galeis viagii Romanie').

18. Bölüm

Bizans: Türkler'e Tutsak, Venedik'e Borçlu

Venedik ile Cenova arasında 1376'da Tenedos'ta başlamış olan savaş, 1381'de Chioggia'da sona erdi. Bu muharebe, iki cumhuriyet arasında yapılmış olan tüm savaşların en tahrip edicisi olmuştu. Venedik saflarındaki kahramanları arasında, 1354'te Porto Lungo'da kendisini küçük düşürmüş olan Niccolo Pisani'nin yeğeni Vettore Pisani ve daha önce Tenedos'ta kendisini kanıtlamış olan Carlo Zeno vardı. Bir Ceneviz zaferi için mücadele edenlerin arasında ise, Macar Kralı Büyük Lajos ve Padovalı Francesco da Carrara bulunuyordu. Venedik, adası 1373'te Cenevizliler'ce ele geçirilmiş olan Kıbrıs Kralı II. Pierre'in hiç değilse moral desteğini, Milanolu Bernabo Visconti'nin ise daha etkin yardımını gördü. Bizans imparatorlarının kendi yanlarında yer almasını, iki taraf da ne istedi ne bekledi. Muharebeler, Konstantinopolis'in çok uzağında cereyan etti. Chioggia, Venedik lagünlerinin güneybatı ucunda yer alır. Savaşın son evresinin gerçekleştiği yer burasıydı. Cenevizliler, kenti Ağustos 1379'da işgal ettiler. Venedik kuşatıldı. *Doge*'sinin ve halkının kahramanca çabalarıyla, kesin bir yenilgi ve yıkım gibi görünen durum bir zafere dönüştürüldü. Aralık ayında, *Doge* Andrea Contarini ve Vettore Pisani, çabucak yeniden inşa edilen donanmanın başında, Chioggia'ya yelken açtılar ve limanını kapattılar. Cenevizliler, hiçbir kaçış yolları kalmaksızın kente hapsedildiler. 1 Ocak'ta, Carlo Zeno takviye kuvvetlerle doğudan yardıma geldi. Chioggia'nın ablukası, açlıktan ölecek hale gelen ve hiçbir kurtuluş umudu göremeyen 4 bin Cenevizli'nin Haziran 1380'de teslim olmasına değin altı ay boyunca sürdü. Savaş bir yıl daha devam etti. Savoia Kontu Amedeo, aracı olarak devreye girdiği zaman, tükenme noktasına gelmiş ve yoksulluğa düşmüş iki taraf da rahatladı. Ağustos 1381'de, Amedeo'nun Torino'daki şatosunda, Chioggia'daki savaşın tüm tarafların temsilcilerinin katıldığı bir barış konferansı yapıldı.[1]

1 Torino Antlaşması metni, *Liber iurium reipublicae Genuensis*, II içinde, sütun. 858-906. Karş. L. A. Casati, *La guerra di Chioggia e la pace di Torino* (Floransa, 1866); Kretschmayr, II, ss.229-42, 608-11.

Torino Antlaşması'ndan ne Venedik ne Cenova kazançlı çıktı. İkisi de savaşı kazanamamıştı. Venedikliler, lagün civarındaki Francesco da Carrara'nın birlikleri tarafından işgal edilmiş olan kalelerini geri aldılar. Ama, *doge*'lerinin artık Dalmaçya dükü olmadığını kabul etmek zorunda kaldılar. Macaristan kralı, Dalmaçya'yı yirmi yıl önce ilhak etmişti. Antlaşma, buranın Macaristan'ın hâkimiyeti altında olduğunu teyit etti. Savaşın çıkış nedeni Tenedos olmuştu. Tenedos'un hâkimiyeti tartışmalı bırakılacak olursa, yeni bir savaşın patlak vermesi pekâlâ mümkündü. Savoialı Amedeo, dünyanın o yöresindeki toprakların genel durumunu Carraresi'den ya da Macarlar'dan daha iyi biliyordu. Dünya ticaretinin güvenliğinin Hellespont'tan geçişlerin ihtilafsız olmasına bağlı olduğunu ve Tenedos'u tarafsız kılıp, hem Venedikliler hem de Cenevizliler'in eline verilmemesinden geçtiğini biliyordu. Bu nedenle de Torino Antlaşması, Venedikliler'in adayı boşaltmalarını ve Amedeo'ya teslim etmelerini sağladı. Amedeo'nun temsilcileri, tüm kalelerin, surlarının, savunma duvarlarının, evlerinin ve yerleşimlerinin, 'buranın bir daha asla yeniden inşa ve iskân edilemeyecek bir tarzda' topyekûn yıkılması işlemine nezaret edeceklerdi. Cenova Komünü, yıkımın bedelini ödeyecekti. Venedikliler, Tenedos'u elli gün içinde terk edeceklerine ilişkin, para ve mücevher teminatıyla söz verdiler. Adanın Yunanlı sakinlerine danışılmadı. Onlar, evlerini yıkıntılar içinde ve adalarını bir çöl halinde bırakarak, kendilerine gösterilen yere gitmek zorundaydılar. Buna karşılık tazminat alacaklardı.

Kasım 1381'de, Tenedos *balyos*'u Zanacchi Mudazzo, Venedik'teki hükümetinden emirler aldı. Adasını, geldiği zaman derhal Savoia Kontu'nun temsilcisine teslim edecekti. Cenevizli bir gözlemci, antlaşma şartlarının yerine getirilip getirilmediğini izlemek üzere orada bulunacaktı. Adadan çıkarılacaklarını yerli halka anlatmak gibi hassas bir görevi daha vardı Mudazzo'nun. Ya Girit ya Negroponte'ye taşınmak zorundaydılar. Büyük bir saygı görecekleri ve Venedik'e ödenmesi gereken olağan vergi ve harçlar dışında, tüm vergilerden muaf tutulacakları sözü verilerek, bu acı ilaç biraz olsun tatlandırılmaya çalışıldı. Gel gelelim, sorun çıkmasını önlemek için, tek bir topluluk olarak değil küçük gruplar halinde nakliye ve iskân edilmek zorundalardı; buradan nakledilmeye direnen herkese küçük bazı rüşvetler de önerilebilirdi. Tahliye süreci düzgün yürümedi. Bu düzenlemenin saçmalığına kani olan *balyos* Mudazzo, kendisine verilen emirlere uymayı reddetti. Bu itaatsizliğini, *doge*'sine açıklamaya çalıştı. Casuslarının naklettikleri bilgiler, Venedikliler'ce terk edilen adanın Cenova tarafından derhal yeniden istihkâm edileceğiyle açık açık övünen Cenevizliler'in küstahlığının altını çiziyordu. Ücret ödemeleri bakayaya kalan adadaki askeri birliklerin adayı terk etmeye gönülsüz olan Yunanlılar'ın yanında yer aldığını bildiriyordu. Mudazzo, Venedik'in sadık ve vatansever bir yurttaşıydı. Durumun kendisini emirlere itaatsizliğe zorladığını ileri sürdü. Venedik'teki senatörler ona yakınlık duymadı değil. Ama böyle bir disiplinsizliği kabullenmeleri mümkün değildi; başına bir ödül koydular.

Mudazzo, Tenedos'un tahliye ve imhasının saçma olduğunu düşünen tek kişi değildi. Haziran 1383 boyunca Venedik'te yapılan tartışmalar sırasında *Doge* Antonio Venier (1382-1400), böylesine başıboş bir vandallığın Tanrı'ya ve insanlığa karşı bir saldırı olacağını söyleyerek karşı çıkmıştı. Kendisi de Tenedos'ta *balyos* olarak görev yapmıştı. Böyle metruk ve korumasız bırakılırsa, adanın kolayca Türkler'in eline geçebileceğini biliyordu. Bu nedenle *Doge*, adanın tarafsızlığını koruması şartıyla Bizans İmparatoru'na geri verilmesini önerdi. Cenevizliler böyle bir çözümü asla kabul etmezlerdi. Senatörler, *Doge*'nin önerisine karşı oy verdiler. Mudazzo, kendi hükümetinin gözünde bir asiye, Yunanlılar arasındaysa bir kahramana dönüşmüştü. Direnişinin kırılması bir yıldan fazla sürdü. Nisan 1383'te teslim oldu ve Tenedos'tan serbestçe ayrılmasına izin verildi.

Adanın kaptanı olarak halefi Giovanni Memo, Torino Antlaşması'nı altı ay içinde yürürlüğe koymakla görevlendirildi. Yunanlılar'ın tahliyesi yılın sonuna doğru başladı. Adada 4 binden fazla Yunanlı yaşıyordu. Bir bölümü, pek de iyi karşılanmadıkları Negroponte'ye nakledildi. Daha şanslı olan çoğunluk ise Girit'e götürüldü. Refahları için büyük bir özen gösterildi. Her aile reisine 10 düka dağıtılmak üzere, 15 bin dükalık bir miktar ayrıldı. Candia Dükü'ne, Girit'te iskân edilen adalılara dağıtılmak üzere 43 bin *hyperpyra* tahsis edildi. Tenedos'taki evlerin, surların ve son olarak kalenin yıkım çalışmaları, ada sakinleri ayrılır ayrılmaz başlatıldı. Venedikliler verdikleri söze sadık kaldılar. Tenedos'u tümüyle ıssız ve istihkâmsız olarak bıraktılar. Ama adanın kendi mülkleri olduğunu düşünmeye hep devam ettiler ve zaman zaman burayı savaş gemileri için bir barınak, bir depo ve Türkler'in hareketlerini göz altında tutmak için bir gözetleme noktası olarak kullanmayı sürdürdüler. Gel gelelim, Tenedos'un Bizans İmparatoru'na iade edilmesi önerisini bir daha yapmadılar.[2]

1376'da Tenedos üzerine yapılan savaşın başlangıcında, adayı Venedik'e satmış olan İmparator V. İoannes, Konstantinopolis'te zindandaydı. Venedikliler, onu serbest bıraktırmak ve Cenevizliler'in dostu olan asi oğlu IV. Andronikos'tan kurtulmak konusunda ısrarlıydılar. Bu amaçlarını birkaç kere gerçekleştirmeye çalıştılar. Cesur Carlo Zeno, kendisine büyük bir hayranlık besleyen torunu İacopo'nun yazdığı biyografide renkli ayrıntılarla anlattığı bir kurtarma operasyonu düzenledi. İacopo, Zeno'nun eski bir dostu olan İmparator İoannes'in ona nasıl zindancının karısı eliyle bir mektup gönderdiğini anlatır. Kadın, çapkınlığıyla ünlenmiş İmparator'un metreslerinden

2 Thiriet, *Sénat*, I, no. 610 (Kasım 1381), 615-17 (Mart 1382), 620-3, 627, 629-32, 636-7, 640-1, 647, 649, 652, 657, 662, 666 (1382-4); Thiriet, *Assemblées*, II, no. 842 ve ss.289-93 (15 Ağustos 1382), no. 854 (4 Haziran 1383), no. 857 (16 Eylül 1383). *Doge* Antonio Venier'in önerisi, N. Jorga, 'Venetia in Mare neagra', 1066, no. XII; 1068, no. X, XI, XV, XVI'da yayımlanmıştır, karş. 1065; Thiriet, *Sénat*, I, no. 652. Thiriet, 'Venise et l'occupation de Ténédos', 228-43; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.323-5.

biriydi. Zeno serüvenden hoşlandığı için bu çağrıya karşılık verdi. Gemisiyle zindanın surlarının altında seyrederken, bir pencereye tırmandı. V. İoannes, hiçbir zaman hızlı kararlar alabilen bir insan değildi. Kurtarıcısı çok çabuk gelmişti. Beraberinde oğulları olmaksızın ayrılamayacağını söyledi; oysa onlar zindanın başka bir bölümündeydiler. Zeno, onsuz ayrıldı. Bir süre sonra, İmparator ona bir mesaj daha gönderdi. Bu kez, özgürlüğüne kavuşabilirse Tenedos'u resmen Venedik'e devredeceğine söz verdi. Zindancının karısı, bir kez daha kurye görevi yaparak ona iyilik etti. Ama IV. Andronikos'un karısı tarafından yakalandı. İşkence altında her şeyi anlattı. Carlo Zeno, beraberinde İmparator'un adanın hâkimiyetini vereceğine ilişkin yazılı vaadini de alarak Tenedos'a kaçtı. Bu serüvenin ayrıntılarının hayal ürünü olması mümkündür. Ama içinde belirli bir gerçeklik payı olması da muhtemeldir; Venedikler'in V. İoannes'in özgür, oğlu Andronikos'un ise demir parmaklıklar gerisinde olmasını tercih edecekleri de kesindir.[3]

Ancak, Chioggia Savaşı sırasında, V. İoannes oğullarını da yanına alarak, kendi başına kaçmayı başardı. Bu kaçışın nasıl gerçekleştiği karanlıktır; ama Haziran 1379'da, yaklaşık üç yıllık esaretin ardından, tekneyle karşıya, Skutari'ye kaçtılar ve dosdoğru Sultan Murad'ın sarayına doğru yola koyuldular. Aslına bakılırsa, gidebilecekleri başka bir yer de yoktu. Sultan, böylelikle kazandığı önemli konumun tadını çıkarmış olmalıdır. Öyküye göre, habercisiyle Konstantinopolis halkının görüşünü öğrenmiştir. Aslında buna pek de gerek yoktu. Çünkü V. İoannes, tahtına geri döndüğünde Sultan'a eskisinden çok daha fazla haraç ödeyeceğini taahhüt etmişti. Onun tekrar imparator olmasını istemek için kendilerine göre nedenleri olan Venedikliler, Konstantinopolis'e yapılacak bir saldırı için gemilerini verdiler. Türkler de bir ordu verdi; böylece 1 Temmuz 1379'da, V. İoannes ile Manuel kente girdi. Andronikos, annesini, onun artık yaşlanmış babası İoannes Kantakuzenos'u ve teyzelerini rehin olarak yanına alarak karşı tarafa, Galata'ya kaçtı.[4]

Ne var ki, bu kan davasının sonu henüz gelmemişti. Bir yılı aşkın bir süre, Altın Boynuz'un iki kıyısında, Konstantinopolis ile Cenevizliler'in Galata'sı arasında, tümüyle yeni türde bir iç savaş yapıldı. Andronikos, kentte üç yüz Cenevizli birlikten oluşan bir karargâh bırakmıştı. Kaçışından birkaç gün sonra, birkaç Venedik gemisi Konstantinopolis limanına ulaştı ve bu Ceneviz birliklerine saldırdı. Yunanlılar, 'Viva San Marcho' haykırışlarıyla onları kışkırtıyorlardı. Her yerde hazır ve nazır Carlo Zeno'nun hücumun en ön safında yer aldığı ileri sürülmekteyse de, aslında o sırada Tenedos'taydı. 4 Ağustos'ta, Cenevizliler silahlarını bırakmak zorunda kaldılar. V. İoannes, en nihayet Konstantinopolis'in tam hâkimiyetini ele geçirirken, oğlu IV.

3 Zeno, ss.13-14. Barker, *Manuel II*, Ek IV, ss.458-9.

4 Barker, *Manuel II*, ss.31-5; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, s.292.

Andronikos dostlarıyla birlikte karşı kıyıdaki Galata'ya yerleşmişti. Her ikisi de, Venedik ile Cenova arasındaki ihtilâfın verdiği filizin birer aracısı ve kurbanıydılar aslında. İoannes, Galata'yı karadan ve denizden kuşattı; Venedikliler gemileri, Türkler de askerleri sağlamıştı. Savunmacılar yiyecek kıtlığı çekiyorlardı; bir salgın baş gösterdi. Gene de, mücadele bir yıldan fazla sürdü. V. İoannes'e yardım eden Venedik gemilerinin birçoğu, anavatanlarını savunmak için geri çağrılmıştı. Carlo Zeno, 1379 sonunda Venedik'e doğru yola çıkmıştı. Sonunda, Mayıs 1381'de, baba oğul rakip imparatorlar bir uzlaşmaya vardılar. Andronikos bağışlanacak ve tahtın vârisi olacaktı. Taç, ona ve oğlu VII. İoannes'e geçecekti. Andronikos'a Trakya'da bir prenslik verildi. On yıldır imparatorluğa geçeceği ümidi verilen kardeşi Manuel'e karşı bir zafer kazanmıştı. Manuel, babası tarafından kandırıldığını ve aldatıldığını düşünüyordu. 1382'de, Thessalonica'ya geri dönmek üzere Konstantinopolis'ten ayrıldı. Burada, kendi adına imparator olarak hüküm sürmeye karar verdi; artık sadık oğul ve babasının Türkler'e karşı siyasetini sorgusuz sualsiz kabul eden hizmetkârı olmayacaktı. Neredeyse beş yıl boyunca, Manuel, Thessalonica'yı yeni bir direniş odağı ve Bizans İmparatorluğu'nun Makedonya ve Tesalya'da yeniden kurulmuş bir eyaletinin merkezi yapmak için mücadele etti.[5]

Torino Antlaşması, Bizans'taki savaşın sona ermesinden birkaç ay sonra, Ağustos 1381'de imzalandı. Savoialı Amedeo'nun fikri olduğu kuşku götürmez bir biçimde, antlaşma İmparator V. İoannes'e oğlu Andronikos'u yeniden tahtının vârisi olarak kabul etmesini tavsiye ediyordu. Bunun zaten gerçekleştiği haberinin henüz Torino'ya ulaşmamış olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yine Amedeo'nun etkisi altında, antlaşma gerek Venedikliler'in gerek Cenevizliler'in İmparator İoannes'in Roma Kilisesi'ne bağlandığını hatırlatmalarını öngörüyordu. Bu mezhep değiştirme, yıllar içinde başlangıçtaki hararetini yitirmişe benzemektedir. Beklediği ödüllerin hiçbiri gelmemişti. Venedik ve Cenova'nın derdi, ne misyoner etkinlikleri ne de imparatorun ölümsüz ruhunun durumuyla ilgiliydi. Daha çok, her iki rakibin enerji ve kaynaklarını emip tüketmiş olan uzun bir savaşın iş ve ticaret etkinliklerine verdiği hasarı onarmakla ilgileniyorlardı.[6]

Venedikliler'in, rakiplerinden daha dayanıklı olduğu önceden de kanıtlanmıştı. Doğuda, kesintiye uğratılmış ticaretlerinin ağlarını yeniden örme konusunda çok daha hızlı ve uyumluydular. Torino Antlaşması, iki yıl boyunca Karadeniz'den uzak durmaları gerektiğini öngörmüştü. Onların

5 Dukas, der. V. Grecu, Ducas, *Istoria turco-bizantina (1341-1462)* (Bükreş, 1958), XII. 4: s.73; Khalkokondyles, I, ss. 57-8; *Chron. Brev.*, II, ss.320-1, 323-4; *DR*, V, no. 3171. Caresini, s.36; Chinazzo, der. Lazzarini, ss.214-17; Zeno, ss.23-6; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 683; Stella, ss.176-7. Dennis, *Manuel II*, ss.41-6.

6 Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.322-3.

Kırım'daki Tatar Hanı'na ve Trabzon İmparatoru'na durumu açıklamak ve gelecekteki ticari etkinlikler için açık bir kapı bırakmak üzere elçiler göndermekten alıkoymadı bu.[7] Bundan başka, Bizans'taki yeni rejimle anlaşmaya varmakta da hızlı davrandılar. Eylül 1381'de, Pantaleone Barbo'yu, beş yıllık süresini doldurmuş olan antlaşmayı yenileme sürecini başlatacak elçileri olarak Konstantinopolis'e gönderdiler. V. İoannes'e saygılarını sunmak ve alışıldığı üzere Venedik'e olan borçlarını hatırlatmakla görevlendirilmişti. Önceki hesaplarından ödenmesi gereken 17.163 *hyperpyra* kalmıştı; ayrıca ödenmesi istenen yeni hasar tazminatı talepleri vardı. Taç mücevherlerinin iadesi tartışmaya açılmayacaktı; eğer imparator Tenedos'u geri istediğini söyleyecek olursa da kendisine Torino Antlaşması'nın böyle bir transferi yasakladığı bildirilecekti. Barbo'ya ayrıca Konstantinopolis'ten Sultan Murad'a, 'Komün'ün dostu' diye hitap eden ve değeri 200 *hyperpyra*'yı aşmayacak hediyelerle süslü nazik bir mesaj gönderme yetkisi de verildi. V. İoannes'in, Venedik'le olan antlaşmasını teyit etmek konusunda acelesi yoktu ve borçlarını ödeyebilecek durumda da değildi. Kaçak davranarak, Tenedos'un hâlâ kendisine ait olduğunu herkese kabul ettirmeyi umuyordu; Ocak 1383'te Venedikliler'e de böyle söyledi. Ne de olsa, giderek küçülmekte olan imparatorluğunun bir parçasını yitirmiş ve hiçbir tazminat almamıştı.[8]

Venedikliler'in yeniden canlanan enerji ve teşebbüsleri, bir başka imtiyaz bölgesi ve bir başka adada kendini gösterdi. Korfu, Dördüncü Haçlı Seferi'nden beri Konstantinopolis'ten kopmuştu. Adanın Yunan sakinleri, kendilerini Romalı ya da Bizanslı görüyorlardı. Bununla birlikte, yazgıları Bizans İmparatorluğu'nunkine bağlı değildi. Ada, Epeiros'un bağımsız hükümdarı tarafından zapt edilene kadar, 1207'den 1214'e değin kısa bir süre Venedik egemenliğinde kalmıştı. Epeiros hükümdarının halefi, adanın Sicilya Kralı Manfredi'ye geçmesine izin vermişti; Anjou'lu Carlo 1266'da Manfredi'yi yenilgiye uğrattığı zaman da Korfu, Napoli ve Sicilya, Anjou İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmişti. Ondördüncü yüzyıla gelindiğinde bu imparatorluk çöktü. Venedik, Korfu'nun sürekli saldırıya uğrayan hükümdarlarını rahatlatmayı ilkin 1350'de düşündü. Bazı müzakereler gerçekleştirildi ise de bir anlaşma yapılmadı.[9] Bunu izleyen birkaç yıl boyunca, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflığı, Türkler'in sürekli batıya ilerleyişleri ve Girit'teki isyan, Tenedos'un daha çekici ve yararlı bir ada gibi görünmesine yol açtı. Gel gelelim, Venedik Korfu'ya bir konsolos atadı ve Venedik gemileri, Koron ve Modon'a gidip gelirken, adaya düzenli bir biçimde uğradılar.

7 Thiriet, *Sénat*, I, no. 605, 607 (21 ve 27 Ekim 1381).

8 Thiriet, *Sénat*, I, no. 606 (25 Ekim 1381), no. 611 (15 Kasım 1381), no. 619 (20 Nisan 1382), no. 637 (26 Ocak 1383); *DR*, V, no. 3178.

9 Thiriet, 'Les interventions vénitiennes dans les Iles Ioniennes', 374-85; ve bkz. yukarıda, s. 283.

1350'de adanın sözde hükümdarı, Anjou'lu Carlo'nun torununun torunu olan Taranto Prensi Robert idi. Robert 1364'te öldüğü zaman, prensliği tüm mülkiyet ve tasarruf haklarıyla birlikte kardeşi II. Philippe'e (1364-73) geçti. Venedikliler'in, 1366'da Korfu'nun kiralanması ya da satın alınması ile ilgili görüşmeleri tekrar başlattıkları kişi de Philippe oldu. Aynı yılın 7 Aralık tarihinde bir antlaşma hazırlandı ve 'belirli bir miktar para', bir kaparo ya da teminat olarak Philippe'e sunuldu.[10] Bundan sonra, bu konu bir kez daha gündemden düşmüş gibi görünmektedir. Torino Antlaşması'ndan sonra Venedikliler Korfu'yu daha da çekici bir hâkimiyet alanı olarak görmeye başladılar. Başlıca ticari değeri, sahip olduğu tuz yataklarıydı. Stratejik değeri ise, Körfez'in sonundaki konumundan kaynaklanıyordu. Burada konuşlandırılacak bir karargâh, antlaşmanın Macaristan Kralı'na tahsis ettiği Dalmaçya kıyısını göz altında tutabilirdi. Böylece, Korfu Adası'nın ileri gelen yurttaşlarını, Venedik'in onların en iyi dostları olduğuna ikna edecek bir propaganda kampanyası başlattılar. Adadaki Venedik konsolosu Giovanni Panemsaco'ya, Venedik yönetimini tercih eden Yunanlılar'ı memnun etmesi talimatı verildi. Konsolos bunun yanı sıra, Korfululer'a geçmiş dönemlerde sağlanan tüm imtiyaz ve bağışıklıkların çok dikkatli bir listesini de çıkarıp, tam kopyasını Venedik'e gönderecekti. Senato, 1373'te amcası Philippe'in yerini alan yeni Taranto prensi Jacques des Baux'ya, Korfu için önerilen şartları açıklamak üzere özel bir elçi de gönderecekti. Birkaç hafta sonra, prense bir öneri sunulacaktı. Korfu ileri gelenlerinin Venedik hükümranlığını kabul etmeye hevesli olduğunu ve Venedik'in onları himayesi altına almaktan memnun olacağını göz önünde tutarak, Senato, üzerinde anlaşmaya varılan belirli bir alım ya da kiralama bedelinin karşılığı olarak bir miktar kaparo verecek, ya da adayı olduğu gibi satın alacaktı.[11]

Bir Venedik elçilik heyeti, Taranto prenslerinin hükümranı, Anjou-Napoli Kralı III. Carlo'yu görmeye gitti. Cenevizliler adayı satın almak veya zapt etmek konusunda bazı niyetler besledikleri ve III. Carlo ile görüşmelerini sürdürmekte oldukları için de olayları hızlandıracak şekilde baskı yapmak için özel bir komite, *collegium Corphu* atandı.[12] Ağustos 1384'te, imzalaması için Napoli Kralı'na sunulmak üzere Korfu'nun satışıyla ilgili bir çeşit sözleşme hazırlandı. Kasım'da, Carlo'nun sarayında konuyu izlemek üzere Angelo Condulmer diye biri Barletta'ya gönderildi. Venedikliler, Cenevizliler'in kendi arkalarında iş çevirip Korfu'yu ele geçirmek yoluyla baskın çıkmalarından kaygı duyuyorlardı. Bunun doğru olmadığı ortaya çıkacak olursa,

10 Thiriet, *Sénat*, I, no. 440.

11 Thiriet, *Sénat*, I, no. 625-6; Thiriet, *Assemblées*, II, no. 840-1 (Mayıs ve Haziran 1382).

12 *DVL*, II, no. 188, ss. 184-5 (19 Kasım 1382). Thiriet, *Sénat*, I, no. 634, 651; Thiriet, *Assemblées*, II, no. 848-9.

Condulmer'e ada için 60 bin düka önerme yetkisi verilmişti. Cenevizliler aynı miktarı önermişlerse, fiyatı 70 bin, 80 bin hatta 100 bin dükaya yükseltebilecekti. Gerekli olması halinde, 20 bin ya da daha iyisi, 25-30 bin düka kadar bir peşinatı hemen vermeye ya da teminat önermeye yetkili kılınmıştı. Bundan başka, nüfuzlu kimselere rüşvet vermek ya da bağışlar yapmakta da serbestti. Napoli Kralı'na, Korfu'nun hâkimiyetinin Venedik için yaşamsal önem taşıdığının, başka ellere geçmemesi gerektiğinin iyice anlatılması gerekiyordu. Condulmer, bu anlaşmayı yapmak için hiçbir çabadan kaçınmamalıydı.[13]

Taranto Prensi Jacques des Baux, 1383'te öldü. Anjou-Napoli Kralı III. Carlo ise, Şubat 1386'da aynı akıbete uğradı. Korfu, feodal bir yöneticiden yoksun kaldı. Yurttaşlarından bazıları, Carlo'nun çocuk yaştaki oğlu Laszlo'ya bağlılık yemini etti; bazıları himaye için Venedik ve Cenova'ya başvurdular; bazıları da adalarını, Venedik'in en büyük düşmanı Padovalı Francesco da Carrara'ya sundular. Francesco çok memnun oldu ve kenti işgal etmek üzere derhal bir adamını gönderdi. Bunun üzerine Venedikliler konferans masası diplomasisinden vazgeçip, doğrudan eylem kararı verdiler. Körfez Kumandanı Giovanni Miani adaya çıktı ve toplantı düzenleyerek halkına hitap etti. Venedik'in onlara yardım etmeye ve onları korumaya hazır olduğunu açıkladı. Cenevizliler onlara birer köleymiş gibi davranacaktı. Padova hükümdarının gemileri yoktu. Sahip oldukları tüm kadim hak ve imtiyazları bir tek Venedik biliyordu. Venedik propagandası zemini hazırlamıştı. Korfululular Miani'nin bakış açısını itiraz etmeksizin benimsediler. Anjou'lu askeri birlik anlaşmaya razı oldu; Mayıs 1386'ya gelindiğinde de Korfu artık Venedik himayesinde bir koloni olmuştu. Aslına bakılırsa, Romania'daki tüm Venedik kolonileri içinde en uzun ömürlüsü oldu. Türkler adayı hiçbir zaman fethetmediler ve Korfu, Cumhuriyet'in 1797'de ömrünü tamamlamasına değin bir Venedik adası olarak kaldı. Sonunda satın alınmadan ele geçirilmişti. Venedikliler bunun parasını ödemeye hazırdılar. Ama ertelemeler yoluyla fiyatı düşürmeleri mümkündü. Napolili Laszlo, babasına önerilen en düşük fiyatın yarısı olan 30 bin dükalık miktara 1402'den önce razı olmadı.[14]

Torino Antlaşması, Cenevizliler'i İmparator V. İoannes ile bir barış yapmak ve onunla büyük oğlu Andronikos arasında bir uzlaşmaya varılması için çalışmakla yükümlü tutuyordu. Cenevizliler kendilerine söylenenleri yaptılar; Kasım 1382'de, Konstantinopolis'te, iki imparator, yani İoannes ve Andronikos ile Galatalı Cenevizliler arasında bir antlaşma imzalandı. Bu son

13 Thiriet, *Assemblées*, II, no. 867 ve ss.295-7, no. 868-70 (5 ve 7 Kasım 1384); Thiriet, *Sénat*, I, no. 684.

14 Thiriet, *Sénat*, I, no. 698, 703-4, 712, 720-1, 729-31, 733 (1385-7); II, no. 1066 (Ağustos 1402); *DVL*, II, no. 151-6, ss.263-86 (Haziran-Kasım 1402); *Chron. Brev.*, II, ss.329-30 (Kısa Kronikler, Venedikliler'in Korfu'yu Ağustos 1385'ten önce aldıklarını gösterir gibidir). Karş. Miller, *Latins in the Levant*, ss.525-9; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.357-8, 395-6.

derece öğretici bir belgedir. Yaşlı imparator, Andronikos veya onun oğlu VII. İoannes'e karşı savaşmayacağını ve Trakya'daki prenslikte sahip oldukları haklarına saygı göstereceğini taahhüt etti; ayrıca, Sultan Murad ve Türkler dışında tüm saldırganlara karşı onların yardımına koşacağına söz verdi. Kendi adlarına Cenevizliler, oğlu tarafından bir saldırıya uğradığı takdirde V. İoannes'i desteklemeyi kabul ettiler; ayrıca Sultan Murad ve Türkler dışında tüm saldırganlara karşı yardımına koşmaya söz verdiler.[15] Dolayısıyla antlaşma, her iki taraf da büyük ölçüde hayatta kalabilmek için Sultan'a bağımlı oldukları için, iki tarafın da Türkler'i müstesna tuttukları gerçeğini ifade ediyordu. İmparatorların hepsi, Murad'ın yeminli vasalleri idiler ve eylem özgürlüklerini yitirmişlerdi. Gallipoli'yi 1376'da Sultan'a vermekle, Andronikos, inisiyatifin Bizans tahtında hak iddia edenlerin hiçbirinin değil de Türkler'in elinde olmasını garanti etmişti. Andronikos huzursuz bir adamdı. Çok geçmeden, babasıyla yaptığı barışı bozdu ve hiç kuşku yok ki, Haziran 1385'te ölüme teslim olmasaydı, bunu daha pek çok kez yapacaktı. V. İoannes, kendisine bu kadar sorun çıkarmış bir evladın ölümüne yas tuttu. Ama daha gelecek çok belalar vardı; çünkü Andronikos'un oğlu ve vârisi, babasının huzursuzluğunu ve nefretini de miras almıştı; eski dostları Andronikos söz konusu olduğu sürece Torino Antlaşması'na saygı göstermiş olan Cenevizliler de, oğlu için bunu uygulamaya gerek olmadığı sonucuna vardılar. Genç VII. İoannes'in imparatorluk tahtına yönelik iddiasını gerçekleştirmek için yardıma hazırdılar.[16]

V. İoannes ile Andronikos arasında 1381'de varılan uzlaşma, İoannes'in ikinci oğlu Manuel'in tüm haklarını yitirmesi pahasına gerçekleştirilmişti. Manuel, her ikisinden de güçlü bir karaktere sahipti. Babasının Türkler'e karşı uyguladığı teslimiyetçi politikadan hoşnut değildi. 1382'de, babası ister onaylasın ister onaylamasın, Thessalonica'da imparator olarak hüküm sürmek üzere Konstantinopolis'ten ayrıldı. 1381'de Mora'da nispeten gelişme gösteren ve merkezi Mistra olan Bizans eyaletine despot veya vali olarak atanmış olan küçük kardeşi Theodoros Palaiologos'la yakın temas halindeydi. Gerek Manuel, gerek Theodoros, yaşlanmakta olan babaları veya komplocu ağabeyleri Andronikos'tan daha cesur ve girişimciydi. Ama Manuel Thessalonica'da yitirilmeye mahkûm bir mücadeleye girmişti aslında. Sultan Murad, bağımsız eylemde bulunan Hıristiyan vasallerinden hoşlanmıyordu; Manuel'i bizzat babasının da bir asi olarak gördüğünü biliyordu. Türkler, Konstantinopolis'te yıllar süren iç savaştan yararlanmasını bilmişlerdi. Kazandıkları bu zamanı, Doğu Avrupa'daki fetihlerini sağlamlaştırmak ve genişletmek için kullanmışlardı. Manuel'in Thessalonica'daki küçük imparatorluğu, Sultan'ın gözünde bir çıban başıydı. 1383'te, fethedilmesini ve

15 *DR*, V, no. 3177. Dennis, *Manuel II*, ss.50-1.

16 Dukas, XIV. 2-3: s.83; *Chron. Brev.*, II, ss.330-1. Dennis, *Manuel II*, ss.108-13; R.-J. Loenertz, 'Fragment d'une lettre de Jean V Paléologue à la Commune de Gênes 1387-1391', *BZ*, LI (1958), 37-40.

'imparatoru'nun huzuruna getirilmesini buyurdu. O yılın sonundan, 1387 Baharı'na değin, Thessalonica Türkler'in kuşatması altında kaldı.

Manuel, kenti tek başına elinde tutmasının mümkün olmadığını çok iyi biliyordu. Kardeşi Theodoros ile görüştü, ama onun da yardıma ihtiyacı vardı; sonunda Venedikliler'e yanaşmaya karar verdi. Belki de Venedik'te, babasından daha dürüst ve daha az sapkın biri olarak tanınıyordu. 1385'in başında, *Doge*'ye isteklerinin bir listesini gönderdi. Senato, 18 Nisan'da bunları ele aldı. Manuel, iki büyük nakliye gemisi, 200 zırh takımı, 20 bin ok ve üç aylığına paralı asker olarak hizmet edecek yetmiş okçu istiyordu. Manuel, Venedikliler'i iyi tanıyordu. Bunun için peşin para isteyeceklerdi. Bunu, Negroponte'deki bankerleri aracılığıyla verecekti. Ayrıca 6 bin dükalık, ya da daha az miktarda bir borç istiyordu; bunlara karşılık olarak topraklarının ve şatolarının bir bölümünü teminat olarak rehine koyacaktı. Thessalonica ve Negroponte'deki kadırgaların değişimi için karşılıklı bir antlaşmaya varılabileceğini de ileri sürmekteydi. Venedik'e giden elçisi, bundan başka kardeşi Theodoros'un durumunu da gündeme getirdi. Theodoros, Venedikliler kendisine yardım gönderecek olursa, topraklarının bir kısmını vermeye söz vermişti.[17] Son olarak Manuel, Sultan Murad'la bir ateşkes yapabilmesi konusunda *Doge*'nin nüfuzunu kullanacağını umuyordu. Senatörler, bu isteklere pek de hevesle bakmadılar. Hâlâ, Konstantinopolis'teki yurttaşlarının kârlarını etkilemesi açısından çok daha önemli bir sorun olan, Manuel'in babasını antlaşmayı onaylamaya ikna etmek için boşu boşuna çabalamakla meşgullerdi. Thessalonica ikincil önem taşıyordu. Venedikliler'in, 1385'te burada hâlâ büyücek bir koloniyi muhafaza ettiklerine ilişkin hiçbir kanıt yoktur.[18] Oyalama taktiğine başvurma sırası onlara gelmişti. Manuel'in yardımına gemi ve silah göndermekte tereddütlü oldukları yanıtını verdiler. Bunları alacak parayı peşin olarak Venedik'e göndermesi halinde, daha hazır olacaklardı. Ne olursa olsun, en azından bir yıl kadar okçu gönderebilmelerine olanak yoktu. 6 bin dükalık borç talebi, usulen geri çevrildi. Manuel'in elçisinin elinde, parayı kabul etmek ya da toprağı teminat olarak göstermek üzere yazılı bir talimat yoktu. Negroponte'deki kadırgalarını kendisine ödünç vermeleri teklifi göz önüne bile alınmadı. Adanın muhafaza altında tutulabilmesi için, kadırgaların sürekli el altında olması gerekiyordu.[19]

Bu yanıtların ardında, söylenmemiş pek çok düşünce yatıyordu. Manuel'e yardım etmenin riskleri çok büyüktü. Thessalonica'daki imparatorluğu nasılsa

17 Theodoros, Modon'un Venedikli kale kumandanı Pietro Grimani'ye, V. İoannes ve ailesine olan bağlılığının bir ödülü olarak 1376'da Monemvasia Şatosu'nu bağışlamıştı. Thiriet, *Sénat*, I, no. 668 (29 Mart 1384); Maltézou, *Thesmos*, s.118.

18 1393'te Thessalonica'da bazı Venedikli tüccarlar vardı. Thiriet, *Sénat*, I, no. 838.

19 Manuel'in isteklerinin ve Senato müzakerelerinin metni, Dennis, *Manuel II*, Ek A içinde, ss.163-4. Thiriet, *Sénat*, I, no. 693; *DR*, V, no. 3181b.

yıkılmaya mahkûm gibi görünüyordu. Ama her şeyden çok da, Venedik, asi vasalinin yardımına koşarak Sultan'la bozuşmayı göze alacak durumda değildi; söz dinlemez oğluna yardım ederek Manuel'in babasını rahatsız etmek de yakışık almayacaktı. Aynı gün Manuel'in isteklerini tartıştıklarında, senatörler V. İoannes'ten, onlara Konstantinopolis'te bir hisar (*fortilicium*) verme önerisiyle yüz yüze kaldılar. Akıllılık ederek, İmparator daha açık olmadıkça bu öneriyi kabul etmemeye karar verdiler.[20] Asıl istedikleri, Konstantinopolis'teki imtiyazlarının yazılı olarak teyit edilmesi idi, ne idüğü belirsiz bir hisar değil. Ticari çıkarları her şeyin önünde geliyordu. Manuel'e yardım göndermenin en büyük riski, Sultan Murad'ın onların tüccarlarını kendi topraklarına almama kararına varmasına yol açabilecek olmasıydı.[21] Manuel için yapabilecekleri en iyi şey, Sultan'ın onunla bir ateşkes yapması için diplomatik kanallar aracılığıyla çalışacakları konusunda ona güvence vermek olabilirdi. İki yıl sonra, neredeyse aynı gün, 9 Nisan 1387'de Thessalonica Türkler'in eline geçti. Manuel'in gözüpek önderliği, halkına savaşma coşkusu vermeye yetmemişti. Onları kendi kaderlerine bırakıp deniz yoluyla kentten ayrıldı. Aynı yılın yazında, Sultan'ın Küçük Asya'daki karargâhında bulunmak zorundaydı. Tıpkı 1379'da babasının başına gelenler gibi, şimdi onun da gidecek hiçbir yeri yoktu. Koşullar göz önüne alınırsa, Murad ona karşı iyi davrandı. Duruma hâkim olduğunu biliyordu. Venedikliler bile, onun çaldığı havayla oynamaya başlamışlardı. Manuel'e bir vasal olarak sorumluluklarını hatırlattıktan sonra, Sultan onu Konstantinopolis'teki babasının yanına gönderdi.[22]

Manuel'in Thessalonica'daki hükümranlığının son yıllarında, Türkler'in Doğu Avrupa'nın her yerindeki ilerleyişinde bir duraklama olmuştu. Murad, Küçük Asya'daki olaylarla çok meşguldü. Hıristiyanlar tarafından örgütlenmiş bir karşı taarruz için uygun bir an olabilirdi bu. Bizans imparatorlarının gücü yoktu. Bir kez daha inisiyatifi ele alan, Sırplar oldu. Murad, Avrupa'daki topraklarında tehlikeli bir isyan ruhu uyandığının farkındaydı. Bir orduyla Sırbistan'ın üzerine yürüyerek bu ruhu daha doğarken yok etti. 15 Haziran 1389'da, ünlü Kosova Savaşı'nda, Sırplar ve müttefikleri kılıçtan geçirildiler. Savaşın en hararetli ânında Murad öldürüldü; ama yeri derhal yenilmez oğlu Bayezid tarafından dolduruldu.* Türkler'in Kosova'da kazandıkları zafer, on sekiz yıl önce Meriç'te kazandıkları zaferi tamamlamış oldu. Artık

20 Thiriet, *Sénat*, I, no. 694 (18 Nisan 1385).

21 Sultan'la yapılan müzakereler çok hassas bir aşamaya gelmişti. Thiriet, *Sénat*, I, no. 667, 672 (Mart ve Nisan 1384), no. 677, 678 (22 Temmuz 1384). No. 678'in tam metni, *DVL*, II, no. 116 içinde, ss. 193-6; Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. I-V, 1093-5.

22 1387'de Thessalonica'nın düşüşü hakkında, bkz. Dennis, *Manuel II*, ss.151-9.

(*) İ. H. Uzunçarşılı, bu ölümü şöyle aktarır: 'Türk ordusunun kahramanlığı ve harb planının mükemmel surette düzenlenmiş ve tatbik edilmiş olması sayesinde üstün kuvvette olan düşman bozulmuş ve Bosna kuvvetleri süratle çekilmişti. Kosova muharebesi sekiz saat sürmüştür; Sultan Murad harb sahasından ayrılıp otağına gelmeden, bu zafer sevinci dolayısıyla şükranane olarak harb sahasını gezdiği sırada Miloş Obiliç adında yaralı bir Sırp asilzadesi Sultan Murad'ı hançerlemişti.' (Osmanlı Tarihi, c.I, s. 256) (ç.n.)

Thessalonica'yı da denetimleri altına almışlardı; böylece Balkanlar'ın fethine damgalarına vurmuş olduklarından, Konstantinopolis Batı Hıristiyanlığı'ndan her zamankinden de derin bir biçimde koparılmış oldu. Yeni sultan, Yıldırım unvanıyla tanınan Bayezid, bu kopukluğu olduğu gibi korumakta ve zaman içinde kenti almakta kararlıydı. O an gelinceye değin, imparatorluk ailesi içindeki husumetleri daha da körüklemek yoluyla, direnişini daha da zayıflatabilirdi. Bayezid, amaçlarını gerçekleştirme yolunda Manuel'i, merhum IV. Andronikos'un oğlu genç VII. İoannes'ten daha az yararlı görüyordu. İoannes, Cenevizliler'in sadık desteğine sahipti. 1389'da da Konstantinopolis'teki taht üzerinde sahip olduğu iddiasını benimsetmek amacıyla Cenova'ya gitti. 1390'da geri döndüğü zaman, Bayezid, kentin üzerine yürümesi için ona birliklerinin bir bölümünü ödünç verdi. Nisan'da sarayı ele geçirdi ve yaklaşık dört ay boyunca imparator olarak hüküm sürdü. Gel gelelim, büyükbabası V. İoannes, kentin Altın Kapı'sındaki şatosunda kendini korumaya almıştı; Ağustos'ta da oğlu Manuel, daha önce de yaptığı gibi, deniz yoluyla yardımına geldi. VII. İoannes alaşağı edildiğinde, derhal hâmisi Sultan Bayezid'e kaçtı.[23]

Olayların gidişatı ve Bizans'la doğuda hükümdarların birbiri ardına değişmesiyle şaşkına dönen yalnızca Venedikliler değildi. Ne İmparator V. İoannes'le, ne de Sultan Murad'la doyurucu bir anlaşmaya varabilmişlerdi.[24] 1390'da Murad ölmüştü ve Venedik'te, Konstantinopolis'teki hükümdarın kim olduğundan emin olan hiç kimse yoktu. Cenevizliler'in tersine, Venedikliler ihtiyatlı davranıp Bizans aile çekişmesinde taraf olmaktan kaçınmışlardı. Murad'ın ölüm haberi Temmuz 1389'da teyit edildiği zaman, taziyelerini bildirmek ve kendi tüccarlarına ilişkin niyetlerinin zeminini yoklamak amacıyla, oğluna bir heyet göndermeye karar verildi. Aynı zamanda İmparator V. İoannes'e borçlarını ve Venedik'le olan antlaşmasını hatırlatmak üzere, Andrea Bembo'yu da Konstantinopolis'e gönderdiler.[25] Bir Venedik elçisinin, Ludovico Contarini'nin son ziyaretinden bu yana beş yıl geçmişti. Ölçüsüz bir tutumla, açıktan açığa İmparator'un gözünü korkutmaya çalışmıştı; V. İoannes bunun üzerine, Contarini'nin saldırgan ve dürüstlükten uzak davranışını protesto etmek için *Doge* Antonio Venier'e iki mektup göndermek zorunda kalmıştı. 1384'te, alışılmış antlaşmanın imzalanamaması

23 *Chron. Brev.*, II, ss.340-1, 342-3. J. W. Barker, 'John VII in Genoa: a problem in late Byzantine sources confusion', *OCP*, XXVIII (1962), 213-38; Barker, *Manuel II*, ss.68-78.

24 Thiriet, *Sénat*, I, no. 735 (Eylül 1387).

25 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XII, 1099-1110; Thiriet, *Sénat*, I, no. 760 (23 Temmuz 1389). İmparator Tenedos ile taç mücevherleri sorunlarını açacak olursa, Bembo'ya Torino Antlaşması'nın şartları ardına gizlenmesi talimatı verildi. Mart 1390'da, Francesco Querini, ilk resmi Venedik elçisi olarak Bayezid'e gönderildi. Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XIII-XVI, 1101-3; Thiriet, *Sénat*, I, no. 768. M. Silberschmidt, *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des Türkischen Reiches nach venezianischen Quellen*, Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance. Herausgegeben von Walter Goetz, 27 (Leipzig, 1923), ss.55-64.

elçinin hatası olmuştu. İmparator, Venedik'e karşı sevgi ve dostluğunu kaybetmemişti.[26] Bu güzel sözler, Konstantinopolis'teki Venedikliler'in, imparatorluk memurlarının kendilerine karşı yaptıkları adaletsizlikler hakkında gittikçe daha fazla şikâyette bulundukları gerçeğini gizliyordu. Andrea Bembo, hiçbir şey başaramadan Venedik'e geri döndü; Nisan 1390'da Senato yeni bir elçiyi, Francesco Foscolo'yu gönderdi. Konstantinopolis'e gittiğinde, karşısına neyin çıkacağı konusunda kuşkular vardı. Kendisine, hangisinin iktidarda olduğuna bağlı olarak, ya V. İoannes ya da torunu VII. İoannes'le görüşmesi talimatı verildi. Her iki durumda da, doyurucu bir yanıt verilmez ve antlaşmanın yenilenmesi konusunda güçlük çıkarılacak olursa, kendi güvenlikleri açısından Konstantinopolis'teki tüccarların derhal kentten tahliye edileceğine ilişkin bir ültimatom verecekti. Gemiler, onları Negroponte'ye götürmek üzere el altında bulundurulacaktı. Bununla birlikte, kentin Sultan Bayezid'in elinde olduğunu görmesi halinde, Foscolo'ya taleplerini yumuşatması talimatı verildi. Açıkçası, Venedikliler Türkler'in her an Konstantinopolis'e girmesini bekliyordu.[27]

Foscolo Konstantinopolis'e, kendisine hiç sorun çıkarmayacak VII. İoannes'in hüküm sürdüğü kısa dönemde ulaşacak kadar şanslıydı. Herhalde, ne kadar dost bulursa o kadar iyi olacağı düşüncesiyle, tartışmaksızın veya oyalamaksızın Venedikliler'e tüm istediklerini verdi. Venedik'in, İoannes'in büyükbabasıyla on üç yıllığına yenilemek istediği antlaşma, birkaç gün içinde hazırlanıp 2 Haziran 1390'da imzalandı.[28] Venedik, İoannes'in babası IV. Andronikos'u, hep Cenevizliler tarafından yaratılan bir gaspçı olarak değerlendirmişti. İoannes de Cenevizliler'in dostuydu. Ama siyasal durum öylesine karışık ve gelecek öylesine belirsizdi ki, Venedikliler Konstantinopolis'teki kolonilerinin statüsünün yazılı olarak teyidi konusunda bu son fırsatı kaçırmamak için onu imparator olarak tanımanın daha iyi olacağı kanısına vardılar. Antlaşma, bu tür belgelerde alışılmış olan ağırbaşlı bir hukuk diliyle kaleme alınmıştır. Dönemin heyecan verici olaylarıyla ilgili hiçbir ipucu vermez. Temelde, Konstantinopolis'in Venedikli sakinlerinin bilinen sorunlarıyla şikâyetlerini ele alır. Hasar tazminatı olarak Venedik'e

26 Thiriet, *Sénat*, I, no. 665 (20 Ocak 1384); *DVL*, II, no. 115, 117, ss.192-3, 196-7 (12 Haziran ve 25 Kasım 1384).

27 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XVII, XVIII, 1104. Thiriet, *Sénat*, I, no. 772 (9 Nisan 1390). 1390'da Milano'ya giderken yolu Venedik'ten geçen esrarengiz bir 'Romalıların Kraliçesi' ve 'imparatorun annesi' tanımlaması, ilgili belgeleri yayımlayan Barker, 'John VII in Genoa', 232-8'de tartışılır. Barker, onun VII. İoannes'in annesi Maria Kyratza olduğuna inanır. Bu Maria'nın, V. İoannes'in karısı, II. Manuel'in annesi ve 1390'da henüz 57 yaşında olan, dolayısıyla Barker'ın iddia ettiği gibi 'yolculuk etmek için çok yaşlı' olmayan Helena Kantakuzenos olması akla yakın bir olasılıktır. Helena 1392'de hâlâ çok etkindi. Bkz. Thiriet, *Sénat*, I, no. 820.

28 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.135-44; Latince metin, *DVL*, II, no. 135 içinde, ss.224-9. *DR*, V, no. 3192.

imparatorluğun borcu hâlâ 17.163 *hyperpyra* idi; İmparator İoannes, gerçek bir imparator tavrıyla, bu borcu beş yıllık taksitler halinde ödemeye söz verdi. Kırk yedi yıl önce Venedik'e ipotek edilen taç mücevherlerinin rehinden kurtarılması için, faiziyle birlikte 30 bin dükanın yanı sıra, ipotek karşılığında verilen diğer 5 bin dükanın ödenmesi gerektiğini kabul etti. Bu borçları yapmış olan atalarının isimlerini kaydettirmekten kaçınması ilginç bir noktadır. Sadece Konstantinopolis'teki Venedikliler'in daha yeni tarihlerde yakındığı hasarlar örneğinde, 'Romalılar'ın en kutsanmış ve haşmetli imparatoru, babam merhum Andronikos' şeklinde, Palaiologos'a gönderme yapar. Tenedos'a yapılan tek gönderme de, bu adanın kaybı ya da adada egemenlik kurmak için yapılan savaş sonucu Bizanslılar'ın uğradığı zarar nedeniyle dile getirilir.

VII. İoannes'in imparatorluk serüveni Eylül 1390'da sona erdi. Ağustos'ta, en kötüyü öngörerek Venedikliler'den kendi adına duruma müdahale etmelerini istemişti. Venedikliler ondan istediklerini almışlardı. Başkalarının iç çekişmelerinde; hele aynı dil, soy ve kandan olanların çekişmelerinde taraf olmanın âdetleri olmadığı yanıtını verdiler.[29] Yanıtlarını dile getirme zamanı geldiğinde, V. İoannes, oğlu Manuel tarafından eski görevine getirilerek tahta yeniden çıkmıştı bile. Manuel, bu hareketi için ağır bir bedel ödemek zorunda kaldı. Bunu, Sultan Bayezid'e danışmadan yapmıştı. Sultan, amirâne bir tavırla, derhal rehin olarak sarayına gelmesini buyurdu. Tahttan indirdiği VII. İoannes zaten oradaydı. 1390 sonlarına doğru, her ikisi de Sultan'ın vasalleri olarak, Küçük Asya'da kalan son Bizans kalesinin, Philadelphia kentinin kuşatmasına katılmak zorunda kaldılar. Çok geçmeden Sultan, İmparator V. İoannes'ten, yakın geçmişte Altın Kapı'da inşa ettirdiği istihkâmları yıkmasını talep etti. Onun da tek yapabildiği titremek ve derhal itaat etmek oldu; çünkü aksi takdirde Sultan, oğlu Manuel'i zindana atıp kör edeceğini söylemişti. Bu son aşağılama oldu. V. İoannes henüz altmış yaşını geçmemişti. Ama yaşadığı acı deneyimler ve düş kırıklıkları, onu zamanından önce ihtiyarlatmıştı. 16 Şubat 1391'de öldü. Venedikliler onun ölümüne yas tutmadılar. Onlarla çok uzun zamandır kedi fare oyunu oynamıştı. Sabırlarını yaklaşık otuz yedi yıl boyunca sınayan büyükbabasına nazaran, sadece dört ay boyunca hüküm süren İmparator VII. İoannes'ten daha doyurucu kazanımlar elde etmişlerdi. Sultan hepsini alaşağı edip Konstantinopolis'i kendisi ele geçirmeye karar vermemişse, artık yeni bir imparatorla her şeye yeniden başlamak zorundaydılar.[30]

Bayezid henüz bunu yapmaya hazır değildi. Rehinesi Manuel Palaiologos'un bir sonraki hamlesine de hazırlıklı değildi. Babasının ölümünü duyar duymaz, Manuel Sultan'ın karargâhından kaçarak, yeğeni VII. İoannes ondan önce davranmadan çabucak Konstantinopolis'e gitti. Mart 1391'e gelindiğinde saraya

29 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no.XX, 1105 (4 Ekim 1390); Thiriet, *Sénat*, I, no.780; *DR*, V, no.3192a.

30 Dukas, xiii. 4-5: s.77; *Chron. Brev.*, II, ss.345-6. Barker, *Manuel II*, ss.74-80; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.302-5.

yerleşmişti bile. Bayezid bu şekilde oyuna getirilmekten hiç hoşlanmadı. Çok öfkelenmişti. Derhal Bizanslılar'a yeni aşağılamalar getirdi; Manuel'i de Küçük Asya'da kendisine hizmet etmek üzere geri çağırdı. Manuel belki de bu emre itaat etmeyebilirdi; ama Sultan bu kadar öfkeliyken, ona bağlı gibi görünmenin daha akıllıca olacağını hissetti. Ocak 1392'ye kadar başkentine geri dönemeyecekti. Şubat'ta, Sırp Prensi Kostantin Dragaş'ın kızı Helena'yla evlendi; ertesi gün de, 11 Şubat 1392'de Patrik tarafından imparator olarak taç giydirildi. O sırada Konstantinopolis'te bulunan ve törene katılan bir Rus hacısı, taç giyme töreninin son derece renkli bir anlatımını bırakmıştır. Hazır bulunanlar arasında, Venedikliler ve Cenevizliler'in gösterişli giysilerle süslendiklerini gözlemlemişti. Venedikliler, imparator tarafından takılan taç mücevherlerine belki de mülkiyet duygusuyla ilgi göstermiş olabilirler. Anayurtlarından gelen bir heyet, ona hâlâ San Marco'da muhafaza ettikleri mücevherler karşılığı olarak, kendilerine 30 bin düka borçlu olduğunu hatırlatmak üzereydi.[31]

Venedik'teki hükümet, Haziran 1391'e gelindiğinde Manuel'in Konstantinopolis'te olduğunu öğrenmiş durumdaydı. Temmuz'da, *balyos*'ları aracılığıyla, Sultan'a katılmaya çağrıldığını biliyorlardı. *Balyos*'larına, döner dönmez Manuel'den Venedik'le olan antlaşmaya saygı göstereceğine ilişkin bir güvence alması talimatını verdiler.[32] Mart 1392'de taç giymesinin ardından, Senato tahta çıkışını kutlamak ve artık selefleri tarafından alınmış tüm borçların ödenmesinden ve diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinden kendisinin sorumlu olduğunu yeni imparatora hatırlatmak için Pantaleone Barbo'yu Konstantinopolis'e gönderdi. Kısa bir süre sonra, Bayezid'in savaş amacıyla yeni bir donanma hazırladığını öğrenerek telaşlandılar. Söylentiye göre, bu donanmaya İmparator Manuel kumanda edecek ve Romania'daki Venedik kolonilerine saldıracaktı. Hellespont civarındaki Türk gemilerinin hareketlerini gözlemek ve Ege adalarının savunmasını gözden geçirmek üzere derhal üç kadırga görevlendirildi. Bir başka kadırga da, İmparator'un neye hazırlandığını görmek için Konstantinopolis'e gönderildi. Bu öğrenilemezse, hem Yunanca hem Türkçe bilen iki casus, istihbarat toplamak için oraya gönderilecekti. Venedikliler, Türkler'le Yunanlılar arasındaki deniz ittifakı söylentilerinin yayılmasından bile önce alarma geçmişlerdi. Telaşlı olmalarının nedeni anlaşılır niteliktedir. Ama korkuları yersiz gibi görünmektedir. Temmuz 1392'de, elçileri İmparator Manuel'i açık denizde değil Konstantinopolis'te buldularsa da, yeğeninin öylesine tez canlılıkla imzaladığı antlaşmayı teyit edeceğe pek benzemiyordu.[33]

31 *Chron. Brev.*, II, ss.345-6, 348. Barker, *Manuel II*, ss.82-104; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.310-12.

32 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XXIV, 1106 (14 Temmuz 1301); Thiriet, *Sénat*, I, no. 795, 797-8.

33 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XXVIII, XXX, XXXIV, 1107-9; Thiriet, *Sénat*, I, no. 808-9 (Şubat ve Mart 1392), 813-14 (Nisan 1392), 820 (Temmuz 1392). No. 813 ve 820'nin tam metni, Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, II, ss.446-8, 449-50. Silberschmidt, *Das orientalische Problem*, s.73-82; Barker, *Manuel II*, ss.104-5.

Venedikliler'in, Bayezid'in tasarıları konusunda kaygılı olmaları için daha önemli nedenleri vardı. Hafife alınacak biri değildi doğrusu. 1393 Kışı'nda, önde gelen tüm Hıristiyan vasallerini huzuruna, Thessalonica'nın doğusundaki Serres'e (Serez) çağırtmıştı. Bunlar arasında İmparator Manuel, biraderi Theodoros ve yeğenleri VII. İoannes de vardı. Sultan'ın amacı, düpedüz onları yıldırmak, hepsinin efendisinin ve hükümdarının kendisi olduğunu göstermekti. Konstantinopolis'e geri döndüğünde, Manuel, Sultan'ın nevrotik olduğu sonucuna varmıştı. Onunla akılcı bir ilişki kurmak asla mümkün olmayacaktı. Bir dahaki sefer Bayezid kendisini çağırttığında, Manuel emri görmezden geldi ve kentinin surları ardında kaldı. Dışarıdan yardım gelinceye değin içeride sabırla oturup beklemek daha iyiydi. Bayezid böyle bir dikbaşlılığı asla hoş göremezdi. 1394 Baharı'nda, kenti kuşatmak ve çevre araziyi çöle dönüştürmek üzere muazzam bir ordu gönderdi. Kuşatma yaklaşık sekiz yıl sürecekti. Kendi yurttaşlarından bazıları da bundan zarar görmekte olduğu için, Venedikliler durumdan son derece rahatsızdılar. Konstantinopolis'teki *balyos*'larına, İmparator'a daha çok yakınlık göstermesi, iyi niyetlerine ilişkin güvence vermesi ve ona olduğu yerde kalarak direnmeye yönelik tavsiyede bulunması talimatını verdiler. Bundan başka, Papa'ya, Germen İmparatoru'na ve Fransa ile İngiltere krallarına yazarak, gerçekleri elden geldiği kadar çok kişinin öğrenmesini sağlamaları konusunda onları uyardılar. Bu sayede gelecek büyük çaplı bir yardımın örgütlenmesi mümkün olabilirdi. Bu arada, Konstantinopolis'teki Venedik çıkarlarını korumak üzere oraya iki kadırga gönderme planı, Türkler'in niyetlerine ilişkin daha fazla bilgi edinmek amacıyla ertelendi.[34]

Yunanlılar'la Türkler arasında sözde bir tarafsızlık politikası güder gibi görünen Venedikliler, gene de Konstantinopolis'teki Türk kuşatmasını deniz yoluyla yarabiliyorlardı. Türkler, sahile doğru uzanan muazzam surları aşmayı başaracağa pek benzemiyorlardı. Sultan'ın, Bizans imparatoruna boyun eğdirmek için en fazla yapacağı, halkını açlıktan öldürmek ya da teslim olmak arasında bir seçime zorlamaktı. Temmuz 1394'te, Venedikliler Manuel'i, surların ardında kalması ve cesaretini yitirmemesi için bir kez daha uyardılar. Doğudan gelen bir rapor, Bayezid'in, 'Tatarların İmparatoru', yani Moğol lideri Timurlenk'e savaş açmak için Konstantinopolis'teki birliklerini geri çekmek zorunda kalabileceğini gösteriyordu. Gel gelelim, Manuel daha fazla dayanamayacak olursa, deniz yoluyla kaçması ve Venedik'e sığınması için uygun araçları sağlamaya hazırlardı. Bunu istemiyorsa onu, kendilerine satmayı önermiş olduğu Lemnos Adası'na götürmeyi de düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu adanın Tenedos yerine kullanılabilmesi mümkündü; ama Senato böylesine kritik bir anda böyle bir öneriyi inceleme olanağı bulamadı. İmparator'un yine Papa'ya ve batının Hıristiyan hükümdarlarına yazması

34 Metin, Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no.XL içinde, 1111-13. Thiriet, *Sénat*, I, no.851 (21 Mayıs 1394).

daha iyi olacaktı. O zaman, eğer dayanabilirse, yardım muhakkak gelecekti.[35] İmparator, verdikleri öğütten memnun kaldı. Onlara, aç halkı için bir miktar yiyecek göndermek yoluyla ilgilerini gösterip gösteremeyeceklerini sordu. Venedikliler'in de farkında olabilecekleri gibi, erzak tehlikeli derecede azalmıştı. 1394'ün sonunda kente bir gemi dolusu tahıl gönderdiler; İmparator ve ailesine de, acil bir tehlike durumunda kendilerini almak üzere bir Venedik gemisini beklettiklerine ilişkin bir kez daha güvence verdiler. Venedik'e yazdığı mektupta, Manuel, batıda Türkler'e karşı yeni bir Hıristiyan birliğinin kurulma süreci içinde olup olmadığının doğruluğunu sormuştu. Böyle bir şey kesinlikle gerçekti; Venedikliler'in de bundan haberi vardı. Ama tipik ihtiyat yaklaşımıyla, katılımcıların sayısı ve niteliğine ilişkin daha fazla bilgi edinmeden, böyle bir girişimi desteklemekten geri durmaktaydılar.[36]

Bir kez daha, Avrupa'da tehlike işaretini veren Macaristan Kralı oldu. 1393'te, Türkler komşu Bulgaristan Krallığı'na girmişler, başkenti Trnava'yı ele geçirmişler ve hükümdarını idam etmişlerdi. Macaristan Kralı Sigismond, Tuna'nın kuzeyinde Wallachia'daki (Eflâk) öteki komşularıyla ittifak yapmıştı. Ama 1395'te onlar da Türk dalgasının altında kalacaklardı. Sigismond, kendi topraklarının da kâfirlerin istilasına uğramasından korumaları için, Avrupa'nın taçlı başlarına müracaat etti. Batı Hıristiyanlığı'nın kurtulması için bir Haçlı seferi yapma zamanı gelmişti. Bizans İmparatoru'nun bir Hıristiyan birliği diye tanımladığı şey, Roma ve Avignon'daki Papa tarafından kutsanarak, bir kutsal savaşa dönüştürüldü. Çok büyük bir ölçekte tasarlandı. Sayıları binleri bulan ordular, temel olarak Fransa ve Macaristan, Eflâk ve Germanya'dan, daha küçük birlikler de İngiltere, Polonya, Bohemya, İtalya ve İspanya'dan geliyordu. Macaristan'da birleşecekler ve Tuna Vadisi'nden aşağıya ilerleyeceklerdi. Karadeniz'e ulaştıkları zaman, gemilere gereksinimleri olacaktı. Macarlar, Hellespont ve Bosporos boğazlarını korumak için, aylık 40 bin dükalık bir maliyetle yirmi beş savaş gemisinin yeterli olacağını hesapladılar. Venedikliler'in de cömertçe işbirliği yapacaklarını umuyorlardı. Gel gelelim, Venedikliler'in bu girişim hakkında ciddi kuşkuları vardı. Sadece Katolik dinine bağlılıkları ve Macaristan Kralı'na saygıları yüzünden, öngörülen gemi sayısının dörtte birini, o da geri kalanını öteki Hıristiyanlar'ın

35 Metin, Ljubiç, *Monumenta*, IV, no. CCCCLXXIII içinde, ss.332-4. Thiriet, *Sénat*, I, no. 860 (24 Temmuz 1394); *DR*, V, no. 3246a, 3249-51. Venedik'in Türkler'e karşı kendi deniz egemenliklerine ilişkin güvenlerini çeşitli kereler ifade edilmişti. Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. XXXII, 1109 (20 Temmuz 1392): 'ostendendum quod simus potentes in mari et quod habeamus cordi velle sustinere franchisias nostras et conservare nostrum honorem'; no. XLVI, 1114 (3 Aralık 1395): 'ostendamus nos potentes et fortes in illis partibus de magno numero galearum'.

36 Metnin bir kısmı, Ljubiç, *Monumenta*, IV, no. CCCCLXXXII içinde, s.338; Thiriet, *Sénat*, I, no. 868 (23 Aralık 1394); *DR*, V, no. 3248. Dukas, xiii. 7: s. 79. Barker, *Manuel II*, ss. 123-6. Dayanma sınırının sonuna gelmiş olan İmparator, Venedikliler'e, Tenedos hakkındaki ibare değiştirildiğine göre, onlarla olan antlaşmasını teyit etmeye hazır olduğunu bildirdi. Senato, bunu kabul etmeyecekti. Thiriet, *Sénat*, I, no. 871 (Mart 1395); *DR*, V, no. 3252.

sağlaması şartıyla vermeye razı oldular. İşin içine çok bulaşmak konusunda gönülsüzdüler. Kral Sigismond'un elçilerine, Türkler'le barış halinde olduklarını bildirdiler. Türk topraklarında yaşayan ve Sultan'ı kızdırırlarsa yaşamları ve mülkleri büyük bir tehlikeye girecek olan çok sayıda Venedikli vardı.[37] Geçmişte gözlemlemiş oldukları gibi, savaş ticarete hiç yaramıyordu. 1395 yılının daha sonraki aylarında, İmparator Manuel'e, Türkler'e karşı savaşta tarafsızlığın, gerçek olmaktan çok görünürde bile olsa, Konstantinopolis'in çıkarına olduğunu açıkladılar; çünkü böylece kente yiyecek getirmeleri mümkün olabiliyordu. Bununla birlikte, İmparator Venedikliler'in batıdan gelecek yardıma ilişkin bütün o söylediklerinden sonra, daha fazla katkıda bulunmaları gerektiğini düşünüyordu. Hiç değilse, verecekleri borç sayesinde Avrupa'nın ve imparatorluğunun kurtarılışı girişiminde kendisine düşen rolü oynayabilmek için gereken parayı bulabilirdi. Onlara yeni bir borç için bir dizi kutsal yadigârı teminat göstererek, her zaman pek övündükleri dindarlıklarını kışkırtmaya çalıştı. Ama baştan çıkaramadı onları. Venedikliler, onun mevcut borçlarını ödemesi ve onlarla olan antlaşmasını yenilemesiyle daha çok ilgileniyorlardı.[38]

İmparator, Macaristan'a da bir elçi gönderdi. Elçi, Konstantinopolis'e Venedik üzerinden döndü; misyonunun sonucuna ilişkin Mart 1386'da bilgi verdi. Kral Sigismond, Haçlı ordusunu, Haziran'a gelindiğinde Karadeniz'e ulaşmış olacak şekilde Tuna'dan aşağıya götürmeyi tasarlıyordu. Bizans elçisiyle, İmparator'un bir ay içinde on savaş gemisini donatmakta kullanacağı 30 bin düka toplaması işini ayarlamıştı. Venedikliler hareket tarzlarını değiştirdiler. Sultan Bayezid'e bir heyet göndermek üzereydiler. Artık Bizans ve Macaristan ittifak kurduğuna ve Sigismond Haçlı ordusunu toplamakta olduğuna göre, bunu iptal etmeye karar verdiler. Bunun yerine, uzun zamandır umulan yardımın yola çıkmasına ne kadar sevindiklerini söylemek ve tahılla yüklü yeni bir geminin yakında geleceğini bildirmek üzere, İmparator Manuel'e bir elçi gönderdiler.[39] Ancak, akılcılık ile maceracılık arasında hâlâ bir karar veremiyorlardı. Haçlı seferini desteklemek üzere dörtten fazla gemi göndermediler. Sigismond'un Bosporos'a Ağustos'un ortasında ulaşmasını bekliyorlardı. Oysa Tuna üzerindeki Nikopolis'ten (Niğbolu) öteye gidemedi. Sultan'ın önderliğindeki Türk ordusunun en önemli bölümü, Haçlılar'la işte burada karşı karşıya geldi. Fransızlar ve Macarlar, amaçlar konusunda olduğu gibi taktikler konusunda da çelişkiye düşmüşlerdi bile. Sigismond ihtiyatlı ve basiretli

37 Thiriet, *Sénat*, I, no. 870 (10 Mart 1395). Silberschmidt, *Das orientalische Problem*, ss.104-10; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.343-4.

38 *DR*, V, no. 3256; Thiriet, *Sénat*, I, 892, 896 (9 Aralık 1395, 17 Şubat 1396). Önerilen yadigârların en kutsalı, İsa'nın gömleğiydi. G.T. Dennis, 'Official documents of Manuel II Palaeologus', *B*, XLI (1971), 45-58 (46-7).

39 Macaristan'a giden Bizans elçisi Manuel Philanthropenos idi. *DR*, V, no. 3255; Thiriet, *Sénat*, I, no. 900, 901 (1 Mart 1396). Setton, *Papacy and the Levant*, I, s.346.

idi. Fransızlar ise sabırsız ve saldırgandı. Niğbolu'da, bu anlaşmazlığın ölümcül sonuçları ortaya çıktı. 25 Eylül 1396'da, kanlı bir kargaşa içinde Türkler tarafından korkunç bir hezimete uğratıldılar. Sultan, fidye getirebilecek birkaç önde gelen lider dışında, tüm Hıristiyan tutsakların öldürülmesini emretti. Sigismond, Saint-Jean Şövalyeleri'ne ait bir gemiyle kaçmayı başaracak kadar talihliydi. Karadeniz'e ulaştığı zaman, kendisini Konstantinopolis üzerinden Venedik'e götürecek bir Venedik gemisine geçti. Venedikliler'in, Niğbolu'daki savaşta fiilen oynadıkları tek rol bununla sınırlı kaldı.[40]

Felaket haberi, muharebeden yaklaşık bir ay sonra Venedik'e ulaştı. Bu acil durumla baş edebilmek için, Sultan, Konstantinopolis kuşatmasındaki birliklerinden bir bölümünü çekmek zorunda kalmıştı. Haçlı seferinin Bizanslılar'a sağladığı tek fiili yarar da bu oldu. Gel gelelim, Niğbolu'daki zaferinin, Sultan'a Konstantinopolis kuşatmasını yeniden başlatmak için yeni bir ilham vereceğini tahmin ediyorlardı. Venedikliler çaresiz bir şekilde kaygılıydılar. Senato, Romania'daki yurttaşlarıyla kolonilerinin güvenliği ve Konstantinopolis'in denizden savunması için acil önlemler aldı. Çok yakında gerçekleşeceğe benzeyen olasılık doğrulanır da, Konstantinopolis Türkler'in eline geçecek olursa, subaylara Negroponte'ye varmadan önce kadırgalarından hiçbirinin ele geçmemesini sağlama sorumluluğu verildi. Senatörlerden bazıları Haçlı seferi serüvenine bu kadar fazla bulaştıkları için pişmanlıklarını dile getirdiler. Sigismond'a dört gemi göndermiş olmaları gerçeği bile, Sultan'ın kendilerine karşı dönmesine neden olacaktı. Görünüşteki tarafsızlıklarını korumak daha akıllıca olurdu.[41]

Tehlike öylesine büyüktü ki, Senato, Ege'deki Venedik kolonilerini korumak üzere derhal sekiz kadırganın silahlandırılması kararını oyladı. Tenedos'un imhasının ne denli saçma olduğu, artık her zamankinden de aşikâr bir şekilde ortaya çıkmıştı. Türk donanması Gallipoli'de üslenmiş durumdaydı. Tenedos'ta üslenmiş bir Hıristiyan donanması, Türkler'i göz altında tutabilir ve onları ezebilirdi. 1397 başlarında, Venedik, Cenevizliler'e Torino Antlaşması ihlal edilerek Tenedos'un istihkâmına razı olup olmayacaklarını sordu. Tenedos'un imhasının, Türkler'in bölgede giderek büyüyen donanma gücünün temel nedenini oluşturduğuna ilişkin Macar Kralı'nın ve öteki Hıristiyan liderlerin görüşünü aktardılar. Cenevizliler işbirliğine pek yanaşmadılar. Adanın Papalık'ın himayesine verilmesini ve kıyısının savunmasının Venedik ile Cenova arasında paylaşılmasını önerdiler. Venedikliler ise, Tenedos'un topyekûn denetiminden azına razı değillerdi.[42] Aynı zamanda,

40 Nikopolis (Niğbolu) Haçlı seferi hakkında, bkz. A. S. Atiya, *The Crusade of Nicopolis* (Londra, 1934); Runciman, *Crusades*, III, ss.455-62; Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, ss.435-62; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.341-69.

41 Thiriet, *Sénat*, I, no. 917 (29 Ekim 1396). Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.357-8.

42 Thiriet, *Sénat*, I, no. 924, 926, 928 (Ocak-Mart 1397). Thiriet, 'Venise et l'occupation de Ténédos', 241-2.

Konstantinopolis'teki İmparator'a, hatta Galata'daki Cenevizliler'e birbiri ardına yakınlık ve yüreklendirme mesajları göndererek, onları Sultan Bayezid'le ayrı bir barış yapmamaları konusunda uyarıyorlardı. İmparator Manuel, Niğbolu'daki Haçlı seferinin sonucuyla o kadar dehşete kapılmıştı ki, Konstantinopolis'ten vazgeçmeyi ve kenti Venedikliler'e devretmeyi bile düşündü. Alternatif olarak, onlara İmbroz ya da Lemnos adasını verecekti. Venedikliler, bu önerilerin her ikisinde de beladan başka bir şey görmüyorlardı. İmparator'a sabırlı olmasını tavsiye ettiler. Ona başka yardımlar da gelecekti. Gel gelelim, Sultan'la bir barış yapmak zorunda kalırsa, Venedik görüşmeciler arasında yer alacaktı. Yapılacak herhangi bir ateşkes ya da barış antlaşması, Türk donanmasının Gallipoli'deki üssünde kalmasını ve Ege Denizi'ne inmemesini teminat altına almak zorundaydı. Bundan başka, Venedik'in Romania'da yeni sahip olduğu kolonilerin haklarına saygı gösterilmesini de sağlamalıydı, çünkü bunlar zor yoluyla değil yerlilerinin gönüllü teslimiyetiyle elde edilmişlerdi.[43]

Niğbolu'daki felaketten önceki on yıl içinde, Venedikliler Romania'daki imparatorluklarına birçok yer eklemişlerdi. 1386'da, Korfu'yu elde etmişlerdi. 1388'de, Argos ile Mora'daki elverişli Nafplion limanı üzerinde hak iddia ettiler. Bu iddia, 1394'te gerçekleştiyse de, Türkler üç yıl sonra Argos'u yakıp yıkarak intikamlarını aldılar. 1394'te, Atina'yı ve biraz tereddütle de olsa Monemvasia Kayalığı'nı ele geçirdiler. Ülkelerinin daha yakınında, Arnavutluk kıyısındaki Durazzo (Dıraç), 1392'de tekrar Venedik hükümranlığı altına alındı. Tanrı'nın terk ettiğini Venedik savunuyordu. Yalnızca sömürgeci bir bakış açısı değildi bu. Komün'ün çıkarının ve onurunun dayandığı, Venedik ile doğu arasındaki deniz ticaret güzergâhlarını korumak ve pekiştirmek için hesaplı korumacılık politikasının bir parçasıydı. Yollarının üzerine çıkan her şeyi alma ihtirasına kapılmıyorlardı. 1387'de, Thessalonica'nın sorumluluğunu almayı reddettiler. 1395'de, Korinthos ve Megara teklifini geri çevirdiler. En ciddi kayıpları Tenedos'ta olmuştu. Gene de İmparator'un, Tenedos'un komşusu İmbroz ya da Lemnos adalarını verme önerisini kabul etmediler.[44]

Ondördüncü yüzyılın sonlarına yaklaşılırken, Konstantinopolis'in ve barındırdığı Venedikli topluluğunun yazgısı sürüncemede kalmıştı. Sultan Bayezid'in ne yapacağı belli değildi. Kenti zapt ettiği takdirde, Venedik topluluğunun Konstantinopolis'te kalmasına izin verip vermeyeceğinden kimse emin olamıyordu. Kesin olan tek şey, İmparator Manuel'den intikamını alacak olduğu ve bundan sonra Bizanslılar'ın Venedik'e olan borçlarını ödemesi veya antlaşmalarını yenilemesi sorununun kalmayacak olduğuydu. Bu yüz-

43 Thiriet, *Sénat*, I, no. 932 (7 Nisan 1397). Dennis, 'Official documents of Manuel II', 47.

44 Thiriet, *Sénat*, I, no.858, 872-4, 883. Zakythenos, *Despotat grec de Morée*, I, ss.131-9; Silberschmidt, *Das orientalische Problem*, ss.89-96; Miller, *Latins in the Levant*, ss.339-42; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.355-63.

den Venedikliler İmparator'a kentini terk etmemesi ve Sultan'la herhangi bir anlaşmaya razı olmamasını öğütlemeye devam ettiler. Onların söylediği gibi yaptı. Bayezid, küçümsemeyle ona kentinin kapılarını kapatmasını ve surlarının içindeki imparator rolünü oynamasını söylemişti. Bu surların dışındaki her şey, Sultan'ın mülkü haline gelmişti bile.[45] Niğbolu'dan sonra, büyük bir öfkeyle kentin teslim edilmesini talep etmişti. İmparator ve halkı teslim olmayı reddetti. Çok geçmeden, Bosporos'un Asya kıyısında büyük bir kalenin inşasının başladığını gördüler. Bu kale, Anadolu Hisarı diye adlandırılacaktı. Sultan, buradan Konstantinopolis'in fethini yönetmeyi tasarlıyordu. Surların gerisine tıkılan, gıda sıkıntısı çeken ve yiyecek yetiştirme imkânlarına sahip olmayan kent sakinlerinin tek dayanağı sabırlarıydı. Birçoğu açlıktan öldü; bazıları kaçtı. Bazıları da imparatorlarının pasif direniş politikası yüzünden ihanet ve sadakatsizliğe sürüklendiler. İmparator'un kendisi de pes etmek üzereydi ve günün her saatinde aynı duayı ediyordu: 'Sevgili İsa, sana yalvarıyorum, dinin bütün o kutsal ve saygıdeğer anıtlarıyla birlikte Kent'in İmparator Manuel'in hükümranlığında kâfire verildiğinin söylendiğini büyük Hıristiyan ümmetin hiç işitmesin!'[46]

45 Dukas, xiii. 5: s.77.

46 Dukas, xiv. 4: s.85.

19. Bölüm

Bizans'ın İyimserliği ve Venedik'in Bocalaması

Türkler'in Niğbolu'da tutsak aldığı ileri gelenler arasında, Mareşal Boucicaut diye tanınan bir Fransız şövalyesi olan Jean le Meingre de bulunuyordu. Sultan, öteki seçkin savaş tutsakları için fidye parasını toplaması şartıyla serbest bırakmıştı onu. Tıpkı Savoialı Amedeo gibi, Boucicaut da yılmaz ve maceracı bir askerdi. Kâfirlerden intikamını almak için yanıp tutuşuyordu. Fransa'ya döndüğü zaman, hükümdarı Kral VI. Charles'a rapor verdi. Charles, doğu meseleleri konusunda bilgi sahibiydi ve hâlâ Niğbolu'da onca uyruğunu kaybetmenin yasını tutuyordu. İmparator Manuel, yardımını dilemek için ona sık sık yazmıştı; 1396'da Cenova'nın, böylece Galata'daki ve Bizans dünyasının diğer yerlerindeki Cenevizliler'in de hükümranı olduğundan beri, Konstantinopolis'le olan ilişkisi daha doğrudan hale gelmişti. Manuel'in yeğeni VII. İoannes'in, Bizans tahtındaki unvanını 1397'de Fransız kralına satmayı düşündüğü söylentisi bile duyulmuştu.[1] Mareşal Boucicaut Konstantinopolis'e gitmiş, muhtemelen İmparator ile de görüşmüştü. Durumu birinci elden biliyordu. Haziran 1399'da, VI. Charles ondan, kentin imdadına koşacak küçük bir sefere kumandanlık etmesini istedi. Boucicaut, büyük bir coşkuyla kabul etti.[2]

Doğuya doğru ilerledikçe Boucicaut'nun küçük Haçlı ordusunun sayısı ve gücü büyüdüyse de, hiçbir zaman 1200 askeri aşmadı. Cenevizliler, kendilerinden istenen gemileri bulmakta ağır davrandılar; ama Venedik, şaşırtıcı bir şekilde, sekiz kadırga ile katkıda bulundu. Tenedos'ta toplandılar ve boğazlardaki Türk ablukasını yararak, yaz sonlarında Konstantinopolis'te

1 Bu satış işleminin aracısı, Midilli'nin Cenevizli Hâkimi II. Francesco Gattilusio olacaktı. Bkz. P. Wirth, 'Zum Geschichtsbild Johannes' VII Palaiologos', *B*, XXXV (1965), 592-600; Barker, *Manuel II*, s.164; Setton, *Papacy and the Levant*, I, ss.363-4.

2 Mareşal Boucicaut'nun serüvenleri, biyografisinin yazarı tarafından, *Le livre des faicts du Bon Messire Jean le Meingre dit Boucicaut, Mareschal de France et Gouverneur de Gennes*, J. F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, der., *Nouvelle Collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*, VII-IX içinde (Paris, 1825).

karaya çıktılar. Sevinçten çılgına dönen kentliler, onları coşkuyla karşıladılar. Fransız mareşalini, 'Tanrı'nın gönderdiği bir melek' olarak selamladılar. İmparator ona Bizans'ın Büyük Nazırı (Grand Constable) unvanını verdi ve birlikte, kent surlarının ötesindeki düşman mevzilerine, hatta Boğaz'ın karşısındaki Türk topraklarına bir dizi akın yaptılar. Türkler'in hiç de yenilmez olmadığını gösterdiler. Boucicaut çok geçmeden, İmparator'un elçiliği bizzat üstlenerek onunla birlikte batıya gelmesinin daha yerinde olacağı kanısına vardı. Manuel bunu kabul etti. Tek sorun, o uzaktayken Konstantinopolis'in sorumluluğunu alacak birisini bulmaktı. Yeğeni VII. İoannes'le arası iyi değildi. Boucicaut sorunu gördü ve bir diplomata dönüştü. Bir kuşaktan beri devam etmekte olan bir aile çekişmesinde, iki tarafı bir araya getirme mucizesini gerçekleştirdi. II. Manuel ile VII. İoannes arasındaki uzlaşma, rakip yandaşları arasındaki gerilimi yumuşattı ve Manuel'in Konstantinopolis'i yeğeninin naipliğine bırakarak kentten ayrılmasına imkân verdi. Mareşal, teğmeni Jean de Chateaumorand'ı yüz askeriyle beraber arkada kalmakla görevlendirdi.[3]

İmparator, mareşalle birlikte 10 Aralık 1399'da Venedik kadırgalarıyla Konstantinopolis'ten denize açıldı. Geriye dönmesi için, hemen hemen üç yıl geçmesi gerekecekti. Yolunun üzerinde, karısıyla iki küçük oğlunu kardeşi Despot Theodoros'un gözetimine bırakmak üzere Monemvasia'ya uğradı. Mora'da en kötü olasılıkların gerçekleşmesi halinde, karısı ve ailesiyle kardeşi Thedoros'a Modon ve Koron'a sığınabilmelerini sağlamak için durumu Venedikliler'e daha önceden bildirmişti.[4] Yunanistan'dan Venedik'e yelken açtılar. Her ne kadar babasının hareket tarzı yüzünden onurlu bir konuk olmaktan ziyade bir rehine gibi de olsa, Venedik'te daha önce kalmıştı. Babası Venedik'i ziyaret ederken, yetkililer ona gereken saygıyı göstermekle birlikte, bir imparatorun ziyaretinin gerektirdiği debdebe ve gösterişle muamele etmemişlerdi. Manuel'in 1400'deki karşılanışı ise tümüyle farklıydı. *Doge* Andrea Contarini, onu karşılamak üzere devlet yatında denize açıldı. Senato, İmparator'un ağırlanması için 200 dükanın tahsis edilmesini ve Büyük Kanal'daki Ferrara Markisi'nin sarayında kalmasını kararlaştırdı. *Maggior Consiglio*, Konstantinopolis'in çaresiz durumuna ilişkin anlatısını büyük bir sabırla dinledi ve ona yardım edeceğine söz verdi. Bundan başka, Manuel'in Cenova ve Rodos Şövalyeleri ile görüşmüş olduğu bir konu olan, yeni bir Hıristiyan devletler birliği kurmanın şartları da tartışıldı. Bu planın taraflarından biri olan Venedikliler, Mart 1400'de Konstantinopolis'teki

3 Barker, *Manuel II*, ss.160-5 ve Ek XVI, ss.490-3.

4 N. Jorga, 'Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle', *ROL*, IV (1896), 228 (bundan böyle, Jorga, 'Notes', IV diye anılacak). Senato, onları Venedik'te barındırmayı tercih edecekleri yanıtını verdi. Thiriet, *Sénat*, II, no.978 (27 Şubat 1400); *DR*, V, no.3279. Manuel'in Konstantinopolis'ten ayrılış tarihi için, bkz. *Chron. Brev.*, II, ss.365, 616.

VII. İoannes'e bir mektup yazarak bu Hıristiyan birliğinden söz ettiler ve onu itaatkâr bir yeğen olarak kalmaya devam etmesi, Konstantinopolis'i ve Venedik kolonisini koruması ve her şeyden öte Türkler'in sahte vaatlerine kulaklarını tıkaması yolunda uyardılar. Venedikliler'in Bizans'a karşı beslediği derin dostluğu ve imparatorluğun savunması için harcadıkları muazzam miktardaki parayı hiç aklından çıkarmamalıydı.[5]

Manuel'in, Venedik'te böylesine bolluk içinde bir ağırlanma ve böylesine candan bir izleyici kitlesi beklememiş olması mümkündür. Venedikliler, onu yeni bir antlaşma imzalamaya ikna edememişlerdi. Onlara yüklü borçları olduğundan, ezilip büzülerek gelmişti; üstelik Tenedos yüzünden onlarla çatışmıştı. Kuzey İtalya'nın öteki kentlerindeki karşılanma tarzı, yine sevinip şaşıracak kadar olumluydu. Çünkü Paris'e gitmek için Venedik'ten ayrıldığı zaman, Padova, Vicenza, Pavia ve Milano'dan geçmişti. Babası V. İoannes'in otuz yıl önce İtalya'yı ziyaret etmesinden bu yana çok şeyler değişmişti. Kosova ve Niğbolu muharebeleri, Türk tehdidini Hıristiyan batının içine dek getirmişti. Dehşet verici Sultan Bayezid'in korkusuyla halkın soluğu kesiliyordu. İmparator Manuel, Sultan'ın vasali, rehinesi ve kurbanı olmuştu. Anlatacak şeyleri vardı. Ama acınacak bir tablo çizmiyordu. Babasından çok daha vakur bir görünümü ve buyurgan bir tavrı vardı. Anlattığı hikâyeleri dinleyen hiç kimse, onun yiğitliğinden kuşku duyamıyordu. Bunun yanı sıra görgülü ve eğitimli bir insandı; İtalya'ya da, bilim insanlarının, antik Yunan literatür ve felsefesinin zevklerini ve derinliklerini yeniden keşfetme hevesinin başladığı bir dönemde gelmişti. Bizanslı Yunanlılar'a, bu yeni inceleme alanının öncüleri olarak yakınlaşmak moda olmuştu. 1396'da, Manuel'in dostu Manuel Khrysoloras, Floransa'da Yunanca öğretmekle görevlendirilmişti. 1400'e gelindiğinde Milano'ya yerleşmişti; İmparator yolculuğu sırasında onunla burada buluşmaktan zevk alıyordu.[6] Manuel ve dostları, İtalya'nın tomurcuklanmakta olan hümanistlerinin bir Yunanlı'da bulmayı ümit edebileceği niteliklerin birçoğu için kusursuz birer örnek oldular. Yunan

5 Manuel'in Batı Avrupa ziyaretinin en ayrıntılı anlatımı, A. A. Vasiliev, 'Putesestvie vizantijskago imperatora Manuila II Paleologa na zapadnoj Evrope', 41-78, 260-304'te yer alır. Ayrıca bkz. G. Schlumberger, *Un Empereur de Byzance à Paris et à Londres* (Paris, 1916); D. M. Nicol, 'A Byzantine Emperor in England. Manuel II's visit to London in 1400-1401', *University of Birmingham Historical Journal*, XII/2 (1971), 204-25; Barker, *Manuel II*, ss.167-99. Venedik'te geçirdiği dönem, Andrea Gataro, *Istoria Padovana*, *RIS*, XVII (Milano, 1730), sütun. 836-7; Andrea de Redusiis, *Chronicon Tarvisinum*, *RIS*, XIX (Milano, 1731), sütun. 794'te kaydedilir. Jorga, 'Notes', IV, 229 (4 Nisan 1400). İmparator ve maiyetine sunulan şarap, yiyecek ve barınma olanaklarının ayrıntılı bir listesi 27 Ocak 1400'de hazırlanmıştı. Thiriet, *Assemblées*, II, no. 962 ve s.303. Thiriet, *Sénat*, II, no. 981 (26 Mart 1400). Manuel beraberinde para yerine, San Marco'nun yetkililerine teslim ettiği ve Mart 1403'te iadesini isteyeceği mühürlü bir mücevher kutusu getirmişti. Thiriet, *Assemblées*, II, no. 1009 ve s.306.

6 Manuel Khrysoloras hakkında, bkz. G. Cammelli, *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo*, I: *Manuele Crisolora* (Floransa, 1941); J. Thompson, 'Manuel Chrysoloras and the early Italian Renaissance', *GRBS*, VII (1966), 63-82.

eğitiminin canlanması, Floransa ve Padova'da çiçeklendi. Venedikliler, akademik olmaktan ziyade pratiktiler. Romania'daki tüccarlarının birçoğu, iş amaçlı olarak yeterince Yunanca öğrenmişlerdi. Ama Platon ve Aristoteles'in Yunancası onların bildiği halk dilinin, belki zevklerinin de çok ötesine gidiyordu. 1391'de, Khrysoloras'ın hocası ve ondördüncü yüzyıl Bizans'ının önde gelen bilgini olan Demetrios Kydonis'i Venedik yurttaşlığı armağanıyla onurlandırmışlardı. Ama Kydonis Venedik'te birkaç ay boyunca elçi olarak kalmış ve bu onur ona âlimliğinden değil diplomatlığından verilmişti.[7]

Manuel'in Venedik'teki ağırlanışının San Marco'ya yapılacak ve büyükannesinin elli yılı aşkın zaman önce rehine koyduğu taç mücevherlerini görebileceği bir geziyi de içerip içermediğini merak etmemek elde değildir. Ziyaretinin kayıtları oldukça dağınıktır; ama öyle görünmektedir ki, Venedikliler ona borçlarını hatırlatmanın utancıyla rahatsız etmekten çekinmişlerdi. Paris'e Haziran 1400'de vardı. Mareşal Boucicaut, ortamı hazırlamak için önden gitmişti. Kral VI. Charles, İmparator'u en yüksek onurla karşıladı ve Konstantinopolis'e yeni bir ordu göndermeye söz verdi. Aralık'ta İmparator İngiltere'ye geçti; orada Kral IV. Henry tarafından aynı derecede nezaketle karşılandı. Londra'dan dostu Khrysoloras'a yazdığı mektupta, Konstantinopolis'in kurtuluşu için bir ordu ve bir donanma hazırlamakta olan İngiltereli Henry'nin yücegönüllülüğünü övmekteydi. Şubat 1401'de Paris'e dönen Manuel, VI. Charles'ın konuğu olarak buraya yerleşti. İngiltere ve Fransa'nın yardım vaatlerinin şişirilmiş ve sahte olduğunun kafasına dank etmesi uzun sürdü. Batı Avrupa'nın taçlı başlarının yapacak başka işleri vardı. Mareşal Boucicaut'nun coşkusu bile yok olmuş gibi görünüyordu. 1401'de Cenova valiliğine atanarak Paris'ten ayrıldı.

Venedikliler İmparator'un yolculuklarının izini sürdülerse de, işe karışmaktan geri durdular. Konstantinopolis'in ve oradaki çıkarlarının güvenliği konusunda, yeğeni VII. İoannes'le temas halindeydiler. Kendileri ve Cenevizliler'le barışı korumanın, onun için ne denli önemli olduğunun altını çiziyorlardı.[8] Onun Sultan'la, ya da daha doğrusu Cenevizli dostlarıyla ayrı bir pakt yapmasından her zaman korkmuşlardı. Türkler'in onu yönlendirebileceklerini düşünüyorlardı. İmparator Manuel'i Konstantinopolis'ten sürenin Bayezid'in ta kendisi olduğu gibi bir izlenime kapılmışlardı. İoannes'e bir ültimatom verdiği söylenir. 'Eğer Manuel'i kentten sürmüşsem, bunu senin iyiliğin için değil kendim için yaptım. Bu yüzden eğer dostun olarak kalmamı istiyorsan buradan çık, ben de yönetmek üzere seçeceğin bir

7 D. J. Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice* (Cambridge, Mass., 1962), ss.24-8; Barker, *Manuel II*, ss. 170-2.

8 Jorga, 'Notes', IV, 237-8; Thiriet, *Sénat*, II, no.1007 (22 Mart 1401). Ayrıca Koron ve Modon üzerine yapılan bir Türk akını sırasında tutsak alınan bazı Venedikliler'in serbest bırakılması için de uğraşıyorlardı. VII. İoannes'e giden elçileri Francesco Foscarini idi. Zakythenos, *Despotat grec de Morée*, I, ss.162-3.

eyaleti sana vereyim. Aksi halde, Tanrı ve büyük Peygamberi şahidimdir ki, hiç kimseye acımayacağım. Hepinizi toptan yok edeceğim' demiştir.[9] İoannes'in gözünü yıldıramadı. Yürekli Jean de Chateaumorand yanındaydı; Venedikliler de onu yüreklendiriyordu. Nisan ve tekrar Ağustos 1401'de, Senato, Avrupa'nın geri kalanındaki genel kayıtsızlığa hayıflanırken, özel bir yakınlık kararı çıkardı. Kentin savunması için iki kadırga göndereceklerdi. Gallipoli'deki Türk donanması çok büyük ise, kadırgalar Tenedos'ta kalacaklar ve Venedik'ten gelecek Eylül konvoyu ulaşıncaya değin burada bekleyeceklerdi. Bütün tehlikelere karşın ticaret yürüyordu. Yük gemilerinin Konstantinopolis'ten geçerek Trabzon'a, hatta Kırım'daki Tana'ya gitmeleri bile mümkün oluyordu.[10]

Paris'in konforuyla, Manuel Portekiz ve Aragon kralları ile Avignon'daki papaya da mektuplar yazdı. Kuşatma altındaki Konstantinopolis'in gerçekleriyle yüzleşmek üzere ülkesine dönmek için acele etmiyormuş gibi görünüyordu. Edebi ve teolojik denemeler yazarak vaktini geçiriyordu. Venedikliler ondan hoşnut değillerdi. Romania'dan gelen son haberlerden onu haberdar etmenin kendi görevleri olduğunu düşünüyorlardı. Konstantinopolis'ten gelen raporlarla birlikte başka bir haberci daha gönderdiler ve onu batıdaki dostlarından yardım olarak ne elde edebildiyse yetinip, derhal kente dönmeye teşvik ettiler. Ne var ki yardım gelmekte gecikiyordu; bu yüzden Manuel, Venedikliler'e Fransa ve İngiltere kralları nezdinde kendisi adına aracılık etmelerini isteyen bir mektup yazdı. Konstantinopolis'in savunması için Cenova'dan gelecek altı gemiye katılacak altı kadırga sağlamalarını önerdi. Venedikliler epeyce içerlemişlerdi. 1399'da diplomasi yoluyla ellerinden gelen her şeyi yapmış oldukları yanıtını verdiler. İmparator, kendi durumunu anlatmak için Paris'te onlardan çok daha iyi bir konumdaydı; işin içinde Cenevizliler varsa, konumu daha da iyiydi, çünkü Cenova artık Fransızlar'a aitti. Altı kadırga sağlamaları herhalde olanaksızdı. Zaten iki kadırgayı kentin yakınlarına göndermişlerdi ve dört kadırga da Negroponte ile Ege'yi korumak için gerekiyordu. Gel gelelim, karakteristik kararsızlıklarıyla, Fransız kralı ile Cenevizliler'in Konstantinopolis'in savunması için bir şeyler yapmaları halinde, kendilerinin de neler yapabileceklerine bir bakacaklarını ima ettiler. Ama, artık İmparator'un ülkesine dönmesinin zamanıydı. Veba salgınının kasıp kavurduğu Modon üzerinden değil, Korfu yoluyla dönmesi gerekiyordu.[11]

9 Dukas, XV. 5: s. 89. Pseudo-Phrantzes, s.204, VII. İoannes'in Bayezid'le bir antlaşma yaptığını kaydeder. Bunun gerçekdışı olduğu, neredeyse kesin olarak söylenebilir. *DR*, V, no. 3195.

10 Jorga, 'Notes', IV, 241-2 (23 Nisan 1401); Thiriet, *Sénat*, II, no.1023 (Ağustos 1401), no.1038 (Ocak 1402).

11 Jorga, 'Notes', IV, 242, 250, 251; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1016 (6 Mayıs 1401), no. 1039 (29 Ocak 1402), no. 1055, 1063 (8 Mayıs ve 6 Temmuz 1402); *DR*, V, no. 3288, 3291. Haziran 1402'de, VII. İoannes kendi adına İngiltere Kralı Henry'ye mektup yazmıştı. Barker, *Manuel II*, ss.213-14, 500-1.

Doğuda olayların mucizevi bir yön değişimine girdiğine ilişkin haberin geldiği 1402 Sonbaharı'nda, Manuel hâlâ Paris'teydi. Sultan Bayezid, Moğol önderi Timurlenk ile yaptığı bir muharebede yenilgiye uğratılmış ve tutsak düşmüştü. Timur ismi, ya da efsanesi, birkaç yıldan beri iyiden iyiye yayılmıştı. 1395'te, birlikleri Tana'daki Venedik kolonisini yakmış ve yağmalamıştı.[12] Fransa kralı VI. Charles onunla temasa geçmişti. Galatalı Cenevizliler ona elçiler göndermişler ve onun elçilerini kabul etmişlerdi; Ağustos 1401'de VII. İoannes de, Bayezid'i yenilgiye uğrattığı takdirde, Bizanslılar'ın eskiden Türkler'e ödediği haracı kendisine ödemeyi önermişti. 1400'de Timur'un ordusu, Bayezid'in topraklarının doğu sınırında yer alan Sivas'ı (Sebaste) yakıp yıkmıştı. Ardından Suriye ve Bağdat üzerine yürümüştü; kent Temmuz 1401'de Moğollar'ın eline geçmişti. Sivas'ın yağmalanması Bayezid'in derhal harekete geçmesine neden olmuştu. Timur gibi bir türedinin, evrenin efendisinin hıncını bu kadar kolaylıkla uyandıramayacağını söyleyerek övündü. Timur Küçük Asya'daki saldırısına dönmeye karar verdi ve 28 Temmuz 1402'de Osmanlı ve Moğol orduları Ankara yakınlarında karşı karşıya geldi. 15 bin Türk'ün ve Hıristiyan vasallerinin bu muharebede öldüğü söylenir. Sultan Bayezid kaçmaya çalışırken yakalandı. Birkaç ay sonra utançtan, belki de kendi elleriyle hayata veda etti. Ama oğullarından dördü, aralarından hangisinin tahta çıkacağı tartışmasıyla birlikte, kurtulmayı başarmışlardı.[13]

Bu gerçeklerin Venedik'te öğrenilmesi Eylül 1402'yi buldu. Ânın heyecanı içinde, senatörlerden bazıları, bunun Gallipoli'yi Türk liderlerin birinden ya da ötekinden satın almak için en uygun zaman olduğunu ileri sürdüler. 20 bin dükalık bir miktar önerildi. Çoğunluk, bekleyip olayların nasıl gelişeceğini görmekten yanaydı. Ama Gallipoli'nin Venedikliler'in elinde olması Hıristiyan davası açısından öylesine yararlıydı ki, sorun çok dikkatle incelendi. Eylül 1402'de Konstantinopolis'te bulunan bir Venedikli kumandan olan Giovanni Cornaro, Hellespont'u Türk gemilerine kapatmak için bazı çalışmalar yapıldığını bildirdi. Ekimde, senatörler İmparator Manuel'e iyi haberi teyit eden bir mektup yazdılar ve mümkün olduğu kadar çabuk ülkesine dönmesi gerektiği yönünde uyarıda bulundular.[14] Bayezid'in vârisleriyle Bizans arasında yapılması gerekecek yeni düzenleme konusunda kaygılıydılar; bu düzenlemelerin de VII. İoannes'ten ziyade Manuel tarafından yapılmasını

12 Jorga, 'Venetia in Mare neagra', no. LII, 1116-17 (22 Şubat 1396); Thiriet, *Sénat*, I, no. 898; II, no. 981. Thiriet, *Assemblées*, II, no. 933. Silberschmidt, *Das orientalische Problem*, ss.127-40.

13 Bkz. Marie-Mathilde Alexandru-Dersca, *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)* (Bükreş, 1942); K. -P. Matschke, *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz*, Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, 29 (Weimar, 1981).

14 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 794-5; Jorga, 'Notes', IV, 254, 255-6; Thiriet, *Sénat*, II, no.1070, 1071 (22 ve 23 Eylül 1402), 1074, 1078 (9 ve 30 Ekim 1402); Sathas, *Documents*, II, s.102. Alexandru-Dersca, *La Campagne de Timur*, ss.125-8.

tercih ediyorlardı. Manuel, Timur'un zaferinin birincil elden anlatısını, Eylül'de Konstantinopolis'ten Fransa'ya dönmüş olan Jean de Chateaumorand'dan almıştı bile. Kentteki Türk kuşatması kaldırılmıştı. Artık onun varlığına gerek kalmamıştı. Büyük Timur'un bir sonraki adım olarak ne yapacağı hiç belli olmazdı. Gel gelelim, Osmanlı Sultanlığı'nın Avrupa ve Asya'daki parçalanmış kesimlerinin yeniden birleşmesine izin verilmemesi konusunda kararlıydı. Bir süreliğine, Bayezid'in ihtilaflı oğulları arasında kimin hükümdar olacağını belirleyecek kişi rolü oynadı. Oğullardan en büyüğü Süleyman idi. Karargâhını Edirne'de, babasını yenilgiye uğratan kişinin ulaşmasına olanak olmayan Avrupa'da kurmuştu. Buradan, Bizanslılar ve İtalyanlar'la kendi başına anlaşmalar yapması mümkündü. Dönüşünü beklemekte olduğu İmparator Manuel ile barış içinde yaşamak istediğini bildirmek için Venedik'e bir haberci gönderdi.[15]

Venedikliler Süleyman'a, Manuel'in en sonunda dönüş yolculuğuna çıktığını söyleyebildiler. Venedik'e gelmek üzere olduğu haberini göndererek, Paris'ten 21 Kasım 1402'de ayrılmıştı. Senato, kendisinin iyi karşılanacağını ama Konstantinopolis'e dönmesi gerektiği yanıtını verdi. Manuel, eski dostu Boucicaut'nun kendisini ağırlayacağı Cenova'ya gitti. Buradan Venedik'e haber göndererek dönüş yolculuğu için gereken gemileri hazırlamalarını istedi. Ayrıca Cenova'daki Venedik elçisine, Konstantinopolis'teki değişen durumun ışığında yeni bir politika oluşturma konusunda Cenevizliler ve kendisiyle müzakere etme yetkisinin verilmesini de istedi. Venedikliler bu fikre sıcak bakmadılar. Onlar doğudan gelecek yeni bilgileri beklemekten yanaydılar. Cenevizliler ve Manuel'in, Venedik ve Cenova'yı bir araya getirecek bir politika oluşturmak gibi bir iyi niyet önerilerinin altında yatanlara karşı derin bir kuşku besliyorlardı.[16] Manuel Cenova'dan Şubat 1403'te ayrıldı, ama Venedik'e 21 Mart'tan önce gelemedi. Bu yolculuğun neden bu kadar uzun sürdüğünü hiç kimse bilmemektedir. Kendisini ve maiyetini Konstantinopolis'e götürecek gemilerin hazırlanmasına ilişkin mesaj göndermeye devam etti. Venedikliler, onun hiç gecikmeksizin Konstantinopolis'e dönmesini istiyorlardı. Doğruca oraya gitmeyeceğini bildirerek onları kızdırdı. Süleyman'ın gönderdiği bir elçiyle görüşebileceği Mora'da bir ay kadar kalmak niyetindeydi.[17]

Konstantinopolis'te bulunanlar ise, İmparator'un dönüşünü artık bekleyemez hale gelmişlerdi. Süleyman, dostça bir anlaşmaya varmak konusunda sürekli

15 Süleyman, Venedik'in daima Bizanslılar'la bir olduğuna ilişkin inancını ifade ediyor ve topraklarında Venedikliler'e ticari ayrıcalıklar vermeyi taahhüt ediyordu. Jorga, 'Notes', IV, 257-8; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1083 (7 Aralık 1402).

16 Jorga, 'Notes', IV, 258, 263; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1088, 1092 (29 Aralık 1402; 31 Ocak 1403). Barker, *Manuel II*, ss.220-2. *DR*, V, no. 3293.

17 Jorga, 'Notes', IV, 263, 264-5 (12 ve 26 Şubat 1403); Thiriet, *Sénat*, II, no. 1097; *DR*, V, no. 3294.

baskı yapıyordu. Manuel, ağır ağır Venedik'e doğru yolculuğuna devam ededursun, onlar Türkler'le kendi başlarına bir uzlaşmaya vardılar. Gallipoli'de bir konferans toplandı. Görüşmeler üç aydan fazla sürdü. 1403'ün Ocak ayında ya da Şubat başlarında, VII. İoannes, Süleyman ile Venedik, Cenova ve Rodos temsilcileri tarafından bir antlaşma imzalandı. Hıristiyan devletler açısından inanılmayacak kadar avantajlı bir antlaşmaydı bu. Bizanslılar haraç ödemekten ve Türkler'in vasali olma yükünden kurtulmuşlardı. Thessalonica kentinin yanı sıra, Konstantinopolis'in kuzeyindeki Karadeniz kıyısının geniş bir kesimi ile Ege adalarından Skiathos, Skopelos ve Skyros da Bizans hâkimiyetine iade edilmişti. Venedikliler'in ticari imtiyazları güvence altına alınmıştı. Süleyman'ın gemileri, İmparator'un ve müttefiklerinin izni olmaksızın Hellespont ya da Bosporos'a girmeyeceklerdi; Süleyman da İmparator'a onun vasali olarak, tıpkı bir oğulun babasına yaptığı gibi hizmet edeceğine söz vermişti.[18]

Babasının Konstantinopolis'teki düşmanlarıyla dostluk kurmak için Süleyman'ın gösterdiği bu acele, Timur'un Küçük Asya'dan Avrupa'ya geçebileceği korkusundan kaynaklanıyordu. Gel gelelim, Timur çok geçmeden Türkler arasında taht sorununu çözecek kişi rolünden bıktı ve 1403 Baharı'nda, ordularını doğuya, Semerkand'daki başkentine yöneltti. İki yıl sonra öldü. Moğollar, bir çekirge sürüsü gibi gelmişler ve gitmişlerdi. Geri dönüp dönmeyecekleri konusunda ne Türkler'in ne de Hıristiyanlar'ın korkmasına gerek kalmıştı artık. 1403'te Gallipoli'de imzalanan antlaşma, hiç kuşku yok ki Süleyman'ın ve imparator-naip VII. İoannes'in işiydi. İoannes'in amcası Manuel'in, Mart'ta Venedik'e gelinceye değin bu antlaşmadan hiç haberi olmadı. Venedikliler, onu karşılamak için gerekli düzenlemeleri yaptılar, ama konukluğunu uzatmayacağını umut ediyorlardı. Çünkü, Süleyman'la yapılan antlaşmayı kendi eliyle imzalayarak teyit etmek üzere Konstantinopolis'e dönmesi her zamankinden de ciddi bir zorunluluğa dönüşmüştü. Senato, antlaşmanın hazırlanmasında görev yapan temsilcileri Andros Hâkimi Pietro Zeno gibi pek fazla önemli bir kişi olmadığından, yetkilerinin mührünü vermek üzere Giacomo Suriano'yu elçi olarak atamışlardı bile.[19] Eve dönüş yolculuğu için yapılan planları değiştirmek zorunda kalmaları anlamına geliyordu bu. Şubat'ta, onlara Cenevizliler'in büyük bir nezaketle kendisine üç kadırga ödünç vermeye söz verdiklerini bildirdi. Venedikliler,

18 Dukas, xviii. 2: s. 111; *DR*, V, no. 3201. Antlaşma metninin yalnızca İtalyanca çevirisi mevcuttur. G. T. Dennis, 'The Byzantine-Turkish treaty of 1403', *OCP*, XXXIII (1967), 72-88; *DVL*, II, no. 159, ss.290-3. Barker, *Manuel II*, ss.225-7; Matschke, *Die Schlacht bei Ankara*, ss.40-56.

19 Jorga, 'Notes', IV, 265-6, 268-9; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1104, 1107 (Mart, Nisan 1403); Sathas, *Documents*, I, no. 5, ss.5-6. Pietro Zeno, hükümetine Ocak ve Mart 1403'te rapor vermişti. Gönül borcu duyan bir Senato tarafından karşılığı verildi ve ödülünü birkaç yıl sonra aldı. Belgeler, Dennis, 'The Byzantine-Turkish treaty of 1403' içinde, 82-5, 87-8. Jorga, 'Notes', IV, 271 (2 Haziran 1403), 299 (10 Ocak 1409); Thiriet, *Sénat*, II, no. 1117, 1339. Barker, *Manuel II*, ss.227-8.

altta kalmamak için, gitmek istediği yer olan Modon'a kadar kendisine eşlik etmek üzere derhal üç kadırga vermeyi kabul ettiler. Dostu Carlo Zeno da kendisiyle birlikte gelecekti. Cenevizliler'in, Mareşal Boucicaut kumandasında, Kıbrıs'a giden bir donanmayı yola çıkardıkları bildirildiğinde, planların yeniden değiştirilmesi gerekti. Carlo Zeno ve savaş gemilerinin, onlara göz kulak olmak üzere önden gönderilmesi gerekiyordu. Manuel sonunda Venedik'e vardığında, Senato onu, elçileri Suriano'yu Gallipoli ve Konstantinopolis'e götüren konvoyla birlikte Mora'ya göndermeye karar verdi. Konvoyun kumandanı Leonardo Mocenigo'ydu ve Venedik'ten İmparator ve maiyetiyle birlikte 1403 Nisan başlarında yola çıktı.[20]

Suriano'ya verilen emirler tanıdık bir nitelikteydi. Önce Gallipoli'de Süleyman'la yapılan antlaşmayı teyit edecek, ardından Konstantinopolis'e gidecekti. Burada, Venedik'le Bizans arasında son olarak 1390'da imzalanmış olan geleneksel antlaşmanın yenilenmesini müzakere edecekti. Hâlâ ödenmemiş 17.163 *hyperpyra*'lık borca karşılık bir miktar avans verilmesini talep etmesi gerekiyordu. Eğer İmparator Manuel yeğeni VII. İoannes tarafından oradan uzaklaştırılmış olursa, Suriano, İoannes'e karşı nazik davranmakla birlikte antlaşmayı onunla müzakere etmeyecekti.[21] İşler yine planlandığı gibi yürümedi. Konvoy, Manuel'i karısı ve ailesiyle buluşmak üzere tam zamanında Modon'a götürdü. Ama Suriano, İmparator ve ailesi yolculuklarını tamamlamaya hazır oluncaya değin orada kalmaya karar verdi. 2 Mayıs'ta Venedik'ten daha fazla beklememesi talimatını aldı. Türkler'le ilgili görevini yerine getirmek için yola çıkması gerekiyordu. Manuel, Mora'da tek başına kalakaldı. Kendisini, zekice diplomasi yoluyla kurtardı. Carlo Zeno'nun savaş gemileriyle Modon'da üslenmiş olduğunu biliyordu. Mareşal Boucicaut'nun Ceneviz filosuyla birlikte, pek de uzak olmayan Kıbrıs'tan dönüş yolunda olduğunu öğrendi. Boucicaut, gerekirse Venedikliler'le savaşmaya da hazırdı. Ama Manuel, dostu Zeno'nun, öteki dostu Boucicaut'ya Modon'da karaya çıkma izni vermesini sağladı. Sevinçli bir buluşmanın ardından, Manuel artık eve dönmeye hazır olduğunu bildirdi. Boucicaut, beraberinde olan Jean de Chateaumorand ile dört kadırgayı onun emrine verdi. Venedikliler, Cenevizliler'in kendilerine üstün gelmekte olduğunu gördüler. Carlo Zeno, kentinin onuru adına, derhal İmparator'un hizmetine kendi kadırgalarından dördünü sundu. Böylece Manuel'in eve dönüş yolculuğunun son sahnesi, gerçi Boucicaut daha erken bir aşamada onlardan ayrılmış olsa da, Cenevizliler ile Venedikliler'in ortak eskortuyla yapılmış oldu. Herhalde imparator, bu alışılmadık işbirliğinin yaratıcısı olmanın yanı sıra yararlanıcısı olmaktan da memnuniyet duymuştu. Mayıs'ta Gallipoli'ye ulaştı. VII. İoannes,

20 Jorga, 'Notes', IV, 264-6; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1097-1100, 1104, 1106. Barker, *Manuel II*, ss.228-30.

21 Jorga, 'Notes', IV, 268-9; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1107 (9 Nisan 1403). Suriano ayrıca Süleyman'ın Küçük Asya'daki kardeşleriyle müzakere etmekle de görevlendirilmişti.

kendisini karşılamak üzere oraya gelmişti. Süleyman'ın da orada bulunuyor olması mümkündür; en nihayet Manuel orada veya Konstantinopolis'te, Süleyman'la yapılan ve yeğeninin o yılın başlarında imzalamış olduğu antlaşmanın gözden geçirilmiş bir nüshasına imzasını koydu.[22]

Manuel'in yolculukları, ona pek de somut bir kazanç sağlamamıştı. Amcasının uzun yokluğunda imparatorluğun sadık bir koruyucusu gibi davranan VII. İoannes de, hak ettiğinden azını aldı. Üç yıllık ayrılıktan sonra bile, bu ikisinin aynı kentte bir arada yaşayamayacağı anlaşılıyordu. Manuel, İoannes'i Süleyman'la yapılan antlaşmanın şartları uyarınca Türkler'in bıraktıkları Thessalonica'nın yönetimini üstlenmeye zorladı. Venedikliler hiç kuşkusuz memnun oldular. İoannes'e asla güvenmemişlerdi. Onun yoldan çekilmesiyle, Manuel'e Konstantinopolis'teki tüccarlarının korunması için gereken antlaşmayı yenilemek için ısrar edebileceklerdi. Manuel Venedik'teyken veya elçileri Suriano'yla birlikte dönüş yolundayken, ticaretin neden durmuş olduğunu anlamak güçtür. Bunun nedeni, VII. İoannes'in, amcası döndüğü zaman hükümranlıktan geri çekilip çekilmeyeceğini hiç kimsenin bilmemesi olabilir. İoannes çok şey başarmıştı. Bayezid'in ölümünden sonra Süleyman'la müzakeredeki inisiyatifi, Bizans politikasının akışını değiştirmiş ve yepyeni fırsatlar açmıştı. Bizanslılar, Türkler'in haraç ödeyen vasalleri olmaktan çıkıp, onların hükümranı olmuştu; Manuel için de Bayezid'in oğullarının iplerini ele geçiren kuklacı rolünü oynama fırsatı doğmuştu. Bu avantajlarından en iyi şekilde yararlanabilmek için zamana ihtiyacı vardı. Venedikliler'in ayrıcalıklarının teyit edilmesi ve alacaklarının ödenmesine yönelik sürekli talepleri, nispeten önemsizdi. Manuel, imparatorluğuna tanınmış bu zamanın çok uzun sürmeyeceğini çok iyi biliyordu. Avrupa ve Asya'daki Türkler tek bir padişah altında yeniden birleşecek olursa veya birleştiği zaman, saldırmak için geri dönecekleri açıktı. Bu yüzden Batı Hıristiyanlığı'nın, doğuyu hâlâ tehdit eden tehlike hakkında uyanık kalmasını sağlamak hayati önem taşıyordu. İmparator, dostu Manuel Khrysoloras'ı Fransa, İngiltere ve İspanya saraylarına giderek durumu anlatacak genel elçisi olarak görevlendirdi. Khrysoloras, Venedik'te çok uzun süre kalmadı.[23]

Venedikliler, Süleyman'la anlaşmaya varmışlardı. 1403 Antlaşması'nın resmi taraflarıydılar. Gel gelelim, Manuel'e Mora'ya kadar eşlik etmiş olan elçileri Suriano başka açılardan pek az başarı elde etmişti. İmparator'u, başka bir belge imzalamak yoluyla Konstantinopolis'teki Venedikliler'in konumunu yasallaştırma gerekliliğine ikna edememişti. Mayıs 1404'te, Senato bu amaçla

22 Jorga, 'Notes', IV, 270; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1111, 1122 (2 Mayıs ve 10 Temmuz 1403). Boucicaut'nun oynadığı rol, yalnızca Mareşal'in biyografi yazarı tarafından aktarılmaktadır. *Le Livre des faicts*, II, ss.622-3. Dennis, 'The Byzantine-Turkish treaty of 1403', 76-80; Barker, *Manuel II*, ss.231-8. Matschke, *Die Schlacht bei Ankara*, s.47.

23 Dennis, 'Official documents of Manuel II', 51. Barker, *Manuel II*, ss.261-8.

Paolo Zeno'yu yeni elçi olarak atadı. Elçinin görev emirleri Temmuz'da verildi. Güvenli bir şekilde dönmesi nedeniyle Manuel'i kutlayacak; ona borçlarını (17.163 *hyperpyra*) hatırlatacak; Tenedos sorununu tartışmayı reddetse bile, onun Venedik'le olan antlaşmasını yenilemesini sağlayacaktı. Bununla birlikte, Tenedos sorunu bütünüyle bir yana bırakılmayacaktı. İmparator bu sorunu, Venedikliler'i memnun etmeden üstesinden gelinmesi gereken önemli bir engel olarak değerlendiriyordu. Dolayısıyla Paolo Zeno da, Suriano'dan fazla bir başarı kazanamamakla birlikte, İmparator'un ricası üzerine *balyos* olarak Konstantinopolis'te kaldı.[24] Yılın sonlarına doğru Manuel, Venedik'in adaya yönelik tüm hak iddialarından vazgeçmesini talep etti. Bu talep doğal olarak reddedildi. O zaman talebini değiştirerek, Tenedos'un Venedik'e ait olduğu gerçeğini kabul etmekle birlikte, masrafları Bizanslılar, Cenevizliler ve Venedikliler'in oluşturacağı bir konsorsiyum tarafından karşılanmak üzere yeniden istihkâm edilmesini önerdi. Senatörlerin süngüsü düştü. 31 Ocak 1405'te, bu öneri üzerinde düşünmek ve Bizans'la yenileme zamanı gelmekte olan antlaşma metnine koymak için biraz zaman istediler. Aynı gün, İmparator'un getirdiği önerinin diğer noktalarını gözden geçirdiler. Manuel, Mora'daki eyaletini veya Romania'daki Venedik kolonilerini ziyaret etmek istediği her zaman, kendisine yolculuk için gereken gemileri sağlamalarını da istemişti. Masrafları kendisinin karşılaması halinde bunu yapacaklardı. Koron ve Modon'da bir temsilcisini bulundurabilirdi. Borçlarına gelince, tüm belgeleri dikkatle inceleyinceye değin hiçbir ayrıcalık tanımayacaklardı. Manuel, kendisinin ve uyruklarının Venedikliler'in yanlış tavırlarına maruz kaldıklarını düşündüğü bir-iki olaydan yakınmıştı. Özellikle, Girit'teki Yunanlı tüccarların uğradığı kötü muameleye karşı çıkıyordu. Senatörler, bu şikâyetleri her zamanki nazik açıklamalar ve itirazlarla geri çevirdiler.[25]

Tenedos'un kötüye kullanımını kınayan başkaları da vardı. Haziran 1405'te, Rodos Şövalyelerinin Üstad-ı Azam'ı, burada masrafları kendi tarikatine ait olmak üzere bir hisar inşa ettirme izni almak için başvurdu. Venedikliler içerlediler. Tenedos'un kendilerine ait olduğunu söylediler ve Torino Antlaşması'na dikkatini çektiler. Hiç kimse adada kale inşa etme hakkına sahip değildi. Üstad-ı Azam'ın, dünyanın bu yöresinde kendi şövalyelerinin varlığının gerekli olmadığını anlaması lazımdı. Hıristiyan Doğu'nun müdafaasına, ne pahasına olursa olsun yorulmak bilmez bir özen gösteren Venedik, bu işi onlarsız da başarabilirdi.[26] Venedikliler, Tenedos üzerinde

24 Jorga, 'Notes', IV, 274; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1158, 1165 (27 Mayıs ve 19 Temmuz 1404). Maltézou, *Thesmos*, ss.119-20.

25 Jorga, 'Notes', IV, 276-8; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1175-6 (23 ve 31 Ocak 1405); *DR*, V, no. 3303. Venedik'e giden Bizans elçisi, II. Manuel'in kuzenlerinden biri olan İoannes Moschopoulos idi.

26 Sathas, *Documents*, I, no. 11, ss.11-12; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1194 (21 Eylül 1405). Thiriet, 'Venise et l'occupation de Ténédos', 241-2.

sahip oldukları özel hakları büyük bir kıskançlık ve bencillikle korudular. Adayı yeniden silahlandırmak suretiyle asla Torino Antlaşması'nı çiğnemediklerine işaret ettiler. Hiç kimsenin de bunu yapmasına izin vermemeye kararlıydılar. Gene de, burayı bir liman olarak kullanmaya ve kendi mülkleri gibi görmeye devam ettiler. Venedik'e gelen ve düzenli bir biçimde sorunu gündeme getiren Bizans elçilerine, İmparator *Doge*'yle olan antlaşmasını yenilemedikçe problemin çözülemeyeceğini söylediler. Mart 1406'da, İmparator Manuel'in Tenedos'u yeniden istihkâm etmek konusunda Galatalı Cenevizliler'le ortak planlar yapmakta olduğuna ilişkin Konstantinopolis'ten gelen haberler, Venedik'te büyük bir telaş yarattı. Panik o dereceye varmıştı ki, senatörlerin bazıları Körfez Kumandanı'nı tüm kadırgalarıyla birlikte adayı işgale göndermekten yana çıktı. İmparator'a bunun yalnızca onun ve imparatorluğunun iyiliği için olduğu söylenebilirdi. Bu girişim hayata geçirilmedi; gelen haberlerin doğru olmadığı anlaşıldı. Ama bu olay, Venedikliler'in bu konuda ne denli duyarlı ve tüm yabancıları, özellikle de Cenevizliler'i Tenedos'tan uzak tutma konusunda ne denli kararlı olduklarını gösterir.[27]

Uzun pazarlıkların ardından, en nihayet Venedikliler amaçlarına ulaştılar. Bizans ile Venedik arasında, son olarak VII. İoannes tarafından 1390'da imzalanan antlaşma, beş yıllığına teyit edildi ve II. Manuel tarafından 22 Mayıs 1406'da imzalanıp altın mühürle damgalandı.[28] Bu metin, aynı belgenin neredeyse harfiyen, kılı kırk yararcasına aktarılmış halidir. İmparator'un Venedik'e olan borçları tamamen aynı rakamlarla ifade edilmiştir. Borçların taksitler halinde ödenmesine ilişkin planlar tümüyle aynıdır. Metinde tek önemli değişiklik, Tenedos ile ilgili göndermedir. 1390'da VII. İoannes, adanın kaybına karşılık hiçbir tazminat istemeyeceğini gayet munis bir tavırla kabul etmişti. 1406'da II. Manuel, antlaşma Tenedos'a ilişkin hiçbir özgül ya da acil tavsiyede bulunmazken, sorunun antlaşma yürürlükte kaldığı sürece 'askıda' ya da yeni tartışmalara açık bırakılmasına Venedikliler'i razı etti.[29] Tüm diğer açılardan, Venedikliler hoşnuttu. İmparator'un tüm memurlarını beş yıllığına bağlayan bir belge ile, yurttaşlarının imtiyazlarının yanı sıra, Konstantinopolis'teki topluluklarının yasal konumu yeniden teyit edilmişti. Manuel'in belgeyi imzalamaktaki gönülsüzlüğünün üstesinden gelmek konusundaki başarının büyük bölümü, *Doge* Michele Steno'nun İmparator nezdindeki elçisi ve ardından iki yıl boyunca Konstantinopolis'teki

27 Jorga, 'Notes', IV, 282-3; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1203 (11 Şubat 1406), no. 1208 (30 Mart 1406). Thiriet, 'Venise et l'occupation de Ténédos', 242-3.

28 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.144-53; Latince metin kısmen, *DVL*, II, no. 163 içinde, ss.301-2. Belgenin bazı bölümlerinin kopyaları, Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, N. 14, s.20 ve Barker, *Manuel II*, şekil 18 içinde, ss.258-9'da yer alır. *DR*, V, no. 3310, 3311; Jorga, 'Notes', IV, 283-4; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1216 (29 Mayıs 1406).

29 MM, III, s.150.

balyos'u olarak hizmet eden Paolo Zeno'ya aitti. İki yılın ardından görevinden alınmasını ve Venedik'e geri çağrılmasını istedi. Arzusu Temmuz 1406'da kabul edildi ve antlaşmayı da beraberinde getirerek Venedik'e döndü. Bundan başka İmparator'dan, iyi Hıristiyanlar olarak Venedikliler'den, Türkler'e karşı mücadelede güçlerini birleştirebilmek üzere, Cenevizliler'le olan çekişmelerini geçmişe gömmeleri arzusunu dile getiren bir mektup da getirdi. Bu belki de saf bir dilekti. Gene de Manuel, İtalyan cumhuriyetlerinin dinin müdafaasını çıkarlarının muhafazasından daha üstün sayabileceklerine ilişkin umudundan hiç vazgeçmeyecekti.[30]

1408'de Manuel, durumun Yunanistan'daki eyaleti Mora Despotluğu'na yeni bir ziyaret yapması için yeterince yatıştığını hissetti. Kardeşi, Despot Theodoros önceki yıl ölmüştü. Manuel, Theodoros'la her zaman iyi geçinmişti. Kardeşi için, Mistra'da dile getirmeye karar verdiği uzun bir cenaze söylevi hazırladı.[31] Yeğeni VII. İoannes'in, Eylül 1408'de Thessalonica'da öldüğüne ilişkin haberi aldığında hâlâ oradaydı. İoannes ona sevinçten çok bela getirmişti. Manuel, onun ölümüne sadece âdet yerini bulsun diye yas tuttu. Konstantinopolis'e dönmeden evvel, oğlu Theodoros'u (II) Mistra'da ve henüz çocuk yaştaki oğlu Andronikos'u da Thessalonica'da despotluğa atadı. Manuel Yunanistan'da iken, Bayezid'in oğulları arasındaki iktidar mücadelesi daha da şiddetlenmişti. Bu mücadele, Küçük Asya'da bulunan Musa'nın, 1404'te ağabeyi Süleyman'a savaş açması üzerine patlak vermişti. Süleyman'ın mücadeleyi kaybeder gibi göründüğü 1409'da, Manuel Venedikliler'e bir mektup yazarak, Hellespont'ta devriye görevi yapan kendisine ait iki gemiye destek olmak üzere sekiz savaş gemisi göndermek suretiyle iki kardeşi ayrı tutmak konusunda yardımlarını istedi. Verdikleri yanıt, Venedik belirsizliğinin son derece açık bir örneğiydi. 10 Ocak 1410'da, Senato, savaşmakta olan Türkler'i ayrı tutmanın ve boğazda devriye gezmenin akıllıca bir fikir olmakla birlikte, Venedik'in kendi başına hiçbir şey yapamayacağını bildirdi. İmparator, Venedik gemilerinin fiilen Türkler'i Hellespont'un iki yakasına taşıdığından, Gallipoli ile Asya arasında getirip götürdüğünden yakınmıştı. Senatörler, bunu önleyemeyecekleri yanıtını verdi. Boğazı daha etkili bir biçimde denetleme sorunu, kendi kaynaklarını kullanmak yoluyla İmparator'un kendi bileceği bir işti. Öte yandan, imparatorluk ailesinin Konstantinopolis'ten ayrılmak isteyen üyelerine gemi sağlamak yönündeki ricasına uymaları mümkün ise de, bu da ancak gemilerin gittiği yöne gitmeleri ve yolculuk ücretlerini ödemeleri halinde geçerli

30 Jorga, 'Notes', IV, 288; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1230; *DR*, V, no. 3315. Mart 1407'de, Süleyman'a elçi olarak giden Giovanni Loredano'ya, Romania'daki durumu tartışmak üzere Manuel'i de görmeye gitmesi talimatı verilmişti. Jorga, 'Notes', IV, 287-8; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1248.

31 J. Chrysostomides, der. *Manuel II Palaeologus, Funeral Oration on his Brother Theodore*, *CFHB*, XXVI (Selanik, 1985).

olabilirdi. Venedikliler çok ender olarak fedakâr davranıyorlardı. Bencillikleriyle insanları kendilerinden soğutuyorlardı. Bazı Venedikliler'in Konstantinopolis'te çıkan kavgalarda Yunanlılar tarafından adamakıllı dövüldüklerini; *balyos*'larının İmparator'un adamları tarafından Venedikliler'in tutuklanmasına ve antlaşmanın ihlaline ilişkin çeşitli örnekleri bildirdiğini öğrenmek, insanı hiç şaşırtmamaktadır.[32]

Türkler kendi ihtilaflarını Venedik'in müdahalesi olmaksızın çözdüler. Temmuz 1410'da Süleyman, kardeşi Musa'nın birlikleri tarafından Edirne'de (Hadrianopolis) kuşatıldı. Yunanlı dostları, onun bir süre dayanmasını sağladı. Ama Şubat 1411'de ele geçirildi ve boğularak öldürüldü. Musa bundan sonra, Süleyman'dan yana çıkanların tümünden intikamını almaya başladı. 1403 Antlaşması'nı iptal etti, Selanik'e (Thessalonica) saldırdı ve Konstantinopolis'i kuşattı. Manuel böyle bir olasılığı önceden tahmin etmişti. Kentin erzak stoklarını sağlama almış ve bir kuşatmaya hazırlanmıştı. Ayrıca acil bir duruma karşı diplomatik planları da vardı. Bayezid'in en küçük oğlu Mehmed'i, Küçük Asya'dan gelip Musa'ya karşı savaşmaya çağırdı. Başlangıçta Mehmed bunu yapmaktan kaçındı. Ama 1413'te, Bizans ve Sırp birliklerinin de desteğiyle, ağabeyini Edirne'den çıkarıp attı ve Sırbistan'a değin kovaladı. Bu tasfiye süreci sonunda, böylece kendisini Rumeli ve Rum, yani Avrupa ve Asya Sultanı olarak kabul ettirmeyi başaran Mehmed oldu. Venedikliler olup bitenlerin farkındalardı gerçi, ama açık açık İmparator'un yanında yer alamıyorlardı. Onları en çok korkutan şey, doğudaki ticaretlerine yönelik tehditti. 1409'da, Süleyman'a bir elçi gönderdiler.[33] Türkler'in Hellespont'taki gidiş gelişlerini durdurmak konusunda istenen desteği vermemişlerdi. Temmuz 1410'da, Musa'yla olan mücadelesinin sonunu beklemek üzere, Süleyman'a verdikleri haracı ödemediler; Ağustos'ta da Tenedos ile Bosporos arasında gidip gelen gemilerine eşlik eden güçlerini artırdılar.[34] Nisan 1411'e gelindiğinde, *balyos*'larından Süleyman'ın öldüğünü öğrenmişlerdi; kardeşi Musa'ya, iyi niyetleri konusunda güvence vermekte acele ettiler. Venedik'te, İmparator Manuel'in artık hiç gecikmeksizin Gallipoli'yi işgal etmesi gerektiği düşüncesi doğmuştu. Aksi halde, Venedikliler buranın başkalarının ellerine geçeceğinden korkuyorlardı. Bu düşünce Senato'da fazla yandaş bulamadı.[35] Bizanslılar'ın bütün şansını Mehmed'in ağabeyi Musa'ya karşı galebe çalmasına bağladıkları 1411 ile 1413 arasında, bir dizi elçi Venedik'ten Musa'nın karargâhına gitti. İmparator, Körfez Kumandanı'nın, Konstantinopolis'ten çok da uzakta olmayan

32 Jorga, 'Notes', IV, 311-12; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1362, 1364 (10 ve 11 Ocak 1410); *DR*, V, no. 3327.

33 Jorga, 'Notes', IV, 299-303; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1343, 1347 (Şubat ve Mart 1409).

34 Jorga, 'Notes', IV, 317, 318; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1384-5, 1387.

35 Jorga, 'Notes', IV, 509-10; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1415 (17 Nisan 1411). 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra, Venedik'in Gallipoli'yi işgal etmesi önerilmişti. Jorga, 'Notes', IV, 254, 256.

Selymbria'nın (Silivri) surları altında 'Sultan' Musa'yla kendi başına bir ateşkes imzalamaya kalkışmasından acı acı yakınıyordu. Venedik, her zaman ödediği haracı bile bundan böyle Musa'ya ödemeye karar vermişti. Ne var ki, Temmuz 1413'e gelindiğinde, Konstantinopolis'teki *balyos* Fantin Viaro'ya, kardeşi Mehmed tarafından yenilgiye uğratılmış olduğu doğru ise, Musa'ya haraç ödememesi talimatı verildi.[36]

Türkler arasındaki savaş bunalımı ve bu savaşın Hıristiyanlar'a sunduğu fırsatlar süresince, Venedik yalnızca kendi halkı, mülkü ve kazancı adına hareket etti. İmparator Manuel'in, Mehmed'i ağabeyi Musa'ya karşı desteklemek suretiyle Türkler arasında bir dost edinme çabasını, Venedikliler'in herhangi bir şekilde teşvik ettiğine ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Daha önce söyledikleri gibi, başka halkların iç kavgalarında taraf tutmanın kendi âdetlerine ters olduğunu tekrarlamış olduklarına kuşku yoktur. Herhangi bir anda kim kazanıyor gibi görünüyorsa, ona saygılarını bildirme telaşında olduklarını söylemek daha gerçekçi bir yaklaşım olur. Musa'yla bir ateşkes yapmışlar ve üstün gibi göründüğü sırada haraçlarını ona ödemişlerdi. Bunun İmparator'un politikasına karşıt olup olmadığı ile hiç ilgilenmiyorlardı. Asıl kaygı duydukları nokta, İmparator'u kendileriyle 1406'da imzalamış olduğu ticaret antlaşmasını yenilemeye ikna etmekti. Müzakereler, Konstantinopolis'teki *balyos*'ları Fantin Viaro tarafından yürütüldü ve 31 Ekim 1412'de tamamlandı. Antlaşmanın tam metni bugüne ulaşamamıştır; ama yeni hiçbir şey içermemektedir. Manuel'in Venedik'e olan borçlarını ödememiş olduğuna ve Venedikliler'in Tenedos'taki haklarını tanımayı hâlâ reddettiğine şüphe yoktur.[37] Kafasında başka meseleler vardı. Sultan Mehmed'in zafer kazanmasına yardım ettiği zaman, biraz destek vermeleri için Venedik'e başvurdu. Venedik'in ancak öteki Hıristiyan hükümdarlar kendi paylarına düşeni yaptığı takdirde yardım edeceği şeklindeki her zamanki yanıtı aldı.[38]

Venedikliler, 1403'te Süleyman'la yapılan antlaşmada taraflardan biri olmuşlardı. On yıl sonra Manuel ile Mehmed arasında varılan uzlaşmada taraf değillerdi. Bu yüzden, Mehmed'in kendi zaferine destek vermiş olanlara dağıttığı ödüllerin hiçbirinden yararlanamadılar. Manuel'in ödülü yabana atılır gibi değildi. Yeni ve minnettar Sultan, ona Süleyman tarafından 1403'te verilmiş olan tüm toprakları ve ayrıcalıkları geri verdi. Yaşadığı sürece, İmparator'un sadık hizmetkârı olacağına yemin etti.[39] Mehmed,

36 Jorga, 'Notes', IV, 510-14, 524, 529-30; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1419, 1422, 1424, 1431, 1444 (1411-12), 1452 (5 Mayıs 1412), 1463 (22 Temmuz 1412), 1496 (24 Temmuz 1413). Venedikliler'in Musa'yla yaptıkları antlaşmanın metni, Jorga, 'Notes', IV, 515-17'de vardır.

37 Jorga, 'Notes', IV, 524-6; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1454, 1463 (Mayıs ve Temmuz 1412). *DVL*, II, no. 165, s.304; *DR*, V, no. 3333 (31 Ekim 1412).

38 Jorga, 'Notes', IV, 532; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1514 (8 Ocak 1414).

39 Dukas, XX. I: s.133; *DR*, V, no. 3334.

sözünün eri bir adamdı; Manuel'in iki yıl sonra yaptığı gaf bir yana, Mehmed'in 1421'deki ölümüne değin, Yunanlılar'la Türkler arasında barış ve uyum hiç bozulmadı. Bizanslılar'ın görüp göreceği son barış dönemi oldu bu. Venedikliler, Sultan'la kendi antlaşmalarını yaptılar. 1414'te, *balyos*'ları Francesco Foscarini'ye, Edirne'ye gidip, haraç ödemek dışında merhum ağabeyi Musa ile yapılana benzer bir antlaşma önermesi için Mehmed'le görüşme talimatını verdiler. Foscarini çok etkili olamadı. Bir yıl sonra, Sultan Mehmed Venedik'ten henüz hiçbir elçinin ona gelmediğinden yakındığında, hükümeti Foscarini'yi şiddetle tekdir etti.[40]

İmparator Manuel, Türkler'le arasındaki zor kazanılmış bu barışın, onun Mehmed'le olan kişisel ilişkisine dayandığını gayet iyi biliyordu. Mehmed öldüğü veya yerine başka biri geçtiği zaman hemen sona erebilirdi. Bu durumdan yararlanacaksa, derhal harekete geçmesi gerekiyordu. 1414 Yazı'nda, bir kez daha Venedik'e başvurdu; Venedik'ten bir kez daha, ona her zaman yardıma hazır olduklarını, ne var ki öteki Hıristiyan devletler de katkıda bulunmadığı sürece fazlaca bir şey yapamayacakları şeklindeki yanıtı aldı. Manuel, bu yardımı uzun zamandır ummuştu. İki kez, Venedikliler ile Macaristan Kralı Sigismond arasında süregiden ihtilafı gidermek amacıyla aracılık etme önerisinde bulunmuştu. Sanki Bizans İmparatoru'nun kendi işlerine karışmasını istemiyorlarmış gibi, iki keresinde de önerisini reddetmişlerdi. Gel gelelim, yeni Sultan'ın Ege'de donanma gücünü yoğunlaştırması ve bunun sonucu olarak Negroponte ile öteki Venedik adalarına yönelen tehdit konusunda endişeleniyorlardı.[41] Manuel, Mehmed'le olan ittifakı sayesinde korunma altındaydı. Ama, Thessalonica ile Mora Despotluğu'nun gelecekteki güvenliğine ilişkin onun da endişeleri vardı. 1414 Kışı'nı, küçük oğlu Andronikos ile Thessalonica'da geçirdi ve ertesi baharda Mora'ya geçti. Buraya, Venedikli valinin kendisini büyük bir debdebeyle ağırladığı Negroponte üzerinden deniz yoluyla gelmişti.[42] Manuel'in planı, Korinthos kıstağı boyunca uzanan altı millik bir sur inşa ettirmekti. Bu sur, Mora'yı gelecekte kuzeyden gelebilecek tüm Türk istilalarına karşı koruyacak bir Bizans adasına dönüştürecekti. İş hızla yürütüldü ve Heksamilion adıyla bilinen sur, yirmi beş gün içinde tamamlandı. Venedikliler, bu başarısından dolayı İmparator'u kutladılar. Ama bu surun maliyetine bir katkıda bulunmalarına yönelik ricasına karşı tutumları çok daha az coşkulu oldu. Maliyet bir hayli yüksek olmuştu. Para, Moralı Yunanlılar'a konulan özel vergilerden alınmıştı; yerlilerin birçoğu vergiyi ödemekten kaçınmak için

40 Jorga, 'Notes', IV, 533-5, 548-9; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1526, 1538 (Mayıs ve Temmuz 1414), 1584 (Temmuz 1415).

41 Sathas, *Documents*, III, no. 624, ss.72-3, no. 633, ss.78-80 (11 Ekim 1414); Thiriet, *Sénat*, II, no. 1544 (24 Temmuz 1414), 1546, 1555; *DR*, V, no. 3338.

42 Sathas, *Documents*, III, no. 660, s.110 (24 değil, 30 Nisan 1415); Jorga, 'Notes', IV, 542; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1574.

Venedik topraklarına kaçmıştı. Venedikliler bunlardan hiç değilse bazılarını ülkelerine göndermek istiyorlardı. Ama Yunanlılar, yaptıkları başka işlerin Heksamilion Suru için para ödemelerini olanaksız kıldığını söyleyerek karşı koydular.[43]

Venedikliler, değişmekte olan bir dünyada ticaretin çarklarının dönmeye devam etmesini sağlamakta kararlıydılar. Ama Türkler'le birlik olduklarına ilişkin suçlamalara karşı hassaslık gösteriyorlardı. Ağustos 1415'te, tüm Hıristiyanlar'a bu suçlamaları reddeden bir genelge göndermeyi önerdiler. Venedik'in kâfirlere, özellikle de Türkler'e karşı daima derin bir nefret beslemiş olduğunu herkesin bilmesini istiyorlardı. Venedik, Macaristan Kralı Sigismond'un Konstantinopolis'ten kaçması amacıyla, güçlü bir Türk donanmasına karşı gemiler sağlamıştı. Bunu izleyen müzakereler sırasında, Venedik tutarlı bir biçimde Türkler'e karşı ona yardımlarını sunmuştu. Eğer son yıllarda, Sigismond oradayken Macaristan'a saldırdılarsa, orada bulunmayışı konusunda ne yapabilirlerdi ki?[44] Venedikliler'in Türkler'e karşı başka bir deniz birliğinin oluşumuna yeni bir ilgi göstermelerinin nedeni, şöhretlerinin yanı sıra ticaretlerini korumak olabilir. Bu tasarının, Andros Hâkimi Pietro Zeno tarafından, onların Mehmed'le ateşkes yapmalarından önce, 1415'te başlatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu ittifaka Venedikliler'in yanı sıra, Rodos Şövalyeleri ile Sakız ve Midilli Cenevizlileri de katılacaktı. İmparator Manuel, bu fikre çok sıcak baktı ve kapsamının genişletilmesini önerdi. Ama, Mehmed'le olan kişisel ilişkileri açısından, bunun bir sır olarak kalmasında ısrar etti. Bu konuda kesinlikle haklıydı. Ama sonuçta hiçbir şey çıkmadı.[45]

Katılımcıların bu ittifaktan beklentileri birbirinden çok farklıydı. İmparator, Konstantinopolis'in korunmasını düşünüyordu. Venedikliler ise bu antlaşmadan, Yunanistan ve Ege'deki kolonilerini koruma altına almasını bekliyorlardı. Cenevizliler, bu ittifaka pek de gönüllü değillerdi. Türkler'den deniz yoluyla gelen tehdidin ne olursa olsun kısa zamanda azaltılması gerekiyordu. 1416 Yazı'nda, Körfez Kumandanı Pietro Loredano, Gallipoli'de yapılan deniz savaşında Mehmed'in donanmasının büyük bölümünü batırdı. Çarpışma neredeyse şans eseri yapılmıştı. Venedikliler bu zaferden haklı olarak büyük gurur duydular ve tüm Hıristiyanlık'ın da gurur duymasını sağladılar. Senato, Loredano'yu kutladı, San Marco ve Tanrı'ya şükranlarını

43 Jorga, 'Notes', IV, 547-8, 558, 584-5; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1583 (23 Temmuz 1415), no. 1592 (23 Eylül 1415), no. 1599 (8 Şubat 1416); *DR*, V, no. 3352. Venedik ayrıca, Musa'nın Konstantinopolis ve Thessalonica'ya yaptığı saldırılar sırasında Venedik kolonilerine sığınmış olan öteki Yunanlılar'ı geri göndermeye de razı oldu. Zakythenos, *Despotat grec de Morée*, I, ss.167-72; Barker, *Manuel II*, ss.301-17.

44 Jorga, 'Notes', IV, 550.

45 Sathas, *Documents*, III, no. 672, ss.119-20 (31 Ağustos 1415); Jorga, 'Notes', IV, 554, 558, 573-4; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1589, 1592, 1599, 1635 (1415-17); *DR*, V, no. 3352, 3354, 3367.

sundular.[46] Venedik ile Sultan arasında müzakereler bunu izleyen aylarda yapıldı. Muharebede alınan tutsakların iadesi sonu gelmez tartışmalara neden oldu; ama resmi bir barış antlaşmasının imzalanabilmesi 6 Kasım 1419'dan önce gerçekleştirilemedi. Ama Sultan, bu olay yüzünden İmparator Manuel'i suçlamamışa benzemektedir.[47]

Müzakerelerin büyük bölümünü yürüten Konstantinopolis'teki *balyos* Giovanni Diedo, İmparator'a sürekli bilgi vermekle görevlendirilmişti.[48] İmparator'a Venedik'le olan ve son olarak 1412'de teyit edilen antlaşmasını yeniletmek, halefi Bertuccio Diedo'ya düştü. Venedikliler'in, Konstantinopolis'teki yurttaşlarına yapılan muamele ile Türkler'den bile kötü komşular diye niteledikleri Mistra'daki Mora Despotları'nın etkinlikleri konusunda pek çok şikâyetleri vardı. İmparator'un da, 1416'da Gallipoli'de tutsak alınan Yunanlılar'ın yazgısı ve Venedikli Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından sahtekârca vergi kaçırılması konusunda yakınmaları vardı.[49] Gel gelelim, nihayet 30 Ekim 1418'de, *balyos*'un önüne koyduğu belgeye imzasını ve altın mührünü koydu.[50] Bu belge, 1390'da ve 1412'de tekrar imzalanmış olan metinle harfi harfine aynıydı. Yalnızca tarih değiştirilmişti. Konstantinopolis'teki Venedikliler'in konumunu bir beş yıl daha yasallaştırıyordu. İmparator'un, Venedik'e borçlarını ödemek konusunda verdiği sözlerin hiçbirini tutmadığını da kanıtlıyordu. 17.163 *hyperpyra*'lık büyülü rakam, 1343 tarihinden beri tıpkı faiziyle birlikte 30 bin düka gibi aynen kalmıştı. Tenedos sorunu 'havada' bırakılmıştı. Tümüyle formalite gereği yapılmış bir antlaşmaydı. Venedikliler, İmparator'un borçlarını tümüyle temizlemek şöyle dursun, faizini veya taksitlerini karşılayacak parayı bile asla bulamayacağını çok iyi biliyorlardı.

Gallipoli açıklarındaki zaferleri, Venedikliler'in yaşamını kolaylaştırmıştı. Hellespont'u geçip giden ticaret donanmaları için yoğun bir biçimde silahlandırılmış konvoylar hazırlamanın ağır masraflarından kurtulmuşlardı. İmparator Manuel, kuşkusuz Türk donanmasının imhasına gizli gizli sevindiyse de, o dönemde aslında Sultan Mehmed'le sıkı bir ittifak halindeydi.

---

46 Jorga, 'Notes', IV, 566-7; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1622 (5 Temmuz 1416). Loredano'ya 2 Nisan 1416'da talimat verilmişti. Jorga, 'Notes', IV, 562-3; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1610. Muharebe 29 Mayıs'ta yapıldı. Dukas, xxi. 8: ss.147-9; Khalkokondyles, I, ss.188-90; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 901-9. Heyd, *Commerce*, II, ss.277-8; Thiriet, *Romanie vénitienne*, s.368; Barker, *Manuel II*, s.337.

47 Jorga, 'Notes', IV, 575-8, 608-10; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1641-2, 1645, 1647, 1649, 1707, 1746, 1750. Antlaşmanın metni, *DVL*, II, no. 172 içinde, ss.318-19; Jorga, 'Notes', IV, 610-14.

48 Jorga, 'Notes', IV, 577-8; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1647 (Mayıs 1417).

49 Jorga, 'Notes', IV, 591, 595-7; Sathas, *Documents*, III, no. 731, ss.174-80; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1688, 1697, 1705 (Mart, Haziran, Temmuz 1418).

50 Yunanca metin, *MM*, III içinde, ss.153-63; Latince metnin bir kısmı, *DVL*, II, no. 170, 171 içinde, ss.316-17; *DR*, V, no. 3373.

Ama bu olay, ona pek bir fayda sağlamadı. Manuel, yalnızca Mehmed'e karşı değil, genel olarak Türkler'e karşı kutsal bir savaş yapmak üzere tüm Batı Hıristiyanlığı'nı ayağa kaldırmayı tasarlamaya devam etti. Venedik ile Macaristan arasındaki ihtilafı çözüme ulaştırmayı önermekte bu denli ısrar etmesinin ardında da bu düşünce vardı. Venedikliler her zaman Sigismond'u kavgacı ve engelleyici olmakla suçluyorlardı; İmparator'un önerisini uzun bir süre geri çevirdiler[51] Fakat Ocak 1420'de, Venedik'e giden elçisi Manuel Philanthropenos, sonunda onları, çok geç olmadan yeni bir Haçlı seferini yönetebilecek tek kişinin Sigismond olduğu anlaşıldığına göre, kâfirlere karşı hep birlikte bir saldırının gerçekleştirilmesinin tek yolunun Macaristan'la barıştan geçtiğine ikna etmeyi başardı. Venedikliler, Philanthropenos'un kendi elçileriyle birlikte Sigismond'a gitmesine izin verdiler. Venedik'ten Macaristan'a, oradan da Polonya ve Litvanya'ya geçti. Böylece İmparator Manuel, Türkler'in iyi niyetinin Sultan Mehmed'in ölümünden sonra devam etmeyeceğinden emin olarak, geleceğe bakmakta olduğu gerçeğini oldukça geniş bir kesime duyurmuş oluyordu.[52]

Türkler'in iyi niyeti, yaklaşık 1415'te, saltanatta hak iddia ederek Mehmed'e meydan okuyan birinin ortaya çıktığı sırada gelişen olaylarla ciddi bir biçimde sarsıldı. Adı Mustafa idi ve Bayezid'in çok uzun zamandır kayıp olan oğlu olduğunu ileri sürüyordu. Gerek Bizans, gerek Venedik Mustafa'nın isyanına karıştı. Venedikliler, onun Küçük Asya'dan Avrupa'ya geçmesine yardım ettiler; Mustafa orada başka bir Osmanlı ayaklanmasıyla birleşti. Manuel ise onu, Türk iktidar siyaseti oyununda değerli bir piyon olarak görüyordu. Sultan, asilerin her ikisinin de üstesinden gelecek gibi göründüğü zaman, Thessalonica'ya sığınmalarına izin verdi. Mehmed, onların kendisine teslim edilmesini istedi. Manuel kibarca reddetti. Bunun yerine, Sultan yıllık masrafları için belirli bir miktar ödeme yaparsa, onları sürekli gözetim altında tutmayı önerdi. Mehmed bunu kabul etti. Mustafa, Lemnos Adası'na yerleştirildi. Bu olay, İmparator ile Sultan arasındaki ilişkinin kırılgan niteliğini göstermesi açısından ilginçtir. Hiçbir tarafın çiğnemeyi istemediği bir centilmenlik anlaşmasına dayanmaktadır. Mehmed, artık Manuel'in elinde günün birinde kendisine karşı kullanabileceği bir rakibi olduğunu biliyordu. Bu, zekice bir darbeydi, ama tehlikeli olduğu söylenemezdi.[53]

Ocak 1421'de, Manuel en büyük oğlu VIII. İoannes'in Konstantinopolis'te ikinci imparator olarak taç giymesini sağladı. Aynı zamanda, İoannes'in

51 *DR*, V, no. 3354-5; Jorga, 'Notes', IV, 558; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1599 (8 Şubat 1416).

52 *DR*, V, no. 3378-82; Jorga, 'Notes', IV, 615-16; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1758, 1802, 1915. Barker, *Manuel II*, ss.337-9.

53 Dukas, xxii. 3-5: ss.155-61; Khalkokondyles, I, ss.190-2; Sphrantzes, *Chronicon minus*, s.6. Jorga, 'Notes', IV, 540-1, 558, 562-3; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1563-4 (15 ve 18 Ocak 1415), 1599 (8 Şubat 1416), 1610 (2 Nisan 1416); *DR*, V, no. 3348, 3361-5. Barker, *Manuel II*, ss.340-4.

Monferratolu Sophia ile evliliği de kutlandı. Sophia, bir Venedik gemisiyle İtalya'dan getirilmişti.[54] İoannes, yönetim deneyiminden yoksun değildi. Yunanistan'a gittiği zaman, babasının yokluğunda naiplik yapmıştı; ayrıca iki yıl kadar kardeşi Theodoros'a Mora Despotluğu'nda yardımcı olmuştu. Babası Manuel yetmiş bir yaşına gelmişti, üstelik sağlığı da bozulmuştu. Bir kenara çekilmenin ve oğlunu iş başına geçirmenin zamanı geldiğini düşünüyordu. İoannes'in kuşağından, Manuel'in çekilmesini yerinde gören kişiler vardı. Türkler'e karşı cesurca eyleme geçmenin özlemini çekiyorlardı. Bunu deneme fırsatını, İoannes'in taç giyme töreninden dört ay sonra ele geçirdiler. Sultan Mehmed 21 Mayıs 1421'de öldü. Meşru oğlu ve vârisi II. Murad idi. Yaşlı imparator, onu bu şekilde tanımak istedi. Ama isteği reddedildi. VIII. İoannes ve kardeşleri, Mehmed'in rakibi Mustafa'yı kapatıldığı yerden çıkararak, Bizans'ın tercih ettiği sultan olarak ileri sürmeyi seçtiler. Bu çok aceleci ve tehlikeli bir komploydu ve Murad tarafından derhal bastırıldı. Ocak 1422'de Mustafa ele geçirilerek asıldı. II. Murad artık Avrupa'nın ve Asya'nın tartışmasız sultanı olmuştu. O da genç kuşağa mensuptu. Babası gibi Yunanlılar'la centilmenlik antlaşmasının geçerli olduğuna inanmış da olsaydı, kendisini verasetten yoksun bırakmak için yaptıkları bu alçakça girişim onu düş kırıklığına uğratacaktı. II. Murad öfkeden küplere bindi. Kendisini yatıştırmak için gönderilen Bizans elçileriyle oyalanacak zamanı yoktu. Derhal Konstantinopolis ve Thessalonica'yı kuşatmak için hazırlıklara girişti. Mühlet sona ermişti. Bizanslılar tekrar başa, 1413'te Sultan Mehmed'in iktidara geldiğindeki noktaya geri dönmüşlerdi. Oğlunu böyle bir düzenbazlığa girişmemesi için uyarmış olan yaşlı İmparator Manuel, tıpkı yetkisinden çekildiği gibi, bu düzenbazlığın yarattığı sonuçların sorumluluğunu almaktan da geri durdu.[55]

54 Jorga, 'Notes', IV, 621-2; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1782, 1791. İoannes'in kardeşi ve Mora Despotu II. Theodoros'un gelini Kleope Malatesta da aynı gemide yolculuk ediyordu.

55 Dukas, xx. 5-6: ss.137-9; xxii. 10'dan xxiii. 2'ye kadar: ss.165-71; xxvii. 1-7: ss. 223-31. Khalkokondyles, I, s.192; II, ss. I, 6. Sphrantzes, *Chronicon minus*, ss.8-14. *Chron. Brev.*, II, ss.410-13. Barker, *Manuel II*, ss.349-60.

20. Bölüm

Bizans: Venedik'in Duacısı

Venedik'in Kasım 1419'da Sultan Mehmed'le imzaladığı antlaşma, Sultan'ın Romania'da Venedik mülkü olarak tanıdığı tüm kent ve adaların isimlerini sıralıyordu. Listede otuz sekiz isim vardı.[1] Batı ve Güney Tenedos ile Bosporos'ta sağlam bir savunma hattı kurma politikaları doğrultusunda bu sayı arttı. Türkler Konstantinopolis'i alabilirlerdi, ama Ege adaları ile Mora ve Yunanistan limanlarının Venedik'e ait olduğunu kabul etmek zorundaydılar. 1419'dan önceki yıllarda, Navarino, Clarentza, Patras ve Lepanto (Naupaktos) gibi değerli Yunan limanları, ister istemez Venedik hükümranlığını kabul etmişti. Öte yandan, Bizans Mora Despotluğu'nun genişlemesi ve gücü, Venedik'in her zaman işine gelmiyordu. Senato, 1415'de Korinthos Kıstağı'nda Heksamilion Suru'nun inşa edilmesini alkışlamıştı ama maliyetine katkıda bulunmaktan geri durmuştu. Venedikliler gemileriyle İmparator Manuel'i Konstantinopolis'e geri getirmişler ve oğlu İoannes'in kardeşi Despot II. Theodoros'a katılması için onu Mora'ya götürmüşlerdi. Gel gelelim, Akhaia'nın Latin prenslerinin sonuncusuyla Despot'un aralıksız savaşında, Venedikliler tarafsız kalmaya çalıştılar; mülklerine ve yurttaşlarına verilmekte olan hasara ilişkin sayısız şikâyette bulunmak zorunda kaldılar.[2]

Yeni Osmanlı Sultanı II. Murad, Konstantinopolis'i kuşatmaya 1422 Haziranı'nın sonlarında başladı. Bizanslılar'ın geçirmiş oldukları kuşatmaların en kötüsüydü bu. Sultan, onların direnişini kırmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bir görgü tanığının anlatımı, hücumun şiddetini ve genç İmparator VIII. İoannes'in önderliğinde savunmacıların kahramanlığını betimler.

1 *DVL*, II, no.172, s.319. Onbeşinci yüzyılın ilk yarısında yeni toprakların yönetimini denetlemek üzere beş kişilik özel bir komisyon kurulmuştu: *Sapientes terrarum de novo acquisitarum*. Thiriet, *Sénat*, II, s.230 not.1.

2 Sathas, *Documents*, I, no.48, ss.65-6 (25 Temmuz 1417), no.75, ss.109-12 (8 Mayıs 1421); III, no.660, s.110, 668, s.116 (24 Nisan ve 23 Temmuz 1415), 764, ss.207-8 (19 Nisan 1420). Jorga, 'Notes', IV, 595-7 (21 Temmuz 1418); Thiriet, *Sénat*, II, no.1666, 1705, 1766, 1808. Zakythenos, *Despotat grec de Morée*, I, ss.180-6; Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss.369-71.

Ya Meryem Ana'nın mucizevi müdahalesi, ya da başka bir Bizans diplomatik etkinliğinin sonucu olarak, kuşatma kaldırıldı ve Türkler 6 Eylül 1422'de geri çekildiler. Yaşlı İmparator Manuel, Küçük Asya'da sultanlık iddiasında bulunan bir başka rakibi desteklemiş ve böylece Murad'ı, denizin karşı kıyısında çıkan ayaklanmayı bastırmaya birlik göndermek zorunda bırakmıştı.[3] Bir Osmanlı hükümdarını bir başkasına karşı kullanmak konusunda, Bizanslılar'ın eline geçen son fırsat oldu bu. Daha önce olduğu gibi, onlara kısa bir soluklanma fırsatı sağladı. Ama Murad'ın intikamını alması çok sürmedi. Rakibini ele geçirip ortadan kaldırdıktan sonra, Avrupa'ya dönerek saldırısına devam etti. Konstantinopolis tekrar kuşatılmadı. Bunun yerine, kuvvetlerini Thessalonica'nın kuşatılmasında yoğunlaştırdı; 1423'te de orduları Arnavutluk'u istila ederek Mora Despotluğu'na kuzeyden saldırdı. Manuel'in o kadar gurur duyduğu Heksamilion Suru, birlikleri tüm yarımadayı kasıp kavuran Osmanlı kumandanı Turahan'ı* durdurmaya yetmedi.[4]

1421'de Sultan Mehmed'in ölümünü izleyen olaylar, Venedikliler tarafından şaşkınlıkla karşılanmış gibi görünmektedir. Ekim'de, Konstantinopolis'teki *balyos*'ları Benedetto Emo'ya, Murad'a saygılarını sunması, 400 düka değerinde armağanlar götürmesi ve topraklarındaki Venedikli tacirleri himaye etmesini istemesi söylenmişti. *Balyos*'un gerçek görevinin İmparator'dan saklanmış olması, uğursuz bir işaretti. Venedikliler, yeni Sultan'la kendi şartlarıyla uzlaşmaya varmaya çalışıyorlardı. Gene de, onun aldatılmasında parmakları olmaması belki de onların lehineydi; Sultan'ın çabucak öç alması da onları telaşlandırdı. Ağustos 1422'de, Körfez kumandan yardımcıları olan Stefano Contarini'ye, İmparator'a tavsiyede bulunmak üzere Konstantinopolis'e gitme talimatını verdiler. Kenti kuşatma altında bulursa, itimatnamelerini sunarak, *balyos*'a Venedik'in İmparator ile Sultan arasında barışçıl bir çözümden başka bir şey istemediğini söyleme yetkisi verecekti. Contarini'nin Konstantinopolis'teki Türk donanmasını etkileyecek bir deniz gücü gösterisi sahnelemesi önerisi, belki de akıllıca bir kararla reddedildi. Ama Bizanslılar'a, Venedik'in onlara 1423 Baharı'ndan önce yardım göndere-meyeceği söylenecekti.[5]

Eylül 1422'de Papa V. Martinus, bir Fransisken olan Antonio da Massa'yı, yasal temsilcisi olarak Konstantinopolis'e gönderdi. Bu temsilci batı yardımına yönelik büyük vaatler getirdi; ne var ki, bu yardımı sağlayacak kişi papa olduğu için, doğal olarak yardımın ön şartı, Yunanlılar'ın nedamet

3 John (İoannes) Kananos (Cananus), *De Constantinopoli oppugnata (1422)*, der. I. Bekker, *Georgius Phrantzes, CSHB* içinde (1838), ss.457-79.

(*) Veya Turhan Paşa/Yiğit. (ç.n.)

4 Barker, *Manuel II*, ss.361-71.

5 Sathas, *Documents*, I, no. 79, ss.119-23; III, no. 807, ss.240-1. Jorga, 'Notes', *ROL*, V (1897), 124-5; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1854-5 (26 Ağustos 1422).

getirmesi ve Roma Kilisesi'ne dönmeleriydi. Şartlar, dinsel çekişmeye girme açısından hiç de uygun değildi. Kentteki Türk kuşatması, daha dört gün önce kaldırılmıştı. Papa'nın yasal temsilcisini (*legatus*) karşılamak üzere çekildiği köşeden geri gelmiş olan İmparator Manuel, onu dinledikten sonra felç geçirdi. Hiçbir zaman iyileşemedi. Gel gelelim, Papa'nın niyeti iyiydi. Antonio da Massa, ertesi yılın Mart ayında Venedik'te *Doge*'ye Konstantinopolis'in kurtarılmasına ilişkin niyetlerini dile getiriyordu. Venedikliler, kentin savunması için İmparator'un gemileriyle birlikte iyi silahlanmış on kadırganın yeterli olacağını tahmin ediyorlardı; bu yardımı da ellerinden geldiği kadar çabuk göndermeleri gerekiyordu. Venedik, kadırgalardan üçünü donatmanın maliyetini üstlenecekti, ama ancak öteki Hıristiyan devletler Venedik'in yükünü paylaşırlarsa. Her zamanki gibi, Venedikliler tek taraflı hareket etmemekte kararlıydılar.[6]

Ne var ki, aynı yılın içinde, karşı durulmaz gördükleri bir fırsatta bağımsız olarak hareket etme fırsatı buldular. 1423'te, Manuel'in en küçük oğlu Despot Andronikos, artık Thessalonica'yı Türkler'e karşı koruyamayacağına karar verdi. Kent savunmasının sorumluluğunu Venedikliler'in alması, halkının yerel yönetimine izin vermesi ve onların mülkleriyle kiliselerine saygı göstermesi şartıyla Thessalonica'yı Venedik'e vermeyi önerdi. Andronikos henüz yirmi üç yaşındaydı. Sakat bir insandı. Kendisine, yeteneğinin çok ötesinde bir sorumluluk verilmişti. Daha olgun ve daha sağlıklı bir insan bile, elindeki mevcut kaynaklarla Thessalonica'yı Türkler'e karşı koruma konusunda umutsuzluğa kapılabilirdi. Kara yönünden bir yılı aşkın süredir kuşatma altındaydı. Surları güçlüydü ve deniz yoluyla Konstantinopolis'le iletişimi sürüyordu. Ama surların içinde koşullar dayanılmaz bir hale gelmeye başlamıştı. Çevre arazilerden yiyecek elde etme olanaklarının ortadan kalkmasıyla, kent halkı açlık çekmeye başladı. Güvenli olmamakla birlikte deniz yolu açık kalmasına karşın liman bomboştu. Ticaret durmuştu. Birçok insan eşyalarını toplayıp kaçtı ve nüfus belki 25 bin gibi küçük bir rakama kadar düştü. Herhangi bir yerden yardım gelme umudu yoktu. Andronikos, can çekişmekte olan bir şeyi kurtarmak için Venedikliler'e başvurdu. Sonraki Yunan tarihçileri, onun 50 bin düka karşılığında kenti Venedik'e sattığını söylerken haksızlık ederler. Bu bir satış olmadığı gibi, bir teslimiyet de değildi. Thessalonica'nın ve Yunanlı sakinlerinin her açıdan refahı için yerine getirilen ticaret benzeri bir sözleşmeydi; İmparator II. Manuel'in de bilgisi ve onayıyla yapılmıştı.[7]

6 Jorga, 'Notes', V, 133-4; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1883 (31 Mart 1423). J. Gill, *The Council of Florence* (Cambridge, 1958), ss.33-6; Barker, *Manuel II*, ss.327-9; Setton, *Papacy and the Levant*, II (Philadelphia, 1978), ss.42-5.

7 Andronikos'un kenti Venedikliler'e sattığı masalı, Pseudo-Phrantzes'in çok sonraki anlatımından gelir: *Chronicon maius*, s.260. Karş. Dukas, xxix. 4: s.247; *Chron. Brev.*, II, ss.423-4. Sözleşmenin gerçeği, K. D. Mertzios, *Mnemeia Makedonikis Historias*, Makedoniki Bibliothiki, 7 (Selanik, 1947), ss.18-99'da ve

Andronikos Venedik'le doğrudan görüşmedi. Negroponte'deki Venedik yetkilileri ile temas kurdu. Bunlar derhal öneriyi İtalya'daki hükümetlerine aktardılar. Temmuz'un başında Senato bu konuyu görüştü. Belki de Konstantinopolis'in yakında Türkler'in eline geçeceği düşüncesiyle, Thessalonica'ya daha büyük bir önem vermekteydiler. 1419'da, başkentteki *balyos*'ları Bertuccio Diedo'yu, Thessalonica'dan gelen Venedik tacirleri ve mallarına vergi koymasından dolayı azarlamışlardı. Buradaki konsoloslukların yeniden kurmaya karar vermişler ve aslen bir Yunanlı olması gereken ve Konstantinopolis'teki *balyos*'un keyfi eyleminin kurbanlarından biri de kardeşi Demetrios olan Georgios Philomati'yi göreve getirmişlerdi. Üç yıl sonra, kardeşinin denizde boğulması üzerine Demetrios'un kendisi konsolos oldu.[8] Nisan'da Venedik'te yeni ve maceracı bir *doge* seçilmişti. Francesco Foscari (1423-57) idi bu. Konstantinopolis'teki Bizans İmparatoru ile ilişki kuran son Venedik *doge*'si olduğunu henüz bilmiyordu. 1423'te, Türkler'e karşı daha cesurca bir eyleme geçmeye niyetliydi; Thessalonica bu amaç için uygun bir sınama zemini ve üssü olabilirdi. Kara yönünden kuşatılmış olduğundan, bir ticaret merkezi gibi kullanılması zordu. Ama stratejik açıdan büyük olanaklara sahipti.

Bununla birlikte, bu sorun çok dikkatli hazırlıklar gerektiriyordu. Senatörler, Thessalonica'daki olaylar hakkında bilgi sahibi olan bir dizi tüccarı sorguladı. 7 Temmuz'da, Körfez kumandanının derhal Konstantinopolis'e bir kadırga göndermesine karar verildi. Oradaki *balyos*, talimatını mektupla alınca, İmparator'u oğlu Andronikos'un yaptığı öneriden haberdar edecek ve onun onayıyla, Venedik'in Thessalonica'yı himaye altına almaya istekli olduğunu bildirecekti. İmparator'un tartışmak isteyebileceği noktaları bildirecek habercilere nakliye olanağı sağlanacaktı. Türkler'e karşı güvenlik için, Negroponte tarafından, Arkhipelagos Dükü tarafından, Nafplion tarafından ve Tinos ile Mykonos'un valisi tarafından dört savaş gemisi donatıldı. Bu gemiler Negroponte'de toplanacak ve yeni emirleri bekleyecekti. Bir hafta

---

C. Manfroni, 'La marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430)', *Nuovo archivio veneto*, nuova serie, anno X (1910), XX/1, 5-68'de yayınlanan Venedik belgelerinde yer alır. Her iki kaynak da, Antonio Morosini ve Gasparo Zancaruolo'nun yayınlanmamış kroniklerini geniş biçimde kullanır; bu kronikler hakkında, bkz. Thiriet, 'Chroniques vénitiennes', 272-9. 1423 ile 1430 arasında Thessalonica'daki Venedik işgali hakkında, ayrıca bkz. A. E. Vakalopoulos, 'Venedik yönetimi altında Selanik tarihine katkı (1423-1430)', (Yunanca), *Tomos Konstantinou Harmenopoulou* (Selanik, 1952), 127-49; P. Lemerle, 'La domination vénitienne à Thessalonique', *Miscellanea Giovanni Galbiati*, III (*Fontes Ambrosiani*, XXVII) (Milano, 1951), 219-25; A. E. Vakalopoulos, *A History of Thessaloniki*, çev. T. F. Carney (Selanik, 1963), ss.65-75; 2nci Yunanlı basım, Yunanca (Selanik, 1983), ss.175-85; Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.19-31. Birçok yeni kanıt veren çalışma, Thessalonica Başpiskoposu Symeon, *Discourse on the Miracles of St Demetrios* içinde, der. D. Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429)*, Wiener byzantinische Studien, XIII (Viyana, 1979) (bundan böyle Balfour, *Symeon* diye anılacak).

8 Jorga, 'Notes', IV, 602; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1725 (15 Ocak 1419), no. 1863 (10 Aralık 1422).

sonra Niccolo Giorgio ve Santo Venier, Venedik adına Thessalonica'nın yönetimini devralmak ve kentin savunması için tavsiyelerde bulunmak üzere vekil (*proveddittori*) olarak atandılar. Dört kadırga ve birliklerin eşliğinde gidecek, Despot Andronikos'a saygılarını sunacak ve bu girişiminden dolayı kendisini kutlayacaklardı. Hükümetlerinin temsilcisi olarak, geleneklere, kentin imtiyaz ve kurumlarına, Ortodoks Başpiskoposu Symeon ile ruhbanının haklarına ve bağımsızlığına saygı göstereceklerine şeref sözü vereceklerdi. Kentten ayrılmak isteyen her Yunanlı, mülkünü satıp gitmekte serbest olacaktı. Vekiller, Despot'a ya da temsilcisine, kenti Türkler'e karşı korumak üzere geldiklerini açıkça anlatmak zorundaydılar. Bir tanesi de farklı bir masal anlatmak üzere Sultan Murad'ın huzuruna çıkmak gibi nahoş bir görevi üstlenmişti: *Doge* onunla barış içinde yaşamak istiyordu ve Thessalonica'nın yükünü kabul etmesinin tek nedeni, kentin öteki Hıristiyanlar'ın eline düşebileceği korkusu idi.[9]

Kentin resmen devredilmesi 14 Eylül 1423'te, Timiu Stavru Yortusu'nda* gerçekleşti. Venedikli vekiller, kendilerini kurtarıcılar olarak selamlayan ve kent meydanı ile surlara San Marco'nun sancağını dikerken onları alkışlayan kent sakinlerine erzak getirdiler. Ekim'de, Venedik'teki Senato sevinçle Thessalonica'nın artık Venedikli olduğu duyurusunu yaptı. 22 Ekim'de bu olayı kutlamak için bir şenlik düzenlendi. Senato, bunun ardından kentin savunması için yapılacak istihkâmlar hakkında hazırlanmış raporu ele aldı. Kente, hiç geciktirmeden daha çok yardım ve daha çok erzak gönderilmek zorundaydı.[10] Andronikos, kentten elinden geldiğince çabuk ayrıldı ve küçük yaştaki oğluyla birlikte, dört yıl sonra öleceği Mora'ya gitti. Daha sonraki bir Venedik raporu, onun kentini geri almak için Türkler'le ittifak kurduğuna, elde ettiği tek sonucun Venedikli vali tarafından yakalanıp sürgüne gönderilmek olduğuna değinir. İftira kabilinden olan bu öyküde, hiçbir gerçek payı yoktur. Gel gelelim Türkler, Thessalonica'yı burunlarının dibinden Venedik'in kapmasına hiç memnun olmadılar. Kentteki ablukayı daha da sıkılaştırdılar ve Venedikli valiler daha çok adam, daha çok silah, özellikle de daha çok erzak isteyen yoksunluk sinyalleri göndermeye başladılar. Edirne'deki Sultan'a durumu açıklama görevi kendisine düşmüş olan Niccolo Giorgio, 1424 başlarında yakalanıp hapse atıldı. Haber Venedik'e Korfu yoluyla ulaştı ve büyük bir gürültü kopardı. Senato, 'elçisinin hapse atılmasının ciddi ve alçakça bir saldırı olduğunu ve böyle de kalacağını, Venedik'in

9 Sathas, *Documents*, I, no.86, 88-9, ss.133-9, 140-50; Jorga, 'Notes', V, 141, 143; Mertzios, *Mnemeia*, ss.32-40; Thiriet, *Sénat*, II, no.1891, 1892, 1894, 1896-8 (Temmuz 1423).

(*) Günümüzde Haç Günü olarak anılan bu yortuda, Rum Ortodoks mezhebi mensupları mezarlıkları ziyaret eder, ölülerin ruhlarına çiçek yerine fesleğen sunarlar. (ç.n.)

10 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 970, 974. Jorga, 'Notes', V, 147-9; Thiriet, *Sénat*, II, no.1908 (20 Ekim 1423).

Thessalonica kentini aziz tuttuğu ve hiçbir şekilde ondan vazgeçmek niyetinde olmadığını adı geçen Türkler'in ve tüm dünyanın anlaması için' bölgeye daha çok gemi gönderilmesini emretti.[11]

Venedikliler Sultan Murad'ı yanlış değerlendirmişlerdi. En deneyimli amiralleri, 1416'da Gallipoli'de zafer kazanmış olan Pietro Loredano'yu, yolunun üzerinde karşılaştığı öteki savaş gemilerini de donanmasına katarak Thessalonica'ya gitmekle görevlendirdiler. Kentin Venedikli valisi Santo Venier ile durumu değerlendirecekti. Venier'e, meslektaşının serbest bırakılması ve Türklere bin ya da 2 bin dükalık bir haraç ödemek konusunda Sultan'la müzakere etme yetkisi verilmişti. Thessalonica halkının, kentin açıklarında muazzam Venedik donanmasını görünce yürekleneceği umut ediliyordu. Kent hâlâ kuşatma altında ise, Loredano bir ya da iki kadırgasını burada bırakacak ve Türkler'e saldırmak ve onların karşıya geçmesini önlemek üzere Gallipoli'ye doğru yoluna devam edecekti. Gallipoli'deki Türk kumandanı, bu davranış için bir açıklama talep ederse, kendisine bu durumun Sultan'ın Thessalonica kuşatmasının ve bir Venedik elçisini hapsettirmesinin sonucu olduğu söylenecekti. Venedikliler, Thessalonica'yı yasal bir yolla efendisinden almışlardı; bunu da, Türkler'i kışkırtmak için değil, kentin 'öteki Hıristiyanlar'ın' eline geçmesini önlemek için yapmışlardı. Bu sözlerde biraz gerçeklik payı vardı. Cenevizliler, Thessalonica'yı alacak gibi görünüyorlardı. Bundan başka, Venedikliler'in Türkler'le bir savaşa girmeyi istemedikleri de doğruydu. Ne var ki bir deniz gösterisi, hele bir de Türkler'in unutmasının mümkün olmadığı Pietro Loredano tarafından yürütülüyorsa, hiç kimseye bir zarar vermezdi.[12]

Thessalonica'daki sorunlarla meşgul olurken, Venedikliler bir yandan Konstantinopolis'teki İmparator'la antlaşmalarını yenileme zamanının geldiğini de unutmamışlardı. Haziran 1423'te, Pietro Contarini'yi onunla görüşmeye gönderdiler. İtimatnameleri *Doge* Francesco Foscari tarafından 25 Temmuz'da imzalandı. İmparator Manuel çok yorgundu; oğlu İoannes ise, itiraz edemeyecek kadar meşguldü. Formaliteler çabucak tamamlandı ve 30 Eylül 1423'te, Konstantinopolis'teki Venedikliler'in haklarını teyit eden antlaşma, bir beş yıl daha uzatıldı. Belge, 1390, 1406 ve 1418'de kaleme alınan antlaşmaların metinlerine, hiçbir değişiklik yapılmaksızın eklendi; Tenedos sorunu 'muallakta' kaldı; Bizans tarafında belgeyi imzalayan kişi, yaşlı İmparator Manuel değil, oğlu VIII. İoannes oldu. Manuel tüm bunları önceden duymuştu. Oğlu açısından ise bu, her ne kadar imparatorluğunun ihtiyaçlarıyla ilgisi olmasa da, altın mührünü bir devlet belgesinin üzerine

11 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 973. Jorga, 'Notes', V, 163-4; Thiriet, *Sénat*, II, no.1929.

12 Sathas, *Documents*, I, no. 101, ss. 163-4; Jorga, 'Notes', V, 164-6; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1931 (17 Nisan 1424). Manfroni, 'La marina veneziana', 15-21.

vurduğu ilk sefer oldu. VIII. İoannes, sakat ve yaşlı babasından Konstantinopolis'in yönetimini fiilen devralmış durumdaydı.[13]

O yılın sonuna doğru, durumun ümitsizliğine bakarak, Batı dünyasını tehlikeden bizzat haberdar edip harekete geçirmek için tekrar gitmesi gerektiğine karar verdi. Fransa ve İngiltere savaşta olduğu için, oralara gitmenin bir anlamı olamazdı. Babasının onca yıl önce üzerinde çalışmış olduğu diplomatik planını, Macaristan ve Venedik'i bir araya getirmek hedefinde yoğunlaştırdı. Venedikliler, Arnavutluk'taki Türk istilasından ve bunun sonucunda Adriyatik'teki topraklarına ve deniz güzergâhlarına yönelen tehdit nedeniyle telaşlanmışlardı. Macaristan Kralı Sigismond, Konstantinopolis'in imdadına yetişilmesi ve Türkler'in Doğu Avrupa'dan sökülüp atılması için yapılacak bir Haçlı seferi için hâlâ en uygun önder gibi görünüyordu. İoannes, Konstantinopolis'ten 14 Kasım 1423 günü deniz yoluyla ayrıldı. Venedik'e 15 Aralık'ta ulaştı. Bir şeref konuğu gibi karşılandı. Senato, İmparator'un ağırlanması için 200 düka tahsis etti. *Doge*, devlet yatıyla açılarak onu Lido'da karşıladı; masrafları Komün'e ait olmak üzere, San Giorgio Maggiore'de kalması kararlaştırıldı.[14] Venedik'te bir aydan fazla kaldı. Yardım ricasına ve Macaristan'la Venedik'e arabuluculuk etme önerisinine yanıtları, son derece saygılı fakat alışıldık sözler oldu. Senatörler, onun imparatorluğu için geçmişteki çabalarını hatırlattılar ve baharda Konstantinopolis'e bir armada göndermek niyetinde olduklarını bildirdiler. Yolculukları esnasında, işbirliği yapacak birini bulabilirse, Bizans'ın savunmasına seve seve katılacaklardı. Ama bu yükü tek başlarına üstlenmeleri mümkün değildi. Macaristan'a gelince tek sözleri, bir uzlaşmaya varılabilmesinin önündeki başlıca engelin Kral Sigismond'un ta kendisi olduğuna ilişkin yakınmalarını yinelemek oldu. Onun şaşmaz düşmanca tutumu, kendilerini Milano Dükü ve 1421'den beri de, Cenova Beyi olan Filippo-Maria Visconti'yle ittifaka girmeye zorlamıştı; Macaristan'a herhangi bir görüşme önerisi yapılmasından önce, artık Visconti'nin onayı da alınmak zorundaydı.[15]

İoannes, 40 bin düka paha biçtiği iki değerli taşı ipotek ederek önemli miktarda yeni bir borç alabileceğini umut etmişti. Senatörler, armağanlar taşıyan Yunanlılar'dan etkilenmediler ve onun biçtiği değeri kabul edemeyeceklerini bildirdiler. İmparator bundan başka babasından, Konstantinopolis'teki durum hakkında bir mektup da getirmişti; senatörler durumu kendi çıkarlarına ters olarak yorumladılar. Onun için yapabileceklerinin en iyisi, oradaki masraflarını, günlük en çok sekiz düka olarak karşılamaktan ve borç para istiyorsa, San Giorgio Maggiore Manastırı'na rehin bırakacağı bir güvence

13 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.163-73; Sathas, *Documents*, I, no. 92, s.153; Latince metin kısmen, *DVL*, II, no. 177, 178 içinde, s.341; *DR*, V, no. 3408. Jorga, 'Notes', V, 139; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1885.

14 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 971, 972; Jorga 'Notes', V, 150-1 ve 150 not.1.

15 Jorga, 'Notes', V, 151-2; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1915 (30 Aralık 1423).

karşılığında 1500 düka vermekten ibaretti. Milano Dükü, onun kendi adlarına Macaristan'da arabuluculuk edebileceğini onaylayana değin, Venedik'te beklemek zorunda bırakıldı. 17 Ocak 1424'te, Milano'dan beklenen mesajdaki bazı noktaların açıklığa kavuşturulması gerektiği halde, nihayet gitmesine izin verildi. İoannes yoluna devam etmek için sabırsızlanıyordu; öyle ki, Konstantinopolis'e gönderilmesi vaat edilen donanmanın çok geçmeden denize açılacağına ve Macaristan'daki misyonunun bütün Hıristiyan dünya açısından önemli olduğuna ilişkin rahatlatıcı bir güvence bile almadan, Venedik'ten ayrıldı.[16]

İoannes'in yolculuğu bundan sonra aslında ne Hıristiyanlık ne de Bizans İmparatorluğu'nun kaderi üzerinde herhangi bir etki yarattı. Her köşe başında engellemeyle ve sadakat eksikliğiyle yüz yüze geldi. Milano'ya yaptığı kısa bir ziyaretin ardından, doğudan gelen haberleri sormak ve kendisiyle birlikte Macaristan'a gelecek bir Venedik elçisi göndermelerini istemek için Venedik'e yazdı. Senato bu isteği onaylamadı. Ayrıca, kendisine bir miktar borç verdiği anlaşılan hükümdarı, Sigismond'un Kuzey İtalya'daki genel vekili olan Mantova'yı da ziyaret etti. Dolayısıyla Macaristan'a 1424'ün yaz aylarından önce ulaşamadı. Sigismond'un, Roma Kilisesi ile birleşmeyi kabul etmeleri halinde, mutsuz Yunanlılar'ın kazanacağı avantajlara ilişkin bir dersten başka verecek pek bir şeyi yoktu. İoannes, 1 Kasım'da Konstantinopolis'e döndü. Hıristiyan Batı'yı bölünmüş halde tutan siyaseti daha iyi değerlendirebilmek dışında, hiçbir başarı elde edememişti. Gel gelelim, Venedik ile Macaristan'ı biraz yakınlaştırmış olması mümkündür. Çünkü 1425'te Sigismond, işbirliği için bir dizi öneri getirdi.[17] İoannes'in İtalya ve Macaristan'da yaptığı yolculukların, Sultan Murad'ın Doğu ve Batı Hıristiyanları'nın kendisine karşı birleşmekte olduğundan kuşkulanmasına yol açmış olması da mümkündür.

Mart 1424'te, Venedikliler Konstantinopolis'ten, Milano'daki İoannes'e haber göndermeyi kabul etmişti. Bizanslılar'ın Türkler'le bir barış antlaşması yapmış olduklarını o zamana değin öğrenmiş de olabilirler, öğrenmemiş de. O yılın başlarında, İmparator Manuel ya da naip olarak görevlendirilen oğlu Konstantinos, durumu araştırmak üzere Sultan'a iki elçilik heyeti göndermişti. İkinci heyette, Lukas Notaras ile anılarında heyetin başarısını büyük bir gururla aktaran tarihçi Georgios Sphrantzes yer alıyordu. Antlaşma, ancak barışı getirmesi açısından bir başarı olarak değerlendirilebilirdi. Konstantinopolis üzerindeki baskıyı hafifletecek başka hiçbir şey içermiyordu.

16 Sathas, *Documents*, I, no. 97, ss.158-60; Jorga, 'Notes', V, 152-4 (13 Ocak 1424); Thiriet, *Sénat*, II, no. 1916; *DR*, V, no. 3395-6, 3408a, 3409-11.

17 Bkz. aşağıda s.353. 3 Mayıs'ta, Milano'da olduğu sırada, İoannes, *Doge* Francesco Foscari'ye yazarak, ona Venedik'te bıraktığı teminatlardan bazılarının Mantova Prensi Gianfrancesco de Gonzaga'ya transfer edilmesini istedi. İoannes'in mektubunun Latince metni, Sp. P. Lambros, *Palaiologeia kai Peloponnesiaka*, III (Atina, 1926) içinde, s.353. *DR*, V, no. 3416-17.

İmparator, yıllık 100 bin dükalık bir haraç karşılığında tahtını Sultan'dan kiralamaya kadar düşmüştü. Thessalonica müstesna tutulursa, Süleyman ve I. Mehmed'in kendisine iade ettiği neredeyse tüm kentler ve topraklar artık Türkler'in elindeydi.[18] Hiç değilse, bu antlaşma İmparator Manuel'in ömrünü huzur içinde tamamlamasına olanak verdi. 21 Temmuz 1425'te öldü. Konstantinopolis'teki Pantokrator Kilisesi'ne defnedildi; cenaze ayinini de müstakbel Nikaia metropoliti, Trabzonlu Bessarion yönetti. Bize halkın, Manuel'in ölümüne onun seleflerinin hepsinden daha derin ve daha içten yas tuttuğu söylenir. Manuel, halkın gururuna ve yabancı düşmanlığı duygularına hitap etmişti. Otuz yılı aşkın bir süre boyunca, Latinler'e gereksiz imtiyazlar vermeksizin, onları düşmanlarından korumuştu. Venedikliler'in gitgide buyurganlaşmaya başlayan taleplerine karşı, Konstantinopolis'teki gümrük memurlarının ve Yunan tüccarının haklarını savunmuştu. Batıyı ziyaret etmişti. Ama ucuz ödüller uğruna vakarını asla satmamıştı; babasının yaptığı gibi, bir papayı memnun etmek ve Latinler'den bir nebze rahatlık görmek uğruna da Ortodoks inancını asla reddetmemişti. 1422'de Konstantinopolis'e gelen Papalık temsilcisi Antonio da Massa, Yunan ve Latin kiliselerini yeniden birleştirmek için bir tasarı öne sürmüştü. Kuşku yok ki Manuel'in etkisiyle, kendisine büyük bir sabırla, bu birleşmenin yalnızca bir imparatorun buyruğuyla hayata geçirilemeyeceği açıklanmıştı. Mezhep çekişmesi, böylesine kolay çözümlerin işe yarayamayacağı kadar derinlere inmişti. Bizanslılar, ölümsüz ruhlarını tehlikeye atmaksızın, babalarının inancından vazgeçemezlerdi. En kötü durumda, bedenlerini Türkler'e teslim etmeyi yeğlerlerdi.[19]

Tarihçi Sphrantzes, sarayda Manuel ile oğlu İoannes arasında kulak misafiri olduğu bir konuşmayı kaydeder. Kiliselerin birleşmesi konusunda, Manuel oğlunu Latinler'in kurduğu tuzaklara karşı uyarmıştı:

> Türkler (dedi) bizim Batı Hıristiyanları'yla bir anlaşmaya varmamızdan çok kaygı duyuyorlar; çünkü, gerçekleştiği takdirde, bunun kendileri açısından tehlikeli olduğunu seziyorlar. Bu nedenle, mümkün olduğu sürece, özellikle Türkler'i korkutmaya ihtiyaç duyduğun zaman, bu sorun üzerinde araştırma ve inceleme yapmak akıllıca olur. Ama bunu gerçek anlamda uygulamaya kalkışma; çünkü benim kanımca, halkımız Latinler'le birleşmenin bir yolunu keşfetmek ya da kendilerini bir huzur, uyum ve karşılıklı anlayış atmosferi yaratmaya hazırlamak gibi bir zihniyet yapısında değil ... ve korkarım ki, dikkatli olmazsak, çok daha kötü bir mezhep çekişmesi ortaya çıkabilir ve o zaman kâfirler karşısında olduğumuzdan bile daha korunmasız kalırız.

18 Sphrantzes, *Chronicon minus*, s.16; Dukas, xxix. I: s.245; Khalkokondyles, II, s.17. Yunanlı tarihçiler arasında, antlaşmanın şartlarını bir tek Dukas kaydeder. Tarihi için, bkz. *Chron. Brev.*, II, s.426. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 975, antlaşmanın, Koron'dan gönderilen 22 Şubat 1424 tarihli rapora göre bir versiyonunu kaydeder. Barker, *Manuel II*, ss.379-81.

19 Barker, *Manuel II*, ss.381-5 ve Ek XIX, ss.510-12 (Manuel'in Papa'ya yaptığı ileri sürülen ziyaret hakkında).

VIII. İoannes'in, babasının öğüdünü dinledikten sonra, öylece dalgın ve suskun kaldığı belirtiliyor.[20]

Venedikliler bu gibi vicdani sorunlarla ilgilenmiyorlardı. Gel gelelim Manuel'in, onca zamandır gerçekleşmesi için uğraştığı Venedik ile Macaristan koalisyonunun, ölümünden üç ay sonra gerçekleşeceğini bildiği söylenebilir. Ekim 1425'te, Venedikliler Sigismond'un saldırgan bir Türk aleyhtarı birlik yönündeki önerisine olumlu yanıt verdiler. Sultan Murad'la bir antlaşma yapmayı henüz başarmışlardı. Bununla birlikte, Türkler'e saldırmaları halinde Macarlar'a, özellikle Türkler'in haberleşmesini denizde ve Tuna'da kesmek yoluyla yardım edeceklerdi. Sigismond, o zaman Thessalonica'yı ve doğudaki öteki Venedik istasyonlarını kullanabilecekti. Venedik topraklarından asker ve gemi marangozu toplayabilecekti. Venedikliler, ateşkes süresince ona 50 bin düka vermeyi ve mütevazı bir maiyetle geldiği takdirde kendisini kentlerinde ağırlamayı bile kabul etmişlerdi. Milano Dükü, hiç kuşkusuz, bu anlaşmanın tarafı olacaktı.[21] Belki Venedikliler, 1425'te Sigismond'un bir orduyla Thessalonica'da bulunuşunu hoş karşılamış olabilirler. İkinci Venedik'te işler yolunda gitmiyordu. Talihsiz Niccolo Giorgio, Hadrianopolis'te tutsak kalmıştı. Mayıs 1424'te, Senato Thessalonica için iki yıllığına iki yeni vali atadı: Dük unvanıyla Bernabo Loredano ile Kumandan unvanıyla Giacomo Dandolo. Bu tehlikeli bir görevdi. Aslına bakılırsa, teklif götürülen ilk iki Venedikli bu onuru reddetmişlerdi. Haziran'da kente yeni asker ve donanma takviyeleri gönderildi. Ama senatörler bu girişimin büyük maliyetinden rahatsızlık duymaya başlamışlardı; çok geçmeden de Levant'daki savaş filolarının büyük bölümünü, aralarında bir savaş patlak veren Milanolu Visconti'ye karşı İtalya'daki ve Adriyatik kıyısındaki topraklarını savunmak için geri çekmek zorunda kaldılar. Kasım'da, Santo Venier, Türkler'in tüm güçlerini kenti ele geçirmeye yönelttiğini bildirdi; gene de, savunmacılar kış boyunca dayanabilirlerse, Sultan Venedik lehine bir uzlaşmaya yanaşabilirdi.[22] Bu aptalca bir umuttu. Birkaç nafile denemenin ardından, Venedik ile Sultan arasında bir tür anlaşmaya varılması ve ve Sultan'a büyük bir yıllık haraç ile Thessalonica'da kendilerine özgü bir kadı ile birlikte bir Türk mahallesi ayrıcalığı verilmesi, ancak 1426'da gerçekleşti. Haracın 1427'de yükseltilmesi, 1428'de de üç katına çıkartılması gerekti.[23]

20 Bu konuşma, Pseudo-Phrantzes tarafından kaydedilir, *Chronicon maius*, s. 320. Karş. Barker, *Manuel II*, ss. 329-30, 382-3.

21 Jorga, 'Notes', V, 210-11; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2006, 2039.

22 Jorga, 'Notes', V, 168, 170, 180; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1933, 1942-4, 1960. Manfroni, 'La marina veneziana', 36.

23 Sathas, *Documents*, I, no. 103-8, 113, 116-7, ss.163-86; Jorga, 'Notes', V, 316-18, 380-1; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2018 (20 Nisan 1426), 2066 (24 Temmuz 1427), 2111 (31 Ağustos 1428). 1428'de, yıllık haraç 100 binden 300 bin *aspra*'ya yükseltildi; Venedik dükası 32-45 *aspra*'ya eşitti.

Venedikliler, Thessalonica'daki Yunanlı sakinlerin alçakça nankörlüğü gibi algıladıkları tutumla şaşkına döndüler. Kentin yönetim ve savunmasını aldıkları zaman, sakinlerinin hukuki ve ticari hakları ile başpiskoposunun ve kilisesinin dokunulmazlığını onaylamışlardı. Ama halkın sevgisini ve güvenini asla kazanamadılar. Verdikleri sözleri tutmayı başaramayan yabancılar idiler ve öyle de kaldılar. Thessalonica Piskoposu Symeon'u, halkının sözcüsü gibi kabul ediyorlardı. Symeon, önceki Konstantinopolis patriklerinden olan Athanasios ile aynı hamurdan yaratılmış bir din adamıydı. Venedikliler'i, dalalete düşmüş Latinler gibi, Ortodoks topluluk ruhunun potansiyel yozlaştırıcıları gibi görüyordu. Kenti devralmalarını önlemek için tavsiyelerde bulunmuş ve bu yolda mücadele etmişti; yalnız efendi olarak Türkler'i tercih ettiği için değil, Venedikliler'in sinsi etkilerinden korktuğu için de yapmıştı bunu. Türkler'de kimi zaman harikalar yaratan armağan ve rüşvetlerle onu kendi saflarına çekebileceklerini sanmışlardı; tüm kanıtlara karşı da onu 'Cumhuriyetin en sadık hizmetkârlarından biri' diye betimlemekte ısrar etmişlerdi.[24] Kentindeki Venedik işgalini, Thessalonicalılar'ın, -en kötüsü, bir arada uyum içinde yaşamayı beceremememek ve içlerinden çoğunun Türkler'e teslim olmak yoluyla can ve mallarını kurtarmayı arzu etmesi olmak üzere- çeşit çeşit günahlarının bir kefareti gibi değerlendiriyordu.

II. Manuel daha genç olduğu dönemlerde, Thessalonicalılar'ı gönül kırıcı derecede kayıtsız ve kavgacı görmüştü. 1387'den 1402'ye değin, on beş yıllık bir Türk işgali acısını tatmışlardı. Venedik hükümranlığının daha az bıktırıcı ve daha katlanılır olacağını ümit etmişlerdi. Çok geçmeden düş kırıklığına uğradılar. Venedikliler, kendi yerel hükümetlerine sahip olacaklarını taahhüt etmişlerdi. Tutmadıkları tek söz değildi bu. Kentin, uyacaklarını vaat ettikleri geleneklerine ve kurumlarına hemen hiç saygı göstermemişlerdi. Otoriter bir rejim kurarak nefreti beslemişlerdi. Haziran 1425'in sonunda halk, *Doge* Francesco Foscari'ye şikâyet etmek ve bir dizi istekte bulunmak üzere Venedik'e bir heyet gönderdi. Öncelikli olarak, Thessalonica Dükü Bernabo Loredano ile Kumandan Giacomo Dandolo'nun, baştan anlaşmaya varıldığı üzere, kendilerine daha geniş bir özerklik tanımasını; kent surlarının onarımı ile açlık çeken sakinlerinin iaşesi için Venedik'in daha çok para harcamasını da istiyorlardı.[25] Kent, neredeyse sürekli bir Türk kuşatması altındaydı. Erzak stokları tehlikeli derecede azdı. Venedik, özellikle Girit'ten mısır ve arpa getirmeleri için, bazı güzel ödüllerle denizlerde korsan faaliyetlerine izin verilen bireysel girişimcileri

24 Jorga, 'Notes', V, 171 (16 Temmuz 1424); Thiriet, *Sénat*, II, no. 2149 (14 Temmuz 1429); Mertzios, *Mnemeia*, ss.86, 88 ('fidelissimus noster'), Karş. Balfour, *Symeon*, ss.150-2.

25 Bu dileklere Venedik'in 7 Temmuz 1425 tarihli yanıtı, Yunanca'ya çevrilmiştir, Mertzios, *Mnemeia* içinde, ss.46-61. Karş. Thiriet, *Sénat*, II, no. 1995. Vakalopoulos, *History of Thessaloniki* (1963), ss.66-7.

teşvik ediyordu.[26] 1426'nın başında, Türkler kente yönelik, 30 bin askerle nihai ve belirleyici olacağını düşündükleri bir hücumu başlattılar. Püskürtüldüler; Venedikliler de bunun limandaki beş iyi donanımlı kadırganın varlığı sayesinde olduğunu söyleme fırsatı buldular. Her iki taraf da ağır kayıplara uğramakla birlikte, Türkler'in kaybı 1200 ila 2000 askerdi. Temmuz'da Körfez Kumandanı Andrea Mocenigo, kent sakinlerinin direnişini yüreklendirmek ve surların onarımına nezaret etmek üzere Thessalonica'ya gönderildi. Eylül'de, altı savaş gemisiyle birlikte kış boyunca bölgede kalma emrini aldı. Uzun zamandır ilk kez böylesine bir düzen kurulabilmişti.[27]

Kent halkı, direnme kararlılığını tümüyle yitirmişti. Birçoğu, sırf İtalyan efendilerinin ihtirasını tatmin edebilmek için kıtlık ve sıkıntılara sürüklendiklerini düşünüyor ve bunu söylüyordu. Bozgunculuk ruhunun gitgide büyümesi, Venedikliler'i telaşa düşürdü. Bu ruhu yaygınlaştırıyor gibi görünenleri yakalayıp kentten uzaklaştırmaya başladılar. Dört kişi mahkûm edilerek Girit'e gönderildi; içlerinden biri orada öldü. Ne var ki, orada da Venedik aleyhtarı önyargıyı kışkırttıklarından kuşkulanılınca, diğer üçü gizlice Venedik'e, oradan da, daha güvenli olması düşüncesiyle Padova'ya götürüldü.[28] Yunanlılar'dan hali vakti yerinde olanların birçoğu, Thessalonica'da beslenecek daha az boğaz olursa, kıtlık riskinin daha az olacağı şeklinde garip bir gerekçeyle, aileleriyle birlikte gemilerle adalara veya Venedik'e taşındılar. Yunanlılar, Sultan Murad'ın zaman kazanmaya çalıştığını ve Venedik'ten ona gönderilen bir sürü elçinin boşa nefes tükettiğini biliyorlardı. Thessalonica'daki Venedik işgalini asla kabul etmeyecekti. Gittikçe daha çok sayıda kent sakini, hiçbir barış ümidi olmadığını ve teslim olmadıkları sürece mahrumiyetlerinin son bulmayacağını düşünmeye başladı. Kentleri, er ya da geç Türkler'in eline geçecekti. Thessalonica'nın intikam ateşiyle yanan bir Osmanlı ordusu tarafından yağmalanıp yakılıp yıkılmasındansa, kendi özgür iradeleriyle teslim olmaları daha iyi olacaktı. Ama Venedikliler bundan haberdar değildi. 1427'de ve 1428'de, tekrar erzak ve birlik gönderdiler; özgür iradelerinin sesini dinlemeye çalışan tüm Yunanlılar'a karşı da sert önlemler aldılar. Kaçmak isteyenler yakalandı. Teslim olmaktan söz edenler işkenceye uğradılar veya idam edildiler. Kentteki asayiş yerle bir olmuştu.

26 Thessalonica'ya erzak tedariki: Sathas, *Documents*, III, no. 833, s.259 (Aralık 1423), no. 899, s.315 (Ağustos 1426), no. 907, s.322 (Haziran 1427), no. 959, s.371 (Mart 1430). Jorga, 'Notes', V, 178, 182 (Ekim ve Aralık 1424); Thiriet, *Sénat*, II, no. 1967 (Şubat 1425), 2012 (Aralık 1425); Jorga, 'Notes', V, 326, 336-41, 346-7, 350, 353-4 (Temmuz ve Aralık 1426, Nisan 1427), 360-1 (Haziran ve Temmuz 1427); Thiriet, *Sénat*, II, no. 2033, 2058, 2061-2, 2064, 2077-8, 2081 (Aralık 1427, Şubat ve Mart 1428).

27 Türk saldırısının tarihi ve koşulları hakkında, bkz. Balfour, *Symeon*, ss.266-8. Jorga, 'Notes', V, 324-5; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2027. Manfroni, 'La marina veneziana', 39-41.

28 Jorga, 'Notes', V, 383-4; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2115, 2135. Hayatta kalan ikisi, hapiste tutulmalarının masrafından kurtulmak üzere Mayıs 1430'da serbest bırakıldı. Thiriet, *Sénat*, II, no. 2197.

1429'da, *Doge*'yi görmek üzere ikinci bir Yunan heyeti Venedik'e gitti. Beraberlerinde, otuz bir şikâyetten oluşan yeni bir liste getirmişlerdi. Kentlerindeki koşullara ilişkin dehşet verici bir tablo çizdiler. Senatörler onları dinlemek için 14 Temmuz'da toplandılar. Başta erzak dağıtımı konusunda olmak üzere, Venedikli valilerin eksiklikleri ve kötü yönetimlerinin bazı açık örnekleri için onlardan özür dilediler. Ama Yunanlılar'ın kentten ayrılmak için istedikleri izni vermeyi reddettiler; oysa birçoğu evlerini ve eşyalarını bırakarak kenti terk etmişti bile.[29] Belki Venedikliler de bu konuda cesaretlerini yitirmeye başlamışlardı. 1426'dan beri Milano Dükü ile savaş halindeydiler; bu savaş pahalı olmakla birlikte, Thessalonica'nın işgalinden daha iyi bir yatırım fırsatı sunuyor gibiydi. Türkler'le doğru dürüst bir anlaşmaya ulaşamadıkları takdirde, ticari avantajlarından yararlanmak şöyle dursun, kentte tutunmakta bile güçlük çekeceklerdi. Savunması ve iaşesi, üzerlerine 'sonu gelmez bir masraf' yüklüyor ve yılda en az 60 bin dükaya mal oluyordu. Ne var ki Türkler'le bir anlaşmaya varma olasılığı, eskisinden bile düşük gibi görünüyordu. Yeni atanan Thessalonica Kumandanı Giacomo Dandolo, yeni bir misyonla Sultan'a gönderilmişti. Mart'ta yakalandığı haberi geldi. Hapishanedeyken öldü.[30]

Venedik, Türkler'e karşı savaş ilan etmeyi istememişti. Ama artık başka çare kalmamış durumdaydı. Sultan, Venedikliler'in kendi tahtında hak iddia eden bir başka türediyi Thessalonica'da barındırdıklarını biliyordu. Venedikliler, Sakız ve Midilli'deki Cenevizliler'in Türkler'e fiilen hizmet ettiğini biliyorlardı. Zararın neresinden dönülse kârdır deyip Thessalonica'yı teslim etmeleri gerçekten daha akıllıca olacaktı. Temmuz 1429'da, Andrea Meconigo, Türkler'in Gallipoli'deki deniz üssüne karşı gözüpek ama çılgınca bir saldırıya girişti. Adamları onu desteklemeyi reddettiler ve Türkler, yenilmez Venedik filosunun büyük bir kargaşa halinde çekildiğini görmenin tadını çıkardılar.[31]

Son, 1430 Martı'nda geldi. Sultan Murad, Thessalonica meselesinin yeterince uzadığına karar vermişti. Venedik kaynaklarında 190 bin gibi gayri muhtemel bir rakam verilen muazzam bir ordunun başında, kentin üzerine bizzat yürüdü. 26 Mart Pazar günü, kent surlarının önüne geldi. Yunanlılar'ın, Venedikliler'e karşı ayaklanacakları ve savaşmadan kenti teslim edeceklerine dair güvence almıştı. Ama Venedikli valiler, bunun olmamasını sağladılar. Türk saldırısı 29 Mart günü şafak vaktinde başladı. Hücuma, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa kumanda ediyordu. Öğle olduğunda, askerleri surlara tırmanmış ve kente girmişlerdi bile. Thessalonica'nın zaptı

29 Mertzios, *Mnemeia*, ss.72-86 (Yunanca çeviri); Jorga, 'Notes', *ROL*, VI (1898), 57-9; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2149. Karş. Vakalopoulos, *History of Thessaloniki*, ss.68-70.

30 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1004-6; Jorga, 'Notes', V, 387; VI, 53, 63, 70. Thiriet, *Sénat*, II, no. 2126-7, 2129, 2136, 2175. Manfroni, 'La marina veneziana', 46-7.

31 Cenevizliler'in Türkler'e desteği: Jorga, 'Notes', V, 197; Thiriet, *Sénat*, II, no. 1979, 1983. Mocenigo'nun Gallipoli'deki kahramanlıkları hakkında, bkz. Manfroni, 'La marina veneziana', 46-57.

ve yağmalanması, bir görgü tanığı olan İoannes Anagnostes tarafından canlı bir biçimde betimlenmiştir.[32] Korkunç bir öyküdür bu. Belki yaklaşık nüfusun beşte birini oluşturan 7 bin yurttaşın, köle yapılmak üzere tutsak alındığını tahmin etmektedir. İslam hukuku, fethe direnen kentlerin üç gün üç gece boyunca yağmalanmasına izin veriyordu. Thessalonica'da bu kural harfiyen uygulandı. Gönüllü teslimiyet yanlısı olanlar haklı çıkmıştı; ama kentlerinin yağmalanmasının dehşetinden onlar da kurtulamadılar. Başpiskopos Symeon, hiç kuşkusuz, bu dehşeti halkının günahlarının cezası olarak yorumlardı. Fetihten altı ay evvel ölecek kadar talihliydi. Venedikliler yiğitçe savaştılar. Aralarında Thessalonica'nın son dükü Paolo Contarini'nin de bulunduğu 270 adamlarını kaybettiler. Ama onlar da, surların içinde hapis kalanlar için olanaksız olan bir kaçış yolu bulacak kadar talihliydiler. Limanda demirli üç kadırgaları vardı. Valiler ve bazıları yarı soyunuk diğer memurlar bu gemilere doluşarak Negroponte'ye kaçtılar. Sonradan görevi ihmalle suçlanarak bir süre hapse atılacaklardı.[33]

Haber, Venedik'e 16 Nisan 1430'da ulaştı ve o ay içinde daha güvenilir raporlarla doğrulandı. Felaketin ayrıntıları, Antonio Diedo tarafından Negroponte'de kaleme alınan ve 8 Mayıs'ta Venedik'e ulaşan mektupta yer alır.[34] Venedikliler, kayıplarına yas tutmaya kalkmadıkları gibi, yaralarını sararak vakit kaybetmediler. Bizans İmparatorluğu'nun ikinci büyük kentini yedi yıl boyunca ellerinde tutmuşlardı. Bu onlara çok büyük bir paraya mal olmuştu. Bir Venedik kronikçisi, bu süre boyunca yapılan toplam harcamanın 700 bin düka olduğunu belirtir.[35] Ama yaşam devam ediyordu. Türkler karşısında kaybetmişlerdi. Tüm bu acı olaydan alınması gereken ders, Romania ve Karadeniz'deki Venedik ticaret imparatorluğunun bekasının, Bizans imparatorlarının iyi niyetine değil, artık Osmanlı Sultanı'nın rızasına bağlı olduğu idi. Türkler'le barış, artık her zamankinden de çok isteniyordu. Thessalonica'dan gelen haberlerin ancak şöyle böyle bilindiği 29 Nisan 1430'da, Kaptan-ı Derya Silvestro Morosini'ye Sultan'a gitmesi ve ona yeni şartlar önermesi talimatı verildi. Sultan, yeni bir listesi sunulmuş olan Arnavutluk, Yunanistan ve Ege adalarındaki Venedik mülklerine saldırmamayı taahhüt ettiği takdirde, Venedikliler Thessalonica'yı geri almaya çalışmayacaktı.

32 John (İoannes) Anagnostes, *De Thessalonicensi excidio narratio*, der. I Bekker, *Georgius Phrantzes*, *CSHB* içinde (1838), ss.481-528; der. J. Tsaras (Selanik, 1957). Öteki anlatılar, Dukas, xxix. 5 içinde, ss.249-51; Sphrantzes, *Chronicon minus*, s.48; Khalkokondyles, II, s.14. Karş. *Chron. Brev.*, II, ss.440-1. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1007-8; Mertzios, *Mnemeia*, ss.88-93. S. Vryonis, 'The Ottoman Conquest of Thessaloniki in 1430', A. Bryer ve H. Lowry, der., *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* içinde (Birmingham ve Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 1986), ss.281-321.

33 Mertzios, *Mnemeia*, ss.91-2. Sathas, *Documents*, III, no. 969, ss.381-8. Balfour, *Symeon*, ss.239-40.

34 Jorga, 'Notes', VI, 78-80; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2191-2 (27 ve 29 Nisan 1430).

35 Antonio Morosini'den alıntılayan Thiriet, 'Les chroniques vénitiennes', 278. Daha küçük öteki tahminler için, bkz. Jorga, 'Notes', VI, 73; Mertzios, *Mnemeia*, ss.98-9; Setton, *Papacy and the Levant*, II, s.30.

Antlaşmanın Ağustos sonuna kadar imzalanması ümit ediliyordu. Ne var ki o zamana değin, Sultan'ı mümkün olduğu kadar çabuk görüşme masasına oturtmak üzere, Morosini Türkler'e elden geldiğince çok zarar verecekti.[36]

O yılın başlarında, Thessalonica'nın zapt edilmesinden önce, Konstantinopolis'ten Roma'ya giden bazı elçiler, yollarının üzerinde bulunan Venedik'e uğradılar. İmparator VIII. İoannes'ten bir mektup getirdiler. İmparator, Türkler'e zarar vermenin en iyi yolunun, aralarında bölünme yaratmak olduğunu ileri sürüyor ve Venedik'in bu yönde desteğini istiyordu. Ayrıca, boğazın iki yanında Türkler'le ticaret yapan Bizans gemilerine müdahale eden Venedik yetkililerinin hareketiyle ilgili olarak da üzüntülerini dile getirmekteydi. Senatörler bu isteklere pek sıcak bakmadılar. İlk nokta hakkında daha çok bilgi istediler ve ikincisini de, kendi politikalarının, boğazı Türk gemilerine kapatmak suretiyle Türkler'e elden geldiğince zarar vermek olduğunu söyleyerek yanıtladılar. Bunun bir sonucu olarak Bizans ticaretinin de zarar görmesi üzüntü verici bir şeydi.[37] Ne var ki Sultan, Eylül 1430'ta Venedik'le istenen antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. İstediğini zaten almıştı. Venedikliler de bu sonuçtan memnunlardı. Önemli miktarda bir haraç ödemek zorundaydılar. Ama denizde, Thessalonica ellerindeyken Türkler'in asla izin vermedikleri bir serbestiye kavuşmuşlardı. Sultan, Gallipoli'deki ve başka yerlerdeki savaş gemilerinin Tenedos'un güneyine ya da batısına gitmemesine razı olmuştu. Ekim'de, Senato durumu donanmanın silahsızlandırılması emrini verecek kadar güvenli hissediyordu; çok geçmeden de Thessalonica'daki Venedik konsolosluğu yeniden kurulacaktı.[38]

Bizans İmparatoru, Thessalonica'daki olayları edilginlik ve çaresizlikle izlemişti yalnızca. İmparatorluğunun ikinci önemli kenti ve babası Manuel'in hükümet merkezi olan kent, Mart 1430'da bir daha geri alınamayacak şekilde yitirilmişti. Savunmasında hiçbir katkısı olmadığından, kaderi hakkında da söyleyecek sözü olmamıştı. Venedikliler kenti kendi başlarına edinmiş, yine kendi başlarına yitirmişlerdi. Thessalonica kesinlikle ne ticari ne de bir başka anlamda kazanç sağlamıştı onlara. İmparatorluğun birinci kentindeki kârlarını ve ticaretlerini korumak çok daha akıllıca olacaktı. Mayıs 1430'da, elinde kalan tek ayrıcalık olan, aralarındaki antlaşmanın yenilenmesi için İmparator'a gittiler. Son kez 1423'te yenilendiği için, süresi biteli üç yıl olmuştu. *Doge* müzakereleri yürütmesi için yeni Konstantinopolis *balyos*'u Martino da Mosto'yu görevlendirdi; 26 Mayıs 1431'de de gerekli belge İmparator VIII. İoannes tarafından Blakhernai Sarayı'nda imzalandı ve altın

36 Jorga, 'Notes', VI, 70-80; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2192.

37 Jorga, 'Notes', VI, 85-6; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2209 (19 Temmuz 1430); *DR*, V, no. 3425-6.

38 Antlaşmanın İtalyanca bir versiyonu, *DVL*, II, no. 182 içinde, ss.343-5; Jorga, 'Notes', VI, 88-91. Thiriet, *Sénat*, II, no. 2217 (9 Ekim 1430). 1423'ten önceki konsolos Demetrios Philomati, 3 Şubat 1431'de yeniden konsolosluğa getirildi. Thiriet, *Sénat*, III, no. 2225.

mührüyle mühürlendi.[39] Belge, Bizans ile Venedik arasında 1390'dan bu yana imzalanan tüm antlaşmaları birleştiriyordu. İmparator'un borçlarının o bildik tekerlemesi, o günden bugüne üçüncü kez tekrarlanmıştı. Her iki taraf da bu sözleri ezbere biliyordu artık. Hiçbir değişiklik ya da düzeltme gerekmiyordu. 1390'da İmparator'un amcası Andronikos, oğlu VII. İoannes'e, Venedik'e olan, 1343'te taç mücevherlerinin karşılığında alınan 30 bin düka ile başka bir teminat karşılığında alınan 5 bin dükalık borca ek olarak, 17.163 *hyperpyra*'lık borcu miras bırakmıştı. Miktarlar aynı kalmıştı. O güne değin hiçbir şey ödenmemişti. Tenedos'un mülkiyeti sorunu bile, aynı şekilde 'muallakta' bırakılmıştı. Thessalonica'ya ilişkin veya Konstantinopolis'in gitgide büyüyen sorunlarına ilişkin tek kelime bile söylenmemişti. Gel gör ki, Venedikliler, ticari ayrıcalıklarını bu şekilde ciddiyetle teyit ettirmekten hoşnuttu. Thessalonica'da sütten dilleri yanmıştı. 1430'dan sonraki politikaları, mümkün mertebe Yunanlılar ve Türkler'le barış içinde yaşamak, tarafsız bir konum benimseyerek Romania, Konstantinopolis ve Karadeniz arasındaki bol kazançlı ticaret güzergâhlarının kendilerine kapanmamasını sağlamak oldu. Türkler'e karşı savaşa girebilirlerdi, ama ancak Batı Hıristiyan dünyasının geri kalan bölümünün de onlarla birlikte savaşa girmesi şartıyla.

İmparator VIII. İoannes de kenti kâfirlerden korumanın, ancak tüm Hıristiyan gücünün ortak gösterisiyle mümkün olabileceğine inanıyordu. Babası Manuel, bu amaca varmak üzere kiliselerin birleşmesini önermemesi konusunda onu uyarmıştı. İoannes hiçbir alternatif göremiyordu. Babasının ölümünün ertesi yılı, Papa V. Martinus'a, Hıristiyanlığı birleştirmek için bir konsilin toplanmasını önerdi. 1430'da, papalığa Venedik üzerinden bir başka heyet gönderdi.[40] Geçmiş dönemlerde, Bizans'ın bir konsil toplanmasındaki ısrarı papaları hep kızdırmıştı. Onbeşinci yüzyılda bu düşünce daha çok yandaş bulmaya başlamıştı. Batı Kilisesi'nde, bir konsilin yetkisinin, Papa'nınkinden daha büyük olduğuna ilişkin, bir bakıma Bizans'ın düşüncesiyle paralel bir görüşü savunan bir kesim ortaya çıkmıştı. 1431'de, kendilerine verilen adla konsilciler, Basel'de toplandılar. Aynı yıl V. Martinus öldü ve bir Venedikli olan IV. Eugenius papa seçildi. İmparator onunla derhal temasa geçti.[41] Onun bu girişimlerini duyan konsilciler, İmparator'u Basel'deki toplantılarına bir heyet göndermeye davet ettiler. Bu andan itibaren konu, Papa ile konsilciler arasında Yunanlılar'ın desteğini kazanmaya yönelik bir saygınlık yarışına dönüştü. Her iki taraf da, görüşlerini ifade etmek için Konstantinopolis'e elçilerini gönderdiler. Bizanslılar, Batı kilisesi tarafından hiçbir zaman bu kadar şımartılmamış ve saygı görmemişlerdi.

---

39 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.177-86. *DVL*, II, no. 183, s.346; Thiriet, *Sénat*, II, no. 2194; Jorga, 'Notes', VI, 80. *DR*, V, no. 3433.

40 *DR*, V, no. 3420, 3425.

41 *DR*, no. 3431-2. Gill, *Council of Florence*, ss.51-2.

Venedikliler, sık sık olduğu gibi, kararsız kalmışlardı. Zihinleri, daha yakınlardaki olaylarla meşguldü; Cenevizliler'in yeniden savaşa hazırlanmaları ve Papa Eugenius'un 1433'te imparator taçı giydirdiği Sigismond'un yeniden alevlenen düşmanlığı onları kaygılandırıyordu. Sigismond'la 1433'te barış yapmışlardı; ama Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki mezhep çekişmesini ortadan kaldıracak bir konsil planına kuşkuyla bakıyorlardı, çünkü bunun sonucu muhtemelen Türkler'e karşı yeni bir Haçlı seferi olacaktı. 1433'te Papa'ya da ifade ettikleri gibi, kendileri Thessalonica'yı kaybettiklerinden bu yana Türkler'le savaş halinde değillerdi ve onlarla yeniden savaşmak gibi bir niyetleri de yoktu.[42] Bununla birlikte, üç yıl sonra, Basel'deki konsilde Kilise Babaları onlardan, İmparator'un ricası üzerine bir Yunan heyetini İtalya'ya getirmek üzere dört gemi ile, İmparator uzaktayken Konstantinopolis'in savunması için iki savaş gemisi ve 300 okçu sağlamalarını istediler. Bu işlerin toplam maliyeti 26.200 düka olacaktı. Senatörlerin bu isteklere verdikleri yanıt, Yunan Kilisesi'nin yeniden birleşmesinin her zaman ateşli taraftarları oldukları, Bizans delegelerini İtalya'ya getirecek gemileri bulabilecekleri, ancak İtalya'da yürüttükleri savaş yüzünden yoksul düştüklerinden, maliyetin ancak bir kısmını verebilecekleri oldu. Konstantinopolis ile Basel arasında bir sürü elçi gidip geldi. Ama İmparator, ne kendisi ne de yaşlı ve dermansız patriğinin, bir konsile katılmak üzere Basel'e gidecek halde olduğunu bildirdi.[43]

Basel'e giden Yunanlılar, konsilcilerin Papalık'la işbirliği sorunu üzerinde kendi aralarında bölünmüş olduğunu bildirmişlerdi. Mayıs 1437'de, Papa Eugenius, içlerindeki azınlık hizbini kendi safına çekmeyi ve İtalya'da kendi konsilini toplamayı başardı. Derhal Venedik'ten kendi elçilerini Konstantinopolis'e götürecek bir gemi istedi. Venedikliler, Bizans İmparatoru'nun Venedik topraklarında olduğunu işitirse Sultan'ın tepkisinin kötü olabileceğine ilişkin kaygılarını ifade etmekle birlikte, bu isteği kabul etti; çünkü Papa'nın konsilinin Friuli ya da Udine veya hatta Padova'da yapılması önerilmişti.[44] Ne var ki Papa, konsilin Ferrara'da toplanmasına karar vermişti bile. Konsilcilerden önce davranmak için çok hızlı hareket etmişti. Elçileri İmparator'la ayrıntıları daha Konstantinopolis'te iken konuşmuşlardı. Venedik'le, Bizans delegelerini İtalya'ya getirecek dört geminin kiralanması için anlaşma yapmış ve Venedikli yeğeni Kaptan-ı Derya Antonio Condulmer'i gemilerin kumandasıyla görevlendirmişti. Gemiler Konstantinopolis'e Kasım 1437'de ulaştı. Birkaç gün sonra da, Basel'den gönderilen haberciler, Bizanslılar'ı alternatif konsile taşıyacak gemilerle birlikte kente ulaştılar. Çok geç kalmışlardı. İmparator ve patriği kararlarını vermişlerdi; 24 Kasım'da da Papa

42 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2317 (2 Nisan 1433).

43 Jorga, 'Notes', VI, 380-1 ve 381 not. 1; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2418 (28 Haziran 1436), 2435 (18 Şubat 1437). *DR*, V, no. 3437-40, 3443-52, 3454, 3466.

44 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2445 (Haziran 1437).

tarafından gönderilen kadırgalara bindiler. Dört gemiye zor sığdılar, çünkü yaklaşık 700 delege vardı. İmparator, kendisine ait dört geminin yolculuk için silahlandırılmasını emretti; Venedik'e doğru yola çıktıkları için de, Tana'dan dönen Venedik ticaret konvoyuyla birlikte denize açılmaları kararlaştırıldı.[45]

Yolculukları yavaş oldu. Aslında denize açılmak için yılın pek uygun bir zamanı da değildi ve Patrik gibi yaşlı delegeler, kara parçası olmadıkça yemek yiyemeyip uyuyamadıkları için sık sık durmak zorunda kalıyorlardı. Venedikliler, onları Noel civarında götürebileceklerini umuyorlardı. Ama Noel'i Modon'da geçirdiler. Yolcular bir haftadan fazla kalacakları Korfu'ya ulaşmışken, gitmekte oldukları konsil, Ferrara'daki ilk oturumunu yapmıştı bile.[46] Venedikliler, İmparator VIII. İoannes'i 'Venedik'in içten bir dostu' diye tanımlamaktan hoşlanıyorlardı. Fakat yine ülkelerine gelmekte olduğunu işittiklerinde, kendisine son ziyaretinde verdikleri 1500 dükalık borcun ancak 500 dükasını ödemiş olduğunu hatırlatmanın yerinde olacağını düşündüler. Bu küçük tatsızlık, Francesco Morosini'nin oğlu, borcu İmparator adına ödediği zaman aşıldı.[47] İoannes'in hem babası II. Manuel, hem de büyükbabası V. İoannes Venedik'i ziyaret eden imparatorlardı. *Doge* Francesco Foscari, VIII. İoannes'in ziyaretinin, o iki ziyaretten de daha muhteşem olmasında kararlıydı. İmparator'un Venedik'e karşı ve Konstantinopolis'teki çıkarları konusunda iyi niyetinden emindi. Ekim 1436'da, elçileri Bizans ile Venedik arasındaki çok eski tarihli antlaşmayı beş yıl daha uzatmak istediklerinde, İoannes kendilerine hiç zorluk çıkarmamıştı.[48] Aralık 1437'de Senato, İmparator'un ağırlanması için planlar yaptı ve Papa'ya yazarak, kendilerinin tam desteği konusunda güvence verdi.[49]

İmparator ve patriği taşıyan gemiler nasıl olduysa, Venedik'e öncü gemilerinden bir iki saat önce yanaştılar. 8 Şubat 1438 sabahı, beklendikleri zamandan epeyce önce Lido'da durduruldular. Kibarca o geceyi güvertede geçirmeleri rica edildi. Resmî karşılanmalarının ihtişamını bozacak hiçbir şey olmamalıydı. Ne var ki, İmparator'un pek iyi olmadığını bilen *Doge*, günün ileri saatlerinde gayri resmi bir ziyaret için gemiye çıktı. Ertesi sabah hava yağışlı ve sisliydi, ama gösteri devam etmeliydi. *Doge*, birkaç küçük teknenin eşliğinde resmi yatında Lido'ya doğru ilerledi. Eşlik eden teknelerden biri, Venedik'in gücünün bir tablosunu temsil ediyordu. Yanlarında ışıl ışıl Bizans

45 Trabzon'dan gelen Venedik kadırgası da onlarla birlikte yolculuk edecekti. Jorga, 'Notes', VI, 391 ve no. 5, 392-3; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2455. İmparator, oğlu Konstantinos'u naip olarak Konstantinopolis'te bıraktı.

46 Jorga, 'Notes', VI, 393-4. Gill, *Council of Florence*, ss.89-91.

47 Jorga, 'Notes', VI, 380 (10 Ocak 1437).

48 Yunanca metin, *MM*, III. içinde, ss.186-95. *DVL*, II, no. 185, ss.346-7; *DR*, V, no. 3464 (30 Ekim 1436).

49 Jorga, 'Notes, VI, 391; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2455-6 (3 ve 12 Aralık 1437).

sancakları asılıydı; pruvasında, yanlarında iki Bizans kartalı duran, altından iki San Marco aslanı vardı; üst güvertesi, simgesel anlamlar taşıyan heykellerin sahnesiydi; kürekçileri de Bizans ile Venedik'in amblemleriyle süslü başlıklar giymişlerdi. Tekne, trampet sesleri eşliğinde İmparator'un gemisinin çevresinde dolanırken, *Doge* de saygılarını sunmaktaydı. Havada, hepsi birlikte çalınan çanların sesleri yankılanıyordu. Denizin üzeri, oraya buraya gidip gelen teknelerle kaplanmıştı. Gösterişe Venedikliler kadar bayılan Yunanlılar, büyülenmiş gibiydi. Patrik ve maiyetine de daha küçük olmakla birlikte gösterişli bir tören yapıldı. Zihinleri daha yüce şeylerdeydi ve önceki gece uyumak için San Giorgio Maggiore Manastırı'nda kendilerine ayrılan odalara gitmek için karaya çıkmışlardı. Ama oraya, yanları patrikliğin nişanlarıyla süslenmiş ve güvertesine sedir dallarıyla gölgelik yapılmış iki küçük tekneyle götürüldüler. İmparator, kendi gemisinin güvertesinde *Doge*'yi karşıladı. Kardeşi Despot Demetrios yanında duruyordu. Nazik bir söyleşiden sonra, *Doge*, kendisine Venedik'e kadar eşlik etmek üzere İmparator'u devlet yatına davet etti. Gel gelelim, protokol kuralları gereğince, veya gutu nedeniyle İmparator, peşinden rıhtıma çekilecek gemisiyle karaya çıkmayı tercih etti. Günün geri kalan bölümünde, Bizans heyeti Venedik'in şenlik kalabalığı ve müzikle capcanlı kanallarında büyük tur yaptılar. Büyük Kanal üzerindeki Rialto Köprüsü, onların onuruna kaldırılmıştı; günbatımında karaya çıktıklarında da kentin ihtişamı ve güzelliği karşısında gözleri kamaştı. Aslına bakılırsa, içlerinden biri, kenti 'inanılmaz derecede harika, zengin ve çeşitli, son derece renkli ve sınırsız övgüye değer' diye betimliyordu.[50]

İmparator, 1400'de babasının da kalmış olduğu, Ferrara Markisi'nin Büyük Kanal'daki sarayında ağırlandı. Maiyeti için, Lodovico dal Verme'nin sarayında, patrik ve piskoposları için de San Giorgio ve başka yerlerde odalar hazırlanmıştı. 14 Şubat'ta, Papa'nın dileği üzerine, senatörler Fransa, Macaristan ve İngiltere krallarını, İmparator VIII. İoannes'in, patriği Josephos'un ve öteki Bizanslı piskopos ve soyluların Venedik'e güvenle ulaşmış olduğundan haberdar ettiler.[51] Konuklarının konaklama ve eğlencesi için 100 düka tahsis edilmesini oylayarak kabul ettiler. Bu miktarı, zaman geçtikçe 3 bin dükaya çıkarmak zorunluluğu doğacaktı. Çünkü İmparator ve heyetinin, 'harikulade' Venedik kentinden ayrılmak için hiç acelesi yok gibi

50 İmparator'un Venedik'teki ağırlanmasının en renkli tasviri, Ferrara-Floransa Konsili'nin Yunan günlükçüsü Sylvester Syropoulos tarafından yapılmıştır. *Les Mémoires du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos*, iv. 16-25, ss.212-14; *Quae supersunt actorum graecorum Concilii Florentini*, der. J. Gill, Concilium Florentinum Documenta et Scriptores, Series B, V, I (Roma, 1953), ss.1-5. Karş. Pseudo-Phrantzes, *Chronicon maius*, ss.322-6; Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1051-5. Yayımlanmamış başka Venedik anlatıları için, bkz. Jorga, 'Notes', VI, 398 no. 3. Yukarıda aktarılan pasajın (*Acta graeca*, s. 4) tercümesi, Gill, *Council of Florence*, s.100.

51 Jorga, 'Notes', VI, 399; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2461. Syropoulos, *Mémoires*, v. 25; s.222, Patrik'in Hazine ve Pala d'Oro'yu görmek için San Marco'ya yaptığı ziyareti kaydeder. Bkz. yukarıda, 10. Bölüm, ss.172-4.

görünüyordu. Venedikliler, belki de II. Manuel'i ağırlama deneyiminden, Yunanlılar'ın zaman ve aciliyet anlaşıylarının kendilerininkinden çok farklı olduğunu öğrenmişlerdi. Ama onları geciktiren başka etkenler de vardı. Gerek İmparator, gerek Patrik birkaç gün hasta yattılar. Yaptıkları uzun yolculuk onları yormuştu; hâlâ Ferrara yerine Basel'e götürmek için İmparator'un aklını çelmeye çalışan Basel Konsili temsilcileri de Venedik'te idiler. En nihayet 25 Şubat'ta, Basel'deki Kilise Babaları'na yazarak, kendisinin Papa'nın konsiline gideceğini bildirdi ve onları da Ferrara'ya davet etti. Üç gün sonra da, hiç kuşkusuz, Venedik maliye nâzırının son derece rahatlamasını sağlayacak şekilde, İmparator ve heyeti deniz ve nehir yoluyla Ferrara'ya yola çıktı; İmparator, gut hastalığının at üzerinde yolculuk etmesine izin vermediğini iddia etmişti. Patrik Josephos birkaç gün sonra yola çıkacaktı.[52]

Bizans daha önce hiç bu tarzda ve bu kadar çok sayıda kişiyle, barış amaçlı olarak Venedik ve İtalya'ya gelmemişti. Katılmak üzere oldukları konsil, 1274'teki Lyons Konsili'nden ya da V. İoannes'in 1369'daki kişisel görüşmesinden çok farklıydı. İmparator ve Konstantinopolis Patriği'nden başka, antik İskenderiye, Antiokheia ve Kudüs patrikliklerinin temsilcileri de vardı. Bizans delegelerinin pek azı, toplanan Latin ruhbanın bilgi birikimi ve donanımıyla rekabet edebilecek nitelikteydi; ama aralarında Nikaialı Bessarion, Kievli İsidor ve Ephesoslu Markos Eugenikos gibi piskoposlar vardı. İmparator'un konsile götürdüğü siviller arasında, Mistra'dan gelen seçkin Platoncu ve filozof Georgios Gemistos Plethon bulunuyordu. Bizans'ta, Roma Kilisesi'yle birleşmeden yana olanlar, Demetrios Kydonis'in izleyicilerinin verdiği esinle yıllar içinde bir ölçüde güçlenmişlerdi. Gel gelelim hâlâ küçük bir azınlık idiler ve tartışma konuları ruhani olmaktan çok entelektüeldi. Ferrara'da ve ardından 1439'da konsilin taşındığı Floransa'da, kilisenin inancı, doktrini ve yetkisi üzerine uzun ve genellikle sert tartışmalara daha uygun kılmış olabilir bu. Lyons Konsili'nde, Doğu ve Batı kiliselerini bölen sorunlara ilişkin hiçbir tartışma yapılmamıştı. Floransa Konsili'nde, bu konular belki de fazlasıyla tartışıldı; sona ermesinden önce de Bizanslılar bıkkın, sıla hasreti içinde ve sersemlemiş durumdaydılar. Ayrıca, birçoğu kişisel eşyalarını beraberlerinde getirip, Ayasofya Kilisesi'nin tabaklarıyla birlikte Venedik'te emanete koymuş olmalarına karşın, Konstantinopolis'teki akrabaları ve mülkleri için kaygı duyuyorlardı. 1438 Mayısı'nın başında Venedik'ten gelen ve Konstantinopolis'ten gönderilen mektuplarla da teyit edilen haberlere göre, Sultan Murad 150 gemiden oluşan bir donanma ve büyük bir orduyla Konstantinopolis'e saldırı hazırlıkları yapıyordu. Oradaki Venedikli tacirlerin Galata surları ardına sığındığı söyleniyordu. İmparator ve Patrik, yardım gönderilmesi için Papa ve kardinalleri uyardı. Papa'nın bu mesajı Venedik'e aktarmasından önce birkaç hafta geçti. 24 Mayıs'ta Senato

52 Jorga, 'Notes', VI, 401; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2462. Gill, *Council of Florence*, ss.104-5.

üç kadırganın Konstantinopolis'e gönderilmesini kabul etti, ama belirli şartlarla: Silah donanımlarının masrafı Papa ya da İmparator tarafından karşılanmalıydı; Bizans sancağını dalgalandıracak olmalarına karşın, kumandanları Venedikli olmalıydı. Bu gemilerin gönderilip gönderilmediğine ya da bildirilen Türk saldırısının gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin hiçbir kanıt yoktur.[53]

Ferrara ve Floransa'da yapılan teolojik tartışmaların, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkiyle pek az ilgisi vardır. Ne var ki sonucu her iki tarafı da ilgilendiriyordu. Çünkü İmparator, konsilin başarısının Konstantinopolis'in kurtuluşu için son umut olduğuna inanıyordu. Bazı heyet üyelerinin kuşkularını yatıştırmak ve öfkelerini dizginlemek için çok uğraştı. Ancak sonuna doğru, kendi sabrı da taşmaya başladı. Haziran 1439'da Papa'ya, sorunun küçük ayrıntılarıyla artık vaktini harcamayacağını ve dönüş yolculuğu için Venedikliler'e şimdiden haber göndermiş olduğunu bildirdi. Romania ve Tana'ya giden ticaret konvoyuyla dönebileceğini düşünüyordu. Ama Venedikliler, İmparator'un yola çıkışını daha fazla geciktirme niyetinde değillerdi. Ağır maddi sıkıntılarına karşın, kendisine üç savaş gemisi ödünç verdiler.[54] Patrik Josephos, Floransa'daki tartışmalar sürerken ölmüştü. Ama sonunda İmparator, bu kadar ümit bağladığı konsilin sonuçlanmasını görecek kadar uzun kaldı. 5 Temmuz 1439'da, kiliselerin birliğini ilan eden belge, İmparator ve Papa tarafından imzalandı; ertesi gün de Tanrı'ya ve insanlığa, Doğu ve Batı Hıristiyanları'nı bunca zamandır birbirinden ayıran duvarın yıkılmış olduğu bildiren belge, önce Latince, ardından Yunanca olarak Floransa Katedrali'nde yüksek sesle okundu.[55]

Bizans delegelerinin çoğu, Floransa'dan iki hafta sonra ayrıldıysa da, İmparator'un kardeşi Demetrios ile Georgios Scholarios ve Gemistos Plethon önceden yola çıkmışlardı. Sivil olduklarından, kiliselerin birleşmesi belgesini imzalamak zorunda değillerdi. Bu belgeyi imzalamayı reddeden tek Yunanlı din adamı, Ephesos Metropoliti Markos Eugenikos olmuştu. Daha sonra, aralarında en dürüst kişi olarak büyük saygı görecekti. İmparator İoannes, Floransa'da yaklaşık bir ay daha kaldı. 26 Ağustos'ta Venedik'e doğru yola çıktı, beraberinde pek hoşnut kalmadığı Ephesoslu Markos'u da almıştı. Daha önce babasının yaptığı gibi, İoannes de ayrılış tarihinde gösterdiği kararsızlıkla Venedikliler'i kızdırdı. Kendi gemisi denize açılmaya uygundu ama istediği gemiler tam olarak hazırlanmamıştı. Romania'ya doğru yola çıkan ve onu Lemnos'a kadar götürebilecek olan iki kadırga önerildi. Bunu

53 Jorga, 'Notes', VI, 404ve not. 3; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2471-3; *DR*, V, no. 3480-2; Syropoulos, *Mémoires*, v. 22-3: ss.266-8. Gill, *Council of Florence*, ss.116-7.

54 Jorga, 'Notes', VI, 416 (1 Ağustos 1439); Thiriet, *Sénat*, III, no. 2500, 2507. Gill, *Council of Florence*, ss.276-7.

55 Gill, *Council of Florence*, ss.289-96.

beklerken, Padova'ya bir ziyaret yaptı; geri döndüğünde ise, *Doge* ondan ruhbanının Ortodoks toplu ayinini San Marco'da yapmalarına izin vermesini istedi. İncil'in Latince formunu dile getirmekten ve Papa için dua etmekten dikkat çekici biçimde kaçınmalarına karşın, bunu yaptılar da. Buna karşın, Konstantinopolis'e döndüklerinde büyük bir protesto fırtınasıyla yüz yüze kaldılar. Floransa'da ilan edilen kiliselerin birliğinin, bir kâğıt parçasından ibaret kalacağının ilk işaretlerinden biriydi bu.

14 Ekim'de İmparator ve maiyeti en nihayet Venedik'ten yola çıkmaya hazırdı. Ama gene de denize açılamadılar. Limanda fırtınalı bir geceydi ve ortaya çıkan hasarın onarılması için üç gün daha kalmaları gerekti. Yolculuk sırasında gemide yemek için fazladan para ödemeleri gerekeceğinden, Yunanlılar da duruma itiraz ettiler. Senato, Konstantinopolis'teki *balyos*'una, bu şikâyette bulunanlara para iadesi yaparak sorunu çözmesi yönünde talimat verdi.[56] 19 Ekim'de konvoy denize açıldı. Hava kötü, deniz dalgalıydı. Floransa'da olup bitenlerin haberi, onlardan önce gitmişti. Korfu ve Modon'un Yunanlı yerlileri, onları dinlerine ihanet etmekle suçladı.[57] İmparator'un Konstantinopolis'e ulaşabilmesi Şubat 1440'tan önce gerçekleşmeyecekti; burada kendisine karısının ölüm haberi verildi. Bu trajedi olmasaydı bile, ülkesine dönüşü zaten yeterince kasvetli olacaktı. Çünkü başkentin ruhbanının ve halkının büyük bölümü, Floransa birliğinin kahredici ve utanç verici bir girişim olduğu kanısındaydı. Bu belgeyi imzalayan kişiler de ruhlarını Latinler'e satmış hainler olarak suçlanarak dışlandılar. İmparator'u ülkesine getirmiş olan Venedikliler, kendisinin yokluğu sırasında Konstantinopolis'teki uyruklarına ve mülklerine karşı kötü muamele yapıldığına ilişkin bir sürü şikâyette bulunarak, İmparator'un dertlerine bir yenisini daha eklediler.[58]

56 Jorga, 'Notes', VI, 416-17; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2510-13.

57 Syropoulos, *Mémoires*, xi. 2-9, 13-14: ss.524, 526-30, 532, 534-6.

58 Thiriet, *Sénat*, III, 2531 (29 Temmuz 1440). Gill, *Council of Florence*, ss.300-4.

21. Bölüm

Tüm Hıristiyanlık İçin Haberlerin En Kötüsü: Konstantinopolis'in Düşmesi

İmparator, patriği ve piskoposları, 1437'de, kiliselerin birliği ilan edildiği zaman kendilerinin de Batı Hıristiyanlığı'na tam kabul edilecekleri

düşüncesiyle İtalya'ya gitmişlerdi. O zaman, batıdaki tüm Hıristiyan kardeşlerinin yüreklerinde dopdolu duydukları bir coşkuyla katılacakları, Türkler'e karşı bir Haçlı seferinin nimetlerinden yararlanacak duruma geleceklerdi. Birliğin ilanından üç ay sonra, Ekim 1439'da, Papa, vaat edilen Haçlı seferine ilişkin önerilerini belirledi. Ama Batı Hıristiyanları coşkulu olmaktan çok uzaktılar ve bir Haçlı ordusunun toplanabilmesi, aylar süren yorucu bir diplomasiyi gerektirdi. Bir kez daha, doğal başlama noktası Macaristan idi. 1440'da, Macaristan Krallığı genç Polonya Kralı III. Laszlo tarafından Polonya'yla birleştirildi. Laszlo, eskiden Kral Sigismond'un hizmetinde olan Macar general Janos Hunyadi tarafından destekleniyordu. Hunyadi, Türkler'e karşı yiğitçe çarpışmış olan parlak bir askerdi. Laszlo, onu Belgrad valisi ve Transilvanya Voyvodası yaptı. Venedikliler Floransa Konsili'nde, heyetleri taşımak ve borç vermekten öte pek fazla bir rol oynamamışlardı. Sonuçları konusunda kuşkucu oldukları kadar, kaygılıydılar da. 1440 sonunda, Kral Laszlo, bir Haçlı seferi için desteklerini almak üzere onlara bir elçi gönderdi. Elçiye, kendilerinin Türkler'le barış halinde olduklarını ve onlara karşı yapılacak bir savaşa katılmanın şerefsizlik olacağını söylediler.[1] Doğu Avrupa'daki olaylar konusunda geniş bilgi sahibi olan İmparator VIII. İoannes, 1442 başlarında Venedik'e ve Roma'ya bir elçi gönderdi. Bir Konstantinopolis yurttaşı olarak betimlenmekle birlikte, Girit'ten gelen Zanachio veya Giovanni Torcello idi bu elçi. Papa ve İmparator tarafından iyi tanınıyordu; Floransa Konsili'nde, Türkler'e karşı Macaristan'dan başlayarak karadan yapılacak Haçlı seferi için bir plan da

1 Setton, *Papacy and the Levant*, II, s. 66.

önermişti.[2] Torcello, *Doge*'ye, Sultan Murad'ın apaçık niyetleri göz önüne alındığında, İmparator'un Macaristan'ın ne derece güvenli olabileceğine ilişkin duyduğu kaygıları ortaya koydu. Venedikliler, Torcello'nun raporunun telaşlı tonu karşısında şaşkınlığa düştüler. Onu Macaristan'a, ardından da Papa'ya gitmesi, sonra yeni haberlerle birlikte geri dönmesi yönünde uyardılar. Her zamanki gibi, Hıristiyan dininin iyiliği ve dinin yayılmasıyla savunulması için ellerinden gelebilecek her şeyi yapmaya hazırdılar. Ama Macaristan'dan ve Papa Eugenius'tan ilk elden bilgi almak yararlı olacaktı.[3]

Papa, bir Haçlı seferi başlatmayı içtenlikle istiyordu. Ama gereken coşkuyu yaratmanın güç olduğunun farkındaydı. Macaristan, Polonya ve Wallachia (Eflâk) dışında, tek olumlu karşılık Fransa'dan gelmişti. Bourgogne Dükü III. Philippe, haçı almaya hevesli tek batılı hükümdardı. Papa, düzenlemeleri yapmakla Kardinal Giuliano Cesarini'yi görevlendirdi. Haçlı ordusu, Macaristan'dan kara yoluyla ilerleyecekti. Venedikliler'den bir donanma sağlanması bekleniyordu. Ne var ki, Ağustos 1442'de, Papa'ya, gemileri bulmaya hazır oldukları halde, kendilerine bunları silahlandıracak hiç para vermediğinden yakındılar.[4] Bu arada, Konstantinopolis'ten gelen haberler telaşlandırıcı nitelikteydi. Senato, Tana yolundaki tüccar konvoyunu korumak için özel önlemler aldı; İmparator da konvoydaki savaş gemilerinin Türkler'i korkutmak üzere bir haftalığına Konstantinopolis'te kalmasına izin vermeleri için onlara yalvardı. Bir başka seçenek, Venedik'in kış boyunca Konstantinopolis'te üç kadırgayı bırakmasıydı. Durum öylesine kritik görünüyordu ki, Körfez Kumandanı'na, *balyos* Marino Soranzo ile görüştükten sonra bu seçeneklerden ikincisini benimseme ve iki ya da üç gemiyi Konstantinopolis'te bırakma yetkisi verildi. Gel gelelim, asıl amaçlarının Venedik tüccarlarının korunması olduğu ifade edildi. *Balyos*'a, İmparator ile Sultan arasında arabuluculuk yapmaya çalışma yetkisi verildi.[5] Böylece, Venedik ticaret ve kârının kesintiye uğramaması sağlanabilirdi. 19 Eylül 1442'de, başı darda olan İmparator VIII. İoannes, kentindeki Venedik kolonisinin ayrıcalıklarını bir beş yıl daha uzatan bir belge imzalamak zorunda kaldı. Bu koşullar altında, beş yıl iyimser bir tahmindi. Aslına bakılırsa, 1442 Antlaşması Bizans ile Venedik arasında imzalanan neredeyse son antlaşma olacaktı.[6]

2 Metin, *Bertrandon de la Broquière, Voyage d'Outremer* içinde, der. C. Schefer (Paris, 1892), Broquière'in plan hakkında yorumlarıyla birlikte, ss.263-74.

3 Jorga, 'Notes', *ROL*, VII (1899-1900), 56 (21 Şubat 1442); Thiriet, *Sénat*, III, no. 2568; *DR*, V, no. 3494. Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.67-9.

4 Jorga, 'Notes', VII, 73-4.

5 Jorga, 'Notes', VII, 65, 74, 90-2; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2579, 2584, 2588, 2590-2 (Haziran'dan Eylül 1442'ye kadar).

6 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.207-15. *DVL*, II, no. 188, s. 352; *DR*, V, no. 3497.

1 Ocak 1443'te, Papa tüm dünyaya, Doğu Hıristiyanları'nı Türkler'e karşı koruyacak bir Haçlı seferi için aşar vergisi toplanacağını ilan etti. Neredeyse aynı anda, Konstantinopolis'teki İmparator, Venedik arabulucuğu ile veya onsuz, Sultan'la bir ateşkes antlaşması imzaladı.[7] Bu ateşkese uyulmaması, onu şaşırtmış olamaz. Küçük Asya'daki bir ayaklanmayı bastırmakla meşgul olduğu için, bu ateşkes Sultan'ın amacına uygun düşmüştü. Ama birlikleri, bir yıl sonra Venedik'e giden elçilerinin şikâyet edeceği gibi, Bizanslılar'ı taciz etmeye devam ettiler. Venedik'e giden elçi, imparatorunun, eğer Venedikliler gerçekten güçlü bir donanma hazırlayabilirlerse Türkler'in Avrupa'dan sürülüp atılmalarının hâlâ mümkün olduğu yönündeki görüşünü bildirdi. Senato, Papa'nın talebi üzerine, Venedik'in on kadırga hazırlamayı zaten üstlendiğini ona sabırla anlattı. Artık herşey, öteki Hıristiyan devletlerin göstereceği tepkiye bağlıydı.[8] Venedikliler Papa'yla tam bir görüş birliği içinde değillerdi. 25 Mayıs 1443'te onun adına iyi niyetlerini teyit ettiler ama, on kadırganın yalnızca altısını değil tümünü silahlandıracak parayı vererek, anlaşmaya uyması yönünde onu uyardılar. Ne de olsa gemiler papalık sancağını çekeceklerdi. Hıristiyan davası kaybedilmek istenmiyorsa, derhal paralarının ödenmesi ve gecikmeksizin Hellespont'a gönderilmesi gerekiyordu. Venedikliler, şimdiye kadar Bourgogne Dükü için hazırladıkları dört kadırganın her biri için 2 bin dükaya ek olarak 20 bin düka harcamakla, kendi paylarına düşenden fazlasını yapmış durumdaydılar.[9]

Laszlo ve Hunyadi'nin önderliğinde ve Kardinal Cesarini'nin eşliğindeki Haçlı ordusu, 1443 Yazı'nın başlarında yola koyuldu. Despot Georg Brankoviç'in kumandasındaki bir Sırp tümeni de yolda orduya katıldı. Seferin planı, 1396'da Nikopolis Haçlı Seferi'ninkiyle hemen hemen aynıydı. Yaklaşık 25 bin kişilik ordu Tuna Vadisi'nden aşağıya yürürken, Karedeniz'den gelen donanma da ırmaktan yukarıya doğru ilerleyecekti. Haçlılar, başlangıçta önce Niş'i, ardından Sofya'yı ele geçirerek, ümit veren iki zafer kazandılar. Sultan telaşlanmıştı. Zaman kazanmayı tercih etti. On yıllık bir dönem için ateşkes yapıldı. Şartlar, Temmuz 1444'te karşılıklı kabul edildi. Her iki tarafın bu anlaşmaya uymayı düşündükleri şüphelidir. Hıristiyanlar'ın tarafında, Georg Brankoviç, bu anlaşmaya uymaları gerektiğini düşünüyordu. Gel gelelim, Kardinal Cesarini, örgütlemek için bunca uğraşılmış olan Haçlı ordusunun dağıtılmak zorunda kalacağı düşüncesine tahammül edemiyordu ve Kral Laszlo'yu, kâfir ile anlaşırken etmiş olduğu yeminden azat etti. Eylül'de, Haçlı ordusu yeniden yola koyuldu. O zamana

7 Khalkokondyles, II, s.81. *DR*, V, no. 3501.

8 İmparatorluk elçisi Theodoros Karystenos idi. Jorga, 'Notes', VII, 95-6; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2603 (3 Mayıs 1443); *DR*, V, no. 3498-9. Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.75-6.

9 Jorga, 'Notes', VIII, 101-2. Thiriet, *Sénat*, III, no. 2608.

değin, uzun zamandır gecikmiş olan donanma, Venedik'ten denize açıldı. Donanmaya Kardinal Francesco Condulmer kumanda ediyordu ve gemileri Papa'nın bayrağını taşıyordu. Venedik'e ait olan, Alvise Loredano'nun önderliğinde sekiz gemi ile Bourgogne Dükü'ne ait olan dört gemi vardı. Venedik planı, Gallipoli'de boğaza ulaştıkları zaman, donanmadaki sekiz ya da daha fazla geminin Karadeniz'e ilerlemesi ve oradan Haçlılar'la buluşmak üzere Tuna'ya girerek, onları nehrin karşısına geçirmekti. Venedik, donanmayı hazırlamanın büyük masrafına karşılık adil bir ödül olarak Gallipoli ve Thessalonica'nın gelecekte kendilerine verilmesi gerektiğini ileri sürmüştü ve halihazırda bunun sonucunu bekliyordu.[10]

Bu iddia, Haçlı seferine katılanların farklı farklı hedefleri olduğu gerçeğini ortaya koyuyordu. Macarlar ve Polonyalılar'ın kafasında, Türkler'in Balkanlar'dan çıkarılması vardı; Papa, Konstantinopolis'in kurtarılacağını umuyordu; Venedikliler'in tek düşüncesi ise Romania'daki koloni imparatorluklarının korunması ve genişlemesi idi. Ağustos 1444'e gelindiğinde, donanma Hellespont'a ulaşmıştı. Bununla birlikte, bu arada Venedikliler Haçlılar ile Türkler arasındaki ateşkesten haberdar olmuşlardı. Derhal, amiralleri Loredano'ya ateşi kesmesine ilişkin talimat gönderdiler. Venedik bu savaşı tek başına sürdüremezdi, sürdürmemeliydi de. Loredano, Sultan'a Gallipoli açıklarındaki savaş gemilerinin, Venedik'e değil Papa'ya ait olduğunu açıklamalıydı. Türkler'le bir ateşkes yapmaya çalışmalı ve gemileri ülkeye geri getirmeliydi.[11] Ne var ki, Haçlılar 20 Eylül'de Tuna'yı geçmeyi başardılar ve Loredano'ya yeni emirler gönderildi. Ancak haberin ona ulaşması gecikmişti. Emirler Venedik'te 9 Kasım'da yazılmıştı.[12] Tam bir gün sonra, Haçlı ordusu büyük bir felakete uğradı. Sultan Murad, Haçlı ordusu liderliğinin dönekliği karşısında dehşete düşmüştü. Onlarla savaşmak üzere hızla Küçük Asya'dan geri döndü. Venedik filosu Hellespont'u tutuyordu gerçi, ama Sultan'ın Bosporos'tan karşı kıyıya geçmesini önlemek için pek az gayret gösterdi. Gemilerinin ters rüzgârlarla savrulmuş olması mümkündür; ama öyle görünüyor ki Cenevizliler ve belki bazı Venedikliler, denizde Türkler'e yardım etmek için rüşvet almışlardı.[13] Muharebe, Karadeniz kıyısındaki Varna'da yapıldı. Haçlılar, kendilerinden üç kat büyük bir orduyla karşı karşıya idiler. Laszlo ve ardından Kardinal Cesarini öldürülünceye değin gözüpek bir çaresizlikle çarpıştılar.

10 Jorga, 'Notes', VII, 417-19; Sathas, *Documents*, I, no. 138-40, ss.208-11; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2656 (4 Temmuz 1444). Venedik masraflarını 30 bin düka olarak hesaplamıştı.

11 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2668 (9 Eylül 1444).

12 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2670, 2671; Sathas, *Documents*, I, no. 140, ss.208-1.

13 Khalkokondyles, II, s.99. Papa IV. Eugenius, daha sonra mücrimleri aforoz edecekti. Setton, *Papacy and the Levant*, II, s.89.

Hunyadi'nin bazı Macar birlikleriyle kaçmayı başarmasına karşın, Hıristiyan tarafında hayatta kalabilen çok azdı. Kaçanlar, kendilerini kurtaracak Venedik gemilerini el altında buldular.[14]

Varna Haçlı Seferi, Batı Hıristiyanlığı'nın Türkler'i Avrupa'dan çıkarmak yönündeki son çabası oldu. Hedeflerinden biri, Konstantinopolis'i kurtarmaktı. Haçlı ordusu oraya kadar gidemedi; kentin Yunanlı sakinlerinin birçoğu, bu seferin başarısızlığa uğramasına hiç de üzülmedi. Çünkü Haçlılar'ın başarısızlığı, kendilerini babalarının inancından vazgeçmeye zorlayanlardan onlara hiçbir fayda gelmeyeceğini kanıtlamış oldu. Tanrı'nın gözünde öylesine nahoş olan bir birliği ebedileştirmenin karşılığında maddî bir kazanç ummak yerine, ilahi müdahalenin bir mucizesi için dua etmeleri daha yerinde olacaktı. İmparator VIII. İoannes, babasının, Roma ile birliğin sadece kendi uyruklarını yabancılaştıracağı ve Türkler'in öfkesini kışkırtacağı şeklindeki öğüdünü hatırlamış olabilir. Sonuç da bu olmuştu. Haçlı seferindeki tek rolü, Varna muharebesinden önce Sultan'ın kendisine askeri birlik göndermesi yönündeki çağrısına uymamak olmuştu. Öyle görünüyor ki, Venedik donanmasıyla birlikte boğazlarda devriye gezen bazı Bizans savaş gemileri de vardı. Ama İmparator bir kez daha, olayların akışını değiştirmek ya da sonucunun yarattığı sıkıntıyı azaltmak için elinden hiçbir şey gelmeksizin, edilgin bir izleyici konumunda kalmıştı. Varna'daki Türk zaferinin, Konstantinopolis'in fethine giden yolun başlangıcı olduğunu sezmiş olmalıdır. Artık batıdan yardım beklenemezdi. Floransa Konsili'nin zaten pek de fazla olmayan ateş gücü artık bütünüyle tükenmişti.

Haçlı seferi, en başta kötü örgütlenme, amaçların farklılığı ve eşgüdüm eksikliği yüzünden başarısızlığa uğramıştı. Batıdaki bazı kesimler, Kardinal Cesarini'nin ateşkese uyma sözünden dönmesini suçladı. Papa, boğazlarda işlerini iyi yapmadıklarından ötürü Venedikliler'i suçladı. Hepsi Venedikli olduğu için de, kiralamış olduğu gemilerin mürettebatının ücretini ödemeyi reddetti. Venedikliler haklılıklarından son derece emin bir şekilde içerlemişlerdi. Gemilerinden birinin Tenedos'ta ötekinin ise Konstantinopolis'te soğuğun etkisi ve Türk saldırılarının tacizi altında, bölgede sefil bir kış geçirmiş olduğuna işaret ettiler. Papa, böylesine güçlüklere tahammül etmek zorunda kalmış denizcileri ödüllendirmeyi aslında bir onur olarak kabul etmeliydi.[15] İmparator da, Venedikliler'in işi ağırdan alma tarzlarını Papa'ya şikâyet etti. Cesaretini tümüyle yitirmemişti. 1445'te Fransa Kralı VII. Charles'a,

14 Varna Haçlı Seferi hakkında, bkz.: O. Halecki, *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems* (New York, 1943); F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, çev. R. Manheim, der. W. C. Hickman, Bollingen Series, XCVI (Princeton, N.J., 1978), ss.27-41; Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.66-107. Bu savaşta Venedikliler'in rolünü Thiriet özetler: *Romanie vénitienne*, ss.377-9.

15 Jorga, 'Notes', *ROL*, VIII (1900-1901), 8-9; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2675 (15 Şubat 1445); *DR*, V, no. 3508. Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.91-2.

Bourgogne'lu Philippe'e ve Papa'ya müracaat ettiğini bildirmek üzere Venedik'e bir elçi gönderdi. Kardinal Condulmer, Macarlar'ın yeniden denemeyi tasarladıkları inancıyla, birkaç gemiyle birlikte Konstantinopolis'te kalmak istediğini ifade etmişti.[16] Venedikliler haklı olarak bu hususta kuşkulu idiler. Mucize beklemeleri olanaksızdı. 1445'in sonlarına doğru, Türkler'le barış müzakerelerine başladılar. Mayıs'ta, Alvise Loredano'ya, barışın yapılmasına kadar Papalık temsilcisi ile birlikte boğazda kalmasını tavsiye ettiler. Osmanlı topraklarındaki tüccarlarının özgürlüğünü temin edecek prosedürün yönteminin, 1430'da Murad'la yapılan antlaşmadaki şartlarla yürütülmesi hakkında, Konstantinopolis *balyos*'uyla müşavere edecekti. Yeni bir ateşkes ya da antlaşma hazırlanacak olursa, 'Avrupa'daki' Sultan ile 'Asya'daki' Sultan tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Çünkü Varna Savaşı'ndan sonra, Murad beklenmedik bir biçimde yönetimden çekilmiş ve tahtını oğlu II. Mehmed Çelebi'ye bırakmıştı. Bu tuhaf, ve sonradan ortaya çıkacağı üzere, erken alınmış bir karardı. Murad, daha kırk yaşını yeni geçmişti. Oğlu ise henüz on üç yaşındaydı. Kendilerini güvenceye almak için, Venedikliler her ikisiyle birden barış yapmanın daha yerinde olacağını düşündüler. Papa'nın hoşnut olmamasına karşın, Edirne'deki genç Mehmed'le 23 Şubat 1446'da bir antlaşma yapıldı. Yunanca metin, Venedik'teki *Doge*'ye 9 Mart'ta getirildi. Şartları, 1430 tarihli Venedik-Türk antlaşmasıyla büyük benzerlik gösteriyordu.[17]

Diğerleri kâfirlere karşı Haçlı seferinin hayalini kurarken, Venedikliler ticaret ve kârın gerçeklikleri üzerinde yoğunlaşmışlardı. Ekim 1446'da, bir Papalık temsilcisi (*legat*) kendilerinden kutsal savaşı sürdürmek üzere gemi istediği zaman, Senato müstehzi bir tavırla, Venedik'in Haçlı davası için yeteri kadar uğraştığı yanıtını veriyordu. Papa, hâlâ 1444'te ödünç aldığı kadırgaların masrafını ödememişti. Venedik, Sultan'la barış yapmıştı. Bu barışı çiğnemek, Romania'daki Venedik çıkarlarını büyük bir tehlikeye atmak anlamına gelirdi. Venedik, Hıristiyanlık davası için savaşmaya karşı değildi. Ama geçmiş deneyimler ve son olayların pek de cesaret verici olduğu söylenemezdi.[18]

Venedikliler, İmparator VIII. İoannes'in kardeşleri olan Mora'nın Bizanslı despotlarının etkinliklerini, çıkarları açısından Türkler'inki kadar tehlikeli görme eğilimi içindeydiler. 1446 Sonbaharı'nda Murad, Despot Konstantinos'un iddialarına artık bir nokta koymak üzere ordusuyla Yunanistan'ın üzerine

16 İmparator'un elçisi Başpiskopos Pachomios idi. Jorga, 'Notes', VIII, 11, 17; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2682 (3 Nisan 1445), 2702 (19 Ekim 1445), *DR*, V, no. 3510.

17 Metin, F. Babinger ve F. Dölger, 'Mehmed's II frühester Staatsvertrag', *OCP*, XV içinde (1949), 225-58 (yeni baskı, Dölger, *Byzantinische Diplomatik* içinde, Ettal, 1956, ss.262-91). Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1120; Jorga, 'Notes', VIII, 13-14; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2689 (11 Mayıs 1445). Babinger, *Mehmed the Conqueror*, ss.41-4.

18 Jorga, 'Notes', VIII, 21; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2734 (25 Ekim 1446).

yürümek üzere yeniden iş başına geçti. Korinthos Kıstağı'ndaki Heksamilion Suru'na kadar indi. Beraberinde getirdiği ağır topçu donanımı, surun işini çabucak bitirdi. Ardından ordusunun bir kısmı güneye, Mistra üzerine yürüdü. Amacı Mora'yı fethetmek değil, yalnızca Yunanlılar'a ve despotlarına iyi bir ders vermekten ibaretti. Ama eyalet yakılıp yıkıldı ve nüfusu neredeyse tümüyle boşaltıldı; 60 bin tutsak alındı; Konstantinos ile kardeşi Thomas, Sultan'ın haraç ödeyen vasalleri gibi sadakat yemini etmek zorunda kaldılar. Venedikliler, kendi başlarına bu kadar dert açmış olan kardeşlere yardım göndermeye yanaşmadılar. Daha sonraki bir Yunan anlatısı, *Doge* Francesco Foscari'nin, kızlarından birinin Despot Konstantinos'la evlenmesini önerdiğini kaydeder. Geniş Venedik arşivlerinde böyle bir öneri yapıldığına ilişkin hiçbir ipucu bulunmamaktadır; bunun Venedik açısından da kabul edilemez olduğuna hiç kuşku yoktur. Çünkü Despot'un bu öneriye, kendisini Mora'daki Venedik mülklerinin efendisi yapacağı için sıcak baktığı belirtilmektedir.[19]

Sultan, Yunanlılar'a bir ders verdikten sonra, Varna Haçlı Seferi'nin elinden kaçabilen tek lideri olan Hunyadi Janos ile hesabını görmek üzere kuzeye yöneldi. Hunyadi, bir direniş lideri olarak kahramanlığı Türkler'i endişelendiren Arnavut savaşçı Skanderbeg (İskender Bey) ile dostluk kurmuştu. Skanderbeg, 1443'te Napoli'yi başkenti yapan ve Arnavutluk'taki eski Anjou Krallığı'nı miras alan Aragon Kralı V. Alfonso'nun şahsında, cömert bir hami bulmuştu. Alfonso, Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nu diriltmek, kendisi de imparator olmak hayalleri kuruyordu; 1447'de Eugenius'un yerini alan Papa V. Nicolaus da, gerçekleşmesini yüreklendirmeksizin, bu hayali desteklemekten yana gibi görünüyordu. Nisan 1448'de, yeni bir Haçlı seferi çağrısı yaptı. Venedikliler bu işe hiç bulaşmak niyetinde değillerdi. Napoli Kralı Alfonso'ya hiç güvenmiyorlardı. Skanderbeg'i ise, bir baş ağrısı, Arnavutluk'taki mülklerine yönelik bir tehdit gibi görüyorlardı. Yılın büyük bir bölümünü, diplomasi yoluyla onun hararetini söndürmeye çalışmakla geçirdiler; hatta ondan kurtulmak için Türkler'i işbirliğine davet etmeyi bile düşünüyorlardı.[20] Sırp Kralı Georg Brankoviç, yeni bir Haçlı seferine katılmama konusunda kesinlikle kararlıydı. Bununla birlikte, Hunyadi, Skanderbeg'in hemen peşinden geleceği inancıyla, Eylül 1448'de kendi ordusuyla Sırbistan'a yürüdü. Yaklaşık seksen yıl önce, Sırplar'ın Türkler'e karşı savaşırken bozguna uğradığı Kosova Ovası'na kadar ilerledi. Burada Murad ve oğlu Mehmed onu bekliyorlardı. Savaş bütün şiddetiyle üç gün sürdü; ta ki 20 Ekim'de Macarlar hezimete uğratılıncaya değin. Skanderbeg savaş alanına hiç gelmedi. Hunyadi, tıpkı Varna'da yaptığı gibi kaçtı. Ama umutları tümüyle yıkılmıştı. Bundan sonra yeni bir Haçlı

19 Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, s.470. Zakythenos, *Despotat grec de Morée*, II, ss.236-8; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.381-2; Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.96-7.

20 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2759-60, 2779, 2784, 2789.

seferi yapılamayacaktı. Artık saldırıdan çok, savunma öncelik kazanmıştı. Balkanlar'da geriye kalan tek etkin Haçlı, Arnavutluk'taki Skanderbeg idi.[21]

Venedikliler, Türkler'i gazaba getirecek, dolayısıyla ticaretlerini kesintiye uğratacak her türlü plana karşı olmuşlardı. Tarafsızlık, kahramanlığa göre daha basiretli ve daha kârlıydı. Mehmed ve babasıyla barış yapmışlardı. Konstantinopolis'in bir Hıristiyan kenti olarak hâlâ bir geleceği olduğunu düşündükleri açıktı. 1446'da, yük gemilerinin yanaşması için yeni bir iskelenin inşası konusunda, Grandük Lukas Notaras'ın işbirliğini istediler. Kent el değiştirecek olsa bile, Venedikliler kendi imtiyaz bölgelerinin, Türkler'le yaptıkları antlaşmayla güvence altında olacağını ümit ediyorlardı. Gel gelelim, Bizans'la olan antlaşmalarının gecikmesine izin verilmemesi de gerekiyordu. Bu antlaşmanın yenilenmesine ilişkin müzakereler, Temmuz 1446'da, *balyos*'ları Dardi Moro tarafından başlatıldı.[22] Temmuz 1447'de yeniden kaleme alındı. Formaliteler, bir salgının patlak vermesi nedeniyle ertelendi; ama 21 Nisan 1448'de, antlaşma İmparator VIII. İoannes tarafından Blakhernai Sarayı'nda altın mührüyle mühürlendi. Süresi beş yıl olarak belirlenmişti. Fakat artık daha fazla süreceğe benzemiyordu. Beş yıl sonra Konstantinopolis, Mehmed'in insafına kalmış durumdaydı. Kentteki son kuşatma başlamıştı artık.[23]

Bizans ile Venedik arasındaki son antlaşmanın metnini okumak, o zaman bile geçmişe ait bir metin okumak demekti. Dünyanın dönüşü sanki 1390 yılında durmuş gibiydi. O zamandan bu yana, antlaşma 1406, 1412, 1418, 1423, 1431, 1436 ve 1442'de olmak üzere yedi kez teyit edilmişti. Her defasında, metin neredeyse kelime kelime, İmparator VII. İoannes'in Haziran 1390 tarihli altın mühürlü fermanında kaleme alındığı şekliyle tekrarlanmıştı. İoannes'in, bir imparator olarak dikkate değer başka hiçbir eylemi yoktu. Dört aydan kısa bir süre hüküm sürmüştü. Ama *Doge* Antonio Venier ile imzaladığı bu antlaşma, onun ebedi anısını oluşturdu; çünkü, Bizans ile Venedik arasında bunu izleyen tüm anlaşmaların prototipi ve temeli olarak kullanıldı.[24] Tek değişiklik, II. Manuel'in 1406'da çıkardığı fermanda yapılmıştı; bu da, Tenedos'un mülkiyetine gönderme yapıyordu. Manuel, Venedikliler'i bu konunun 'muallakta' kalması ya da daha çok tartışılması gerektiğine razı etmişti. 1406'da, bu akla uygun bir öneriydi. 1448'de tümüyle anlamsızdı. Ama sanki Venedik bu sorunu yeniden ortaya atabilir veya

21 Babinger, *Mehmed the Conqueror*, ss.51-6; Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.98-100.

22 Mayıs ve Haziran 1446'ya ait belgeler, Maltézou, *Thesmos* içinde, ss.190-4. Jorga, 'Notes', VIII, 20, 23-8; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2726 (28 Temmuz 1446).

23 Yunanca metin, MM, III içinde, ss.216-24. Yunanca ve kısmen Latince metinler, Sp. P. Lambros, 'Treaty between Ioannes VIII Palaiologos and the Doge of Venice Francesco Foscari' (Yunanca), *Neos Hellenomnenon*, XII içinde (1915), 153-70. *DVL*, II, no. 204, s. 372; Jorga, 'Notes', VIII, 43; *DR*, V, no. 3516.

24 Bkz. yukarıda, ss. 315-6.

İmparator, geri alabilse bile, adayı kullanmayı başarabilirmiş gibi, körü körüne yinelenmekteydi.

Bizans'ın Venedik'e borçlu olduğu para miktarı da, eski impatorların 'kutsal ve hayat kaynağı Haç ve İnciller' üzerine ettikleri yeminlere rağmen 1390'dan ve 1343'ten bu yana da değişmemişti. 1390'da, VII. İoannes Venedik'e 17.163 *hyperpyra* tutarındaki hasar tazminatlarını, yıllık 3.432 *hyperpyra* taksitler halinde beş yıl içinde ödemeye söz vermişti. 1448'de, VIII. İoannes tastamam aynı miktarlarda ödeme yapmayı kabul etmişti; ve 105 yıl önce ipotek edilen taç mücevherlerini kurtarmak için faiziyle birlikte 30 bin dükanın yanı sıra, başka bir teminat karşılığında büyükbabası V. İoannes'e 1352'de verilen 5 bin dükayı ödemek gerektiğini de kabul etmişti. Her iki taraf da bu borçların artık asla ödenemeyeceğini biliyor olmalıydı. Ama, belki de daha genel anlamda Bizans'ın Venedik'e bunca yıllık gönül borcunu vurgulamak için kaydedilmek zorundaydı. Bu durum, kendi başına, Konstantinopolis'teki Venedik tüccarlarına ticaret serbestisi ve öteki imtiyazlara sahip olma hakkını veriyordu. Bunlar da pek az değişmişti. Venedikliler'i en çok kızdıran maddeleri, mülk ve gayrimenkul sahipliği, mısır ve şarap ithalatı ve satışı ile kentteki, gümrüksüz şarap satışı yapabilen meyhanelerin sayısı gibi sorunlarda önceki imparatorların kendilerine uyguladıkları kısıtlamalardı. Ender görülen bir kararlılık nöbeti içinde, V. İoannes, Venedikliler'i Konstantinopolis'teki bu tür içki evlerinin sayısını on beşle sınırlamaya zorlamıştı. Bundan başka, eski antlaşmaların onlara kentte arsa bedeli ödemeden özel mülkiyet alımı ve tasarrufu hakkını verdiğine ilişkin Venedik iddiasına da karşı çıkmıştı. Mısır ithali ile Venedik mısır pazarları ve ambarlarının işleyişleri üzerine onlarla tartışmak daha da güçtü, çünkü bu ithal erzak olmaksızın kent halkı açlıktan ölebilirdi. Gel gelelim, özel mülkiyetten ve ithal mısır ile şarabın satışından elde edilen gelir olmaksızın, Bizans ekonomisi gitgide zayıf düşecek ve çökecek, imparatorlar da Venedik'e olan gecikmiş borçlarını ödemeyi asla başaramayacaklardı. Venedikliler hoşgörülü alacaklılar değillerdi. Her türlü öneride, derhal Konstantinopolis'teki haklarının çiğnendiği ya da gerilediğini iddia ediyorlardı; hukukçuları da, kökeni 1277'ye değin giden bu hakların kendi lehlerine yorumunu yapmakta ustaydılar. İmparator'un mali sıkışıklığını farkettikleri zaman veya dostane ilişkiler adına, ara sıra, birkaç yılla sınırlı bir dönem için bazı tavizlere izin veriyorlardı. Bizans'la yaptıkları daha eski tarihli versiyonlarda formüle edilen bu tavizlerden birkaçı, 1448'de imzalanan sonuncu versiyonda da yinelenir.[25] En yüce ve yasallığından en kuşkulanılmayacak öz çıkar güdüleriyle de olsa, Venedik Bizans'ı kurutuncaya değin sağmakla suçlanabilir. Ama öte yandan, Venedik'in desteği ve hoşgörüsü olmasaydı, Bizans'ın o kadar uzun süre varlığını sürdürmesi de mümkün olamazdı.

25 Khrysostomides, 'Venetian commercial privileges', 267-329.

Antlaşmayı imzalamasından birkaç ay sonra, VIII. İoannes 31 Ekim 1448'de öldü. Üç karısından hiçbiri ona bir çocuk doğuramamıştı. Sağ olan üç kardeşi Konstantinos, Demetrios ve Thomas idi. Vasiyetinde İoannes, halefi olarak Konstantinos'u aday göstermişti. Ama bu oldukça kavgacı bir aileydi; aralarındaki kıskançlık kavgasına bir son veren, II. Manuel'in Sırp asıllı dul karısı Helena'nın metaneti oldu. Çünkü Kasım 1448'de, Demetrios Trakya'daki topraklarından derhal Konstantinopolis'e koşarken, Thomas da Mora'dan yola çıkmıştı. Kiliseler birliğine karşı olanların savunucusu olduğu için, Demetrios, çevresinde epeyce taraftar toplamıştı. Ne var ki, ana imparatoriçe Helena hepsini saf dışı bıraktı ve sağ kalan en büyük oğlu Konstantinos Yunanistan'dan dönünceye değin kendisinin naiplik hakkını kullanacağını bildirdi. Aralık'ta, Georgios Sphrantzes'i Sultan Murad'a göndererek, yeni imparator olarak Konstantinos'u tanımasını istedi. Bizzat Konstantinos da Girit'in Venedikli Dükü Antonio Diedo'ya yazarak, babasının ölüm haberini bildirmişti.[26] İmparatorluk alametlerini taşıyan önde gelen iki saray memuru Konstantinopolis'ten Mora'ya gönderildi ve 6 Ocak 1449'da Konstantinos'a Mistra'daki katedralde yerel piskopos tarafından taç giydirildi. Bir imparatorun taşra kentinde taç giymesi, ender olmakla birlikte hiç görülmemiş bir olay değildi. Palaiologos Hanedanı'nın kurucusu Nikaia'da, İoannes Kantakuzenos da Hadrianopolis'te taç giymişlerdi. Ama geçmişteki bu örneklerin tümünde, Konstantinopolis'te patrik tarafından icra edilen ikinci bir taç giyme merasiminin yapılması uygun görülmüştü. Konstantinos Palaiologos bunun istisnasını oluşturdu. O dönemdeki patrik III. Gregorius, ruhbanının birçoğu tarafından dışlanmış bir birlik yanlısıydı. Konstantinos, taçını Gregorius'tan almasının, başkentteki dinsel ihtilafın ateşini körükleyeceğini biliyordu.[27]

Yunanistan'dan bir Venedik gemisiyle ayrıldı ve 12 Mart 1449'da Konstantinopolis'e girdi. Neredeyse hemen ardından, saygılarını sunmak ve bir barış antlaşması istemek için Sultan'a bir elçi gönderdi.[28] Kardeşleri, Mora Despotluğu'nun yönetim ve savunmasını aralarında paylaşmaya ve Yunanistan'a gitmek üzere yazın yola çıkmaya karar verdiler. Birkaç ay içinde yine dalaşmaya başladılar. İkisi de sırayla Türkler'i yardıma çağırdı; her ikisinin de Venedik'le başı derde girdi. Kardeşlerinin ayrılması, Konstantinos'un Konstantinopolis'in yönetimine tek başına egemen olmasını sağladı. Burada da toplum ikiye bölünmüş durumdaydı. Floransa birliği, halk arasında gitgide daha büyük nefret uyandırıyordu. Hiç kimse, bu birliği Ayasofya'da kutlamaya henüz cesaret edememişti. Konstantinos buna arka çıktı. Hâlâ bir yardımın gelebileceği Batı ile aralarında kalan son

26 Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, s.348; *DR*, V, no. 3519, 3520.

27 Sphrantzes, *Chronicon Minus*, ss.72-4; Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, ss.348-50. Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, ss.390-1.

28 Dukas, XXXIII, 1-2: s.279; Khalkokondyles, II, s. 141; *Chron. Brev.*, II, s.475. *DR*, V, no. 3524.

bağdı bu. Ama başka açılardan kendisine hayranlık duyan gönülsüz uyruklarını bu yönde harekete geçiremedi. Her zaman övündükleri dindarlıklarına karşın, Venedikliler Bizanslılar'ın birlik yanlısı olup olmamalarıyla hiç ilgilenmiyorlardı. Gel gelelim, Konstantinos, aralarında Türk payitahtı Edirne'den getirilen şarap ve işlenmiş deri de olmak üzere, Konstantinopolis'e gelen mallara ve ticarete bir dizi yeni vergi koymaya karar verdiği zaman, son derece rahatsız oldular. Ağustos 1450'de, kardeşinin kendileriyle yaptığı antlaşmayı ihlal eden bu 'yenilikleri' en şiddetli biçimde protesto etmek üzere, Niccolo da Canale'yi İmparator'a gönderdiler. İmparator bu yenilikleri feshetmeyi reddedecek olursa, Canale'ye Konstantinopolis'te yaşayan *balyos*'a ve tüccara, eşyalarını toplayıp daha güvenli bir yere gitmeleri talimatını verecekti. Yaraya tuz basmak için İmparator'a, Venedik'e 17.163 *hyperpyra* borçlu olduğunu ve vaat edilen taksitlerin hiçbirinin ödenmediğini hatırlatacaktı. İki hafta sonra Senato, Canale'ye, taleplerinde daha az buyurgan olabileceği yönünde yeni emirler gönderdi. Ama eğer İmparator'la yaptığı görüşmelerden hiçbir sonuç alamayacak olursa, Venedikli tacirlerin -herhalde Konstantinopolis'in bir ikamesi olarak- Herakleia (Marmara Ereğlisi) limanını kullanma imkânını müzakere etmek üzere Sultan Murad'ı ziyaret edecekti. Eğer İmparator hiçbir taviz vermezse, kendisine *balyos* ile kentindeki Venedik topluluğunun işlerini Galata'ya nakledecekleri ve Konstantinopolis'e mal boşaltılmasını yasaklayacakları söylenmesi gerekiyordu.[29]

Ekim'de Konstantinos, *Doge* Francesco Foscari'ye, Niccolo da Canale'yle olan görüşmeleri hakkında bilgi veren bir mektup gönderdi. *Doge*'ye, atalarının başlattığı ve merhum ağabeyi İoannes tarafından imzalanan antlaşmanın her maddesini, sanki kendi eliyle yazılmışcasına teyit etmesinin de gösterdiği gibi, Bizans ile Venedik arasındaki dostluğa büyük değer verdiğine ilişkin güvence sundu. Koymuş olduğu vergiler, hiçbir şekilde antlaşmaya aykırı değildi. Bu vergiler, imparatorluk hazinesine gelir elde etmeyi amaçlıyordu ve Venedik tüccarlarını etkilemesi çok zordu. Bundan başka, Mora'daki çekişmeci kardeşlerinin Venedik'le barışı korumalarını sağlamaları için elinden gelen her şeyi yapacağına da söz verdi.[30] Venedikliler yeterince tatmin olmamışlardı. Nisan 1451'de, bir başka Bizans elçisi, Andronikos Leondaris, yeni vergilerden bazılarının onların itirazına karşın uygulanacağını açıklamak üzere Venedik'e geldiğinde, hâlâ son derece kızgındılar. Konstantinopolis'teki *balyos*'larına, geçmişteki barış antlaşmalarının böyle utanmazca çiğnenmesine karşı Venedik tüccarlarının haklarını savunması emredildi. Temmuz'da, durum hakkındaki şikâyetlerini bildirmek için yeni bir elçilerini, Lorenzo Moro'yu gönderdiler.

29 Jorga, 'Notes', VIII, 67-8; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2830-1, 2834 (2-17 Ağustos 1450).

30 *DVL*, II, no. 207, s.380; Jorga, 'Notes', VIII, 70-1; *DR*, V, no. 3527.

Konstantinopolis'teki Venedik topluluğunun küçük şikâyetleri, kentin kaderinden çok daha acil ve önemli görünüyordu.[31]

Şubat 1451'de Sultan II. Murad, Edirne'de öldü. Oğlu II. Mehmed, önceden ayarlandığı üzere, hemen yerini aldı. Henüz on dokuz yaşındaydı. Doğudaki ve batıdaki Hıristiyanlar, onu deneyimden yoksun zayıf bir genç adam olarak hafife alma eğilimindeydiler. Mehmed'in, büyük Sultan Bayezid'den beri en tehlikeli ve korkunç düşmanları olduğunu anlamakta geciktiler. Tahta çıktığı andan itibaren, Konstantinopolis'in fethi Mehmed'in saplantısı haline gelmişti. Bir süre, bu saplantısını yumuşak başlı bir iyi niyet perdesinin ardına gizledi. Venedikliler, antlaşmalarını ona yeniletebilmiş olmaktan dolayı hoşnuttular. Temmuz'da Konstantinopolis'e gönderdikleri elçileri Lorenzo Moro, Sultan olarak kendisini selamlamak ve babasının ölümünden dolayı taziyelerini sunmak üzere onu ziyaret etti.[32] Bizanslılar, saygılarını sunmak açısından onlardan hızlı davranmışlardı. Mehmed'in İmparator'un elçilerini büyük bir saygıyla kabul ettiği ve iyi niyetini heyecanlı bir şekilde ifade ederek kuşkularını dağıttığı belirtilir. Konstantinopolis kentiyle ve hükümdarı Konstantinos'la, merhum babasının Konstantinos'un ağabeyi İoannes'le kurduğu dostluğu sürdürerek, ömrü boyunca barış içinde yaşayacağına, Allah, Peygamber, Kur'an ve melekler üzerine yemin etti.[33]

Mehmed'in genel olarak olgunluktan uzak ve etkisizmiş gibi kabul edildiğine kuşku yoktur. Bu yanılsama, Osmanlılar'ın Küçük Asya'daki eski düşmanları tarafından da paylaşılıyordu. 1451 Sonbaharı'nda Karaman Beyi, amacı Osmanlılar'ın ele geçirdiği eski Aydın ve Menteşe beyliğini yeniden kurmak olan bir ayaklanmanın başına geçti. Bu ayaklanma, Mehmed bölgeye gelir gelmez bastırıldı; bundan sonra, onun zaafı ya da yetersizliğine ilişkin tüm yanılsamalar artık kökünden sarsılmış olmalıdır. Venedik'in, ayaklanmasını desteklemekten çok, Kıbrıs'ı istila etme fikrinden caydırmak için bile olsa, Karaman hükümdarıyla temas halinde olduğunu öğrenmiş olması mümkündür.[34] Gel gelelim, Bizans İmparatoru'nun gönderdiği haberciler Bursa'daki (Prousa) karargâhına bazı taleplerle geldiği zaman öfkeden küplere bindi. Merhum Süleyman'ın torunlarından biri olan Orhan, bir mülteci olarak Konstantinopolis'te yaşıyordu. Mehmed dışında, Osmanlı hanedanının bilinen tek üyesiydi. Mehmed, onun geçimi için yıllık bir tahsisat göndermeyi kabul etmişti. İmparator şimdi Sultan'ın vezirine bu yıllık ödeneğin yeterli

31 Jorga, 'Notes', VIII, 77-8; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2856, 2863; *DR*, V, no. 3527.

32 Jorga, 'Notes', VIII, 77-8; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2857, 2862 (22 Haziran ve 8 Temmuz 1451). Venedik'le Sultan arasındaki antlaşma Eylül 1451'de teyit edilmiştir. Metin *DVL*, II, no. 209 içinde, ss.382-4; Jorga, 'Notes', VIII, 82-3.

33 Dukas, xxxiii. 12: ss. 289; Khalkokondyles, II, s.142; İmrozlu Kritoboulos, der. D. R. Reinsch, *Critobuli Imbriotae Historiae*, *CFHB*, XXII (Berlin-New York, 1983), i. 5.3: s. 18. *DR*, V, no. 3530.

34 Jorga, 'Notes', VIII, 78-9; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2582, 2864 (Mart ve Temmuz 1451).

olmadığından yakınmakta ve Orhan'ın, Osmanlı tahtı üzerindeki iddiasını gerçekleştirmesine izin verilebilecek bir rakip olduğunu ima etmekteydi.

Konstantinos'un babası II. Manuel de, Türkler'e karşı böyle şantajlar uygulamaya çalışmışsa da, her seferinde başarılı olmamıştı. Sultan Mehmed'le oynaması fazlasıyla tehlikeli bir oyundu bu. Veziri, İmparator'un tehditlerinin münasebetsizliği karşısında dehşete düştü. Sinirlerine hâkim olamayıp, mesajı getirenlere öfkeyle haykırdı. 'Sizi gidi aptal Rumlar! Sizin şeytanlıklarınızı yeterince öğrendim. Merhum Sultan size karşı hoşgörülü ve insaflı bir dost oldu. Sultan Mehmed aynı fikirde değil. Konstantinopolis onun yiğit ve coşkulu pençesinden kaçıyorsa, bu yalnızca sizin namussuz ve şeytanca planlarınızın Tanrı'nın gözünden kaçması sayesindedir.'[35] Bizzat Mehmed'in İmparator'a verdiği yanıt çok daha kısa oldu. Sorunla Edirne'ye döndüğü zaman ilgilenecekti. Gallipoli'ye giden deniz geçidinin Hıristiyan gemileriyle kapatıldığını görmek, bu ruh halini düzeltmeye yaramadı kuşkusuz. Mehmed ve maiyeti, Bosporos'tan, büyük büyükbabasının inşa ettirmiş olduğu Anadolu Hisarı'nın yakınından karşıya geçmek zorunda kaldılar. Mehmed'in, Konstantinopolis'in fethine giden ilk adım olarak, karşı kıyıya, Avrupa yakasına bir başka hisar inşa ettirme tasarısını bu sırada oluşturduğu söylenir.[36] Konstantinos, ölümcül sonuçlara yol açacak derecede yanlış değerlendirmişti düşmanını. Sultan'a antlaşmasını yürürlükten kaldırması ve kenti kuşatma altına alması için bir gerekçe vermişti. Alabileceği tek fiili önlem, bulabildiği tüm erzakı biriktirmek ve surların onarımıyla savunması oldu.

1451 yılı sonunda, Sultan'ın karadan ve denizden Konstantinopolis'in muhasarası ve fethi için yaptığı dev çaptaki hazırlıkları bildirmek üzere Venedik'e bir haberci gönderdi. Kent, derhal takviye gönderilmediği takdirde Türkler'in eline geçecekti. Senatörler yanıtlarını 14 Şubat 1452'de verdiler. İmparator'un kaygılarını çok iyi anlıyorlardı. Ona yardım edebilmeyi umuyorlardı, ama kendileri de bütün güçleriyle İtalya'daki savaşta yoğunlaşmışlardı. İmparator'un elçisinin aynı üzücü öyküyü Floransa'da ve ardından Papa'ya anlatacağını da biliyorlardı. Eğer bunlar ve diğer batılı devletler kendilerini bu davaya adarlarsa, Venedikliler'in de Konstantinopolis'in savunmasına katılmaları daha kolay olacaktı. Gel gelelim, İmparator'un istemiş olduğu barutu ve göğüs zırhlarını göndermeyi kabul edeceklerdi.[37] Bu yanıt, bıktırıcı ölçüde aşina idi. Ama şimdi ek olarak, Venedikliler Hıristiyan

35 Dukas, xxxiv. 2: ss.393-5.

36 Dukas, xxxiv. 3-4: ss.295-7. S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453* (Cambridge, 1965), ss.65-6; Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s.72.

37 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2881 (14 Şubat 1452); *DR*, V, no. 3539, 3541. R. Guilland, 'Les appels de Constantin XII Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1452-1453)', *Etudes byzantines*, (Paris, 1959), ss.151-75. M. -M. Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique et militaire de Venise pour la défense de Constantinople', *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1974), 247-67, özellikle 250-1.

Konstantinopolis'in kaderine olan ilgilerini de yitirmiş gibi görünüyorlardı. Kentin fethi kaçınılmazdı. Tarihin akışını değiştirmeye çalışmak yerine, geleceğe bakmak daha doğru bir tavır olurdu. Venedikli tacirler, Edirne'nin Türk pazarlarında çok canlı bir ticaret faaliyeti yürütmeye başlamışlardı bile. *Doge*'leri, Sultan'la kusursuz ilişkiler içindeydi. Sultan'ın tasarılarını engeller gibi görünerek, tehlikeye girmemek en akıllıca tavır olacaktı.

Mehmed'in Bosporos'taki yeni kalesinin inşası, Nisan 1452'de başladı. Ağustos'ta tamamlandı. Asya kıyısındaki Anadolu Hisarı'nın karşı tarafında, Avrupa kıyısında bulunması dolayısıyla, Rumeli Hisarı diye tanındı. Osmanlılar bu hisara Boğazkesen adını verdiler. Tamamlanması ve amacına ilişkin haber, Venedik'e Ağustos sonunda ulaştı. Konstantinopolis, artık karadan ve denizden tümüyle sarılmış durumdaydı. Venedik'teki ilk düşünce, Bosporos'a gidip gelen tüccar konvoylarının korunması oldu. Körfez Kumandan yardımcısı Gabriele Trevisano, Korfu ve Modon üzerinden son hızla Negroponte ve boğazlara gönderildi. Ama eğer sadece Konstantinopolis Türk tehdidi altında gibi görünüyorsa, gemilerinin hepsi ya da bir kısmıyla savunmasına yardım etmek üzere kalma yetkisi verildi. Senatörlerden bazıları, Konstantinopolis'i kendi kaderine terk etme gününün gelmiş olduğunu ileri sürdüler.[38] Bu öneri reddedildi. Ama, öne sürülmüş olması bile, başlı başına öğreticidir. Venedik'ten acil yardım istemek için gelen son Bizans elçisi, Senato'nun yanıtını 16 Kasım 1452'de aldı. Kendisine, Venedik'in ihtiyati planlar yapmış olduğunu, ama tüm Hıristiyan devletlerin ortak bir çabasını örgütlemek için Papa'ya başvurmasının daha iyi olacağı söylendi. Senatörler, Papa ile Venedikli kardinaller üzerindeki nüfuzlarını kullanmaya söz verdiler ve büyük bir nezaketle, ona Papalık Divanı'na sunması için, Konstantinopolis'in içinde bulunduğu büyük tehlikenin altını çizen bir mektup verdiler.[39]

Papa V. Nicolaus, Doğulu Hıristiyanlar'a içten bir sevgi ile doluydu. Fakat Floransa Birliği'nin, Konstantinopolis'te hâlâ ilan edilmemiş ve kutlanmamış olması canını sıkıyordu. Birlikten yana olan Patrik III. Gregorius, muhalefeti alt etmekten ümidini keserek, Roma'da dinlenmeye çekilmişti. Ne var ki, Ekim 1452'de, Kievli İsidor, papalık temsilcisi olarak Konstantinopolis'e geldi. Birliğin imzacılarından ve vefalı yandaşlarından biriydi ve yakın zamanda Roma Kilisesi tarafından kardinalliğe yükseltilmişti. Beraberinde Napoli'den 200 kadar okçunun yanı sıra, Sakız'ın Cenevizli Başpiskoposu Leonardo'yu da getirmişti. İmparator'dan ve 200 okçunun İtalya'dan gelecek olan daha büyük bir ordunun öncü kuvveti olduğunu düşünen halkın büyük kısmından sıcak bir karşılama gördü. Gel gelelim İsidor'un görevi, askeri değil dinseldi. Konstantinopolis halkının önünde kiliselerin birliğini ilan

38 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2896 (30 Ağustos 1452).

39 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2905 (16 Kasım 1452); *DR*, V, no. 3548. Guilland, 'Les appels', ss.169-70; Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 252-3.

ederek, onların ruhlarını kurtarmaya gelmişti. 12 Aralık'ta, Ayasofya'da Katolik ve Ortodoks ayinleri bir arada yapıldı. İmparator ve saray halkı da oradaydı ve Floransa'da dile getirildiği şekliyle birlik fermanı okundu. Ortodoks ruhbanı ve halkın büyük bölümü için, ihanetin son perdesiydi bu. Latinler, Dördüncü Haçlı Seferi ile başlamış olan zekâ yarışının son raundunu kazanmışlardı. Tanrı, artık hiç kuşkusuz Konstantinopolis'i kâfirlere teslim edecekti. Artık keşiş Gennadios adını almış olan din bilgini Georgios Scholarios, durumu taşkınlıkla kınıyordu. Manastırdaki hücresinin kapısına, atalarından miras kalan Ortodoks dininden vazgeçeceğine, ölmeyi yeğlediğini belirten bir bildiri astı.[40]

Haziran 1452'de, bazı Yunanlı köylüler, Rumeli Hisar'ındaki inşaat yüzünden topraklarının harap olmasını protesto etme cesaretini gösterdiler. Türkler tarafından katliama uğratıldılar. Bu olay, İmparator'u resmi olarak Sultan'a karşı savaş ilanına götürdü. Kentinin kapılarını kapattı ve içerideki tüm Türkler'i tutuklattı. Bu beyhude bir jestti; nitekim, üç gün sonra hepsini serbest bıraktırdı.[41] Hisarı tamamlandığı ve silahları yerleştirildiği zaman, Mehmed, hangi memleketten olursa olsun Bosporos'tan gelip geçen tüm gemilerin bu noktada durmaları, geçiş vergisi ödeyerek, ilerlemek için izin almaları gerektiğine ilişkin bir duyuru yaptı. Bu hükme itaat etmeyen her kim olursa olsun, hisarın surlarına yerleştirilen devasa toplarla batırılacaktı. 10 Kasım'da, biri Girolamo Morosini'nin yönetiminde iki Venedik gemisi, Kefe ve Karadeniz'den dönmekteydi. Yaptıkları antlaşmayla korunmakta olduklarını düşünmüş olacaklardı ki yollarına devam ettiler. Toplar üzerlerine çevrildiyse de, güven içinde ilerleyerek Altın Boynuz'a geldiler. İki hafta sonra, Karadeniz'den arpa taşıyan bir Venedik tüccar gemisi, Türkler'in dur emrine aldırış etmedi. Rumeli Hisarı'ndan ateşlenen topların güllesi geminin tam ortasına düştü. Kaptanı Antonio Rizzo ve otuz denizcisi bir salın üstünde kıyıya çıktılar ve yakalandılar. Hepsi bir araya zincirlenip, Sultan'ın huzuruna çıkarıldılar. Aralarından, herhalde yakışıklı bir denizci olan birinin köle olarak saraya alınmasına karşın, diğerlerinin hepsinin boynunun vurulmasını buyurdu. Rizzo kazığa oturtuldu ve cesedi yol kenarına atıldı. Konstantinopolis'teki Venedik *balyos*'u Girolamo Minotto, Sultan'a ricacı olarak Fabruzzi Cornaro'yu gönderdiyse de işe yaramadı. Cornaro, Tana'dan güneye doğru yol alan üç yük gemisine eşlik eden ve Alvise Diedo'nun kumandasında olan Gabriele Trevisano'nun iki hafif kadırgasıyla birlikte döndü. Venedik de artık teknik olarak Türkler'le savaşa girmişti.[42]

40 Dukas, xxxvi. 1-6: ss.315-19. Gill, *Council of Florence*, ss.383-7; Runciman, *Fall of Constantinople*, ss.69-72.

41 Dukas, xxxiv. 11: ss.305-6.

42 Dukas, xxxiv. 12; xxxv. 2: ss.307, 309. (Dukas, o dönemde Sultan'ın Didymoteikhon'daki karargâhındaydı ve idamları seyretmişti.) Niccolo Barbaro, *Giornale dell'assedio di Costantinopoli 1453*, der. E. Cornet (Viyana, 1856), s.2. Runciman, *Fall of Constantinople*, ss.66-7.

Konstantinopolis'teki Osmanlı kuşatması ile kentin ele geçirilip yağmalanmasının trajik ve dramatik öyküsü, pek çok kişi tarafından ve etkileyici bir biçimde anlatılmıştır.[43] Bu kitap, bu öykünün tüm ayrıntıları ve karmaşıklığıyla bir kez daha anlatılması için uygun olmaz. Ama Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerin uzun tarihindeki son eylem olması açısından, buna kısaca da olsa değinmemiz gerekiyor. En ayrıntılı görgü tanıklıklarından birini, bir Venedikli olan Niccolo Barbaro kaydeder. Bir gemi doktoru olarak yolculuk etmektedir; tuttuğu kuşatma günlüğünü, Temmuz 1453'te Venedik'e döndükten sonra bir düzene koyarak yeniden yazacaktır.[44] Barbaro'nun açık ve canlı anlatısı, öteki İtalyan ve Yunan kaynaklarıyla birlikte ele alındığında, Konstantinopolis'in Türkler'e karşı son savunmasında Venedikliler'in oynadıkları rolü değerlendirmemize olanak verir. Barbaro'nun kendisi gibi, bazıları tamamiyle tesadüf ya da kaza eseri orada bulunuyordu. İki hafif kadırganın kumandanı Gabriele Trevisano ile Aralık 1452'de Trabzon'dan dönerken topların arasından her nasılsa sıyrılıp geçmeyi başarmış bir geminin kaptanı olan Giacomo Coco, batıya doğru yollarına devam etmek üzereydiler. Her ikisi de kalıp savaşmaya ikna edildi. Trevisano, Trabzon'dan gelen geminin varışından sonra on gün içinde Venedik'e dönme emri almıştı. Aldığı emirlere karşı gelmeye onu ikna eden, *balyos* Girolamo Minotto idi. Minotto, Aralık'ta danışmanlarını toplantıya çağırdı. İmparator Konstantinos ve Kardinal İsidor da toplantıda hazır bulundu; yapılan oylamada da Konstantinopolis'in önde gelen Venedikliler'inin çoğunluğu, kalma ve kentin savunmasına katkıda bulunma kararı aldı. Hiçbir Venedik gemisinin, *balyos*'un izni olmaksızın limandan ayrılmaması, aksi halde 3 bin dükalık bir ceza ödemesi kararlaştırıldı.[45]

Altın Boynuz'da demirli beş kadırga vardı; üçü Alvise Diedo, ikisi de Gabriele Trevisano kumandasındaydı. Altı diğer Venedik gemisi ve Girit'ten gelen iki gemi de savaş gemisi donanımına sahipti. Bazı bozguncular vardı. 26 Şubat'ta, Pietro Davanzano ve gemisi gece gizlice limandan çıktı; Girit'ten gelen kumaş yüklü altı kargo gemisi de onu izledi. Bu gemilerde yaklaşık 700 kişi vardı. Uygun bir rüzgârın yardımıyla, Gallipoli'den geçip Türkler tarafından görülmeden Tenedos'a ulaştılar. Davanzano güvenli bir şekilde

43 Bkz. en dikkate değer olarak, E. Pears, *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks* (Londra, 1903); Runciman, *Fall of Constantinople*; Setton, *Papacy and the Levant*, II, ss.108-37.

44 Bkz. yukarıda, s.380, no. 42. Niccolo Barbaro'nun günlüğünden, değerli bir yorumla aktarılan bölümler için: A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, I: *Le testimonianze dei contemporanei*, Fondazione Lorenzo Valla (Verona, 1976), ss.5-38, 345-71. J. R. Jones tarafından yapılan İngilizce çevirisi, *Nicolò Barbaro, Diary of the Siege of Constantinople* (New York, 1969).

45 Barbaro, der. Cornet, ss.5-11. Guillan, 'Les appels', ss.170-1; Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 254-5. Runciman, *Fall of Constantinople*, ss.84-5, limanda toplam 26 savaş gemisi bulunduğunu belirtir.

ülkesine varırken, diğerleri de Girit'e gitti. Kalmaya karar vermiş olanlar, kendilerinin yaptığını hükümetlerinin öğrenmesi amacıyla *balyos*'un, Diedo ve Trevisano'nun yazdığı mektupları bir haberciyle Venedik'e gönderdiler. Karayolundan ve Sakız'dan da ayrı ayrı ulaklar gönderildi. Ocak'ta *balyos* ile kaptan ve tacirlerden oluşan bir heyet, İmparator'a giderek, mal ve eşyalarını kentteki depolarda bırakmak yerine gemilerine taşımak için izin istedi. İmparator kuşkulandı. Gemilerini yükler yüklemez, gece derhal denize açılıp onu çaresiz durumda tek başına bırakacaklarından korkuyordu. Ancak Trevisano kendisinden izin almaksızın asla limandan ayrılmayacaklarına dair ant içtikten sonradır ki, bu isteği onayladı.[46]

Konstantinopolis'ten gelen bilgiler, Venedik'te telaşlı bir harekete neden oldu. 19 Şubat'ta senatörler, her biri 400 asker taşıyacak iki nakliye gemisini silahlandırarak 8 Nisan'da denize açılmaya hazır hale getirilmesine karar verdiler. Bu gemilere, aynı zamanda hazırlanmakta olan on beş kadırganın sorumluluğunu da alacak bir kaptan kumanda edecekti. Armadanın masrafı, Romania ve Karadeniz'de yatırımları olan tüccarlardan alınan, toplam 16 bin dükalık vergilerle karşılanacaktı. Bu arada, Girit hükümeti de, Konstantinopolis'ten henüz kaçtığı için orası hakkında en yeni bilgilere sahip olması gereken Zaccaria Grioni'nin kumandası altında Negroponte'ye iki savaş gemisi gönderecekti. Senato bundan başka, niyetlerini öğrenmek için Sultan Mehmed'e bir elçi göndermeye de karar verdi. Bu önlemler, 'Hıristiyanlığın iyiliği için, Venedik'in onuru ve Venedikli tüccarın kazancı adına, Venedik'in egemenliği altında gibi kabul edilebilecek Konstantinopolis kenti kâfirin eline düşmesin diye' alınmıştı. Aynı zamanda *Doge* Papa'ya, Batı İmparatoru'na, Aragon Kralı Alfonso ile Macaristan Kralı Laszlo'ya da mektup yazarak, onları derhal harekete geçmeleri yönünde uyardı. Aksi halde Konstantinopolis elden gidecekti.[47]

Venedikliler ilk kez Hıristiyanlığın geri kalan bölümünün başı çekmesini beklemek yerine, inisiyatifi ele almış gibi görünüyordu. Ama hazırlıkları acı verecek ölçüde ağırdı. 2 Mart'ta senatörler, hâlâ donanmakta olan on beş kadırganın kumandasını, henüz atanmamış olan Kaptan-ı Derya'ya vermenin daha iyi olacağını kararlaştırdı. Bir hafta sonra, kadırgaların birkaç gün içinde yelken açmaya hazır olması gerektiğini ilan ettiler. Kaptan-ı Derya, Konstantinopolis'ten dönüş yolunda olan Giacomo Loredano idi. Tüm filosuyla birlikte Modon'da bekletilmekteydi. Venedik'deki kadırgalar, Alvise Longo kumandasında yola koyuldu. Ama hâlâ gecikmeler vardı. Longo'nun, yalnızca tek bir gemiyle tam hız Tenedos'a yelken açma emrini alması 13 Nisan'dan önce gerçekleşmeyecekti. Giacomo Loredano'yla gemilerinin

46 Barbaro, ss.11-12. Venedik'e gönderilen haberci, Zuan Diusnaigi idi.

47 Barbaro, s.82. Jorga, 'Notes', VIII, 94-5; Thiriet, *Sénat*, III, no. 2908-11. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1148, kadırgaların sayısını on beş değil, on olarak verir.

Girit'ten kendisine katılabileceği ümit edilen 20 Mayıs tarihine dek orada bekleyecekti. Tenedos'tan, Türk donanmasının hareketlerini gözlemleyebilirdi. 20 Mayıs'tan sonra, yolun güvenli olduğuna karar verirse, Konstantinopolis'e doğru yola çıkabilirdi. En önemlisi, boğazlarda Türkler'le bir çatışmaya girmekten kaçınması gerekiyordu. Konstantinopolis'te, Loredano kumandayı tümüyle almak üzere kente ulaşıncaya değin, *balyos*'un ve Romania donanması kumandanının emri altında kentin savunmasına yardım edecekti. Longo'nun, 17 Nisan'da denize açılması kararlaştırılmıştı. Venedik'ten ayrılması iki gün sonra oldu.[48]

On beş geminin yola çıkması daha da gecikti. Bunların masrafına katkıda bulunması gereken tüccarların çoğu para vermemişti. Para ve hapis cezalarıyla tehdit edilmeleri gerekti.[49] En nihayet 7 Mayıs'ta, Senato, Giacomo Loredano'ya sadece beş gemiyle derhal Korfu'ya doğru yola çıkma emrini verdi. Korfu'da, adanın savaş gemisini alıp, Girit'ten gelen iki kadırganın kendisine katılacağı Modon'a, ardından erzak ve su gibi tedariklerini yapacağı Negroponte'ye doğru yoluna devam edecekti. Tenedos'tan bir gemi daha alıp, bundan sonra dosdoğru Konstantinopolis'e yelken açacaktı. Boğazlarda, kışkırtma altında kendini koruma amacı dışında, Türkler'i taciz etmeme ya da yerleşimlerine saldırıda bulunmama yönünde özel emirler almıştı. Konstantinopolis'te, Venedik'in yardıma koşmak için İtalya'daki çıkarlarını göz ardı ederek soylu ve cömertçe yapmakta olduğu büyük özveriyi İmparator'a iyice anlatarak hizmetine girecekti. Loredano bunun ardından, uzun bir süredir Konstantinopolis limanında demirli duran Romania'nın büyük savaş gemilerinin, daha güvenli sulara gönderilmesine nezaret edecek ve Gabriele Trevisano'nun serbest kalmasını sağlayacaktı. İmparator'un Sultan'la uzlaşma yapmış olduğunu görürse, Modon ve Malea Burnu arasındaki sularda devriye gezecek bir gemiyi bırakarak, Korfu'ya dönecekti.[50]

8 Mayıs'ta Sultan'a gönderilen elçi Bartolomeo Marcello'ya direktifleri verildi. Loredano'yla birlikte yola çıkıp, ya Konstantinopolis'e, veya bu imkânsız ise, Yunanistan'da bir limana gidecekti. Venedikliler'in barışçıl niyetlerinin altını çizecekti. Konstantinopolis'e göndermiş oldukları savaş gemileri, 'Venedikliler'in evvelden beri kendi bayraklarını dalgalandırarak ve Cumhuriyet adına vergi koyan kendi *balyos* ve *rector*'larının yargı gücünün altında yaşayarak, yararlandıkları hak ve ayrıcalıkları dolayısıyla Venedik'e ait olan kentteki Venedik ticaret ve çıkarlarını korumayı amaçlıyordu sadece.

48 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2912, 2914, 2918-19; Jorga, 'Notes', VIII, 95-6. Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 256-7.

49 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2920.

50 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2922 (7 Mayıs); Jorga, 'Notes', VIII, 96-8. Venedik'le Aragon Kralı barış halinde olduğundan, Loredano'ya Katalanlar'a saldırmama talimatı verilmişti; bununla birlikte, onlara bağlı korsanlar tarafından verilen hasarı tazmin ettirmeye çalışacaktı.

Loredano ve *balyos* Girolamo Minotto'nun da yardımıyla, Marcello İmparator'la Sultan'a arabuluculuk edecekti. Ama Sultan'ın kafasındaki düşünce savaşmaksa, bunu değiştirmek için hiçbir çaba harcamamalıydı.[51] Aslına bakılırsa, umitsiz bir görevdi bu. Mehmed'in zihni, Konstantinopolis'in fethinde odaklanmıştı. Zor yoluyla almaktansa, rıza ile almayı tercih ederdi. Kendi toplarıyla tahrip edilmesini ve kendi askerlerince yağmalanmasını görmek gibi bir arzusu yoktu. Kuşatmanın birkaç haftadır sürmekte olduğu Mayıs ortalarında, İmparator Konstantinos'a bir öneri yaptı. Yunanlılar ya yıllık bir haraç ödeyerek Türk egemenliği altında yaşayabilirlerdi veya kenti terk edip yaşayacak başka bir yer bulabilirlerdi. İmparator, Sultan'ın Konstantinopolis kenti dışında her istediğini alabileceği yanıtını verdi. O ve halkı, teslim olmaktansa ölmeyi yeğlerdi. Bir Bizans İmparatoru ile bir Osmanlı Sultanı arasında kurulan son temas oldu bu.[52]

Birkaç hafta önce, Nisan'da, Papa gittikçe artan endişesini dile getirmekteydi. Konstantinopolis'e silah ve erzak dolu üç Ceneviz gemisi göndermişti. Şimdi de savunmasına gidecek beş kadırganın parasını ödeyecekti. Kadırgalar, Venedik'te donatılacaktı. Venedikliler bu gecikmiş jesti sevinçle karşıladılar. Papa'ya 1444'te verdikleri gemilerin mürettebatının parasını ödemek şeklindeki anlaşmaya hiçbir zaman uymadığını hırçın bir şekilde dile getirmeleri için bir fırsat verdi bu. Gel gelelim, eğer bir Papalık donanması yola çıkacaksa, yalnız savunmayı takviye etmek için değil, her şeyden önce Konstantinopolis'in açlıktan ölmek üzere olan halkının iaşesi için, hiç gecikmeden denize açılmalıydı. Ne olursa olsun, oraya Mayıs bitmeden önce ulaşması gerekiyordu. Aksi halde, Hellespont'tan aşağı doğru esen mevsimlik kuzey rüzgârları başlayacak ve donanma daha ileri gidemeyecekti. Papa'nın göndermiş olduğu Ceneviz gemileri, gerçekten de fırtınaya tutulmuştu; birkaç haftadır Sakız'da bekliyordu. Ancak, Papa'nın donanmasını çok geç olmadan Venedik'ten yola çıkmaktan alıkoyan tek unsur bu değildi. Bu gemilere gereken silah ve tayfalarla ilgili mali düzenlemeler konusunda yapılan yakışıksız pazarlıklar da vardı. Alelacele hazırlanmış olan Venedik filosu da, kenti kurtarmak için zamanında ulaşmayı başaramadı.[53]

Venedik, 1453'te Konstantinopolis'in Türkler'e karşı verdiği kahramanca savaşta herhangi bir zafer kazandıysa, orada bulunan yurttaşlarının ve denizcilerinin eylemi sayesinde oldu bu. Cumhuriyet, bu davada cesaretini yitirmiş olabilir. Kentteki yurttaşları, tüm geçim kaynaklarını kaybedecekti. Galata'daki Cenevizliler, kendi surlarının ardında yaşıyorlardı. Kahramanlıktan ziyade,

51 Thiriet, *Sénat*, III, no.2923; Jorga, 'Notes', VIII, 98-9. Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 258-60.

52 Dukas, xxix. 1: s.351; Kritoboulos, i. 26: ss.41-2. *DR*, V, no.3553-4. Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s.90.

53 Thiriet, *Sénat*, III, no.2917 (10 Nisan). Guilland, 'Les appels', ss.165-6, 173-5; Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 260.

tarafsızlık gibi bir seçenekleri vardı. Venedikliler, kentin tam göbeğinde yaşıyorlardı ve başka çareleri yoktu. *Balyos*'ları Girolamo Minotto'nun yüreklendirici önderliği altında, ümitsizce ama yiğitçe çarpıştılar; oradan bulunan Venedik gemilerinin kaptanlarının tam desteğini de aldılar. Loredano, hükümetinden, çok uzun zamandır burada duran savaş gemilerinin Altın Boynuz'dan kaçmalarını ve Gabriele Trevisano'nun serbest bırakılıp kadırgasıyla birlikte Hellespont'ta dönmesini sağlamak yönünde emirler aldı. Loredano kente çok geç ulaştığı için, bu emirleri uygulaması mümkün olmadı. Ama Venedik ile Konstantinopolis'teki Venedikliler arasındaki hayati iletişim yokluğuna işaret etmeleri açısından, bu emirler öğreticidir. Çünkü Trevisano ve meslektaşları, o sırada *balyos*'larından emir almaya ve oldukları yerde kalmaya karar vermişlerdi bile. Loredano'nun yola çıkışından birkaç gün sonra, 11 Mayıs'ta, Konstantinopolis'te olanlara ilişkin Modon'dan gelen haber Senato'da panik yarattı. Tenedos'ta Loredano'nun donanmasına katılmak üzere, biri Hellespont'tan, biri Korfu'dan ve biri de Girit'ten üç savaş gemisinin daha derhal gönderilmesi gerektiğine karar verildi.[54] Konstantinopolis ile Venedik arasında iletişim sorunu olduğuna hiç kuşku yoktu. Negroponte ve Korfu yoluyla mesajların gidip gelebilmesi, en azından bir ay sürüyordu. Ama Venedik, Türkler'in yaklaşan tehdidinden aylar önce haberdar olmuştu. Zamanı geldiğinde Cumhuriyet'in onurunu gerçekten koruyanlar, anavatandakiler değil, Konstantinopolis'te savaş sahnesinde bulunanlar oldu.

İmparator Konstantinos'un onlara büyük bir güveni vardı. Trevisano'dan, toplam sayıları bin kadar olan denizcilerinin Türkler'in görüş alanına girerek surlar boyunca geçit yapmalarına izin vermek yoluyla, Venedik'in bağlılığını göstermesini istediği zaman, bunu memnuniyetle kabul ettiler.[55] Kara surlarının dört kapısında muhafızlık yapmayı önerdiklerinde, İmparator, Konstantinopolis'in Yunanlılar'dan çok Venedikliler'e ait olduğunu ve kentin anahtarlarını onlara emanet edebileceğini belirtmişti. Kapılardan biri Catarino Contarini'ye, ikincisi Fabruzzi Cornaro'ya, üçüncüsü Niccolo Mocenigo'ya, dördüncüsü, yani Blakhernai Sarayı'nınki de Dolfin Dolfin'in muhafazasına verildi. Bizzat sarayın savunması *balyos* Girolamo Minotto ile bir dizi ileri gelen tüccara emanet edildi. Ayrıca kara surlarının bazı kesimleri de Venedikliler tarafından savunuldu. Filippo Contarini, Pegai Kapısı ile Altın Kapı arasındaki kesimi tutuyordu. İacopo Contarini, Marmara Denizi'ne doğru, Stoudion'da mevzilenmişti. Altın Boynuz'un kıyıları, Gabriele Trevisano'nun kumandası altındaki Venedikli ve Cenevizli denizciler tarafından savunulmaktaydı. Limanın girişi, üçü Zuan Venier'in kumandasında Girit'ten gelmiş olan dokuz veya on gemiyle korunuyordu. 2 Nisan'da,

54 Thiriet, *Sénat*, III, no. 2924; Jorga, 'Notes', VIII, 99.

55 Barbaro, ss.19-20.

İmparator, limanın girişinin Konstantinopolis'ten Galata'ya uzanan zincir veya bir çeşit engelle kapatılmasını emretmişti. Bu zincirin ardında, dört köşe seren yelkenli on yedi gemi, Tana'dan gelen üç kadırga, Venedik'ten gelen iki hafif kadırga ile İmparator'un donanmasına ait silahsız beş kadırga güven içinde demirliydi. Venedikliler, limanı düşmana karşı savunabileceklerinden kesinlikle emindiler.[56]

Savunma çabalarına katılmaya gönüllü olan Cenevizliler de vardı. Bunların içinde en ünlüsü ve en kahramanı, Cenova, Sakız ve Rodos'tan topladığı 700 kişilik birlikle Şubat'ta kente gelen, başarılı kumandan Giovanni Giustiniani Longo idi. Giustiniani, kuşatma savaşındaki ustalığı ile ünlenmişti; bu yüzden İmparator, tüm kara surlarının savunmasının kumandasını seve seve ona verdi. Galata'da yaşayan Cenevizliler, güç bir konumda kalmışlardı. Kolonilerinin geleceğini düşünmek zorundaydılar; üstelik Venedikliler'le işbirliği yapmak, yapılarına aykırı bir şeydi. Ama içlerinden birçoğu, Hıristiyan saflarını sıklaştırmak için gizlice oraya geldi ve gemilerinden bazıları Venedik gemilerinin yanı başında savaştı. Kuşatmanın günlükçüsü Niccolo Barbaro'nun onlara ayıracak pek zamanı yoktu. Onun düşüncesine göre, görülmedik bir yiğitlikle savaşan Yunanlılar bile korkaktılar.[57]

Osmanlı ordusu 5 Nisan'da toplanmaya başladı. Sultan Mehmed, 160 bin askeriyle birlikte şahsen savaş meydanına gitmiş ve kara surlarının önünde karargâh kurmuştu. 12 Nisan'da, Sultan'ın donanması Altın Boynuz'a girmek için bir yarma harekâtına kalkışıp da başarısız olunca, Venedikliler'in kendilerine olan güveni daha da arttı. Ne var ki, on gün sonra, Türkler daha küçük bazı gemilerini kara üzerinden yürütüp, Galata rıhtımında denize indirmeyi başardılar. Bu dikkate değer harekât, Yunan kaynakların yanı sıra İtalyan kaynaklarında da ayrıntılı bir biçimde betimlenir. Böyle bir şeyin, Galata'daki Cenevizliler'in suç ortaklığı ya da en azından göz yumması olmaksızın başarılması olanaksızdı. 23 Nisan sabahı, Bizanslılar ve Venedikliler, sayıları yetmiş ikiden az olmayan küçük Türk teknelerini Altın Boynuz'un içinde, girişi kapatan zincirin epeyce gerisinde görünce dehşete kapıldılar. Daha büyük Türk savaş gemileri, Diplokionion ya da Çifte Sütun adı verilen limanda demirli durduğuna göre, zincir hâlâ işini görüyordu. Venedikliler pek fazla şaşırmamış olmalıdır. Aynı taktikleri onlar da, Kuzey İtalya'da yaptıkları savaşın bir aşamasında kullanmışlardı.

---

56 Barbaro, ss.15-16, 20; Dukas, xxxviii. 8.: s.337; Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, ss.382-4; Kritoboulos, i. 24: s.40. Alexandru-Dersca Bulgaru, 'L'action diplomatique', 261. Kimilerinin bir Venedikli gibi kabul ettiği 'Theodoro Caristo', aslında 1443'te Venedik'e giden Bizans elçisi Thedoros Karystenos idi. Caligara Kapısı ile Theodosios Suru arasındaki kesimin sorumluluğunu almıştı. Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, s.398.

57 Runciman, The *Fall of Constantinople*, ss.83-4.

Türkler'in denizdeki ustalığını ve becerisini hep hafife almışlar, gerçekçi biçimde değerlendirememişlerdi.[58]

İlk tepkileri, davetsiz konukların arasına ateş gemileri salıvermek oldu. Bu aceleci bir karardı; ayrıca Barbaro, planların bir Ceneviz casusu aracılığıyla Sultan'a bildirildiğini kaydeden tek kişi değildir. 28 Nisan'da, şafaktan iki saat sonra, Trabzon'dan gelen kadırganın kaptanı Giacomo Coco'nun coşkulu önderliğiyle bir baskın birliği işe koyuldu. Biri Venedikliler'e, diğeri de Cenevizliler'e ait olan iki büyük nakliye gemisi, top ateşine direnmek için pamuk ve yün balyalarıyla kaplanmıştı. Bunlara, biri Coco'nun kumandasındaki üç küçük gemiyle, Gabriele Trevisano ve Zaccaria Grioni'nin kadırgaları eşlik ediyordu. Düşmana ilk ateşi açmak için düşüncesizce ilerleyerek planı berbat eden de Coco oldu. Türkler gemisine ateş açtılar ve gemi bütün mürettebatıyla birlikte battı. Trevisano'nun kadırgası da isabet aldı ama yarı yarıya batmış bir halde kıyıya ulaşmayı başardı. Ardından, geri kalan Venedik gemileri ile Türkler arasında müthiş bir çarpışma başladı. Bir buçuk saat sonra, her iki taraf da mücadeleden vazgeçtiler. Gene de bu, tartışmasız bir Türk zaferiydi ve Sultan'ın karargâhında büyük şenliklerle kutlandı. Ertesi gün, Venedikliler ölen yiğit Giacomo Coco ile tayfalarına saygılarını sunduktan sonra, Trabzon kadırgasının kaptanı olarak yerine Dolfin Dolfin'i getirdiler.[59]

Bu noktada, kent surlarının neredeyse kesintisiz olarak topa tutulması dört haftadır sürüyordu. Kent sakinleri hem açlıktan hem sinirlerinin yıpranmasından ıstırap çekiyordu. Gerilim, Venedikliler ile Cenevizliler arasındaki tartışmaları körüklüyordu; Cenevizliler 28 Nisan'daki baskının başarısızlığını Giacomo Coco'nun fevri hareketine ve Venedikliler'in yetersizliğine bağlıyordu. İmparator, Türkler'e karşı savaşmak üzere birleşmesi gerekenler arasındaki kavgayı önlemek için araya girmek zorunda kaldı.[60] İtalya'dan vaat edilen takviye kuvvetlerin ve yardımın geleceğine dair hâlâ hiçbir işaret yoktu. 3 Mayıs'ta, İmparator'un önerisi üzerine, Giacomo Loredano'nun ve armadasının yolda olup olmadığını öğrenmek amacıyla Negroponte'ye küçük bir gemi gönderildi. Gemideki on iki gönüllü, Türk gibi giyinmişler ve bandıraya Türk bayrağı çekmişlerdi. Güvenli bir şekilde açık denize ulaştılar; ama Loredano'nun geldiğine ilişkin en ufak bir ipucu bile bulamadılar. Bunun üzerine içlerinden bazıları ölüme mahkûm Konstantinopolis kentine dönmeyip özgürlüğü seçmek istediler. Ama aralarından daha saygıdeğer olanları, görevlerinin İmparator'un emirlerine itaat etmek olduğunu düşünüyorlardı; böylece çevrede Venedik donanmasına ilişkin hiçbir belirti olmadığını

58 Runciman, The *Fall of Constantinople*, ss.100-11.

59 Barbaro, ss. 28-33; Dukas, xxxviii. 19: s.347, Türk gemilerini ateşe verme planının Giustiniani Longo'ya ait olduğunu söyler.

60 Pseudo-Phrantzes, *Chronicon maius*, s.402.

bildirmek üzere geri döndüler. Bu haber üzerine, İmparator yıkıldı ve ağlamaya başladı. Hıristiyanlığın tamamı, düşmanına, kâfire karşı onun yardımına koşmaya isteksiz olduğunu kanıtlamış gibi görünüyordu.[61]

8 Mayısta, Altın Boynuz'da kapana kısılmış olanlardan bazılarının içine düşmüş oldukları ümitsizliği gösteren bir olay başgösterdi. *Balyos*'un konseyi, Tana'dan gelen üç kadırganın yükünün boşaltılarak batırılmalarına karar verdi. Mürettebatları büyük bir öfkeyle, yüklerine dokunulmasına izin vermeyi reddetti. 'Eşyamızın olduğu yer' diye haykırıyorlardı, 'bizim evimizdir aynı zamanda'. Gemileri boşaltılıp batırılırsa, hiçbir kaçış yollarının kalmayacağından korkuyorlardı; karada kılıçtan geçirilmektense, gemilerinde ölmeyi yeğlerlerdi. Protestoları öylesine etkili oldu ki, yetkililer kadırgaların Galata rıhtımında, oldukları yerde kalmalarına izin vermek zorunda kaldılar. İki gün sonra, Tana kadırgalarının kaptanı Alvise Diedo'ya, kökenleri ne olursa olsun limandaki tüm gemilerin kumandası verildi; Gabriele Trevisano da, kara tarafındaki kent surlarının muhafazasına yardım etmek üzere kırk adamını aldı, iki kadırgasını silahsız olarak Diedo'nun emrine verdi. Sonuna değin, surlarda görevi başında kaldı.[62]

Türk saldırısı ağırlıklı olarak kara surlarına yönelmişti; burada Venedikliler Sultan'ın toplarının açtığı gediklerin onarımı ve yeniden örülmesi çalışmalarına bıkmadan usanmadan yardım ediyorlardı. Denizde de bazı çatışmalar olmakla birlikte, bunlar sonucu belirleyecek çapta değildi; gene de Venedikliler, Altın Boynuz'daki zinciri koruyan birkaç gemi dışındaki tüm kadırgalarını, akropolisin muhafazası altındaki küçük Neorion limanının sığınağına çekmişlerdi. Türk savaş gemileri, hâlâ Çifte Sütunlar'da demirli duruyorlardı. Gel gelelim, 21 Mayıs'ta Altın Boynuz'a girebilmek için bir kez daha yarma harekâtına geçtiler. Girişi koruyan on gemi, savaş düzeninde ve iyi donanmış durumdaydı; gemilerin geri kalanlarının da savaşmaya hazır oldukları görülüyordu. Kentte tehlike işareti duyulduğunda, Türkler savunmacıları şaşırtmayı başaramadıklarını anladılar. Geri dönüp, Çifte Sütunlar'daki karargâhlarına kürek çektiler. İki gün sonra, şafak sökmeden hemen önce, Türk sancağı taşıyan küçük bir tekne, Marmara Denizi'ne açıldı. Bu gemi, Venedik'ten gelen yardım kuvvetlerini aramak için gönderilmiş gözüpek denizcilerle doluydu. Türkler, bu geminin kendilerinden olmadığını biliyorlardı ve onu yakalamaya çalıştılar. Fakat onun limana girmesi için girişteki zincirin açıldığını gördükleri zaman, demirledikleri yere geri döndüler. Venedik'ten beklenen donanmanın öncüsü olabileceğini düşünüp telaşlanmışlardı.[63]

---

61 Barbaro, ss.34-5.

62 Barbaro, ss.37-8.

63 Barbaro, ss.44-7. Runciman, *Fall of Constantinople*, s.117.

28 Mayıs'ta, Sultan'ın ertesi gün son saldırısını yapmayı tasarladığı haberi dolaşmaya başladı. Barbaro, *balyos*'larının kendisine Venedikli diyen herkesin, 'Tanrı aşkına, kentin ve Hıristiyan dininin onuru adına' doğruca kara surlarına koşmalarını emrettiğini gururla kaydeder. *Balyos*, 'Her biriniz yüreğinizi pek tutun ve olduğunuz yerde ölmeye hazır olun!' demişti.[64] Saldırı, 29 Mayıs Salı günü şafaktan üç saat evvel başladı. Türkler aralıksız dalgalar halinde surlara koşarken, Yunanlılar ve Venedikliler yan yana savaşıyorlardı. Ceneviz kumandanı Giustiniani, kara surlarının en zayıf noktasındaki kumandayı almıştı ve mevziini uzun bir süre tuttu. Sultan'ın planı, Hıristiyanlar'a hiç soluk aldırmamaktı. Her yeni asker dalgası, coşkulu taze kuvvetlerden oluşuyordu. Yeniçerilerini sona saklamıştı. Savaş çığlıkları atarak onlar da savaş sahnesine atıldıkları zaman, savunmacılar aralıksız altı saattir savaşmaktaydılar. Şafak sökmeden hemen önce, Giustiniani göğsünden yaralandı ve savaştan çekilmek zorunda kaldı. Birlikleri bu olay üzerine cesaretlerini yitirdiler ve yeniçeriler ellerine geçen fırsatı ânında fark ettiler. Bazıları, iç sura kadar ilerlemeyi başardılar ve yıkmaya başladılar. Ama Türkler'in bir başka bölüğü, küçük bir kapıdan kente girip, bir kuleye tırmanmayı ve Osmanlı sancağını dikmeyi başarmışlardı bile. Yeniçeriler bu işareti aldılar ve saldırılarını sürdürdüler; bazıları kent surlarından, bazıları da açılmış kapıdan içeriye girmeye başladılar. Savunmacıların kaçış yolu kalmamıştı. *Balyos* Minotto ile oğlu Giorgio, Giovanni Loredano ve Venedik topluluğundan diğerleri, kendilerine verilen mevzileri müthiş bir gayretle savunmaya devam ediyorlardı. Ama tükenmişlerdi; sonunda yenik düştüler. En nihayet Bizans İmparatorluğu, bir avuç yiğit adamın Türkler'le göğüs göğüse çarpıştığı Aya Romanos Kapısı'na kadar uzanan küçücük, balçıktan bir toprak parçasına kadar düştü. İmparator Konstantinos'un son görüldüğü yer de burasıydı. İmparatorluk alametlerini çıkarıp atmıştı. Sıradan bir nefer gibi çarpışırken öldürüldü.[65] Savaşmayı sürdüren son kişiler, bir zamanlar Venedik imtiyaz bölgesi olan Horaia Kapısı'nın yakınındaki kulede mevzilenen Giritli denizciler oldu. Sultan onların azminden o kadar etkilendi ki, onları serbest bıraktırdı.[66]

Tüm umutlar yitirildiğinde, hayatta kalan Venedikliler kaçmak için bir yol bulmaya çalıştılar. Tüccarlar, kentin zaptını izleyen kıyımdan kurtulmak için kilerlere ve bodrumlara sığınmışlardı. Eninde sonunda hepsi ele geçirilip, köle olarak satılmak üzere tutsak edildiler. Limandaki gemiler ve mürettebatları daha talihliydi. Saldırı sırasında, buradaki yetmiş küsur Türk gemisi Galata'dan yelken açıp, deniz surlarından saldırmak üzere uzaklaşmışlardı. Ama denizciler sultanlarının sancağının kente dikildiğini görür görmez, yağmaya katılmak için hemen kıyıya çıktılar. Ana Türk donanması, limanın girişindeki korumanın

64 Barbaro, s.50.

65 Runciman, The *Fall of Constantinople*, ss.133-44.

66 Pseudo-Phrantzes, *Chronicon Maius*, s.430.

sağlam olduğunu görerek, Marmara Denizi kıyısındaki çarpışmalara katılmak üzere ayrılmıştı. Kentten gelen zafer çığlığı üzerine, ganimetten kendilerine düşen hisseyi alabilmek için tüm denizciler kıyıya çıktılar. Böylece, Venedikliler ve tüm diğer Hıristiyan sığınmacılar için denizden kaçış yolu açılmış oldu. Gabriele Trevisano, surlarda çarpışırken ele geçirilmişti. Alvise Diedo, donanma kumandanı olarak, kaçışın sorumluluğunu üzerine aldı. Ceneviz yetkililerine danışmak üzere Galata'ya ilerledi. Cenevizliler, mümkün olduğu sürece tarafsız kalmaya çalışmışlardı. Ama Konstantinopolis düştükten sonra Fatih Sultan'la bir anlaşma yapmak için şanslarını hiç denemeyeceklerdi. Galata'nın kapılarını kapadılar. Diedo bir tutsaktı. Onunla birlikte, olayları kaydeden Niccolo Barbaro da vardı. Ne var ki, Galata'nın açığında demirlemiş olan Cenevizli denizciler, fırsat çıktığı anda gitmek ve Venedikliler'le konvoy oluşturmak istiyorlardı. Onların ısrarı sayesinde, Diedo ve Barbaro'nun da gemilerine dönmelerine izin verildi.[67]

Limanın bir ucundan öbür ucuna uzanan engel, hâlâ yerinde duruyordu. Dieodo'nun tayfaları arasından iki gözüpek denizci zincire tırmanıp, halkalar kırılıncaya değin baltalarla zincire vurdular. Ardından, Diedo'nun önderliğinde kaçış başladı. Venedik savaş gemilerinin çoğu da onlarla birlikte geliyordu. Girolamo Morosini kendi gemisine kaptanlık ediyordu. Dolfin Dolfin'in kumandasındaki Trabzon'dan gelen kadırga, yoluna devam etmekte büyük güçlük çekmişti. Mürettebatından 164 kişi öldürülmüş veya kaybolmuştu ve yelkenlerini açmak için gereken sayıda denizciyi zar zor buldular. Savaş tutsağı olan Trevisano'nun kadırgası, onsuz yola çıktı. O gün daha sonra ayrılan yedi veya sekiz Ceneviz gemisinden biri, yaralı Giustiniani'yi taşıyordu; az sayıda Girit gemisi de, Venedikliler'le birlikte yola çıktılar. Zaccaria Grioni'nin gemisi Türkler'in eline geçti; ama Zuan Venier, Pietro Sgouros, Antonio Yalinas (veya Hyalinos) ve Antonio Philomati'nin gemileri geçmeyi başardı. Güverteleri, birçoğu kıyıdan yüzerek gemiye sığınan mültecilerle doluydu. Uygun bir rüzgâr onları Marmara Denizi'ne, Hellespont ve oradan da açık denizin özgürlüğüne taşıdı. Altın Boynuz'da bırakılan gemiler, zincir açıldıktan sonra artık Türk donanmasının insafına kaldılar. Tüm Venedikli tüccarların yanı sıra, İmparator'un dört beş kadırgası ve iki üç Ceneviz gemisi de ele geçirildi. Mültecilerle o kadar doluydu ki, denize açılsalardı kesinlikle batarlardı. Hedeflerine ilk ulaşanlar ve böylece dünyaya Konstantinopolis'in düşüşüne ilişkin korkunç haberi ilk verenler, 9 Haziran 1453'te adalarına varan Giritliler'in gemileri oldu. Haber, ayın sonunda Venedik'te de öğrenildi. Sanudo'nun söylediği gibi, 'tüm Hıristiyanlık için en kötü haber' idi bu.[68]

67 Barbaro, ss.57-8.

68 Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun 1151: 'e fu pessima nuova a tutta la Cristianità'. Barbaro, ss.58-9. R. Browning, 'A note on the capture of Constantinople in 1453', *B*, XXII (1952), 379-86; M. Manoussakas, 'Les derniers défenseurs crétois de Constantinople d'après les documents vénitiens', *Akten des XI. Internationalen Byzantinischen-Kongresses, München 1958* (Münih, 1960), ss.331-40.

Venedikliler, 1261'de Konstantinopolis'ten kovuldukları zaman, içlerinden bazıları güvertelerin küpeştelerine sıralanıp, sahip çıkmak için gelmiş oldukları topraklara elveda diye bağırmışlardı. 1453'te olanlarsa bambaşka bir öyküydü. 1261'de, Yunanlılar kentte kalan Venedikliler'i kılıçtan geçirmemişlerdi. Türkler ise hiç merhamet göstermediler. Venedik *balyos*'u Giralomo Minotto, oğlu ve yedi Venedik soylusuyla birlikte idam edildi. Bunların dışında yirmi dokuz Venedikli tutsak alındı. Aralarında Gabriele Trevisano, Zaccaria Grioni ve Catarino Contarini de vardı. Diğer 600 Venedikli asker ve denizci yakalandı; bazıları öldürüldü, bazıları köle olarak satıldı. Yirmi dokuz soylunun hepsi, özgürlükleri karşılığında her biri 800 ila 2 bin düka ödeyerek, o yıl içinde kurtuldu. Niccolo Barbaro, günlüğünün sonunda, yoldaşları arasındaki ölü ve dirilerin isimlerini gururla sıralar.[69] Senato, öldürülmüş olanların mağdur ailelerine aylık bağlama ve mülkünü yitirenlerin hepsine tazminat ödeme kararı aldı. Uğranan kayıp toplam 200 bin dükaya ulaşıyordu. Gabriele Trevisano'ya, fidyesi ödenerek kurtulduğu zaman, gösterdiği sıradışı cesaret ve yararlılık nedeniyle 350 dükalık bir ödül verildi. Konstantinopolis'in son Hıristiyan İmparatoru, Venedik'e hâlâ 17.163 *hyperpyra* borçlu olarak, kentinin surları içinde öldü.[70]

Venedikliler kendi başlarının çaresine bakabilmişlerdi. Ama Yunanlılar'ın yapabileceği pek az şey vardı. Bizans dünyasının sonunun gelmesini önlemek adına yapılabilecek başka bir şey olup olmadığı sorusu, bugün hâlâ cevapsız öylece durmaktadır. Yanıt, evet olmalıdır. Ama çok geç kalmışlardı. Papa'nın finanse ettiği Venedik kadırgaları Konstantinopolis'e zamanında ulaşmayı başaramadılar. Herşeyin sona erdiği haberini onlara vermek için kaçmayı başaran bazı Ceneviz kadırgalarının geldiği sırada, hâlâ rüzgârın değişmesi için Sakız'da bekliyorlardı. Venedik'ten çok uzun zamandır takviye kuvvetleriyle birlikte yola çıkan Loredano, kentin yakınına bile gidemedi. Yeni emirleri beklemek üzere Eğriboz limanına demirledi. Büyük Venedik tarihçisi H. Kretschmayr, Konstantinopolis'in düşmesini önleyememenin, Venedik'in hatası değilse de trajedisi olduğu sonucuna varır.[71] Venedikliler de bu görüşte idiler herhalde. Venedik yanlısı bir tarihçinin de verdiği hüküm buydu. Bizanslılar'dan yana bir tutum gösteren başka bir tarihçi ise farklı bir bakış açısını benimseyecektir. Venedikliler'in, yüzlerce yıl boyunca Bizans'ın gücünü nasıl sömürdüklerini ve zayıflattıklarını hatırlayacaktır. Her şeyden de öte, Dördüncü Haçlı Seferi'ni ve Venedik'in bu girişimdeki açgözlülüğünü

69 Barbaro, ss.59-65. Barbaro ve öteki kaynakların çelişkili bilgiler verdikleri *balyos* Minotto ve oğlunun kaderi hakkında, bkz. Barbaro, der. Pertusi, *La caduta*, I, s.369, not 182. Venedik Senatosu, 40 soylu ve 500'den fazla yurttaşın kuşatmada hayatını kaybettiğini bildirdi. Thiriet, *Sénat*, III, no. 2936. Sanudo, *Vitae Ducum*, sütun. 1150, soyluların sayısını 47 olarak verir.

70 Giritliler'in kayıpları 100 bin dükayı buluyordu. Giacomo Cocco'nun çocuklarının yaşamlarını sürdürmeleri için özel düzenlemeler yapıldı. Barbaro, ss.59, 65-6. Jorga, 'Notes', VIII, 101-3.

71 Kretschmayr, II, ss.363.

aklında tutacaktır. Venedikliler'in kendilerinin diye adlandırdıkları Konstantinopolis'te ve Romania'da bu bencil ve kibirli yabancılarla birlikte yaşamak zorunda olan ve Venedikliler'den daha az yurtsever olmayan Bizanslı tarihçilerin sözlerine kulak verecektir. Asıl gerçeği onların söylediklerini hissetmesi de mümkündür. Modern batılı tarihçiler, kentlerinin güzelliği nedeniyle Venedikliler'i hep hayranlık duyulacak kişiler olarak görmüşlerdir. Bizanslılar'ı hayran olunacak ya da takdir edilecek kişiler olarak görmekte ise zorluk çekmişlerdir. Kentlerinin güzelliği, fatih Türkler tarafından mahvedilmişti. Bizanslılar yabancıydı. Venedikliler de öyle düşünüyordu. Venedik'in sahip olduğu onca güzelliğin, Bizans pahasına ortaya çıktığı genellikle unutulur. Romania ve Doğu Akdeniz'de uzun süre yaşattıkları ticari imparatorluğun anıtlarından geriye güzel pek bir şey kalmamıştır. Bunların birçoğu, Yunanistan'da gün batımı ya da doğumunun tüm harabelere verdiği estetik güzelliğe sahip olmayan kasvetli hisarlar, müstahkem limanlar ve gösterişli San Marco Aslanı'yla süslenmiş kalelerin yıkıntılarıdır.

22. Bölüm

Miraslar ve Borçlar

1204'te Dördüncü Haçlı Seferi ve Bizans'taki Latin fethinden en çok kazancı elde etmiş olan Venedikliler ve imparatorluğun 1261'deki restorasyonundan en kârlı çıkmış olan Cenevizliler, bu imparatorluğun yıkıntısında mülklerinden vazgeçen son Hıristiyanlar oldular. Galata'daki Cenevizliler, Konstantinopolis düşer düşmez kentin kapılarını Sultan'ın birliklerine açarak ve II. Mehmed'e büyük zaferini kutlamak üzere elçiler göndererek, Türkler'le kendi başlarına bir anlaşma yaptılar. 1 Haziran 1453'te, Sultan onlara buyruklarını bildirdi. Surlarını yıkmaları ve silahlarını teslim etmeleri gerekiyordu. Galata tahrip edilmeyecekti. Burada yaşayan Ceneviz tüccarları emniyet ve serbestlikle ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Ama bir Türk yöneticinin atanması ve her erkek sakinin cizye ödemesi gerekiyordu. Cenevizliler, tarafsızlıklarının karşılığında daha iyi koşullar elde edebileceklerini ummuşlardı. Konstantinopolis ve Bosporos Türkler'in denetimi altındayken, artık Karadeniz'le olan ticaretlerini sürdürmenin imkânsız olduğunu görüyorlardı. Bir süreliğine, Cenova'daki St-George Bankası, Kırım'daki ticaret istasyonlarının yönetimini üstlendi. Ama riskler ve Türkler'in istediği liman vergileri çok yüksekti. Onbeşinci yüzyılın sonuna gelmeden, Karadeniz'deki Kefe, Tana ve Trabzon'daki tüm Ceneviz ticareti yavaş yavaş yok oldu. Bizans dünyasındaki, söz gelimi Midilli ve Sakız gibi öteki Ceneviz kolonileri, Sultan'a haraç ödemek yoluyla bir süre daha varlıklarını korudular. Bu kadar çok kan dökülmesine neden olan Tenedos'un adı artık bir daha anılmadı.[1]

Venedikliler, sermayelerinin çoğunu Bizans İmparatorluğu'nda yatırmışlardı. Cenevizliler gibi kolayca cesaretlerini yitirmediler. Başta 1498'de edindikleri Kıbrıs olmak üzere, öteki sömürgeciler tarafından terk edilen parçalardan bazılarını almaya bile hazırdılar. Başlangıçta onlar da Türkler'le daha iyi bir anlaşmaya varabileceklerini ummuşlardı, üstelik Sultan da tasarılarına uygun düştüğü sürece oldukça yumuşak başlı görünmeyi sürdürdü. Venedikliler, kendisine karşı Haçlı seferi planları tartışılırken, kâfirle pazarlık eden en önde gelen güçlerden biri olmuşlardı; ve batıda Haçlı seferleri planları,

1 Runciman, *Fall of Constantinople*, ss.162-3; Babinger, *Mehmed the Conqueror*, ss.119-20, 343-6.

1453'ten sonra da eksik olmadı. Çok geç kalınmış olmakla birlikte, amaçları, Kudüs'ün kurtarılması olmaktan ziyade Konstantinopolis'in geri alınması idi; gene de her zamanki gibi, Venedikliler Hıristiyan dünyasının geri kalanının da tam katılımı olmaksızın işbirliğine yanaşmadılar. Hıristiyan dünyasının geri kalanı ise bu konuyla pek ilgilenmedi. Türkler de Venedik ticaretini geliştirmekle pek ilgilenmiyorlardı. Fethi, ticarete yeğliyorlardı. Romania'daki Venedik kolonileri, genellikle acımasız saldırı ve kuşatmalardan ve hepsi birer destan olan çarpışmalardan sonra, teker teker Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edildi. Negroponte 1470'de, Modon ve Koron da 1500'de düştü; Cumhuriyet'in iki gözünün kör edilmesi sonucu, Venedik gemileri hâlâ ellerinde olan az sayıdaki Yunan liman ve adalarına el yordamıyla gitmek zorunda kaldı. Monemvasia 1540'ta yitirildi. Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Marco Sanudo'nun oluşturduğu Naksos Dükalığı, 1383'te Veronalı Crispi ailesi tarafından vârislerinin elinden gasp edilmişti. Sultan II. Selim Naksos'u ve çevre adaları 1566'da ele geçirinceye değin, önce Venedik'in, ardından Türkler'in vasalleri olarak yaşadılar. En son yitirilen, 1699'da yirmi iki yıl süren bir kuşatmanın ardından zaptedilen Girit'teki Venedik dükalığı oldu. Venedik İmparatorluğu'nun çözülüşü uzun bir süreçti. 1571'de İnebahtı'daki ünlü deniz savaşından sonra, bir an bu çözülme sona ermiş gibi göründü. Ama aynı yıl Kıbrıs Türkler'in eline geçti. O dönemde artık bu imparatorluğun kalan son parçası, Venedikliler'in 1386 gibi geç bir tarihte ele geçirmiş olduğu Korfu Adası idi. Korfu, Cumhuriyet'in 1797'deki sonuna değin Venedik mülkü olarak kaldı ve o zaman da Türkler'in değil Fransızlar'ın eline geçti. Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden kurtarabildiği tek Yunan adasıydı.[2]

Bizans İmparatorluğu'nun kalıntıları, 1453'ten sonra çok daha çabuk tükendi. Mora'nın Yunan despotları ile Epeiros'un İtalyan despotları, aralarındaki küçük iktidar mücadelelerinde Türkler'i yardımlarına çağırmakla, kendi kendilerini yok ettiler. Pekâlâ bir toparlanma noktası ve sürgündeki Bizans hükümetinin merkezi gibi işlev görebilecek olan Mora'nın başkenti Mistra, Konstantinopolis'in düşüşünden tam yedi yıl sonra aynı gün, 29 Mayıs 1460'da Türkler'e teslim oldu. O tarihe gelindiğinde Epeiros kentleri çoktan boyun eğmişti. Yanya 1430'da, Arta 1449'da ele geçirildi. Açıklardaki İon Adaları Venedik'in himayesini istedi, ama onlar da 1479'da Türkler tarafından zapt edildi. Venedikliler'in yoğun olarak ticaret yaptıkları Karadeniz'deki bağımsız Bizans İmparatorluğu 1461'de Sultan Mehmed'e teslim oldu. Sultan, artık Rum ve Rumeli'nin, Avrupa ve Asya'nın tartışılmaz efendisi olmuştu. 1480'de Lorenzo de Medici, Sultan'ın onuruna yapılmış bir madalya aldı. Portresinin çevresindeki kitabede, 'Asya, Trabzon ve Büyük

2 Yunanistan'daki ve Yunan adalarındaki İtalyan kolonilerin daha sonraki tarihlerine ait öyküyü, Miller, *Latins in the Levant* adlı eserinde aktarır.

Yunanistan'ın İmparatoru' unvanını taşıyordu; madalyanın ters yüzünde de Yunanistan, Trabzon ve Asya olarak betimlenen üç tutsak prenses resmedilmişti.[3]

Bizans İmparatorluğu, karşı konulmaz bir biçimde ebedi istirahatgâhına konmuştu. Onun sınırları içindeki Venedik İmparatorluğu'nun direniş ruhu daha güçlü idi. Venedik'in kârı ve onuru, bu imparatorluğun hayatta kalmasına bağlıydı. Ama eninde sonunda fatih Türkler, San Marco Aslanı'nın kanatlarını kırptılar. Venedik İmparatorluğu muhtemelen Türkler olmasaydı da, düpedüz müşteri olmayışı nedeniyle zaten çökecekti. Çünkü onbeşinci yüzyılda, başka denizlerde yepyeni ticaret güzergâhları açılmıştı. Konstantinopolis'in, Hellespont ve Bosporos'un denetimi olmaksızın, Ege Denizi'ndeki dağınık Venedik kolonileri bir odak noktasından yoksun kaldı. En azından onbirinci yüzyıldan beri Venedik, zenginliğini Bizans'tan almıştı. Ama bu, Konstantinopolis üzerinden kanalize ediliyordu; *doge*'lerin her kuruş alacağı için başvurduğu kişi de Konstantinopolis'teki imparatorlar idi. İmparatorların Venedik'e olan borçları, kılı kırk yararcasına son kuruşuna dek kaydedildi ve asla geri adım atılmadı. XI. Konstantinos, atalarının yerine getirilmemiş vaatlerindeki sermaye ve faizin dışında, Venedik'e hâlâ 17.163 *hyperpyra* borçlu olarak öldü. 1343'ten itibaren o güne değin geçen 110 yıl içinde, büyük-büyük-büyükannesi Savoialı Anna'ya, taç mücevherleri teminatıyla verilen 30 bin dükalık borcun basit faizi olan 165 bin düka ile birlikte 195 bin dükaya çıkacağı hesaplanmaktadır. Bileşik faizle hesaplansaydı, Venedik'e olan borcu, onbeşinci yüzyıl oranlarıyla 19 milyon 275 bin *hyperpyra*'ya eşdeğerde 6 milyon 425 bin dükaya ulaşacaktı.[4]

Venedik'in Bizans'a olan borcu ise, böylesine kolayca hesaplanamaz. San Marco Hazinesi, Venedikliler'in Bizans'tan elde ettikleri zenginliğe, altın, gümüş, mücevher ve kutsal yadigârlar olarak tanıklık ediyordu, hâlâ da etmektedir. San Marco Kilisesi, süslemeleri, Pala d'Oro, dışındaki Piazza, Bizans'a neler borçlu olduğunu Venedik halkına sürekli hatırlatmış olabilir. Bunların tümünü kendi mirasları ve çevreleri olarak kabul ediyorlardı. Kendi kentlerini böylesine zengin ve güzel yapmak uğruna, Bizans'ın zenginliklerini böylesine acımasızca yağmalayan babalarının günahları için hiç gözyaşı dökmediler. Başkalarından çalınmış olan bu sanat eserlerini alıkoymaktan dolayı suçluluk da hissetmediler. Hazine'deki en değerli nesnelerden bazıları, aslına bakılırsa Bizans'ın minnettar imparatorlarının bağışları veya 1453'ten sonra Venedik'e sığınan mültecilerin armağanları idi. Gel gelelim, çoğu Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis'in yağmalanmasından sonra getirilmişti. Ama hiç farketmezdi. Bunlar, hizip çekişmesine giren hainlere karşı haklı bir savaşın ganimetleriydi, bu yüzden de yasal bir biçimde ele geçirilmişlerdi.

3 Babinger, *Mehmed the Conqueror*, ss.386-7.

4 Bertelè, 'Gioielli', s.135.

Kentlerini hac açısından daha kârlı bir yer yapmak için topladıkları kutsal emanetler de haklı bir biçimde ele geçirilmişlerdi, çünkü bu yadigârların, Roma inancından gerçek Hıristiyanlar'ın elinde olması, sapkınların, hatta daha kötüsü kâfirlerin elinde olmasından çok daha güvenliydi.

Bununla birlikte, Venedik'in Bizans'tan elde ettiği servetin büyük bölümü, daha çok kazanmak için Konstantinopolis, Romania ve sonraları da Karadeniz'de yapılan ticari girişimlere yatırılarak geri döndü. I. Aleksios'un altın mühürlü fermanını Venedikliler'e verdiği 1082'den itibaren, Bizans'ta yaptıkları yatırımları ve hakları yasal olarak korunmuştu. Bir zamanlar, imparatorlar işler çığırından çıkıyor gibi göründüğünde bu hakları kısıtlayacak veya iptal edecek kadar güçlüydü. Aleksios'un oğlu II. İoannes 1119'da, Venedikliler'in kentin ekonomisini ele geçirmeye başlamasından korktuğundan değil, Konstantinopolis'teki sakinlerinin karışıklık yaratmasından ötürü bunu yapmıştı. 1126'da fikrini değiştirdi, ama onlara imparatorluğundaki ayrıcalıklarının ancak doğru davranmalarına bağlı olduğunu hatırlattıktan sonra haklarını geri verdi. 1148'de oğlu I. Manuel, bu ayrıcalıkları teyit etti ve genişletti. Venedik ve Bizans, farklı nedenlerle bile olsa, birbirlerine muhtaçtı. İmparatorlar, Venedik'e bütün o bağışları, Araplar'a veya Batı Akdeniz ve Adriyatik'te Normanlar'a karşı, karşılıklı yardıma dayalı değerli bir ortaklığı sürdürmenin aracı olarak yaptılar. *Doge*'ler, Adriyatik'i özgür tutmaktan yanaydılar, ama bunu Bizans İmparatorluğu için değil, gitgide daha belirgin biçimde kendi adlarına istiyorlardı. Bizans'taki en değerli servetleri, Manuel'in genişletmelerine izin verdiği Konstantinopolis'teki ticari merkezleriydi. Ne var ki burada Bizans halkıyla girdikleri yakın ilişki sürecinde, kibirli ve kırıcı olma ününü kazandılar. Yunanlılar ve Venedikliler hiç geçinemediler. Karşılıklı nefretleri, Manuel'in 1149'daki Korfu kuşatmasında kendisini gösterdi. Venedikliler'in kanunsuzluklarını, binlercesini yakalatıp zindana attırmak yoluyla resmi olarak kayıtlara geçirmek zorunda kaldı. Bundan böyle, Bizans ile Venedik arasında hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Her ne kadar 1182 soykırımında en çok zarar görenler Cenevizliler ile Pisalılar olmakla birlikte, Manuel'in halefi Andronikos Komnenos, Konstantinopolis'teki Latin aleyhtarı düşmanlık dalgasıyla iktidara geldi. II. İsaakios'un beş yıl sonra Venedikliler için çıkardığı üç altın mühürlü ferman, Manuel'in bozmuş olduğu dengeyi yeniden kurdu. Ama denge artık Venedik'ten yana ağır basmaya başlamıştı; bu durum *doge*'lerin, yitirilen mülklerin ve maruz kalınan hasarların tazminatı için başlattıkları sonu gelmeyecek bir seferberliği meşrulaştırmalarını da sağladı. II. İsaakios ne Venedik *doge*'lerinin ne de öteki herhangi bir batılı hükümdarın ayarındaydı; daha da güçsüz III. Aleksios ise, Venedik'in açgözlülüğünü Cenova ve Pisa'nın ihtiraslarını yüreklendirmek yoluyla dengeleyebileceğini düşünecek kadar saftı. Venedikliler sabretmeyi tercih ettiler ve Aleksios'tan, Konstantinopolis'teki kolonilerini daha da güçlü, o zamana değin olduğundan daha da bağımsızlığa yakın bir konuma getiren yeni bir imtiyaz beratı almayı başardılar.

Ne var ki, sabırları çok fazlasıyla sınanıyordu. Dördüncü Haçlı Seferi onlara, Venedik'in çıkar ve onuruna karşı Yunanlılar'ca verilen zararları telafi etme fırsatı verdi. *Doge* Enrico Dandolo, Bizans dünyasındaki halkının imtiyazlarının, 1198'de III. Aleksios tarafından *in extenso* olarak ayrıntılı biçimde dile getirilmesini sağladı: Konstantinopolis Batılılar'ın yönetimi altına girerse ve girdiği zaman, yararlı bir referans belgesi olabilirdi. Bu olasılık yeni bir fikir değildi. Bir süredir Batı Avrupa'da varolan bir düşünceydi. Dördüncü Haçlı Seferi başarıya ulaşmamış olsaydı da başka yollar bulunabilirdi. Onikinci yüzyılda Bizanslılar batıdan gelecek bir istila beklentisiyle yaşadılar. Normanlar, birden çok kez başı çektiler. Germen imparatorları, Konstantinopolis'in istilasına ilişkin tasarılarıyla iftihar ettiler. Sonunda bu amaca İsa'nın askerleri tarafından ulaşılması esef verici bir durumdu. Ama sonuç araçları yasallaştırdı; çünkü Papa III. İnnocentius'un ilan ettiği gibi, dikbaşlı Yunanlılar'ı Roma'nın ağılına döndürmek, Tanrı'nın yolunda gitmek demekti. Batılılar'ın gözünde Dördüncü Haçlı Seferi'nin yolundan sapmasında suçlanacak kimse yoktu. Yağmanın tozu dumanı durulup da Bizans Latin denetiminin altına girince, artık bu kutlanacak bir eylem olmuştu. Ancak modern tarihçiler, suçu Haçlı Seferi'nin liderleri arasında bölüştürmeye ilişkin kaygılarını dile getirdiler. Öte yandan, Konstantinopolis'e yapılan yarışa katılanlara bir ödül önerilecekse, hiç kuşkusuz kazananlar Venedikliler olacaktı. Bu ödüllerin neye benzediğine ilişkin bilgiye sahip olanlar yalnızca onlardı. O dönemde Yunanlılar, Konstantinopolis'e yönelik Haçlı Seferi'ne önayak olanın, ardından işleri bu fetih için ahlaki bir gerekçeye sahip olacakları şekilde düzenleyenin Enrico Dandolo olduğuna ilişkin kuşku duymakta haklıydılar. Bundan önce bir Haçlı seferini bu denli gönülden destekleyen tek bir *doge* olmuştu. 1122'de Domenico Michiel, Papa'nın çağrısına yanıt vermiş ve Kudüs'ü kurtarmak üzere donanmasının başında Venedik'ten denize açılmıştı. Sancak gemisi, Aziz Petrus'un sancağını taşıyordu; ama asıl amacı, Venedikli tacirlerin imtiyazlarını azaltan İmparator II. İoannes'in kalbine Tanrı korkusu düşürmek idi. Kutsal Topraklar'a yapılan Haçlı Seferleri, Dördüncü Haçlı Seferi'nin asıl hedefi olan Mısır'a yapılanlar, ticarete zarar veriyordu. Selefi Michiel gibi, Dandolo da asıl amacını dindarlık maskesi altına gizledi. Ama daha baştan itibaren aklında Konstantinopolis vardı.

Venedik'in girmiş olduğu en büyük kumar olan Dördüncü Haçlı Seferi, ticaret açısından inanılmayacak kadar hayırlı oldu. Elli yedi yıl boyunca, *doge*'ler Bizans'taki tüccarlarının haklarını korumaya ilişkin endişelenmek zorunda kalmadılar. Romania sömürge imparatorluğu ortaya çıktı. Kamusal ve özel girişimin verimli bir kombinasyonu, Venedik kentinin hesapsız zenginliğini daha da büyüttü. Bu imparatorluk varlığını korurken, Konstantinopolis Latin İmparatorluğu, Venedikliler'in o zamana değin finanse ettikleri en kârlı yatırım oldu. Bu imparatorluğu canlı tutabilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Mücevherin 1261'de ellerinden kayıp gitmesine izin verenler, öteki Latin yoldaşları oldu. Venedikliler çok

üzgündüler. Konstantinopolis'i artık kendi kentleri gibi görmeye başlamışlardı. İster kutsal olsun ister olmasın, onu geri almak için yapılacak her savaşa katılacaklardı. Orada sahip oldukları özgürlüğün ancak bir parçasını elde etme adına bir Yunan imparatorun bağışı için yalvarmak zorunda olma düşüncesine tahammül edemiyorlardı. Aşikâr güceniklikleri, yeni İmparator VIII. Mikhail'in gözünde onları daha da sevimsiz yaptı. Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra, Bizans ile Venedik arasında gerçek bir güven duygusunun yerleşmesi zaten olanaksızdı. Yıllar boyunca teknik olarak savaş halinde kaldılar. *Doge*'lar bir zamanlar âdet edindikleri gibi, oğullarını eğitim için artık Konstantinopolis'e göndermiyorlardı. Bizanslı soylu hanımlar, artık Venedikli soylularla evlendirilmiyorlardı. Belki de, Venedikliler'in onüçüncü yüzyılda yaptıkları en büyük hata, gururlarına kapılmaları ve İmparator Mikhail'in 1265'teki ateşkes önerisini ellerinin tersiyle itmeleri oldu. Üç yıl sonra, Konstantinopolis'te yalnızca beş yıllığına ayaklarını koyacak sağlam bir yer elde etmek için, çok daha azına razı olmak zorunda kaldılar. Artık bundan böyle, her birkaç yılda bir imparatorları Bizans'taki Venedikli sakinlerinin yasal haklarını onaylamaya ikna etmek gibi usandırıcı ama kaçınılmaz formaliteye uymak zorunda kalacaklardı.

İlki, 1277'de yapılan bu onaylamalar onlara iki önemli yeni ayrıcalık verdi: Karadeniz'de ticaret hakkı ile Konstantinopolis'te kendilerinin diyebilecekleri bir ticaret merkezi. Karadeniz'in açılması, Venedikliler'e büyük kârlar getirdi, ama oraya ilk giren Cenevizliler'le neredeyse kaçınılmaz savaşa da yol açtı. Her iki tarafa da ne saygınlık ne kazanç getiren türden bir savaş ya da savaşlar dizisi idi bu. Venedik ile Cenova arasındaki ticari rekabetin başlıca kurbanları Bizanslılar oldu. Eğer, İtalyanlar'ın övündüğü gibi, Karadeniz'den mısır ithalini durdurmak yoluyla Konstantinopolis halkını açlığa mahkûm edebiliyor idiyseler, bunun nedeni onların Bizans'ın ekonomik kaynaklarını –imparatorların artık kendi gemilerini donatmaya olanak bulamayacak derecede– kurutmuş olmalarıydı. İmparatorlar bunu yapmaya çalıştıkları zaman, önlerine engeller çıkartıldı. Ondördüncü yüzyılda Bizans'ı bölen, korkunç nitelikteki bir dizi iç savaşın sorumluluğu, İtalyanlar kadar Türkler'e de aitti. Tahtta hak iddia eden rakiplerden birini diğerine karşı desteklemek yoluyla çekişmeleri körüklediler ve imparatorluğu mali bir iflasa sürüklediler. Bizans taç mücevherlerinin Venedik'e ipotek edilmesi ve minik Tenedos konusunda Venedik ve Cenova arasındaki çekişme gibi olaylar, bir romanda karşımıza çıksa saçma diye değerlendirilebilecek nitelikte olaylardır. Bizans imparatorlarına giden Venedik elçilerinin zararların karşılanması, mısır ithali ve Konstantinopolis'teki şarap satışı üzerine tacizlerini ve göründüğü kadarıyla bitmek bilmez şikâyetlerini okumak bile bıktırıcı bir süreçtir. Ama bunlar, Bizans ile Venedik arasında daima geçici olan barışın her yenilenmesinin kaçınılmaz peşrevi niteliğindeydi; bu barış olmaksızın da Venedik kârları kolayca tehlikeye düşecek gibiydi.

Bu kârların korunması, Romania'daki kolonilerinin Türkler'in gittikçe büyüyen gücüne karşı savunulmasına bağlıydı. Korfu, Modon, Koron ve Negroponte, Konstantinopolis'e ve Karadeniz'e giden yaşamsal atlama taşlarıydı. Venedikliler genellikle kaynaklarını aşırı zorlamamak konusunda özenli davranıyorlardı. Onbeşinci yüzyılda yaptıkları en büyük hata, Thessalonica kentinin yönetimini devralmaları oldu. Onlara hiçbir yarar kazandırmamasına karşın çok büyük paralar harcamalarına ve Türkler'i kızdırmalarına yol açan bir eylemdi bu. Aldıkları ders, sultanların iyi niyetini kazanmanın, imparatorlarınkini kazanmaktan çok daha önemli olduğuydu. Konstantinopolis'e gönderdikleri elçilerine, kentin Türk yönetimine girmiş olması halinde, yeni duruma yönelik talimatlar vermeye başladılar. Kaçınılmaz olanı bekliyorlardı; ama bunu önleyebilecek Haçlı girişimlerine katılmaya da gönülsüzdüler. İsteklerine boyun eğerek Türkler'i yatıştırmak yoluyla, Bizans İmparatorluğu el değiştirdikten sonra bile ticari kazançlarını elde etmeyi sürdürecekleri yönünde bir umudu hep beslemişlerdi. 1453'te, tesadüfen orada bulunan Venedikliler, Hıristiyan Konstantinopolis'in savunmasında kahramanca çarpıştılar. Ama *doge*'leri, kenti kâfirlerin elinden kurtarmak için Haç'ı almaya yanaşmadı; gönderdiği filo da çok geç yola çıktı.

Parasal açıdan, Venedik'in Bizans'tan elde ettiği kâr hesap edilemeyecek düzeydeydi. Venedikliler, bunu utanç duymadan kabul edebilirlerdi. Paralarını sayıp, borçlularını sıkıştırmaya alışmışlardı. Dikenli Taç'a bile bir fiyat biçmişlerdi. Rekabetçi bir ticaret dünyasında, kimilerinin başkalarının zararına başarıya ulaşması doğaldı. Kısmen Bizans'ın harap olmasının faillerinden biri olma sorumluluğunu tartışmışlardı muhtemelen. Tenedos'u boşaltmak zorunda kaldıklarında, vicdanlı bir tavırla adalı Yunanlılar'ın refahını korumuşlardı; 1453'ten sonra da Konstantinopolis'ten Venedik'e kaçan Yunanlı sığınmacılara karşı ellerinden geldiği kadar cömert davrandılar. Geçmiş dönemlerde de Yunanlılar'a verilen tüm zararlara belirli bir tazminat ödeniyordu; sonradan ortaya çıktığı üzere, Venedik ve İtalya'nın şanına ve hatta kârına katkıda bulundu bu. Genellikle Girit üzerinden gelen az sayıda sığınmacı, Venedik'in lagünlerinden kıyıya vuracaktı. Bizanslı sığınmacıların birçoğu köksüz ve cesaretini yitirmiş olsa ve birkaçı kente daha önce gelmiş olsa bile, tümüyle çaresiz oldukları söylenemezdi.

Venedikliler sık sık İmparator'a, ölüme mahkûm kentinden uzaklaşmasını ve kentlerine sığınmasını önermişlerdi. İmparatorların sonuncusu olan Konstantinos Palaiologos, kentin surlarında savaşarak ölmeyi tercih etti. Saray görevlilerinin ve subaylarının birçoğu, Sultan'ın gazabının kurbanları olarak daha az kahramanca ölümlerle bu dünyadan ayrıldılar. Bizanslı Konstantinopolis'in son günlerinde Yunan direnişine kumanda etmiş olan Grandük Lukas Notaras ile Bizans ve Venedik arasındaki son antlaşmanın

imzacılarından olan *Megas Domestikos*, Andronikos Palaiologos Kantakuzenos idam edildiler.[5] Sultan, Bizans aristokrasisinin kaymak tabakasının, sürgünde bir hükümet oluşturmak üzere yaşamalarına izin vermektense, öldürülmeleri gerektiği kanısına varmıştı. İçlerinden birkaçı kaçmayı başardı. 29 Mayıs 1453'te Altın Boynuz'dan sıyrılıp kaçan Ceneviz gemilerinden birinin güvertesindeki sığınmacılara ait bir liste bugüne kadar ulaşabilmiştir. Bu listede, Palaiologos ailesinin üç üyesinin, iki Kantakuzenos'un, iki Laskaris'in, iki Komnenos'un, Notaras ailesinin iki üyesinin ve daha önemsiz birkaç soylunun adları bulunmaktadır. Geminin kaptanı Zorzi Doria, bu sığınmacıları önce, birkaçının karaya çıkacağı Sakız'a kadar götürdü. Diğerleri ise, kaptanı Tommaso Celsi olan bir Venedik gemisine aktarıldılar; Celsi onları Girit'e götürdüğünde, buradan Mora, Korfu ve İon Adaları veya İtalya'ya dağıldılar. Romania'daki Venedik kolonileri ile bizzat Venedik'e pek çok Yunanlı sığınmacıyı getiren Bizans diasporasının başlangıcı oldu bu.[6]

Servet ve nüfuza sahip olan bazıları, ailelerini ve hazinelerini İtalya'nın güvenliğine göndermek gibi bir önlemi çok önceden almışlardı. Grandük Notaras, kendi ölümünden önce, Sultan'ın cellatlarının oğullarını öldürmelerini izlemeye zorlandı. Ama, üç kızının ve özel servetinin büyük bölümünün güvenli bir şekilde Venedik'te korunduğunu bilerek öldü. Anna Palaiologina Notaras ve kendisiyle birlikte oraya yerleşen yeğeni Eudokia Kantakuzenos, Venedik yetkilileri ile Venedik'e sığınmaya çalışan Yunanlı göçmenler arasında yararlı ve etkili aracılar olarak çalıştılar. Bu göçmenlerden bazıları, kendilerinin de birer Hıristiyan ve Floransa birliğinin sadık yandaşı olduğunu bildirerek, ev sahiplerinin yakınlığını kazanmaya çalıştılar. Gel gelelim, birçoğu ellerinde kalan tek kimliğin Ortodoks inançları olduğunu düşünüyorlardı. Maddi dünyaları paramparça olmuştu. Geçmişle olan tek bağları ve geleceğe yönelik başlıca ümitleri, atalarından miras aldıkları dinleriydi. Konstantinopolis'in düşüşünden üç yıl sonra, Venedik'teki Konstantinopolis'li Yunanlılar, kendileri ait bir kilise kurmak için izin istediler. Haziran 1456'da, senatörler bu dileği incelediler. Bu dilek, Yunan topluluğu adına, Floransa Konsili'ndeki azimli çalışmaları dolayısıyla Roma Kilisesi tarafından kardinalliğe yükseltilen Kievli İsidor tarafından önlerine getirilmişti. Birlikçi olmakla birlikte, İsidor Yunanlılar'ın kendi tarzlarında ve kendi dillerinde ibadet edebilmesi ihtiyacını takdir ediyordu. Senatörler bu işe çok karşı değillerdi aslında, ama Venedik Patriği'ni kızdırmaktan çekiniyorlardı. Birkaç yıl sonra, 1470'de, Yunan topluluğuna Venedik'teki San Biagio Kilisesi'ndeki küçük bir şapeli kullanma izni verildi; ama Yunan rahiplerin

5 Runciman, *Fall of Constantinople*, ss.151-2; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, ss.179-81.

6 Yolcu listesinin bir versiyonu, K. D. Mertzios tarafından yayınlanmıştır: *Actes du XIIe Congrès International des Etudes Byzantines, Ochride, 10-16 Septembre, 1961*, II (Belgrad, 1964), ss.171-6. A. A. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation* (New Brunswick, N.J., 1970), ss.201-2; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, s.194.

başka herhangi bir yerde ayin yönetmelerinin ağır bir para cezası getireceği şart koşulmuştu. Bir istisna, Venedik'teki Yunanlılar'ın koruyucusuna dönüşen aristokrat Anna Notaras için yapıldı. Haziran 1475'te o ve yeğeni Eudokia'ya, tümüyle kendilerinin kullanması ve başkalarının gelip gitmemesi şartıyla, kendi konaklarında küçük bir ibadet yeri inşa ettirmelerine izin verildi.[7]

1478'e gelindiğinde Venedik'te yaşayan Yunanlılar'ın sayısı 4 bini aştı. Kentte kendilerine ait bir semte sahip yabancı bir topluluk gibi kabul edilmekle birlikte, haklarını belirten bir imtiyaz beratına sahip değillerdi. Venedikliler'in Konstantinopolis'te yaptıkları gibi kaba ve kibirli davranmaları da olanaksızdı. Venedik'te istenmedikleri halde gösterilen hoşgörü sayesinde yaşayabildiklerinin farkındaydılar, zaten bu da sık sık hatırlatılıyordu onlara. Aralarında karşılıklı sevgisizliğin uzun bir tarihi vardı. Sıradan Yunanlılar aradaki mesafeyi korudular. Venedik lehçesini bayağı ve alışılmadık buluyorlardı. İçlerinden pek azı Latince'de uzmanlaşmaya çalıştı. Venedikliler de onlara karşı güvensizlik ve küçümseme eğilimindeydi. Her iki taraf da, Konstantinopolis kuşatmasında yan yana dövüşmüş olduklarını pek çabuk unutmuşlardı. Venedikliler'in hatıralarındaki Konstantinopolis, çökmüş ve yoksul bir kentti. Onbeşinci yüzyılda Yunanlı sığınmacıları kabul eden Venedik ise, şanının ve zenginliğinin doruğundaydı. Yunanlılar'ın bu gerçeğe saygı göstermeleri gerekirdi. Yunanlılar, Venedik'teki kilise yetkililerinin, kendilerinden Floransa Birliği'ne saygı göstermelerini ve yabancı bir dilde Latin usulü ayinle ibadet etmelerini beklediklerini biliyorlardı. Laik yetkililer ise daha esnekti. Kasım 1494'te Yunanlılar, Venedik'te Slavlar, Arnavutlar ve Ermeniler gibi öteki yabancı topluluklar tarafından oluşturulan kardeşlik ya da dayanışma birlikleri kurmak için izin istediler. İstekleri kabul edildi; böylece Yunan topluluğunun çıkarlarını korumak ve geliştirmek için kendi memurları ve konseyleriyle bir hayırseverlik ve dinsel cemiyet ortaya çıktı. Sayıları 250 ile sınırlıydı ve Venedikliler'le Yunanlılar'ın ortak olarak benimsediği yansız bir din büyüğü olarak Myralı Aziz Nikolaos'un koruyuculuğu altında olduğu ilan edildi. Yunan kolonisinin yasal statüsünün Venedik tarafından ilk kabul edilişi idi bu. Kardeşlik birliği, Yunanlılar'ın hâlâ kendilerinin diyebileceği bir kiliseleri olmadığını ısrarla dile getirdi. Ama bugün hâlâ ayakta duran ve Rio dei Greci diye anılan kanal üzerinde, kent merkezinde San Giorgio dei Greci Kilisesi'nin inşaatına başlama iznini almaları ancak 1539'da gerçekleşecekti. 1573'te tamamlanan kilise, Batı Avrupa'daki Yunan diasporasının kiliselerinin en eskisidir. Ayinlerinin, Yunanca olsa bile, Floransa Konsili'nce karar verildiği üzere Latin usulünde yapılması şartıyla, inşa izni papalar ve Venedik ruhbanı tarafından verilmişti. Ama daha 1577 gibi erken bir tarihte, bu şartın yaratttığı sıkıntıdan usanan

7 Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, ss.61-2; Geanakoplos, *Byzantine East and Latin West* (Oxford, 1966), ss.116-18; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, ss.230-3.

Venedik hükümeti, Yunanlılar'ın kendi kiliselerini doğrudan doğruya Konstantinopolis'teki Ortodoks Patrikliği'nin yetkisi altına sokmalarına üstü kapalı bir biçimde izin verdi.[8]

Bizans'ın çöküşünden 120 yıl sonra, o dönemde Venedik'teki Yunanlılar sahip oldukları değer ve yetenekleri çeşitli yollardan kanıtlamışlardı. Çalışkan ve bir bütün olarak kanunlara uyan, ev sahiplerine asker ve denizci olarak hizmet etmeye hevesli bir cemaat olarak kendilerini göstermişlerdi. Romania'daki imparatorluklarından, Türkler'in eline geçmemiş olarak kalanları korumak için Venedikliler, Yunan ve Arnavutlar arasından topladıkları gençlerle hafif zırhlı süvari birlikleri kurdular. Bunlar Yunanca asker anlamına gelen sözcükten kaynaklanan, *stradioti* adıyla tanındılar; göçmenlerin oğulları ile torunlarının çoğu da doğudaki ortak düşmanlarına karşı Venedik adına savaşmak üzere bu birliklere katıldı. *Stradioti*'nin en seçkin üyelerinden biri, Eudokia Kantakuzenos ile evlenmiş olan ve Habsburg İmparatoru III. Friedrich tarafından Roma İmparatorluğu Kontu ve Şövalyesi unvanıyla onurlandırılacak olan Matthaeos Spandounes veya Spandugnino idi. Üç oğlundan biri de, 1538'de Osmanlı İmparatorluğu'nun kökenlerine ilişkin en eski yapıtlardan birini kaleme alan Thedoros Spandounes idi.[9] Öteki Yunanlılar, Venedik devletine denizci, tüccar, dükkân sahibi, zanaatkâr veya ikona sanatçıları olarak hizmet ettiler. Bunların en kötüsü ve en verimlisi, ya geleneksel Bizans tarzında veya batılı zevke daha uygun bir İtalyan versiyonuyla, Madonneri diye bilinen Meryem ikonalarının seri üretimiydi. Bu ürünler için muazzam bir talep vardı. Onbeşinci yüzyılın hemen her son moda Venedik konağında bunlardan en azından bir tane bulunuyordu. Bunların yüzlercesi seri üretim halinde, Batı Avrupa'nın diğer kesimlerindeki ihracat pazarlarına götürmek için Venedikli toptancıların siparişi üzerine Girit'te üretildi. Onaltıncı yüzyılda, Yunan cemaatinin içinde, eserlerinin birçoğu San Giorgio dei Greci'de saklanan Giritli Mikhail Damaskinos veya El Greco adıyla tanınan, gençlik döneminde dört yıl Venedik'te yaşayan Giritli ikona yapımcısı Domenikos Theotokopoulos gibi yetenekli sanatçılar da vardı kuşkusuz.[10]

Bununla birlikte, çok daha önce Venedik'e göç eden Yunanlılar sayesinde, orada kendilerini ülkelerinde gibi rahat hissettikleri güvenli bir yuva ve dilleri, ırk ve dinleriyle bağlı oldukları bir cemaat buldular. Aralarındaki din bil-

8 Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, ss.63-9.

9 Geanakoplos, *Byzantine East and Latin West*, ss.119-23; Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, ss.55-6; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, ss. xv-xvii, 230-1.

10 Geanakoplos, *Byzantine East and the Latin West*, ss.133-4. Venedikli ressamlar, daha onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda Girit'te, kimi zaman Yunanlı sanatçılarla işbirliği halinde çalışıyorlardı; cam işçiliği konusunda beceri alışverişi de yapılmaktaydı. Angeliki E. Laiou, 'Venice as a centre of trade and of artistic production in the thirteenth century', H. Belting, der., *Il Medio Oriente e l'Occidente nell' arte del XIII secolo* içinde (Bolonya, 1982), ss.11-26, özellikle, ss.17-19.

ginleri ve entelektüeller de hiç yabana atılır gibi değildi; hele bir tanesi vardı ki örnek oluşturmuştu. Nikaia Metropoliti Trabzonlu Bessarion, yaklaşık 1440'ta İtalya'ya yerleşti. Konsilin toplandığı dönemde Floransa'da çok büyük bir etki yarattı ve o da kardinalliğe yükseltildi. Daha önceki kuşağa mensup Demetrios Kydonis gibi Bessarion da Roma Kilisesi inancına dönmüş bir entelektüeldi; Latin dostlarına aktarmak istediği de, Yunan dünyasının entelektüel ve felsefi mirasıydı. Klasik Yunan bilim dallarının İtalya'da yeniden canlandırılması, Kydonis'in öğrencisi ve İmparator II. Manuel'in dostu olan, 1396'da Floransa'da Yunanca öğretmekle görevlendirilen Manuel Khrysoloras tarafından başlatılmıştı. Bir dizi İtalyan bilginine, Yunan dil ve edebiyatını yerinde öğrenmek üzere Konstantinopolis'e gitme esinini veren de oydu; bunlar arasında Veronalı Guarino ile Bessarion'un ömür boyu dostu olarak kalan ve Khrysoloras ailesine damat olarak giren Francesco Filelfo vardı. Geleceğin Papa II. Pius'u olan Aeneas Sylvius naif bir yaklaşımla, hiçbir din bilginin Konstantinopolis'e bir ziyaret yapmadan eğitimini kusursuzlaştıramayacağını söylemişti.[11]

İtalya'da Yunanca öğrenimine yönelik bu yeni heves, çok geçmeden Cumhuriyet'in entelektüelleri arasında ilgi uyandıracak kadar Venedik'e yakın olan Padova Üniversitesi'ne de yayıldı. Sayıları, Floransa'daki yeni hümanizmin bilim adamları kadar çok değildi. Venedikliler, öyle felsefi arayışların peşine düşecek cinsten değil, işbilir ve pratik adamlardı. Ama yönetim aygıtlarında hukukçu ve doktorlara ihtiyaçları vardı ve eğitimle öğrenim için gittikleri yer de Padova'ydı. Venedik'te Yunanca'yı müfredatına alan ilk okul, 1414'te Veronalı Guarino tarafından kuruldu; Plutarkhos'un *Yaşamlar*'ından bir kısmını tercüme eden ve Yunan el yazmalarından bir kütüphane oluşturan hümanist Francesco Barbaro da onun öğrencilerinden biriydi. Barbaro'nun dostu, Leonardo Giustiniani de Guarino'nun öğrencileri arasındaydı; Barbaro da, İtalya'daki Yunan öğreniminin dikbaşlı ve geçimsiz olmakla birlikte en ünlü öncülerinden birine dönüşecek Giritli filozof Trabzonlu Georgios'u Venedik'e getirmekle görevlendirildi. Georgios'un, kendisine Latince öğretmeye çalışan Guarino ile olduğu kadar, Platon'un *Yasalar* tercümesinin doğru olmadığını öne süren Bessarion'la da bozuşması uzun sürmedi. Bu talihsiz bir durumdu, çünkü Georgios Venedik politikasının yürütülmesinde bir kılavuz olması umuduyla, çevirisini *Doge* Francesco Foscari'ye ithaf etmişti. Bessarion, *In Calumniatorem Platonis* adlı denemesini Trabzonlu Georgios'a karşı yazdı. Platoncu düşüncenin, batıda ortaya çıkan ilk dengeli sergilenmesiydi bu; çok büyük de bir etki yarattı.[12]

11 Aeneas Sylvius, Pertusi, *La caduta d i Constantinopoli*, II içinde, s.52.

12 K. M. Setton, 'The Byzantine background to the Italian Renaissance', *Proceedings of the American Philosophical Socitey*, C (1956), 1-76, özellikle 72-6. Bessarion hakkında, ayrıca bkz. D. M. Nicol, *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium* (Cambridge, 1979), ss.111-13 ve göndermeler; Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, ss.28-33.

Bessarion, çağdaşlarının birçoğunun, Platon ve Aristoteles'in karşılaştırmalı erdemlerine ilişkin kısır bir çekişmeye dayanan ağır saldırı üslubundan uzak durmuştu. Floransa Konsili vesilesiyle İtalya'da kısa bir süre kaldıktan sora Yunanistan'daki Mistra'da yaşamayı ve ölmeyi tercih eden hocası Georgios Gemistos Plethon'un yandaş olduğu Pagan Hellenizmi'ne geri dönmeyi öneren sapkın düşünceyi de benimsememişti.[13] Bessarion'un asıl kaygısı, Hellenik düşünürleri Latin Hıristiyan dünyasına tanıtmak ve Yunan Doğu ile Latin Batı arasındaki uçurumu kapatmaktı. Aslına bakılırsa, Lorenzo Valla, onu *Latinorum graecissimus, Graecorum latinissimus* diye tanımlar. Bessarion, Roma'da yaşadı ama Venedik kentini sevdi. Venedik, kendisi ile aynı kaderi paylaşan vatanlarını yitirmiş tüm Yunanlılar'a olduğu gibi, ona da 'bir başka Bizans' gibi görünüyordu. İlk Bizans'ın yıkıntılarından, elinden geldiği kadar çok Yunanca kitap toplamayı iş edindi; 1468'de ölmeden evvel de tüm kütüphanesini Venedik Senatosu'na bağışladı. Bu kütüphanede, 600 kadarı Yunanca olan 800 ila 900 el yazması vardı; bilginin korunması ve yayılması için kurulan bir halk kütüphanesi olan Biblioteca Marciana'nın da çekirdeğini bunlar oluşturdu.[14]

Venedik'e gelen Yunanlılar, onları özgürlüğe götürecek pasaportlar olarak pek çok armağanlarla yüklü idiler. Venedikliler kutsal yadigârlar koleksiyonu ile benzer hazinelerini genişletmeye her zaman hevesli olmuşlardı. 1457'de, Senato, 10 bin düka karşılığında İsa'nın gömleğini ve belirlenmeyen bir fiyatla başka kutsal yadigârları öneren bir Yunanlı'yla pazarlık ettiler.[15] Ama Yunanlılar İtalya'da rahat edebilmelerinin yolunun, kendilerini acınacak ve dilenci ruhlu Bizanslılar olarak tanıtmaktansa, Platon ve Perikles'in vârisleri olarak sunmaktan geçtiğini anlayacak kadar zekiydiler. Onbeşinci yüzyılda batılı bilginlerin zihinlerini, modası geçmiş köklerini yitirmiş çağdaşlarının sonu gelmez acıklı öykülerinden çok daha fazla, antik dünyanın felsefe ve edebiyatı derinden tahrik ediyordu. Aeneas Sylvius, Konstantinopolis'in düşüşünü öğrendiği zaman, 'Homeros ve Platon'un, Pindaros ve Menandros' un ve Yunan filozoflarının ikinci ölümünün' yasını tutmuştu.[16] İtalya'da onun gibiler pek çoktu; bunlar klasik antik çağın çok uzun zamandır yitirilmiş hazinelerinden gittikçe daha çok zevk alan hümanistlerdi. Hiçbir zaman okuma fırsatı bulamadıkları kitapların kaybına hayıflandılar. Ama Bizans dünyasının sonuna ve Ortodoks Hıristiyanlığın kaderine pek az göz yaşı döktüler.

Venedikliler farklı düşünüyorlardı. Servetlerini Antik Çağ Atinası'ndan değil Bizans'tan edinmişlerdi. Konstantinopolis'in düşüşü, onları doğrudan

13 C. M. Woodhouse, *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes* (Oxford, 1986).

14 Setton, 'The Byzantine background to the Italian Renaissance', 74.

15 Jorga, 'Notes', VIII, 103 not 1.

16 Pertusi, *La caduta di Constantinopoli*, II, ss.46, 54.

ve maddi açıdan etkiledi. San Marco'nun sancağı Romania'daki sayısız liman ve adada hâlâ dalgalanıyordu. Yunanca konuşulan dünyayla yapılacak hâlâ pek çok işleri vardı ve Platon'la Aristoteles'in dil ve düşüncesi, bu dünyada son derece ilgisiz ve çok zor anlaşılır kalıyordu. Venedikli tüccarların öğrendiği Yunanca, denizcilik ve pazarlarda alışveriş yapmak için gerekli olan sözcüklerle sınırlıydı. Gel gelelim, İtalyan Rönesansı'na doğru hareket güç kazandıkça, bazı Venedikliler İtalya'daki Yunan öğrenimine karşı duyulan susuzluktan kâr ve onur elde etmenin mümkün olduğunu farkettiler. Onbeşinci yüzyılın ortasına gelindiğinde, Padova Üniversitesi, akademik Yunan araştırmaları merkezi olarak Floransa ile aşık atabilecek durumdaydı. İlk Yunan kürsüsü 1463'te kuruldu ve Atina'dan gelen bir Yunanlı olan Demetrios Khalkokondyles tarafından doldurulduu. Bessarion'un el yazmalarını Venedik'e bağışlaması, bilim adamlarını kentin kütüphanesi çekti. 1495'te, Aldo Manuzio, Venedik'te Yunanca matbaasını kurduğunda, Yunan klasiklerinin ilk baskılarına olan talebi değerlendirmişti. Aldo, başka hiçbir İtalyan kentinin kârlı bir girişim yapabilmek için bu unsurlara sahip olmadığını biliyordu. Tüm İtalyan kentleri arasında sadece Venedik, Yunanca el yazma hammaddesine, basılan klasikleri satın alacak parası ve okuyacak boş zamanı olan bir zengin sınıfa, her şeyin ötesinde de yerli Yunanlı müstensihlere, derlemecilere ve hurufatçılara sahipti.

Aldus, bu alandaki ilk girişimci değildi. Yol, daha 1486'da Venedik'te bir matbaa kuran iki Giritli, Laonikos ile Aleksandros tarafından açılmıştı; iki yıl önce de bir İtalyan matbaacı, Manuel Khrysoloras'ın çok kullanışlı ve satılabilir Yunanca dilbilgisi kitabını (*Erotemata*) basmıştı. Bir başka Giritli, Zacharias Kalliergis, Venedik'te belki 1493 gibi erken bir tarihte, yalnızca kentte yaşayan Yunanlılar'ı istihdam ederek bir matbaa kurmuştu; 1499'da da *Etymologicum Magnum* adında, Bizans'ın büyük Yunanca sözlüğünün ilk basımını yapmıştı. Gel gelelim, Aldus Manutius daha büyük çapta düşünerek, bulabildiği tüm Yunan el yazmalarını basmaya girişti. Bu amaçla bir akademi kurdu; burada Yunanlı ve Batılı bilim adamları, basım için fikir alışverişinde bulunuyor ve el yazmalarının sırasını tartışıyorlardı. Akademinin işi tümüyle Yunanca yürütülüyordu ve üyeleri arasında Venedik'teki Yunan cemaatinden pek çok kişi bulunuyordu. Aldine Basımevi ile onun sonraki yıllarda ortaya çıkan taklitçileri, Bizans'ın sürgündeki bilginlerine iş olanakları sağladı. Bu işlerin çoğu ilginç ve özgün olmayan yazı işleriydi. Buralarda çalışan Yunanlılar'ın pek azı Kardinal Bessarion'un akademik çapına ulaşabildiler. Ama Yunan edebiyatı ve düşüncesini daha geniş bir kamuoyunun dikkatine ve el yazmasından daha kalıcı bir formda sunulmasına yardımcı olmanın doyumunu yaşıyorlardı. İtalyan Rönesansı, Venedik'in Bizans'la olan ve uygarlıklarının çöküşünden sonra bu kadar çok sayıda Yunanlı'nın neredeyse içgüdüsel olarak Venedik'e gitmesine yol açan bağlantısına çok şey borçluydu. Venedik doğuya açılan bir kapıydı. Bunun yanı sıra, Yunan Doğu'dan Batı dünyasına açılan kapı da oldu; Yunan biliminin batıda diriltilmesine ve

İtalyan Rönesansı'na yol açacak malzemelerin birçoğu da, el yazmaları ve bilim adamları şeklinde, bu kapıdan geçerek Batı'ya ulaştı.[17]

Rönesans'a Yunan katkısı, kimi zaman ileri sürüldüğünden daha az görkemlidir. Fakat Venedik Yunanlılar'a bir vatan sunmak yoluyla, Bizans'a olan borcunun bir kısmını geri ödemiştir. Bunca yüzyıl boyunca süren yakın ve genellikle kişisel temastan sonra, Bizanslılar ile Venedikliler arasında verimli bir uyumun, melez bir edebiyat ya da sanat oluşturacak kültürel değişimin bu kadar az olması, şaşırtıcı bir gerçektir.[18] Konstantinopolis ve Romania'da sık sık bir araya geldikleri halde, tıpkı Venedik'teki Yunan göçmenlerin yaptığı gibi, aralarındaki mesafeyi korudular. Karışık evliliklere kötü gözle bakıldı, hatta Venedik Giriti'nde uzun süre yasaklandı. Altın Boynuz'un ya da Modon'un doklarını dolduran Venedikliler, Venedik toplumunun elit tabakasından değillerdi. İster denizci olsun ister tüccar, pek az Bizanslı Venedik'e gitti. Kendi kabulünü kendisi hazırlamış olan Enrico Dandolo'dan sonra hiçbir Venedik *doge*'si Konstantinopolis'te İmparator'un huzuruna çıkmadı. Venedik'te ağırlanan az sayıda Bizanslı ise, imparatorlar ya da elçileriydi; onların kabulü Venedikliler'e çok sevdikleri türden görkemli gösterileri sahneye koyma fırsatı vermişti. İmparatorlar, Bizanslılar ile Venedikliler arasındaki kadim güven ve dostluktan söz edebilirlerdi. Toplumsal açıdan daha alt düzeyde, karşılıklı anlayışsızlık ve nefret vardı. Gezgin denizciler ve tüccarlar, çok ender olarak kültür aktarıcıları işlevi görürler. Çoğu Bizanslılar'ın tanıdığı Venedikliler de böyleydi. Tabii, dinleri de onları ayırıyordu. Andrea Dandolo, Ortodoks Hıristiyanlar'ın Roma'dan gitgide ayrılmalarını, Bizans ile Venedik arasındaki uyumu kemiren bir güç olarak görüyordu.[19] Venedikliler, ırklarını dinlerinin önüne koymakla övünüyorlardı. Önce Venedikli, ancak ondan sonra Hıristiyan idiler. Fakat, tıpkı Bizanslılar gibi, dinin en derin ve çok sık olarak en hoşgörüsüz duygu olduğunu biliyorlardı.

17 Laonikos, Aleksander ve Aldus Manutius hakkında, bkz. Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, ss.57-8, 116-20, 128-31, 201-22, 284-6, ve *Byzantine East and Latin West*, ss.126-8. Demetrios Khalkokondyles hakkında, bkz. D. J. Geanakoplos, *Interaction of the 'Sibling' Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330-1600)* (New Haven-Londra, 1976), ss.231-64.

18 Onaltı ve onyedinci yüzyıllara değin, o da Venedik Giriti'nde olmak üzere, Yunan edebiyat ve şiirinde bir kültürel simbiosisin meyveleri olgunlaşmayacaktı.

19 F. Thiriet, 'Byzance et les Byzantins vus par le vénitien Andrea Dandolo', 5-15.

Bizans İmparatorları (500-1453)

Anastasios I	491-518
İustinos I	518-527
İustinianos I	527-565
İustinos II	565-578
Tiberios I	578-582
Mavrikios	582-602
Phokas	602-610
Herakleios	610-641
Konstantinos III ve Heraklonas	641
Heraklonas	641
Konstans II	641-668
Konstantinos IV	668-685
İustinianos II	685-695
Leontios	695-698
Tiberios II	698-705
İustinianos II (tekrar)	705-711
Philippikos Bardanes	711-713
Anastasios II	713-715
Theodosios III	715-717
Leon III	717-741
Konstantinos V	741-775
Leon IV	775-780
Konstantinos VI	780-797
Eirene	797-802
Nikephoros I	802-811
Staurakios	811
Mikhail I Rangabe	811-813
Leon V	813-820
Mikhail II	820-829
Theophilos	829-842
Mikhail III	842-867
Basileios I	867-886
Leon VI	886-912
Aleksandros	912-913
Konstantinos VII	913-959
Romanos I Lakepenos	920-944
Romanos II	959-963
Nikephoros II Phokas	963-969
İoannes I Tzimiskes	969-976
Basileios II	976-1025
Konstantinos VIII	1025-1028
Romanos III Argyros	1028-1034
Mikhail IV	1034-1041
Mikhail V	1041-1042
Zoe ve Theodora	1042
Konstantinos IX Monomakhos	1042-1055
Theodora (tekrar)	1055-1056
Mikhail VI	1056-1057
İsaakios I Komnenos	1057-1059
Konstantinos X Dukas	1059-1067
Romanos IV Diogenes	1068-1071
Mikhail VII Dukas	1071-1078
Nikephoros III Botaneiates	1078-1081
Aleksios I Komnenos	1081-1118
Andronikos I Komnenos	1183-1185
İsaakios II Angelos	1185-1195
Aleksios III Angelos	1195-1203
İsaakios II (tekrar) ve Aleksios IV	1203-1204
Aleksios V Murtzuphlos	1204
Nikaia'da sürgündeki imparatorlar:	
Theodoros I Laskaris	1204-1222
İoannes III Dukas Vatatzes	1222-1254
Theodoros II Laskaris	1254-1258
İoannes IV Laskaris	1258-1261
Mikhail VIII Palaiologos	1261-1282
Andronikos II Palaiologos	1282-1328
Andronikos III Palaiologos	1328-1341
İoannes V Palaiologos	1341-1391
İoannes VI Kantakuzenos	1347-1354
Andronikos IV Palaiologos	1376-1379
İoannes VII Palaiologos	1390
Manuel II Palaiologos	1391-1425
İoannes VIII Palaiologos	1425-1448
Konstantinos XI Palaiologos	1449-1453

Venedik *doge*'leri

Orso (Ursus)	727-738
Teodato (Deusdedit)	742, 744-756
Galla Gaulo	756
Domenico Monegaurio	756-765
Maurizio Galbaio	765-787
Giovanni ve Maurizio II Galbaio	787-802
Obelerio	802-811
Beato	808-811
Agnello Partecipazio	811-827
Giustiniano Partecipazio	827-829
Giovanni Partecipazio	829-836
Pietro Tradonico	836-864
Orso I Badoer (Partecipazio)	864-881
Giovanni Badoer	881-888
Pietro I Candiano	887
Pietro I Tribuno	888-912
Orso II Badoer	912-932
Pietro II Candiano	932-939
Pietro Badoer	939-942
Pietro III Candiano	942-959
Pietro IV Candiano	956-976
Pietro I Orseolo	976-978
Vitale Candiano	978-979
Tribuno Menio	979-991
Pietro II Orseolo	991-1008
Otto Orseolo	1008-1026
Pietro Centranico (Barbolano)	1026-1030
Otto Orseolo	1030-1032
Domenico Flabianico	1032-1043
Domenico Contarini	1043-1070
Domenico Silvio (Selvo)	1070-1084
Vitale Faliero	1084-1096
Vitale I Michiel	1096-1101
Ordelafo Faliero	1101-1118
Domenico Michiel	1118-1129
Pietro Polani	1129-1148
Domenico Morosini	1148-1155
Vitale II Michiel	1155-1172
Sebastiano Ziani	1172-1178
Orio Mastropiero (Malipiero)	1178-1192
Enrico Dandolo	1192-1205
Pietro Ziani	1205-1229
Giacomo Tiepolo	1229-1249
Marino Morosini	1249-1253
Reniero Zeno	1253-1268
Lorenzo Tiepolo	1268-1275
İacopo Contarini	1275-1280
Giovanni Dandolo	1280-1289
Pietro Gradenigo	1289-1311
Marino Zorzi	1311-1312
Giovanni Soranzo	1312-1328
Francesco Dandolo	1328-1339
Bartolomeo Gradenigo	1339-1342
Andrea Dandolo	1343-1354
Marino Faliero	1354-1355
Giovanni Gradenigo	1355-1356
Giovanni Dolfin	1356-1361
Lorenzo Celsi	1361-1365
Marco Cornaro	1365-1368
Andrea Contarini	1368-1382
Michele Morosini	1382
Antonio Venier	1382-1400
Michele Steno	1400-1413
Tommaso Mocenigo	1414-1457
Francesco Foscari	1423-1457

Kaynakça

Derleme Kaynaklar

Acta Albaniae Veneta Saeculorum XIV et XV, der. J. Valentini, I-XXIV (Palermo-Milano-Roma, 1967-77) (*ActAlbVen* diye anılmaktadır)

Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, der. L. de Thallóczy, C. Jirecek, E. de Sufflay, I-II (Viyana, 1913, 1918) (*ActAlb* diye anılmaktadır)

Acta graeca Concilii Florentini, der. J. Gill, *Quae supersunt actorum graecorum Concilii Florentini*, Concilium Florentinum Documenta et Scriptores, Series B, V, I (Roma, 1953)

Acta Sanctorum Bollandiana, (Brüksel, Paris, Roma)

Cessi, R., *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, I-III, Reale Accademia dei Lincei, Commissione per gli atti delle assemblee costituzionali italiane (Bolonya, 1931-50)

Documenti relativi alla storia di Venezia anteriore al mille, I-II (Padova, 1942)

Le origini del ducato veneziano, Collana storica, IV (Napoli, 1951), ss. 175-243: *Pacta Veneta, I, Pacta Carolina*; ss. 245-321: *Pacta Veneta*, II, *Dal 'Pactum Lotharii' al 'Foedus Octonis'*; önceki basımı, R. Cessi, *Archivio veneto*, ser. 5, III içinde (1928), II8-24 ve V (1929), I-77

Cessi, R. ve Sambin, P., *Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) serie Mixtorum*, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova serie, XV, XVI. I: I-XIV. kitaplar (Venedik, 1960); II: XV-XVI. kitaplar, der. R. Cessi ve M. Brunetti (Venedik, 1961)

Chronica Byzantina breviora, der. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, I-III, *CFHB*, XIII/ I-3 (Viyana, 1975-9) (*Chron. brev.* diye anılmaktadır)

Diplomatarium Veneto-Levantinum, sive Acta et Diplomata res Venetas, Graecas atque Levantis illustrantia a 1330-1454, I-II, der. G.M. Thomas ve R. Predelli, Monumenti storici pubblicati dalla Reale Deputazione Veneta di Storia Patria, serie prima. Documenti, V, IX (Venedik, 1880, 1889) (*DVL* diye anılmaktadır)

Dölger, F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, I: *565-1025*; II: *1025-1204*; III: *1204-1282* (2. bas., P. Wirth: Münih, 1977); IV: *1282-1341*; V: *1341-1453* (Münih-Berlin, 1924-65) (*DR* diye anılmaktadır)

Giomo, G., *Rubriche dei libri perduti dei Misti* (Venedik, 1887); ayrıca bkz., *Archivio veneto*, XVII (1879), 126-32; XVIII (1879), 40-338; XIX (1880), 90-117; XX (1880), 81-95

Hopf, C., *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues* (Berlin, 1873)

Jorga, N., 'Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle', *ROL*, IV (1896), 226-30: 1400-10; 503-622: 1411-20; V (1897), 108-212: 1421-25; 311-88: 1426-9; VI (1898), 50-143: 1429-36; 370-434: 1436-40; VII (1899-1900), 38-107: 1441-3; 375-429: 1443-4; VIII (1900-1), 1-115: 1444-53; 267-310: 1454-1500. Jorga, 'Notes', I-VIII, diye anılmaktadır. Ayrıca 3 cilt halinde ve farklı sayfalandırmayla yayımlanmıştır (Paris, 1899-1902)

Krekiç, B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Documents et Recherches, V (Paris-Lahey, 1961)

Lambros, Sp. P., Παλαιολογεία και Πελοποννησιακά, I-IV (Atina, 1912-30)

Ljubiç, S., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Listine o odnosajih izmedju Juznoga Slaventsva i Mletacke Republike*, I-X (Zagreb, 1868-91) (Ljubiç, *Monumenta* diye anılmaktadır)

Migne, J. P., *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeco-latina* (Paris, 1857-66); *Series Latina* (Paris, 1844-55) (*MPG*, *MPL* diye anılmaktadır)

Miklosich, F. ve Müller, J., *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I-VI (Viyana, 1860-90) (*MM* diye anılmaktadır)

Morozzo della Rocca, R., der., *Lettere di mercanti a Pignol Zuchello (1336-1350)*, Fonti per la Storia di Venezia, sez. 4. Archivi privati (Venedik, 1957)

Morozzo della Rocca, R. ve Lombardo, A., *Documenti del commercio veneziano nei secolo XI-XIII*, I-II, Regesta Chartarum Italiae (Torino, 1940)

Nuovi documenti del commercio veneto nei secoli XI-XIII, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova serie, VII (Venedik, 1953)

Muratori, L. A., *Rerum Italicarum Scriptores*, I-XXV (Milano, 1723-51) (*RIS* diye anılmaktadır)

Pertusi, A., *La caduta di Costantinopoli*, I: *Le testimonianze dei contemporanei.* II: *L'eco nel mondo*, Fondazione Lorenzo Valla (Verona, 1976)

Predelli, R., *I Libri Commemoriali della Republica di Venezia: Regesti*, I-VI (Venedik, 1876-8)

Predelli, R., der. *Il Liber Communis detto anche Plegiorum del Reale Archivio generale di Venezia: Regesti* (Venedik, 1872)

Recueil des historiens des Croisades, Historiens occidentaux, I-V, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Paris, 1844-95) (*RHC* diye anılmaktadır)

Riant, P. E. D., *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, I-III (Paris, 1877-1904)

San Giorgio Maggiore, II. *Documenti 982-1159* (no. I-288); III: *Documenti 1160-1199* (no. 289-614), der. L. Lanfranchi, Fonti per la Storia di Venezia, Sezione 2. Archivi Ecclesiastici - Diocesi Castellana (Venedik, 1968)

Sathas, K. N., Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. *Monumenta Hellenicae Historiae. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, I-IX (Venedik-Paris, 1880-96)

Tafel, T. L. F. ve Thomas, G. M., *Urkunden zur älteren Handels - und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderen Beziehungen auf Byzanz und die Levante*, I-III, Fontes Rerum Austriacarum, Abt. II: Diplomata, XII-XIV (Viyana, 1856-7) (*TTh* diye anılmaktadır)

Teulet, A., *Layette du Trésor des Chartes*, I-II (Paris, 1866)

Thiriet, F., *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie*, I-II, Documents et Recherches, VIII, XI (Paris-Lahey, 1966, 1971)

Régistres des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, I, II, III, Documents et Recherches, I, II, IV (Paris-Lahey, 1958-61)

Thomas, G. M. ve Predelli, R., *bkz. Diplomatarium...*

Bireysel Kaynaklar

Yunan

Akropolites, George (Giorgios), *Historia*, der. A. Heisenberg, *Georgii Acropolitae Opera*, I (Leipzig, 1903); der. P. Wirth (Stuttgart, 1978)

Anagnostes, John (Ioannes), *De Thessalonicensi excidio narratio*, der. I. Bekker, Georgius Phrantzes, *CSHB* (1838) içinde, ss. 481-528; der. G. Tsaras, Ἰωάννου Ἀναγνώστου διήγησις περὶ τῆς τελενταίας ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης (Selanik, 1957)

Anna Comnena, *Alexiad*, der. B. Leib, I-III (Paris, 1937-45)

Athanasios I, Patriarch, Letters. The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople. Letters to the emperor Andronicus II, Members of the Imperial Family, and Officials, der. Alice-Mary Maffry Talbot, Dumbarton Oaks Texts, III, *CFHB*, VII (Washington, D.C., 1975)

Cantacuzenus (Kantakuzenos), John (İoannes), *Historiae. Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV*, der. L. Schopen, I-III, *CSHB* (1828-32)

Cedrenus (Skylitzes-Kedrenos), *Compendium historiarum*, der. I. Bekker, *CSHB* (1838)

Chalkokondyles (Khalkokondyles), Laonikos, *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, der. E. Darkó, I-II (Budapeşte, 1922-7)

Constantine Porphyrogenitus (Konstantinos Porphyrogenetos), *De administrando imperio*, der. Gy. Moravcsik ve R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Texts, I, *CFHB*, I (Washington, D.C., 1967); II, *Commentary* (Londra, 1962) (*DAI* diye anılmaktadır)

De Thematibus, der. A. Pertusi, Studi et Testi, 160 (Vatikan, 1952)

Doukas (Dukas), *Ducas, Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, der. V. Grecu (Bükreş, 1958). Çev. H. J. Magoulias, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas* (Detroit, 1975)

Eustathios of Thessalonica (Thessalonica'lı Eusthatios), *De capta Thessalonica narratio*, der. I. Bekker, *Leonis Grammatici Chronographia* içinde, ss. 365-512, *CSHB* (1842); S. Kyriakides, *La espugnazione di Tessalonica*, der. V. Rotolo, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Testi, 5 (Palermo, 1961)

Gregoras, Nikephoros, *Byzantina Historia*, der. L. Schopen, I-III, *CSHB* (1829-55)

Hierokles, *Le Synekdèmos d'Hiéroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, der. E. Honigmann (Brüksel, 1939)

Kananos (Cananus), John (İoannes), *De Constantinopoli Oppugnata (1422)*, der. I. Bekker, *Georgius Phrantzes*, *CSHB* içinde (1838), ss. 457-79

Kinnamos (Cinnamus), John (İoannes), *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, der. A. Meineke, *CSHB* (1836). Çev. C. M. Brand, *The Deeds of John and Manuel Comnenus by John Cinnamus*, Records of Civilisation, Sources and Studies, 45 (New York, 1976)

Kritoboulos of Imbros, *Critobuli Imbriotae Historiae*, der. D. R. Reinsch, *CFHB*, XXII (Berlin-New York, 1983)

Kydones, Demetrios, Letters. *Démétrius Cydonès, Correspondance*, I-II, der. R.-J. Loenertz, Studi et Testi, 186, 208 (Vatikan, 1956, 1960)

Lambros, Sp. P., Συνθήκη μεταξὺ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου καὶ τοῦ δουκὸς

τῆς Βενετίας Φραγκίσκου Φόσκαρη, *Neos Hellenomnenon*, XII, (1915), 153-97

Makrembolites, Alexios, Λόγος Ἱστορικός *(Historical Discourse on the Genoese)*, der. A. Papadopoulos-Kerameus, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, I (St Petersburg, 1891), ss. 144-59

Manuel II, *Manuel II Palaeologus, Funeral Oration on his Brother Theodore*, der. J. Chrysostomides, *CFHB*, XXVI (Selanik, 1985)

Mesarites, Nicholas, *Epitaphios*, der. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirschenunion. I: Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse, V (1922) (yen. bas. A. Heisenberg, *Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte* içinde, Londra, 1973, no.II)

Michael (Mikhail) VIII Palaiologos, *Imperatoris Michaelis Palaeologi de Vita Sua*, der. H. Grégoire, *B*, XXIX-XXX (1959-60) (*Hommage à la Mémoire de Cirò Giannelli*), 447-76

Niketas Choniates (Khoniates), *Historia*, der. J.-L. van Dieten, *CFHB*, XI/I, XI/2 (Berlin-New York, 1975)

Pachymeres, George, *De Michaele Palaeologo; De Andronico Palaeologo*, der. I. Bekker, I-II, *CSHB* (1835). *Georges Pachymeres Relations Historiques*, I: Kitap I-III; II: Kitap IV-VI, der. A. Failler, çev. V. Laurent, *CFHB*, XXIV/I-2 (Paris, 1984)

Philotheos (Kokkinos), Patriarch, Λόγος Ἱστορικός ('Historical Discourse on the Siege and Capture by the Latins of Herakleia, 1352'), der. C. Triantafillis ve A. Grapputo, Anecdota Graeca e Codicibus Manu Scriptis Bibliothecae S. Marci, I (Venedik, 1874), ss. 1-33; der. B. S. Psevtongas, Φιλοθεου Κόκκινου Λόγοι καὶ Ὁμιλίες Θεσσαλονικεις Βυζαντινοι Συγγραφεις, II (Selanik, 1981), ss. 235-64

Planoudes, Maximos, *Letters*, der. M. Treu, *Maximi monachi Planudis epistulae* (Breslau, 1890)

Procopius, *De Bello Gothico*, der. J. Haury, *Procopii Caesariensis opera omnia*, II (Leipzig, 1905)

Pseudo-Kodinos, *De Officiis*, der. J. Verpeaux, *Pseudo-Kodinos, Traité des Offices* (Paris, 1966)

Sphrantzes, Georgios, *Chronicon Minus*, Pseudo-Phrantzes'in (Makarios Melissenos) *Chronicon Maius*'uyla birlikte der. V. Grecu, *Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477: în anexa Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos Cronica 1258-1481* (Bükreş, 1966)

Symeon, Thessalonica'lı, *Discourse on the Miracles of St Demetrios*, der. D. Balfour, *Politico-*

Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429), Wiener byzantinische Studien, XIII (Viyana, 1979)

Syropoulos, Sylvester, der. V. Laurent, *Les 'Mémoires' du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)* (Paris, 1971)

Theophanes, *Chronographia*, der. C. de Boor, I-II (Leipzig, 1883-5)

Theophanes Continuatus, *Chronographia*, der. I. Bekker, *CSHB* (1838)

Venedik

Andrea de Redusiis, *Chronicon Tarvisinum*, *RIS*, XIX, (Milano, 1731)

Annales Venetici breves, der. H. Simonsfeld, *MGH*, *Scriptores*, XIV (Hanover, 1883), ss. 69-72

Badoer, Giacomo, *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer (Costantinopoli 1436-1440)*, der. V. Dorini ve T. Bertelè, Il Nuovo Ramusio, Raccolta di Viaggi, Testi e Documenti relativi ai Rapporti fra l'Europa e l'Oriente a cura dell' Istituto Italiano per il Medio e Estremo Oriente, III (Roma, 1956)

Barbaro, Nicolò, *Giornale dell' assedio di Costantinopoli 1453*, der. E. Cornet (Viyana, 1856). Çev. J. R. Jones, *Nicolo Barbaro, Diary of the Siege of Constantinople* (New York, 1969)

Caresini, Raffaino, *Raphayni de Caresinis Cancellarii Venetiarum, Cronica AA. 1343-1388*, der. E. Pastorello, *RIS*, XII/2 (Bolonya, 1923); önceki der. Muratori, *RIS*, XII (Milano, 1728, cols. 417-523) (*Andreae Danduli Tomus Secundus cum continuatione Raphayni Caresini...*)

Caroldo, Gian Giacomo, *Chronicle*. Kısmen der. Julian Chrysostomides, 'Studies on the Chronicle of Caroldo' (q.v.)

Chinazzo, Daniele di, *Cronica de la guerra da Veniciani a Zenovesi*, der. V. Lazzarini, Deputazione di Storia Patria per le Venezie: Monumenti Storici. Nuova serie, XI (Venedik, 1958); önceki der. Muratori, *RIS*, XV (Milano, 1729), cols. 695-804

Chronicon Altinate. Chronicon Venetum quod vulgo dicunt Altinate, der. H. Simonsfeld, *MGH*, *Scriptores*, XIV (Hanover, 1883), ss. 1-69; der. R. Cessi, *Origo Civitatum Italiae seu Venetiarum (Chronicon Altinate et Chronicon Gradense)*, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secoli XI-XII (Roma, 1933)

Chronicon Gradense, der. G. Monticolo, *Cronache veneziane antichissime*, I, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secoli X-XI (Roma, 1890), ss. 17-51; der. R. Cessi, *Origo Civitatum Italiae...* (Roma, 1933)

Cronaca di Marco. Estratti dall' opera MS. in lingua latina del cronista Marco, *ASI*, VIII içinde (1845), 259-67

Dandolo, Andrea, *Chronicon Venetum. Andreae Danduli Ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta aa. 46-1280*, der. E. Pastorello, *RIS*, XII/I (Bolonya, 1938); der. Muratori, *RIS*, XII (Milano, 1728), cols. 399-417 *(1280-1339)*

Famiglio Zusto, der. L. Lanfranchi, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. 4. Archivi Privati (Venedik, 1955)

Gataro, Andrea, *Istoria Padovana (Chronicon Patavinum... auctore Andrea de Gataris)*, *RIS*, XVII (Milano, 1730)

Historia Ducum Veneticorum, der. H. Simonsfeld, *MGH, Scriptores*, XIV (Hanover, 1883), ss. 72-97

John the Deacon (Diyakoz İoannes), *Giovanni Diacono, Cronaca veneziana*, der. G. Monticolo, *Cronache veneziane antichissime*, I, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secoli X-XI (Roma, 1890), ss. 57-171

Jorga, N., 'Venetia in Mare neagra', *Analele Academiei Române, Memoriile sectiunii istorice*, ser. 2, XXXVI (1913-14), *Apendice, 1058-1070* (Documents I-XXI); *Anexe, 1093-1118* (Documents I-LIX)

Lazzarini, V., der. 'Due documenti sulla guerra di Chioggia', *Nuovo archivio veneto*, XII (1896), 137-47

Lorenzo de Monacis, *Chronicon de rebus venetis*, der. F. Cornelius, *Laurentii de Monacis Veneti Cretae Cancellarii Chronicon de Rebus Venetis... ab u. c. usque ad Annum MCCCLIV*, *RIS*, Vol. VIII'e ek, ss. 1-320 (Venedik, 1758)

Martin da Canal, *Les Estoires de Venise. Cronaca veneziana in lingua francese dalle origini al 1275*, der. A. Limentani, Civiltà Veneziana, Fonti e Testi, XII, serie terza (Floransa, 1972); G. Galvani'nin İtalyanca çevirisiyle birlikte der. F. L. Polidori, *La Cronique des Veniciens de maistre Martin da Canal: Cronaca Veneta del Maestro Martino da Canale dall' origine della Citta sino all' anno MCCLXXV*, *ASI*, ser. I, VIII içinde (1845), 229-56, 268-798

Minieri-Riccio, C., 'Memorie della Guerra di Sicilia negli anni 1282, 1283, 1284', *Archivio storico per le province napoletane*, I (1876), 85-105, 275-315, 499-530

Sabellico, Marco Antonio, *Historia Vinitiana* (Venedik, 1544, 1558)

Sanudo, Marino, *Vitae Ducum Venetorum (Vite dei duchi di Venezia)*, *RIS*, XXII (Milano, 1733), cols. 405-1252; *Le vite dei Dogi di Venezia*, der. G. Monticolo, *RIS*, XXII, IV. bölüm (1900)

Sanudo Torsello, Marino, *Istoria del Regno di Romania*, der. C. Hopf, *Chroniques gréco-romanes* (Berlin, 1873), ss. 99-170. *Fragmentum Marini Sanuti Torselli*, der. Hopf, *Chroniques...*, ss. 171-4; der. R. L. Wolff, 'Hopf's So-Called "Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello', *The Joshua Starr Memorial Volume* (New York, 1953), ss. 149-59.

Translatio Isidori. Cerbani Cerbani, clerici Veneti, Translatio mirifici Martyris Isidori a Chio insula in civitatem Venetam (Jun. 1125), RHC, Historiens occidentaux, V içinde (1895), ss. 321-34

Translatio Sancti Nicolai. Monachi anonymi Littorensis, Historia de Translatione Sanctorum magni Nicolai, terra marique miraculis gloriosi, eiusdem avunculi, alterius Nicolai, Theodorique, martyris pretiosi, de civitate Mirea in monasterium S. Nicolai de Littore Venetiarum, 6 Dec. 1100, RHC, Historiens occidentaux, V içinde (1895), ss. 253-92

Zeno, Jacobus, *Vita Caroli Zeni*, der. G. Zonta, *RIS*, XIX/6 (Bolonya, 1940)

Zibaldone da Canal, *Zibaldone da Canal, manoscritto mercantile del sec. XIV, a cura di A. Stussi, con studi di F. C. Lane, Th. E. Marston, O. Ore*, Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, ser. V. Fondi vari (Venedik, 1967)

Diğer

Aix'li Albert, *Historia Hierosolymitana. Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione, Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, RHC, Historiens occidentaux*, IV içinde (1879), ss. 265-713.

Annales Ianuenses. Annali genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori, der. L. T. Belgrano ve C. Imperiale, I-V, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secoli XII-XIII (Cenova, 1890, 1891; Roma, 1923, 1926, 1929)

Annales Regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, der. F. Kurze, *MGH, SGUS* (Hanover, 1895). Çev. W. Scholtz ve Barbara Rogers, *Carolingian Chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories* (Ann Harbor, Michigan, 1972)

Bertrandon de la Broquière, der. C. Schefer, *Bertrandon de la Broquière, Voyage d'Outremer* (Paris, 1892)

Boucicaut, *Le livre des faicts du Bon Messire Jean le Meingre dit Boucicaut, Mareschal de France et Gouverneur de Gennes*, F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, der. *Nouvelle Collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*, VII-IX içinde (Paris, 1825)

Caffaro, Bkz. *Annales Ianuenses*

Cassiodorus, *Magni Aurelii Cassiodori Variarum Libri XII*, der. A. J. Fridh, Corpus Christianorum Series Latina, XCVI (Turnholt, 1973)

Chronicle of Novgorod, 1016-1471, Çev. R. Michell ve N. Forbes, Camden Society, 3ncü seri, XXV (Londra, 1914)

Chronicon Estense. Chronicon Estense Marchionum Estensium, RIS, XV (Milano, 1729)

Foucher de Chartres, *Fulcheri Carontensis Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, der. H. Hagenmayer (Heidelberg, 1913)

Geoffrey of Malaterra, *De Rebus Gestis Rogerii... et Roberti Guiscardi...*, der. E. Pontieri, *RIS*, V/I (Bolonya, 1927)

del Giudice, G., *Codice diplomatico del regno di Carlo I. e II. d'Angiò*, I (Napoli, 1863)

Innocentius III, Papa, Letters and Acts, *MPL*, CCXIV-CCXVII; *Acta Innocentii PP. III (1198-1216)*, der. P. T. Haluscynskyj, Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Juris Canonici Orientalis: Fontes, Series III, Vol. II: (Vatikan, 1944)

Jacopo da Varagine, der. C. Monleone, *Iacopo da Varagine e la sua Cronaca di Genova dalle origini al MCCXCVII*, I-III, Fonti per la Storia d'Italia. Scrittori, secolo XIII (Roma, 1941)

Liber iurium reipublicae Genuensis, I-III, der. E. Ricotti, Monumenta Historiae Patriae, VII-IX (Torino, 1854)

Maragone, Bernardo, *Annales Pisani*, der. M. L. Gentile, *RIS*, VI/2 (Bolonya, 1936), ss. I-74

Martinus IV, Papa. *Les Registres de Martin IV (1281-1285)*, der. F. Olivier-Martin (Paris, 1935)

Paulus, Diyakoz, *Pauli Historia Langobardorum*, der. L. Bethman ve G. Waitz, *MGH, Scriptores rerum Langobardorum* (Hanover, 1878), pp. 12-187. çev. W. D. Foulke, *Paul the Deacon: History of the Lombards* (University of Pennsylvania, 1907; yeni bas., 1974)

Pegolotti. Francesco Balducci Pegolotti, *La pratica della mercatura*, der. A. Evans (Cambridge, Mass., 1936)

Pietro Damiani, *Opuscula varia*, *MPL*, CXLV, kısım 2

Pokorny, R., 'Zwei unedierte Briefe aus der Frühzeit des lateinischen Kaiserreichs von Konstantinopel', *B*, LV (1985), 180-209

Robert d'Auxerre, *Ex Chronologia Roberti Altissiodorensis, Recueil des historiens des Gaules et de la France* içinde, der. M. -J. -J. Brial (Bouquet) ve L. Delisle, XVIII (Paris, 1879)

Roberto, Clarili, *La Conquête de Constantinople*, der. P. Lauer (Paris, 1924). İtalyanca'ya çev. ve yorumlayan: Anna Maria Nada Patrone, *La conquista di Costantinopli (1198-1216)*, Collana Storica di Fonti e Studi, 13 (Cenova, 1972)

Stella, *Georgii et Iohannis Stellae, Annales Genuenses*, der. Giovanna Petti Balbi, *RIS*, XVII/2 (Bolonya, 1975); önceki bas. *RIS*, XVII (Milano, 1730)

Villani, Matteo, *Chroniche di Giovanni, Matteo e Filippo Villani*, der. A. Racheli, II (Trieste, 1858); ve *RIS*, XIV içinde.

Villehardouin, Geoffroi de, *La Conquête de Constantinople*, der. E. Faral, I-II, Les Classiques de l'Histoire de France au Moyen Age, 18-19 (Paris, 1938-9)

William of Apulia (Apulialı Guglielmo), *Guillaume de Pouille, La Geste de Robert Guiscard,* der. Marguerite Mathieu, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi, 4 (Palermo, 1961)

William of Tyre (Tirli Guillaume), *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum domini MCLXXXIV, edita a Venerabili Willermo Tyrensi Archiepiscope, RHC, Historiens occidentaux,* I/I içinde (Paris, 1844)

Zurita, Gieronimo, *Los cinco libros postreros de la primera parte de los Anales de la corona de Aregón,* I-VI (Saragossa, 1562-80)

Çağdaş Yapıtlar

Abulafia, D., *The Two Italies. Economic relations Between the Norman Kingdom of Sicily and the Northern Communes* (Cambridge, 1977)

Ahreweiler, Hélène, *Byzance et la mer* (Paris, 1966)

Alexandru-Dersca, Marie-Mathilde, *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)* (Bükreş, 1942)

Alexandru-Dersca Bulgaru, M.-M., 'L'action diplomatique et militaire de Venise pour la défense de Constantinople', *Revue Roumaine d'Histoire,* XII (1974), 247-67

Anastos, M. V., 'Iconoclasm and imperial rule 717-842', *CMH,* IV içinde (1966), ss. 61-104

Angold, M., *The Byzantine Empire 1025-1204. A Political History* (Londra, 1984) *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)* (Oxford, 1975)

Antoniadis-Bibicou, H., 'Notes sur les relations de Byzance avec Venise. De la dépendance à l'autonomie et à l'alliance: un point de vue byzantin', *Thesaurismata,* I (1962), 162-78

Argenti, P., *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island (1346-1566),* I-II (Cambridge, 1958)

Armingaud, M. J., *Venise et le Bas-Empire. Histoire des relations de Venise avec l'Empire d'Orient,* Archives des Missions Scientifiques et Littéraires, 2me série, IV (Paris, 1868)

Arnakis, G. G., Οἱ Πρῶτοι Ὀθωμανοί ('İlk Osmanlılar') (Atina, 1947)

Atiya, A. S., *The Crusade in the Later Middle Ages,* ikinci bas. (New York, 1965)

The Crusade of Nicopolis (Londra, 1934)

Avramea(s), Anna, 'The cartography of the Greek coastlands', *The Greek Merchant Marine* içinde (Yunanistan Merkez Bankası: Atina, 1972), ss. 175-80

'Maps of the Aegean', *Maps and Mapmakers of the Aegean*, içinde der. V. Sphyroeras, Anna Avramea, S. Asdrachas (Atina, 1985), ss. 22-32

Babinger, F., *Mehmed the Conqueror and his Time*. Almanca'dan çev.: R. Manheim, der. by W. C. Hickman, Bollingen Series, XCVI (Princeton, N.J., 1978)

Babinger, F. ve Dölger, F., 'Mehmed's II frühester Staatsvertrag', *OCP*, XV (1949), 225-58 (yeni bas. Dölger, *Byzantinische Diplomatik* içinde, Ettal, 1956, ss. 262-91)

Balard, M., 'Amalfi et Byzance (Xe-XIIIe siècles)', *TM*, VI (1976), 85-95

'A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)', *TM*, IV (1970), 431-69

Barker, J. W., 'John VII in Genoa: a problem in late Byzantine source confusion', *OCP*, XXVIII (1962), 213-38

Manuel II Palaeologus (1391-1425). A Study in Late Byzantine Statesmanship (New Brunswick, N.J., 1968)

Bertelè, T, 'I gioielli della corona bizantina dati in pegno alla Repubblica veneta nel sec. XIV e Mastino della Scala', *Studi in onore di Amintore Fanfani*, II: *Medioevo* (Milano, 1962), ss. 90-177

'L'iperpero bizantino dal 1261 al 1453', *Rivista italiana di numismatica*, V, serie 5, LIX (1957), 78-89

'Moneta veneziana e moneta bizantina (secoli XII-XV)', *Venezia e il Levante fino al secolo XV, I: Storia-Diritto-Economia* içinde, der. A. Pertusi, I, ss. 3-146

Bertolini, A., 'Quale fu il vero oggiettivo assegnato da Leone III "Isaurico" all' armata di Manes, stratego dei Cibyrreoti?', *BF*, II (1967) (*Polychordia, Festschrift F. Dölger*, II), 15-49

Besta, E., 'La cattura dei Veneziani in oriente per ordine dell' imperatore Emanuele Comneno e le sue conseguenze nella politica interna ed esterna del commune di Venezia', *Antologia veneta*, I, 1-2 içinde (1900), ss. 35-46, III-23

Bettini, S., 'Le opere d'arte importate a Venezia durante le Crociate', *Venezia dalla Prima Crociata alla conquista di Costantinopoli del 1204* içinde (Floransa, 1965), ss. 157-90; çev. S. Bettini, 'Venice, the Pala d'Oro, and Constantinople', *The Treasury of San Marco Venice*, sergi kataloğu içinde, The British Museum (Olivetti, Milano, 1984), ss. 35-64

Bon, A., *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205-1430)* (Paris, 1969)

Borsari, S., 'Il commercio veneziano nell' impero bizantino nel XII secolo', *RSI*, LXXVI (1964), 982-1011

'Il crisobullo di Alessio I per Venezia', *Annali dell' Istituto Italiano per gli studi storici*, II (1969-70), 111-31

'Per la storia del commercio veneziano col mondo bizantion nel XII secolo', *RSI*, LXXXVIII (1976), 104-26

Studi sulle colonie veneziane in Romania nel XIII secolo (Napoli, 1966)

Bosch, Ursula V., *Kaiser Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341* (Amsterdam, 1965)

Bowman, S. B., *The Jews of Byzantium 1204-1453* (Alabama, 1985)

Branca, V., der., *Storia della civiltà veneziana, I: Dalle origini al secolo di Marco Polo* (Floransa, 1979)

Brand, C. M., *Byzantium Confronts the West, 1180-1204* (Cambridge, Mass., 1968)

Bratianu, G. I., *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale* (Paris, 1938)

'Etudes sur l'approvisionnement de Constantinople et le monopole du blé à l'époque byzantine et ottomane', *Etudes byzantines* içinde, ss. 127-81

'L'hyperpère byzantin et la monnaie d'or des républiques italiennes au XIIIe siècle', *Mélanges Charles Diehl*, I (Paris, 1930), ss. 37-48 (yen. bas. *Etudes byzantines* içinde, ss. 217-39)

Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle (Paris, 1929)

Brezeanu, S., 'Le premier traité économique entre Venise et Nicée, *RHSEE*, XII (1974), 143-6

Brown, H. F., 'The Venetians and the Venetian Quarter in Constantinople to the close of the twelfth century', *JHS*, XL (1920), 68-88

Venice. An Historical Sketch of the Republic (Londra, 1893)

Brown, T.S., *Gentlemen and Officer, Imperial Administration and Aristocratic Power in Byzantine Italy. A.D. 554-800* (British School at Rome, 1984)

Brown, T.S., Bryer, A. ve Winfield, D., 'Cities of Heraclius', *Byzantine and Modern Greek Studies*, IV (1978) (*Essays Presented to Sir Steven Runciman*), 15-38

Browning, R., *Byzantium and Bulgaria. A Comparative Study Across the Early Medieval Frontier* (Londra, 1975)

'A note on the capture of Constantinople in 1453', *B*, XXII (1952), 379-86

Brunetti, M., *Contributo alla storia delle relazioni veneti-genovese dal 1348 al 1350*, Miscellanea di Storia Veneta, serie 3, IX/2 (Venedik, 1916)

Bury, J. B., *History of the Eastern Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (802-867)* (Londra, 1912)

History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian, I-II (Londra, 1923)

The Imperial Administrative system in the Ninth Century (Londra, 1911)

Cammelli, G., *I dotti bizantini e le origini dell' umanesimo*, I: *Manuele Crisolora* (Floransa, 1941)

Carile, A., 'Federico Barbarossa, i Veneziani e l'assedio di Ancona del 1173. Contributo alla storia politica e sociale della città nel secolo XII', *Studi veneziani*, XVI (1974), 3-31

'Partitio Terrarum Imperii Romanie', *Studi veneziani*, VII (1965), 125-305

Carile, A. ve Fedalto, G., *Le origini di Venezia* (Bolonya, 1978)

Casati, L. A., *La guerra di Chioggia e la pace di Torino* (Floransa, 1866)

Cessi, R., 'Bizantinismo veneziano', *Archivio veneto*, ser. 5, LXIX (1961), 3-22

'Da Roma a Bisanzio', *Storia di Venezia* içinde, der. P. Marinotti, I (Venedik, 1957), ss. 179-401

Le origini del ducato veneziano (Napoli, 1951)

Storia della Repubblica di Venezia, I-II, 2nci bas. (Milano, 1968)

'Venetiarum provincia', *BF*, II (1967) (Polychordia. Festschrift F. Dölger, II), 91-9

Venezia ducale, I: *Duca e popolo*; II, I: *Commune Venetiarum* (Venedik, 1963, 1965)

'Venice to the eve of the Fourth Crusade', *CMH*, IV/I içinde (1966), ss. 250-74

Chalandon, F., *Les Comnènes. Etudes sur l'empire byzantin aux XIe et XIIe siècles. I: Essai sur le règne d'Alexis Comnène (1081-1118) (Paris, 1900); II: Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)* (Paris, 1912)

Histoire de la domination normande en Italie et en Sicilie, I-II (Paris, 1907)

Charanis, P., 'Byzantium, the west and the origins of the First Crusade', *B*, XIX (1949), 17-24 (yen. bas. *Social, Economic and Political Life*, no. XIV içinde)

'Piracy in the Aegean during the reign of Michael VIII Palaeologus', *Mélanges Henri Grégoire*, II (Brüksel, 1950) (*Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, X, 1950, 127-36; yen. bas. *Social, Economic and Political Life*, no. XII içinde)

Social, Economic and Political Life in the Byzantine Empire (Londra, 1973)

Chrysostomides, Julian, 'John V Palaeologus in Venice (1370-1371) and the Chronicle of Caroldo: a reinterpretation', *OCP*, XXXI (1965), 76-84.

'Studies on the Chronicle of Caroldo, with special reference to the history of Byzantium from 1370 to 1377', *OCP*, XXXI (1969), 123-82

'Venetian commercial privileges under the Palaeologi', *Studi veneziani*, XII (1970), 267-356

Danstrup, J., 'Manuel I's coup against Genoa and Venice in the light of Byzantine commercial policy', *Classica et Mediaevalia*, X (1948), 195-219

Deér, J., 'Die Pala d'Oro in neuer Sicht', *BZ*, LXII (1969), 308-44

Deichmann, F. W., *Corpus der Kapitelle der Kirche von San Marco zu Venedig* (Wiesbaden, 1981)

Delatte, A., *Les Portulans grecs*, I (Liège-Paris, 1947); II (Brüksel, 1958)

Demus, O., *The Church of San Marco in Venice. History, Architecture, Sculpture* (Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 1960)

Dennis, G. T., *Byzantium and the Franks 1350-1420* (Londra, 1982)

'The Byzantine-Turkish treaty of 1403', *OCP*, XXXIII (1967), 72-88

'Official documents of Manuel II Palaeologus', *B*, XLI (1971), 45-58 (Yen. bas. *Byzantium and the Franks*, no. IX içinde)

The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387, OCA, 159 (Roma, 1960)

Diehl, C., 'La colonie vénitienne à Constantinople à la fin du XIVe siècle', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, III (1883), 90-131 (Yen. bas. *Etudes byzantines* içinde, ss. 241-75)

Etudes byzantines (Paris, 1905)

Etudes sur l'administration byzantine dans l' Exarchat de Ravenne (568-751) (Paris,1888)

Dölger, F., *Byzantinische Diplomatik. 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner* (Ettal,1956)

Byzanz und die europäische Staatenwelt. Ausgewählte Vorträge und Aufsätze (Ettal,1953)

'Europas Gestaltung im Spiegel der Fränkisch-byzantinischen Auseinandersetzungen des 9. Jahrhunderts', *Byzanz* içinde, ss. 282-369

Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden (Münih, 1931)

'Die "Familie der Könige" im Mittelalter', *Historisches Jahrbuch*, LX (1940), 397-420 (yen.bas. *Byzanz* içinde, ss. 34-69)

'Die Kaiserurkunden der Byzantiner als Ausdruck ihrer politischen Anschauungen', *Byzanz* içinde, ss. 9-33

Dölger, F ve Karayannopoulos, J, *Byzantinische Urkundenlehre*, 1: *Die Kaiserurkunden* (Münih,1968)

Ducellier, A., *La Façade maritime de l'Albanie au moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle* (Selanik, 1981)

Dvornik, F., *The Photian Schism. History and Legend* (Cambridge, 1948)

Failler, A., 'Note sur la chronologie du règne de Jean VI Cantacuzène', *REB*, XXXIV (1971), 293-302

'Nouvelle note sur la chronologie du règne de Jean VI Cantcuzène', *REB*, XXXIV (1976), 119-24

Falkenhausen, V. von, *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis 11. Jahrhundedt* (Wiesbaden, 1967)

Ferjancic, B., *Despoti u Vizantiji i Juznoslovenskim zemljama* (Belgrad, 1960)

Ferluga, J., *L'amministrazione bizantina in Dalmazia* (Venedik, 1978)

Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIII th to the XIIth Centuries (Amsterdam, 1976)

'La ligesse dans l'empire byzantin. Contribution à l'étude de la féodalité à Byzance',

ZRVI, VII (Belgrad, 1961), 97-123 (yen.bas. *Byzantium on the Balkans* içinde, ss. 399-425)

Foss, C., *Ephesus after Antiquity. A Late Antique, Byzantine and Turkish City* (Cambridge, 1979)

Fotheringham, J. N., *Marco Sanudo Conqueror of the Archipelago* (Oxford, 1915)

Frances, E., 'Alexis Comnène et les privilèges octroyés à Venise', *BS*, XXIX (1968), 17-23

Frolow, A., 'Notes sur les reliques et les reliquaires byzantins de Saint-Marc de Venise', Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Αθηνῶν, IV/4 (1964-5), 205-26

Gadolin, Anitra R., 'Alexius Comnenus and the Venetian trade privileges. A new interpretation', *B*, L (1980), 439-46

Gallo, R., *Il Tesoro di San Marco e la sua storia*, Civiltà Veneziana, Saggi, XVI (Venedik - Floransa, 1967)

Gardner, Alice, *The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile* (Londra, 1912)

Gay, I., *L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile Ier Jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)* (Paris, 1904)

Geanakoplos, D. J., *Byzantine East and Latin West: Two Words of Christendom in Middle Ages and Renaissance. Studies in Ecclesiastical and Cultural History* (Oxford, 1966)

Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282. A study in Byzantine-Latin relations (Cambridge, Mass., 1959)

Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe (Cambridge, Mass., 1962)

Interaction of the 'Sibling' Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (New Haven-Londra, 1976)

Gill, J., *Byzantium and the Papacy 1198-1499* (New Brunswick, N. J., 1979)

The Council of Florence (Cambridge, 1958)

Godfrey, J., *1204. The Unholy Crusade* (Oxford, 1980)

Goubert, P., *Byzance avant l'Islam, II: Byzance et l'Occident sous les successeurs de Justinien, 2: Rome, Byzance et Carthage* (Paris, 1965)

Grabar, A., 'Byzance et Venise', *Venezia e l'Europa, Atti del XVIII Congresso internazionale di Storia dell'arte, Venezia 12-18 sett. 1955* içinde (Venedik, 1956), 45-55

'La Sedia di San Marco à Venise', *Cahiers Archéologiques*, VII (1954), 19-34

Grumel, V., *La Chronologie*, Bibliothèque Byzantine, Traité d'Etudes Byzantines, I (Paris, 1958)

Guilland, R., 'Les appels de Constantin XII Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1452-1453)', *BS*, XIV (1953), 226-44 (yen. bas. *Etudes byzantines* içinde, Paris, 1959, ss. 151-75)

Halecki, O., *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems* (New York, 1943)

Un Empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'Orient, 1355-1375 (Varşova, 1930, yen. bas. Londra, 1972)

Hartmann, L. M., *Geschichte Italiens im Mittelalter*, I-IV (Gotha, 1897-1915)

Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540-750) (Leipzig, 1889)

Heinemeyer, W., 'Die Verträge zwischen dem oströmischen Reiche und den italienischen Städten Genua, Pisa und Venedig von 10. bis 12. Jahrhundert', *Archiv für Diplomatik*, III (1957), 79-161

Hemmerdinger, B., 'Deux Notes d'héraldique', *BZ*, LXI (1968), 304-9

Hendy, M. F., *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450* (Cambridge, 1985)

Herrin, Judith, 'The collapse of the Byzantine Empire in the twelfh century: a study of a medieval economy', *University of Birmingnam Historical Journal*, XII/2 (1970), 188-203

Heyd, W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*, I-II (Leipzig, 1885-6, yen. bas: Amsterdam, 1967)

Heynen, R., *Zur Entstehung des Kapitalismus in Venedig*, Münchner Volkswirtschaftliche Studien, 71 (Stuttgart-Berlin, 1905)

Hocquet, J.-Cl., *Le sel et la fortune de Venise, I: Production et monopole; II: Voiliers et commerce en Mediterranée 1200-1650* (Lille,1979)

Hodgson, F. C., *The Early History of Venice from the Foundation to the Conquest of Constantinople* (Londra, 1901)

Venice in the Thirteenth and Fourteennth Centuries (Londra, 1914)

Hoffman, J., *Rudimente von Territorialstaaten im byzantinischen Reisch*, Miscellanea Byzantina Monacensia, 17 (Münih, 1974)

Hopf, K., *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unserer Zeit*, I-II, J. S. Ersch ve J. G. Gruber, *Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste*, LXXXV, LXXXVI içinde (Leipzig, 1867, 1868)

Veneto-Byzantinische Analekten, Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, XXXII, 3 (Viyana, 1859)

The Horses of San Marco Venice, çev. John ve Valerie Wilton-Ely, Procuratorio di San Marco, and Olivetti (Milano ve Londra, 1979)

Housley, N. J, 'Angevin Naples and the defence of the Latin East, Robert the Wise and the Naval League of 1344', *B*, LI (1981), 549-56

Howse, D. ve Sanderson, M., *The Sea Chart* (Newton Abbot, 1973)

Hunger, H., 'Thukydides bei Johannes Kantakuzenos. Beobachtungen zur Mimesis', *JÖB*, XXV (1976), 181-93

Jacoby, D., 'Les Juifs vénitiens de Constantinople et leur communauté du XIIIe au milieu du XVe siècle', *Revue des Etudes Juives*, CXXXI (1972), 397-410

Sociéte et démographie à Byzance et en Romanie latine (Londra, 1975)

'Les quartiers Juifs de Constantinople à l'époque byzantine', *B* XXXVI (1967), 167-227 (yen. bas. *Société et démographie* içinde, no. 11)

'Les Vénitiens naturalisés dans l'empire byzantin: un aspect de l'expansion de Venise en Romanie du XIIIe au milieu du XVe siècle', *TM*, VIII (1981), 207-35

Janin, R., *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, 2. bas. (Paris, 1964)

La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, I: Le Siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique, III: Les Eglises et les monastères, 2. basım. (Paris, 1969)

'Les sanctuaires de Byzance sous la domination latine (1204-1261)', *Etudes Byzantines*, II (1944), 134-84

Jegerlehnen, J., 'Der Aufstand der kandiotischen Ritterschaft gegen das Mutterland Venedig', *BZ*, XII (1903), 78-125

Jenkins, R. J. H., *Byzantium. The Imperial Centuries, AD 610-1071* (Londra, 1966)

Jorga, N., 'Latins et Grecs d'Orient et l'établissement des Turcs en Europe, 1342- 62', *BZ*, XV (1906), 179-222

'Venetia in Mare neagra', *Analele academiei Române*, Memoriile sectiunii istorice, ser. 2, XXXVI (1913-14), 1043-1118

Jurewicz, O., *Andronikos I. Komnenos* (Amsterdam, 1970)

Kazhdan, A. P. and Epstein, Ann W., *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries* (Berkeley-Los Angeles-Londra, 1985)

Koder, J., *Negroponte. Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euboia während der Zeit der Venezianerherrschaft* (Viyana, 1973)

Koder, J. ve Hild, F., *Hellas und Thessalia*, Tabula Imperii Byzantini, I (Viyana, 1976)

Kretschmayr, H., 'Die Beschreibung der venezianischen Inseln bei Konstantin Porphyrogennetos', *BZ*, XIII (1904), 482-9

Geschichte von Venedig, I-II (Gotha, 1905, 1920)

Kyrris, C. P., 'John Cantacuzenus, the Geneoese, the Venetians and the Catalans (1348-1354)', *Byzantina*, IV (1972), 331-56

Laiou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328* (Cambridge, Mass., 1972)

'Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: the background to the Anti-Turkish League of 1332-1334', *Speculum*, XLV (1970), 374-92

'The provisioning of Constantinople during the winter of 1306-1307', *B*, XXXVII (1967), 91-113

'Un notaire vénitien à Constantinople: Antonio Bresciano et le commerce international en 1350', M. Balard, Angeliki E. Laiou ve Catherine Otten-Froux, *Les Italiens à Byzance. Edition et présentation de documents*. Byzantina Sorbonensia, 6 içinde (Paris, 1987), ss. 79-151

'Venice as a centre of trade and of artistic production in the thirteenth century', H. Belting, der. *Il Medio Oriente e l'Occidente nell' arte del XIII secolo* içinde (Bolonya, 1982), ss. 11-26

Laiou-Thomadiks, Angeliki E., 'The Byzantine economy and the medieval trade system: thirteenth-fifteenth centuries', *DOP*, XXXIV-XXXV (1982), 177-222

'The Greek merchant of the Palaeologan period: a collective portrait', Πρακτικὰ τῆς' Ακαδημίας' Αθηνῶν, LVII (1982), 96-132

Lamma, P., *Commeni e Staufer. Ricerche sui rapporti fra Bisanzio e l'Occidente nel secolo* XII, I-II, Istituto Storico Italiano per il medio evo. Studi storici, fasc. 14-18 (Roma, 1955, 1957)

'Venezia nel giudizio delle fonti bizantine', *RSI*, LXXIV (1962), 457-78

Lane, F. C., 'Manuali di mercatura e prontuari di informazioni pratiche', A. Stussi, der., *Zibaldone da Canal, manoscritto mercantile del secolo XIV* içinde (Venedik, 1967)

'Venetian merchant galleys 1300-1334: private and commercial operation', *Speculum*, XXXVIII (1963), 179-205

Venice and History. The collected Papers of Frederic C. Lane (Baltimore, 1966)

Venice. A Maritime Republic (Baltimore-Londra, 1973)

Lazzarini, V., 'La bataglia di Porto Lungo nell' isola di Sapienza', *Nuovo archivio veneto*, VIII (1894), 5-45

'Un' iscrizione torcellana del sec. VII', *Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arte, Atti*, LXXIII (1913-14), 2, 387-97; yen. bas. *Scritti di paleografia e diplomatica* içinde (Venedik, 1938), ss. 120-31

'I titoli dei dogi di Venezia', *Nuovo archivio veneto*, n. s., V/2 (1903), 271-313

Lemerle, P., *Cinq études sur le XIe siècle byzantin* (Paris, 1977)

'La domination vénitienne à Thessalonique', *Miscellanea Giovanni Galbiati, III (Fontes Ambrosiani, XXVII)* (Milano, 1951), 219-25

L'Emirat d'Aydin. Byzance et l'Occident: Recherches sur "La Geste d'Umer Pacha" (Paris, 1957)

Lentz, E., 'Der allmähliche Übergang Venedigs von faktischer zu nomineller Abhängigkeit von Byzanz', *BZ*, III (1894), 64-115

Das Verhältnis Venedigs zu Byzanz nach dem Fall des Exarchats bis zum Ausgang des 9. Jahrh. (Berlin, 1891)

Leyser, K., 'The tenth century in Byzantine-Western relationships', *Relations between East and West in the Middle Ages* içinde, der. D. Baker (Edinburgh, 1973), ss. 29-63

Lilie, R.-J., *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angeloi (1081-1204)* (Amsterdam, 1984)

Loenertz, R.-J., *Byzantina et Franco-Graeca*, I-II, Storia e Letteratura, Raccolta di Studie e Testi, 118, 145 (Roma, 1970, 1978)

'Fragment d'une lettre de Jean V Paléologue à la Commune de Gênes 1387-1391', *BZ*, LI (1958), 37-40

'Jean V Paléologue à Venise (1370-1371)', *REB*, XVI (1958) (*Mélanges S. Salaville*), 217-32

'Notes d'histoire et de chronologie byzantines', *REB*, XVII (1959), 158-78 (yen. bas. *Byzantina et Franco-Graeca* içinde, ss. 421-39)

Longnon, J., *L'Empire latin de Constantinople et la principauté de Morée* (Paris, 1949)

Lopez, R. S., 'Venezia e le grandi linee dell' espansione commerciale nel secolo XIII', *La civiltà veneziana del secolo di Marco Polo* içinde (Floransa, 1955)

Lopez, R. S. ve Raymond, I. W., *Medieval Trade in the Mediterranean World* (New York - Londra, 1955)

Lounghis, T. C., *Les Ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)* (Atina, 1980)

Luzzato, G., *Storia economica di Venezia dall' XI al XVI secolo* (Venedik, 1961)

Magdalino, P., 'Notes on the last years of John Palaiologos, brother of Michael VIII', *REB*, XXXIV (1976), 143-9

Maltézou, Chrysa A., 'Ο θεσμὸς τον ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετου Βαΐλον *(1268-1453)* (Atina, 1970)

Παρατηρήσεις στὸν θεσμό τῆς Βενετικῆς ὑπηκοότηκας, Συμμεικτα, IV (1981), 1-16

'Il quartiere veneziano di Costantinopoli (Scali marittimi)', *Thesaurismata*, XV (1978), 30-61

Mandiç, D., 'Gregorio VII e l'occupazione veneta della Dalmazia nell' anno 1076', A. Pertusi, der., *Venezia e il Levante*, I/I içinde, ss. 453-71

Manfroni, C., 'La battaglia di Gallipoli e la politica veneto-turca 1381-1420', *Ateneo, veneto*, XXV/2, fasc.1-2 (1902)

'La marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430)', *Nuovo archivio veneto*, n.s., anno x (1910), XX/I, 5-68

Manoussakas, M., 'Les derniers défenseurs crétois de Constantinople d'après les documents vénitiens', *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongresses, München 1958* (Münih, 1960), ss. 331-40

Marinotti, P., der. Storia di Venezia, I: *Dalla preistoria alla storia; II: Dalle origini del ducato alla IV Crociata* (Venedik, 1957, 1958)

Markl, O., *Ortsnamen Griechenlands in "Fränkischer" Zeit*, Byzantina Vindobonensia, I (Graz-Köln, 1966)

Martin, M. E., 'The Chrysobull of Alexius I Commenus to the Venetians and the Early Venetian Quarter in Constantinople', *BS*, XXXIX (1978), 19-23

'The first Venetians in the Black Sea', *Archeion Pontou*, XXXV (1979), 111-22

Mc Neal, E. H. ve Wolff, R. L., 'The Fourth Crusade', K. M. Setton, der. *A History of the Crusades*, II içinde (Philadelphia, 1962), ss. 153-85

McNeill, W. H., *Venice the Hinge of Europe 1081-1797* (Chicago-Londra, 1974)

Matschke, K.-P., *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422*, Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, 29 (Weimar, 1981)

Mély, F. de, *Les Reliques de Constantinople au XIIIe siècle, II: La Sainte Couronne* (Lille, 1901) (*Revue de l'Art Chrétien*, 1899, 35-133)

Mertzios, K. D., Μνημεῖα Μακεδορικῆς Ἱστορίας, Μακεδορική Βιβλιοθήκη, 7 (Selanik, 1947)

Merzios, K. D., Περὶ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαφυγόντων τὸ 1453 Παλαιολόγων καί ἀποβῖβασθέντων εἰς Κρήτην, Actes du XIIe *Congrès International d'Etudes Byzantines, Ochride, 10-16 septembre 1961* (Belgrad, 1964), ss. 171-6

Miller, T. S., 'The Plague in John VI Cantacuzenus and Thucydides', *GRBS*, XVIII (1976), 385-95

Miller, W., *Essays on the Latin Orient* (Cambridge, 1921)

The Latins in the Levant. A History of Frankish Greece (1204-1566) (Londra, 1908)

Momferratos, A., Μεθώνη και Κορώνη ἐπι Ἐνετοκρατίας ὑπὸ κοινωνικὴν πολιτικήν καί δημοσιακὴν ἔποψιν (Atina, 1914)

Morgan, G., 'The Venetian claims commission of 1278', *BZ*, LXIX (1976), 411-38

Neumann, C., 'Über die urkundlichen Quellen zur Geschichte der byzantinisch-venezianischen Beziehungen vornehmlich im Zeitalter der Komnenen', *BZ*, I (1892), 366-78

Nicol, D. M., *Byzantium: its Ecclesiastical History and Relations with the Western World* (Londra, 1972)

Studies in Late Byzantine History and Prosopography (Londra, 1986)

'The abdication of John VI Cantacuzene', *BF*, II (1976) (*Polychordia. Festschrift F. Dölger*), 269-83 (yen. bas. *Studies*, no. IV içinde)

'A Byzantine Emperor in England. Manuel II's visit to London in 1400-1401', *University of Birmingham Historical Journal*, XII/2 (1971), 204-25 (yen. bas. *Byzantium*, no. X içinde)

The *Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Dumbarton Oaks Studies, XI (Washington D. C., 1968)

'The Byzantine reaction to the Second Council of Lyons, 1274', *Studies in Church History*, VII: *Councils and Assemblies*, der. G. J. Cuming ve D. Baker (Cambridge, 1971), ss. 113-46 (yen. bas. Nicol, *Byzantium*, no. VI. içinde)

Church and Society in the Last Centuries of Byzantium (Cambridge, 1979)

The Despotate of Epiros [1204-1267] (Oxford, 1957)

The Despotate of Epiros 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages (Cambridge, 1984)

'The Fourth Crusade and the Greek and Latin Empires', *CMH*, IV (1966) içinde, ss. 275-330

The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453 (Londra, 1972)

'The Papal scandal', *Studies in Church History*, XIII: *The Orthodox Churches and the West*, der. D. Baker (Oxford, 1976), ss. 141-68 (yen. bas. *Studies*, no. 11 içinde)

Norden, W., *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergang des byzantinischen Reichs (1453)* (Berlin, 1903)

Norwich, J. J., *Venice The Rise to Empire* (Londra, 1977); *Venice. The Greatness and the Fall* (Londra, 1981); ikisinin tek bir cilt halinde basımı: *A History of Venice* (Londra, 1982- Harmondswordth, 1983)

Nystazopoulou-Pélékides, Marie, 'Listes des bailes de Trébizonde et des consuls de Tana', *Venezia e il levante fino al secolo XV*, der. A. Pertusi, I/2 içinde (Floransa, 1973), ss. 576-82

'Venise et la Mer Noire du XIe au XVe siècle, *Thesaurismata*, VII (1970), 15-51 (yen. bas. *Venezia e il Levante* içinde, ss. 571-85)

Obolensky, D., *The Byzantine Commonwealth Eastern Europe*, 500-1453 (Londra, 1971)

Ohnsorge, W., *Abendland und Byzanz* (Darmstadt, 1958)

Das Zweikaiserproblem im früheren Mittelalter (Hildesheim, 1947)

Oikonomides, N., *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople* (XIIIe-XVe siècles), Conférence Albert-le-Grand (Montreal, 1979)

Les Listes de Préséance byzantines des IXe et Xe siècles (Paris, 1972)

Le origini di Venezia, Centro di Cultura e Civiltà della Fondazione Giorgio Cini (Floransa, 1964)

Ostrogorsky, G., 'Byzance, état tributaire de l'empire turc', *ZRVI*, V (1958), 49-58

'Die byzantinische Staatenhierarchie', *Seminarium kondakovianum*, VIII (1936), 41-61

'The Byzantine Empire and the hierarchical world order', *Slavonic and East European Review*, XXXV (1965), I-14

History of the Byzantine State (Oxford, 1968)

Pasini, A., *Il Tesoro di San Marco a Venezia* (Venedik, 1885-6)

Pears, E., *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks* (Londra, 1903)

Pertusi, A., 'Ai confini tra religione e politica: la contesa per le reliquie di San Nicola tra Bari, Venezia e Genova', *Quaderni medievali*, V (1978), 6-58

'Bisanzio e le insegne regali dei Dogi di Venezia', *RSBN*, n.s. II-III (1965-6), 277-84

'Cultura bizantina a Venezia', *Storia della cultura veneta*, I içinde, der. N. Pozza (Vicenza, 1976), ss. 326-49

'Exuviae sacrae Constantinopolitanae. A proposito degli oggetti bizantini esistenti oggi nel tesoro di San Marco', *Studi Veneziani*, n.s. II (1978), 251-5

'L'impero bizantino e l'evolvere dei suoi interessi nell'alto Adriatico', *Le origini di Venezia* içinde (Floransa, 1964), ss. 59-63; yen.bas. V. Branca, der., *Storia della civiltà veneziana*, I içinde, (Floransa, 1979), ss. 297-305

'Insigne del potere sovrano e delegato a Bisanzio e nei paesi di influenza bizantina', *Simboli e simbologia nell' alto medioevo. Spoleto, 3-9 April 1975*, Centro italiano di studi sull' alto medioevo, 23 (Split, 1976), ss. 481-563

'L'iscrizione torcellana dei tempi di Eraclio', *Bollettino dell' Istituto di Storia della Società e dello Stato*, IV (1962), 9-38; ayrıca *ZRVI*, VIII içinde (1964) (*Mélanges G. Ostrogorsky*, II), 317-39

Quedam regalia insignia. Ricerche sulle insegne del potere ducale a Venezia durante il medioevo', *Studi veneziani*, VII (1965), 3-123

'*La storiografia veneziano fino al secolo XVI. Aspetti e problemi* (Floransa, 1970)

'Venezia e Bisanzio nel secolo XI', *La Venezia del Mille* içinde (Floransa, 1965), ss. 117-60; yen. bas. V. Branca, der, *Storia della civiltà veneziana*, I içinde (Floransa, 1979), ss. 175-98

'Venezia e Bisanzio: 1000-1204', *DOP*, XXXIII (1979), 1-22

der., *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, I/I-2: *Storia-Diritto-Economia*; II: *Arte-Letteratura-Linguistica* (Floransa, 1973, 1974)

Polemis, D. I., *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography* (Londra, 1968)

Pozza, N., der. *Storia della cultura veneta, I: Dalle origini al Trecento* (Vicenza, 1976)

Prawer, J., *Histoire du Royaume latin de Jérusalem*, I-II (Paris, 1969, 1970)

Queller, D. E., *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople, 1201-1204* (Philadelphia, 1977)

Renouard, Y., *Les Hommes d'affaires italiens du moyen âge* (Paris, 1949); gözden geçirilmiş baskı, B. Guillemain (Paris, 1968)

'Mercati e mercanti veneziani alla fine del duecento', *La civiltà veneziana del secolo di Marco Polo* içinde (Floransa, 1955), ss. 83-108; yen. bas. V. Branca, der. *Storia della civiltà veneziana: il secolo di Marco Polo* içinde (Floransa, 1979), ss. 387-97

Rhamnusius (Rannusio), Paulus, *De Bello Constantinopolitano et Imperatoribus Comnenis per Gallos, et Venetos restitutis Historia Pauli Ramnusij.* Editio altera (Venedik, 1634)

Riant, P. E. D., *Des Dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIIIe siècle par les Latins, et des documents historiques nés de leur transport en Occident*, Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France, sér. 4/VI (Paris, 1875)

der., *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, I-III (Paris, 1877-1904)

Roberti, M., 'Richerche intorno alla colonia veneziana di Costantinopli nel sec. XII', *Scritti storici in onore di C. Manfroni nel XL anno d'insegnamento* içinde (Padova, 1925), ss. 137-47

Romanin, S., *Storia documentata della Repubblica di Venezia*, 2.nci bas., I-X (Venedik, 1912-21)

Runciman, S., *The Eastern Schism* (Oxford, 1955)

The Fall of Constantinople 1453 (Cambridge, 1965)

A History of the Crusades, I-III (Cambridge, 1951-4)

'L'intervento di Venezia dalla prima alla terza Crociata', *Venezia dalla Prima Crociata alla Conquista di Costantinopoli del 1204* içinde (Floransa, 1965), ss. 3-22

The Sicilian Vespers. A history of the Mediterranean world in the later thirteenth century (Cambridge, 1958)

Saccardo, G., 'L'anticha chiesa di S. Teodoro in Venezia', *Archivio Veneto*, XXXIV (1887), 91-113

Schlosser, J. von, 'Die Enstehung Venedigs', yen. bas. *Präludien. Vorträge und Aufsätze von Julius Schlosser* içinde (Berlin, 1927), 82-111

Schlumberger, G., *Un empereur de Byzance à Paris et à Londres* (Paris, 1916) (yen. bas. Schlumberger, *Byzance et Croisades. Pages médiévales* içinde, Paris, 1927, ss. 87-147)

L'Epopée byzantine à la fin du Xe siècle, II: Basile II (989-1025) (Paris, 1900)

Schneider, A.-M., *Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel*, Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 5 (Göttingen, 1950)

Schreiner, P., 'La chronique brève de 1352, IVme partie (1348-1352)', *OCP*, XXXIV (1968), 38-61

'Untersuchungen zu den Niederlassungen westlicher Kaufleute im byzantinischen Reich des 11. und 12. Jahrhunderte', *BF*, VII (1979), 175-91

Setton, K. M., 'The Byzantine Background to the Italian Renaissance', *Proceedings of the American Philosophical Society*, C (1956), 1-76 (yen. bas. Setton, *Europe and the Levant in the Middle Ages and the Renaissance* içinde, Londra, 1974, no.I)

Catalan Domination of Athens 1311-1388, 2.nci baskı (Londra, 1975)

der. *A History of the crusades*, 2.nci bas. (Milwaukee-Londra, 1969): I: *The First Hundred Years*, der. M. W. Baldwin; II: *The Later Crusades*, der. R. L. Wolff ve H. W. Hazard; III: *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, der. H. W. Hazard (Madison, Wisconsin, 1975)

The Papacy and the Levant (1204-1571), I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries; II: The Fifteenty Century, Memoirs of the American Philosophical Society (Philadelphia, 1976, 1978)

Silberschmidt, M., *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkishchen Reiches nach venezianischen Quellen. Ein Beitrag zur Geschichte der beziehungen Venedigs zu Sultan Bajezid I, zu Byzanz, Ungarn und Genua und zum Reiche von Kiptschak (1381-1400)*, Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, herausgegeben von Walter Goetz, 27 (Leipzig-Berlin, 1923)

Sokolov, N. P., 'K voprosu o vzaimootnosenijach Vizantii i Venicii v poslednie godu pravlenija Komninov (1171-1185)', *VV*, V (1952), 139-51

'Venecija i Vizantija pri pervych Paleologach (1263-1328)', *VV*, XII (1957), 75-96

Sorbelli, A., *La lotta tra Genova e Venezia per il predominio del Mediterraneo*, Memorie della Reale Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna, Classe di Scienze Morali, sezione I, vol. 5 (Bolonya, 1911)

Stein, E., *Histoire du Bas-Empire, II: De la Disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien* (Paris-Brüksel-Amsterdam, 1949)

Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs – und Wirtschaftsgeschichte, Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, II, 1-2 (Hanover, 1925; yen. bas. Amsterdam, 1962)

Tafrali, O., *Thessalonique au quatorzième siècle* (Paris, 1913)

Thiriet, F., 'Byzance et les byzantins vus par le Vénitien Andrea Dandolo', *Revue des Études Sud-Est Européennes*, X (1972), 5-15

'Les chroniques vénitiennes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Romanie gréco-vénitienne', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, LXVI (Paris, 1954), 241-92 (yen. bas. *Etudes*, no. III içinde)

Etudes sur la Romanie gréco-vénitienne (Xe-XVe siècles) (Londra, 1977)

'Les interventions vénitiennes dans les Iles Ioniennes au XIVe siècle, *Actes du 3ème Congrès Panionien 1965* (Atina, 1967), 374-85 (yen. bas. *Etudes*, no. X içinde)

'Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bisanzio nel 1362', *ASI*, CXIII (1955), 321-34

La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles), Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, 193 (Paris, 1959)

'Venise et l'occupation de Ténédos au XIVe siècle', *Mélanges de l'Ecole Française de Rome*, LXV (Paris, 1953), 219-45 (yen. bas. *Etudes*, no. II içinde)

'Les Vénitiens en Mer Noire: organisation et trafics (XIIIe-XVe siècles)', *Archeion Pontou*, XXXV (1979), 38-53

'Les Vénitiens à Thessalonique dans la première moitié du XIVe siècle', *B*, XXII (1952), 323-32 (yen. bas. *Etudes*, no. I içinde)

Thomson, J., 'Manuel Chrysoloras and the early Italian Renaissance', *GRBS*, VII (1966), 63-82

Tramontin, S., 'Influsso orientale nel culto dei Santi a Venezia fino al secolo XV', A. Pertusi, der., *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, I/2 içinde (Floransa, 1973), ss. 801-20

The Treasury of San Marco in Venice. Exhibition Catalogue, The British Museum (Olivetti, Milano, 1984)

Tuilier, A., 'La date exacte du chrysobule d'Alexios I Comnène en faveur des Vénitiens et son contexte historique', *RSBN*, n. s. IV (1967), 27-48

Tuma, O., 'The dating of Alexius's chrysobull to the Venetians: 1082, 1084, or 1092? *BS*, XLII (1981), 171-85

'Some notes on the significance of the imperial chrysobull to the Venetians of 992', *B*, LIV (1984), 358-66

Vakalopoulos (Vacalopoulos), A. E., *A History of Thessaloniki*, çev. T. F. Carney (Selanik, 1963); 2. Yunanca bas. (Selanik, 1983), *Origins of the Greek Nation. The Byzantine Period, 1204-1261* (New Brunswick, N. J., 1970)

Συμβολὴ στὴν ἱστορια τῆς Θεσσαλονικης ἐπί Βενετοκρατίας (1423-1430), Τόμος Κωνσταντινου Ἀρμενοπούλου (Selanik, 1952), ss. 127-49

Vannier, J.-F., *Familles byzantines. Les Argyroi* (IXe-XIIe siècles) (Paris, 1975)

Vasiliev, A. A., *Byzance et les Arabes, I: La dynastie d'Amorium (820-867)* (Brüksel, 1935)

Byzance et les Arabes, II/1: La dynastie Macédonienne (867-959) (Brüksel, 1968)

'Putesestvie vizantijskago imperatora Manuila II Paleologa na zapadnoj Evrope (1399-1403 g.)', *Zurnal ministerstva narodnago prosvescenija*, XXXIX (1912), 41-78, 260-304

Venezia dalla Prima Crociata alla Conquista di Costantinopoli del 1024. Centro di Cultura e Civiltà della Fondazione Giorgio Cini (Floransa, 1965)

La Venezia del Mille, Centro di Cultura e Civiltà della Fondazione Giorgio Cini (Floransa, 1965)

Verlinden, C., 'Venezia e il commercio degli schiavi provenienti dalle coste orientali del Mediterraneo', *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, içinde der. A. Pertusi, I/2 (Floransa, 1973), ss. 911-29

Volbach, W. F., Pertusi, A., Bischoff, B. ve Hahnloser, H. R., *Il Tesoro di San Marco: La Pala d'Oro*, Fondazione Giorgio Cini (Floransa, 1965)

Vryonis, S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Los Angeles, 1971)

'The Ottoman conquest of Thessaloniki in 1430', A. Bryer ve H. Lowry, der. *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* içinde (Birmingham and Dumbarton Oaks, Washington, D. C., 1986), ss. 281-321

Wirth, P., 'Zum Geschichtsbild Johannes' VII Palaiologos', *B*, XXV (1965), 592-600
'Zum Verzeichnis der venezianischen Baili von Konstantinopel', *BZ*, LIV (1961), 324-8

Wolff, R. L., 'Footnote to an incident of the Latin occupation of Constantinople: the Church and the Icon of the Hodegetria', *Traditio*, VI (1948), 319-28

'Hopf's so-called "Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello', *The Joshua Starr Memorial Volume* (New York, 1953), ss. 149-59 (yen. bas. *Studies*, no. X içinde)

'The Latin Empire of Constantinople', *A History of the Crusades*, der. K. M. Setton, II içinde (1969), ss. 187-233 (yen. bas. *Studies*, no. II içinde).

'Mortgage and redemption of an Emperor's son: Castile and the Latin empire of Constantinople', *Speculum*, XXIX (1954), 45-84 (yen. bas. *Studies*, no. V içinde)

'A New Document from the Period of the Latin Empire of Constàntinople: The Oath of the Venetian Podestà, *Pankarpeia. Mélanges Henri Grégoire*, IV (*Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, XII, Brüksel, 1953), 539-73 (yen. bas. *Studies*, no. VI içinde)

'The organisation of the Latin Patriarchate of Constantinople, 1204-1261: social and administrative consequences of the Latin conquest', *Traditio*, VI (1948), 33-60 (yen. bas. *Studies*, no. VIII içinde)

'Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople, 1024-1261', *DOP*, VIII (1954), 225-303 (yen. bas. *Studies*, no. IX içinde)

'Romania: The Latin Empire of Constantinople', *Speculum*, XXIII (1948), 1-34 (yen. bas. *Studies*, no. II içinde)

Studies in the Latin Empire of Constantinople (Londra, 1976)

Woodhouse, C. M., *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes* (Oxford, 1986)

Xanthoudides, S., 'Η Ένετοκρατία έν Κρήτή καί οι κατά των Ένετων άγῶνες τῶν Κρητῶν, Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher, 34 (Atina, 1939), ss. 81-110

Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, II (Venedik, 1983)

Zakythenos, D. A., *Byzance: Etat-Société-Economie* (Londra, 1973)

'Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au xve siècle', *L'Hellénisme contemporain* (Atina, 1947-8), 1-160 (yen. bas. *Byzance*, no. XI içinde)

Le Despotat grec de Morée, I-II, édition revue et augmentée par Chryssa Maltézou (Londra, 1975)

Ziegler, P., *The Black Death* (Londra, 1969)

Dizin

Aachen, 16, 18
Abydos, 39, 87, 93, 107, 113, 128, 161, 180, 188, 205
Adramyttion (Edremit), 87, 100, 168, 171, 242
Adriyatik Denizi, 1, 13-5, 18, 21, 26, 29-30 ve devamı
Agatha, Azize, yadigârları, 174
Agathopolis, 141
Agnès de France, VII. Louis'nin kızı, 101, 103
Aicardo, Venedikli yadigâr avcısı, 175
Aighina (Eghina), ada, 142
Aineias Sylvius (Papa II. Pius), 403-4
Ainos (Enez), 265
Aistulf, Lombardia kralı, 9
Aitolia, 86
Akhaia, Frank Prensliği, 149, 162, 170, 344
Akka, 70-2, 75-8, 100-1, 110, 166, 196, 204-5, 223
Aleaume, Clairili, 135
Aleksandretta (İskenderun), 205
Aleksandros, Venedik'teki Giritli matbaacı, 405
Aleksios I, Komnenos, imparator, 54-64, 65, 72-4, 84, 86-7, 105-6, 108, 115-7, 123, 272, 396
Aleksios II, Komnenos, imparator, 101, 102-4
Aleksios III, Angelos, imparator, 111-8, 120-1, 124, 127, 128-30, 132-3, 135-6, 143, 396-7
Aleksios IV, Angelos, imparator, 111, 123-4, 127-30, 131-3, 141
Aleksios III, Komnenos, Trabzon imparatoru, 297 n.34
Alexander, Aziz, yadigârları, 220
Alexander III, papa, 98
Alexander IV, papa, 165
Alfonso V, Aragon ve Napoli kralı, 372, 382
Alpler, 1, 2, 12, 16, 121
Alsace, 123
Altın Boynuz (Khrysoleras, Haliç), bkz. Konstantinopolis
Altınordu, 170, 198, 282
Altino, 4
Alviola, 16, 19

Amalfi, Amalfililer, 40, 55, 58-9, 67, 84, 204
Ambracian Körfezi, 228
Amedeo V, Savoia kontu, 235
Amedeo VI, Savoia kontu, 289-91, 295, 303-4, 307, 324
Amico, Giovinazzolu, Norman kontu, 53-4
Amorgos, ada, 208
Amorion, 26
Anadolu Hisar, 323, 379
Anagnostes, İoannes, kronikçi, 357
Anaia, 190-1, 194
Anastasios, Aziz, yadigârları, 175
Anastasios II, imparator, 9
Anatolia (Anadolu), 66, 78, 97
Ancona, 26, 83-4, 88, 90, 95, 123, 153, 178, 222, 277, 292
Andreas, Aziz, 63
Andreas, Aziz, kilisesi, Durazzo'da, 58, 61
Andronikos I, Komnenos, imparator, 101-5, 111, 123, 143
Andronikos II, Palaiologos, imparator, 168, 194, 200-15, 234, 239, 241, 275
Andronikos III, Palaiologos, imparator, 234-40, 252, 254
Andronikos IV, Palaiologos, imparator, 290, 293-4, 295, 299-301, 305-7, 310-1, 314-5, 359
Andros, ada, 76, 128, 142, 331, 340
Anglo-Saksonlar, 129
Ankara, Ankyra, 26; muharebesi (1402), 329
Anna Komnena, tarihçi, 54, 56, 57, 62, 72, 74
Anna, Epeiroslu II. Mikhail'in Kızı, 164
Anna, Savoialı, III. Andronikos'un karısı, 235, 246-8, 250, 252, 256-7, 265, 289 n.17
Anseau, Cayeux'lü, Konstantinopolis naibi, 158
anthypatos, Bizans unvanı, 48
Antiokheia (Antakya), 4, 8, 36, 66-7, 72, 74-5, 86, 89, 115, 363
antlaşmalar, Bizans ile Venedik arasında:
Mart 992: 38-41, 59, 60; Mayıs 1082: 57-61; Ağustos 1126: 77; Ekim 1147: 81; Mart 1148: 82, 84-5; Şubat 1187: 105-9; Haziran 1189: 110-1; Kasım 1198: 115-7; Ağustos 1219: 154-5; Haziran 1265: 170-2; Nisan 1268: 180-1, 228; Mart 1277: 186-90, 196, 201-2, 221, 276, 281, 398; Haziran 1285: 202-3, 228-9, 236-7; Ekim 1302: 208-9, 228, 236-7; Kasım 1310: 214-5, 218, 237; Haziran 1324: 236-7, 276, 280; Kasım 1332: 243-4; Mart 1342: 246-7; Eylül 1349: 257-8; Mayıs 1351: 261-2; Ekim 1357: 285; Mart 1363: 287-8; Şubat 1370: 291-2; Mayıs 1376: 298; Haziran 1390: 315-6; Mayıs 1406: 335-6; Ekim 1412: 338; Ekim 1418: 341; Eylül 1423: 349-50; Mayıs 1431: 358-9; Ekim 1436: 361; Eylül 1442: 367; Nisan 1448: 373-4
Apros, 87
Apulia, 51, 55, 62, 88, 164, 177, 196
Aquileia, 1, 2, 4, 7-8, 12, 14, 23, 47, 52, 200
Aragon, Aragonlular, 198-9, 214, 263-4, 328, 372
Araplar, 6, 8, 12, 23, 25-7, 28-33, 36, 39, 44, 271, 396

Argos, 142, 322
Argyropoulaina, Maria, Giovanni Orseolo'nun karısı, 44-6
Aristoteles, 327, 405
Arkhipelagos (Ege Adaları), Düklüğü, 180, 186-8, 202, 347
Arnavutluk, Arnavutlar, 53, 56, 83, 86, 150-2, 177, 179, 183-5, 190, 195-6, 228, 322, 345, 350, 357, 372-3, 401-2
Arsaphios, *protospatharios*, 16-8
Arsenal, bkz. Venedik,
Arsenitosçular, Bizans kilisesi hizbi, 210
Arsuf, 71
Asen, İvan, Bulgaristanlı, 157
Askalon, 75
Athanasios I, Konstantinopolis patriği, 216-8, 354
Athena heykeli, 133
Athos Dağı, 211
Atina, 86, 133, 142, 151, 156, 177, 211, 214, 224-5, 253-4, 322, 405
Attaleiates, Mikhail, tarihçi, 48
Attila, 2
Augustus, imparator, 1
Aulis, 26
Avarlar, 5
Avignon, 242, 248, 285, 289, 319, 328
Aydın, Türk beyliği, 211, 238, 264, 377
Azak (Azov) Denizi, 253, 281-2

Baboutzikos, Theodosios, Bizans elçisi, 26
Bacchus, Aziz, 24
Badoer, Giacomo, tüccar, 275
Badoer, I. Orso, *doge*, 31-4
Badoer, II. Orso, *doge*, 35
Badoer (Partecipazio), Orso I, *doge*, 31-4
Badoer, Pietro, II. Orso'nun oğlu, *doge*, 35
Badoer, Pietro, Konstantinopolis *balyos*'u, 193
Bağdat, 329
Balduino, Andrea, 175
balyos (bajulus), 171, 180, 187-9, 277-8
Bapheus muharebesi (1302), 211
Barbara, Azize, yadigârları, 24, 45, 175
Barbaro, Francesco, İtalyan hümanisti, 403
Barbaro, Niccolo, 1453'te günlükçü, 381, 386, 389-90, 391
Barbo, Pantaleone, Venedik elçisi, 308, 317
Bari, 29, 30-1, 37, 40, 43-4, 51, 53, 69-70, 88
Barletta, 309
Basel (Basle) Konsili (1431), 359-60, 363
Basileios I, imparator, 28-32, 34, 43, 59, 70
Basileios II, imparator, 38-9, 41-7, 48-9, 53, 75
Basilio, Rafaele, 175
Baudouin I, Kudüs kralı, 71-2
Baudouin II, Kudüs kralı, 75
Baudouin I, Konstantinopolis Latin imparatoru, 120, 134-5, 137-8, 140-4, 152, 159
Baudouin II, Konstantinopolis Latin imparatoru, 158-9, 160-1, 163, 166-8, 172, 177-8, 182, 184, 196-7, 212
Bayezid I, Osmanlı sultanı, 313-8, 320-330, 333, 336-7, 377
Beato, *doge*, 14-5, 17
Beatrice, Anjou'lu I. Charles'ın kızı, 185
Belgrad, 366
Bembo, Andrea, Venedik elçisi, 314-5

Bembo, Francesco, Venedik elçisi, 286 n.10, 287
Bembo, Giovanni, tüccar, 190-1
Bembo, Marco, Konstantinopolis *balyos*'u, 179, 186-7, 205
Benedictus, kardinal, 139
Benediktenler, 146, 175
Benevento, 178
Berat, 195-6
Bertha (Eirene), Sulzbach'lı, I. Manuel'in karısı, 80
Bessarion, Trabzonlu, Nikaia piskoposu ve kardinal, 352, 363, 403-5
Bithynia, 167, 210, 234, 238
Boccanegra, Simone, Cenova *doge*'si, 287
Bohemond, Roberto Guiscardo'nun oğlu, 55-6, 62-3, 66-7, 72
Bohemond II, Antiokheia prensi, 78-9
Bohemya, 319
Boiotia, 142
Bonifacio, Monferrato Markisi, 123-4, 126-8, 132, 135-8, 141-4, 149-50, 156
Bora, Giovanni de, 175
Bosporos, 82, 101, 128-9, 135, 165, 238, 260, 264-6, 291, 319-20, 323, 331, 369, 378-80, 393, 395
Boucicaut, Jean II le Meingre, Fransız mareşali, 324-5, 327, 330, 332
Bourgogne, 367
Bragadino, İacopo, Konstantinopolis *balyos*'u, 259
Brankoviç, Georg (Vilkoğlu), Sırbistan despotu, 368, 372
Brindisi, 26, 29, 53, 148, 213
Brondolo, 28
Budva, 29
Bulgaristan, Bulgarlar, 12, 17, 29, 41-3, 44, 109, 111-2, 143-4, 152, 156-8, 161, 198, 217, 225, 239, 287, 289, 319
Buondelmonti, Cristoforo, Floransalı haritacı, 274
burgenses, Konstantinopolis'teki Venedik sakinleri, 85, 117
Bursa, bkz. Prousa
Butrinto, 283

Caesarea (Kayseri), 36, 71
Calabria, 21, 51
Canal (Canale), Martin da, tarihçi, 119, 182, 184
Canale, Niccolo da, Venedik elçisi, 376
Canale, Pietro da, Venedik elçisi, 241
Candia (Kandiye), 305
Candiano, Pietro II, *doge*, 35
Candiano, Pietro III, *doge*, 35
Candiano, Pietro IV, *doge*, 35-8
Candiano, Vitale, Grado patriği ve *doge*, 35-6, 38
Caorle, 4, 34
capitularium, Niccolo Faliero, 278
Capuano, Pietro, Papalık temsilcisi, 120, 125, 139
Caresini, Raffaino, tarihçi, 253-4
Carlo I, Anjou'lu, Napoli ve Sicilya kralı, 178, 182-6, 189, 194-9, 202, 212, 308-9
Carlo II, Anjou'lu, 197, 207
Carlo III, Anjou-Napoli kralı, 309-10
Carloman, III. Pepin'in oğlu, 12
Caroldo, Gian Giacomo, tarihçi, 293, 294 n.26
Carrara, Francesco da, Padovalı, 303-4, 310
Cassiodorus, 20
Castello, bkz. Olivolo
catepano, Bizans memuru, 44

Catherine de Courtenay, Konstantinopolis Latin imparatoriçesi, 212
Catherine de Valois, Konstantinopolis Latin imparatoriçesi, 214, 218
Cavo, Giovanni de lo, korsan, 190-1
Celsi, Lorenzo, *doge*, 286-8
Celsi, Tommaso, gemi kaptanı (1453), 400
centenarium, bkz. *kentenarion*
Cenova, Cenevizliler; Birinci Haçlı Seferi'nde: 67, 71; Konstantinopolis'te: 90-2, 96-7, 99, 102, 147, 168-9; Galata'da (1267'den itibaren): bkz. Galata; Konstantinopolis'te (1453): 384-5, 389-90; Sakız'da: 209, 238, 240, 244, 249, 283-4, 340; Midilli'de: 244, 267, 284, 293, 340; Venedik'le savaş halinde: 149, 168-70; (1296-9): 204-7, 228, 239; (1350-5): 259-67; (1376-81): 299-311; Bizans'la savaş halinde (1348-9): 264-7, 261-4; Bizans'la antlaşmalar: (1155): 89; (1170): 92; (1192): 113; (1261): 166-7; (1267): 179; (1341): 246-7; (1352): 264; Diğer referanslar: 71-3, 84, 97, 103, 113, 127, 132, 141, 147-8, 154, 158, 170-1, 178-81, 186, 196-7, 201-6, 208-10, 212, 217, 219-20, 222-3, 225, 227-9, 231-2, 242-5, 249, 252, 258, 266, 270, 273-4, 276-7, 281-2, 284-91, 293, 295-7, 299, 309-11, 314-7, 321-5, 327, 330-6, 349, 360, 369, 393, 396, 398
Centranico (Barbolano), Pietro, *doge*, 24 n.15
Cesarini, Giuliano, kardinal, 367-70
Champagne, 120
Charlemagne, 12-3, 14, 16-7, 18, 27-9, 37
Charles III, Frank kralı, 31
Charles VI, Frank kralı, 324, 327, 329
Charles VII, Frank kralı, 370
Charles de Valois, IV. Philippe'in kardeşi, 212-4, 218, 223
Chateaumorand, Jean de, Fransız subay, 325, 328, 330, 332
Cherso (Cres) ada, 26
Chioggia, 19, 28, 303
Chioggia savaşı, 301, 303, 306
Christophore, Olivolo Piskoposu, 11
Cittanova, 4, 5, 6, 19
Clarentza, 191, 344
Classis, 1
Clemens IV, papa, 178, 183
Clemens V, papa, 212, 218
Clemens VI, papa, 248-9
Clermont, 65
coche, yuvarlak gemiler, 275
Coco, Giacomo, Venedikli kaptan (1453), 381, 387
colleganza, 100, 272
Colonna, İoannes, kardinal, 153
Coloprini Ailesi, 38
Comacchio, 14
Concilium sapientium, (Bilgeler Meclisi), Venedik'te, 140
Concordia, 4, 19
Condulmer, Angelo, Venedik elçisi, 309
Condulmer, Antonio, kaptan-ı derya, 360
Condulmer, Francesco, kardinal, 369
Constantinus I, imparator, 1, 174
Contarini, Andrea, *doge*, 291, 297, 303, 325
Contarini, Catarino, Venedikli kaptan (1453), 385, 391
Contarini, Domenico, *doge*, 48-9, 69

Contarini, Enrico, Olivolo piskoposu, 68-9
Contarini, Filippo, Konstantinopolis'te (1453), 385
Contarini, İacopo, *doge*, 170, 186, 196-7
Contarini, İacopo, Konstantinopolis'te (1453), 385
Contarini, Ludovico, Venedik elçisi, 314
Contarini, Paolo, Thessalonica valisi, 357
Contarini, Pietro, Venedik elçisi, 349
Contarini, Stefano, Körfez kumandan yardımcısı, 345
Contarini Zaccharia, Konstantinopolis *balyos*'u, 283-4
Cornario, Pietro, Venedik elçisi, 110-1
Cornaro, Andrea, Venedikli Karpat hâkimi kaptan, 231
Cornaro, Giovanni, Venedikli kaptan, 329
Cornaro, Fabruzzi, Konstantinopolis'te (1453), 380, 385
Cornaro, Niccolo, 159 n.6
Cornaro, Pietro, Venedik elçisi, 297 n.36
Cornut, Gautier de (Gualterius Cornutus), Sens başpiskoposu, 160 n.8
Corrado, Monferratolu, 123
Costanza, VI. Henry'nin karısı, 112
Courtenay, bkz. Catherine, Pierre, Philippe, Robert
Crispi Ailesi, Veronalı, 394

Çirmen savaşı (1371), 295

Daimberto, Kudüs'ün Latin patriği, 67
Daimonoioannes, Monemvasialı korsan, 190
Dalmaçya, 3, 14-7, 19, 21, 26, 29-32, 41-4, 53, 60, 71-6, 86, 90-3, 100, 109, 124-6, 182, 186, 206, 219, 254, 304, 309
Damaskinos, Mikhail, sanatçı, 402
Damiani, Pietro, Aziz, 45
Dandolo, Andrea, *doge* ve tarihçi, 44, 48, 60, 64, 76, 96, 205, 253, 257, 268-70, 406
Dandolo, Enrico, *doge*, 94, 103, 114-5, 117-8, 120-2, 126-7, 128-34, 137-41, 143-5, 148, 152, 154, 172-4, 271-2, 397, 406
Dandolo, Fantino, Konstantinopolis *balyos*'u, 223, 235, 241
Dandolo, Francesco, *doge*, 241
Dandolo, Giacomo, Thessalonica kumandanı, 353, 354-6
Dandolo, Giberto, Venedikli amiral, 169
Dandolo, Giovanni, *doge*, 196-9, 202-3
Dandolo, Reniero, Enrico'nun oğlu, 140, 145, 147
Daphnusia (Kefken), ada, 167
Dauro, Jacobo, 175
Dauro, Marco, 175
Davanzano, Pietro, Venedikli kaptan (1453), 396-7
Del Mar, Napoleone, Ceneviz kaptanı, 231-2
Demetrias, 91
Demetrios, Aziz, 144
Demetrios, Monferratolu, Bonifacio'nun oğlu, 156
deri işçileri, Konstantinopolis, 222, 230-1
Dermokaites, Theophylaktos, Bizans elçisi, 288 n.14
despot, Bizans unvanı, 140-1, 155, 161

Devolli, ırmak, 62
Didymoteichon (Dimetoka), 286
Diedo, Alvise, Konstantinopolis'te (1453), 380-2, 388-90
Diedo, Antonio, Negroponte *balyos*'u ve Girit dükü, 357, 375
Diedo, Bertuccio, Konstantinopolis *balyos*'u, 341, 347
Diedo, Giovanni, Konstantinopolis *balyos*'u, 341
dikaiophylax, Bizans unvanı, 224
Dikenli Taç, yadigâr, 158-60, 176, 248, 399
Diusnaigi, Zuan, Venedik'e giden haberci (1453), 46
Dniestr, ırmak, 281
doge, unvan, kökeni, 9-11
Dolfin, Dolfin, Konstantinopolis'te (1453), 385, 387, 390
Dolfin, Giovanni, *doge*, 261, 285, 286
Dolfin, İacopo, Venedik elçisi, 170-1
dominator, Venedik unvanı, 144-5, 196
Dominicus, Grado patriği, 52
Dominikenler, 159-60
Don, ırmak, 282
Donatos, Aziz, 76
D'Oria, Lamba, Ceneviz amirali, 206
Doria, Paganino, Ceneviz amirali, 263, 267
Doria, Zorzi, Ceneviz kaptanı (1453), 400
Dorianites, Anatolikon dükü, 191 n.30
Dragaş, Kostantin, Sırp prensi (ayrıca bkz. Helena), 317
dromos logothete'si, Bizans maliye denetçisi, 40-1, 116
Drusacio, Angelo, 175
ducatus (düka), Venedik altın sikkesi, 194, 248
ducatus (= Venedik Cumhuriyeti), 27, 35
Dukas, Konstantin, VII. Mikhail'in oğlu, 51
Durazzo (Dyrrachion, Dıraç), 21, 41, 53, 55-8, 61-2, 67, 86-7, 91, 104-6, 112, 115, 128, 142, 145, 147-8, 150-2, 154, 157, 161, 164, 183, 192, 195, 272, 322
Duşan, bkz. Stefan
dux, Bizans unvanı, 5, 9-11, 14, 19, 21, 24, 27-8, 42

Edessa (Urfa), 71, 80
Eflâk (Wallachia), Eflâklılar, 319, 367
Eğriboz (ayrıca bkz. Negroponte), 81, 83, 86, 93, 128, 142, 149
Eirene, imparatoriçe, 11-3
Eirene, I. Aleksios'un karısı, 63-4
Eirene, II. İoannes'in karısı, 63-4
Eirene, I. Manuel'in karısı, bkz. Bertha
Eirene, III. Aleksios'un kızı, 130
eksarh, Bizans memuru, 5-6
Emeviler, 26
Emo, Benedetto, Konstantinopolis *balyos*'u, 345
Enetikoi (= Venedikliler), 19
Eparkhos, Konstantinopolis valisi, 40
Epeiros, 76, 142-3, 150-2, 163-5, 185, 195, 209, 228-9, 245, 254, 258, 308, 394
Ephesos, 191, 211
Ephesos Konsili (431), 6
Ermenistan, Ermeniler, 8, 50, 187, 401
Equilo, 34
Etymologicum Magnum, 405
Eugenikos, Markos, Ephesos piskoposu, 363-4
Eugenius IV, papa, 359-60, 363-4, 367, 370-1
Euphemios, Bizans amirali, 25

Eustathios, Thessalonica başpiskoposu, 104
Euthykios, Aziz, yadigârları, 175

Faliero, Angelo, San Marco *procurator*'u, 64, 173
Faliero, Michele, Negroponte *balyos*'u, 283 n.1
Faliero, Niccolo, Konstantinopolis *balyos*'u, 287, 287 n.12
Faliero, Ordelafo, *doge*, 63
Faliero, Vitale, *doge*, 49, 56, 60-1, 62
Fatımiler, Mısırlı, 36, 50, 68, 71-2
Federico II., Aragon ve Sicilya kralı, 212, 224
Ferrara, 218-9, 360-1
Ferrara Konsili (1438) (ayrıca bkz. Floransa), 360-1, 363-4
Ferrara markisi, 325, 362
Ferro, Angelo ve Giovanni, tüccarlar, 69
Fırat, 6, 27, 97
Filelfo, Francesco, İtalyan hümanist, 403
Filistin, 8, 20, 26, 67, 71, 74-5, 86, 121, 139, 161, 273
Flabianico, Domenico, *doge*, 47-8
Flandres, 120
Floransa, 326-7, 378, 403, 405
Floransa Konsili ve Birliği (1439), 363-6, 370, 375, 380, 400-4
Flor, Roger de, Katalan önder, 211
Fortunatus, Grado patriği, 14, 23
Fortunatus, Aziz, 7
Foscari, Francesco, *doge*, 347, 349, 351 n.17, 354-6, 361-2, 367, 371-2, 376, 379, 403
Foscarini, Francesco, Konstantinopolis *balyos*'u, 327 n.8
Foscarini, Marco, Konstantinopolis *balyos*'u, 251 n.45
Foscolo, Francesco, Venedik elçisi, 315
Franklar, 2, 11-4, 18-9, 21, 27, 28-30, 31-2, 34
Fransa, Fransızlar, 20, 111, 120-2, 136, 159-60, 177, 240, 249, 318-9, 326-8, 330, 333, 350, 362, 367, 394
Fransiskenler, 159
Friedrich I Barbarossa, Batı imparatoru, 88-91, 95, 98, 109-12, 124
Friedrich II, von Hohenstaufen, Batı imparatoru, 164, 177
Friedrich III, Habsburg hanedanının başı, 402
Friuli, 360
Fulk, Neuilly'li, 120, 123

Gabalas, Leon, Yunanlı Rodos hâkimi, 162
Gafforo, Andrea, korsan, 190
Galata (Pera, Sykai): 84, 166
Ceneviz kolonisi, 179, 186, 200, 205, 209, 219, 239, 244-5, 252-6, 258, 260-5, 274, 276, 287, 290-1, 299, 306-7, 310, 322, 324, 329, 335, 363, 376, 384-6, 390, 393
Galba, Roma imparatoru, 11
Galbaio, Giovanni, *doge*, 11, 14
Galbaio, Maurizio I, *doge*, 11, 14
Galbaio, Maurizio II, *doge*, 11, 14, 38
Gallipoli (Gelibolu), 141, 191, 211, 224; Türkler tarafından işgali (1354-66): 266, 286; Bizans tarafından işgali (1366-76): 290, 295; 1376'dan itibaren Türkler'de: 299, 302, 311, 321-2, 328-9, 331-3, 336-7, 340-1, 349, 358, 369, 378
gasmouloi, yarı-kastlar, 187, 221-2
Gattilusio, Francesco I, Midilli'nin Ceneviz hâkimi, 267, 293

Gattilusio, Francesco II, Midilli'nin Ceneviz hâkimi, 324 n.1
gaziler, 210
Geminianus, Aziz, 3 n.4
Gennadios, bkz. Scholarios, Georgios
Geoffroi I de Villehardouin, Dördüncü Haçlı Seferi'nin tarihçisi, 119-20, 131, 136-7
Geoffroi II de Villehardouin, Akhaia prensi, 120-1, 142, 149, 151
Georgios, Trabzonlu, âlim, 403
Georgius, Aziz, yadigârlar, 174
Germanya, Germenler, 20, 111, 160, 318-9
Ghisi, Bartolomeo, Santorini hâkimi, 187
Ghisi, Filippo, Sporad Adaları hâkimi, 185
Giorgio, Niccolo, Thessalonica valisi, 348, 353
Giotto, 269
Giovanni, Aziz, manastırı, Torcello, 45
Girit, ada, 25, 36, 59, 77, 82, 86, 141, 149-50, 161-2, 168, 171, 180, 187, 200, 202, 206-7, 220, 223-5, 229, 231, 238, 242, 253, 273, 280, 287-9, 301, 304-5, 334, 354-5, 366, 381-2, 385, 394, 399-400, 402, 406
Giustiniani, Belletto, Venedik amirali, 207-8, 223
Giustiniani, Leonardo, İtalyan hümanist, 403
Giustiniani, Marco, Venedik elçisi ve kaptan-ı deryası, 291, 297-300
Giustiniani, Marco, Venedik elçisi, 193
Giustiniani, Niccolo, Venedik elçisi, 286 n.10
Giustiniani, Pantaleone, Konstantinopolis'in Latin patriği, 173
Godefroi de Bouillon, 66, 70-1
Gonzaga, Gianfrancesco de, Mantova prensi, 351 n.17
Gotlar, 1-3
Gradenigo, Andrea, Konstantinopolis *balyos*'u, 296-8
Gradenigo, Giovanni, Konstantinopolis *balyos*'u, 245, 247
Gradenigo, Marco, Konstantinopolis *podestà*'sı, 165, 167
Gradenigo, Matteo, Venedik elçisi, 186
Gradenigo, Pietro, *doge*, 208, 212, 218-9, 285
Grado, 4, 7, 8, 11, 14, 19, 23-4, 31, 47, 52, 58, 61, 72, 85, 100, 146
Grand Constable (Büyük Nazır), Bizans unvanı, 325
Grandük, Bizans unvanı, 185, 190, 399
Greco, Filippo, Venedik elçisi, 94
Gregoras, Nikephoros, tarihçi, 253
Gregorius VII, papa, 52
Gregorius IX, papa, 160
Gregorius X, papa, 183-5, 194
Gregorius III, Konstantinopolis patriği, 375, 379
Gregorius, Güney İtalya *catepano*'su, 44
Grimani, Pietro, Modon kale kumandanı, 312 n.17
Grioni, Zaccaria, Venedikli kaptan (1453), 382, 387, 390
Grisuni, Pietro, tüccar, 192-3
Guarino, Veronalı, İtalyan hümanist, 403
Guglielmo I, Sicilya kralı, 88-9
Guglielmo II, Sicilya kralı, 95, 104, 107-8, 112
Guglielmo, Monferratolu, 156-7
Guillaume, Tirli, tarihçi, 102

Guillaume de Villehardouin, Akhaia prensi, 162-5, 177-8, 182, 197
Guiscardo, Roberto, Apulialı Norman dükü, 51, 53-6, 61-2, 65-7, 78, 106
Gustoni, Giovanni, tüccar, 165 n.20

Haçlı Seferleri:
Birinci: 49, 62, 65-74
İkinci: 78, 80-1
Üçüncü: 109-11, 120, 130
Dördüncü: 64, 76, 116, 118-39, 171-3, 184-5, 211, 245, 270, 272, 308, 391, 393, 395, 397-8
Nikopolis'e (1396): 319-21
Varna'ya (1444): 368-70
Hadrianopolis (Edirne), 107, 143, 235, 250-1, 286, 339, 348, 371, 375-6, 378-9
Hagen, 123, 127
halk temsilcileri (tribünler), Venedik'te, 9
Halmyros (Almura), 87, 93, 99-100, 142, 146, 149, 157, 162, 171, 214
harita, harita yayıncılığı, 274-6
Harran, 67
Hayfa, 70-1
Heinrich II, Bavyeralı, Batı imparatoru, 43, 47
Heinrich IV, Batı kralı, 55
Heinrich VI, Batı kralı, 112-3, 115, 120, 124, 148
Heksamilion Suru, Korinthos'ta, 339-40, 344, 372
Helena, Epeiroslu Mikhail'in kızı, 164
Helena Dragaş, II. Manuel Palaiologos'un karısı, 317, 375
Helena, Azize, 175
Hellas, Bizans *thema*'sı, 87
Hellespont (Çanakkale Boğazı), 39, 59, 72, 82, 113, 128, 165, 180, 191, 205, 210, 265-6, 284, 287, 293, 304, 317, 319, 329, 331, 336-7, 341, 368-9, 384, 390, 395
Henri de Flandres, Konstantinopolis Latin imparatoru, 120, 135, 142-4, 150-1
Henry IV, İngiltere kralı, 327, 328 n.11
Heracleia (Heracliana) İtalya'da, 4, 6-10, 15-6, 19, 20, 34
Herakleia (Marmara Ereğlisi), 87, 170, 179, 263, 376
Herakleios, imparator, 5-8, 23, 46, 54, 175
Hermagoras (Hermogenes), 7
Hırvatistan, Hırvatlar, 29-30, 41-2, 53, 60, 71, 182, 186
Hodegetria ikonası, 146, 168
Homeros, 404
Honorius, imparator, 1
Honorius III, papa, 153, 156
Hubert, Viennois'lı Fransız veliahtı, 249
Hunlar, 2
Hunyadi, Janos, Macar asker, 366, 368, 372
Hydra, ada, 169
hypatos, elçi, Bizans unvanı, 10, 11, 15, 21, 22, 32
hyperpyron, Bizans altın sikkesi, 40, 86 ve devamı
hypertimos, Bizans unvanı, 58

İerakites, Andronikos, Bizans elçisi, 224, 229
İgnatios, Konstantinopolis patriği, 28, 30
ikonoklastlık, 9, 11, 28
İllyrialılar, 1
İmbroz (Gökçeada), 322
İngelheim, 26

İngiltere, 177, 318-9, 327-8, 333, 350, 362
İnnocentius III, papa, 118-25, 128, 131, 137-40, 169, 397
İnnocentius VI, papa, 285
İoannes, Aziz, Akkalı, 173
İoannes I. Tzimiskes, imparator, 36-7
İoannes II. Komnenos, imparator, 63, 74, 77-80, 92, 105, 108, 115, 146, 226, 396-7
İoannes III. Vatatzes, imparator, 156-8, 160-4, 226
İoannes IV. Laskaris, imparator, 168
İoannes V. Palaiologos, imparator, 246, 248, 250, 256-7, 265-7, 280-1, 283-6, 288-302, 305-8, 310-6, 326, 361-3, 374
İoannes VI. Kantakuzenos, imparator, 234, 239, 244-8, 250-3, 256-70, 275-6, 279, 298, 300-1, 306, 375
İoannes VII. Palaiologos, imparator, 311, 314-6, 318, 325-7, 329-36, 359, 373-4
İoannes VIII. Palaiologos, imparator, 173, 343-4, 349-53, 358-64, 366-7, 370-1, 373-6
İoannes Grado patriği, 12
İoannes Diyakoz, kronikçi, 9, 19, 35, 39, 42, 44-5, 48
ipek ticareti, 87, 281-2
İsaakios II. Angelos, imparator, 105, 111-5, 121, 123-4, 127, 130-1, 137, 142, 152, 396
İsaakios, Ravenna'daki eksarh, 6
İsidor, Kiev piskoposu ve kardinal, 363, 379, 400
İsidoros, Aziz, yadigârları, 76
İskender, Büyük, 285
İskenderiye, 7-8, 23, 78, 95, 100-1, 225, 240, 271, 289, 363
isolarii, adalar haritası, 274
İspanya, 2, 25-6, 319, 333
İstria, 1-2, 4, 12-7, 20, 25, 52, 200
İstvan II, Macar kralı, 71
İstvan III, Macar kralı, 90-1
İthaki, ada, 83, 142, 148
İustinianos I., imparator, 2-6, 19, 24, 46, 50, 97, 136
İustinos I, imparator, 3
İvan Aleksandır, Bulgar çarı, 265

Jacques des Baux, Taranto prensi, 309-10
Jean II. le Meingre, bkz. Boucicaut
Jean de Brienne, Konstantinopolis Latin imparatoru, 158
Johannes XXII, papa, 240-2
Johannes, kardinal temsilcisi, 102
Josephos, Konstantinopolis patriği, 361-4
judices (yargıçlar), 34, 117

Kaballaropoulos, Konstantinos, Bizans elçisi, 288 n.14
Kahire, 36
Kalliergis, Zacharias, Giritli matbaacı, 405
Kalokyris, Giorgios, 192
Kaloyan, Bulgaristan çarı, 143-4
Kannabos, Nikholas, 133
Kantakuzenos, Andronikos Palaiologos, Megas Domestikos, 400
Kantakuzenos, Eudokia, Venedik'te, 400-2
Kantakuzenos, Helena, V. İoannes'in karısı, 251, 315 n.27
Kantakuzenos, İoannes, bkz. İoannes VI., imparator
Kantakuzenos, Matthaios, VI. İoannes'in oğlu, 265-6, 267, 269, 301

Kantakuzenos, Theodora, VI. İoannes'in kızı, 250
Karaburun, 245
Karadeniz; Venedik ticareti: 171, 188, 196, 200, 203, 204, 222, 225, 236, 249-50, 252, 271, 275, 281-2, 287, 297, 398-9, diğer referanslar: 116, 166-8, 170-1, 175, 180, 188, 192, 196, 204-6, 209, 212, 217, 238-9, 260, 262-3, 290, 302, 307-8, 319, 331, 357-9, 368-70, 382, 393-4, 396
Karaman, Türk beyliği, 377
Kara Ölüm, 253-5, 268
Karpathos (Kerpe), ada, 224, 231
Kartaca, 5, 183
Karystenos, Theodoros, Bizans elçisi, 368 n.8
Karystos, 149
Kastilya, 177
Kastoria, 55
Katalanlar, Katalan Kumpanyası, 211-7, 220, 224, 237, 254, 260, 263
Kefalonya, ada, 15, 21, 56, 76, 83, 104-5, 142, 148, 283
Kefe, 204, 206, 253, 259, 281-2, 380, 393
kentenarion (centenarium), ağırlık ölçüsü, 97, 192-4, 202
Keos, ada, 208
Khalkedon, 128
Khalkis, 93, 162
Khalkokondyles, Demetrios, âlim, 405
Khalkokondyles, Laonikos, tarihçi, 293
Khalouphes, Nikephoros, Bizans elçisi, 91
Khersonesos, 21
Khoniates, Niketas, bkz. Niketas
Khrysoloras, Manuel, âlim, 326-7, 333, 403, 405
Kıbrıs, 36, 59, 77, 82, 86, 225, 242, 249, 258, 273, 287-8, 332, 377, 393
Kılıç Arslan, Selçuk sultanı, 97
Kıpçaklar (Kumanlar), 78, 82
Kilikya, 36, 78-9, 205
Kinnamos, İoannes, tarihçi, 84-5, 91
Kleidas, Gregorios, Bizans elçisi, 224, 229
Klokotnitsa muharebesi (1230), 157
kommerkion (commercium), vergi, 77, 86, 192, 224-6
Komnenos, Aleksios, II. İoannes'in oğlu, 80
Komnenos, Aleksios ve David, Trabzonlu, 143
Komnenos, Andronikos, II. İoannes'in oğlu, 80
Komnenos, İsaakios, II. İoannes'in oğlu, 80
Komnenos, İsaakios, Kıbrıslı (ayrıca bkz. Aleksios, İsaakios, İoannes, Manuel), 109
Korçula (Curzola), ada, 206-7
Konrad II, Batı imparatoru, 47
Konrad III, von Hohenstaufen, Batı imparatoru, 79, 80-3, 88
Konsilciler, Batı Kilisesi'nde, 359-60
Konstans II, 2
Konstantinos V, imparator, 12, 175
Konstantinos VII, Porphyrogenetos, imparator, 16-7, 19-20, 29, 35
Konstantinos VIII, imparator, 39, 41, 43, 46
Konstantinos X, Dukas, imparator, 50
Konstantinos XI, Palaiologos, imparator, 280, 351, 372, 375-82, 384-91, 395, 399
Konstantinos, I. Basileios'un oğlu, 31
Konstantinos, VIII. Mikhail'in oğlu, 51
Konstantinopolis; Kiliseler ve manastırlar: Aziz

Akindynos, 58, 61, 85, 146, 187; Anastasis, 174 n.43; Chora (Kariye), 269; Kutsal Havariyun Kilisesi: 50, 63, 136; Aziz Markos *de Embulo*, 146; Nea, 32; Pantepoptes (Eski İmaret Camii), 146, 175; Pantokrator (Zeyrek Camii), 146, 159, 168, 173, 352; Santa Maria di Percheio ('Percheul') Cîteaux manastırı, 159 n.6; Peribleptos, 146; Aya Polyeuktos, 173; Ayasofya, 133-8, 144, 146, 168, 173, 254, 375, 380; Ayastefanos, 128; Blakhernai Bakiresi, 251

Kapılar: Caligara, 386 n.56; Droungarios, bkz. Vigla; Altın Kapı (Porta Aurea), 168, 314, 316, 385; Horaia, 384; Yahudi Kapısı (Porta Hebraica), 58, 84-5; Aziz İoannes *de Cornibus*, 84; Aziz Markos, 85; Pegai (Çeşme), 167, 385; Perama, 187; Aya Romanos, 389; Vigla (Droungarios), 58, 61, 84-5, 187

Limanlar: Diplokionion, 386, 388; Altın Boynuz (Khrysoleras, Haliç), 58-9, 84, 93, 100, 102-3, 111, 129-30, 132, 143-4, 146, 156, 165, 167, 170-9, 187, 193, 207, 219, 228, 239, 252, 298, 306, 380-1, 385-8, 390, 400, 406; Kosmidion, 262; Neorion, 388; Scala Maior, 61; Scala Sancti Marciani, 85

Binalar ve Semtler: Blakhernai Sarayı, 116, 129, 133, 179, 186, 193, 202, 207, 247, 257, 358, 373, 385; Bukoleon Sarayı, 135, 158; Perama (Zeugma), 58, 60, 84; Phanarion (Fener), 84; Stoudion, 385; Vlanga (Yahudi mahallesi), 230; Zonarai Sokağı, 187; Venedik mahallesi, 57-61, 77, 82, 84-6, 110-1, 116-7, 145-6, 171, 180, 186-9, 200, 202-3, 237, 243, 276-81, 292, 315-6, 367, 373

Konstantinopolis Konsili (553), 7

Korçula (Curzola), ada, 206-7

Korfu adası, 55-7, 75-6, 81-3, 86-8, 97, 104, 106, 128, 142, 145, 147-8, 150-2, 154, 161, 164, 177, 178-9, 197, 283-4

Venedik işgali (1386'dan itibaren), 308-10, 322, 328, 348, 361, 365, 379, 383, 385, 394, 396, 399-400

Korinthos, 86-7, 100, 142, 149, 322, 339

Korinthos Körfezi, 81, 150, 224, 254

Koroneia (Koroni), 86, 142, 147-9, 162, 171, 180, 187, 200, 202, 207, 223, 242, 273, 308, 325, 334, 394, 399

korsanlık, korsanlar, 29-30, 33, 42, 181, 190-1, 196, 231-2

Kos (İstanköy), ada, 76, 204

Kosova muharebesi (1389), 313, 326

Kosova muharebesi (1448), 372-3

Kotor (Cattaro), 29

köleler, köle ticareti, 271-2, 281-2

Kryvitziotes, Rodoslu korsan, 190

Kryvitziotes, Thrakesion dükü, 190 n.28

Kudüs (Yerüsalem), 8, 36, 66, 68, 70, 86, 109, 118, 121, 136, 249, 363, 394, 397

kutsal yadigârlar, Konstantinopolis'ten getirilen, 173-6, 320, 395-6

Kydonis, Demetrios, âlim, 299-300, 327, 363, 403

Kyklades adaları, 148

Lajazzo (Ayas), 205

Lajos, Büyük, Macar kralı, 289, 303

Lampsakos (Lapseki), 191
Langobardia (Lagoubardia, Lombardia), 4, 31
Lanzolo, İacopo, 175
Laodikeia (Lattakieh), 62, 69, 86, 115
Laonikos, Giritli matbaacı, 405
Larissa, 55, 151
Laskaris, Konstantinos (ayrıca bkz. İoannes, Theodoros), 135, 143
Laszlo, Anjou'lu, Napoli kralı, 310
Laszlo III., Macaristan ve Polonya kralı, 366, 368-9
Laszlo 'Postumus', Macaristan ve Polonya kralı, 382
Lemnos (Limni), ada, 94, 185, 220, 301, 318, 342, 364
Leo III., papa, 13
Leo IX., papa, 51-2
Leon III., imparator, 9, 11-2
Leon V., imparator, 18, 20, 22, 25, 28
Leon VI., imparator, 31, 35, 42
Leonardo, Sakız'ın Cenevizli başpiskoposu, 379
Leondaris, Andronakis, Bizans elçisi, 376
Lepanto (İnebahtı), (ayrıca bkz. Naupaktos), 344, 394
Lesbos (Midilli), 76, 94, 142, 161, 168, 244
Ceneviz işgali (1355'ten itibaren), 283-4, 293, 340, 356, 393
Leukas (Santa Mavra), ada, 142, 283
Liburnia, 17
Licario, Veronalı, grandük, korsan, 185-7, 190
Licinius, Roma imparatoru, 175
'Licolourato' (Salamis), 192
Litvanya, 342
Liutprando, Cremona piskoposu, 37
Liutprando, Lombardia kralı, 9
Lombardia Birliği, 98
Lombardialılar, Lombardia, 3-4, 7-12, 19, 37, 40, 107, 162, 171
Longinus, Flavius, Ravenna'daki vali, 3
Longo, Giovanni Giustiniani, Ceneviz kumandanı (1453), 386, 389-90
Loredano, Alvise, Venedik amirali, 369-71
Loredano, Bernabo, Thessalonica dükü, 353
Loredano, Giacomo, Venedik kaptan-ı deryası, 336 n.30, 382-5, 387, 391
Loredano, Giovanni, Konstantinopolis'te (1453), 389
Loredano, Pietro, Venedik körfez kumandanı, 340, 349
Lorenzo de Monacis, tarihçi, 253
Loreo, 20
Lothar, Frank kralı, 27-8, 31
Lothar II., Batı imparatoru, 79
Louis, Blois kontu, 120
Louis, Dindar, Frank kralı, 26
Louis VII, Fransa kralı, 80, 101
Louis IX, Fransa kralı, 158-60, 178, 183
Louis II, Lothar'ın oğlu, Batı imparatoru, 28, 30-1
Lucia, Azize, yadigârları, 174
Luka, Aziz, 63, 146
Lyons Konsili (1274), 184-5, 194, 197, 199, 362

Macaristan, Macarlar, 53, 71-5, 76, 78, 83, 88, 90-1, 109, 114, 120, 125, 160, 198, 266, 288-9, 302, 304, 309, 339-42, 350-1, 353, 362, 366-70, 372
Madonneri, ikona ustası, 402

Maggior Consiglio (Büyük Meclis), Venedik'te, 122, 140, 194, 203, 253, 325
magister militum, Bizans memuru, 4-5, 9-10, 11
Magyarlar, 35, 37
Maiotis Gölü, bkz. Azak
Mairano, Romano, tüccar, 93, 99-101, 271-2
Mairano, Samuel, tüccar, 99-101
Makedonya, 28-9, 41, 55-6, 156-7, 164, 195, 234, 247, 250, 295, 307
Makri, 190
Malamocco, 4, 10-1, 14, 15-6, 19-20, 34, 73
Malatesta, Kleope, 343
Malazgirt Muharebesi (1071), 50-1, 98
Malea Burnu, 82, 102, 383
Malipiero, Pancrazio (ayrıca bkz. Mastropiero), 204
Malta, 149
Manfredi, von Hohenstaufen, Sicilya kralı, 164, 170, 177-8, 198, 308
Mantova, 351
Mantova Sinodu (827), 23
Manuel I Komnenos, imparator, 79, 80-1, 86, 88-99, 101, 102-3, 105-6, 108, 115, 140, 269, 396
Manuel II Palaiologos, imparator, 285, 290, 293-4, 296-7, 311-4, 316-46, 349-52, 354, 358-9, 361-4, 378, 403
Manuel Komnenos Dukas, Thessalonica imparatoru, 157
Manuzio, Aldo, matbaacı, 405
Marcello, Angelo, Venedik elçisi, 193, 201
Marcello, Bartolomeo, Venedik elçisi, 383-4
Marcellus, *magister militum*, 9
Marchetus, korsan, 191
Margaritone, Brindisili, 148
Maria, Antiokheia'lı, I. Manuel'in karısı, 90, 101-2
Maria Kyratza, VII. İoannes'in annesi, 315 n.27
Maria Porphyrogeneta, I. Manuel'in kızı, 101, 102
Maria, II. İsaakios'un karısı, 142
Marina, Azize, yadigârları, 175
Markos, Aziz, 7, 23-4; yadigârları, 23-4, 62-3, 65, 268; Tahtı, bkz. Sedia di San Marco, ayrıca bkz. Venedik
Marmara (Marmora) Denizi, 32, 113, 141, 161, 170, 385, 388-90
Marsilya, 253, 289
Martha, VIII. Mikhail'in kızkardeşi, 191
Martinus IV, papa, 195-9
Martinus V, papa, 345, 359
Massa, Antonio da, Papalık temsilcisi, 345-6, 352
Mastino della Scala, Veronalı, 248 n.37
Mastrocoli, Domenico, tüccar, 100
Mastropiero, Orio, *doge*, 92, 103, 105, 107, 110, 113-4
Maurizio, Tribunus Menio'nun oğlu, 38
Maurus, Torcello piskoposu, 6
Mavrikios, imparator, 5-6
Mavrikios, *magister militum*, 6
Mavrokastro, 281
Medici, Lorenzo de, 394
Megara, 322
megas domestikos, Bizans unvanı, 400
megas logariastes, Bizans memuru, 116
Mehmed I, Osmanlı padişahı, 337-44, 352
Mehmed II, Osmanlı padişahı, 370, 372-3, 377-84, 386, 388-90, 393-4, 400
Mehmed, Aydın beyi, 238

Melissenos, Makarios, tarihçi (ayrıca bkz. Pseudo-Phrantzes), 239
Memlûklar, Mısır'da, 198, 204
Memo, Domenico, Venedik elçisi, 110
Memo, Giovanni, Venedik'in körfez kumandanı, 305
Memo, Marino, Venedik elçisi, 297 n.36
Menandros, 404
Menas, Aziz, 3 n.4
Menio, Tribunus, *doge*, 38
Menteşe Türk beyliği, 211, 377
Meriç (Marica, Hebros), ırmak, 157, 265, 295
Mesembria, 175, 192, 281, 296
Messina, 263
Messinia, 142
Mezezios, Bizans taht talibi, 8
Mezopotamya, 36
Mısır, 8, 20, 36, 78, 86, 100, 121, 124, 127, 149, 155, 161, 170, 198, 204, 273, 289, 397
mısır pazarları, Konstantinopolis'te, 280-2, 292, 296, 374, 398
Miani, Giovanni, körfez kumandanı, 310
Michiel, Domenico, *doge*, 74-8, 93, 397
Michiel, Giovanni, tüccar, 191
Michiel, Giovanni, Konstantinopolis *podestà*'sı, 161
Michiel, Giovanni, Vitale'nin oğlu, 68
Michiel, Marco, Venedik amirali, 169
Michiel, Pietro, Venedik elçisi, 115
Michiel, Vitale I, *doge*, 67-8
Michiel, Vitale II, *doge*, 91-5, 114
Mikhail I, imparator, 17, 28
Mikhail II, imparator, 22, 25
Mikhail III, imparator, 28
Mikhail VII, Dukas, imparator, 50-2
Mikhail VIII, Palaiologos, imparator, 164-71, 177-201, 210, 226-7, 244, 261, 273, 276-7, 398
Mikhail IX, Palaiologos, imparator, 234
Mikhail, Philadelphia (Alaşehir) piskoposu, 18
Mikhail II, Epeiros despotu, 163-5, 165, 177, 194
Mikhail Komnenos Dukas, Epeiros hükümdarı, 142-3, 150-2
Milano, 2, 303, 326, 351
Milano Antlaşması (1299), 204, 207
Minor Consiglio, Venedik'te, 140, 145
Minotto, Giorgio, Konstantinopolis'te (1453), 389
Minotto, Girolamo, Konstantinopolis *balyos*'u, 380-1, 384-5, 389-91
Minotto, Marco, Konstantinopolis *balyos*'u, 220-1, 223-4, 227-8, 235
Mistra, 336, 341, 363, 372, 375, 394, 404
Mocenigo, Andrea, körfez kumandanı, 355, 356
Mocenigo, Leonardo, Venedik amirali, 332
Mocenigo, Niccolo, Konstantinopolis'te (1453), 385
Mocenigo, Pietro, Venedik kaptan-ı deryası, 300
modios, Bizans ağırlık ölçüsü, 181, 188
Modon (Methoni), 76, 86, 142, 147-9, 162, 180, 187, 191, 200, 202, 207, 213, 224, 242, 265-6, 273, 297, 308, 325, 328, 332, 334, 361, 365, 379, 382-3, 385, 394, 399, 406
Moğollar, bkz. Tatarlar
Monemvasia, 162, 190-200, 225, 312 n.17, 322, 325, 394

Monferrato, bkz. Bonifacio, Demetrios, Reniero, Sophia, Guglielmo
Mora (Peloponisos), 142, 151, 156, 162, 169, 191-2, 228-9, 322, 330, 332, 333-4
Yunan despotluğu, 336, 339, 341, 343-5, 372-3, 375-6, 394
Moravya, 29
Morisco, Andrea, Ceneviz korsanı, 210, 213, 231
Morisco, Lodovico, Ceneviz korsanı, 231
Moro, Dardi, Konstantinopolis *balyos*'u, 373
Moro, Lorenzo, Venedik elçisi, 376-7
Morosini, Domenico, *doge*, 89
Morosini, Domenico, gemi kaptanı, 172
Morosini Ailesi, 3-8
Morosini, Francesco, 361
Morosini, Girolamo, gemi kaptanı (1453), 380
Morosini, Marino, Venedik elçisi, 201
Morosini, Ruggiero (Malabranca), Venedik kaptanı, 205, 208
Morosini, Silvestro, kaptan-ı derya, 357-8
Morosini, Thomas, Konstantinopolis Latin patriği, 138-9, 144
Moschopoulos, İoannes, Bizans elçisi, 334 n.25
Moskova, 254
Mosto, Martino da, Konstantinopolis *balyos*'u, 358
Mosynopolis, 142
muda, mude, Venedik konvoyları, 273-4
Mudazzo, Zanacchi, Tenedos *balyos*'u, 304-5
Murad I., Osmanlı padişahı, 291, 295-9; 301, 306, 311, 313-4
Murad II., Osmanlı padişahı, 343-5, 348-9, 351-8, 363, 367-73, 375-7
Murano, ada, 20
Musa, Bayezid'in oğlu, 336-9
Mustafa, Osmanlı taht adayı, 342-3
Mykonos, ada, 347
Myra, 68-70
Myriokephalon Muharebesi (1176), 97-8

Nafplion, 86, 142, 191, 322, 347
Nakşos, ada, düklüğü (ayrıca bkz. Ege Adaları), 148, 161, 187, 240, 394
Napoli, 3, 8, 240, 242, 283, 291-2, 308-10, 372, 379
Narbonne, 243 n.23
Narentalı korsanlar, 30, 42, 271-2
Narses, Bizans generali, 3
Narses (? Niketas), 22
Naupaktos (İnebahtı), 142, 150-1, 192
Navarino (ayrıca bkz. Zonklon), 344
denizcilik teknikleri, 274-5
Nazareth (Nasıra), 36
Negroponte (ayrıca bkz. Eğriboz), 149, 162-4, 167, 168, 171, 184-7, 189-91, 193, 196, 200, 202, 207, 211, 213-4, 224, 238, 241-2, 249, 260, 262-3, 273, 277, 283, 288, 289, 297, 304-5, 312, 315, 321, 328, 339, 347, 357, 382-3, 385, 391, 394, 399
Neopatras, 192 n.37
Nicolaus III, papa, 195
Nicolaus V, papa, 372, 379, 384, 391
Nikaia (İznik), 54, 66, 152, 154, 157-8, 161, 165, 168, 211, 239, 375
Nikaia Konsili (787), 11
Nikephoros, Girit piskoposu, 206
Nikephoros, Epeiros despotu, 197
Nikephoros I, imparator, 13-4, 16-7

Nikephoros II, Phokas, imparator, 36-7
Nikephoros III, Botaneiates, imparator, 52-4
Niketas, Bizans amirali, 14-5, 18, 22
Niketas Khoniates, tarihçi, 84, 96, 112, 114, 119, 127, 136
Niketas, Rodoslu, korsan, 190
Nikolaos, Aziz, Myralı ve yadigârları, 24, 68-70, 401
Nikolaos, Aziz, yadigârları, 24, 68-70
Nikomedeia, 211
Nikopoia, Bakire ikonası, 174 n.40
Nikopolis, Epeiros'ta, 21
Nikopolis (Niğbolu), Tuna'da, muharebesi (1396), 320-4, 326, 368
Ninova, 5
Niş, 368
Nivelet, Soissons piskoposu, 159 n.7
nomismata, Bizans altın sikkesi (ayrıca bkz. *hyperpyra*), 96-7
Normandiya, 120
Normanlar, 49, 53-61, 62, 67, 73, 78-9, 80-3, 88-9, 91, 95-7, 104-6, 109, 112, 148, 152, 260, 396
Notaras, Anna Palaiologina, 400-1
Notaras, Lukas, grandük, 373, 399-400
Nymphaion (Nif) Antlaşması (1261), 166, 168-70, 276

Obelerio, *doge*, 14-5, 17
Oderzo (Opitergium), 1, 4, 5
Odoaker, Got kralı, 2
Oinaiotes, Andronikos, Bizans elçisi, 286
Olivolo (Castello), 11, 14-6, 22, 24
Onlar Meclisi, Venedik'te, 219
Ooryphas, Niketas, Bizans amirali, 29-31
Oreos, Negroponte, 149
Orhan, Bithynia beyi, 238-40, 250, 263-4, 265-6
Orhan, Konstantinopolis'teki Osmanlı mülteci, 377-8
Orseolo, Giovanni, II. Pietro'nun oğlu, 42, 44-5, 175
Orseolo, Orso, Grado patriği, 47
Orseolo, Otto, *doge*, 43-5, 47
Orseolo, Pietro I, *doge*, 37-8, 49
Orseolo, Pietro II, *doge*, 38-9, 42-4, 45-7, 49, 63, 272
Orsilio, Giacomo, tüccar, 222-3
Orsini, Maio, Kefalonya kontu, 148
Orso (Ursus), Venedik'in ilk *dux*'u, 10
Orvieto Antlaşması (1281), 196-201
Osman, 210-1, 238, 250
Osmanlı Türkleri, 210-1, 237-40, 244-5, 266, 270, 285-7, 302-23
Ostrogotlar, 2
Otranto, 81
Otto I, Germanya kralı, Batı imparatoru, 35, 37-8
Otto II, Batı imparatoru, 37-8, 46
Otto III, Batı imparatoru, 38-9, 43-4, 46-7
Otto von Braunschweig, 120-1
Otuzlar Meclisi, Venedik'te, 205

Pachomios, başpiskopos, Bizans elçisi, 371 n.16
Pactum Lotharii (840), 27, 31
Padova, 1, 4, 269, 310, 326-7, 360, 365, 403, 405
Pala d'Oro, Venedik, 63-4, 173, 268, 395
Palaiologos, Andronikos, despot, II. Manuel'in oğlu, 336, 339, 346-8

Palaiologos, Andronikos, II. Andronikos'un yeğeni, 236, 243
Palaiologos, Demetrios, despot, II. Manuel'in oğlu, 362, 364, 375
Palaiologos, Demetrios, II. Andronikos'un oğlu, 213
Palaiologos, İoannes, despot, VIII. Mikhail'in kardeşi, 164-5, 192
Palaiologos, Konstantinos, VIII. Mikhail'in kardeşi, 192
Palaiologos, Konstantinos, II. Manuel'in oğlu, bkz. Konstantin XI.
Palaiologos, Theodoros I, Mora despotu, 311-2, 318, 325, 336
Palaiologos, Theodoros II, Mora despotu, 336, 343-4
Palaiologos, Theodoros, II. Andronikos'un oğlu, 220, 231
Palaiologos, Thomas, Mora despotu (ayrıca bkz. Andronikos, Konstantinos, İoannes, Manuel, Mikhail), 372, 375
Palamas, Gregorios, Aziz, 269
Palermo, 112, 198
Panagia, ada, 94
Panemsaco, Giovanni, Korfu'daki Venedik konsolosu, 309
Pannonia, 3
Paphlagonialılar, 101-2
Paris, 159-60, 326-30
Partecipazio, Agnello, *doge*, 17, 22
Partecipazio, Giovanni, *doge*, 22, 25
Partecipazio, Giustiniano, *doge*, 22, 25
Partecipazio, Orso I, *doge* (ayrıca bkz. Badoer), 34
Patras, 192, 265, 344
patroni, gemi kaptanları, 273, 275
Paulicius (Paul), *dux*, 9-10
Paulicius, Ravenna eksarhı, 10
Paulino, Buffone, tüccar, 193
Paulinus, Aquileia piskoposu, 7
Paulus, San Giorgio Maggiore başrahibi, 175
Paulus, Aziz, ilk münzevi, yadigârları, 175
Paulus, Aziz, şehit, yadigârları, 175
Paulus, Kefalonya *strategos*'u, 15
Pavia, 8, 27, 326
paylaşma antlaşması (1204), 134-5, 141-2, 146-9
Peçenekler, 62, 73
Pedro III, Aragon kralı, 198
Pedro IV, Aragon kralı, 260-1
Pegolotti, Francesco Balducci, Floransalı tüccar, 282 n.23
Pelagonia muharebesi (1259), 165
Pellipario, Giovanni, tüccar, 192
Peloponisos (ayrıca bkz. Mora), 21, 68, 86, 102, 128, 142, 148-9, 253
Pépin III, Frank kralı, 12
Pépin, İtalya kralı, 14-8, 20
Pera, bkz. Galata
Perikles, 253, 404
Persia, Persler, 5-6, 54, 175, 281
Pescatore, Enrico, Malta'nın Ceneviz kontu, 149
Petrarca, Francesco, İtalyan hümanist, 269
Petrus, Aziz, 11, 24, 290
Philadelphia (Alaşehir), 107, 109, 316
Philanthropenos, Manuel, Bizans elçisi, 320 n.39, 342
Philippe Auguste, Fransa kralı, 109, 120
Philippe de Courtenay, II. Baudouin'in oğlu, 163, 178, 185, 196-7, 199

Philippe III, Bourgogne dükü, 367-8, 371
Philippe II, Fransa kralı, 159
Philippe IV, Fransa kralı, 212, 218
Philippe VI, Fransa kralı, 241-2
Philippe, Namur'lü, 159 n.7
Philippe, Swabia'lı, 112, 120-1, 123-4, 126-7
Philippe de Tarante, Konstantinopolis'in Latin imparatoru, 214-5
Philippe II, de Tarante, Latin imparatoru, 309
Philomati, Antonio, mülteci (1453), 390
Philomati, Demetrios, Thessalonica'daki Venedik konsolosu, 347
Philomati, Georgios, Thessalonica'daki Venedik konsolosu, 347
Philotheos (Kokkinos), Herakleia piskoposu, 263 n.24
Phokaia (Foça), 209-11, 240, 244, 252, 265
Photiki, 76
Photios, Konstantinopolis patriği, 28, 30
Piacenza, 65
Pierre de Courtenay, Konstantinopolis'in Latin imparatoru, 153
Pierre I, Lusignan'lı, Kıbrıs kralı, 288-9
Pierre II, Lusignan'lı, Kıbrıs kralı, 303
Pietro Thomas, Papalık temsilcisi, 285
Pindaros, 404
Pindos, dağlar, 142
Pisa, Pisalılar, 67-9, 72, 79, 84, 87-92, 96-7, 99, 102-3, 113-4, 123, 127, 132, 146, 168, 222, 277, 396
Pisani, Niccolo, Venedik amirali, 261-5, 267
Pisani, Vettore, Venedik amirali, 303
Pius II, papa, bkz. Enea Sylvio
Planoudes, Maksimos, Bizans âlimi, 206
Platon, 327, 403-5
Plethon, Georgios Gemistos, filozof, 363-4, 404
Plutharkos, 403
Po, ırmak, 1, 26
podestà, Venedik ve Ceneviz unvanı, 144-6, 179, 189
Polani, Pietro, *doge*, 81-2
Polo, Marco, 206
Polonya, Polonyalılar, 319, 342, 366-7, 369
Ponce de Santa Pau, Aragonlu amiral, 264
Pontoherakleia, 192
Portekiz, 328
portolani, deniz haritaları, 274-6
Porto Lungo, bkz. Zonklon
Prens Adaları, 208, 255
protobestiarios, Bizans unvanı, 133
protoproedros, Bizans unvanı, 50, 53
protosebastos, Bizans unvanı, 58, 60-1, 64, 117
protospatharios, Bizans unvanı, 18, 21, 32, 35, 48
Prousa (Brusa, Bursa), 211, 238, 377
Provence'lı tüccarlar, Konstantinopolis'te, 243
Psellos, Mikhail, tarihçi ve devlet adamı, 48-50
Pseudo-Phrantzes (Makarios Melissenos), 293
Ptolemaios, 276
pusula, denizcilik, 274-5
Pylos (Navarino), 149

Quarnaro (Kvarner), körfez, 26
Querini, Francesco, Venedik elçisi, 314 n.25
Querini, Niccolo, Konstantinopolis *balyos*'u, 251 n.45
Quirino, Niccolo, Venedikli banker, 159-60
Quirino, Ottavio, Venedik elçisi ve *podestà*, 93, 115, 145

Ragusa (Dubrovnik), 29-31, 89, 113, 258
Raidestos (Rodosto, Tekirdağ), 87
Ravenna, 1-3, 6, 8-12, 14-15, 20, 35
Raymond de Poitiers, Antiokheia prensi, 78-9, 90
Raymond de Toulouse, 66
Renaud de Châtillon, Antiokheia prensi, 89
Reniero, Monferratolu, 101, 138
Rialto (Rivo Alto), 2, 3, 11, 16-20, 22, 28, 34-5, 73
Richard I, İngiltere kralı, 109, 120
Rizzo, Antonio, Venedikli kaptan, 380
Roaldo, Aziz Daniele Manastırı'nın başrahip yardımcısı, Venedik, 175
Robert de Courtenay, Konstantinopolis'in Latin imparatoru, 156
Robert, Taranto prensi, 109
Roberto, Clarili, kronikçi, 119-20, 125-6, 131, 135
Rodos, ada (ayrıca bkz. Saint-Jean Şövalyeleri), 68, 76, 162, 190, 225, 238, 386
Rolando, Thessalonicalı, korsan, 190, 192
Roma, 1-2, 8, 37, 124, 126-7, 190-2, 294, 297, 404
Romana, Orso Partecipazio'nun karısı, 22
Romania Latin imparatorluğu, 135, 140-55, 159-60 ve devamı.
Romanos I, Lakepenos, imparator, 35
Romanos III, Argyros, imparator, 44, 47
Romanos IV, Diogenes, imparator, 50
Ruggero de Hauteville, Sicilya kralı, 78
Ruggero II, Sicilya kralı, 82, 88
Rum (Türkler'in Asya'daki toprakları), 337, 394
Rumeli (Türkler'in Avrupa'daki toprakları), 337, 356, 394
Rumeli Hisar, Bosporos'taki kale, 379-80
Rusya, 282
Ruzzini, Marco, Venedik amirali, 260

Sabas, Aziz, 24
Saint-Jean Şövalyeleri, Rodos'ta, 238, 241, 244, 249, 258, 287, 321, 325, 334, 340
Sainte Chapelle, Paris, 160
Sakız (Chios), ada, 76, 93-4, 142, 161, 168, 206-9, 238, 240, 244
Ceneviz işgali (1346'dan itibaren), 249, 252, 256, 261-3, 265, 283-4, 300-1, 340, 356, 379, 382, 384, 386, 391, 393, 400
sakız (mastika) üretimi ve satışı, 125, 208-9
Saladino, korsan, 191 n.31
Salahaddin, 109-10, 130
Salamis, ada, 142
Salo, tüccar, 191
Samos (Sisam), ada, 76, 142, 161, 190
Samuil, Bulgar çarı, 41
Sansego, ada, 26
Santa Maria Assunta, Torcello'daki kilise, 6

Santorini, ada, 187, 208, 224
Sanudo, Giovanni, tüccar, 191
Sanudo, Marco, Ege Adaları dükü, 148, 162, 394
Sanudo, Marco II, 187
Sanudo, Marino Torsello, tarihçi, 164-5, 168, 240-1, 253, 390
Sanudo, Tomà, tüccar, 291
sapientes ordinum, Venedik'te, 233, 235, 237-8
Sardinya, 21, 266
Sardo, Giorgio, tüccar, 191
Scholarios, Georgios (Keşiş Gennadios), 364
Sebaste (Sivas), 329
sebastokrator, Bizans unvanı, 191-2
Sedia di San Marco (San Marco Tahtı), 7, 23
Selçuklu Türkleri, 50-2, 54, 56, 62, 65-6, 73-4, 78, 97, 152, 155
Selim II, Osmanlı padişahı, 394
Selymbria (Silivri), 87, 338
Semerkand, 331
Senzarakson, Giovanni, korsan, 190
Sergius, Aziz, 24
Serifos, ada, 208
Settepozzi, bkz. Spetsai
Sezar (Caesar), Bizans unvanı, 123
Sezar, Julius, 268
Sgouros, Leo, 142
Sgouros, N., 192
Sgouros, Pietro, Venedikli mülteci (1453), 390
Sırbistan, Sırplar, 29-30, 41-2, 74, 78, 83, 88, 95, 109-12, 184, 197, 212, 239, 248, 254, 259, 266, 285, 288, 295, 313, 337, 368, 372, 375
Sicilya, 8, 19, 25-6, 30, 44, 46, 51, 53, 78-9, 86, 88-9, 104, 112, 164, 174, 197-9, 211-2, 308
Sicilya İlahisi, 198
Sidon, 72
Sigismond, Macaristan kralı ve Batı imparatoru, 319-21, 339-42, 350-1, 353, 360, 366
Signolo, Marco, tüccar, 193
Silvio (Selvo), Domenico, *doge*, 49-51, 53, 55-6, 61
Sinan Paşa, Osmanlı kumandanı, 356
Siracusa, 8, 25
Skanderbeg (İskender Bey), Yorgi Kastriyota, Arnavut önder, 372-3
Skiathos (İskidos), ada, 331
Skopelos, ada, 331
Skutari (Üsküdar), 128, 291-2, 297, 306
Skylitzes, İoannes, tarihçi, 48
Skyros, ada, 94, 331
Slavlar, 5, 15, 27, 28-9, 31-3, 35, 53, 272
Smyrna (İzmir), 87, 100, 168, 171, 211, 238, 240, 242, 245, 249
Sofya, 368
Soissons, 123
Soldaia (Sugdea), 204
Sonetti, Bartolomeo dalli, Venedikli haritacı, 274
Sophia, imparatoriçe, 3
Sophia, Monferratolu, VIII. İoannes'in karısı, 343
Sophonias, Bizanslı tüccar, 225
Soranzo, Giacomo, Konstantinopolis *balyos*'u, 244
Soranzo, Giovanni, *doge*, 206, 219-20, 223, 232, 236-7
Sozopolis, 263
Spandounes (Spandugnino), Matthaeos, asker, 402
Spandounes, Theodoros, tarihçi, 402
Sparta, 99, 100
spatharios, Bizans unvanı, 14, 21, 25,

27, 32
Spetsai (Settepozzi), ada, muharebesi (1263), 169-70
Sphrantzes, Georgios, tarihçi, 351-2, 375
Spinaritza, 190
Sporadlar, 185
Stagnario, Dobromir, tüccar, 100
Stefan Duşan, Sırp kralı, 248, 250, 254, 259, 262, 265, 285, 295
Stella, Alberto, tüccar, 191
Steno, Michele, *doge*, 335
Steno, Michiel, Venedik amirali, 301
Stephanus II, papa, 12
Stephanus, Aziz, 24, 73
Storlato, Marino, Konstantinopolis *podestà*'sı, 175
stradioti, Venedik'in hizmetindeki Yunan askerler, 402
Strategopoulos, Aleksios, Bizans generali, 166-7
strategos, Bizans memuru, 21
stratelates, Bizans memuru, 11
Sully, Hugues de, Anjou'lu kumandan, 195
Suriano, Giacomo, Venedik elçisi, 331-4
Suriye, 8, 20, 36, 66, 71, 86, 95, 100, 115, 127, 149, 160-1, 166, 204, 273, 329
Süleyman, Selçuklu sultanı, 56
Süleyman, Bayezid'in oğlu, 330-3, 336-8, 352, 377
Süleyman, Orhan'ın oğlu, 266
Sykai, bkz. Galata
Symeon, Aziz, yadigârları, 175
Symeon, Thessalonica başpiskoposu, 348, 354, 357
Syropoulos, Stefano, Venedik elçisi, 231-2, 235, 243
Şam, 36
şarap ticareti Konstantinopolis'te, 279-81, 292, 296, 374-6, 398

taç mücevherleri, Bizans, 248, 250, 258-9, 284-8, 293-4, 296, 298, 302, 316, 317, 327, 374, 395, 398
Tagliacozzo, 178
Tana, 259, 267, 279, 281-2, 287, 300, 328-9, 364, 367, 386, 388, 393
Tancrède de Hauteville, Antiokheia naibi, 67, 72
Taranto, 8, 26-7, 29, 31, 309
Tarchaneiotes, Gregorius, Güney İtalya *catepano*'su, 44 n.25
Tatarlar (Moğollar), 170, 198, 210, 249-50, 253, 282, 308, 318, 329, 331
Tenedos (Bozcaada), 210, 263, 265-7, 284, 287-8, 292-4, 296, 298-302, 303-6, 308, 316, 318, 321-2, 324, 326, 328, 334-5, 338, 341, 344, 349, 358-9, 370, 373, 381-3, 385, 393, 398-9
Teodato (Deusdedit), *doge*, 10
terzieri (triarklar), Negroponteli, 149, 162
Tesalya, 41, 55, 87, 142, 146, 151, 156, 165, 185, 211, 214, 245, 254, 307
Thebai, 81, 86-7, 100, 104, 151, 156, 177, 211, 224, 254
Theodora, Domenico Silvio'nun karısı, 50
Theodora, İustinianos'un karısı, 24
Theodorich, Ostrogot, 2, 20
Theodoros Komnenos Dukas, Thessalonica imparatoru, 152-3, 156-8, 161
Theodoros I, Laskaris, imparator, 135, 143, 152-4, 156
Theodoros II, Laskaris, imparator, 163-4, 226

Theodoros, Aziz, şehit, yadigârları ve sütunu, Venedik'te, 24, 68, 70, 175
Theodoros, Aziz, *stratelates*, 3 n.4, 22-4
Theodosios, Bizans elçisi, 26
Theognostos, Bizans elçisi, 18
Theophano, II. Otto'nun karısı, 37, 43, 46
Theophilos, imparator, 25-6, 28
Theotokopoulos, Domenikos (El Greco), 402
Theotokos (Tanrı'nın anası), 6
Therapeia (Tarabya), 264
Thessalonica (Selanik): 53, 82, 87, 104-5, 112, 123, 138, 141-2, 144, 151-2, 156-7, 161, 163-4, 168, 171, 187-90, 192, 207, 211-9, 222, 225, 227, 229, 238, 243, 245, 250-1, 254, 258-9, 265, 290, 293, 296, 307, 311-3, 318, 322, 331, 333, 336-7, 339, 342-3, 345, 352-3, 358-9, 369
Venedik işgali (1423-30): 346-9, 352-8, 399
içindeki Venedik semti: 187-9, 227, 243
Thomas, Epeiros despotu, 228-9
Thukydides, 253, 268
Tibald, Champagne kontu, 120, 123
Tiberias (Taberiye), 36
Tiepolo, Giacomo, *podestà* ve *doge*, 146, 154-5, 158, 182
Tiepolo, Lorenzo, *doge*, 181-2, 184-6
Timotheos, Aziz, 63
Timurlenk, Moğol önder, 318, 329-31
Tinos, ada, 347
Tir, 75-6
Torcello, ada, 4-6, 20, 34, 45, 47
Torcello, Zanachio (Giovanni), Bizans elçisi, 366-7
Tornikes, Demetrios, *dromos logothete*'si, 115
Trabzon, 143, 204, 253, 277, 281-2, 287, 297, 308, 381, 387, 390, 393-5
Tradonico, Pietro, *doge*, 25-7, 31, 34
Trakya, 78, 141-3, 157, 165, 234-5, 247, 250, 255, 265, 286, 287, 289, 307, 375
Transilvanya, 366
Trevisano, Enrico, Venedik elçisi, 170
Trevisano, Gabriele, Venedik amirali, 379-83, 385, 387-91
Trevisano, İacopo, Konstantinopolis *balyos*'u, 209
Tribunus, Pietro, *doge*, 35
Trieste, 200
Tripolis (Trablusşam), 70
Trnava, 144, 319
Tron, Donato, Tenedos valisi, 299, 301
Turahan, Osmanlı kumandanı, 345
Torino Antlaşması (1381), 303-5, 307-11, 321, 334-5
Tuna, ırmak, 5, 78, 320, 353, 368-9
tuz ticareti, 20, 208, 225, 271, 281-2, 309
Türkler, bkz. Osmanlılar, Selçuklular
Türkmenler, 210
Tzurulon (Çorlu), 141

Udine, 360
Ulahlar, 143
Umur, Aydın beyi, 240, 242, 244-5, 248-50, 266
Urbanus II, papa, 65-9
Urbanus IV, papa, 177-8
Urbanus V, papa, 288-9
usturlab, 294

Valaresso, Marino, Durazzo valisi, 147
Valaresso, Marino, Venedik elçisi, 193
Valaresso N., 175
Valentino, Obelerio'nun kardeşi, 15, 17
Valla, Lorenzo, İtalyan hümanist, 404

Valona (Avlona), 53, 55, 62, 86, 190, 228, 232, 243
Vandallar, 2
Varanglar, 129, 136
Varna, 281, 369, 372
Venedik:
Kiliseler ve manastırlar: Biagio, San, 400; Daniele, San, 175; Giuliano, San, 175; Giorgio dei Greci, San, 402; Giorgio Maggiore, San, 61, 73, 87, 146, 174-5, 350, 362; Marco, San, 36, 49, 58, 62-4, 125, 172-6; Kutsal Teslis, 175; Nicholas, San, 61, 68-9; Salvatore, San, 175; Zacharia, San, 22-3, 34, 45
Binalar, anıtlar ve semtler: Arsenal, 73, 93; Biblioteca Marciana, 404; San Marco'nun atları, 172; Lido, 19, 124, 361; San Marco sütunu, 173; Piazza San Marco, 172, 395; Tetraklar Anıtı, 173; Aziz Theodoros sütunu, 173; San Marco Hazinesi, 173, 227, 248, 251, 302, 395
Veneti, Venetici, 1-2
Venetia, 1, 4
Venier, Antonio, Tenedos *balyos*'u, 300, 305, 314, 373
Venier, Maffeo, Konstantinopolis *balyos*'u, 266
Venier, Santo, Thessalonica valisi, 348, 353
Venier, Zuan, Venedikli kaptan (1453), 385, 390
Verme, Lodovico dal, Sarayı, Venedik, 362
Verona, 149, 185, 394
Vetrano, Leone, Ceneviz korsanı, 147
Via Egnatia, 53, 55, 153
Viaro, Fantin, Konstantinopolis *balyos*'u, 338
Vicenza, 326
Vignosi, Simone, Ceneviz kaptanı, 249, 260
Villani, Matteo, tarihçi, 286
Villehardouin, bkz. Geoffroi de, Guillaume
Visconti, Bernabo, Milano beyi, 303
Visconti, Filippo-Maria, Milano dükü ve Cenova beyi, 350
Visconti, Matteo, Milano beyi, 207, 353, 356
Viterbo, 177, 182
Viterbo Antlaşması (1267), 178, 183, 185, 198
Vizigotlar, 2
Vjosa ırmak, 83
Volos, 87
Voltani, Vitale, tüccar, 100
Vonitsa, 86

Walter, Brienne'li, 120

Yafa, 71
Yahudiler, 40, 66, 71, 230, 237
Yalinos (Hyalinos), Antonio, mülteci (1453), 390
Yanya (İoannina), 394
Yunan topluluğu, Venedik'te, 399-402
yurttaşlık hakları, 220, 279, 292

Zaccaria, Benedetto, Sakız'ın Ceneviz beyi, 209
Zaccaria, Benedetto II, Sakız beyi, 244
Zaccaria, Manuele, Sakız beyi, 209
Zaccaria, Martino, Sakız beyi, 238, 240, 244, 249

Zacharias, Aziz, 22-3
Zadar (Zara), 17, 73, 93, 125-7, 139, 219
Zakynthos (Zante), ada, 105, 142, 148, 283
Zelotlar, Thessalonica'da, 251, 259
Zeno, Andrea, Venedik elçisi, 201
Zeno, Carlo, Venedik amirali, 301, 303, 305-6, 332
Zeno, Giovanni, Konstantinopolis *balyos*'u, 193
Zeno, İacopo, tarihçi, 305
Zeno, Marco, Venedik elçisi, 201
Zeno, Marino, Konstantinopolis *podestà*'sı, 145
Zeno, Paolo, Konstantinopolis *balyos*'u, 334, 336
Zeno, Pietro, Negroponte *balyos*'u, 241
Zeno, Pietro, Andros beyi, 331, 340
Zeno, Pietro, Venedik elçisi, 179
Zeno, Reniero, *doge*, 163, 172, 178-9, 181, 272
Ziani, Pietro, *doge*, 103, 145, 148, 150-1, 173
Ziani, Sebastiano, *doge*, 92, 95, 98, 103, 145, 172
Zoe Porphyrogenete, imparatoriçe, 43, 47
Zonaras, İoannes, tarihçi, 48
Zonklon (eski Navarino, Porto Lungo), 267